

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ
ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ
ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੁੰਦਰਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

Bharatvani

Book No. 49

Punjabi

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ
ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ
ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੁੰਦਰਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਆਰ. ਕੇ. ਮਲਹੋਤਰਾ

ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

© ਸਭ ਹਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ਦੂਜੀ ਵਾਰ : ੧੯੯੨

ISBN 81-85322-12-0

ਮੁਲ : ੧੩੫ ਰੁਪਏ

Price : Rs. 135

ਛਾਪਕ

ਪੂਜਾ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਐਂਡ ਡਿਜ਼ਾਇਨਰਜ਼

ਸੈਕਟਰ 35, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਧੰਨਵਾਦ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਅਮੁਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੈਨਿਕ, ਸਪਤਾਹਕ, ਅਰਧ-ਮਾਸਕ ਤੇ ਮਾਸਕ ਪਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਭਾਰੀ ਹੈ।

ਅਖਾਣ ਲੱਭਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ

੧. ਕਰਮ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।
੨. ਅਖਾਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ 'ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ' ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ ; ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅ' ਦੀ ਪੱਟੀ ਲੱਭੀ ਜਾਇਗੀ, ਫਿਰ ਉਸ ਪੱਟੀ ਵਿਚ 'ਐ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ । ਫਿਰ 'ਐਸ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ ਤੇ ਫਿਰ 'ਐਸੇ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ ।
੩. ਅਗਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਵੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਚਲੇਗਾ ਅਥਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਖਰ, ਫੇਰ ਅਖਰ ਨਾਲ 'ਮੁਕਤਾ' ਫੇਰ 'ਕੰਨਾ' ਅਤੇ ਫੇਰ 'ਸਿਆਡੀ' ਆਦਿ ਆਦਿ ।

ਹਵਾਲੇ

ਜੋ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ (ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਸੋਮਾ ਦਸਣ ਲਈ) ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੇ ਅਗੇ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :— ('ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਆਸਾ')।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ "ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ" ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਰ ਤੇ ਪਉੜੀ ਦਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਸਣ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ...
...ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ'।

ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਜਨਾਨੀ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੇ ਗਏ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ-ਰਸਾਲੇ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਰਜਾਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਸੰਗ੍ਰ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ (ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ) ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਝ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪ ਕਰ ਕੇ ਦਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸੰ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪRussel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕCervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨDe Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਥਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ “ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ” ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੋਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪRussel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕCervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨ De Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ “ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਮਾਤ ਹੈ” ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਮਹੱਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਇਕ ਸਿੱਕਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਵੀ ਤੇ ਨਾਨਬਾਈ ਕੋਲ ਵੀ।

ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਿਆਣਪ-ਭਰਪੂਰ, ਤਿੱਖੇ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹ ਬਚਨ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਹਨ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਲੋਕ-ਰਾਏ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਬੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰਚਨ-ਹਾਰ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹੇ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਅਖਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਉਹਦੇ ਵਸੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਾਣ ਦਾ ਵੀ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਇਕ ਗਲਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਖਾਣ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਜਾਂ ਤਿੱਖੇ ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸੰਖੇਪ ਪਸ਼ੂ-ਕਹਾਣੀਆਂ (Fables) ਹਨ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਜਦੋਂ ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
੨. ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ, ਤੇ ਸਪੋ ਘਰੂ ਵੀ ਨਾਲੇ।
੩. ਉਠਾ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਹਨਤ।

ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕਾਢ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਪੂਰਨ ਸਾਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਜੋ ਅਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਪਣੀ ਗਵਾਂਢਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ :—

‘ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।’

ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਅਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੈ, ਅਖਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰਨਾ, ਭਾਵ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਵਲ ਮੋੜਨਾ ਤੇ ਉਸ

ਵਿਚ ਚੁਸਤੀ ਭਰਨੀ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ । ਸਾਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਖਾਣ ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੁਪ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਬੰਦ ਕਰਨੇ' ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ ਲੋਕਚਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ "ਸਮਤਾ ਅਥਵਾ ਬਰਾਬਰੀ" ਤੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਵਾਰਾ ਅਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਵਿਖਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਚਿੱਟੀ ਦਾਹੜੀ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਚੁਪ ਕਰਾ ਦੇਵੇ । "ਪਾਜੇ ਉਂਗਲਾਂ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ" ।

ਹਰ ਅਖਾਣ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਰੜੀ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹੈਰਾਨ ਜਾਂ ਚਕਾਚੁੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ 'ਡੇਢ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਚੁਬਾਰੇ ਰਸੋਈ' ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਦਾ ਮਿਰਚ ਮਸਾਲਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਣਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਖਾਣ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਅਪਣੇ ਪਾਸ ਅਖਾਣ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਾਪਸੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਜਾਂ ਗਲਤੀ ਕਰਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆ ਬੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਜਦ ਤਕ ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਨਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਇਕ ਟੱਬਰ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਕਬੀਲੇ ਲਈ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ । ਹਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਅਪਣੇ ਚਾਲੂ ਅਖਾਣ, ਹਵਾਲੇ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਉਹ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਹਵਾਲਾ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਠੀਕ ਅਖਾਣ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਟਪ ਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਤਜਰਬਾ ਅਖਾਣ ਘੜਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿੱਸਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕੌਮ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣ ਵੀ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਵਰਤਾਓ ਆਦਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ

ਨਾਲ ਜਾਂਚਦਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿਟੇ ਕਢਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਆਦਤਾਂ ਤੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਭੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਅਟਲ ਸਚਾਈਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਟੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਝ ਦੇ ਤੱਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਛਣਦਾਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਲੀਕਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਅਖਾਣ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਖਾਣ ਇਕ ਟੱਬਰ ਤੋਂ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਤੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਕੋਲ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਰੋਲ ਕੌਮੀ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਕੌਮ ਕਿਸ ਤੋਂ ਪਰਭਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਸੁਝਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਹਨ।

ਕੌਮੀ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਸਪੇਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ੫੦੦੦ ਜਾਂ ੬੦੦੦ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਸਪੇਨ ਦੀ ਇਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਇਕ ਹਥ ਲਿਖਤੀ ਨੁਸਖੇ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫੦੦੦ ਤੋਂ ੩੦੦੦੦ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ।

ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਤੇ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਹਨ, ਪਰ ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਵੀ ਘੱਟ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਖਾਣ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤੌਲ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਲੱਛਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੇਤੀ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਓਰੋ ਦੀ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਨਾਲ ਤੇ ਸਰਪਰਸਤੀ ਥੱਲੇ ਇਹ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਅਰੰਭਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਮਾਸਟਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ

ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅਰੰਭਿਆ। ਮੁਢ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਕੜਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

“ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਢੂੰਡਣ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹਾ ਕਿ “ਮਹਾਨ-ਕੋਸ਼” ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, ‘ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ’ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਜੀ ਪੁਰੀ। ‘ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ’ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਬਦਾਰਥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਦਾ ਪਾਠ ਜਦ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਢੂੰਡ-ਭਾਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਤਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਲੱਭ ਪਏ। ਇਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ‘ਗੁਰਮਤ ਅਖਾਣ’ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੇਦ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਅਖਾਣ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਉੱਕੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਿੱਤੇ ਗਏ* ਢੇਰ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਸ ਨੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਮਰਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਉਥੋਂ ਹੀ ਉਥੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ। ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ**। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ”।

ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਹਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਜਾਤਾਂ, ਇਲਾਕਿਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਇਹ ਹਨ :

* ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਅਖਾਣ ਜੋ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਅਖਾਣ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰ:)

** ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜੋਚੀ ਤੇ ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਛੁਟ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ। ਆਧਾਰ-ਸੋਮਾ (Source-book) ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲਫਜ਼ ‘ਸੰ’ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਹੈ। (ਸੰ:)

ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ :—

੧. ਜਟ, ਫਟ ਤੇ ਪਟ ਬੱਧੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ।
੨. ਜਟ ਬੋਲੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਕਢੇ ਗਾਲ੍ਹ ।
੩. ਜਟ, ਜਟਾਂ ਦੇ, ਭੋਲ੍ਹ ਨਰੈਣ ਦਾ ।
੪. ਜਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।
੫. ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ੍ਹ ।
ਜੱਟਾਂ ਲਏ ਮੜਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ ।
੬. ਜਟ ਭੇਲੀ ਦੇਇ, ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਇ ।
੭. ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਠਿਕਾਣਾ ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਸਪ ਕੁੰਜ ਛੱਡੇ, ਬਿਖ ਨਹੀਂ ਛਾਡੇ ।
੨. ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਏ ਅਗਈਂ ਦਾ ।
੩. ਅਠ ਠਗ ਤੇ ਅਠ ਠਠਿਆਰ, ਅਠ ਸੁਨਿਆਰ ਤੇ ਅਠ ਲੋਹਾਰ,
ਆਠੂ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।
੪. ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੇ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ ।
੫. ਪੋਲੀ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰ, ਮੋਲਾ ਖੈਰ ਕਰੇ ।
੬. ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੱਟਾਂ ਲਿਪਣ ਬਾਣੀਏ ।

ਤੀਵੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੋਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ,
ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।
੨. ਰੇਨ ਜੱਟੀ ਹੋਰ ਸਭ ਚੱਟੀ ।

ਇਲਾਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ ।
੨. ਦੱਲਾ ਪਟਿਆ ਗਾਜਰਾਂ, ਬੋਦਿਆਲ ਅਧਵਾਟੇ ।
ਮੈਰਾ ਪਟਿਆ ਰੰਨਾਂ, ਕਸਾਲਾਂ ਜਵਾਨੇ ।

੩. ਕਿਸਤਵਾਰ ਕੁਸਤ ਦਾ ਖੰਦਾ ਟੁਕ ਨੂੰ ਭੁਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢਾ,
ਜੋ ਕੰਢੀ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਇ ਓਹੀ ਗੁਸਾਈ ਦਾ ਝੰਡਾ।
੪. ਚੰਬਾ ਅਚੰਬਾ।
੫. ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗਰਦਾ, ਪਿਸ਼ੌਰ ਦਾ ਸਰਦਾ।
੬. ਸਾਲ, ਸਾਲੀ, ਸਲਗਮ, ਬਾਦ ਬਾਦੀ, ਟਟੂ, ਪਟੂ, ਚਟੂ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਯੁਗਾਤਾਂ ਹਨ)

ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਤੇ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਮਿਹਣੇ ਤੇ ਠੱਠੇ :—

੧. ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਜਿੰਨ।
੨. ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ।
੩. ਵਸੀਏ ਸ਼ਹਿਰ, ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਹਿਰ।

ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ :—

੧. ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਹਿਰ ਕਹਿਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ।
੨. ਲਾਹੌਰ ਕਹਿਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰ।
੩. ਭੂਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਕੀਤੇ, ਮੁਗਲਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ।
੪. ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ।
੫. ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ।
੬. ਸੋਭੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਗਈ, ਗੁੱਜਰ ਦਾ ਗਿਆ ਮਾਲ।
ਲਹਿਣੇ ਦਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ, ਤਿੰਨੇ ਹੋਏ ਕੰਗਾਲ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਇਕ ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਣੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਅਖਾਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਵੀ ਉਰਦੂ-ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਈ ਅਖਾਣ ਅਪਣਾਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹੇਠ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਉਰਦੂ-ਫਾਰਸੀ :—

੧. ਕੁਠੰਦ ਹਮ ਜਿਨਸ ਬਾ ਹਮ ਜਿਨਸ ਪਰਵਾਜ਼,
ਕਬੂਤਰ ਬਾ ਕਬੂਤਰ, ਬਾਜ਼ ਬਾ ਬਾਜ਼।

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ੳ

ਉਸਤਾਕਾਰ (ਉਸਤਾਦ) ਉਚੱਕਾ,
ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ। ਵੇਖੋ : ਗੁਰੂ (ਪੀਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਟੱਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਛੱਡੋ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ
ਵਾਲਾ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ
ਆਪ ਵਧੇਰੇ ਭੈੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਹੁਣ ਹਰੀ ਸਿੰਘ
ਦੇ ਹਥੋਂ ਔਕੇ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ? ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਨੂੰ
ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ? ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਛਟਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਹੀ ਉਚੱਕਾ
ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ ਕਿਉਂ ਨਾ
ਹੋਣ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਸਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ ਦਾ
ਤੜਕਾ।

ਭਾਵ:— ਬਾਹਰਲੀ ਭੜਕ ਬਹੁਤ, ਪਰ
ਵਿਚੋਂ ਖਾਲੀ। ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ
ਗੰਦ-ਮੰਦ ਜਾਂ ਜੂਠ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ
ਪਰ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਛੋਹ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵੀ
ਨਕ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂ ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਤਾਂ
ਕੋਈ ਬੜਾ ਸੁਹਣਾ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਰਹੇ, ਪਰ
ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਗੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮੋਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਘਰ ਵਿਚ
ਤਾਂ ਬਿਲੀਆਂ ਕੁਤਿਆਂ ਦੀ ਜੂਠ ਤੋੜੀ ਖਾ ਜਾਂਦੀ
ਏ, ਪਰ ਅਜ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਲੈ ਨੀ, ਦਾਣੇ ਚਬ
ਲੈ ਤਾਂ ਆਂਹਦੀ ਏ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਰਹਿਮਤੋਂ ਲਗ
ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਤਾਂ 'ਉਸਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ
ਦਾ ਤੜਕਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ, ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੋ
ਨਹੀਂ ਖਲੀ। ਵੇਖੋ : ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ
ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਤ
ਅੜਾਉਂਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ
ਆਉਂਦੇ। ਅਖੇ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੋ
ਨਹੀਂ ਖਲੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਭਲਾ
ਤੁਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ (ਖੇਤ) ਦੀ ਮੂਲੀ
ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਤ
ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਫੜ
ਮਾਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ
ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਹਰ ਹੋਸੀਅਤ ਦਾ ਪੁਰਸ਼
ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ
ਹੋ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈ,
ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਚੰਗਿਆਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਭੁਲ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ
ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ
ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੀ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਸੁਖੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਲ ਤਕ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ। (ਸੰਗ)

“ਉਹ ਝੁਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾ ਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੋਰਿ।”

ਭਾਵ:— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੇਲਾ ਬੇਰੀ ਦੇ ਨੌੜੇ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ; (ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਬੇਰੀ ਝੁਲਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤਰ ਚੀਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਾੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— “ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥ ਉਹ ਝੁਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੋਰਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਰੰਧ : ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਮੰਨੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪੁਛਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ। ਤਤਾ ਜਿੰਨਾ ਭੀ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦਸਦਾ। (ਸੰਗ)

ਉਹ ਦਿਨ ਭੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਸਵਾਰੇ ਕੁੱਬਾ।

ਉਹ ਦਿਨ ਭੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫੜ੍ਹਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਲਬੀਰ ਨੇ ਚਾਰ ਮਿਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇਠਿਆਂ ਰੁਣਬੀਰ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ : ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚੋਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਰੁਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੁਫਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਸੋਜਿਸਟਰੇਟ ਬਣਨ ਦੇ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਓ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਦਿਹਾੜਾ ਭੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ। (ਸੰ)

ਉਹ ਨਾ ਭੁੱਲਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਸ਼ਾਮੀਂ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ।

ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ਭੁਲਾ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਉਹ ਭੀ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਲ ਕਰ ਕੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰੇ ਤੇ ਮੁੜ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਦੁਨੀ ਚੰਦ—ਬਚੀਏ ! ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ, ਡੁਲਿਆਂ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ, ਉਹ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। ਤੂੰ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ। ਹੋਸ਼ ਕਰ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ)

(੨) ਭਾਈ—ਇਹੋ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ, ਤੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਖਵਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੱਛਾ ! ਉਹ ਭੀ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। (ਸ੍ਰੀ ਹਜਿਰਤ ਵਿਸਥਾਰ ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਬ ਘੜਾਨ ਨੂੰ, ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਨ ਨੂੰ।

ਉਹ ਨੱਬ ਘੜਾਂਦੀ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਨੱਕ ਵਢਾਂਦੀ ਫਿਰੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਸ਼ੇਰੀ ਤਨੱਕੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਦਾ ਅਫਸਰ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀਓਂ ਹਟਾਉਣ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਖੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਬ ਘੜਾਉਣ ਨੂੰ ਤੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਉਣ ਨੂੰ (ਸਿੱਧੇ ਹੋਏ ਫੁਲ-ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਭਲਾ ਮਾਨਸ ਕੇਹਾ, ਜਿਸਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਇਆ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਾਪ ਢਕੇ ਰਹਿਣ, ਪਰ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ : ਸ਼ਾਹ ! ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਲਾਮਾਣਸ ਕੋਹ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਿਆ, ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਅਣਖ ਮਰੀ ਹੈ ਨਾ ਭਲਮਣਸਉ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਆਦਰ ਜਾਂ ਸੁਖ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਫਸਰ ਬੜਾ ਦਿਆਲੂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਟਾਮੂ ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਮੋਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਵਿਚਾਰਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁਛ ਬੈਠਾ, “ਸੁਣਾ ਯਾਰ ! ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?” ਤਾਂ ਬਟ ਅਗੋਂ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।” (ਸੰ)

ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੋਝਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੂਸਰੇ ਕਵੀ ਹਾਸਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮਚੀ ਵੇਖ, ਜੀ ਵਿੱਚ ਖਿੜਦੇ, ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ‘ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ।’ ਜਦ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਪਰਵਾਨ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ? (ਬੰਬੀਹਾ ਬੇਲ-ਥਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ। ਜਾਂ ਉਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾ ਨਾਹੀਂ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਫਿਕ ਪਵੇ ਪਰ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੋਵੱਲੀ ਠੀਕ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਬੜੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਗਵਾਂਢਣ ਕਰਤਾਰੋ

ਬੋਲੀ, “ਛੱਡੋ ਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ‘ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਉਹ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਕੁਲਖਣੀ ਦੇ (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾਂ।

ਭਾਵ:— ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਹਿਮਤੋ ਭਜੀ ਭਜੀ ਆਈ ਅਤੇ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਰਮੋਂ ਜੱਟੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ, ਕੱਖ ਭੰਨ ਕੇ ਦੂਹਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਅਜ ਵੱਡੀ ਸੁਚੱਜੀ ਬਣ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਮਾਸੀ ਬੋਲੀ— ਅੜੀਏ ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ‘ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾਂ’। ਉਹ ਹੁਣ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਜੂ ਹੋਈ। (ਸੰ)

ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮ ਦਿਆਲ :

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੜੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਉਵੇਂ ਹੀ ਮਿੱਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਲ੍ਹ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟਿਚਕਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਨਾ ਬਦਲਿਓ। ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮਦਿਆਲ।” (ਸੰ)

ਉੱਕੀ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਕਲਾਏ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉੱਕੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਗਲਤ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਣ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਘੁਗੂ ਵੱਟਾ ਹੈ, ਇਲ੍ਹ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਬੁਨੀ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਦ ਦੇ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਉਹ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਕਲਾਏ”। (ਸੰ)

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ, ਦੋ ਵਧ ਕੀ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ? ਜਾਂ

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਔਖਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਠਨਾਈਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਲਾ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੇਹਲ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ । ਜੇ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੇ ਅਜੇਹੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਕੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਯਾਰਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛ ! ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਠੇਕਾ ਕਾਹਦਾ ਲਿਆ ਏ ਮੁਸੀਬਤ ਸਹੇੜ ਲਈ ਸੂ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ' । ਛੱਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਰਕਾਰ ਰਕਮ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਨਿਭਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰ)

ਉਗਵੇ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੇ ਚੰਦ ।

ਭਾਵ:— ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਵਡੇਰਾ ਜਾਂ ਵਧੇਰੀ ਮਾਨਤਾ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆ ਗਏ ਹਨ । ਖਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਸਾਡੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? 'ਉਗਵੇ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੇ ਚੰਦ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਭਾਵ:— ਜਿਵੇਂ ਸਰਾਫ-ਪਾਰਖੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਖੋਟਾ ਸਿੱਕਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਔਗਣ ਸੱਚੇ ਸਰਾਫ—ਰੱਬ ਪਾਸੋਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਕਲਰਕ ਐਡੀਟਰ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਅਸਲੀ ਐਡੀਟਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਕਲੀ ਐਡੀਟਰ ਦਾ ਪਾਜ ਖੁਲ ਗਿਆ । "ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਹਾਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧੰਨੋ—ਭੈਣੋ ! ਹੁਣ ਹੋਂਸਲਾ ਕਰੋ । 'ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੁਹਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਪੇ ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਵੇਲੇ ਕਰਤੂਤ ਗਵਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿਖਾਵੇ ਪਰ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੰਡਤ ਜੀ ਦਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਭੇਖ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਚਮੁਚ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਬਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਾ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । "ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਫਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗੁਣ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ! ਇਹ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਵਲ ਹੀ ਨਾ ਵੇਖ । ਜ਼ਰਾ ਅੰਦਰ ਬਾਤੀ ਮਾਰੋਗਾ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲਗੂਗਾ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ । “ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਡਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ” ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਮਾੜੀ ਤੇ ਇਟ ਨਾ ਧਰੀਏ, ਧੀ ਨਾ ਦਈਏ ਦੂਰ । ਇਟ ਡਿਗੂਗੀ, ਸੌਟ ਲਗੂਗੀ, ਧੀ ਮਰੂਗੀ ਝੂਰ ।

ਭਾਵ:— ਧੀ ਦੂਰ ਨਾ ਦੇਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵੀ ਨੇ ਖਿਆਲ ਦਸੇ ਹਨ ।

(ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ)

ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ ਜਾਂ ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਚੌੜ ਮਸੀਤ ।

ਭਾਵ:— ਉਜੜ ਹੀ ਉਜੜ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਮਾਲਦੀਨ—ਇਥੇ ਤਾਂ ਰੋਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ‘ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ ।’ ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਕਾਹਦੀ ਹੋਈ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ, ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ (ਦੇਰ) ।

ਭਾਵ:— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ, ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਗ ਭਰੀ—(ਗੁਜੇ ਵਿਚ) ਨੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ । ‘ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ’ । ਕਿਰਪੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਪੁਛ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਸੁਣ ਕੇ ਠੰਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਾਂ ਉਜੜੇ ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਗਾਲ੍ਹੜ ਪਟਵਾਰੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਨਾ ਮਲੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ—(ਜੋਸ਼ ਵਿਚ) ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਿੱਤ ਲਏ ਹੋਣਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ, ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ, ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਚਿਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ’ । ਖੇਡਣ ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੋਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛੱਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੋਖਾ ਕੰਮ ਛੱਡਵਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਆ ਸਾਂ । ਰਤੀ ਪਲ ਦਾ ਅਰਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ‘ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੋਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛੱਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ’ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਰੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ! ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਹੋਸਲਾ ਰਖੋ । ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ‘ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ’ । ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਲ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਰਸੂਖ ਵਧਾ ਲਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਣੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ, ਫੇਰ ਦਿਨ ਉਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਨਿਰੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਧਨਾਢ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ । ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਇਹੋ ਹੈ 'ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਟੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਫੇਰ ਦਿਨ ਓਹੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ, ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਾਧੀਨ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸੋ—'ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ', ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਾਇਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਸਾਥੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਉ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸੁਆਰਨ ਲਈ ਆਖਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਿਤਰ—ਉਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਓ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਆ ਚਲੀ ਜੇ । ਨਹਾਓ ਥੋਓ, ਕਿਸੇ ਆਹਰ ਲਗੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈਸੀਅਤ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕੱਠ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖਰਚ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਔਖਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਨੀ ਰਾਮ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਹੁਣ ਖਰਚ ਦੇ ਹਥੋਂ ਚੀਕਦੇ ਕਾਹਨੂੰ ਹੋ, ਮੱਥਾ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ । ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਸੀ 'ਉਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ' । ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਭਾ ਵੀ ਸਸਤੇ ਮੁਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਡ ਕਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਾਂ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆ ਵੀਰ ! ਛੇਤੀ ਆ ! ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਪਕ

ਗਈਆਂ ਨੀ । ਕਾਂ ! ਕਾਂ ! ਸੁਖ ਦਾ ਲਉਂ । ਸੁਲਖਣਾ ਲਉਂ । ਉੱਡ ਉੱਡ ਕਾਵਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਘਿਉ ਦੀ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ । ਦਸ ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਕਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

(ਸੁਭੱਦਰਾ : ਈਸ਼ਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ, ਸਾਵਣ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਆਲਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਯੱਗ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ—'ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ ਸਾਵਣ ਆਇਆ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਬਸ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਜਦ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਲੱਖਣੀ—ਭੈਣ ਜੀ ! ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ । ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਅਖਾਂ ਵੀ ਪਕ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਏਨਾ ਹੋਰਵਾ ਨਾ ਕਰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਡੇ ਪੰਖੀ, ਕੌਣ ਲੂਣ ਲਦੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਨਸਦਿਆਂ ਭਜਦਿਆ ਪਾਸੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਡਦੇ ਪੰਖੀਆਂ ਉਤੇ ਲੂਣ ਲਦੇ ਹੋ । ਨਠੜਾਂ ਭਜੜਾਂ ਤੋਂ ਕਦੀ ਕੰਮ ਸਰੇ ਨੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮੱਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ, ਭੀਖ ਦਵਾਰ (ਨਦਾਰ ਜਾਂ ਗੰਦਾਰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਬਾਬਤ ਪੜਚੋਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਾਹੀ ਸਭ

ਤੋਂ ਚੰਗੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਹੱਟੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟ ਨੌਕਰੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਬੜੇ ਠਰੁੱਮੇ ਨਾਲ) ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਨਾ ਮੰਨੋ, ਵਾਹੀ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਤਮ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਦਸਾਂ ਨੌਰਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਏ।

‘ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ ਭੀਖ ਦਵਾਰ’। ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਗੁਲਾਮੀ ਨਹੀਂ, ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—
ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ। ਵੇਖੋ: ‘ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ’।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ’ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਵੀ ਗਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦੇ ਗੋਲੇ। ਵੇਖੋ: ‘ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ’।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਭਲਾਮਾਣਸ ਦਿਸੇ, ਪਰ ਮਨ ਦਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਈ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਗੁਪਾਲ ਉਤੋਂ ਆਲਾ ਭੋਲਾ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦਾ ਗੋਲਾ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਪਤ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ।

ਭਾਵ:— ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਸਮਾਂ ਆ ਬਣਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰਿਆਣੀ—ਰਾਧਾ ਵੀ ਅੱਤੋਤੀ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਕਦੀਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੁਗਣ ਤੇ ਜਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੱਥਾਂ

ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ‘ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਤਲੇ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ। ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫੂੰ ਫਾਂ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕਰਜ਼ਾ ਹੀ ਚੁਕਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਅਸਾਂ ਤੇਰਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ, ਅਧੇ, “ਉਤੋਂ ਤਲੇਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ।” ਪਲੇ ਦੰਮੜੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵੱਡਾ ਰਾਟੀਕੀਨ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ, ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਮਾੜੇ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਮਕ, ਗਰਮਾਇਸ਼ ਤੇ ਚਿਣਗ ਨਹੀਂ, ਐਵੇਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾ ਖਰਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ‘ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ, ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

(ੳ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ। (ਅ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਕਦੇ ਨਾ ਚਲਿਆ।

ਭਾਵ:— (ੳ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ। (ਅ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨ ਚਲਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਹਸਦਾ ਹੋਇਆ) ਮਾਤਾ ਜੀ! ਵਡਿਆਂ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਲੀਹ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਅਜ ਕਲ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਣੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖਾਣ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਨੇ ਅਧੇ ‘ਉੱਥੇ ਨਾ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ’ ਹੁਣ ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ। ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੋਣ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਗਤ ਜੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਰੇ ਧਨ ਲੈਕੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੇ, ਧਨ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ੂਆਂ ਵਿਚ ਏ । ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਭਾਈ ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੋਣ ।

(ਵਰ ਘਰ । ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖ ਕਰੇਨਿ ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਭਿਆਗਤ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀ-ਅਨਿ ਜਿ ਪਰ ਘਰਿ ਭੋਜਨੁ ਕਰੇਨਿ ॥ ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖਿ ਕਰੇਨਿ ॥ ਅਭਿਆਗਤ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿ ਆਤਮ ਗਉਣ ਕਰੇਨਿ ॥ ਭਾਲਿ ਲਹਨਿ ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਘਰਿ ਰਹਣੁ ਕਰੇਨਿ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਰਾਮ ਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ ।

ਭਾਵ:— ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਜਾਂ ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਸਾਂਭੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਸਹੁਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਐਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ । ਰਲ ਉਘੜੀ ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ ਤੋਂ ਘੁਸ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕੌਣ ਚੀਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਨਾਲ ਚੋਰੀ ਨਿਕਲ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ : ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ !

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਜਦ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਬੜੀਆਂ ਫੁੰਘੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਹੋ । ਕੀ ਉਧਾਰ ਦੀ ਕਿਤੇ ਮਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਰ ਗਈ ? ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਮੈਂ ਮੁਕਾਰ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਦੇਇ, ਦੋਨੋਂ ਗਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰੁਪਏ ਤੇ ਯਾਰੀ ਦੋਵੇਂ ਗਵਾ ਬੈਠੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਹੁਦਾਰ ਦੇਇ ਦੋਨੋਂ ਗਏ' । ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਮਿਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ । ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ, ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਈ—ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਉਧਾਰ ਦੀ ਰਕਮ ਮੰਗੀ, ਉਹ ਅਗੋਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਿਆ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਹੀ ਵਰਜਦੇ ਸਨ । ਭਾਈ ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਇਕ ਪਲਿਓਂ ਦਿਓ, ਦੂਜੇ ਝਿੜਕਾਂ ਸਹੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ ? ਜਾਂ ਉਧਾਰ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਨਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸੁਖਾਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ ।

ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਉਧਾਰ ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ' ਜੋ ਕਰਨਾ ਨਾ ਚੁਕਦਾ, ਤਦ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਉ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆਉਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ।

ਭਾਵ:— ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—“ਪਈ ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ”। ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਸੇ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ, ਝੂਠੇ ਸਾਕ ਬਣਾਏ ਹੋਏ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ : ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬ੍ਰਿਹੱ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੋਵੇ, ਕੰਢਾ ਦੂਰ ਜਾਪੇ ਤੇ ਹੌਲ ਉਠਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਸ ਗਲ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹਾਲੀ ਤਕ ਉਹੀ ਹਾਲ ਹੈ, “ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਵੇਖੋ : ‘ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ’।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਝੂਠਾ ਆਦਮੀ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਸੱਚਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ—ਸਮੇਂ ਦਾ ਚਕਰ ਵੇਖੋ, ‘ਸਾਧ ਬਝਦੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਹਨ।’ ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਝੂਠੇ ਸੱਚੇ ਬਣ ਬਣ ਪਏ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਜਾਂ

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਰਨ ਕੁਝ ਲਗੇ ਤੇ ਰਸਤੇ ਕਿਸੇ ਉਲਟੇ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ : ਉਸ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਾਂਗਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ।

ਭਾਵ:— ਉਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਗੇ ਕੀਤਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਪਹਿਰ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ। ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ ਗੁਰੂ ਅਰੀਦ ਸਿਰ ਉਪਰ ਧਾਰਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ।

ਭਾਵ:— ਕੋਹਲੀ, ਖੁਖਰਾਣਾ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਹੈ। ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਹੱਠੀ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਰਖੀ—ਭਾਈ ਜੀ ! ਭਸੀਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਿਰਾ ਨਿੰਦੇ ਹੋ ? ਤੁਸੀਂ ਕੋਹਲੀ ਕੋਈ ਘਟ ਜ਼ਿੰਦੀ ਹੋ। ‘ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਹਾਕਮ ਪਰਜਾ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਪਰਜਾ ਉਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਕਲ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ ਖਾਜ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ। ਰਾਜੇ ਪਾਪ ਕਮਾਂਵਦੇ, ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।’

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ । ਜਾਂ
ਉਲਟਾ ਲੂਣ ਮਖੌਂਡੀ (ਮਿਆਣੀ)

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਵਾਧੂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸੇ ਥਾਂ ਉਹ ਵਸਤੂ ਹੋਰ ਘੱਲੇ ਜਾਂ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਜਾਣਾ ਸੀ । ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਇਕ ਟੋਕਰਾ ਲਈ ਜਾਵਾਂ ।” ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, ‘ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ’ । ‘ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿੱਚੋਂ
ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਕੁਝ ਦਸਣਾ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਾਚੀ—ਰਹਿਮਤੋਂ ਨੇ ਤਾਂ ਹੋਂਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਅਖੇ ‘ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿੱਚੋਂ ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ’ । ਨਿਰਾ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦੀ ਹੈ । ਹੱਥ ਘੱਲੇ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਨਾਉਣੀ । ਵੇਖੋ :
ਗਲ ਦਾ ਗਲੇਣ ਬਣਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਐਵੇਂ ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਦੀ’, ਗਲ ਸਮੇਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਘੋਲ ਘਾਲ
ਲਾਹੀ । ਜਾਂ

ਉਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ
ਲਾਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਸਮਝ ਕੇ ਭੇਟ

ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮੇ ਨੇ ਸ਼ੀਲੇ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਿਆ, “ਭੈਣੇ ! ਤੂੰ ਕੀ ਕੀਤਾ ! ਦੇਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਛਤਰੀ ਦਿੰਦੀ, ਮੇਰੀ ਧੀ ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਛਤਰੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਸੀ । ਉਹੋ ਬਾਹੀ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਲਾਹੀ ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਚਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ ।

(ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਭਾਵ:— ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ।
ਘਮੰਡੀ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਅਖੇ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਪਰ ‘ਉਚਾ ਚੜ੍ਹੇ ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ’ ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ, ਸੁੰਦਰ ਕੰਮ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਉਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਬੇ-ਦਿਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਓ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਕਣਕੀ ਛੇੜੀਏ, ਚੁਣ ਜਵਾਰੀ
ਖਾਏ । ਜਾਂ

ਉਠ ਕਣਕਾ ਛੋੜੇ, ਵਤ ਜਵਾਂ ਨੂੰ
ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਰੋਕੀਏ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ (ਜਿਵੇਂ ਉਠ ਨੂੰ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕਢੋ, ਪਰ ਉਹ ਮੁੜ ਤਾਰੇ ਮੀਰੇ ਤੇ ਹੀ ਆ ਪਵੇਗਾ), ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਉਂ ਉਠੇ ਦਾ ਖਾਵਣਾ, ਪਰ ਹਰ ਕਣਕ ਜਵਾਹਾਂ ਖਾਵੇ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਉਠ ਕਿਸ ਘੜੀ (ਪਾਸੇ) ਬਹੁ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਉਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੁ, ਅਜੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਵਾਟ ਤਾਂ ਲੰਮੜੀ ਏ। ਵਾਰਸ-ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਣਜ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਬਧੜੀ ਦਮੜੀ ਏ। (ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਉਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਵੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਦਸੀਏ। 'ਉਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਵੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ' ਧਨ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ, ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਰੋਂਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ (ਜਾਂ ਪੰਜਤਾਲੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਉ ਨਾਲੋਂ ਪੁੱਤਰ ਵਧ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਧ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਖੇਮ ਚੰਦ ਤਾਂ ਜੂਏ ਬਾਜ਼ ਹੀ ਸੀ, ਪੁਤਰ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਰੰਡੀਆ ਦੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਉਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਚੰਗਾ ਮਾਲ, ਖਟੇ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਏ ਜਾਲ।

ਭਾਵ:— ਉਠ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਨੌਰ ਹੈ। ਧਨ ਬੜਾ ਕਮਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਦਾ ਝਾੜੀਆਂ

ਤੇ ਕੰਡੇ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਹਾਡਾ ਮੋਹਣਾ ਤਾਂ ਉਠ ਵਰਗਾ ਮਾਲ ਹੈ, ਖਟਦਾ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਜਾਲ ਹੈ। ਵੇਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਮਾਉ ਵੀ ਬੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਰਚ ਬੜਾ ਹੀ ਘਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੋਲਾ ਹੋ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧੰਦਿਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੋਤਾ ਜਿਨਾ ਕੰਮ ਘਟਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਾ ਸੌਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ—“ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਕੀਤਾ ਕਰੋ” ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, “ਉਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੋਲਾ ਹੋ ਜਾਊ ? ਕਾਕਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਾਡਾ ਹਥ ਵਟਾਏਗਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਲੜ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸੁੱਖ ਹੁੰਦਿਆ ਵੀ ਦੁਖ ਪ੍ਰਜਣ ਦਾ ਸ਼ਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਂਤੀ : ਸੁਭਦ੍ਰਾ ! 'ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲੜ ਜਾਊ ?' ਤੇਰਾ ਐਨਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਣ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਉਹ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੋ ਹੋਏ। ਉਹ ਗਰੀਬਣੀ ਦੀ ਕਿਉਂ ਵਾਤ ਪੁੱਛੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ, ਕਿਧਰ ਉਠੇ ? ਵੇਖੋ : 'ਉਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੇਗਾ ?'

ਭਾਵ:— ਵੇਖੀਏ ਸਮਾਂ ਕਿਹੜਾ ਪਾਸਾ ਪਲਟਦਾ ਹੈ ? ਜਾਂ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਜ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਬਰਲਨ ਵਲ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । 'ਉਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਕਿਧਰ ਉਠੇ' ਰਬ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਉਠ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀ ।

ਭਾਵ:— ੧) ਜਦ ਵਿਹਾਂਦੜ ਕੁੜੀ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਚੰਗੇ ਕਦ-ਬੁਤ ਦਾ ਹੋਵੇ । ੨) ਜਦ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਵਸ ਆਕੇ ਮਾਪੇ ਕਿਸੇ ਬੁਢੇ ਧਨਾਢ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਵੇਂ ਤਕ ਚਿੱਟੇ ਸਨ ।—ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਨਾ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਉਂ 'ਉਠ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀ' ਬਨ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰਾ । ਜਾਂ ਉਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਗੁੜਤੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੇਟੂ ਦੇ ਅਗੇ ਬੜੀ ਹੀ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਘਲੀ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਬੜੀ ਘਟ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਗਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਗਤ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਵੇਚਣ ਲਗਿਆਂ ਤਾਂ ਸਰਾਫਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਚਕਿਜਿਆਂ ਦਾ ਧੋਲਾ ਡਬਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ । ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਜਿਸ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਲਾ ਨਗ ਹੋਣਗੇ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਢਾਈ ਤੋਲੇ ਕਾਟ ਕਟ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਲੇਖੇ ਤਾਂ ਉਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੇਗੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋੜੀ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੀਰੀਆਂ (ਨਕੋਲ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੜਬ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੋਗੀ ਨਾਲ ਨਸੀਹਤਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੀਰੀਆਂ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਉਠ ਨਾ ਰੰਨੇ, ਬੋਰੇ ਰੁੰਨੇ । ਜਾਂ ਉਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ, ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਚੰਗਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਮੰਦਾ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪਾਵੇ ਜਾਂ ਜਿਸਦਾ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਗ ਪੈਣ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹਕ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਹੈ ਪਰ ਰਾਮਿਆਂ ਤੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਐਵੇਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਅਖੇ ਉਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ । (ਸੰ)

ਉਠਾ ! ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਅਨਤ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਆਪਣੇ ਨਿਤ ਦੇ ਕਰਤਵ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਇਹ ਤਾਂ ਉਠ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰਦੂ ਲਾਅਨਤ । ਅਡੀ ਖੋੜੇ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਪਰ ਇੜਕ ਉਹੋ ਚੰਗਾ ਸਮਝੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿਤ ਵੀ ਹੋਵੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

(੨) ਸੋ ਇਹ ਤਾਂ ਉਠ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਅਨਤ ਤੇ ਲਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ

ਲਾਅਨਤ। ਖੂਨ ਨਾਲ ਖੂਨ ਨਾ ਕਦੀ ਧੋਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਧੋਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਲੋਕ ਸਹਿਤ, ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੫੦-ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਯਰਾਨਾ ਤਾਂ ਬੜੇ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਢੇ, ਪਰ ਖਰਚ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਚੀਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਾਫ਼: ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਕੰਜੂਸੀ ਏਨੀ, ਅਖੇ ਕੜੇ ਨਹੀਂ ਘੜਾਨੇ। ਦੋਸਤੀ ਉਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ ਨਹੀਂ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਆਧੇ। ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਛੋਟੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਬਣਕੇ ਸੁਖ ਜਾਪੇ ਅਤੇ ਵਡੇ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਦੁਖ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਮੋਏ ਉਠ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦਾ। ਮੱਝ ਦਾ ਉਠ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਪਰ ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਮਾਸ, ਉਠ ਅਤੇ ਖਲ ਵੇਚ ਕੇ ਚੰਖੇ ਪੈਸੇ ਵਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੁੱਧਾਂ—ਮਾਈ ਸੁੱਖੀ ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ; ਪਰ ਜਦ ਤੋਂ ਇਹਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ ਹੈ, ਇਹ ਬੜੀ ਔਖੀ ਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਭਾਗ ਭਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਭੈਣ ਗਲ ਹੈ ਭੀ ਠੀਕ। “ਉਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਆਧੇ। ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ” ਵਡਪਣੇ ਵਿਚ ਦੁਖ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸਤਾਦ—ਜਾਹ ਓਇ ਪਰ੍ਹੇ, ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ, ਆ ਗਿਆ ਸਿਆਣਾ ਵਡਾ ‘ਉਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡਾਂ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠਾ ਹੋਇਆ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ, ਭਰਿਆ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘਟੀਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—‘ਉਠਾ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ। ਭਰਿਆ: ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ’। ਉਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਜੋ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈਂਕੜ ਬਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਭਦਰਾ ਵਿਚਾਰੀ ਚੁਪ ਸੀ। ਉਹ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸੱਸ ਕੌੜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਹੌਲਾ ਪਾਇਆ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਹਲਾਂ ਕਵੀਆਂ। ਸੁਭਦਰਾ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਸੁਭਦਰਾ ਪੁੱਤਰ! ਤੂੰ ਹੀ ਸਬਰ ਕਰ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੁੱਤੀ ਕੁਪੱਤੀ ਹੈ, ਉਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦੇ ਹਨ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

‘ਉਂਧੈ ਭਾਂਡੇ ਟਿਕੇ ਨਾ ਕੋਇ ॥’

(ਰਹੂ ਗਰੀਬ-ਗਉੜੀ ਗਿਆਰੇਰੀ)

ਭਾਵ:— ਅਮੜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਪੌਂਹਦੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਤੋੜੀ ਇਹ ਸਿਧਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਨੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸਿਖਣੀ। ‘ਉਂਧੈ ਭਾਂਡੇ ਟਿਕੇ ਨਾ ਕੋਇ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਓ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ, ਓ ਤੂੰ ਗਠੜੀ ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ?

ਭਾਵ:— ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖ। ਦੁੱਜਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੈਦੇ—ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਨਸ਼ੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਅਖੇ

ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜੇ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ਕਿ ਤੂੰ ਗਠੜੀ
ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ?

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ : ਸ਼ਰਫ਼)

ਉਹ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ । ਜਾਂ
ਉਹ ਇਕੋ ਸੰਨ ਦੇ ਚੋਰ ਹਨ । ਜਾਂ
ਉਹ ਇਕੋ ਬੈਲੀ ਦੇ ਚੱਟੇ ਵੱਟੇ
ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਟੱਲੇ ਜਾਂ ਜੱਥੇ
ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਿਚੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹੋਣ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਤੇ ਕੀ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਭੇ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ ।
ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖੋਗੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਕੀ ਦੇਉ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ ਪਿੰਨ
ਗਲੇਲਾ ਖਾਧੋ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ
ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਸ
ਰਖੇ ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ
ਆਪਣਾ ਝਟ ਟਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜੇ—ਉਹ ਕੀ ਕਰੇਗਾ
ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਸੇ ਦੀ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਉਹ ਤਾਂ ਮਰ ਮਰ
ਕੇ ਝਟ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ । 'ਉਹ ਕੀ ਦੇਉ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ
ਪਿੰਨ ਗਲੇਲਾ ਖਾਧੋ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹਦਾ ਸਿਰ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਦੇ
ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਥੋਂ ਹੀ ਰੁਪਇਆ ਲੈ ਕੇ
ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਂ ਤੇ ਠੋਕਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਘਾਟਾ
ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹੀ ਜੁੱਤੀਆਂ
ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਸਿਰ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ,
ਰੱਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ
ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ
ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦੁਖ-ਰੋਣੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸ

ਕਰੇ, ਤਦ ਤਸਲੀ ਢੇਣ ਲਈ ਦੂਜਾ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਲਵਿੰਦਰ—ਅਜ ਕਲ ਉਸਦੀ
ਗੁੱਡੀ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ, ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰ ਸਕਦਾ
ਹੈ । ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਉਹਨਾਂ
ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ, ਰਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

(ਉਹੀ) ਮੁੰਨੀ ਦੇ ਦੋ ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ
ਨਾੜਾ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ,
ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗਮੀ, ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਜਾਪੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਜਦ ਕਲਰਕ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ
ਉਹਦਾ ਇਹੋ ਖੁਬੜ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜੋ
ਅਫਸਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੂ ਤਾਂ ਭੀ ਉਹੋ 'ਮੁੰਨੀ ਦੇ ਦੋ
ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ ਨਾਲਾ ਹੱਥ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਉਹ
ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ
ਜਾਵੇ, ਉਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਹ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ
'ਉਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ' । ਸਾਨੂੰ ਕੀ, ਦੂਜਿਆਂ
ਕੋਲ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਧਨ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ
ਡਿੱਠਾ । ਵੇਖੋ : ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਰਾਹ
ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।

ਭਾਵ — ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਇਕ ਮਾੜੇ
ਆਦਮੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਉਸ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ
ਅਗੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਈ ਸਜਣ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਉਸਤਤੀ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਕ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ ਨੇ
ਕਿਹਾ : ਭਾਈ ਫਡੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ 'ਉਹੀਓ ਮਿੱਠਾ
ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੋ ਤੁਣਤੁਣੀ, ਉਹੀਓ ਰਾਗ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਉਹੀ
ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਰਜਿਆ ਜਾਵੇ,

ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਏਰਾ ਵਰਜਿਆ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ 'ਓਹੀ ਤੁਣਤੁਣੀ ਤੇ ਓਹੀ ਰਾਗ' ਹੈ । ਉਨਾਂ ਹੀ ਕੁਲਖਣਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ)

ਓਛੀ ਪੁੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਥੋੜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਪਾਰੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੁਕਾਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾ ਬੈਠਾ, ਪਰ 'ਓਛੀ ਪੁੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ । ਨਫਾ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਮੂਲ ਤੋਂ ਵੀ ਹਥ ਧੋਣੇ ਪਏ । (ਸੰਗ)

ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ! ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਨਵੇਂ ਅਰੇਭੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੋ, ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਚੋਧਰੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਾਹੀ ਦਾ ਰੰਮ ਛਡ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ 'ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ', ਸੋ ਉਹੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੋਂ ਤੋਂ ਕੇ ਮੁੜ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਨੇੜੇ, ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਦੂਰ । ਜਾਂ

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਵਿੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਥਾਂ ਰਤੀ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋਣ, ਉਥੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ—ਗਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਇਆ ਜੀ ਸਚੇ ਹਨ, 'ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਵਿੱਥ' ਭਾਵੇਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਸਹੀ, ਪਰ ਫਰਕ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ । (ਸੰਗ)

ਉਂਗਲੀ ਫੜ, ਪੋਂਚਾ ਫੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਥੋੜੀ

ਜਿਹੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੇ ਦੁਣੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜੀ, ਤੁਸਾਂ ਹੋਂਚਾ ਫੜ ਲਿਆ । ਸਜਣ ਜੇ ਬਾਂਹ ਦਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਲਈਦੀ । (ਸੰਗ)

ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਐਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਰਸੀ ਨੂੰ ਚਰਸੀ ਮਿਲੇ, ਭੰਗੀ ਨੂੰ ਭੰਗੀ । ਮਿਲਦੀ ਏ ਚਾਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਓਹੀ ਜਿਹੜੀ ਦਿਲ ਨੇ ਸੀ ਮੰਗੀ । ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ । ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਕਾਹਦਾ ਗਮ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਅ

ਅਉਸਰ ਚੁਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ:— ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਸਮਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗਾਂ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੰਸਾਰ ਨਾ ਚੁਕਾਵੇ । ਫਿਰ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰ ਦੇਹ ਧਰ ਕਰਮਾਂ ਅੰਦਰ ਫੇਰ ਫਸਾਵੇ । ਅਉਸਰ ਚੁੱਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

‘ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨ ਰਹਾਇ ॥’

ਭਾਵ:— ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਆਪ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨ ਰਹਾਇ ॥ ਜੋ ਉਪਜੈ ਸੋ ਥਿਨਸਿ ਹੈ ਦੁਖੁ ਕਰਿ ਰੋਵੈ ਬਲਾਇ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

**ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੋਂਕਦੇ ਨੇ । ਜਾਂ
ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੋਂਦੇ ਨੇ ।**

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ, ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਓਏ ਕਰਮੂ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰ । ਹਰ ਗੱਲ ਦੀ ਅੱਤ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਛੱਡੀ ਜਾ । ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਕਤੂਰੇ ਭੋਂਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ । (ਸੀ)

**ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਬੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ । ਜਾਂ
ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਬੁੱਕਿਆ ਆਪਣੇ ਤੇ
ਪੈਂਦਾ ਏ ।** ਵੇਖੋ : ਚੰਨ ਦਾ ਬੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਉਂਜਾਂ ਪਿਆ ਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਧਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਬੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੋਛਾ-ਪਨ ਦਿਸਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

**ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ, ਖਜ਼ੂਰ ਤੇ
ਅਟਕਿਆ (ਅੜਿਆ)**

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਜੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚੋਂ ਬਰੀ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਚਾਣਚਕ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਆ ਪਈ । ਵਿਚਾਰਾ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀ ਬਿਪਤਾ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈ । ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ ਖਜ਼ੂਰ ਤੇ ਅੜਿਆ । (ਸੀ)

ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂ ਭੜਿੱਚੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰੀ ਚੰਦ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਅਫਸਰ ਸੀ । ਵੇਖੋ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਗੇੜ, ਇਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਨ ਨਾਲ ਨੌਕਰੀ ਭੀ ਗਈ ਤੇ ਧਨ ਭੀ । ਅਜ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂ ਭੜਿੱਚੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ ।

ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਤੋ ਦੀ ਧੀ ਚਲਾਕੜੀ ਜਿਹੀ ਸੀ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ' ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲਗੇ ।

(ਅਦਬੀ ਅਫਸਾਨੇ—ਜੇ: ਫਜ਼ਲ-ਦੀਨ)

ਅਸਾਂ ਪਾੜਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਸੀਓ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜੇ ਤਾਂ ਆਪ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪਿਉ ਮਾਂ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਸਹਿਤੀ, ਲਜਾ ਤੋਂ ਗਲ ਹੋਈ । ਪਾੜਿਆ ਅਸਾਂ, ਸੀਆ ਜਿਉ ਜਾਣੈ, ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ॥ (ਹੀਰ ਦਮੋਦਰ)

**ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਉਣ ਨੂੰ
ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ।**

ਭਾਵ:— ਚੀਮਿਆਂ ਤੇ ਚੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਦਸਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਵਖ ਵਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੋਧਰੀ—ਇਹ ਚਾਰ ਭਰਾ ਵੀ ਅਨੱਖੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਲ ਵੀ ਉਂਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਉਂਝੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਤਕ ਵੀ ਨਾ, ਅੱਖ 'ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ । (ਸੰਗ)

ਅਸੀ ਖਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਵਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਅਸੀਂ ਬੇਅੰਤ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਅਸੀਂ ਖਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਵਦੇ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਗਵਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿਕੈ ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਹਉ ਪਾਪੀ ਵਡ ਗੁਨਹਗਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਜੀਉ ਲੇਖੈ ਵਾਰ ਨਾ ਆਵਈ ਤੂੰ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸਲੋਕ ਮ: ੩)

ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਆਸ ਰਖਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਔਕਤਾਂ ਦਸੇ ਤਾਂ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਅੱਕ ਕੇ ਟੁਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਂਝਾ—ਨਾਥ ਜੀ ! ਪਿਆਰੀ ਹੀਰ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਦਾ ਸੁਰਮਾਂ ਜੇ, ਉਹਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਕਦੇਤ ਨਹੀਂ ਜੇ ਰਹਿਣਾ । ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਉ, ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਜੋਗ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ ਲਾਹ ਲਓ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਸਬੂਤ ਕਰ ਦਿਉ । ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਦੀ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦਿਨ ਨੂੰ ਧੁੱਪ ਚੰਗੀ ਕੜਕਵੀਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਠੰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿਤ ਬਦਲਦੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ ਚੰਦਰਕਾਂਤਾ ਦਾ ਵੀ । ਅਖੇ ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪਾਂ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ । ਕਦੀ ਹੰਸੂ ਹੰਸੂ ਕਰਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਂਦੀ । (ਸੰ)

ਅਸ਼ਰਫੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜੀਆਂ ਤੇ

ਨਿਕਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸੰਭਾਲ ਕਰੇ, ਪਰ ਚੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁਟਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਦਿੱਤੀ—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ? “ਅਸ਼ਰਫੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ” ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । ਭਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਰਖਣੇ ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਕਥਾਬ ਉਡਾਣੇ । (ਸੰਗ)

ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ, ਸਭ ਗੱਲ ਅਪੁੱਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਪੁੱਠੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਜਲਿਆ, ਨੰਡੇ ਗਈ ਨੇਂ ਆਈ ਤੇ ਉਠੀ ।

ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ ਸਭ ਗੱਲ ਉਪਠੀ ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਹਿਮਕ ਕਪੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੂਰਾਂ—ਮੀਆਂ ਜੀ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਹਿਮਕਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਹੀ ਕਪ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਵਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਕਲ ਤੁਹਾਡੀ ਕੌਣ ਬਾਂਹ ਫੜੇਗਾ ? (ਸੰ)

**ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ ।
ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ ।**

ਭਾਵ:— ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਉ ਜੀ ! ‘ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ, ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ ।’ ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ ਕੋਈ ਸੋਖੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ । ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਉਤੇ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਕਰਨੀ ਦਾ ਫੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਹੈ 'ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਹਥੋਂ ਹਥ ਨਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਕ ਬੀਜੇ ਤੇ ਅੰਬ ਖਾਵੇ (ਲੋੜੇ)

ਭਾਵ:— ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤੇ ਮਾੜਾ ਕਰੇ ਪਰ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਨਿਹਾਲੀ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਬੀਜੇ ਤਾਂ ਅੱਕ ਪਰ ਆਸ ਕਰੇ ਅੰਬ ਖਾਉਣ ਦੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤਾਂ ਵੇਖੋ। ਹਾਲਤ ਉਹਦੀ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਕੁਝਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਵਡੇ ਖਤਰੇ ਸਹੇੜਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਰਾ ਜੀ, ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਭੁੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਘਰ ਬੈਠਾ ਉਥਾਸੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਮੂਰਖ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਧਨ ਪਾਤਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਸਰਨ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਦੀ ਜੋੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਦਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਕਲ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਬੁੱਲੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਅਕਲ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪੋ—ਭੈਣ ਕੀ ਦਸਾਂ? ਸਤਵੰਤ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਬਲਵੰਤ

ਸਿੰਘ ਬਾਵਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸਤ ਵਿਅਸਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਬੁੱਲੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਵਡੇਰੇ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਪੁਤ, ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਅਗੇ ਮੁੜ ਨਾ ਬੋਲੀਂ। 'ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ'। ਉਹ ਜੋ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲ ਵੱਡੀ (ਬੜੀ) ਕਿ ਭੈਂਸ (ਮਹਿੰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਦ ਬੁਤ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੀ ਸ਼੍ਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਤਾਂ ਦੁਬਲੀ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਉਹ ਨਿਰਾ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗੁਥਲਾ, ਰਾਮ ਦੇਂਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਭਾਰਾ ਹੈ, ਅਕਲ ਮੋਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਨਾ ਭਿੜਨਾ ਐਵੇਂ ਮੁਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਅਕਲ ਬੜੀ ਕਿ ਭੈਂਸ'। (ਸੰ)

ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਦਾ ਕੋਰ—ਭਰਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਰਜਦੀ ਰਹੀ, ਬਸੰਤੇ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਨਾ ਪਾਉ। ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਸੋ, ਬੜਾ ਨਫਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ 'ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ

ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ
ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ? (ਸੰਗ)

ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ । ਜਾਂ
ਅਕਲ ਕਿਸ ਖਾਤੇ ਸੁਟੀ ?

ਭਾਵ:— ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਦਾ ਕੋਈ
ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਉਡ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ
ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗੜਦਾ ਜਾਪੇ
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬਾ ! ਸਿਆਣਿਆਂ
ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਏ 'ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ' । ਸ਼ਾਹ
ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਜੋਟਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ । ਅਕਲ ਕਿਹੜੇ ਖਾਤੇ
ਪਾਈ ਸੁ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

'ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ
ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥'

ਭਾਵ:— ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ
ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ
ਨਾਲ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਅਕਲਿ ਏਹ ਨਾ ਆਖੀਐ
ਅਕਲਿ ਗਵਾਈਐ ਬਾਦਿ ॥ ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ
ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥ ਅਕਲੀ ਪੜਿ ਕੇ ਬੁਝੀਐ
ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ
ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ ॥' (ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ
ਆਖੈ ।

ਭਾਵ:— ਅੱਕ ਦੀ ਖੱਖੜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ
ਅੰਬ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ । ਅਰਥਾਤ ਅਸਲੀ
ਚੀਜ਼ ਨਕਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਛਾ ਹੋਇ ਧਿਕੋਨਿਆ ਕਿਉਂ
ਵੁੜੀਐ ਦਾਖੈ । ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ
ਆਖੈ । (ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ

ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ
ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਸੋ—ਨੀ ਕੋਈ ਚੌਜ ਦੀ ਗੱਲ
ਕਰ, ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ,
ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ' । ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ
ਕੀ ਹੈ ? ਉਂਜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਸਿਰ ਖਾਂਦੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਅੱਖ ਦੀ ਬਰਕਤ ਜਾਂ
ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੇ ਸਿੰਘ—ਬਲਵੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ !
ਇਹ ਸਚ ਜੇ ਕਿ ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ । ਅੱਖ ਦੀ
ਕੀਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਅੱਖੇ ਵਿਗੜਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਦਾ
ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ, ਕੱਜਲ ਲੈ ਗਿਆ
ਕਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ
ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਤੇ ਉਹ ਕੰਮ
ਬੇਖਬਰੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਖੇ 'ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ ਤੇ ਕੱਜਲ
ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਂ' । ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਠੋਕਾ
ਲੈਣ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਫਾਰਸ਼
ਪੁਆ ਕੇ ਠੋਕਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਲਾਲ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ
ਵਰਗੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੂਪ ਦਸਣਾ
ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ—ਸਾਡੀ ਲਾਜੇ
ਤਾਂ ਐਨੀ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਬੰਦਾ ਕਹਿ
ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਖੇ ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ ਵਰਗੀ ।
ਅਜੀਂ ਕਦੀ ਵੇਰ ਉਪਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਏਈਏ ਤਾਂ
ਕਾਂ ਦੋਜ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਨਾਉਂ
ਇਲਮਦੀਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਲਫ਼ੋਂ ਬੇ
ਨਾ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ
ਵਿਦਵਾਨ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ
ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ
ਕੁਝ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਨਿਰਾ ਮਾਧੇ ਦੇ ਮਾਧੇ । ਨਾ
ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ
ਸਮਰਥਾ ਹੈ । ਚੋਧਰਪੁਣਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ । ਉਸ
ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ
ਨਾਉਂ ਇਲਮਦੀਨ' । (ਸੀ:)

ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ
ਹਰਗਿਜ਼ ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ
ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰਤੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ
ਹਰਗਿਜ਼, ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ ਦੇ ਸਮਝ ਗੁਮਰਾਹ ਕਾਜੀ ।
(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਤੇ ਨਾਂ ਨੈਣ ਸੁਖ ।
ਜਾਂ

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ
ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਪਾਂ ਬਾਹਲੀਆਂ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੈਨਾ—ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਬਰਕਤ
ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ? ਪੇਕਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ
ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਏ ਤੇ
ਅਗਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਰੰਗ ਲਾਏਗੀ । ਅੱਖੀਓਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ
ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ
ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਧਨਾਢ ਖਤਰੀ
ਹਰਜਸ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਪੱਤਨੀ ਮਾਈ ਸਭਗਾਈ,
ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਖੋਜੀ ਨੂੰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦੈਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ
ਨਾਲ 'ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ' ਪੈ ਗਈ ।

(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

'ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰਤਿਆ
ਪਰਧਨ ਰੂਪ ।' (ਗੁਰਬਾਣੀ)

ਭਾਵ:— ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ
ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ
ਅੱਖੀਆਂ ਦਾ ਸੂਤਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—

“ਮਨ ਕਾ ਸੂਤਕੁ ਲੋਭੁ ਹੈ ਜਿਹਵਾ ਸੂਤਕੁ ਕੂੜ ॥

ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰ ਤਿਆ ਪਰਧਨ ਰੂਪ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਸੇ
ਦਾ ਦੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸੋਗ ਦਸੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ
ਸੋਗ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਦਾ ਪਤੀ
ਮਰ ਗਿਆ 'ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ' । ਜਿਸ
ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ, ਲਟਾਕੇ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ
ਆਖਦੀ ਹੈ, ਪਤੀ ਦੇ ਹਾਵੇ ਨੇ ਮਾਰ ਛਡਿਆ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ (ਡੱਟਾ,
ਵੱਟਾ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ
ਹੋ ਬਦਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦਾ ਵਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ,
ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਨਾ ਲਗੇ । ਇਸ ਚੰਦਰੇ ਵੈਰੀ ਦੀ
'ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ' ਹੀ ਰਹੇ ।

(ਕੋਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ
ਬਹੇ ਨਿਲੋਜ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਓਹ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਅਖੇ 'ਅੱਖੀ' ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੜ ਥੋਹ ਨਿਲੋਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੀਂ ਦਿਸੇ ਨਾ, ਨਾਉਂ ਚਿਰਾਗੇ।

ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ:—

(ਵੇਖੋ : ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ)

ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਜਾਂ

ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੋਹਰਾ ਖਾਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ ਤਦ ਅਗੋਂ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਜੀ ! ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ। ਪਰ 'ਅੱਖੀਂ' ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਥੋਂ ਮੱਖੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੀ ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

'ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕ ਪਕੜਹਿ ਨਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰੁ ॥'

ਭਾਵ:— ਪਖੰਡੀ ਲੋਕ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਨਕ ਪਕੜੀ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੱਖਾ ਦੇਣ ਲਈ।

ਵਰਤੋਂ:— “ਕਲ ਮਹਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ॥ ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕੁ ਪਕੜਹਿ ਨਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰ ॥” (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਖੀਓਂ ਦੂਰ ਸੋ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਦੂਰ ਰਿਹਾਂ ਪਿਆਰ

ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਿਆਂ ਅਜ ਪੂਰੇ ਛੀ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਕੋਈ ਖਤ ਪਤਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੋਈ ਸੁਖ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਾਲ ਤਾਂ ਬੜੀ ਤੜਫੀ, ਪਰ ਹੁਣ 'ਅੱਖੀਓਂ' ਦੂਰ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਬਣਾ ਕੇ ਸਬਰ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ ਹੈ। (ਸੰ)

ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ 'ਗੁਲ-ਬੀਬੀ'

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਦਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰੋ—ਜਸੇ ਰਾਣੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। 'ਅੱਖੀਆਂ' ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ ਗੁਲਾਬ-ਬੀਬੀ, ਜੋ ਉਹ ਹੈ ਉਹ ਤੁਹਾਥੋਂ ਗੁਝੀ ਨਹੀਂ। ਉਪਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਬਣ ਬਣ ਥੋਹ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਹਾੜ ਉਹਲੇ। ਜਾਂ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ, ਤਦ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੇਜਵੰਤ ਕੌਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਢੇਰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲ ਜਾਣੀ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੇ'। ਗਿਆਂ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਲੈਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੋਹਣੀ—ਨੀ ਬੀਲਾ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਰਕੀਆਂ, ਮੁਰਕੀਆਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮੁਰਕੀਆਂ ਤੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੈ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਆਂ। 'ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ', ਨਾ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੇ

ਨਾ ਲਿਆਏਂਗੀ, ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ। (ਸੰ)

ਅੱਗ ਖਾਉਂ, ਅੰਗਿਆਰ ਹਗੂੰ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਜਿਹੜਾ 'ਅੱਗ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਗਿਆਰ ਹਗਦਾ ਹੈ' ਨਿਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਫੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰ)

ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭਖ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ—ਚਾਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰ। 'ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਏ'। ਜੇ ਤੂੰ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਆਪੇ ਬੋਲ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਊ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ, ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਗ ਦਾ ਡਰਿਆ (ਦੱਧਾ), ਟਟਹਿਣਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਏ ? 'ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ'। ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਇਹਦੇ ਹਥੋਂ ਦੁਖ ਜੂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਬੰਧੀ ਲੰਬੂ ਲਾਣ (ਮੁਰਦਾ ਫੂਕਣ) ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪ ਲਾਲ—ਪਰ ਫੇਰ ਬਰੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ'।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਿਸ ਗਲੋਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਗਲ ਪਰਾਏ ਘਰ ਲਈ ਚੰਗੀ ਲਗੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਬਸੰਤਰ, ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ। 'ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਉ ਤੇ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ'। ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਹਮਦਰਦੀ ਏ ਸਾਡੇ ਨਾਲ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਾ ਹੋਇ।

ਭਾਵ:— ਕਾਰਨ ਬਿਨਾ ਕਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਬੇਬੇ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ ਸਚੀ ਹੈ ਕਿ ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਜੀਜਾ ਜੀ ਰੁਸੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ, ਵੇਖੋ ਨਾ 'ਅੱਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ, ਖੂਹ ਪੁਟੇ।

ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ, ਮੀਂਹ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਬਾਹ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੋਚੇ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਂ ਜੀ ! 'ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀਂ ਖੂਹ ਪੁਟੇ' ਕੰਮ ਦੋਂਦੇ ਹਨ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਤੇ ਰਹੇ ਸੀ ? ਹੁਣ ਆ ਬਣੀ ਤੇ ਚੀਕਦੇ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੋਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ:— ਅੱਥੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਗੜ ਬੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਵਿਚਾਰ ਕੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਲਾ ਟਪਾਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸ—ਮਹਾਰਾਜ, ਪੁਛਣਾ ਸੁਖ ਵੇਲੇ, ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਹਫੜਾ ਤਫੜੀ ਹੁੰਦੀ ਏ। 'ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੋਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?'

(ਖੇਡਣ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ ।

ਭਾਵ:— ਦੁਖ ਵਿਚ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਚਾਚੀ ਜੀ ! ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਉਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਚਿੰਠੀ ਆ ਗਈ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ, ਦਸੋ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ।

ਭਾਵ:— ਘਰ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਵਾ ਘਰ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖੋ ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲੀ (ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕ) ਬਣ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਥਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ ਤੇ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਜੱਫਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕਰੇ ।

(੨) ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਕਢ ਲੈ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਘਰ ਸਾਂਭਿਓ ਈ,
ਏਹ ਤੇਰਾ ਸੀ, ਵੀਰ ਨਾ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ।
ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਰ ਹੀ ਵਗੇ ਹੀਰੇ,
ਜਿਹਾ ਖੋਹਿਆ ਈ ਦੇਵਰ ਭਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੁਥ ਆਇਆ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਨੱਸੇ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ—ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਤੂੰ ਅਨੋਖਾ ਜਿਹਾ ਪੁਰਸ਼ ਏਂ, ਤੂੰ ਹੱਥ ਆਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਏਂ । ਵੇਖੀਂ ! ਕਿਤੇ ਉਹੋ ਹਾਲ ਨਾ ਕਰਾ ਬੈਠੀਂ ਅਖੇ 'ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਗੇ ਹੀ ਅਕਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਕਰਾਂ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆਏ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਨੱਕ ਜਿੰਦ ਕਰ ਛਡੀ ਨੇ, ਅਜ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । 'ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ, ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ:— ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੱਧਾ ਤੁਰਾਂਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਨੇ ਰਾਮ ਰਤਨ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਘੁਟ ਲਿਆ ਤੇ ਪੂਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ਼ ਕੇ ਰਿਹਾ 'ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ਉਵੇਂ ਕਰ 'ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ । ਜਾਂ

ਅਗੇ ਵੱਟਾਂ ਜੇਵੜੀ, ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਦਾ ਜਤਨ ਤਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਵਿਗੜਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਕੌਰ—ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਹੈ ਲਾਇਕ ਪਰ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਤੇ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, 'ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ' ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨੰਬਰ ਘਟ ਆਏ ਹਨ । (ਸੰ)

ਅੱਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ ਕੋਹੀ
ਰਾਤਿ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ)

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਨੂੰ ਪਾਲਾ ਕੀ ਕਰ
ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ
ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— “ਅੱਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ
ਕੋਹੀ ਰਾਤਿ ॥ ਚੰਦ ਅਨੁਰਾ ਕਿ ਕਰੇ ਪਉਣ ਪਾਣੀ
ਕਿਆ ਜਾਤਿ ॥”

ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ, ਕਰਮਾਂ ਦਾ
ਖਟਿਆ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨ ਕਮਾਉਣ
ਲਈ ਪਰਦੇਸ ਭਾਗੇ ਪਰ ਪੱਲੇ ਘਰ ਵਾਲੀ
ਮਜ਼ੂਰੀ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੀਆਂ ਜੀ ! ਕਿਹੜਾ ਪਾਪੜ
ਨਹੀਂ ਵੇਲਿਆ ਹੋਣਾ ਮੈਂ ! ਦੇਸੋਂ ਪਰਦੇਸ ਗਿਆ ।
ਪਰ ‘ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ’
ਉਥੇ ਵੀ ਉਹੀਉ ਹੁਹਾੜੀ ਤੇ ਉਹੀਉ ਵੰਞਾ । ਭੈੜਾ
ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ, ਮੁੜ ਪੈ ਗਈ
ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੇ ਹੀ
ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ
ਰਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਮਨ ਨੇ ਫੁੰਡ ਕਰਨੀ ਸੀ,
ਉਹੋ ਤਾਂ ਗੁਆਚਾ । ‘ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ ਸੀ, ਉਤੋਂ ਪਈ
ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ’ । ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਧ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਤੇ
ਬੁਧ ਮਨ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਕਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ
ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੁਸ਼ਪਾ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਉਸ ਦੇ
ਦੁਖ ਦਾ ਹਾਲ ਕੀ ਦਸਾਂ ? ‘ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ’
ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ
ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਹੀ
ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਲਾਡ
ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਣ-ਮੌੜ ਬਣਾ
ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੀਜੀ— ਨੀ ਬੀਬੀਏ ! ਚੋਧਰੀ
ਨੇ ਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਲਾਡ ਲਡਾ ਕੇ ਕੋੜੀ ਵੇਲ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰ
ਦੜਾ ਲਿਆ ਏ, ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਥਾਕੀ ਹੁਣ ਇਹਦੇ
ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹਦੀਆਂ
ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਅਥੇ
‘ਅੱਗੇ ਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ ਚੜ੍ਹੀ
ਅਸਮਾਨ ।’ (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਫੀਟੋਲੋਦੀਨ)

ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਖਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੰਮਰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ
ਓਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੇਬੇ—ਬੱਚੀ ! ਹੋਸ਼ਲਾ ਕਰ ਤੇ
ਨਿੰਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰ । ‘ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ
ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ’ ਦਰ ਵਹਿ ਪਏਂਗੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਉਠਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ
ਮੰਦੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ
ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ
ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਵਿਗੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਓਏਂ ਮੇਰਾ ਜਨਮ-ਦਿਨ ਸੀ,
ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਜਿਹੜੀ ਰੋਜ਼ ਸਾਡੇ ਘਰ
ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਨਾ ਆਈ । ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ
ਉਚੇਚਾ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਏ । ਬੜਾ ਮਨਾਇਆ, ਪਰ ਮਾਸੀ
ਜੀ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਸੇ
ਵਿਚ ਕਈ ਗਲਾਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, ‘ਅੱਗੇ
ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਮੰਦੀ ।’ (ਸੰ)

ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਗ ਗਈ, ਪਰ ਤਨਖਾਹ ਅਗੇ ਪੰਜਾਹਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਬੁਗੇ ਵਿਚ ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ । ਚਾਰ ਅਸੀਂ ਵਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਪੰਜ ਮੇਰੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ, ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਵੀਰ ਸਨ । ‘ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ’ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਮੂੰਹ ਤਕ ਸੀ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਗਲ)

ਅੱਗੇ ਭਾਬੇ (ਜਾਂ ਨਾਨੀ) ਨੱਚਣੀ, ਨਾਲ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ । ਜਾਂ

ਅੱਗੇ ਬੀਬੀ ਟੱਪਣੀ, ਮਗਰੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਗੜਗੜ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਅੱਗਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਲ ਕੇ ਵਧੀਕ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਅੱਗੇ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੇ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਆ ਬਣੀ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਜਨਾਵਰ ਭੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਹਲਣੇ ਢੁੰਡਦੇ ਥਕ ਰਹੇ ਹਨ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਬਦਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਵੀ ਭੇੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭੈੜਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਦਿਨ ਭੁਲ ਭੁਲੇਖੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਛੇੜ ਬੈਠਾ । ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਚਮੁਟ ਹੀ ਗਿਆ । ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ ।’ (ਸ੍ਰੀ)

ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ

ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਭੈਣ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਈ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ । ‘ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ’; ਸਹੁਤੀ ਗਲ ਵਧਾ ਕੇ ਆਖਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਪਾਸੀਂ ਦੁਖ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਤਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਧੇ ਵੀ ਵਫ ਵਫ ਖਾਣ । ‘ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ ।’ (ਸ੍ਰੀ)

ਅਛਾ ਨਾਮ ਖੁਦਾ ਦਾ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗਣਹਾਰਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭੈਣ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ, ਪਰ ਵੇਖੀਂ ਖਾਂ ਕਲੂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਤਨਾ ਕੁਫ਼ਰ ਤੋਲਿਆ । ਅਗੋਂ ਜੋਗਿੰਦਰ ਬੋਲੀ, ਭੈਣ ! ‘ਅਛਾ ਨਾਮ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ।’ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਭੁਲ ਹੋਣੀ ਸੰਭਵ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਜ ਦੇਥੇ ਕਲੂ ਉਥੇ, ਹੋਰਾ ਢੇਰੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਲੇਖੇ ਜਾਂ

ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲ ਹੋਰ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਲਾਭ ਨਾ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜਿੰਦਰ—ਮੀਆਂ ! ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਏ । ‘ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲੂ ਹੋਰ’ ? ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਵੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਮੀਂਹ ਪਿਆ । ਜਾਂ

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਰੋਬ ਤੁੱਠਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਚਿਰਾਂ

ਪਿਛੋਂ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਹੋਈ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਓ, ਵੀਰ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ! ਇਨ ਖਤ ਪਾਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਨਹੀਂ! ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਕਿਧਰੇ ਰੋਥ ਤੁਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਾ ਛੱਡੋ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਝਟਾ ਪਟ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰ—ਬਰਿਉ! ਇਹ ਗਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੋ ਕਿ 'ਅੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ।' (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੈ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਤੇ ਨਾ ਸੁੱਟੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੋਥ ਜਾਣੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਿਨ ਦੇਖਣਾ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ। 'ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।' ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਜ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈਏ। (ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ਵਾ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੋਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਾਫ ਸਾਫ ਉਤਰ ਦਿਉ। 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੋਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧੀ ਗਲ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹਾਂ, ਵਿੰਗ ਵਲੋਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟਾਪਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ।

ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਝਟਪਟ ਪਰਤ ਆਏ। (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਮੋਏ, ਕਲ੍ਹ ਚੋਥਾ।

ਭਾਵ:— ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਚੋਥੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਚੁਣ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸਵਾਹ ਸੁਟ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਗਏ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੁਲਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ—ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਜ ਮੋਏ, ਕਲ੍ਹ ਚੋਥਾ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ। ਹਾਲੀ ਸਵਾਹ ਠੰਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਗ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੁਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਸੰਤ ਨੂੰ ਮੋਇਆਂ ਅਜੇ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੀ ਗਲਬਾਤ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਸੰਤ ਨਾਲ 'ਅੱਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੁਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ)

ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ॥

ਭਾਵ:— ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਜਤਨ ਦਿਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿਖਤ ਬਾਰੇ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ॥
ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ; ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਰੁੱਝੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ। ਜਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਸੀਂ ਹੱਥ

ਹੀ ਲਾਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹਾਲੀ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਵੇਖਿਆ ਵੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੇਖ ਚੁਕੀ ਹਾਂ। 'ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।' ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਅਜੇ ਤੀਹ ਮੀਲ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਸੇਗਾ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਅਧੂਰਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਜਾਂ ਪੈਂਡਾ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕਾਹਲੇ ਨਾ ਪਵੋ ! 'ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ' ਏਨੀ ਛੋਟੀ ਫੌਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਗੜਿਆ ਕੰਮ ਥੋੜੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੌਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜਾ— 'ਬਈ ਭਰਾਓ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗਲ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਜੇ। 'ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ' ਜੇ ਇਸ ਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੋਰੇ ਰਵਾਨੀ ਵਾਲਾ ਕੁਖੌਤ ਇੱਥੇ ਵੀ ਹੋਕੇ ਹੀ ਰਹੂ'

(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਹੇੜੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਸੁਖ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਰੇਡੀਓ ਘਰ ਕੀ ਆਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲ 'ਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਖੋਚੇ ਰੋਜ਼ ਖਰਾਬ ਕਰ

ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਖਜ਼ਲ-ਖ਼ਜ਼ਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ' ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਜੇ ਗਈ, ਧਜੇ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਕੁਝ ਗਵਾ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਛੱਡਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਕਮਲਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਓ। 'ਅਜੇ ਗਈ, ਧਜੇ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ।' ਸਭ ਖਹਿ ਖੁਹਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਐਂਠ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਕੀਮ ਜਾਂ ਵੈਦ ਸਿਆਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਕੀਲ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿ ਪੂਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾ ਗਿਆ 'ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ'। ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਗਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਜਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜਮਾਣਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ ਪਰਤਾ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਠੀਕ ਨਾ ਉਤਰੇ, ਤੇ ਜਦ ਫਿਰ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਮਾਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਬਈ ਅਜਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜਮਾਣਾ ?' ਅੱਗੇ ਥੋੜੀ ਵੇਰ ਓਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਖੁਣੇ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸੋਚਕੇ ਕਦਮ ਰਖੋ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਇੱਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੇ ਹੋ ? 'ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ' ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਟਕੇ ਸੋ ਭਟਕੇ । ਜਾਂ

ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪੰਥ ਵਿਚ ਟੁਰਦਾ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਸਤ ! ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । 'ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਟਕੇ ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਇਹ ਸਮਝ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਲੋਕ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਣ ਹੋਣ ਤੁਲ ਹੈ, 'ਅਟਕੇ' ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਠ ਠਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ, ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ । ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ (ਦੁਕਾਨ-ਦਾਰ ਜਾਤ) ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਕੰਮੀਆਂ ਉਤੇ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਣਜ ਵਿਚ ਠਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਸੀਂ ਖਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਨਾ ਲਾਉ । ਇਹ ਉਤੋਂ ਪੋਲੇ ਤੇ ਵਿਰੋਂ ਪੀਢੇ ਜੋ । ਇਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁੰਨਣਗੇ, ਕਿ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਲਗਾ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ : 'ਅੱਠ ਠਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ । ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੰਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ

ਉਪਮਾ ਤੇ ਅੱਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਨਾ ਵਲੋਟੀ ਜਾਉ । ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰਖੋ । 'ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ, ਉਹ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਡਾ ਦਸੇ ਉਹ ਬੜਾ ਮੂਰਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਰ ਘਰ ਜਾਣੈ ਆਪਣਾ ਮੂਰਖ ਮਿਹਮਾਣਾ ॥

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ ਉਹ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਵੰਡਾਏ । (ਠਗਾਏ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲਾ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਰਹੇ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰਨ । ਉਹ ਤਾਂ 'ਆਪ ਠਗਾਏ ਲੋਕਾਂ ਭਾਣੇ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੀ ਲੰਘ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ 'ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਠਗਾਏ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਸਨ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ--ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ)

ਅਵਗਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨ ਸੱਰਸੈ ।

ਭਾਵ : ਅਗਣਿਆਰੇ ਨੂੰ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁਤਾ ਚਉਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈਐ ਚੱਕੀ ਚੋਟਣ ਕਾਰਨ ਨਸੈ ॥

ਅਵਗਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨਾ ਸਰਸੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਮੂਰਖ-

ਤਾਈ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭੈਣ! ਉਸ ਮੂਰਖ ਦਾਈ ਪਾਸੋਂ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲੀ ਹੀ ਗਲ ਬਣਨ ਲਗੀ ਸੀ। ਬਸ ਮਰਦੀ ਮਰਦੀ ਬਚੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ।

ਭਾਵ:— ਮੰਗਣ ਗਿਆਂ ਹੌਲੇ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਜੇ 'ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ'। ਕੁਲਵੰਤ ਆਪੇ ਰੋਜ਼ ਬੱਲੀਆਂ ਭਰ ਭਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਘਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਕਲ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਘਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬੜਾ ਰੁੱਖਾ ਜਿਹਾ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੁੱਢੀ—ਨੀ ਕੁੜੀਏ ਅਸੀਂ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਅੱਥੇ 'ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ'। ਦੜ ਵਟ ਕੇ ਸਮਾਂ ਕਟੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੇਰ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਜਾਂ ਅਤਿ ਖੁਦਾਈ ਵੇਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕ ਲਏ, ਤਦ ਰਬ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੰਭੀ—'ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੇਰ ਹੁੰਦਾ ਏ'। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨਾਂ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਾਡਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਕੰਦਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਏ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ - ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਈ ਜੀ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਿਆ ਕਰੋ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਲੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੋਚ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ।

ਭਾਵ:— ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਅੱਤ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਹੁਤੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਠੱਗੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰਨਾਮ ਦਾਸ ਬੜਾ ਮਿਠੀਆਂ, ਨਰਮ, ਗਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਜੁ 'ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ'। ਕਲ ਨਿਹਾਲੇ ਨਾਲ ਉਹ ਲੜਿਆ, ਜੁ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਘੱਰ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੋਧਰੀ—ਮਾਹਣੇ ਨੂੰ ਸਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਬੋਲ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ' ਮਿਲ ਹੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਕਮਾਉ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚੀਜ਼ ਦਿਤੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮੋ ਭੈਣ! ਇਹ ਕੀ ਰੋਲਾ ਹੋਇਆ : ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਧੀਕ ਹਿਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਾਹੀਉਂ ਤਾਂ ਵਡਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ : 'ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ'। (ਸੰਪਾ:)

ਅੱਧ ਪਾ ਖਿਚੜੀ, ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਬੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੱਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਪੇਟ ਭਰਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਵਫ਼ਾ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਹਥ ਪਲੇ ਨਹੀਂ; ਪਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਡੀ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਬਣ ਬਣ ਦਸਦੀ ਹੈ। 'ਅੱਧਾ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ'। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਲਭਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਡੋਲਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਲਾ ਰਾਮ ਜੇ ਅਜ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫਰੋਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲ੍ਹ ਖੇਤੀ ਬਾਤੀ ਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਖੁਭਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੋਰ' ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ ਨਾ ਸਾਰੀ ਆਵੇ। ਜਾਂ

ਅੱਧੀ ਛਡ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ, ਸਾਰੀ ਭੀ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਲੈਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਕਰੇ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਘਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪੰਜਾਹ, ਸੌ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਕਮਾਣ ਦੇ ਬਿਆਲ ਤੇ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਬਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜਿਆ। ਘਰ ਚੁੱਲਾ ਵੀ ਪਿਛੇ ਉਜੜ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ ਤਾਂ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅੱਧੀ, ਸਾਰੀ ਵੀ ਜਾਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।
ਜਾਂ **ਧੇਲੇ ਦੀ ਬੁੱਢੀ ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਘਟ ਕੀਮਤ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਉਪਰ ਖਰਚ

ਬੜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੋੜ, ਪਰ ਰੋਗਨ ਉਪਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦਾ। 'ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ'। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ ਏਨੇ ਪੈਸੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧੀ ਮੋਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੋਤ ਸੌ ਭੁਖ।

ਭਾਵ :— ਕੁੱਖ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਮੋਤੋਂ ਭੁੱਖ ਬੁਰੀ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਹੀ ਬਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਚੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਅਰੋਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਬੁੰਦਾ ਸਾਹ ਵੀ ਸੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਅੱਧੀ ਮੋਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੋਤ ਸੌ ਭੁਖ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਨਤ ਕਉ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਧਾਰ ਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਗਵਾ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਅਨਤਾ ਧਨੁ ਧਰਣੀ ਧਰੇ ਅਨਤ ਨਾ ਚਾਹਿਆ ਜਾਇ ॥ ਅਨਤ ਕੋ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੋਦੇ ਵਿਚ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਸਮਝ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਜਦ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਥ ਨਾਲ ਵਣਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ, ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? 'ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੋਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੋ।

ਭਾਵ :— ਬੇਰੁੱਤਾ ਜਦ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੇ

ਤਦ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਸਿਰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਭਾਵ
ਮਾੜਾ ਜੇ ਗੁਣ ਨਾ ਦਸੇ, ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਕੀ
ਦੋਸ਼ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੇ ॥

ਸੰਢ ਸਪੁਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਪਨਾ ਘਰ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ ਸਾਕਹਿ
ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਲੁਟੀਂਦਾ
ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਪਰਾਏ ਘਰ
ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕਣ ਲਗ
ਪਿਆ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਅਪਨਾ ਘਰ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ
ਸਾਕਹਿ ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥ ਘਰੁ ਦਰੁ
ਰਾਖਿਹ ਜੇ ਰਸੁ ਚਾਖਿਹ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਕੁ ਲਾਗਾ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਚਨਿ ਰਾਗ)

ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ / ਹੀ
ਵਾਸਤਾ ਰਖ, ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਨਾ ਛੇੜ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ
ਵਿਚ ਨਹੀਂ । ‘ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ’ ਦੇ
ਅਮੂਲ ਤੇ ਢਲ ਤੇ ਬਸ ਫੇਰ ਅਨੰਦ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ ।

(ਸੰ)

ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਚੰਨਣ ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਸੂਝੇ ਤਾਂ ਬਤੀ ਸੁਲਖਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਲ ਕਰਕੇ
ਪਛਤਾਵੇ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪੈ
ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਹੁਣ
ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ, ਉਹ ਬੜਾ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ।
‘ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਚੰਨਣ’ । ਜਦ ਓਹਨੇ
ਤੁਹਾਡੀ ਮੱਤ ਮੰਨ ਲਈ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਅੜੀ
ਨਾ ਕਰੋ । (ਸੰਗ)

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੇ

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਹੁਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ
ਪਖੰਡ ਕਰੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੇ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ॥

ਸੀਸ ਨਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾਂ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧਾ ਜਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੧)

ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ ਪੋਸਤ
ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ,
ਜੋ ਆਵੇ ਸੋ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ੀਮ, ਪੋਸਤ ਅਤੇ ਭੰਗ
ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਕਿਤੇ ਰੋਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚੁੱਪ
ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੱਸਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਭੰਗੀ ਦੇ ਭੋਜਨ
ਦਾ ਅਚਰਜ ਹਾਲ ਹੈ । ‘ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ
ਪੋਸਤ ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ ਜੋ
ਆਵੇ ਸੋ ਬੰਨੇ’ ।

(ਡਾਕਟਰ ਚਟਨ ਸਿੰਘ)

ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ,
ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ ॥ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ
ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਫਲਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਅਗ ਵਿਚੋਂ ਨੰਘਣਾ ਆਪ
ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਕਠਨ ਜਾਪਿਆ, ਕੰਢੇ ਤੇ ਖੜੇ
ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਸੂਰਮਿਆਂ
ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ,
ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ’ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰੀ ਦੀ ਜੜ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਟੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਣਿ ਸਾਜਨ ਮੇਰੇ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ ॥

ਸਤਿ ਬਚਨ ਵਰਤਹਿ ਹਰਿ ਦੁਆਰੇ ॥

ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਸੁ ਤੈਸਾ ਪਾਏ ॥

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਬ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਜ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਸਮਝੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

— ਸ਼ਹੁ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰੁਣ ਲਗੇਂਗੀ ਪਿਆਰੀ ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਅਲਾ ਦਾ, ਅਮਲਾਂ ਬਾਬ ਖੁਆਰੀ ।
(ਕਾਫੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਬੋਂ ਦੋਈ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੀ ਗੋਲੀਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੱਧੇ, ਬਖਸ਼ ਕਦਾਈਂ ਭੋਗ ॥
ਅਮਲਾਂ ਬਾਬੋਂ ਦੋਈ ਨਾਹੀਂ, ਨਾ ਕਰ ਵੇਧੀਂ ਜ਼ੋਰ ॥
(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖੁਰਦਾਰ)

ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਅਮਾਨਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣ ਲਈ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਮੌੜ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਅਮਾਨਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਜੇ ਆਪ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੜੱਪ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ, ਹਾਲੇ ਸੰਤ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਰ ਮਨੋਰਮਾਂ ! 'ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ' ! ਕੀ ਸੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਸਕੇਗਾ ? ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਸੰਤ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਾਨੂਣੂੰ ਬੰਨ ਲਵਾਂਗਾ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ.

ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ,

ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ' ਇਹ ਅਸੂਲ ਗੁਰ-ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸਿਖ ਨੂੰ ਇਸ ਅਸੂਲ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਸੁਧਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਤਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ 'ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ' ਸਖਤੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਰਾਮ ਦੇਹ, ਅਰਾਮ ਲੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਏਸੇ ਗਲ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਬਈ 'ਅਰਾਮ ਦੇਹ ਤੇ ਅਰਾਮ ਲੈ' । ਤੋੜੀ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਵਜਦੀ ਏ । ਆਪ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਲ ਖਾਮੋਸ਼ੀ, ਨੀਮ ਰਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪੁਛ ਦਾ ਉਤਰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਚੁਪ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਕੋਲੋਂ ਛੁਟੀ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਇਆ । ਮਾਸਟਰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣਕੇ ਦੁਪ ਕਰ ਰਹਿਆ । 'ਅਲ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਨੀਮ ਰਜ਼ਾ' ਸਮਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਲਾ ਗਿਆ । (ਸੰ)

ਅਲਫ਼ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਤੀ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ । ਅਖੇ 'ਅਲਫ਼ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ' । ਤੇ ਬਸ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਸ਼ੈਰ ਸੱਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੇਦ ਦਸਣ ਵੇਲੇ
ਟਾਲ ਮਟੋਲਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਸਾਫ਼
ਸਾਫ਼ ਉੱਤਰ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ — ਬਹਾਵਲਾ !
ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾਣ ਦੇ ਖਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ
ਤਾਂ ਤੂੰ ਲੈਣੀ ਦੇ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਕੱਲੋਂ ਤੇ ਲੈਣ ਲਗਾ ਏਂ,
ਫਿਰ ਸਿੱਧੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਲੇ । ਮੈਥੋਂ ਚੋਟੀ ਕਿਉਂ
ਲੈਂਦਾ ਏਂ ? 'ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਸ਼ੈਰ ਸੱਲਾ' ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ ।

ਜਾਂ

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਸਿਰ ਤੇ
ਆ ਪੈਣ ਜਾਂ ਰਬ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਬੰਦਾ
ਉਸਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਹਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ 'ਅੱਲਾ ਦਏ
ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ' ਬਸ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ
ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਲੂ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ, ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ
ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਵਿਗੜੇ
ਕੰਮ ਵੀ ਅਚਣਚੇਤ ਸਵਰਨ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ, ਰੱਬ ਦੇ
ਰੰਗ ਕਲੁ ਤੀਕ ਕੀ ਸੀ ਬੱਲੂ । ਅਜ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ
ਵੀ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਨਾ ਪਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।
ਕੋਈ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੈ । 'ਅਲੂ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ,
ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ ਪਾਵੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ, ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ ॥

ਭਾਵ :— ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ
ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ,
ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਜਨਮੈ ਮਰੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਏਕਮਨੀ ਗਉੜੀ)

ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ
ਰਾਸ ਕਰੋ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ ਕੀ
ਬਣੇਗਾ ? ਕੁਲ ਦੇ ਢਾਈ ਹਫ਼ਤੇ ਤਾਂ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ ।
ਢੁਨੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਿਆ ਇਮਤਿਹਾਨ, “ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ
ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ॥” ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਵਲ ਮਰਨਾ ਆਖਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ
ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇਕ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਕੰਮ
ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ
ਦੇ ਡਿਗਦੇ ਹੋਸਲੇ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲੀ ‘ਹੇ ਮੇਰੇ ਬਹਾਦਰੋ !
ਮਰਨਾ ਆਖਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ?’
ਉਨੇ, ਕਮਰ ਕਸੇ ਕਰੇ ਤੇ ਬਪਟਾ ਮਾਰੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜਾਹੇ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਨੂੰ ਡੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੁਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਤੇ
ਡੰਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਜੀ ! ਚੋਰੀ ਤਾਂ ਡੱਤੂ ਨੇ
ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੜ ਲੈ ਗਈ ਪੁਲਸ ਰਾਮੇ ਨੂੰ । ‘ਅੜਾਹੇ
ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਦਾ ਡੰਨ’ । ਇਹ ਚੰਗਾ ਇਨਸਾਫ਼
ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੇਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੁਣ
ਜੋਗ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਥਾਂ ਵਿਆਹ ਦੇਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ । ਵਿਗਾਰੀ
ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਆਣ ਫਾਹਿਆ ਨੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ

ਹੋਈ ਅਖੇ 'ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੋਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਤੇ ਸੋ ਝੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਬੋਲਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾਵੇ, ਉਹ ਹਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਤੇ ਸੋ ਝੜੇ' ਇਹ ਬੋਲੇ ਬੋਲਾ, ਤੇ ਜੈਕਾਰ ਅਕਾਲਾ ॥'

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਭਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਨੀ ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡੁ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਧਨਪਾਤਰ ਜਾਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਦ ਗੁੰਦੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡੁ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀਏ' ਜਿਹੜਾ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਰਲਿਆ ਉਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਗਲਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਦਰਦਨਾਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਕਲੇਜੇ ਕੰਥ ਗਏ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਤੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਰੰਜ ਭਰ ਗਿਆ । ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ? 'ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ ।

ਜਾਂ

ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੇ ਬਦੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੇੜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ ।' ਰਤਾ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੇ । ਖਾਹ-ਮੁ-ਖਾਹ ਕਿਉਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਂਦੇ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ । ਜਾਂ

ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਵੈਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ ।' ਏਨੀ ਸੱਧਰ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ 'ਗਾਇਕਾ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਲੜਾਈ ਗਲ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ ! (ਸੰ)

ਆ ਲੜਾਈਏ ਮੇਰੇ ਵਿਹੜੇ ।

ਜਾਂ

ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੇ ਬਦੀ ਲੜਨ ਨੂੰ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ' ਮੈਂ ਏਲਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਹੁਰੇ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ, ਵਿਛੋੜਨ (ਨਿਖੇੜਨ) ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਕਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਵੈਰ ਪੈ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵੀਆਂ ਵਿਆਹੁਦੜਾਂ ਆ ਕੇ ਖਾਂਵਦੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਪਟੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਕੇ ਭਾਈਆਂ ਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਤਵੇੜਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । 'ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ ਵਿਛੋੜਨ ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਮਗਰੋਂ ਸੁਆਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਮਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੌੜੀ ਲਗਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸਿਖਿਆ ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਬਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੋੜੇ ਲਗੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਕਿ ਗੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਫੁਲਦੀਆਂ ਫਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਗੀਂਡੇ (ਖਰਬੂਜ਼ੇ) ਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸਮਾਂ ਠੀਕ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਲਣ—ਮਾਈ ! ਕਲਪਣਾ ਛਡ ਦੇਹ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਸਮਾਂ ਜਦ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਜਾਪਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਕਿ ਗੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਧਨ ਦਾ ਲੋਭ ਨਹੀਂ। ਕਿਰਸ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪਿਛੇ ਲਈ ਜੋੜਦੇ ਨਹੀਂ। 'ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।' ਬਸ ਏਨਾ ਹੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੰਗੀਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਹਥਲੀ ਕਾਰ ਨਾ ਬੰਦ ਕਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੇਦ ਬੁਲਾਓ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਡਰਾਕਲ ਆਦਮੀ ਖਤਰਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਬਰਾਂਦਾ

ਦਿੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧਾਂ—ਨੀ ਪਾਰੋ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਇਤਨੀ ਘਬਰਾਹਟ ਕਾਹਦੀ? ਅਜੇਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਿਤ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਖੇ 'ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੇਦ ਬੁਲਾਓ' ਮਾਮੂਲੀ ਹੋਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਈ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਉਤੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਹਦਾ ਸੀ—'ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।' ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਸੀ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਭ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਰਾਹ ਦਿਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—ਰਾਣੀ ਜੀ ... ਆਪਣੀ 'ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਭ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।' ਅੰਭੀ ਉਂਝ ਨਾ ਮੰਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹੀਣੇ ਹੋ ਜਾਂਗੇ? ਸਾਡਾ ਕੀ ਵਿਗੜ ਚਲਿਆ ਏ?

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।

ਭਾਵ :— ਸਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ, ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੀਏ। 'ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।' ਏਨੀ ਠੰਡ ਵਿਚ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਮ ਹੋਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਸੰਤ ਦੀ ਬਹਾਰ ਆਉਣ ਉਤੇ ਸਰਦੀ (ਠੰਡ) ਘਟਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਦਸ ਦਿਨ ਹੋਰ ਹਨ ਸਰਦੀ ਦੇ, 'ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਗਰਮ ਕੋਟ ਸੁਆਵਾਂਗੇ । (ਸੰ)

ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਜੂਸ ਕਦੀ ਪੈਸੇ ਨਾ ਖਰਚਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਬੋਲਿਆ, "ਮਿਤ੍ਰ ! ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਤਕੀ ਦੀ ਮਸਿਆ ਤੇ ਅਲਾਂਭਾ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ । ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਔਜ ਪਲਿਓਂ ਹੋਟੀ ਖੁਆ ਦਿਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਵੀ ਖੁਆਈਆਂ, ਕੜਾਹ ਵੀ ਖੁਆਇਆ ।" ਸਾਰੇ ਬੋਲੇ 'ਸ਼ਾਵਾ ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ, ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।' (ਸੰਗ)

ਆਈ ਰੰਨ ਤੇ ਹੋਏ ਕੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਰ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਰੋਕ ਪੈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬੁਗਾ ਲੁਟਿਓਂ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਹੀਏ ਧੰਨ । 'ਆਈ ਰੰਨ ਤੇ ਹੋਏ ਕੰਨ ।

(ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਆਏ ਜੇ ਕਬਰ ਵਿਚ, ਜਾ ਭਾਵੇਂ ਸੋੜੀ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਮੋਕਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਕਬਰ ਵਿਚ ਦੱਬਣ ਲਈ ਕਬਰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਟੀ ਹੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਕਿ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ । ਆਪਣੀ ਨਿਰਬਲਤਾ, ਹੀਣਤਾ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਬਟ ਟਪਾਣਾ ਹੈ । ਕਬਰ ਵਿਚ ਥਾਂ ਸੋੜੀ ਕੀ ਤੇ ਮੋਕਲੀ ਕੀ ? ਦਿਲੀ ਜੇਹੇ

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ?

(ਸੰਗ)

ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਰੋਕੇ, ਤਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਮਾਣਾਪਨ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਵਿਚਾਰਾ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਜਾਕੇ ! 'ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।' ਆਏ ਤਾਂ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਗਏ ਤਾਂ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ (ਸੰਗ)

ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ' ਆਖਦਾ ਸੀ । ਕਈ ਅਜ ਕਲ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਘਰ ਨਿਹੰਗ ਵੜ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਅਜੇ ਤਕ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ— 'ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸੰਗ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੋਰ— ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੇ ਵਰਤੋਂ ਸੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਏਹੁ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ ਦੂਜੇ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥

ਨਾਨਕ ਆਸਕੁ ਕਾਂਢੀਐ ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਸਮਾਇ ॥

ਚੰਗੈ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ਮੰਨੈ ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥

ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੇ ਵਰਤੋਂ ਸੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਾਸਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ 'ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ' । ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ । ਸਭ ਔਕੜਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਕ ਜਾਣਗੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਅਧੂਰੇ ਛੱਡ, ਮਰਦਾ ਵੇਖ; ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕੀ ਕੁਝ ਬਣਨਾ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਜਵਾਨ ਮੌਤ ਨੇ ਇੱਕ ਨਾ ਚਲਣ ਦਿੱਤੀ । 'ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੋਣ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਜੀ, ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ । 'ਆਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ' । ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਤਾਂ ਵੇਖ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਕੜ ਚੂੜੇ ਦੀ, ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਲਸੂੜਾ ਆਪਣੀ ਲੇਸ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ਤਿਵੇਂ ਚੂੜਾ ਆਪਣੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਉਏ ਸੁੰਦਰਿਆ ! ਤੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਹੀ ਏਂ ਅਖੇ 'ਆਕੜ ਚੂੜੇ ਦੀ ਤੇ ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ' । ਪਰ ਭਾਈ ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਰ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਖਰ (ਓੜਕ) ਬਚਾ ਮੁਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹੇ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ—ਫਤਹ ਚੰਦ ਨੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਪਰ 'ਆਖਰ ਬਚਾ ਮੁਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ' ਮੁੜ ਓਹੀਉ ਤੱਕੜੀ ਵੱਟੇ ਫੜਨੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਦ ਬ੍ਰਿਹਾਂ ਦੀ ਅਗ ਧੁਖ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਿਥੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ 'ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ', ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਨਿਭਣੀ ਸੀ ? ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਣ ਇਤਨਾ ਭਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ।

(ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਗਿਆ ਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਏ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ, ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਧੰਨ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲ ਜਾਣ ਉਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਸਵਰਗ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੌਲਾਂ ਆਨੇ ਠੀਕ ਜੇ । ਆਖਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ 'ਅ ਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਇ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।' ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਭਾਦਰੋਂ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਧੁਪ ਵਿਚ ਛੰਬ ਦਾ ਜੋਤਰਾ ਲਾ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੇ ਅਗੇ ਹਸ ਕੇ ਮਿਲ ਪਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਬਕੇਵਾਂ ਲਬ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੇ, ਕਿਸ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਲੀਡਰ) ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਹੇਰਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਈਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੇ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ ।

ਥੇੜੀ ਡੋਬੈ ਪਾਤਲੀ ਕੋਣ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ।

ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੇ, ਕਿਸ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰਾ ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀ ਫਿਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਸਦਾ ਪਤਰ ਘਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ! ਕਿਤੇ 'ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀ ਫਿਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣੇ । ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਿਉਂਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਘਲ ਦਿਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਅਪਣਾਵੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਲਾ ਤੀਵੀਂ ਕੀ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀ ? ਤੀਵੀਂ ਤਾਂ ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ਹੈ । ਘਰ ਬੈਠੀ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲਣ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾ ਦੋਸ਼ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸੂਰ ਪਿਉ ਦਾ ਤੇ ਕੈਦ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆਟੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੇ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠੇ ਗਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਬਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦਿਆਂ ਛੋਟੀ ਹੋਸੀਅਤ ਵਾਲਾ

ਬੰਦਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ—ਫਾਹੇ ਜਾਣਾ, ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਕੈਦ ਹੋਣੋਂ ਬਚਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਗ ਜਾਣਾ ਸੀ 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਬਣ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ :

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਮਹਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ।

ਜਾਂ

ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ਕਰਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ? ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਡਰਪੋਕਾਂ, ਨੱਠੜਾਂ, ਬੁਝਦਿਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । 'ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।' ਇਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਅ ਦਾ ਹੀ ਘਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਿਛੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੋਗ ਦੀ ਲੀਹ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਆਤਮਾ ਰਜੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਭਗਤੀ ਵੀ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਮਿਲੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਠੀਕ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਤ ਜੀ ! ਜੇ ਆਤਮਾ ਹੀ ਨਾ ਰਜੀ, ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਰਜੇਗਾ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਟੁਕ ਦਾ ਆਹਰ ਬਣਾ ਲੈਣ ਦਿਉ । ਫੇਰ ਭਗਤੀ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਥਿ ਹੋਇ ਤਾਂ ਮੁਗਧੁ ਸਿਆਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੂਰਖ ਵੀ ਸਿਆਣਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਥਿ ਸੈਲ ਨੀਚ ਘਰ ਹੋਇ ॥

ਆਥਿ ਦੇਖਿ ਨਿਵੈ ਜਿਸੁ ਦੋਇ ॥

ਆਖਿ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੁਗਧੁ ਸਿਆਣਾ ॥

ਭਗਤਿ ਬਿਹੁਨਾ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ)

ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ
ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਗਲ ਦਾ ਮੁਢ ਚੰਗਾ
ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਟਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ
ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਤਮਾ—ਮਿਤਰੋ ! ਹਰ ਕੰਮ
ਦਾ ਮੁੱਢ ਚੰਗਾ ਬੰਨ੍ਹੋ । ਫਿਰ ਫਲ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇਗਾ
‘ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ
ਭਲਾ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦ ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ ਫਿਰ ਮਰਨੇ
ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤ ਮੌਤ
ਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰ ਕਿਉਂ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਡਰੋ ਨਾ । ਸੂਰਿਆਂ ਵਾਂਗ
ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੂਤ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਉ । ‘ਆਦ
ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।’
ਜਿਹੜਾ ਡਰੇਗਾ ਉਹੀ ਮਰੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ
ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਇਕੋ ਸੁਭਾਉ
ਦੇ ਨਹੀਂ । ਪੰਜੇ ਉਂਗਲੀਆਂ ਬਰਾਬਰ
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰੱਸੀ ਨਾਲ
ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ, ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ।
‘ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੋਈ
ਕੰਕਰ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁੱਖ ਅੰਨ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀਂ
ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਭੁਖੇ ਰਹਿਣ ਦਾ
ਕੀ ਭਾਵ ? ‘ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।’ ਅੰਨ

ਬਿਨਾ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਸੋਰੇ ਤਾਂ ਸਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ
ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਚਰਨ
ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਦਿਸ ਪਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਜੀ !
‘ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ ।’ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ
ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਜਣ
ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਆਦਮੀ
ਦੀ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਉਸਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਈ ਮੰਦਾ ਨਾ
ਬੋਲੋ । ‘ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ
ਗਲਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।’ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ
ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ, ਪਰ
ਖੂਹਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ
ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲ ਮਿਲ
ਬੈਠ ਕੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ
ਜੜ੍ਹ ਵਸਤੂਆਂ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਇਉਂ ਨਹੀਂ
ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ । ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ
ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਵਿਚ ਸਦਾ ਜੁੜ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ
ਹੈ ‘ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਕਦੀ ਖੂਹਾਂ
ਨੂੰ ਵੀ ਖੂਹ ਮਿਲੇ ਨੇ ?’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ
ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣ

ਹੋਵੇ ਕਿ ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ (ਜਾਂ ਅਮੀਰੀ) ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਦਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ! ਅਥੇ ਕਿ 'ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ'। ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ, ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਪਾਸੋਂ ਭੁਲ, ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸ਼ੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕਰਨ। 'ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ'। ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕਰੀਏ ਸੋ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਚਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸੁਣਾਓ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?

ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਚੰਗਾ ਹੈ 'ਆਪ ਕਰੀਏ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ'। ਖੇਡ ਤਾਂ ਧਨ ਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਾਜ ਤੋਰਨ ਜੋਗਾ ਬੜਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕਾਜ, ਮਹਾਂ ਕਾਜ। ਜਾਂ

ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਡੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਯਾਰ ! ਠੀਕ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀਏ 'ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ'। ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਚੋੜ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ, ਟਕੋਰ ਕਰਨੋ

(ਨਕਲ ਲਾਣੋ) ਰਹੀ ਨਾ।

ਜਾਂ
ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨੱਕ ਚੜ੍ਹਾਣੇ ਰਹੀ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਢੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਨੀ ਬਸ। 'ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੇ ਰਹੀ ਨਾ।' ਜਾਣਦੀ ਆਂ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਦੇ ਕਿਨੇ ਕੁ ਹੱਲ ਵਗਦੇ ਸਨ ? ਮੈਨੂੰ ਮੰਦਾ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲਾ ਪਿਛਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣਾਉਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਕੱਜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਤ ਉਸਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ (ਮਿਤਰਾਂ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ) ਦੇ ਚੰਗਿਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਢੱਕੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਫਕ ਲਉ। 'ਮਾਂ ਕੁਚੱਜੀ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਕੱਜੀ।' ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਰੁਲਾਉ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਜਾਂ
ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਗੋਹੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਢੂੰਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ 'ਆਪ ਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।' ਇਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਚੱਜ ਵੀ ਹੈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ, ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਮਾਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵਹੁਟੀ ਗਭਰੂ ਬਾਹਰ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣੇ ਖਾਉ, ਤੇ ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਘਰ ਬੈਠ ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਹ ਵੇਖਾਂ? 'ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।' ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਹਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾਂ ਸਹੁ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਾ ਭਾਵ ਹਉਮੈ, ਮਾਰ ਦੇਈਏ, ਤਦ ਹੀ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾਂ ਸਹੁ ਪਾਈਐ, ਅਉਰ ਕੈਸੀ ਚਤੁਰਾਈ। ਸਹੁ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸੋ ਦਿਨੁ ਲੇਖੈ ਕਾਮਣਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਈ॥ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਪਿਆਰੀ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਨਕ ਸਾ ਸਭੁਰਾਈ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ)

੨. ਵਾਰਸ ਯਾਰ ਦਾ ਤਦੋਂ ਦੀਦਾਰ ਪਾਈਏ, ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਈਏ ਜੀ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਨਾਲ ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ। ਜਾਂ

ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬੋਂ (ਮੋਇਉਂ) ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੇ—ਅੜੀਏ, ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦੀ ਏ ਬੰਦੇ ਨੂੰ। ਉਹ ਭੈੜਾ ਚੋਧਰੀ ਲੈ ਲਥਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਅਖੇ 'ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ।'

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਦਾਨ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ

ਬਿਨਾ ਮੰਗੇ ਕੋਈ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਦਾ ਫਲ ਤਦੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਦਰਦ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਦਿਲੋਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਉਠੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਦਾਨ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਤੁਸਾਂ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਇਹ ਅਸਲੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ। 'ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ।'

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੇ ਸਾਹੁਰੇ, ਲੋਕਾਂ ਮੱਤੀਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਓਹੋ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਝਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੇ ਸਾਹੁਰੇ ਲੋਕਾਂ ਮੱਤੀ ਦੇ ਸਮਝਾਏ।
ਚਾਨਣ ਘਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨੂੰ, ਹੇਠ ਹਨੇਰ ਨਾ ਸਕੈ ਮਿਟਾਏ
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ (ਬੁਲਾਵੇ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਵੇਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ਰੁਲਦੂ ਨੂੰ, ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਮਾਰਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ'। ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੰਵਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਤੁਸਾਡਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ ਗਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕ ਆਪ ਕਸ਼ਟ ਨਾ ਸਹਾਰੀਏ, ਜਾਂ ਮਿਹਨਤ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਤੀਕ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਗਾਰ ਟਾਲਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਟਾਲ ਛਡਾਂ। ਤਦੇ ਤਾਂ ਭਾਂਡੇ ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਚੱਟੇ ਹੋਏ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ 'ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਏ'।

ਸਵੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਿਆ ਕਰ। ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ
ਤਕ ਘੁਰਾੜੇ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰ।

(ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਪੋਲੀ ਤੇ ਸਯੋਦ ਨੌਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਨੌਕਰ
ਸਯੋਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਆਦਮੀ ਵੱਡੇ
ਉਤੇ ਹਾਕਮੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੇ, ਜਾਂ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ
ਵਧ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਏ। ‘ਆਪ
ਪੋਲੀ ਤੇ ਸਯੋਦ ਨੌਕਰ।’ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ
ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ
ਵਿਆਹ ਲਿਆਇਆ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ
ਮੰਗੀ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੁਝ
ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ
ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਨ
ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ
‘ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ ਮੰਗੀ।’
ਆਪ ਤਾਂ ਬਟ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਤੁਸ਼ਾੜੀ
ਸੇਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**“ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ।”
(ਗੁਰਬਾਣੀ)**

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ
ਘੋਖੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਸੁਨਤਾ ਸੋਈ!!
ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ ਬੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਸਭ ਭੈੜੇ ਜਾਪਦੇ
ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਸਮਝਾਇਆ
ਵੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾ ਤੇ
ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧਾ ਵਰਤਣਗੇ। ‘ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ
ਬੁਰਾ’ ਵਾਲਾ ਅਖਾਣ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖੋ। (ਸੰ:)

ਆਪ ਭਲੇ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ
ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ

ਭਲਾ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਕਰ ਦੇਖੇ॥

ਆਪ ਬੁਰਾ ਸਭ ਜਗ ਬੁਰਾ

ਸਭ ਕੇ ਬੁਰਾ ਬੁਰੇ ਦੇ ਲੇਖੇ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਮੋਏ ਜਗ ਪਰਲੋ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਮਰੇ, ਜਗ ਪਰਲੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ
ਆਸ ਘਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਲੋਂ
ਬੰਦਾ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ
ਸੋਚਦਾ, ਪਈ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਪੁਰਾ ਬੈਠੇ ਨੇ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਏ? ‘ਆਪ ਮਰੇ
ਜਗ ਪਰਲੋ।’

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਆਪ ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ
ਮੰਗਣ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਪਣਾ
ਬਟ ਟਪਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਿਤਰ ਜਾਂ
ਸੰਬੰਧੀ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮੰਗਣ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਜੀ ਧਨ
ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਕਥਾਬਾਂ ਤੇ ਉਜਾੜਨ ਲਈ। ਅਏ ‘ਆਪ
ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ ਮੰਗਣ’। ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਜੇ
ਤਾਂ ਜੰਬ ਲੈ ਆਉ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਅਣ

ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਸਾਢੇ, ਗਰੀਬ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹ
ਦਿਆਂਗੇ। (ਸੰਗ)

ਆਪ ਵਡਾ ਮੰਗਤਾ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਜਾਂ

ਆਪ ਮੀਆਂ ਮੰਗਤੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ
ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ
ਕੁਝ ਕਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਆਪ ਗਰੀਬ ਤੇ ਮੰਗਤਾ
ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ
ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਨੀਂ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ
ਮਾਰ, ਤੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਥੇ 'ਆਪ
ਵਡੇ ਮੰਗਤੇ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।' ਉਸਨੂੰ ਵਿਚ ਵਿਚ
ਰਹਿਣ ਦੀ ਮਤ ਦੇਹ। (ਸੰਗ)

"ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ
ਸਵਾਰੀਐ॥" ਵੇਖੋ ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਹੀ ਉਦਮ ਕਰਕੇ
ਆਪਣੇ ਕਾਜ ਰਾਸ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ਹਰਿ
ਕਿਉਂ ਸਾਹਿਬ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ।

ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ
ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹ ਆਪ
ਉਪਟੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਆਪ ਦੁਖੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੇ ਖਰ ਖੇਰ ਪਲੋਟੈ
ਤਿਉ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਨ ਮੂਲ ਨਾ ਹੋਟੈ
ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹ ਆਪ ਉਪੋਟੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਪਰਾਇਆ
ਪਰਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ
ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਖ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ,
ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ'। ਮੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ
ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ, ਜਦ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ
ਸੀ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ
ਜਮੀਤਾ। ਉੱਥੇ ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ
ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ
ਕਢ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ !
ਹੁਣ ਕੌਣ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ
ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਜਮੀਤਾ'। ਹੋਰਨਾ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਵੀ
ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਕਢ ਕੇ ਪਰੇ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ
ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਘਰ
ਖਾ ਕੇ ਵੀ, ਹੁੰਦੇ ਸੰਦੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ
ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ
ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸਨੂੰ
ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ'। ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੱਤਾ
ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਕਿਉਂ ?

(ਸੰਗ)

ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਵੀ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਪੈਦਾ ਹੋਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੀਜ਼ ਖੁਸ਼ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।' ਬਹੁਤੀ ਉਛਲ ਉਛਲੀ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੋਛਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦੁਖ ਪੁਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਧਿਆਨ ਰਖੀਏ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੋਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਏ? ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ ਸੜ੍ਹੇ ਸੜ੍ਹੇ ਖਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏਂ। ਖਿਆਲ ਰਖੀਓ, ਸੌਂ ਨਾ ਜਾਈਓ ਮੇਰੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।' ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਮਤ ਦੇਵਾਂ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਬੁਝਾਰਾ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ ਭਰ।

(ਵੇਖੋ : 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਦੁਖੀ')

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਵਰਤੋਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦਿਆ ਕਰੋ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ

ਭਰ।' ਕੋਈ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਜਾਇਆ, ਬਿਗਾਨਾ ਦੀਂਗਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ, ਪਰਾਇਆ ਦੀਂਗਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨੀ ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਵੀਂਗਰ ਏ? ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮੂੰਡੇ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਲਟਾ ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਹੀ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਜਾਨੀ ਏਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਝਟ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰ ਲਏ ਪਰ ਪਰਾਈ ਪੂੰਜੀ ਵਲ, ਤਕਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਾਸ ਹੋਵੇ ਉਹਦਾ। 'ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।' ਕੰਮ ਤਾਂ ਆਪੇ ਰਾਸ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਜੋ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰੇ?

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਰਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, ਘਿਲ ਨਾ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ। 'ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ।' ਜਦ ਤੀਕ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਾ ਕਰਾਂ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ' । ਛੋਟਾ ਹੈ, ਵੱਡਾ ਹੈ, ਆਖਰ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ । ਵੇਖੋ 'ਮਾਂ ਡੈਣ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਵੇ ।'

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣਾ ਸਨੇਹੀ ਦੁਖ ਦੇਕੇ ਵੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਤਾਦ—ਕਾਕਾ ! ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ' । ਮਾਪੇ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਹੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ । ਵੇਖੋ ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੇ ਰਹੀ ਨਾ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਉਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਆਪਣੀ ਬੁਕਲ ਵਿਚ ਬਾਤੀ ਮਾਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ' । ਤੇਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇਰੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਵੇਖੋ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ' ।

ਭਾਵ — ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤੇ ਜੀ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣਾ ਭਤੀਜਾ ਜੂ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਹੁਰੀਂ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵੇਲੇ ਦੜ੍ਹ ਵਟ ਲਈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਪਿਆਰ ਨਿਰਾ ਆਪਣੇ ਲਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਧੜੇਲੀ ਸਾਹਿਬ

ਸਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇ ॥

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ

ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭ ਕੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਜਾਂ ਧਨ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਪਏ ਸਮਝੋ, ਪਰ 'ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' । ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਫ਼ੈਦਾ ਕੀ, 'ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ', ਪਰ ਦੂਜੇ ਬਾਂਦਰ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਰਚਦੇ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ।

(ਚੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਭਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿੱਟੇ ਭੰਨਾ, ਚੁੰਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਤੇ ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ

ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਹਰਨਾਮਿਆ ! ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਕਰਬੂਤ ਫੜੀ ਹੋਈ ਏ, ਅਖੇ 'ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿਟੇ ਭੰਨਾ, ਉਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ।' ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢਦਾ ਫਿਰਨਾ ਏਂ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨੌਕ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਏਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਰਹੇ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੁਰਤ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ 'ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ' ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਬਹੁਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵਡਿਆਵੇ, ਤਦ ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ—ਵਰਿਆਮਾ ! ਦੂਰ ਦੇ ਢੋਲ ਸੁਹਾਵਣੇ। 'ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੀਕ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਨੇ ।' ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ ! ਪਰਾਈ ਚਾਕਰੀ ਬੁਰੀ ਹੁੰਦੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਬਹਿਰੋ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਕੱਖੀ, ਆਪੇ ਸੜਨਾ । ਵੇਖੋ 'ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ ਤੇਨੂੰ ਕੌਣ ਛੁਡਾਵੇ ?'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹ—ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਬੁੜਕਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਕੱਖੀ' ਆਪੇ ਸੜਨ ਵਾਲਾ ਲੋਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਿਆ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ । ਵੇਖੋ 'ਆਪੇ ਬੀਜ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ।'

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਭਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਔਜ ਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ? 'ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ ।' ਸਾਡਾ ਕੀਤਾ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੇ ਅਗੇ । ਵੇਖੋ 'ਆਪੇ ਬੀਜ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ।'

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਫਲ ਉਸਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ 'ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ', ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਦਿਆਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਭੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਕੜ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ, ਤੈਨੂੰ ਮਜ਼ਾ ਚਖਾਵਾਂ। 'ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਘਰ ਬਹਿ ਕੇ ਟਾਹਰਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੱਟੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ । ਵੇਖੋ 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ।'

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰੋ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਨਾ ਸਾੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ। 'ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਸੁਣਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਜਾਗਣਾ (ਉਠਣਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁਤੀ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੇ ਪਿੰਡੋਂ
ਕਢ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਧਕਿਆ।
ਸਹੁੰ ਤੇਰੀ ਹੈ ਮਿਤਰਾ ਬਿਕਰਾ,
ਦਿਲ ਹੈ ਡਾਹਢਾ ਅਕਿਆ।
ਆਪਣੀ ਨੀਂਦਰ ਸੋਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ,
ਜਾਗ ਨਾ ਆਪਣੀ ਜਾਗੇ।
ਮੈਂ ਉਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿਆ,
ਕਿੱਦਾਂ ਹੁਣ ਢੁੱਕਾਂ ਤੇਰੇ ਲਾਗੇ।

(ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ ਵਿਸਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ
ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੀਲਾ—ਭਾਈ ਜੀ ! ਸ਼ੀਲਾ ਦੇ
ਵੀਰ ਦੇ ਕੈਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ
ਵਿਸਰੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ
ਨੂੰ ਘਟ ਵਧ ਹੀ ਐਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਪਗ ਆਪਣੇ ਹੱਥ। ਜਾਂ ਆਪਣੀ
ਪਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ
ਆਪਣੀ ਪਤ ਵਿਗਾੜੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ
ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਸੱਚੀ 'ਆਪਣੀ
ਪਗ ਆਪਣੇ ਹੱਥ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਪਤ ਲਾਹੋਗੇ
ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਘਟ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਭਾਹ ਬਲੋਸੇ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ
ਚੜ੍ਹੋਸੇ। ਵੇਖੋ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣਾ
ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ ॥

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਅੱਗ ਆਪ ਹੀ
ਬਾਲੋ ਤਾਂ ਬਲੇਗੀ। ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਆਪ
ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਕਰਮ ਦੇਈਏ ! 'ਆਪਣੀ

ਭਾਹ ਬਲੋਸੇ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ ਚੜ੍ਹੋਸੇ' ਆਪਣਾ ਕੰਮ
ਆਪ ਕਰੇਂਗੀ ਤਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ
ਦਾ ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਦੇ ਜਾਂ
ਕਵਾਉਣਾ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕਾਫੀ
ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ
ਕਰਨ ਉਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ
'ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ
ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਦੇ।' ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋ
ਹੁੰਦੀ ਏ, ਹੋ ਜਾਏ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰਨੀ ਏ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ
ਪੀਵੀਦਾ ਏ। ਜਾਂ

ਆਪਣੀ ਲਸੀ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਪੀ
ਲਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੋਵੇ
ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਰੋਗੇ, ਤਦ
ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਉਗੇ ਤਦ ਉਹ ਭੀ
ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਤਰ ਕਰੇਗਾ। ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਜੀ ! 'ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ
ਦੁਧ ਸੋ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ ਪੀਵੀਦਾ ਹੈ।' ਆਏ ਗਏ ਦੀ
ਖਾਤਰ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ
ਜਾਉਗੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੁਛ ਪਠਤੀਤ
ਕਰਣਗੇ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਹੀ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਦੀ
ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸੇ ਉਤੇ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓੜਕ ਮੀਆਂ ਨਿਜ਼ਾਮਦੀਨ ਨੇ

ਪੁਛਿਆ—ਤੁਸੀਂ ਬਰਕਤ ਵਿਚ ਕੀ ਐਸ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਨਸ਼ਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਏ'।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦੱਸਾਂ, ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਤਾਂ ਛੁਪਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਫੋਲਦਾ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ—ਮਚਲੀਏ ਰਨੇ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹੀ ਚਿਤਾਰਦੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਤਾਂ ਬਾਤੀ ਮਾਰਿਆ ਕਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੁ 'ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦੱਸਾਂ ਤੇ ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਲੁਕਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਣੇ ਬੜੀ ਚਾਲਾਕ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ'। ਘਰ ਘਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣੇ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਹਾਥ, ਜਗਨ ਨਾਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ? ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਸੋ 'ਆਪਣੇ ਹਾਥ ਜਗਨ ਨਾਥ' ਵਾਲਾ ਲੋਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਆਪੇ ਵੱਢੋ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਹੀ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਰਬ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਇਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਮਿਲੇ ਤੇ 'ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਓਹ ਆਪ ਵੱਢੇ'। ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਓਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵੱਢ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਿਰਾ ਬੋਹਲ ਸਾਂਭਣਾ ਸੀ। (ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਆਪਣੇ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਉ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਪਵੇ ਕਿ ਮਤਲਬ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਅਗੇ ਭੀ ਝੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਕੀ ਹਰਜ ਹੈ ? 'ਆਪਣੀ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਬਾਪ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।' ਮਤਲਬ ਜੋ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਢਣਾ ਹੋਇਆ, ਸੋ ਜਾਹ, ਜਾ ਕੇ ਮਿਲ ਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ, ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਜ਼ੋ—ਚੰਗਾ ਏ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਪਿਟਣੇ ਨਾਲੋਂ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ'। ਬਿਗਾਨੇ ਦੇ ਬੁਹੇ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੀ ਖਟਿਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ, ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ?' (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲਾਗੇ ਲਾਈ ਰਖੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਜ਼ਹੂਰੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਆਪ ਮਦਦ ਕੋਈ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ'। ਇਹ ਖੂਬ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ, ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝੇ ਪਰ ਦੂਜੇ ਲਈ ਉਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ : ਨੁਕਸਾਨ ਮੇਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਦੇ ਤੁਸੀਂ ਮਜ਼ਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ'। ਇਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੁਹਾਡਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਦੇਸ ਪਿਆਰ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਦੀ ਔਧੀ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਗੀ। ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ, ਪਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਲਖ ਰੁਪਈਆ ਦੇਣ। 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁੱਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।' ਘਰ ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖੀ ਰਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਂ ਵਤਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗਲਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ? 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਸੱਚ ਹੈ ਕਿਥੇ ਸਾਡਾ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੇ ਕਿਥੇ ਏਹ ਰੋਤਲੀ ਤੇ ਸੁਕੀ ਧਰਤੀ ਉਹ ਤਾਂ ਨਿਰੀ ਸਵਰਗ ਸੀ ਸਾਡੇ ਲਈ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂ ਦੀ ਫਿਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪ ਅਤਿ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਨੀ ਚਲਾਕੋ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਏਂ ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂ ਦੀ ਫਿਰ', ਆਪਣਾ ਚਰਖਾ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਆਂ ਤੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਫੇਰਾਂ ? (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਐ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ। ਵੇਖੋ : ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿਤਵੋਗੇ, ਉਹੀ ਕੁਝ ਉਹ ਤੁਸਾਡੇ ਲਈ ਚਿਤਵਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ—ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਵਡੀ ਉਮਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ । ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਛਾਲਾਂ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਈ : ‘ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਏ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ’ । ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਸਾਡੇ ਗੁਣ ਪਏ ਗਾਉਂਦੇ ਸਾਂ । (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੋਹਲਾ ਵੀ ਸਪਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਸਾਰੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅ ਹੋ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਐ । “ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੋਹਲਾ ਵੀ ਸਪਾਰੀ”, ਤੈਨੂੰ ਜੋ ਚੰਗੀ ਲਗੀ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਫ)

ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ । ਖੋਵੋ : ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਪਣੀ ਉਪਮਾ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੇ ਦੀ ਸਸ ਤਾਂ ਅਣੇ ਪਹਿਰ ‘ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ’ ਬਣਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵੇਖੋ ਆਪਣੇ ਸੋਹਲੇ ਹੀ ਗਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪਤਾ ਦੰਦ ਵੇਖ ਕੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਹਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, “ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।” ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਕਿੰਨਾ ਬਦ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਜੋ ਸਿਖੁ ਸਖਾ ਬੰਧੁ ਹੈ ਭਾਈ ਜਿ ਗੁਰ ਕੇ ਭਾਣੈ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ॥ ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ)

ਆਪਿ ਨਾ ਦੇਹਿ ਚਰੁ ਭਰਿ ਪਾਨੀ, ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ ॥

ਭਾਵ :— ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਐਸੇ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਏ ਭਗਤਿ ਤੇ ਬਾਹਜ ਤਿਨ ਤੇ ਸਦਾ ਡਰਾਨੇ ਰਹੀਐ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਪਿ ਨ ਦੇਹਿ ਚਰੁ ਭਰਿ ਪਾਨੀ ॥ ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ” ॥੨॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾਂ ਤਾਰੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪੰਡਤ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਪਿਤਰਾਂ (ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਕਿਵੇਂ ਤਾਰੇਗਾ ?

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਵਾਚੈ ਵਾਦੁ ਨਾ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰੈ ॥ ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾ ਤਾਰੈ ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮ ਚੀਨੈ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਤਾ ਸੋਬੀ ਹੋਇ ॥’ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ । ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, “ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ; ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ” । ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਕੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ । (ਸੰਗ)

ਆਪੇ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪੇ ਸਾਧ ।

ਭਾਵ :— ਦੋਬਾਜ਼ਰਾ ਪੁਰਸ਼ ਜਦ ਕੋਈ ਕਦੇ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬਹੇ, ਤੇ ਕਦੇ ਮਾੜਾ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੇ ਵਸਬ ਮਾਲੂਮ ਨੇ ਸਭ ਸਾਨੂੰ,
ਲਾਹੜੀ ਵੱਡਾ ਹੈ ਲੱਗ ਲਵੇੜਿਆਂ ਦਾ ।
ਆਪ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਾਧ ਹੋਵੇ,
ਖੋਜ ਤਾੜ ਕੇ ਦੂਰ ਤੇ ਨੇੜਿਆਂ ਦਾ ।
(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਧਾਨ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਆਪਿ ਦੇਵਾ ॥ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜੁ ਆਪਿ ਸਵਾਰੇ ਆਪੇ ਧਾਰਨ ਧਾਰੇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਹੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਸੋਭੇ ਬੰਕ ਦੁਆਰੇ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ, ਆਪਣੇ ਔਗੇ ਆਏ । ਵੇਖੋ : ਆਪੇ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਪਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਇਹ 'ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ ਆਪਣੇ ਔਗੇ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗੀਵਾ ਆਪੇ ਖੋਲ੍ਹੋ । (ਸੰਗ)

ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਣ ਛਡਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਿਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਫਸ । ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਣ ਛਡਾਏ । (ਸੰ)

ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਪਾਇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨਾ ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਭਈ 'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ', 'ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੇਸੀ ਭਰਨੀ' । (ਸੰ)

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀਵਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਜਿਵਾਣਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਜੋ ਦੁਖ ਦੇਵੇ, ਉਹੀ ਸੁਖ ਵੀ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀਵਾਏ,
ਅਤੇ ਅਜਗਾਈਲ ਬਹਾਨੜਾ ਈ ।
ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ ਰਮਜ਼ ਯਾਰ ਦੀ ਹੈਦਰ,
ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਲੋਕ ਦੀਵਾਨੜਾ ਈ ।
(ਅਲੀ ਹੈਦਰ)

ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਜੀਵਣ । ਵੇਖੋ : 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਆਪ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬਚੜੇ ਜੀਵਣ' । ਗੁਣ ਸੋਈ ਜੁ ਲੋਕੀ ਸਲਾਹੁਣ । ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਆਪੇ ਰੰਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਦਿਖਲਾਵੇ ਲਈ ਕੀਰਨੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਤੂੰ ਰੰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ । ਆਪੇ ਰੰਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ ।

ਆਪ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਪਰਦੇਸ ਘਲਿਆ, ਅਖੇ ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆ। ਆਪ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਰੋਣ ਲਗੀ, ਅਖੇ ਇਕੱਲੀ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੋ (ਆਪ) ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ, ਆਪੋ ਹੱਡ ਪਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਫੜੀ ਗਈ? 'ਆਪ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪੋ ਹੱਡ ਪਏ'। ਹੋ ਦਿਆ! ਤੂੰ ਕਸਾਇਣ ਹੋ ਚੁਕੀ। ਮੈਂ ਦਿਆ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫਸੀ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੋਰ—ਭਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ, ਫਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ (ਦੇਸੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਜਾਂ ਦੇਸੀ ਆਦਤਾਂ) ਛੱਡ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁਨਸ਼ੀਗੀਰੀ ਕਰਨ ਲਗਾ; ਕੀ ਲਭਦਾ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਬਣ ਕੇ? ਬਸ 'ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ, ਫਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ' ਵਾਲੀ ਗਾਲ ਹੋਈ। ਨੰਗ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਲਗਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)।

ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੇਂਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ, ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੇਂਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ।' ਲੋਕੀਂ

ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਟੱਲਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉਂ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ।

ਭਾਵ :— ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਅਟਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਰਣ ਤੋਂ ਕੋਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉਂ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ"। ਜਿਸ ਤੇ ਹੋਆ ਸੋਈ ਪਰ ਜਾਣੈ ਜਾਂ ਉਸਹੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਆਵਾ ਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸੰਸਾਰ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਾਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ। ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਬਹੁ ਰਿਤੈ ਬਿਕਾਰਾ। ਬਿਨੁ ਸਾਰਾ ਸਾਲਾਹੀ ਸਦ ਹੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦ ਪਛਾਤਾ ਹੈ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਦੋ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨੁਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਡਰ, ਖਲੜੀ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਭੈ, ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸਹਿਮ, ਆਦਿ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੇ। ਕਿਸੇ ਬੀਬੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਸ-ਰਸ—ਸੁਟਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ)

ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੇਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੋਲਾ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ ਸਿਹਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੇਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ ! ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੇਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੋਲਾ ਮਾਰ। ਤੈਨੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ? (ਸੰ:)

ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਵੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੈਣ-ਸਕੂਤਲਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੀ ਕੁੜੀ ਏਂ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿੱਖ ਮਤ ਸੁਣਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਅਖੇ ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਵੀ।' (ਸੰ:)

ਐਸਾ ਕੰਮ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੇ ਜਿਤੁ ਅੰਤਿ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਛੋਤਾਉਣਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਤੂ ਜਿ ਦੇਖਦਾ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਸਾਥਿ ਤੇਰੈ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਈਐ ॥ ਐਸਾ ਕੰਮ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੇ ਜਿਤੁ ਅੰਤਿ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਾ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਣਿ ਤੂ ਹੋਵੈ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਮਨ ਪਿਆਰੇ ਤੂ ਸਦਾ ਸਦੁ ਸਮਾਲੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ, ਜਿਉ ਬਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਜਾਬਰ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਲਿਸ: "ਸਰਦਾਰ ! ਸਕਾਟਲੈਂਡ

ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਗੋਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ 'ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋਕੇ ਟਕਰੀਏ, ਜਿਉਂ ਬਾਹਮਣ ਨੂੰ ਨਾਈ' ਤੇ ਰਾਜੇ ਡੁਗਲੇ ਦੇ ਬਾਬਰ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੈਦ ਰਖ ਲਈਏ।"

(ਕੋਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਸੁਣ ਲੇ ਰਾਜਾ ਭੀਲ, ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਗਿਆ, ਲੜਕਾ ਲੈ ਗਈ ਚੀਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਠਗਣਾ ਚਾਹੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਦੂਜਾ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਟਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਵੀ ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲਾਂਗਾ। ਇਨ੍ਹੇ ਸਾਨੂੰ ਉਧਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਆਖੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਇਦ੍ਹਾ ਖੇਤ ਨਹੀਂ ਵਾਹਵਾਂਗੇ, ਪਈ ਤਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੂੰਡੇ ਨੂੰ ਚੀਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਢੁੱਕ ਸਕਦੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ:)

ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਮਰਨਾ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਮਰਨੀ ਮਰੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਰਨ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਕਰਨਾ ॥ ਸੋ ਪਦੁ ਖਵਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਰਵਨਾ ॥ ਸੋ ਧਿਆਨੁ ਧਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਧਰਨਾ ॥ ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹਾ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੀਸਨੁ ਪੀਸ ਓਵਿ ਕਾਮਰੀ ਸੁਖੁ ਮਨੁ ਸੰਤੋਖਾਏ ॥ ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੂਹੀ)

ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾ ਹੋਟਾਂ (ਚੋਕਾ) ਨਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ। ਜਾਂ ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜੇ ਪੌਚਾ ਫੇਰਨ ਬਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੀਸੀਆਂ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਚੋਕੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪੌਚਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਸਮ ਦਸੀ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਮਕੀ ਗਲ ਤਦ ਮੰਨਾਂਗੇ, ਜਦ ਅਮਕੀ (ਫਜ਼ੂਲ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ) ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਪਈ ਤੇ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੋਟਾਂ ਨਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ—ਲੱਭੂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਖਾਧੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੀਂਹ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਲਗ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪਵੇ ਤੇ ਕੋਠੇ ਡਿਗਣ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੋਂ ਵਡੇ ਵੇਲੇ ਬੋਤਲ ਆਈ, ਦਿਹਾੜੀ ਵਤ ਇਕ ਹੋਰ ਆਈ, ਅੱਜ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, 'ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਗਾ ਖਿੜ ਖਿੜਕੇ ਹਸ ਪਿਆ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੇ ਸਾਚੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੇ ਸਾਚੇ। ਮਨੁ ਸਚਾ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਰਾਚੈ। ਸਚਾ ਸੇਵਹਿ ਸਚੁ ਕਮਾਵਹਿ ਸਚੇ ਸਚ ਕਮਾਵਣਿਆ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਥ ਰਾਗ)

ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ।

ਭਾਵ :— ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਣ ਖਿਡਾਣ ਵੇਲੇ ਲੰਗੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਹਥ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਥਾਂ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— (੧) ਉਹ ਉਸਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ‘ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ’ ਕਹਿੰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਕੁਤ ਕੁਤਾਰੀਆਂ ਕਢਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸੁੰਦਰੀ ਹਸਦੀ ਹਸਦੀ ਦੋਹਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

(੨) ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ, ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਬਈ ‘ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ।’ ਉਧਰੋਂ ਫਲੀ ਪਈ, ਉਧਰੋਂ ਚੁਗੀ ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਐਥੇ ਵੇਲੇ ਸਾਬ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਮਿਤਰ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਐਥੇ ਵੇਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐਥੇ ਸਮੇਂ ਸਾਬ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ। ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਆਣ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਗੂਠੇ ਵੱਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਰਮ ਕੋਰ—ਬਦਨੀ ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ : “ਅੰਗੂਠੇ ਵੱਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ” ਸਿਰ ਤੇ ਦੋ ਵਾਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮੰਗ ਕੰਘੀ ਦੀ ਕਟਦੀ ਏਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ। ਜਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਪਰ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਸਵੰਤ—ਮੈਂ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ! ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਨਤੀਜੇ ਤੋਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਏ । ‘ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ । ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ ।’

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਔਕੜਾਂ ਪੈਣ ਤੇ ਵੀ ਅੰਤ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੂਰਬੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਇਕ ਜਾਂ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਛੇਕੜ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਭ ਲੋਕ “ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ” ਕਹਿਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਕਰ)

ਅੰਤ ਮਤਾ, ਸੋ ਮਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਖਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਅੰਤ ਮਤਾ ਸੋ ਮਤਾ । ਚਲੋ, ਫੈਸਲਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਏਨੇ ਰੇੜਕੇ ਪਿਛੋਂ ।

(ਸੰਗ)

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ, ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਪਾਂ ਕੀ ਮੈਲ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪਵਿਤਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਏ ॥

ਸਥਦੀ ਧੋਵੇ ਵਿਰਲਾ ਕੋਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਅੰਤਰਿ ਬਹਿਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰ ਵੜਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਸਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਚਤਿ ਮਤਿ ਚਤਰਾਈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਿਆ ਕਰਿ ਆਖ ਵਖਾਣੀਐ ॥ ਅੰਤਰਿ ਬਹਿ ਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ॥ ਜੋ ਧਰਮ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸ ਧਰਮ ਨਾਉ ਹੋਵੈ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ ਪਾਪੀ ਜਾਣੀਐ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਹੋ ਪਿਆਰ ਦੱਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਈ—ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਟਿਕ ਵੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਲਗਦੀ, ਉਹ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇ । ਉਰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।’

(ਸੰਗ)

ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸੱਚ ਤਾਂ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਚ । ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨਚ ।

ਭਾਵ :— ਸਤਵਾਦੀ ਨੂੰ ਸਚ ਆਖਣ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ—ਮਿਤ੍ਰ ! ਡਰਨ ਅਤੇ ਬਕਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ । ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਡਰ ਕਾਹਦਾ ?

(ਸੰਗ)

ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੁਖੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤ ਹਾਂ । ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ਹੈ । ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਪਈ ਨੂੰ ਕਾਂ । ਮੈਂ ਭਲਾ ਕੀ ਕਰਾਂ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਥ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਵੇਖੋ : ਅੰਦਰ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੇ, ਨਾ ਛਪੇ ਛੁਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਆ ਹੀ ਗਈਆਂ । ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗੋਂਦ ਗੂੰਦ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਅੰਤ ਕਲ੍ਹ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ਘਸੀਟਣ ਲਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਦੋਂਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ :— ਬੇਕਾਰ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਘਸਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਸੰਦ ਲੈ ਜਾਉ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਣਾ । ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਦੋਂਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ:)

ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁਝਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਫੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ-ਔਥਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ । ਹੱਥ ਪਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਨਾ, ਪਰ ਖ਼ੂਬ ਖਾਂ ਓਹਾ ਜਿਹੀ ਅਖੇ 'ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁਝਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਦਰ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੇ ਨਹ ਛਪੇ ਛੁਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਛੁਪਾਇਆ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਨ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਮੈਲ ਕਪਟੁ ਹੈ ਬਾਹਰੁ ਧੋਵਾਇਆ ॥ ਕੂੜ ਕਪਟੁ ਕਮਾਵਦੇ ਕੂੜੁ ਪਰਗਟੀ ਆਇਆ । ਅੰਦਰ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੇ ਨਹ ਛਪੇ ਛੁਪਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਦੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਫ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ !

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ-ਸੈਂ ਵੀ ਵਰਿਆਮਿਆ, ਲਗਦੀ ਵਾਹ, ਜਦ ਕਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਵੇਖੀਂ ! ਥਿਤੇ ਉਹਦੀਆ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਜਾਵੀਂ, ਬੜਾ ਚਲਾਕ ਏ । ਤੂੰ ਏਂ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ "ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ", ਉਹਨੂੰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹਵਾ ।"

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਦਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਧ ਨਗਰੀ, ਬੇਦਾਦ ਰਾਜਾ । ਜਾਂ ਅੰਧਾ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪਰਜਾ ਕਿਸੇ ਜਬਰ ਤੇ ਅਨਿਆਈਂ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੜੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੈਦੇ ਆਖਦਾ ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਲ ਹੋ ਕੇ,
ਦੇਖੋ ਦੀਨ ਈਮਾਨ ਨਿਘਾਰਿਆ ਨੇ ।
ਵਾਰਸ ਅੰਧ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ,
ਬੂਠਾ ਦੇ ਦਿਲਾਸ਼ੜਾ ਮਾਰਿਆ ਨੇ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਅੰਧਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਜਬੇਦਾਰ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰਾ ਸਾਥ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਸਟੇਵੀਐ ਫਲ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ॥ ਨਿੰਚਕ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਿਆ ਸਤਿਸੰਗ ਨਾ ਭਾਵੇ ॥ ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੇ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਫ ਰਸਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੋ ਬੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੇ ॥ ਆਪਿ ਮੁਸੈ ਮਤਿ ਹੋਛੀਐ ਕਿਉ ਰਾਹ ਪਛਾਣੈ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹਾ ਉਹ, ਜੋ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਅੰਧੇ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ਕਹੈ ਨਾ ਕਹਿਆ ਬੂਝੈ ॥ ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸੁ ਰਿਵੈ ਸੋ ਲੋਚਨ ਨਾਹੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਲਾਰ)

ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਬੋਥੇ ਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾ ਸੱਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕਰਤਬ ਕਰੇ । ਬਿਨ ਕਹਿਨੇ ਕਿਛ ਧਿਆਨ ਨਾ ਧਰੈ । ਇਸ ਕਰਨੀ ਕਾ ਮਤ ਕਰ ਧਿਆਨ । ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਬੋਥੇ ਧਾਨ ।

(ਗੁਲਾਮ ਜੀਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਅੰਧੇ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਬੇ ਜਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਮਾਲਕ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧੇ ਵੇਹਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨੁ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ ॥ ਅੰਧੇ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਬੇ ਜਾਹਿ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ॥

ਭਾਵ :— (ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਹ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੈ) ਕਿ ਅੰਧੇ (ਅਗਿਆਨੀ) ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਪਾਰਖੂ (ਸਿਆਣਾ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ

ਨਾ ਜਾਣੈ ॥ ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ । ਵੇਖੋ : ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਏ । ਚੋਰ ਸਾਧ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । 'ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ ।' ਚੰਗੇ ਫੜੀਏ ਨੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ)

ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤਾ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਜੂਸ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ ਸਿੰਘ-ਸ਼ਾਹ ! ਹੋਸ਼ ਕਰ ! ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਕੀ ਪੱਤ ਆਬਰੂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ "ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।" (ਸੰਗ)

ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਖਾ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, 'ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ' । ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ ਲਿੱਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਆਮਦਨੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੇ ਰਜਵੀਂ ਚੋਟੀ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਕੇਹਾ ਸੋਹਣਾ ਗਭਰੂ ਨਿਸਰਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੋ ਅਖੀਆਂ ? ਜਾਂ ਅੰਨੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜੀਦਾ ਹੈ (ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ), ਦੋ ਅਖੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੁਝ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਖਾਸ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ—‘ਬਸ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੇ ਅੱਖਾਂ?’ ਯਾਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਲਭਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੁੰਦਰੀਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁੱਤ ਹਾਂ ਜੋ ਬੜੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੇਂਗੀ, ਪੂਰੀ ਕਰਾਂਗਾ। (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਸ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੋਂਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਝਗੜੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਬੋਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੋਫ ਸਿਆਣਾ ਆਖੇ। ਉਸਦੀ ਤਾਂ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੋਂਕੇ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਵਿਅਰਥ ਟੋਲਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।
ਜਾਂ

ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਨੇਹੀ ਦੀ ਮਖੌਲ ਕਰਕੇ, ਬੇ-ਪਤੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜੇ—ਵਾਹ ਵੇ ਚੋੜ ਚਾਨਣਾ ! ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ’ ਹੁਣ, ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਠੱਠੇ ਹੀ ਕਰਨੇ ਸਨ। (ਸੀ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਸ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸਤੀ !

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦੋ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਸ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸਤੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਠੀਕ ਨਿਕਲੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਨੇ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਸੋਟੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਖੋਹੇ।

ਹੁਣ ਧਰਮਾ ਕਰਮੇ ਉਤੇ ਮਕੱਦਮਾ ਕਰੀ ਏਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਮ ਨਾਲ ਜਫੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਨਾਈ ਤੇ ਕਾਠ ਦਾ ਉਸਤਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਾਣ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਉਲਟੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਕੋਰ—ਕਾਕਾ ! ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੇ ਕੋਈ ਉਲਟਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨਾਈ ਪਾਸ ਕਾਠ ਦਾ ਹੀ ਉਸਤਰਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸ਼ੁਨ ਵਜੇ ਥੰਮ੍ਹੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੋਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਮੂਰਖੇ ! ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ? ਅਥੇ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸ਼ੁਨ ਮਾਰੇ ਥੰਮ੍ਹੀ ਨੂੰ’। ਕੋਈ ਗਲ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਪਿਛੇ ਲੜੇ। ਹਵਾ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਡਾਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ? (ਸੀ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰੱਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡਾ ਖਾ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਪਿਛਲਾ ਜਾਂ ਅਗਲਾ ਵੀ ਉਲਟਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ : ਸੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰੱਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡਾ ਖਾ ਗਿਆ’। ਸਦਾ ‘ਅੱਗਾ ਚੋੜ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਚੋੜ’ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਮੁੜ (ਭੋਂ ਭੋਂ) ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ। ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਸੀਰਨੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੰਡਣ ਸਮੇਂ ਮੁੜ ਘਿੜ ਕੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਅੰਨ੍ਹੀ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ”। ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੱਕ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, “ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਭਤੀਜੇ ਹੀ ਲਾਇਕ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇ ਅਹੁਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਿਲਣ” ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰ ਜਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਅੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਤੀ ਚੋਗਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਸੂ—ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰਾਜਾ। ਸੁਆਦ ਤਾਂ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਲੜੇ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰ. ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮੂਰਖ ਹੋਣ ਤੇ ਘਰ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਰਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾ ਸਧਾਫਨ ਹੈ ਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਵਹੁਟੀ ਵੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਕੰਮਲੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। “ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ।” ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਸ ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਹੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਾਨ ਬੜੀ ਦਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਦਾ ਪੰਚਰ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ ਜੱਕੋ ਤਕੇ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਕੀ

ਆਖੇਗਾ, “ਅੰਨ੍ਹਾ ਸ਼ੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ”। ਪੈਸਾ ਇਕ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। (ਮਣਕੇ-ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ, ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਕਰ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਏਸ ‘ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ ਤੇ ਕਿਉਂ ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ’ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ ! ਛਿੱਟ ਜਾਏਗੀ ਬਹੁਤੀ। ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਜਿਵੇਂ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਲਪਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ‘ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ’ ਦੀ ਰਾਖੀ ਬਹਾ ਫੜੀ ਸੀ। ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨੀਮ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੋਈ ਗੁੱਝਾ ਛਿੱਪਾ ਸੀ? ਬੱਸ, ਵੇਲਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਲੈ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ, ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ। ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ

ਪੀਂਹਦੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਲਕੇਂਦੀ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੇਓੜਕ ਕਮਾਈ ਐਵੇਂ ਹੀ ਉਜੜਦੀ ਦਿਸੇ ਜਾਂ ਨਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਤੇ ਨਾ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਦਇਤਜ਼ਾਮੀ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਖਰਚੇ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ। ਨੌਕਰ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰਨ। ‘ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ’, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ' ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੇ ਕੋਹ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ, ਵੰਝ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਠਿਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਣਜਾਣ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਦ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਕੰਮ ਤਾਂ ਵਿਗੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੋ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਸੀ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ ਵੰਝ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਮੰਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਵਧੀਕੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ । ਹਰ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਉਪਰ ਪੜਦਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਰਖੀ—ਹੁਣ ਮਾਸੀ ਜੀ । ਕਿਉਂ ਕਲਪਦੇ ਹੋ ? ਜਦ ਵੀ ਤੁਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਲਈ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ, ਤੁਸੀਂ ਸਦਾ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ, ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੋ' ਅਖਾਣ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਨਾਂਹ । ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਤੇ ਗੰਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ । ਜੇਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ । ਜੇਹੇ ਲਫੰਡੀ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੁਰੀ, ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਹੁਟੀ । 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਗੰਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ' ਹੀ ਟਕਰਨੇ ਸਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਲਈ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਸਿੰਘ—ਚੰਦਲ ਸਿੰਘ ਲਈ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਪ ਹੈ । ਜੇਹੇ ਉਸ ਲਈ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣੇ ਤੋਹਾ ਵਣਜ ਕਰਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ ।
ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋਣਾ, ਅਖੀਆਂ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਫੋਲੇ ਜਿੱਥੇ ਉਲਟਾ ਧੀਰਜ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਦੁਖ ਪੁੱਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਮਾਮੀ ਜੀ ! ਤੁਸਾਨੂੰ ਰਾਣੇ ਅਗੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਇਥੇ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਰਾਣੇ ਤੇ ਕੋਈ ਸਣਨਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਰਸਤਾ ਦਸਣ ਵਾਲਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਠੇਲੇ ਹੀ ਮਿਲਣੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹਰ ਪੰਥ ਚਲਾਇੰਦੇ ਬਾਹਾਂ ਵਾਟੀ ਖਰੇ ਦੁਹੇਲੇ । ਵਿਛ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨਾ ਸਿਬਨੀ ਬਾਜੀਗਰ ਬਰ ਬਾਜੀ ਖੇਲੇ । ਅੰਨ੍ਹੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ । (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ (ਜਾਂ ਹਿਰਨਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਬੰਦੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਇਣ—‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ।’ ਕਿਤੇ ਸੈਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਹੋਰ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ ਨੇ ? (ਹੀਰ ਸਿਆਲ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—ਪੁੱਤ ! ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ, ਇਉਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਛੁਟਕਾਭਾ ਔਖਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਤਾਂ ਖਹਿੜਾ ਛਡਣੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ’ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਪਰ ਹੁਣ ਸਾਂਭੇ ਕਿਸ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ।

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਜਣਾ ਖਣਾ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਖਾਥਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਬ ਸਿੰਘ—ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੋਤੀ ਕੋਹੀ ਚੰਗੀ ਉਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ‘ਅੰਨ੍ਹੇ’ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਫਸਲ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਰੀਝ, ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਓਏ ਕਿਰਪਿਆ ! ‘ਅੰਨ੍ਹੇ’ ਦੀ ਰੀਝ ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ। ਆਪਣੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ ਭਾਵੇਂ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡਾ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਪ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕਣਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹੀਰਾ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੇ ਦੀ ਨੀਤ ਖੋਟੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਭਿਆਲ ਆਕੇ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਚਾਰ ਚੁੱਕੇ ਵਧੀਕ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ (ਧੂਹੇ), ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਸੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾ ਤਾਂ ਤੰਬਾਕੂ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਅਗੇ ਹੀ ਗੰਦੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਦਿਮਾਗ ਹੁੱਕੇ ਅਤੇ ਨਸਵਾਰ ਦੇ ਚੁਟਕਿਆਂ ਨੇ ਗੰਦਾ ਕਰ ਛਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ, ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਸੇ' ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੀ ਭਾਂਗ ਚਲਦੀ ਹੈ।

(ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਜ਼ਟ—ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀ ਛੱਡ ਗਈ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀ ਸੁਟਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਾਤ ਝਕ ਨਾ ਪੁੱਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਸੈਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦ ਵਲੋਂ ਮਦਦ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸੈਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਮਸੀਤੀ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੁੜ ਕੇ ਵਾਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ। (ਸੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਦੀ ਜਗ ਜੋਤ

ਸਬਾਈ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਨ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਦੀ, ਜਗ ਜੋਤ ਸਬਾਈ। ਬੋਲਾ ਰਾਗ ਨਾ ਸਮਝਈ ਕਿਹੁ ਘਟ ਘਟ ਨਾ ਜਾਈ ॥ ਵਾਸ ਨਾ ਆਵੇ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥ (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਨੇ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ ਘਟ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੁਕਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਨੇ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ। ਤਜਿਐ ਅੰਨਿ ਨਾ ਮਿਲੈ ਗੁਪਾਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਛੱਡ ਕੇ ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਸ਼ੀਲੋ ! ਤੂੰ ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕਰ। ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਅੰਬ ਵੱਢ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਝਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਨ ਸਮਝ ਰਾਜਾ ਤੇਰੀ ਬੁਧ ਮਾਤੀ, ਕਹਿੰਦੀ ਇਛਰਾਂ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਕੇ ਜੀ। ਅੰਬ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ, ਪਛੋਤਾਇੰਗਾ ਵਖਤ ਵਿਹਾਇਕੇ ਜੀ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ । ਜਾਂ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਤੋਂ (ਨਾਲ) ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ (ਮਿਟਦੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਛੱਡ, ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਨੇਕੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਸ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਹੋਰ; ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਉ ਹੇਤੁ ਨਾ ਪੁਜਨੀ ਹੇਤੁ ਨਾ ਮਾਸੇ ਮਾਸੀ ਜਾਏ ॥
ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ-ਜੀ-ਪਰ ਚਾਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਤ੍ਰ—(ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜਕੇ)
ਪਿਆਰੀ ਮਾਂ ! ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਨਾ ਗੁਆ
ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਕਿ ਮਰ ਗਿਆ, ਮਾਂ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ
ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ? ਧੀਰਜ
ਕਰ ।

ਮਾਂ—ਬਰਾ ! ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ ਜੀ-
ਪਰਚਾਵਾ ਮੇਰੇ ਵਸ ਨਹੀਂ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਕਲ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਊ ਤੇ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸੀ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਨੇਤ ਉਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ “ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ” ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਹੈ । ਨਲੈਕ ਨੇ

ਸਾਰੀ ਪਾਣ ਪਤ ਰੋਲ ਘਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਧਰਤ ਪੜੁੱਛੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਡਿੱਗ, ਨੀਵੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹ ! ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗ !
ਪਤੀ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ
ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ ਧਰਤ ਪੜੁੱਛੀ’ । ਕਿਥੇ
ਨਗਰ ਵਾਲੇ ਉਸਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਰਜਦੇ ਨਹੀਂ
ਸਨ ਤੇ ਕਿਥੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵਾਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਮਾਂ ਦੇ ਜਾਏ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਅਡੋ ਅਡਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਪੰਜ ਭਰਾ ਜੇ । ਇਕ
ਕਰਨੈਲ ਜੇ, ਦੂਜਾ ਫੇਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ, ਤੀਜਾ
ਸਕੂਲ ਮਾਸਟਰ, ਚੌਥਾ ਪਟਵਾਰੀ ਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਕਰਮਾਂ
ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਪਕੌੜੇ ਤਲਦਾ ਹੈ । ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ
ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ
ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੌਕਰ ਮਾਲਕ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਤਰਾਈ ਦਸਦਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਚਾਤਰ ਨੌਕਰ ਦਸਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਰਾਸ
ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਉਸਦਾ ਤਾਂ ‘ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ
ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ’ ਵਾਲਾ
ਹਾਲ ਹੈ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ
ਨਿਕੰਮਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਆਦਮੀ
ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਅਖੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ'
ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਨਿਕੰਮਾ । ਭਾਈ ! ਸੋ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਏ ।
ਜੇ ਵਿਹਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਹੋਜਲੀ, ਸੋ ਛੱਡੋ ਕੁੱਟਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮਨ
ਵਿਚ ਤਾਂ ਵੈਰ ਰਖੇ ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ
ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੁਲ੍ਹਣ ਦਾ
ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਮੇਰੇ ਘਰੇਲੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਦਲਾਲ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਹੋਜਲੀ,
ਸੋ ਛੱਡੋ ਕੁੱਟਣ ।'

(ਅੱਪ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੇ ਜਿ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਦਰ ਉਸੇ ਨੂੰ
ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵਸਤੂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ
ਗਾਹਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਸਿਫਤੀ ਲਾਏ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਲੇ ਕਿਸੇ ਬੁਝਾਏ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੇ ॥

ਜਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਛੋੜ ਜ਼ਹਿਰ

ਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਧੀ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ
ਮਾੜੇ ਕੀਤੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਮ ਅਵਗੁਣਿ ਭਰੇ ਏਕ ‘ਗੁਣ ਨਾਹੀ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ
ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ
ਮਿਲਣਾ ਕਠਿਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲਛਮੀ ਭਜਦੀ ਭਜਦੀ ਆਈ ਤੇ
ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਪਾਸੋਂ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਬਰਾਂਡੀ ਮੰਗੀ ।
ਬਰਾਂਡੀ ਘਰ ਖਤਮ ਸੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ
ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ । ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਅੱਜ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਨਾਲੋਂ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ।
ਰਾਤੀਂ ਬਰਾਂਡੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ, ਜਿਸਦੇ ਘਰ
ਜਾਵਾਂ, ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਮੁਕੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ, ਪਰਾਈ ਭਿੱਟ
ਕੋਈ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਸੇ
ਨੀਵੇਂ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਜਾਂ
ਮਖੌਲ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜੀਆਂ ਮੂੰਡੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ
ਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਛੋੜ ਛਾੜ ਕਰ
ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ
ਉਸ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦਾ ਅੜਾਂਗੜਾ
ਪਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪੈਣਾ 'ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ ਪਰਾਈ
ਭਿੱਟ ਕੋਈ ਨਾ' ਤੇ ਭਿੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਦ
ਨਾਲ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਹਲਾ ਲਈ ਦੌੜਨਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਖ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਦੁਖ ਬਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਚੁੰਭੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਈਂ ਲੋਕ—ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਇਹ ਆਦਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ' ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਵਸਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਔਕੜ ਆ ਬਣਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹੁਰੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਸੁਖੀ ਬਣ ਬਹੇ, ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਕੁੜ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁੜ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਿਖਾਵੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਅੰਦਰ ਕੁੜ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । 'ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ' । ਕਦ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ੲ

ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ ਢੁਕਦੀ ਫਬਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਗੱਪ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਸੋਚ ਕੇ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—“ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।” ਬਸ ਜੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਦੜ ਵੱਟ ਜਾਓ । ਬੋਲ ਕੇ ਬਖ ਮਾਰਨੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਆਣੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਜੀ ! “ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ,” ਖੈਰ ਚੀਨ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਸੀ ? ਅਣਜਾਣਪੁਣੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਭੁੱਖਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਕਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਸ—ਰੱਬ ਹੀ ਦਇਆ ਕਰੇ ! ਦਇਆ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ ! ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੜਦਾ ਏ । ਕੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਬਾਲ ਵਾਂਗੂੰ ਉਬਲ ਉਬਲ ਕੰਢੇ ਪਿਆ ਲੁੰਹਦਾ ਏ । ਭਈ ਮਨਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਲਕ ਕੋਝੋਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਪਨਾਹ । ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ, ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ । ਵੇਖੋ : ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਮ ਰਾਜ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਪੀ ਰਹੇਗੀ, ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵੱਢੀ ਲੈਂਦਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ । ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਤਾਂ ਭੁਗਤਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । “ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ ਤੇ ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕੱਢੇ ।

ਭਾਵ : ਜਦ ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਜੀ, ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ “ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਇਹ ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕਢੇ ।” ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਤਦ ਵੇਖਾਂਗੇ ।
(ਸੰਗ)

ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੋਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਇਹ ਪਤੀ ਬਿਨਾ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਮ ਤੇਰੀ ਧਰ ਸੁਆਮੀਆ ਮੇਰੇ
ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੋਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ
ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਬਿਨ ਭਰਤਾਰੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਕਰ ਜੁਗ ਹੈ । ਵੇਖੋ :
‘ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ ।’

ਭਾਵ :— ਇਸ ਜੁਗ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ । ਇਹ ਕਰਨੀ ਦਾ ਜੁਗ ਹੈ । ਜਿਹਾ ਕਰੇਗੇ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਮਲੀਆ—ਮਹਾਰਾਜ ! ‘ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ’, ਇਹ ਖੂਬ ਸੋਚਾ ਨਕਦ ਏ । ਇਸ ਹੱਥ ਦੇ, ਇਸ ਹੱਥ ਲੈ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਦੇ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਲੈ । ਆਰਾਮ ਦੇ, ਆਰਾਮ ਲੈ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਹ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥

ਭਾਵ :—ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਧੂਏ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗੂ ਅਸਥਿਰ ਤੇ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥
ਤੇ ਸਾਰਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਬਸੰਤ)

ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਉਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੈਦ ਵਿਚ ਜਾਂ

ਦੁਖ ਵਿਚ ਤੁਝ ਨਾ ਬੋਲੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਠੰਡਾ ਸਾਹ ਭਰਦੀ ਹੈ । ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਬਲਾਉਂਦਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੁਕਦੀ । ਇਕ ਜਣੀ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ : ‘ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਵੇਗੀ ।’
(ਸੰਗ)

ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਨੰਦ ਜਨਕ ਸਗਮਾ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਥੇ ? ਕਿਹੜਿਆਂ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਣਾ ਹੋਇਆ ? ਕੋਈ ਨਾ ! ‘ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਭਿੜਾਈ ਹੀ ਪਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਕੀ ਆਖਾਂ ? ਕਲ ਕਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਪਰ ‘ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ’ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਕਿਨੂੰ ਰੋਕਾਂ ?
(ਸੰਗ)

ਇਕ ਅੱਖ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਦੁਖ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਦਲੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ

ਕੁਝ ਹੋਵੇ, ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਔਖ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਨਾ ਵੀ ਹਸਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹਸਦੀ ਹੋਵੇ ਉਦੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੋ ਬੀਮਾਰ। ਵੇਖੋ:
'ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਭੁੱਸਿਆਂ ਦਾ।'

ਭਾਵ:—ਜਦ ਚੀਜ਼ ਬੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਵੀਹ ਦੁਪਏ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਕਿੰਨੀ ਰਜਾਵਾਂ? ਅਠ ਤੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰ ਹਨ ਤੇ ਦੋ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਹਾਂ। ਅਖੇ 'ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੋ ਬੀਮਾਰ।' (ਸੰ:)

ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਇਕ ਕਾਣਾ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਬਾਬੂ ਵੀ ਚੋਰ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜਿਹੇ ਜਿਹਾ ਟਾਂਗੇ ਵਾਲਾ। 'ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਇਕ ਕਾਣਾ।' ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਸੋ ਕੋਰ ਵਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮਿਲ ਗਿਆ।

(ਉਤਮ ਕਹਾਣੀਆਂ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਆੜੀ, ਸੋ ਕੰਮੀ।

ਭਾਵ:—ਸੋ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਆਦਮੀ (ਸਾਥੀ) ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਹੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਉੱਠ ਚਲੀ। ਭਾਈ 'ਇਕ ਆੜੀ ਤੇ ਸੋ ਕੰਮੀ।' ਇਕੋ ਸੱਗ ਸਾਥੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਇਕ ਇਕਲਾ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਜਾਂ ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ। ਜਾਂ ਇਕ ਦਾ ਦਾਰੂ ਦੋ। ਜਾਂ ਇਕ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਭਲੇ।

ਭਾਵ:—ਇਕੱਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ

ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਸੋ ਤੂੰ ਪੁਸ਼ਨ ਹੋਵੇਂਗੀ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮੈਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਰ-ਕਮੀ ਕਰ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਹੋਵਾਂਗੇ। (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਦੂਜਾ ਭੱਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਤੀਜੇ (ਜਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ) ਦੇ ਕੰਨ ਤਕ ਪੁਚਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਮਿਤਰੋ! ਦੁਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਈ ਮਿਤਰਾਂ ਪਾਸ ਕਰ ਬੈਠਾ। ਇਕ ਇਕੱਲਾ, ਦੂਜਾ ਭੱਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ। ਮੋਈ ਮੋਟੇ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਇਕ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਥਾਣਾ ਮੋਰੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਆ ਬੈਠਾ। (ਸੰਗ)

ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ।

ਭਾਵ:—ਦੁਖ ਤੇ ਦੁਖ ਪੈਂਦਾ ਜਾਏ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਖੀਸਾ ਵੀ ਕਟਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ। (ਸੰਗ)

ਇੱਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ। ਵੇਖੋ:
ਇਕ ਕਰੇਲਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਨਿਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਮਿਵ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:—ਉਹ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਿਚ। ਹੁਣ ਆਨਰੇਬਲੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਇਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ' ਹੋ ਕੇ ਲਗੇਗਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ। (ਸੰਗ)

ਇੱਕ ਸਿਖ ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸਰ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਸਿਖ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਤਸੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਹਰੀ-ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਏਕੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਇਕ ਸਿਖ, ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ, ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸਰ ।
ਨਉਂ ਅੰਗ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਸੁੰਨ ਅਵਤਾਰ ਮਹੇਸਰ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੁਚੱਜੀ ਤੀਵੀਂ (ਜਾਂ ਪੁਰਸ਼) ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਗੰਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਲਿਆ—ਹਾਇ ਨੀ ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੋਹ । ਨੀ ਇਸਦਾ ਤਾਂ ‘ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ’ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਫੇਰ ਉਨੀਂ ਹੱਥੀਂ ਆਟਾ ਚੁੰਨੁਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

**ਇਕ ਹੱਥ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ । ਜਾਂ
ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਗਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।**

ਭਾਵ :— (੧) ਦੋਵਲੀ ਖਰਾਬੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਵਧਦਾ ਹੈ । (੨) ਲੜਾਈ ਜਾਂ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ—ਬਸ ਕਰ ਨੀ ਮਾਇਆ ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ । ‘ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ ।’ ਤੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਭਾਂਬੜ ਮਚਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੋਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ (ਸਹਾਰਾ) ਵੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਡਿਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੋਨੇ ।
ਕਾਲੇ ਹਰਨਾ ਚਰ ਗਿਉਂ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ।
(ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ—ਕਾਫੀਆਂ)

ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੱਗੂਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅੱਗੂਣ ਰਲ ਕੇ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।’ ਅੱਗੇ ਹੀ ਓਹਦੇ ਉੱਤੇ ਅਕਲ ਵਲੋਂ ਰਬ ਦਾ ਰਹਿਮ ਸੀ । ਉਤੋਂ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਚਲਾਕਾਂ ਨਾਲ । ਕੀ ਕਰਦੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਰ ਪਿਠ ਠੋਕੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ, ਜਦ ਬਹੁਤੇ ਅੱਗੂਣ ਜਾਂ ਦੁਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬਣ ਜੋਟੀਆਂ, ਦੂਜਾ ਸਸ ਨਿਨਾਣਾ, ਤੀਜਾ ਨੂੰਹ ਦੀ ਕੰਡ ਹੋਲੀ, ਚੌਥਾ ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਜੀ ਖੱਟਾ ਵੇਖਿਆ । ਬਸ ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਗਲ ਆ ਵਾਪਰੀ ‘ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਚੜ੍ਹਿਆ’ ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਡੋ ਅਡ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੰਤ—ਇਹ ਆਪਦੀ ਅਚਰਜ ਜੋੜੀ ਹੈ । ‘ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਦੀਨੇ ਦਾ’, ਇਕ ਝੂਠੇ ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਸਚੇ

ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ..... ਇਕ ਸ਼ਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇਗੇ ਤਾਂ ਨਿਭੇਗੀ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ (ਸੱਤ) ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਣ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਉਏ ਰਾਮਿਆ! 'ਇਕ ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਏ', ਤੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਨਾ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੇਰੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਜਾਈ ਡੈਣ ਦਾ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਬਸ ਅਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤੂੰ ਤਾਂ। (ਸ੍ਰੀ:)

ਇਕ ਚਣਾ, ਹੇੜ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ। ਵੇਖ: 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ।'

ਭਾਵ:—ਜਦ ਚੀਜ਼ ਬੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਚੋਧਰੀ—ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੁਨੀਨ ਵੰਡ! ਬੁਰੇ ਵਿਚੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਪੱਥੀ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਸਾਰਾ ਮੰਗਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਤਾਂ 'ਇਕ ਚਣਾ, ਹੇੜ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? (ਸ੍ਰੀਗ੍ਰ:)

ਇਕ ਚੁੱਪ ਸੌ ਨੂੰ ਹਰਾਵੇ। ਜਾਂ ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁੱਖ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਵਧ ਘਟ ਬੋਲੀ ਜਾਏ ਤੇ ਅਗਲਾ ਚੁੱਪ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਸਿਰਫ਼ ਲੋੜ ਪਏ ਤੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਦ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਚੁੱਪ

ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ 'ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁੱਖ।' (ਸ੍ਰੀ)

ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਕਾਰੀ। ਜਾਂ ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਚੋਰੀ। ਵੇਖੋ: ਨਾਲੇ ਚੋਰ ਨਾਲੇ ਚਤਰ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਤਾਂ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਦੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਆਕੜ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਇਕ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਬੰਨ੍ਹਾਇਆ। ਉਤੋਂ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਅਲਜ਼ਾਮ ਬਪਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੜਾਈ ਮੈਂ ਪੁਆਈ! 'ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਚੋਰੀ।' (ਸ੍ਰੀਗ੍ਰ:)

ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਭਾਵ:—ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸੁਖ ਲੈਣ ਲਈ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—ਦਾਦੀ—ਬੱਚੀ! 'ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।' ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਫ਼ਲਤਾ ਲਈ ਬੜੀ ਕਹੜੀ ਘਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀਗ੍ਰ:)

ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਵਿਆਹੀ ਜੋੜੀ ਵਿਚ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—

'ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ', ਵੇ ਚੁਕਦੇ ਲਿਖਿਆਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ। ਖੇੜੇ ਸਿਆਲ ਕਰਤੂਤ ਦੇ ਧਨੀ ਦੋਵੇਂ, ਵਾਰਸ ਜੁੜੇ ਸਿਰ ਸਾਊਆਂ ਟਕਰਾਂ ਦੇ। (ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਇਕ ਡਗੇ, ਪਿੰਡ ਮੰਗਿਆ।

ਭਾਵ:—ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਬਾਹਲੇ ਕੰਮ

ਨੇਪਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਇਕ ਡਗੇ ਪਿੰਡ ਮੰਗਦੇ ਹੋ', ਬਾਹਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੇਰਾ ਰਖੇ, ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਮਲਣ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈਂ । ਜਿਤਨੀ ਸਮਰਥਾ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੀਦੇ ਹਨ । ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਇਹ ਗਲ ਹੈ 'ਇਕ ਦੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਤੀਰ ਤੇ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੇ । ਜਾਂ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਢਾਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੋ ਅਡੇ ਅਡ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਮੋਰਦਿਆਂ ਸੋਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਫੰਗ ਲਭ ਹੀ ਪਿਆ । 'ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦੂਹਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ' ਫੁੰਡਣ ਵਾਲਾ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਤੇਂਦ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੋ, ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਖੁਬ ਹੈ । 'ਇਕ ਤੇਂਦ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ, ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧ ਤਾ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਮਦਦ ਬਾਹਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਆਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਯੂਸਫ਼ ਸਾਨੀ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਹੋਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ ? "ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ।"

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਇਕੱਠ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਖਾਤਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਖੁਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਜਾਂਦੇ । ਜੰਵ ਦੀ ਜੰਵ ਆ ਵੜੀ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ, ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਕੜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੱਜਾ ਅੰਤ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੀ ਗਿਆ । 'ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ਤੇ ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।' ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਪਾਪ ਲੁਕਿਆ ਰਹਿਣਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ । ਜਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਟਿਕ ਪਵੇ, ਤਦ ਅਕ ਕੇ

ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਲਪਣਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ' । ਇਥੇ ਤਾਂ ਅਜ ਪੰਜਵਾਂ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਨਾ ਮਾਰਿਆਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਲਪਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ)

ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਹਾਕਮ ਅਗੇ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਧੀਕ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਧਰ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੁਣ ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਪਏ ਸਨ । ਕੋਈ ਐਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲਦਾ । 'ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟੀ', ਇਕ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਦੂਜੇ ਹੁਣ ਬਕਰੀਦ ਆ ਗਈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਤੇ ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਸੌ ਗੁਣਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੋਰਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਤਾਂ ਸਾਦੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਣ-ਠਣ ਕੇ ਰੂਪਵਤੀ ਬਣ ਬਣ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ 'ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ' । (ਸੰਗ)

ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਹੁਦਾਰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਮੰਗੇ ਤੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਈਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ, ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹਨ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਹਾਂ, ਕੋਲ ਦੇ ਕੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਫਿਰੇ । 'ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।' (ਸੰਗ)

ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂਰ ਸਾਡੀ ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਜਦ ਕਿ 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਤੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ' ਵਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਨੀ ਦੇ ਗਾਹਕ ਨੇ । (ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਜਾਂ ਟੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਵਾਨ (ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ— 'ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਪਿਉ ਹੀ ਮਾੜਾ ਏ, ਪਰ ਮੁੰਡੇ ਉਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਚੁਕੇ ਵਧ ਨਿਕਲੇ । (ਸੰਗ)

ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੇ ਸੌ ਹਕੀਮ ।

ਭਾਵ :— ਪਰਹੇਜ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਰੂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਪਰਖੀ ਹੋਈ ਏ ਕਿ 'ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੇ ਸੌ ਹਕੀਮ' । ਪਰਹੇਜ਼ ਸਾਰੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਰੂ ਜੇ । (ਸੰਗ)

ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ, ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਚੋਟ ਲਾਕੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ਸਿਆਣੇ ਲਈ 'ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਜਿੰਨਾ ਚਾਹੇ ਕੋਸ ਲਏ, ਤੁਸੀਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਔਕੜ ਹੀ ਔਕੜ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? 'ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ'। ਜਿਧਰ ਜਾਵਾਂ, ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਰਖਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਨਾਲੇ ਲੂਣੀਆਂ ਵੀ ਲਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂ ! ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਬੂਠਾ ਬਦਮਾਸ਼... ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ, ਮੈਂ ਅਗੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਮਾਂ ਜੀ।" (ਅੱਧ ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰ। ਜਾਂ ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਦੂਹਰਾ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਫਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੇਡਾਂ ਬੜੀਆਂ ਜੰਗੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ' ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ। ਨਾਲੇ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਨਾਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਸਿਖ ਲਏ। (ਸੰ)

ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੋ ਪੈਂਚ ਬਣ ਬਹਿਣ, ਤਦ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ

ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਣੋ ! ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਚੋਧਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਕਿ ਝਗੜਾ ਪਿਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰਹ ਦੀ ਸੱਸ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਭਾਈ ਭਿਆਲ ਜਾਂ ਸਾਥੀ ਦੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ) ਅਣਬਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵੱਖ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੂੰ ਕੀ? ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦਰਦ ਉਹਨੂੰ ਥੋੜਾ ਏ? ਇਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ। ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ, ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਬੋਟੀ, ਸੌ ਕੁਤੇ। ਵੇਖੋ : ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਬੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਰੋਲਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਮਿਠਾਈ ਤੇ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਸਕੂਲ। 'ਇਕ ਬੋਟੀ ਸੌ ਕੁਤੇ'; ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਜਲ (ਪਾਣੀ) ਗੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ, ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਵੀ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋਏ। ਤੂੰ ਜਾਣਦੀ ਏਂ, ਇਸ਼ਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਾ ਲੱਖੀਂ ਨਾ ਕਰੋੜੀਂ। ਇਕ

ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਏ । ਤੂੰ ਆਪ
ਸਿਆਣੀ ਏਂ । (ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸੱਤ ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ
ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੀ ਖਰਾਬੀ
ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਜਮਾਤ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ
ਬਦਨਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ—ਵੇਖ ਓਏ ਨਥੂ !
ਤੇਰੀ ਇਕ ਮਾੜੀ ਕਰਤੂਤ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ
ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਮੁਰਖਾ 'ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸੱਤ
ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।' ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ
ਹੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ । (ਸੰਃ)

ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ
ਸਮਾਉਂਦੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਥਾਂ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ
ਵਿਚ ਦੋ ਹਾਕਮ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ
ਨੂੰ ਸਦ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਉਂ ਬਣ ਨਹੀਂ ਲੰਘੇਗਾ,
'ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਾ
ਸਕਦੀਆਂ ਜਾਂ ਤੂੰ ਰਾਜ ਕਰੇਂਗਾ, ਜਾਂ ਮੈਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਮੁੱਕੀ ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲੋ ਤੇ ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਉਸ ਵਲ ਤਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਖੁਭਣਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ
ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । 'ਇਕ ਮੁੱਕੀ
ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ।' ਇਕ ਖੁਭਣ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਨਰਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ)

ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਪਿਸ਼ੌਰ
(ਲਖਨਊ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ
ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਨਠ ਭਜ
ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ...ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਮੇਰੇ
ਲਈ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ ।
ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਸਾਕ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ
ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਧੀ 'ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਲਖਨਊ'
ਰਹੀ । ਨਾ ਉਹਨੇ ਦਿਨ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਰਾਤ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ
ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਕੋਈ
ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾ ਹਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਡੰਡਾ
ਕੁੰਡਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ ! ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ
ਹੋਰ ਸਮਝਾ ਲੈ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸਹੀਆਂ
ਹਨ । ਜੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ
ਇਹੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ । 'ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ
ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ ।' ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ
ਉਲਾਂਭਾ ਨਾ ਦੇਣਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੋ
ਆਦਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਕਾਬੂ ਕਰਨ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉਤੇ ਦੋਹਾਂ
ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਔਖ ਸੀ ਤੇ ਅੰਤ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ।
ਸੁੱਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਵਿਚਾਲੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝੌਤਾ
ਹੋਇਆ । ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਮਨੋਰਮਾ)
ਉਤੇ ਸੁੱਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਆਲ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ
ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕ ਚੁਲ੍ਹੇ
ਰਹਿਨ ਚੜ੍ਹੇ । ਜਾਂ

ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰ
ਰਹਿਨ ਖੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਈ ਤੁਲਾਈਆਂ ਤੇ ਪੈ ਕੇ
ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ
ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਗਰੀਬ ਤੇ ਅਮੀਰ
ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਪੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਅਨੁ ਆਪੇ ਪੂਰਣ ਦੇਇ ।
ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕਿ ਚੁਲ੍ਹੇ ਰਹਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ।
ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰਿ ਰਹਿਨ ਖੜੇ ।
ਤਿਨਾ ਸਵਾਰੇ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ ਜਾਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ
ਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਸਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ
ਜਾਸੀ, ਇਹ ਮੀਂਹ ਨਿਆਉਂ ਦਾ ਆਇਆ ਈ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ, ਇਕੁ ਵੈਰੀ
ਸਭਿ ਵਾਦਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਰਬ ਮਿਤਰ ਹੈ, ਤਦ
ਸਾਰੇ ਮਿਤਰ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀ
ਹਨ । ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਿਤਰ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ
ਭਰੋਸਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ ਇਕੁ ਵੈਰੀ ਸਭਿ ਵਾਦਿ ॥
ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਦੇਖਾਲਿਆ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਬਾਦਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕਾ
ਸਹਾਰਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭੀ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਦਿਸਦਾ
ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚਾਰੀ ਹੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ ।
ਅਖੇ ‘ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ’ । ਇਸ ਦਾ ਵੀਰ
ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਖੇ ਅਖਾਏ ਵਿਗੜ
ਬੈਠਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ
ਕੱਢਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਦਾ
ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ
ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਇਕੋ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀ
ਕਸਰ ਕਢ ਛੱਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ਜਾਂ ਜਦ ਇਕੋ ਵੇਰ ਕਸੂਰ ਕਰਨ ਜਾਂ
ਦੁਖ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਇਕੋ
ਵੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ‘ਅਖੇ
ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ ਕੱਢਾਂ’ । ਪਰ
ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪਿਛੇ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੋਰ ਵੀ ਜੋ
ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਕਰ ਲਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ
ਛੋਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਆਦਮੀ ਇਕੋ
ਜਿਹੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਤਕੜਾ
ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਕ ਮਾੜਾ, ਪਰ ਸੁਭਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ
ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਵੀੜੇ ਹਨ ।
‘ਇਕ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ ਛੋਟੀ’ । ਅਸੀਂ
ਕਿਉਂ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰੀਏ ਕਿਸੇ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੋਹ ਉੱਡੀ
ਮੁਲਾਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਾਦੂ ਭਗਤ ਜੀ ਮਿਰਾਸੀਆਂ
ਦੇ ਚੰਗੇ ਕਦਰਦਾਨ ਸਨ । ਜਦ ਇਹ ਗੁਜ਼ਰ

ਗਏ ਤਦ ਕੋਈ ਮਿਰਾਸੀ ਦਾਦੂ ਦੀ ਦੇ ਪਿੰਡ (ਮੁਲਾਵਲੇ) ਗਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਕਿਸ ਕਰੀ ਹੋਈ। ਅਥੇ 'ਇਕ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੋਹ ਉਡੀ ਮੁਲਾਵਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੁਣ ਇਥੇ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਪੁਤ, ਸੌ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਬਲੀਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਵੀਂ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਪੁਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਨਾ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਅੰਕੜ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਵਿਟਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਇਕੋ ਪੁੱਤ ਸੀ ! ਉਹ ਵੀ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ' ਮੇਰੀ ਵਾਤ ਕਿਨ੍ਹੇ ਪੁਛਣੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਬਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਦਾ ਅਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਲਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਖੀ ਹਾਂ ਅਸੀਂ, 'ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਬਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ'। ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਪਣੀ ਨਬੇੜੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਾ ਮਹੇੜੀ। ਬਸ ਫਿਰ ਮੌਜ ਹੀ ਮੌਜ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਚਰ ਪੁੱਤਰ ਪਿਉ ਦਾ, ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧੀਉ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਪੁੱਤਰ

ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਘਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਇਚਰ ਪੁੱਤਰ ਪਿਉ ਦਾ ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧੀਉ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ।

ਭਾਵ :— ਆਦਿ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਆਂਦਾ ਸਿਰ-ਵੱਢ ਵੈਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸ਼ਾਮ ਵੀ ਕਦੇ ਦਲ ਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ ਤੁਰਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤਿਆਰ ਜਾਂ ਇੱਟ ਦੀ ਦੇਣੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਲੈਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੰਦਾ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਕਿਸੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਚਟਕੇ ਰਖੇਗਾ। ਜਿਹੇ ਜਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਵਰਤੋਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਦੂਜੇ ਵਰਤਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟ ਪਿੱਛੇ ਪਰਦੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਈਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਊਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠੀ ਏਂ।

ਊਸ਼ਾ—ਭੈਣ ! ਕੀ ਕਰਾਂ, 'ਇੱਟ ਪਿੱਛੇ ਪਰਦੇਸ਼' ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਗੁਆਂਢ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੋੜ ਗੱਲ

ਕਰੇ, ਅਰਥਾਤ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ ! 'ਇੰਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੌੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਏ'। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ।

ਭਾਵ :— (ਨਾ ਘਰ ਕੇ ਨਾ ਘਾਟ ਕੇ) ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਤੇ ਨਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ। ਹੁਣ ਔਕੜ ਵੇਲੇ ਸਾਡਾ ਹੱਥ ਕੋਣ ਫੜੇ। ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਥੇ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜੇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਮਨੁਖ ਇਥੇ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਅਗੇ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੁਖ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮ ਇਥੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੱਗੀ ਤੇ ਧੱਖਾ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਸਾਰੇ ਅਗੇ ਪਰਕੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :— ਇਥੇ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਧ, ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੁਖੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੋਰ, ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਏ— ਠੀਕ ਏ, ਅਜਬ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ, ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ'।

ਇਧਰ ਇੱਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ ਕੁੱਤੇ ਵਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਬਿਪਤਾ ਤੇ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਸੇ ਮੁਸਾਫਰ ਭੁੱਸੇ ਤਾਪਲ,
ਡਿਗ ਵਹਿ ਰੋਟੀ ਪਿੰਨੀ।
ਇਧਰ ਇੱਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ,
ਕੁੱਤੇ ਵਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਖਪਦੇ ਹੋ। ਇਥੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ। (ਸੰ:)

ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁਝ੍ਹ-ਪੂੰਜੀਆ ਹੋਣ ਉਤੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਪਲੇ ਤੇ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਨ੍ਹੀਂ ਘਰਾਟੀਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪੀਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮਦਨ ਕੁਝ ਸ਼ਿਕਵੇ ਭਰੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਟਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੀਸਦਾ ਏ। ਅਜ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਬੋੜੀ ਏ।"

(ਗੰਗਾਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਲ ਚੁਰਾਈ ਸਾੜੀ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚਾੜੀ। ਜਾਂ ਇੱਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ। ਵੇਖੋ : ਕੁੱਤਾ ਰੋਣੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ) ਤੇਰੇ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹੀਏ ਕਿ ਤੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਅਸਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖਾਧਾ। ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਆਈ। ਪੈਸਾ ਉਜਾੜਿਆ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ। 'ਇਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ'। ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। ਵੇਖੋ : ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡਡੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਮਾੜਾ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੈਠ ਉਇ ਟਿੱਕ ਕੇ। ਆਇਆ ਕਿਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਜਾਂ ਇੱਲ ਦੇ ਥਾਂ ਕੁਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਮੂਰਖ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਜਿੰਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੁਧੂ ਹੈ ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉਂ ਚੌਧਰੀ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚੌਧਰੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉਂ ਚੌਧਰੀ' ਕੂੜੀ ਪੂਰੇ ਥਾਉਂ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ ਕਲਿ ਕਾ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਲਾਰ)

ਇੱਲ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੁਝ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਇਲਾਂ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸ ਦਾਣੇ ਕਿਥੋਂ? ਉਹ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਈਆਂ, ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਉਂ।

ਭਾਵ :— ਅਨਹੋਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹੁ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕੇਗਾ। ਭਲਾ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ : 'ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਈਆਂ ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਉਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਮਨਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੂਰਖਾ! ਤੂੰ ਜਿਹੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈਂ? ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ? (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ :— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।

ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਇਸ਼ਕ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਇਆ (ਹੋਸ ਕੇ) —

ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।

ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਦਿਤਿਆ ! ਤੂੰ ਘਾਬਰਦਾ ਕਾਹਨੂੰ ਏਂ ? ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਲੰਘੇ ਹੋਏ ਹਾਂ । ਜੇ ਕੁੜੀ ਰਾਜੀ ਆ ਤਾਂ ਸਭ ਖੈਰਾਂ ਮਿਹਰਾਂ ਨੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ਿਆ ਫ਼ਸਲ ਦੀਨ)

ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਜ ਗਏ ਢੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਜ ਗਏ ਢੋਲ । (ਫੁਲ੍ਹਾ ਸਾਹ)

ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦੇ (ਛੁਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਛੁਪਦੇ) ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਖੰਘ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਦੇ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉਂ ਲੁਕੇ ਲੁਕਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਦਰਜੇ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਲੁਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਲੁਕ ਸਕਦੀ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਘਾ ਕੰਮ ਲੁਕਾਇਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿਹਰ ਮੁਹਬਤ ਆਸ਼ਕੀ
ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉਂ ਲੁਕੇ ਲੁਕਾਇਆ ।
ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ
ਹੋਇ ਸੁਗੰਧਿ ਨਾ ਆਪ ਗਣਾਇਆ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਸੋਖਾ ਨਹੀਂ, ਲਾਵਣ ਸੋਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਔਖਾ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਣਬੀਰ—ਸਜਨੀ ! ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਬੜਾ ਕਠਨ ਹੈ । ਇਸ਼ਕ ਲਾਵਣਾ ਸੋਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸ਼ਕੋਂ ਛਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਪਟਿਆ ਜੋਗੀ ਬਣਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਹੀਰ ਮੁੜਨਾ, ਰਾਂਬੇ ਨੇ ਇਕ ਦਾਗ਼ ਜਾਤਾ । ਕੁਝ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਸਤਾਇਆ, ਕੁਝ ਖੋੜਿਆਂ ਦੇ ਹੀਰ ਲੈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਭੁਨਿਆ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਟਿਲੇ ਜਾ ਕੰਨ ਪੜਵਾਏ, ਅਰ 'ਇਸ਼ਕੋਂ' ਛਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । (ਕੋਇਲ ਕੂ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਈਸਬਗੋਲ, ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਖਰਾਬੀ ਵਧ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਗੱਲ ਵੁਪੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । 'ਈਸਬ ਗੋਲ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਵਜੀ ਹੋਰਨਾ ਉਤੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਉਡਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰੇ ਪਰ ਆਪਣਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਆਪ ਲੱਖ-ਪਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਬੜਾ ਸਾਦਾ । ਨਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬੜਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲੋਂ ਉਹ ਹੈ ਸਿਵਜੀ ਵਾਂਗ ਪਰਉਪਕਾਰੀ । ਉਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਹੈ : 'ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ, ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ' । (ਸੰ)

ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੂਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਹਾਂ 'ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੂਸਾ ।' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ । ਸਾਡਾ ਕੀ ਧਿਆਨ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਤੰਬਾ ਫੁਕਣਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਟੂਣਾ ਕਰਨਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਟਰੂ, ਮੁੜ ਕੀ ਕਰੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਸ਼ਾਹ, ਈਦ ਲੰਘ ਗਈ ਤਾਂ ਤੇਥੇ ਨੂੰ ਫੁਕਣਾ? ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਈ ਅੱਜ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਾਈਏ? ਵਡਿਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ। ਮੇਰੇ ਜੋਗਾ ਬਥੇਰਾ। ਕਿਸੇ ਸੰਦੂਕ ਦੀ ਨੁਕਰੇਂ ਨਿਕਲ ਆਉ।

(ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਘਰ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਚੇਤੇ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਇਕ ਪੈਰ ਤੇ ਦਮ ਫੁਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਨਰਮ ਵਿਛੋੜਾ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, 'ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ'। ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, 'ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਕਦੇ ਏਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਾਂਗੇ'।

(ਐਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ—ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੋਗੀ)

ਏਹ ਹਾਲ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਸੁਸਤ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਖਲਿਆਰ ਦਾ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਜੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਬੇਪਰਵਾਹ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਡੰਬਰ ਔਖਾ ਹੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। (ਸੰਭ੍ਰ)

ਏਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੁਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਭਵਿੱਖਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ

ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੀ ਸਵਾਰੀ ਜਾਹ ਪੁਲੋਕ। ਸਾਨੂੰ ਇਹੀ ਜਹਾਨ ਚੰਗੀ। 'ਇਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।' (ਛੇ ਘਰ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੋਧੋਂ)

ਏਹੁ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਜਾਇ ਕੀ ਡਿਠੋ ਘੜਿਆਲ ॥
'ਇਹੁ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਜੀਵ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੋ ਜਾਪਣ, ਪਰ ਜੋਤ ਇਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ।
'ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ' ਧਨ ਪਿਰ ਕਹੀਐ ਸੋਇ।
(ਬ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਸਦਾ ਜਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪਰਾਈ ਨਾਰ ਨੂੰ ਧੀ ਜਾਂ ਭੈਣ ਸਮਝੇ ਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ,
ਪਰ ਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ।
ਪਰ ਧਨ ਸੁਆਰ ਗਾਇ ਸਿਉ
ਮਕਰਹੁ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਏਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋ-ਰੁੱਖੀ ਜਾਂ ਦੋ ਪੱਖੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਲਾਰਾ ਲਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰ ਸਿੰਘ—ਵਾਹ ! ‘ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਏਧਰ ਵਧਾਈਆਂ’ । ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਦੇ ਪਾਸੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਏ । ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਕਿਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਨਾ ਟਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ । ਲੜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਾਅ ਕਢਣਾ ਉਹਦੀ ਹਿਕਮਤ ਦੀ ਚਾਲ ਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਟਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਜਾਈਂ ਚਲੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਵੇਟ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ । ਉਹ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਡਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ

ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸੇਬੰਧੀ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰੋ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰੋ, ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ, ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ । ਤੁਹਾਡਾ ਮੂੰਡਾ ਜੂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਲਗ ਗਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਸ ਡਿਓਵੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ ਦਾਬਾ ਹਟਣ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਕੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਸਹੁਰੇ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨਾ ਤੇ ਅਗੇ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਕੂਤਲਾ ਲਈ ਕੋਈ ਔਸੀਆਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਏਧਰ ਤਾ ਆਖੇ ‘ਸੱਸ ਡਿਓਵੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ’ । ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਸਗੋਂ ਦੋੜਾ ਹਟ ਗਿਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਘਾਟਾ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਲਾਹੁਣੇ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਸ ਨੀ ਬੱਸ, ਛੱਡ ਚਲਾਕੀਆਂ ‘ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ’ । ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਪਿਆ ਧੁਖਦਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੋਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵੇਖਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਨ੍ਹੀ ਆਖੀਏ ਇਸ ਅਪੁੱਠੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਵੇ । ‘ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੋਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ’ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਥਣਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਘਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਸ ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ
ਘੁੰਡ ਕੱਢਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ
ਕੋਈ ਡਰ ਜਾਂ ਕੁੰਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ਬਤੀ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਹੋ ਗਈ
ਹੈ। ਕੁੰਡਾ ਜੋ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਇਆ। 'ਸੱਸ
ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ' ਘੁੰਡ ਕੱਢਾਂ।

(ਸੰਗ)

ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ (ਨੂੰਹ) ਆਪ
ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੂੰਹ (ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ
ਸਬੰਧੀ) ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ
ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਪੋ ਕਰੀ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰ ਲੈ ਜੋ ਜੀ ਆਏ ਤੇਰੇ।
'ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ ਆਪ ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।'।
ਇਹ ਖੁਸ਼ ਤੇ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। (ਸੰਗ)

ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ ਰੋਵੇ
ਇਕ ਵਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਸਤੀ ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ
ਚੀਜ਼ ਛੋਟੀ ਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚਪਲ ਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਵੀ
ਨਹੀਂ ਕਢੇ। ਮੈਂ ਸਸਤੀ ਵੇਖ ਮੁਲ ਲੈ ਲਈ। ਇਹ
ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ
ਰੋਵੇ ਇਕ ਵਾਰ'। (ਸੰਗ)

ਸੱਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛੱਡ ਚਰਖਾ ਤੇ
ਭੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ
ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੱਖਾ ਕੰਮ ਛੁਡਵਾ ਕੇ
ਐਥਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ਹੁਣ ਬਸ ਕਰੋ।
ਹੋਰ ਨਾ ਸਤਾਉ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੋਂ ਉਹ ਹਾਲ ਕੀਤਾ,
ਅਏ 'ਸੱਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛੱਡ ਚਰਖਾ ਤੇ ਭੋ ਚੱਕੀ'
ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਐਥਾ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ)

ਸਹਸ੍ਰ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਇ ਤਾ ਇਕ
ਨਾ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।

ਭਾਵ :— ਚਤਰਾਈ ਕੁਝ ਕੰਮ ਨਹੀਂ
ਸੁਆਰਦੀ। ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਸਚੇ
ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੱਚੇ ਸੋਚਿ ਨਾ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ।
ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨਾ ਹੋਵਈ ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਨਿਵਤਾਰ॥
ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ ਜੇ ਬੀਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ॥
ਸਹਸ੍ਰ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਇ ਤਾ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।”
(ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ)

ਸਹਸ੍ਰ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਨੁਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਿਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸਹਸ੍ਰ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ॥
ਤ੍ਰਿਪਤ ਨ ਆਵੈ ਮਾਇਆ ਪਾਵੈ ਪਾਵੈ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਹਸ੍ਰ ਮਣਾ ਰੁਈ ਜਲੈ, ਚਿਨਗਾਰੀ
ਧੁਖੈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜੋਹੀ, ਮਾਮੂਲੀ ਜੀਜ਼
ਵੀ ਬੜਾ ਵਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਿਗੜੇ ਚਾਟਾ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਚੁਖੇ।
ਸਹਸ੍ਰ ਮਣਾ ਰੁਈ ਜਲੈ ਚਿਨਗਾਰੀ ਧੁਖੇ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ
ਉਹ ਵੀ ਡਿੱਗ ਫੜਿੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ
ਕੋਈ ਮਨ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਫਿਰ
ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਉਡੀਕ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਕਾਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਮਰਾਬ
ਹਨ । ‘ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ
ਡਿੱਗ ਫੜਿੰਗਾ’ ।

ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ
ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਕੜ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ
ਹੀਜ ਪਿਆਜ਼ । ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਜੇ, ਵਡਿਆਰ ਸਾੜ
ਲਉ । ਅਖੇ ‘ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ’ ।
ਕਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਚਮਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ
ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੌ ਮੀਠਾ । ਵੇਖੋ : ਉਤਾਵਲਾ
ਸੌ ਬਾਵਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ
ਸਵਾਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ
ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ, ਇਕ-
ਵਾਰਗੀ ਹੀ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਚਾ
ਸਕਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਤੇ ‘ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੌ ਮੀਠਾ’ ਦੇ
ਧਾਰਨੀ ਬਣੋ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਉਤਨੀ
ਹੀ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਪਿੰਡ
ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ । ਸ਼ਹਿਰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸੋਭਾ
ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਏ ਜੀ, ਠੀਕ ਏ ।

‘ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ’ । ਤੁਸਾਂ
ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮੇਲ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਸਣ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵੱਸਣ
ਜਿੰਨ । ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ
ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ
ਚਿਕਨੀ ਚੌਪੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ
ਦੀ ਖਰੂਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਦਰਸਾਇਆ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ
ਵਡਿਆਤ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ
ਸੋਭਾ ਲਈ ਐਵੇਂ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ, ਅਖੇ ‘ਸ਼ਹਿਰੀਂ
ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਜਿੰਨ’ । ਸਾਡੀ ਸਾਦਗੀ
ਤੇ ਹੋਮ-ਭਾਵ ਅਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਰੁਖੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਕਿਸ
ਕੰਮ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ, ਅਪਣਾ ਕੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ
ਦਾ ਮੰਦਾ ਫਲ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇਤਾ ਕੜਿਆ ॥
ਬਹੁ ਤੀਰਥ ਭਵਿਆ ਤੇਤੋ ਲਵਿਆ ॥
ਬਹੁ ਭੇਖ ਕੀਆ ਦੇਹੀ ਦੁਖੁ ਦੀਆ ॥
ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ ਅਪਣਾ ਕੀਆ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ
ਤਾਂ ਸੰਗ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ
ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਲੱਖਣੀ ਡਰੇ ਕਿਸ ਤੋਂ ? ਅਖੇ
‘ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਗ
ਕਰੇ’ । ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਨਾ ਸਾਲਾ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ
ਵਾਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, ਸੁਸ਼ੀਲ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ ? 'ਨਾ ਸਹੁਰਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਲਾ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ ਵਾਲਾ'। ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਉਥੇ, ਸਿਰ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਹੋਇਆ ਜੇ ਨਾ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰ ਹਰਨ ਭੋਂਕ ਭੋਂਕ ਮਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਿੱਕੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ, ਪਰ ਨਿੱਕਾ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਹੋਣ ਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਧੰਨ ! ਇਹ ਖੋਖਣ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਮੁੰਡਾ ਸਾਡਾ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਆਉਣ ਦੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏਂ। ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਅਖੇ : 'ਸਹੁਰਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰ ਹਰਨ ਭੋਂਕ ਭੋਂਕ ਮਰੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੇਜਾਂ ਉਡਾਣ ਪੁੱਤਰ ਧੀਆਂ। 'ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ'। ਸਜਰਾ ਸਜਰਾ ਹੀ ਪਿਉ ਮਰਿਆ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ੀ ਚਿੱਠੀ

ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਲ, ਉਹ ਆਖੇ, ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਕੁੱਤਾ, ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ਕੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਪਾਸ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੋ ! ਮੇਰੀ ਤੋਥਾ। ਕੰਨ ਫੜਾ ਤੇ ਦੁਹਾਈ ਦੇਵਾਂ, 'ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਰਹਿਣਾ' ਮੌਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। (ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਹੇ ਦੀ ਪਈ ਏ। ਜਾਂ ਸਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦੀ, ਪਹੇ ਨੂੰ ਰੋਨੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਲੀਹ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਲਚਲੀ ਮਚ ਗਈ, ਪੜਦਾ ਕਜਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸਹੇ ਦੀ ਛਡ ਪਹੇ ਦੀ ਪੈ ਗਈ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—'ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ।' ਸਿਕੰਦਰ ਵਡਾ ਭਾਰਾ ਜੋਧਾ ਏ। ਉਸ ਦੇ ਚੰਦ ਖੱਟੇ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਤਨਾ ਸ਼ੇਰ ਲਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥੋੜਾ ਏ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇਲੀ ਦਾ ਸੱਪ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਦਸ ਕੇ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੋਈ ਕੰਮ

ਸਕਲ ਮੋਮਨਾਂ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ! ਭਾਈ ਜੀ ਵਾਹ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸਮਝਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਸੌਂਪ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਸਕਲ ਮੋਮਨਾਂ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਹੀ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਦੋਰੀ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ ਮੇਰੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ ਜਾਂ
ਸਖਣਾ ਤੇ ਹੋਲਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹੋਲਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਹੋਲਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ।" ਕੱਸ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਹੀ ਫੁੰਫਾਂ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਫੋਲ ਦੇ ਪੋਲ ਵਾਂਗ ਸਖਣਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖੀ ਸੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਬਰਾਬਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਜੂਸ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਖੀ ਇਕੋ ਵਾਰ, ਜਾਂ ਇਕ ਸਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸੂਮ ਤੇ ਸੂਮ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸੂਮ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਕੋਢੀ ਵੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਬੈਂਕ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਟੌਂਕ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਲੁਟਾਇਆ, ਦਾਨ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਸਖੀ ਸੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਰੱਬ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸਖੀ ਨੂੰ ਸਖਾਵਤ ਦਾ ਫੱਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਤਾ, ਰੱਬ ਨਾ ਖਿਚੇ 'ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਸਦਾ ਹੀ ਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਇੱਥੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖੀ ਨਾਲੋਂ ਸੂਮ ਭਲਾ, ਜੋ ਦੇਵੇ ਤੁਰਤ ਜਵਾਬ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਲਾਰੇ ਦੇਵੇ ਤੇ ਉਹ ਪਿਛੋਂ ਪੂਰੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ—ਨਹੀਂ ਚੋਧਰੀ ! ਐਵੇਂ ਬੂਠਾ ਲਾਰਾ ਲਾਕੇ ਤੈਨੂੰ ਬਰਾਬ ਪਿਆ ਕਰਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰੁਪਈਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਿਕਲਦਾ ਏ, ਕੱਢ ਲੈ 'ਸਖੀ ਨਾਲੋਂ ਸੂਮ ਭਲਾ' ਜਿਹੜਾ ਤੁਰਤ ਦੇ ਜਵਾਬ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਗਲ ਸਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਗਲ ਸਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਹੋਇ ਸੁਖੀਆ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਸੱਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਿਆਂ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ ਮਿਰਚਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਝਗੜਾ ਸਹੇੜਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਸੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 'ਸਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ'। ਪਰ ਬੂਠ ਅਸਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਖਰੀ ਖਰੀ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਢੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਪੁਰਸ਼ ਸਚਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇਗਾ ਤੇ ਕੂੜੇ ਦਾ ਬੂਠਾ ਪੜਦਾ ਫਟ ਜਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮੱਖੀ ਮੁਹਿ ਮਕੜੀ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇ ਬਾਜ਼ ।
ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਵੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ਼ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ । ਜਾਂ
ਸੱਚ ਦਾਤਾ, ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਸਦਾ ਜਿੱਤਦਾ, ਰਜਿਆ
ਪੁਜਿਆ ਤੇ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਕੂੜਾ ਗਿਰਦਾ, ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਥੁੜ ਵਿਚ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੱਚ ਹੀਰਾ ਕੂੜਾ ਫਟਕ ਹੈ,
ਜੜੀ ਜੜਾਵ ਨ ਜੁੜ ਜੁੜਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਦਾਤਾ ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ,
ਦਿਹੁ ਰਾਤੀ ਚੋਰ ਸ਼ਾਹ ਮਿਲਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਚੰਦਮਾ, ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਚੰਨ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਝੂਠ ਹਨੇਰੇ ਵਾਂਗ ਛੁਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਨਾਥ ਜੀ ਸਚ ਚੰਦਮਾ ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।
ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਵਰਤਿਆ ਹਉ ਭਾਲਣ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੰਸਾਰਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ, ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ
ਡਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੁਕਾਣ ਲਈ
ਕੋਈ ਬਹਾਨੇ ਕਰੇ ਜਾਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਵੇ, ਤਦ
ਏਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਤਨ ਚੰਦ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ !
ਵਹੀਆਂ ਕਿਉਂ ਫੇਲਦੇ ਹੋ । ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੋ
ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ, ਕਿ ਵਿਆਜ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂਲ ਕਿੰਨਾ ।
'ਜੇ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਡਹਿਣਾ'

ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਤੋਥਾ ! ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹੱਕੀ ਨਬੇੜਾ ਕਰ
ਦਿਉ । (ਸੰਗ)

ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਚ ਨੂੰ ਕੀ
ਅੱਗ ਦਾ ਡਰ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ
ਅੱਕੜ ਤੋਂ ਨਾ ਘਾਬਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਬਟ ਉਸ ਦੇ
ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, 'ਸਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਨਹੀਂ,
ਸਰੋਜ' । ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ
ਵੀ ਸੱਚ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ, ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਤੋਂ ਸਖਣੀ ਸਿਖਿਆ
ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਧਰਮ ਬਿਨੁ ਧਿਆਨ ॥
ਸਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ, ਝੂਠ ਦੀ
ਖੈ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ । ਇਹ
ਸੌ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ ।
ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਕੂਤਲਾ ਵਲੋਂ ਪਤੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ
ਹੀ ਜੀ ਖੱਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਚਾਈ ਸੌ
ਪੜਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਗਈ । ਜੇ
ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ
ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਕੁਦਰਤ ਉਸ ਪਾਪੀ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ
ਹੈ । ਪਾਪ ਕਦੇ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਚ ਕਦੇ ਡੁਬਿਆ
ਨਹੀਂ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਨੀਵਾਂ ਹੈ,
ਪਰ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਰਹਿਣੀ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਨ ਹਨ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ ॥
ਕੇਤੇ ਬੰਧਨ ਜੀਆ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ ॥
ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ)

ਸੱਚਾ ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਮਾਨ
ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਅਟੱਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਖਿਰ ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਇ, ਸੱਚਾ
ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਚ ਹੀ
ਬੋਲਣਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਸਚਾਈ ਸੋ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜ਼ਾਹਰ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਸੱਚ ਦੀ ਸਚਾ ਹੀ ਜ਼ੈ ਏ,
ਬੂਠ ਦੀ ਖੈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਛੁਪਾਇਆਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ
ਛੁਪਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਗੀਨਾ ਸਿੰਘ—ਸਚ ਹੈ,
'ਸਚਾਈ ਸੋ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਤੁਸਾਡਾ ਪੁਤ
ਸੱਚਾ ਸੀ। ਕਲ ਇਹੋ ਹੀ ਸੋ ਸੋ ਗਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ
ਸਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਚੀ ਕਹੇ, ਖੁਸ਼ ਰਹੇ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਡਰ
ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : 'ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੀ ਆਂਚ'।

ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ. ਪਾਪ ਕਢੇ
ਧੋਇ

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਪਾਪ
ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪ ਕਢੇ ਧੋਇ ॥
ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ ਜਿਨ ਸਚੁ ਪਲੈ ਹੋਇ' ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ।

ਭਾਵ :— ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਉਹ ਹੀ ਹੈ,
ਜੋ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ ॥
ਜੋ ਦਿਲੁ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ' ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ
ਹੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਹੋਣ
ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥
ਕੂੜ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਤਨੁ ਕਰੇ ਹਛਾ ਧੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਸੱਚੀ ਸੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਸੱਚੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਾਖ ਵੀ
ਸੱਚੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜਿਸਤੈ ਸਚੁ ਵਸੈ
ਸਚੇ ਸਚੀ ਸੋਇ ॥
ਸਚਿ ਮਿਲੇ ਸੋ ਨ ਵਿਛੜਹਿ
ਤਿਨ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੇ ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਦੇ
ਜਜਮਾਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਅੰਤ ਸੱਚ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ ਤੇ ਕੂੜਿਆਰ ਬਾਹਰ ਧੱਕ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—

ਓਥੇ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੇ
ਦੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ ॥
ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਕੂੜਿਆਰ
ਮੁਹ ਕਾਲੇ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਦਾ ਰੰਗ ਰੁਖਾ । ਵੇਖੋ :— ਸੱਚ
ਮਿਰਚਾਂ ਤੇ ਝੂਠ ਗੁੜ ।

ਭਾਵ :—ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ, ਜਦ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਦਸਣ ਲਈ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚਾ ਉਪਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਰੁਖਾ
ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸਤ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਕੋੜੀ
ਲਗਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਰ ਸੱਚ ਸੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ
ਦਾ ਰੰਗ ਰੁੱਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ
ਮਾਰੂ ਨਹੀਂ ।

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਜੀਵਨ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ
ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਸੱਚ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।
ਨਿੰਦਾ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ
ਮਲੁ ਲਾਗੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥
ਚੋਤੀ ਮੂਲਿ ਨ ਉਤਰੇ
ਜੇ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ
ਜਹਾਨੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਚੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ, ਸਚਾ
ਜੀਵਨ ਬਤਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਸਾਰ ਉਸਤਤੀ
ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ ਬਿਨਸੈ ਲੋਭ ਸੁਆਨ ॥

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨ’ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ ਮਾਝ)

ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ
ਵਾਟੋ ਵਾਟ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਰਾਹਣਾ ਕੁਵੇਲੇ
ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਕੁਵੇਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਜੇ ।
ਆਉ ਭਗਤ ਕੀ ਹੋਟੀ ਸੀ । ‘ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ
ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ ਵਾਟੋ ਵਾਟ’ । ਬੱਸ, ਕੰਨ
ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਪੈ ਰਹੇ । ਕਿਸੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਾ ਪੁੱਛੀ । (ਸੰਗ)

ਸੱਜਣ ਛਡੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ, ਜੇ ਫਿਰ
(ਬਹੁੜ) ਵੀ ਆਵੇ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਗੁਸੇ ਸਮੇਂ
ਵਿਗਾੜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ
ਹੋ, ‘ਸੱਜਣ ਛਡੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ’, ਫਿਰ ਵੀ ਆਵੇ
ਕੰਮ । ਅਜੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਲੇਖੇ ਨਾ ਨਿਬੜੇ ਜਾਏ । ਫਿਰ
ਵੀ ਕਦੀ ਮੂੰਹ ਲਾਣਾ ਜੇ ਕਿ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ)

ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਪਰ ਵੈਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਤਰ, ਮਿਤਰ ਨੂੰ
ਆਖੇ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਆਇਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੋਈ
ਹੈ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਮਿਤਰ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ, ਤੁਸਾਂ ਸਾਨੂੰ
ਕਮੀਨਾ ਸਮਝਿਆ ਏ ? ਤੁਸਾਂ ਆਇਆਂ ਸਾਨੂੰ
ਖੇਚਲ ਹੋਵੇ ? ਸਾਡੇ ਪੈਨ ਭਾਗ, ਜੁ ਤੁਸਾਂ ਚਰਨ ਪਾਏ ।
‘ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੈਹੀ
ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ’ । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ
ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਮੇਲੀ ਗੋਲੀ ਹੋ ? (ਸੰਗ)

ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ
ਨਿਗਲ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ
ਸਹਾਇਤਾ ਪੁੱਜਤ ਵਧੀਕ ਕਰਨ ਦੀ
ਆਸ ਬੰਨ੍ਹਾਵੇ, ਤੇ ਧੂਜਾ ਉਸਦਾ ਅਯੋਗ
ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਮ ਦਾ ਵਾਲ ਵਾਲ ਉਸਦੇ
ਅਹਿਸਾਨ ਨਾਲ ਲਵਿਆ। ਆ। ਦੋਸਤ ਲਈ
ਇਤਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ? ਪਰ ਸਜਣ ਨੇ ਬਾਂਹ ਦਿਤੀ ਹੈ
ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?
ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋਝੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਜਣ ਭਲੇ ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ।

ਭਾਵ :— ਜੇਝ ਦਾ ਢੁਕਾ ਢੁਕਣ ਸਮੇਂ
ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਹਾਸੇ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕੋਈ
ਆਦਮੀ ਪੱਛਤ ਕੇ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭਤੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ
ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਬਰਾਦਰੀ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਕਦੀ
ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਬੁੰਡ 'ਸਜਣ ਭਲੇ
ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ' ਗਾਉਂਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਦੀ
ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਉਂ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਜਰੀ ਨ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਦਾ ਇਕੋ
ਜਿਹੀ ਭੈੜੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਵੇਖੋ, ਤੇਰਾ ਇਹੀ ਹਾਲ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 'ਸਜਰੀ ਨਾ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕੋ
ਜਿਹੀ।' ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਿਆਂ ਪਾਪਾਂ
ਦਾ ਭੰਡ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ
ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਹਾਇਤਾ (ਖਾਸ
ਕਰ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ) ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਲੋਟੀ ਮਚੀ ਹੋਈ
ਹੈ, ਵੱਢੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਲਿਹਾਜ਼ਦਾਰੀ। 'ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ
ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ'। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ,
ਸੱਚ ਝੂਠ ਨੂੰ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਠੀ ਸੇਵੀਂ ਗਾਜਰਾਂ ਸੋ ਸੇਵੀਂ ਕਮਾਦ,
ਬਾਰਾਂ ਸੇਵਾਂ ਪਾਇਕੇ ਦੇਖ ਕਣਕ ਦਾ ਝਾੜ।

ਭਾਵ :— ਗਾਜਰਾਂ, ਕਮਾਦ ਤੇ ਕਣਕ
ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਸਬੰਧੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਸਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀਂ ਦਿਨੀ, ਜੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ
ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀ।

ਭਾਵ :— ਬੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਜਲੰਦੀ ਹੀ
ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ
ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਡਾਢੀ ਪਕਦੀ,
ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, 'ਸੱਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀ ਦਿਨੀ', ਜੇ ਪਾਣੀ
ਮਿਲੇ ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀ', ਪਾਣੀ ਖੁਣੇਂ ਸਾਰੀ ਸੜ
ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਤ ਡਿਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ ਡਿਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਧਰਮ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਭ
ਕੁਝ ਗਿਆ। ਧਰਮੋਂ ਹੀਨ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ
ਹੀਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ ਜੀ 'ਸਤੋਂ ਡਿਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ
ਡਿਗਾ'। ਧਰਮ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ
ਧਰਮ ਵੇਚ ਕੇ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਤਿ ਰਾਮ, ਝੂਠਾ ਸਭ ਧੰਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ
ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਧੇ ਸਭ ਝੂਠੇ ਹਨ ਤਦ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਚੇਤਿ ਰੇ ਅੰਧਾ ॥

ਸਤਿ ਰਾਮੁ ਬੂਠਾ ਸਭੁ ਧੰਧਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਤਾਂ ਪੀੜੀਆਂ, ਦੋਹਤਾ ਵੇਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਧੀ ਦੇ ਪੁਤ (ਦੋਹਤਰੇ) ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜਿੰਨਾ ਜੀ ਆਵੇ, ਦੋਹਤਰੇ ਨਾਲ ਹਿਤ ਕਰੋ, ਪਰ ‘ਸੱਤਾਂ ਪੀੜੀਆਂ ਦੋਹਤਾ ਵੇਰੀ’ । ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਗੂ ਹੋ ਕੇ ਟਕਵੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਸਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖਰਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ! ਕਾਹਲੀ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, ‘ਸਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖਰਾਬੀ’ । ਕੰਮ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਠੀਕ । (ਸੰਗ)

ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ । ਜਾਂ
ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਤਾਰੂ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਾਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ ਕਿਸ ਦੀ ਏ । ਮਾਂ ਨੇ ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ, ਤਾਂ ਧੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੋਟਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪੀਵੇਗੀ ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ
ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲੁ ਕੀ ਸੀ ? ਅਜ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਲੁ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਦੇ ਸਨ, ਅਜ ਉਥੇ ਮੌਤ ਦੇ ਵੰਣ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਹਾਏ ‘ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ’ । (ਸੰਗ)

ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਵੇਖੋ : ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੀਤ ਹੋਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ (ਜਾਂ ਫਲ) ਮਿਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ । ਦਿਲ ਦੇ ਖੇਰੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ ? (ਸੰਗ)

ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿੰਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਾ ਸੋਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਖੁਆਇਆ ਪਿਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ, ‘ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿੰਨੀ’, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਕੀੜੇ ਇਸ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੋ ਖਾਧਾ ਲਗਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । (ਸੰਗ)

ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ ।
ਜਾਂ ਸਦੀ ਨਾ ਕਵਾਈ, ਮੁੰਡੇ (ਨੀਂਗਰ) ਦੀ
ਭੂਆ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾ ਸਦੇ ਜਾਂ ਬੁਲਾਏ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹ ਹੋ ਹੋ ਦਖਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਕੋ—‘ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ’, ਵੱਡੀ ਆਈ ਆ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇਣ । ਅਜੇ ਜੰਮ ਤਾਂ ਲੈ । ਸਥਰਦਾਰ, ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾਇਆ । (ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰਾ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ
ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੇ,
ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰੇ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਸਭਰਵਾਲ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਚੀ ਫੜ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੇ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਚਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੇ ਨੇ ਬੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਓਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਢੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਥ ਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਫੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਚੀ ਛਡ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਰੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੋ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੋ ਨੇ ਥੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਥੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਓਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਥੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਦੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਥ ਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਫੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ 'ਚੋ', ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਚਲਾਕ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਝਗੜ ਪੈਣ, ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ, ਕਿ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਕੇ ਹਨ । 'ਸੱਪ ਨੂੰ ਸੱਪ ਲੜੇ ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਿਕਲੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਬੜ ਵਿਚੋਂ । (ਸੰ)

ਸਪ ਭੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ (ਸੋਟਾ) ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਔਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਮਤ ਦੇਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਔਕੜ ਜਾਂ ਦੁਖ ਭੀ ਹਟ ਜਾਏ ਤੇ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—(ਹਾਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਸੋ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆਂ, ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਕਿ 'ਸੱਪ ਭੀ ਪਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ' ।

(ਬਿਸੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ । ਜਾਂ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਦੀ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁੱਧ ਪਿਆਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਦੀ ਭਲਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਭਾਵ ਖੋਟਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਭਲਿਆਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ । ਸਦਾ ਜੰਗ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ, ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ ਸਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰੋ, ਉਹ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ, ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚਟੈ । ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ 'ਸਟੈ' ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

੨. ਰਾਂਝਾ ਆਖਦਾ ਰੰਨਾਂ ਥੀਂ ਨਡਾ ਨਾਹੀਂ, ਰੰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਦੋਸਤੀ ਪਾਈਏ ਜੀ । ਰੰਨਾਂ ਸਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾ ਕਰਨ ਝੂਠਾ, ਵਾਰੇ ਰੰਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਾ ਜਾਈਏ ਜੀ । ਸਪ ਮਾਰਨ ਡੰਗ ਨਾ ਰਹੇ ਮੂਲੋਂ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜੇ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ਜੀ । 'ਮੁਕਬਲ' ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ, ਹੁਣ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਜਾਈਏ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਮੁਕਬਲ)

ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਮੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਉਹਨੇ ਸੋ ਵਧੀਕੀ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀ । ਅੰਤ 'ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ' ਹੋਏ । ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ । ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪ ਲੈ ਲੱਥਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਮਝ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦ ਦਾ ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਖਾਣਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਾਤਰ ਹੋਈ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਵਾਲੇ ਘਰ, ਬੜੀ ਚੰਗੀ । 'ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਮਝ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਖਾਣਾ ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸ । ਜਾਂ ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਦਰਗਾਹੇ ਲੇਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਵੀ ਸਬਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੱਟ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸਥਰ ਦਾ ਕਰੜਾ ਘੁਟ ਪੀ ਗਿਆ ਹੈ । ਬੜਾ ਜਿਗਰਾ ਵਿਖਾਇਆ ਸੁ । ਸਾਬਰਾਂ ਦਾ ਵਾਲੀ ਰੱਬ ਆਪ ਹੈ । 'ਸਥਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸਾ' । (ਸੰਗ)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜੀਵਦਿਆਂ ਤਕ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬੰਧਪ ਅਰੁ ਫੁਨਿ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀ ਨਾਰਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ)

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ, ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਨਿਵਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ॥
ਧਰਿ ਤਾਹਾਜੁ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੋ ਗਉਰਾ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਜੋਰ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਭੀ—ਓ ਅੰਭੀ, ਤੇਰਾ ਅਜ ਕੇਣ ਹੈ ? ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ॥ ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ

ਨੂੰ ਬੜਾ ਬਲੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਝਟ ਪਟ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁ ਲਸਕਰ ਮਾਨੁਖ ਉਪਰਿ ਕਰੇ ਆਸ ।
ਪਲ ਭੀਤਰਿ ਤਾਂ ਕਾ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸ ।
ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ।
ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਜੰਮਨ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਤੁ ਤਨਿ ਲਾਗੈ ਬਾਣੀਆ ।
ਸੁਖੁ ਹੋਵੈ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀਆ ।
ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹਨ, ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ॥
ਸੰਗ ਹੀ ਚੋਰ ਘਰੁ ਮੁਸਨ ਲਾਗ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਸੰਤ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਝਨਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਵਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਦੇਸ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਭ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਝਣਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਵਣਹਾਰ' ॥
ਨਾਨਕ ਧਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਸਹ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ॥

ਹਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ਸਹੁ ਬਿਨੁ ਘਟੁ ਨ ਕੋਇ’ ॥
ਨਾਨਕ ਤੇ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ
ਲੰਗੜਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ ਲੰਗੜਾਵੇ ॥
ਗਣਤ ਗਣੈ ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਤਿਸ ਦੁੱਖ ਵਿਹਾਵੇ ॥
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ
ਗੁਰੜਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲੇ ਚੀਕਦੇ
ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ ਗੁਰੜਾਵੇ ॥
ਕੰਨ ਤਨਉੜੇ ਕਾਮਣੀ ਬੂੜੀ ਬਰੜਾਵੇ ॥
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ
ਮਚਾਂਗਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਤੀ ਹੈ,
ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ॥
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਸਭਨਾ ਮਰਣਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ
ਸਭਨਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ਤੇ
ਵਿਛੋੜਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਰਨਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ ਸਭਨਾਹ ॥
ਪੁਛਹੁ ਜਾਇ ਸਿਆਣਿਆ ਆਗੈ ਮਿਲਣੁ ਕਿ ਨਾਹ ॥
ਜਿਨ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬੁ ਵੀਸਰੈ ਵਡੜੀ ਵੇਦਨ ਤਿਨਾਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਸਭਨਾ ਰਿਜਕ ਸੰਬਹਿਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਭ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭਨਾ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਹਿਦਾ’ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਨਿਰਾਲਾ ॥
ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ
ਪਰਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ
ਜੀਵ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਹਰੀ ਨਾਲ ਨਾਂਹ
ਕਰੇ । ਜਦ ਕੋਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ
ਬਹੁਤਾ ਮੋਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸੁਤ ਕੰਚਨ ਸਿਉ ਹੇਤੁ ਵਧਾਇਆ ।
ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ ਪਰਾਇਆ’ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ ਘਟਿ ਨਾ ਕੋਈ
ਆਖੈ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ
ਮੁਕੰਮਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਟ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਅਖਵਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ
ਘਟਿ ਨ ਕੋਈ ਆਖੈ ।
ਪਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ਪਿਛੈ ਪਾਈਐ
ਤਾ ਨਾਨਕ ਤੋਲਿਆ ਜਾਪੈ’ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ, ਹਮ
ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ
ਮਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ
ਸਾਜਨ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ,
ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ॥
ਦੂਰ ਪਰਾਇਓ ਮਨ ਕਾ ਬਿਰਹਾ,
ਤਾ ਮੇਲੁ ਕੀਓ ਮੇਰੇ ਰਾਜਨ’ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਸਭੇ (ਪੰਜੇ) ਐਬ ਸ਼ਰਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਔਗੁਣ ਹੋਣ । ਹਾਸ-ਰਸ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੀ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ? ਵਿਆਹ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਏਧਰ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਲਾ
ਦਿੰਦਾ । ਬੇਤੇ ਅਰਗੀ ਐ, ਜਿਹੜੀ ਛੇ ਸੌ ਨੂੰ ਲੈ
ਦਿਤੀ ਐ’ । ‘ਸਭੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ ਐ’ ਬਾਬਾ ਪੋਤੇ ਨੇ
ਜਾਣੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿਹਾ ।

(ਸਮਾਰਾਹ (ਬਾਬਾ ਜੈਮਲ)—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹਨ,
ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਤੂੰ ਹੈ ਵੁਨਾ ।
‘ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ’ ।
ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ
ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਧੰਦੇ ਵਿਸਰ

ਜਾਣ, ਪਰ ਇਕ ਰਬ ਦਾ ਨਾਮ ਨ ਵਿਸਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਉ’ ॥
ਧੰਧਾ ਸਭੁ ਜਲਾਇਕੇ ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦੀਆ ਸਚੁ ਸੁਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ ਮੁਕਾਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਜੱਥੇ
ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਮੱਛੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਸਾਰਾ
ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੇ ‘ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ
ਮੁਕਾਲੀਆਂ’ ਹੋ ਜਾਣ, ਉਥੇ ਚਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ
ਇਕ ਅਧ ਭੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕੋਣ ਪਸੀਜਦਾ ਹੈ ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ
ਨੇਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਚੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਹੇ ।
ਰੁਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਗਨ ਅਪ-ਸ਼ਗਨ ਜੋੜਨ ਦੀ
ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ ਨੇਹੁ ।
ਸਾ ਧਨ ਕੰਤੁ ਪਛਾਨਿਆ ਸੁਖਿ ਸੁਤੀ ਨਿਸਿ ਭੋਹੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ
ਮਿਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੌੜੀਆਂ
ਹਨ, ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ ਮਿਠਾ ।
ਸਾਦੁ ਆਇਆ ਤਿਨ ਹਰਿ ਜਨਾ ਚਖਿ ਸਾਦੀ - ਫਿਰ
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਗਉੜ)

ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ ।
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ
ਵਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ ਟੁਟ
ਜਾਣ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੋਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਜਾਕਉ ਮੁਸਕਲੁ ਅਤਿ ਬਣੈ
ਵੇਈ ਕੋਇ ਨ ਵੇਇ ।
ਲਾਗੂ ਹੋਇ ਦੁਸਮਨਾ
ਸਾਕੁ ਭਿ ਭਜਿ ਖਲੇ ।
ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ ।
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ
ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ’ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖਲ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ
ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖਲ’ ।
ਇਕ ਵੇਰ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰੋ, ਬਸ ਅਗੇ ਸੜਕ ਮਿੱਥੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਹੋਣ
ਸੁੱਕੇ ਰਹਿਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਦ
ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੁਕਾ ਰਖਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰੇ,
ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਯਾਲੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਅਸੀਂ
ਆਜ਼ਾਦੀ ‘ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ
ਹੋਣ ਸੁੱਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣ’ । ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ
ਜਾਨ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗੀ । (ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ, ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ
ਉਡੀਕਦਾ’ । ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ
ਸੁਭਦਰਾ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਕਦੇ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ
ਵਾਲੀ ਮਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ ।

(ਧੁੰਧਲੇ ਪਰਛਾਵੇਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੌਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੌਂ, ਲਕ
ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ
ਤਰੀਕਾ ਵਰਤੇ, ਨਤੀਜਾ ਓਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜੇ
ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਜੇ ਜਤਨ ਕਰ ਵੇਖੋ, ਲੇਖਾ ਉਥੇ ਹੀ
ਆਉਣਾ ਹੈ, ‘ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੌਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੌਂ’ ਲਕ
ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ । ਅੰਤ ਦੇਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ।
(ਸੰਗ)

ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ,
ਚੋਰ ਸਚਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ
ਅਨਿਆਂ ਹੋਵੇ, ਸਾਧੂ ਬਝਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਚੋਰ
ਛੁਟਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਦੋਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ
ਹੋ, ‘ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ, ਚੋਰ
ਸਚਿਆਰ’ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਪਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਨੇ ਆ ਕੇ ਇਨਸਾਫ ਦਾ ਉਹ ਮਿਆਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ
ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰ)

ਸਰਫਾ ਕਰ ਕਰ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ
ਗਈ ਕੁੱਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਮਾਂ ਵਾਂਗ ਧਨ
ਇਕੱਠਾ ਕਰੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਹ ਧਨ ਕਿਸੇ ਨਾ
ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਗੰਗਲ ਚੰਦ ਨੇ ਧਨ ਤਾਂ ਬੜਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਔਤਕਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰਾ ਧਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਰਫਾ ਕਰ ਕੇ ਮੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ ਗਈ ਕੁੱਤੀ'।

(ਸੰ)

ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਾਲਕ ! ਜਦ ਤੂੰ ਵਿਸਰੇਂ ਤਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੁਖ ਆ ਚੰਬੜਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ' ।

ਈਹਾ ਉਹਾ ਕਾਮਿ ਨ ਪ੍ਰਾਨੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ - ਆਸਾ ਜਾਗ)

ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ' ।

ਕਲਿਆਣ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਗੁਣ ਗਾਮ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਿਭੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਦਸਣੀ ਜਾਂ ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗਾੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਲੇ—ਅੜੀਓ ! 'ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਿਭੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ' । ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ ? ਜਾਂ ਸਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਸੋ ਜੀ, ਮਥ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਲਵੋਗੇ ? ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗਲ ਕਹਿ ਦਿਉ । 'ਸਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਰ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਸ਼ਰਮਾਉਣ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੌਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਝਗੜਾ ਪਾਏ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਫ਼ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਡਰੇ ਪਰ ਝਗੜਨ ਲਈ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ ਨੀਂ ! ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਬੇਹਯਾਈ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਏ ! ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਬੇ-ਮੁਹਾਰੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਹੋ ਗਈ ? ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਏ ਸਾਡੇ ਲੋਕੀ 'ਸਰ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ' ਮੈਂ ਆਪ ਕਹਿਨੀ ਆਂ ਨਿਆਣੇ ਹੋਣੇ ਹੀ ਉਨੇ ਚਾਹੀਏ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੀਵੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ ।

(ਦੂਰ ਦੂਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਰਾਬ ਖਾਨਾ ਸ਼ਰਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇਹ ਸ਼ਰਾਬ ਖਾਨਾ ਸ਼ਰਾਬ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਘੁੰਮਰ ਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਕਲਾ ਪਾਏਗੀ ।

(ਨਵੀਆ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਰੀਕ ਉਜੜਿਆ ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ਰੀਕ ਉਜੜਿਆ, ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ ।' ਉਸਦੀ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧੀ ਬਲੇ ਲੱਥਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ ਹੋਰ
ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਾਕ ਸਨੇਹੀ
ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਇਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ।’ ਬਦਨਾਮੀ
ਜਿੰਨੀ ਚਾਹੇ, ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਕਰਵਾ ਲਉ। ਕੰਮ ਪਿਆ
ਨਹੀਂ ਤੇ ਨੱਚੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਸਿਰ ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ
ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ
ਬਹੁਤ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਸਾਡੇ ਨਾਲ
ਸ਼ਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਭਾਬੀ ਜੀ,
ਤੁਹਾਡੀ ਦਾਤ ਸਾਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ? ‘ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ
ਦਾਣਾ, ਸਿਰ ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।’ ਅਸੀਂ ਕੌਣ
ਹਾਂ ਮੋੜਨ ਵਾਲੇ।

ਆਹੋ ਜੀ, ਕਰ ਲਉ ਮੌਜਾਂ, ਪਚਾਈਆਂ ਕਮਾਈਆਂ
ਤੇ ‘ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ
ਦੁਖ ਜਾਏ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ
ਤੀਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਸਾਕ
ਅੰਗ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕ ਨੂੰ
ਬਦਨਾਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ? ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ?
‘ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ।’ ਆਪਣੇ ਹੀ
ਹਥੋਂ ਵਧ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ

ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰੀਏ ਤਾਂ
ਉਹ ਫਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭੂਏ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹੀਦਾ
ਹੀ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਫਲ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ
ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਪਰਚਾ ਜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਚ ਹੀ ਆਖਦੇ
ਹਨ ‘ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ।’
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰੀਏ,
ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ
ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਈ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੇ ਥਕਦੇ ਨਹੀਂ
ਸਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਬੜੇ ਰੁੱਖੇ ਵਰਤੇ। ‘ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ
ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪੁਛੀਏ ਕੁਝ ਤੇ ਉਤਰ ਕੁਝ
ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਕੁਝ, ਤੁਸਾਂ ਉਤਰ
ਕੁਝ ਦਿਤਾ। ‘ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ’ ਵਾਲੀ
ਗਲ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ (ਰਾਤੀਂ)
ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭੁਲਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਗ਼ਲਤ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ
ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰ ਪਵੇ, ਉਸ
ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਨੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾਉਂਦਿਆਂ
ਆਖਿਆ, “ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਜੇ ਗ਼ਲਤੀ
ਕਰ ਬੈਠਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼
ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ‘ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ’
ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਹੀ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ
ਸੰਪਤ ਅਰ ਬੁਧ ਆਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਵੇਰੇ ਸੌਂ ਜਾਣ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਵੇਲੇ ਜਾਗ ਪੈਣ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਸ਼ਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਬਚੀਓ ! ਚੰਗੀ ਨੂੰਹ
ਧੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਹ ਗੁਣ ਜੇ ਕਿ 'ਸਵੇਰੇ
ਸਵੇਂ' ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ, ਸੰਪਤ, ਅਰ ਬੁਧ ਹੀ
ਆਗੇ ।" ਅਕਲ, ਉਮਰ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਧੰਨ ਵਧਦਾ ਹੈ,
ਤੇ ਸਰੀਰ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ
ਕੰਜੂਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਮਿਲੇ ਲੈ ਲਵੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ—ਭਈ ਹੀਰ ਮੈਨੂੰ
ਭੁਲਦੀ ਏ, ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਦਾਂ ਲਾ ਦੇਨਾਂ ਵਾਂ,
ਕਹੋ ਤੇ ।

ਕੁਝ ਵਿਚੋਂ—ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਏਲ ਤੂੰ । ਸਦਾਂ
ਹੀ ਸਹੀ ।

ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ—'ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ' ।
(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੋਂ ਆਸ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ,
ਉਥੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਏ ਉਹੀ ਚੰਗਾ ਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ ਕੁਰਾ ਹੋ ਰ
ਕੋਲੋਂ । 'ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ' ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ' ਵਾਲਾ
ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ
ਕਮਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜਾਤ-ਪਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ
ਨਹੀਂ, ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਨਹ ਪੂਛੀਐ
ਸਚ ਘਰੁ ਲੇਹੁ ਬਤਾਇ ॥

'ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ
ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ
ਹਰਿਆਵਲ ਹੀ ਹਰਿਆਵਲ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਜਦ
ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਸੂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਜਾਂ ਕਿਸੇ
ਖੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਮਝ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ ।
ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇ ਸੁਪਨੇ
ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ
ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੋਣ ਸੋਚੇ ਕਿ ਦੋ
ਘੋੜਿਆ ਦੀ ਗੱਡੀ ਉਤੇ ਛੀ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ
ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ । ਇਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਸਰਬੇਸ਼ੁਰੀ
ਦਾ ਪਰਤਾਪ, 'ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ
ਹਰਿਆਉਲ' ! ਦੱਸ ਬਾਰਾਂ, ਜਿੰਨੇ ਬੈਠੇ, ਬੈਠ ਗਏ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁਪ । ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁੱਪ
ਸੋ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਘੱਟ ਬੋਲੇ ਓਹੋ ਹੀ
ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, 'ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁੱਪ'
ਬੜ ਬੜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹੋਛਾਪਨ ਹੀ ਪਰਗਟ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਸਾਇਰ ਅੱਗ ਨ ਲੱਗਦੀ ਮੇਰ ਸੁਮੇਰ ਨ
ਵਾਉ ਡੁਲਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗ
ਸਕਦੀ ਤੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਪੈਣ
ਡੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੁਝ
ਕੋਈ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੰਗ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰੁ ਜਲ
ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰੁ ਮਿਲਾਈ ॥

ਸਾਇਰ ਔਗ ਨ ਲਗਈ
ਮੇਰ ਸੁਮੇਰੁ ਨ ਵਾਉ ਭੁਲਾਈ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਇਰ ਬੁੰਦ ਬਰਾਬਰੀ, ਕਿਉਂ ਆਖ
ਵਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਬੁੰਦ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਨਣ ਚੰਦ ਨ ਪੁਜਈ ਚਮਕੈ ਟਾਨਾਣਾ ॥
ਸਾਇਰ ਬੁੰਦ ਬਰਾਬਰੀ ਕਿਉਂ ਆਖ ਵਖਾਣਾ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਓਹੀ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ-
ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗੇ । ਜਾਂ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਜੋ
ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣਿ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ’ ॥
ਤਿਸ ਕੈ ਸੰਗ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਤਾਗ)

ਸਾਈਆਂ ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ਵੇਖੋ :
ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਬਨਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਦੀ
ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਓਪਰੇ
ਓਪਰੀ ਤਾਂ ਆਸ ਮੈਨੂੰ ਬਨਾਈ ਰਖੀ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਸਿਰ
ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਖੇ ‘ਸਾਈਆਂ
ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ
ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁਟ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ
ਹਾਲਤ ‘ਸਾਈਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ’
ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ਉਸ ਲਈ
ਤਾਂ ਹੁਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ, ਵਿੱਚੋ ਰੰਬਾ
ਰਖ ।

ਭਾਵ :— ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਮੇਂ ਪੂਰਾ ਲਾਭ
ਉਠਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਤੀ—ਦਿਨ ਚੰਗੇ ਜੇ, ਜਿੰਨਾ
ਲਾਭ ਲੈਣਾ ਜੇ, ਲੈ ਲਵੇ । ‘ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ
ਵਿੱਚੋ ਰੰਬਾ ਰੱਖ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ
ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੁੱਖੀ
ਰੋਟੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਮੌਜਾਂ
ਮਾਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।
ਜਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਗੱਪ ਬਹੁਤੀ
ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਨੀਂ ਵੱਡਾ ਤੁਹਾਡਾ
ਘਰ ‘ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ ਖਾਵੇ’ ।
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜੁੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਨਖਰਾ
ਵੇਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ, ਹੱਥ ਨਾ
ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਬਿਨਾ ਮਾਲ ਡੰਗਰ
ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਕੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ
ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਰੁਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ
‘ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ ਹੱਥ ਨਾ ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।’
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦਾ ਪੌੜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜਾਣ
ਪਛਾਣ ਵੀ ਨਾ ਦਸੇ ਪਰ ਅਗਲਾ ਸੱਕਾ ਸਾਕ

ਅੰਗ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੀਰ—ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੀ
ਲਗਦੇ ਓ, ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੋੜ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਸਾਹਨ ਸਾਹਨ ਲੜਨ ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ
ਖਉ । ਜਾਂ ਸਾਹਨਾ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ
ਦਾ ਖੌ । ਜਾਂ ਸਾਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੋਣ
ਆਵੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ
ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦਾ
ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੋਣ
ਆਵੇ ! ਨਾਲੇ ਬੁਰਾ ਬਣੇ, ਨਾਲੇ ਆਪਣੀ ਪੱਤ
ਲੁਹਾਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਥ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ
ਕਰੀਏ ਸੁਊਰ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ
ਮਾੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਿਰ ਤੂੰ ਜੋ ਆਖ ਦਿਤਾ,
ਹੋਲਦਾਰ ਦਾ ਸਾਕ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਏ, ਖੋਰੇ ਜਾਤ ਦਾ ਕੋਣ
ਏ—ਦੂਹੜਾ ਏ ਕਿ ਚਮਿਆਰ ਤੇ ਬਟ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ
ਸਾਕ ਚਕ ਬਣਾਇਆ । ਸਿਆਣੇ ਅੰਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪਈ,
'ਸਾਹਬ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ ਕਰੀਏ ਸੁਊਰ ਦੀ' ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਹ (ਧਨੀ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼)
ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੇ ਵੇਈ ਸੇ ਲਹਿਨ ਸੇਵਾ ਅੰਦਰ ਕਾਰ ਕੁਝਾਦੇ ॥

ਪਤਿਸਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵਰਤੈ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦੇ ॥

ਸਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ
ਗਤ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਹੂਕਾਰ
ਪਾਸੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲਏ ਬਿਨਾ ਝਟ ਨਾ ਲੰਘੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਂਇਆ—ਨਹੀਂ ਸਾਹ ! ਨਰਾਜੇ
ਕਿਉਂ ਹੋਨਾ ਏ—ਸਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ
ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ । ਭਲਾ ਸਾਹ ! ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਅਸਾਂ
ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੈ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੇਸੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਸਾਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ
ਖਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ
ਸਾਹੂਕਾਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਪਵੇ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ
ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫ਼ਤਹ ਚੰਦ-ਮਿਤ੍ਰ ! ਸਾਹ ਨਾਲ
ਟਕਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕੀ ਖਟਣਾ ਹੈ, 'ਸਾਹਾਂ ਨਾਲ
ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ ਖਾਹ' । ਐਵੇਂ ਦਖੀ
ਹੋਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ
ਸਹਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾ
ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜਾ ਜਮਾਂ ਦੇ ਡੰਡ ਤੋਂ ਨਾ
ਬਚਾਵੇ । ਭਾਵ, ਮਾਲਕ ਵੱਡਾ ਸਹੇੜੀਏ,
ਹੋਛਾ ਜਾਂ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੋਛਾ ਸਾਹ ਨ ਕੀਚੀਈ ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥

ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ ਸਹਾਈਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ, ਰਾਹ ਦੁਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਇਕ ਹੈ, ਪਰ ਹੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਣਾਂ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਅੱਡੇ ਅੱਡ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਈ ਸੀਵੇ ਜੋੜ ਕੇ ਵਿਛੜਿਆਂ ਕਰ ਮੇਲ ਪਿਲਾਣਾ ।
ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਰਾਹ ਦੁਇ, ਜਗ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣਾ
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਲਕ (ਹਰੀ) ਨੂੰ ਭਾਂਵਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਤੈਗੁਣ ਸਭਾ ਧਾਤੁ ਹੈਨ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਇ ।
ਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਕਛੈ ਨ ਹੋਵਈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ।
ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਹਿ ।”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਲਾਰ)

ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫਾ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਕੰਜੂਸੀ ਜਾਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ‘ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫਾ ਕੀ’ । ਤੁਸੀਂ ਐਡੇ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਐਨਾ ਸੰਕੋਚ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਮੂੰਡੇ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਿਠਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵੰਡੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹੁਰੇ ਵੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਭਣੀ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਹੁਰੇ ਵੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ॥
ਪਿਰੁ ਵਾਤੜੀ ਨ ਪੁਛਈ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਉ ॥
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਸਾਹੁਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨੁਤ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਕਿਸੇ ਸਾਹੁਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜਾਂ ਧਨੀ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ? ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਆਕੜ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਹਿਣ ਹੁੰਦੀ । ‘ਸਾਹੁਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨੁਤ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ’, ਦੋਸਤੀ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੇਹਾਂ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਉਚ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਵੀ ਨਾ ਆਕੜੇ ਤੇਲੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਡਾ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖੇ ‘ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਤਸੀਲਦਾਰ ਜੂ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਯਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ ਧਨ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ॥
ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ ਟੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ॥
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਸਾਕ ਸੋਨਾ ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ਜਾਂ ਸਾਕ ਸੁਲਾਕ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਪਲੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਤਿੱਤਰ ਖਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੰਮ ਆਇਆ ਉਸ ਦਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁਤ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ । ਸੱਚ ਹੈ, ‘ਸਾਕ ਸੋਨਾ, ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ।’ (ਸੰ)

ਸਾਕ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ
ਜਾਣੀਏ ਗਾੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਬੰਧੀ ਤੇ ਮੀਂਹ ਭਲਾ ਹੀ
ਕਰਦੇ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ : ਜਠਾਣੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਾ
ਆਖ, 'ਸਾਕ ਨ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ ਜਾਣੀਏ
ਗਾੜਾ' । ਸੰਬੰਧੀ ਸੋ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਫਿਰ 'ਪਰਾਇਆਂ
ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨ
ਸੋਤੁ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦੀ ਚੰਗਾ
ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ
ਧੋਣ ਨਾਲ ਚਿੱਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਚੇਤੇ
ਰਖਣੀ, 'ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨਾ
ਸੋਤੁ' । ਕਦੀ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲੀਆਂ ਗੰਦ ਬਕਦੀਆਂ ਤੇ
ਗੰਦ ਉਡਾਂਦੀਆਂ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ— ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਖ ਬਣਾ, ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੀ ਸਾਖ ਬਣ ਜਾਵੇ,
ਲੋਕੀ ਆਪ ਹੀ ਉਸਦਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨ
ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘਾ ! ਪਰਤੀਤ
ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਸਾਖ ਬਣਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਫਿਰ
ਜਿੰਨਾ ਰੁਪਈਆ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰੀਂ ।
ਤੂੰ ਅਗੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਜਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਕ ਵੇਰ
'ਸਾਖ ਬਣੀ ਤਾਂ ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ', ਕੋਈ ਫਿਰ ਬੂਹੇ
ਤੇ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਗਰ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਿਕੀ
ਜਿਹੀ ਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! 'ਸਾਗਰ ਸਾਗਰ
ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ' । ਮੂੰਡੇ ਸਾਡੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਦੂਰ

ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਕੀ ਸੀ ਜੋ
ਘਰ ਬਹਾ ਲੈਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਕਮਾਏ ਬਿਨਾ ਕੋਈ
ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਭੇਖ ਨੂੰ
ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਵਰਨੁ ਭੇਖੁ ਅਸਰੂਪੁ ਸੁ ਏਕੋ
ਏਕੋ ਸਬਦ ਵਿਡਾਣੀ ॥

ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀਂ
ਨਾਨਕ ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਾਕਮ, ਪਤੀ ਜਾਂ
ਵਡਿੱਕਾ ਨੇੜੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬੰਦਾ
ਮਨ-ਮਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਟ ਕੇ ਬਹੁ । ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ
ਕਰਿਆ ਕਰ । “ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਸਾਨੂੰ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ” । ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੁੰਡਾ ਤਾਂ
ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਮੰਨ-ਮੰਨੀਆਂ
ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਖੁਆਰ ਹੋਵੇਂਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਡੀ ਹਾਰ, ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ
ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ ਜੇ ਆਯਾ ਚੇਤ,

ਬਨ ਤਿਨ ਫੂਲ ਰਹੇ ਸਭ ਖੇਤ ।

ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਭੇਤ,

ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਹਾਰੀਆਂ । (ਬਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ—ਓਏ 'ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉਂ' ? ਬੱਚਾ ਸਾਡੇ ਹੀ ਹਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲ ਕੇ ਤੇ ਹੁਣ ਵਿੱਚ ਈ ਲਾਗੂ ਹੋ ਪਿਆ ਏਂ ?
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਡੀ ਮੋਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਢੇ ਵੇਖੇ ਖਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ,
ਸਾਡੀ ਮੋਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਯੋ ਸਾਸਾ,
ਵੇਖਾਂ ਦੇਸੀ ਕਦੋਂ ਦਿਲਾਸਾ,
ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ । (ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਮੀਂਹ ਵਸੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਤੂੰ ਰੋਸ਼ੇ ਓਵੇਂ ਹੀ ਓਵੇਂ ਸੁੱਕੀ ਪੁੱਕੀ ? ਦਸ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਮਲੇਸ਼ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ । 'ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ' । ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਟਕਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰੋਸ਼ਮਾ ਬੋਲੀ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਾਭਾਉਗੇ
ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀਹ ਦਿਓਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੇ

ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਆਪਣਾ ਲਾਭ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਅਖੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਿਆਉਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਓਗੇ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ।
(ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਸਾਥੋਂ (ਸਾਡੇ ਕੰਮੋ) ਗਈਏਂ ਗੋਰੀਏ,
ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ । ਜਾਂ ਸਾਥੋਂ
ਗਈਏਂ ਗੋਰੀਏ ਪਰੇ ਪਰੇਡੇ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅਜੋੜ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ, ਕੁੱਝੇ ਭਾਵੇਂ ਤਦੇ, ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਅਖੇ 'ਸਾਥੋਂ ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ' ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆਂ, ਚੋਰ ਸਿ
ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਚੋਰ ਹਨ, ਉਹ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਨਹਾ ਕੇ ਵੀ ਚੋਰ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਸਾਧ ਨਹਾਏ ਬਿਨਾ ਵੀ ਚੋਰ ਹਨ । ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਜਾਂ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਮੈਲੇ ਵੇਸ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਹਾਸਰਸ ਵਿਚ ਨਾ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੁਮਡੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ।
ਚੋਰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਮਾਰ-ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਟਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਅਜਕਲ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ।

(ਦੋਸ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਆਉਣ ਦਿਉ । ਜਾਂ ਸਾਧ (ਸੰਤ) ਰੁਖੇ ਪਰੋਂਠੇ ਹੀ ਛਕਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਰਖੇ ਤੇ ਉਹ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਛਕੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੌਖੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਕ ਲਵੇ ਤਾਂ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—‘ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ? ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਹੀ ਆਉਣ ਦਿਉ’ । ਭੂਆ ਜੀ ! ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਮਖਣ ਹੋਰ ਵੀ ਦਾਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । ਔਖੇ ਸੋਖੇ ਖਾ ਹੀ ਲਵਾਂਗੇ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦੁਪਾਸਤ ਹਮਦਰਦੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਹੋ, ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਤੁਸਾਡੇ ਅਲਬੇਲੇ ਸੁਭਾ ਦੀ, ‘ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ, ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ’ । ਕੀ ਸਮਝੀਏ, ਤੁਹਾਡਾ ਮਨ ਕਿਥੇ ਹੈ ?

(ਸੰਗ)

ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਚਨ ਸਾਧੂ ਜਨ (ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼) ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਚ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੰਤ ਰੇਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰਦੇ ਨੇ । ‘ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ

ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ’ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਓ ਜਾਂ ਬੁਟੀ ਦਿਓ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੇਰ ਪਰੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ, ਉਹ ਹੋਇਆ ਵਡਾ ਆਦਮੀ, ਦੋ ਢਾਈ ਸੌ ਤਨਖਾਹ ਪਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਾ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ ‘ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੇਰ ਪਰੀਤ’ ਉਹਨੂੰ ਸਾਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪਈ ਏ ਜੁ ਬੁਟੀ ਬਾਂਦਰੀ ਜੋ ਜੁੜੀ ਲੈ ਲਵੇਗਾ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੂੰ ਸੱਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ, ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਘਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੀ ਗ਼ਰੀਬ ਅੰਗ ਸਾਕ ਜੁੜ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਚਾਚੀ ! ਕੀ ਦਸਾਂ, ਸਾਕ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ? ‘ਸਾਨੂੰ ਸੱਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ’ । ਬਜ, ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਤੇ ਬਾਂਕੇ ਦਿਹਾੜੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਧ ਕੁੰਚ ਛੋਡੋ, ਬਿਖੁ ਨਹੀ ਛਾਡੋ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਆਪਣੀ ਕੁੰਜ-ਖਲੜੀ ਲਾਹ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ । ਭਾਵ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੇ, ਭੈੜ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਾਧੂ ਕੁੰਚ ਛੋਡੋ, ਬਿਖੁ ਨਹੀ ਛਾਡੋ ॥

ਉਦਕ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਬਗੁ ਧਿਆਨੁ ਮਾਡੈ’ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਨਾਮ ਦੇਓ)

ਸਾਮੀ ਕੰਜਰ ਤੇ ਭੁਇੰ ਬੰਜਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁੰਢ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਰੁਪਿਆ ਨਾ ਮੁੜੇ ਜਾਂ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਮਿਲੇ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ । ਫਸਲ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਨਿਰਾ ਬੰਜਰ ਹੈ, 'ਸਾਮੀ ਕੰਜਰ ਤੇ ਭੁਇੰ ਬੰਜਰ' ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੋਇਆ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਮਾਨੰਦ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਆਂ । ਪਰ 'ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।' ਮੈਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਵਾਂ ਤਾਂ ਧ੍ਰਿਗ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨਾ । ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਸੁਖ ਸੋਚੋ । ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਬੁਠੀ ਇਜ਼ਤ ਵਲ ਨਾ ਜਾਓ ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰ-ਚੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਖਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਪਰ 'ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੂ' । ਭਰਿਆ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁਪ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਨਾ ਛਾਂ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਧੁੱਪ (ਇਹ ਬਸੰਤ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਜਾਂ ਅਸੂ ਦੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਹੀ ਹੈ ਇਹ 'ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁੱਪ' ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਹ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ, ਮੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਕੰਵਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਛੇਕੜ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਇਹੋ ਕਹਿਣਾ ਏ ਨਾ ਪਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।'

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੀ 'ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ' । ਇੱਕੋ ਬਾਲ ਅਜੇਹਾ ਜੰਮਿਆ, ਜੁ ਜਣਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪੈ ਗਈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੂਲੋਂ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ, ਪਰ ਕਿਸ ਹਾਲ ? “ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸੂਲੋਂ ਜਾਏ” । ਇਕ ਛਟਾਂਕ ਅੰਨ ਦਿਹਾੜੀ ਖਾਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਜੀਵਾਂਗੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ, ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਦੇਖੀਏ ਵੇਡ ।

ਭਾਵ :— ਰੁੜ੍ਹਦੀ ਸਾਮੀਂ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹ ਹੈ ਨੰਗ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਰੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਭਣਾ । ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ, ‘ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਦੇਖੀਏ ਵੇਡ’ । (ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪੀਂਹਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਇੱਕ ਗੋਗੀ ਨਾ ਪੱਕੀ । ਜਾਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ’ । ਏਨਾ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਸੰਥਾ ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਐਸਾ ਹੈਂ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਰਤਨ ਸਿੰਘ ! ਐਤਕੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਰੱਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪਾਸ ਰਿੜ੍ਹ ਖੁੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਹੋਏ । ਅੱਧੇ ‘ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ’ । ਗਲ ਕੀ ਬਣੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਿਫਤ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਏ ਕਿ, ‘ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ’ । ਤੇਰੀ ਘੋੜੀ ਨਾਲ ਲਾਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨਾਲ ਪਿੱਤਲ ਜੁ ਨਾਲੇ ਵਟਾ ਲਈਏ, ਨਾਲੇ ਹੁਪਈਏ ਪਲਿਉਂ ਦੇਵੀਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹੀ ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ ਦੇਣ ਜਾਂ ਗੱਲ ਆਖਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ ਜੀ । ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਛਡਾਂ ? ਇਹ ਤਾਂ “ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ” । ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਲੁਟਿਆ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ, ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਇੱਕ ਦਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੀਲਾ—ਸਾਈਂ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਖੋ, ਮੈਂ ਤਾਂ ‘ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ’ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਨਿਵੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਨੇ । ਐਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੂ ਹੋਇਆ । ਸਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਲ, ਸਾਲੀ, ਸਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ,
ਬਲਗਮ, ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ।

ਭਾਵ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ
ਸੁਗਾਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ! ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ
ਉਤਰੀ ਸਵਰਗ ! ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ! ਪਰ
ਬਾਦੀ ਦਾ ਘਰ। ਕੀ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ?
'ਸਾਲ, ਸਾਲੀ, ਸਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ, ਬਲਗਮ,
ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਲਣਾ ਘਰ ਗਾਲਣਾ।

ਭਾਵ :— ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਘਰ ਦੀ
ਬਰਬਾਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹ—ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇ ? ਮੰਡਾ
ਸਰਾਬਾਂ ਕਬਾਬਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਸਾਲਣਾ
ਘਰ ਗਾਲਣਾਂ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਜਾੜਾ ਪੈ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ ਵਿਗੁੱਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ
ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਬੰਨੇ ਦਾ ਧਿਆਨ
ਨ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ
ਕਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਔਖਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, 'ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ
ਵਿਗੁੱਤੀ'। ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਵੇਲਾ
ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ ! ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਸਿਆਂ ਕੀ
ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ
ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਪਕਵਾਨ
ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ
ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ, ਸਾਡਾ ਸਾਵਣ ਰੁੱਖ
ਹੀ ਲੰਘਣਾ ਏਂ। ਰੋੜ ਓਹੀ ਢਾਲ ਫੁਲਕਾ। 'ਸਾਵਣ
ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ।'

ਕਈ ਖੀਰ ਪੂੜੀ ਵੀ ਖੁਆ ਦਿਆ ਕਰੋ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਵੇਖੋ : ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੀ ਤਕੜੀ ਝੜੀ
ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਜਾਂ ਜਦ ਦੁਖ ਬਹੁਤੇ
ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, 'ਸਾਵਣ ਦੀ
ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ'। ਇੱਕੋ ਵੇਰ ਦੁਖਾਂ ਦੇ
ਪਹਾੜ ਟੁੱਟ ਪਏ ਹਨ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾੜੋਂ
ਕੱਢੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀ
ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਉਣ
ਤੇ ਉਹ ਦੁਖੀ ਉਸਦੀ ਭੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਉਹ ਕੌਣ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 'ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾੜੋਂ
ਕੱਢੇ'। ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ
ਫੁਕੇ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਵਾਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਸੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ
ਦਿਨ ਚਾਰ, ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ
ਗਵਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਨਿਤ
ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਦਰੋਂ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ, ਅਸੂ
ਵਿਚ ਨਿਰੇ ਬਦਲ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਬੇਸਮਝ
ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਂਹ ਪਵੇਗਾ। ਜਦ
ਕੋਈ ਕਵੇਲੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪਕੀ
ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਥੇ ਰੋਟੀ ਕਿਥੋਂ ?

'ਸਾਵਣ ਵਸੇ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ,
ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ।'

ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ,
ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।
ਕਦੀ ਅਸੂ ਵਿਚ ਵੀ ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਏ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ ਤੇ ਕਤਕ ਗਹਾਏ ਅਰ
ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ, ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਫਸਲ ਦੇਣ
ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਦਰਸਾਈ
ਹੈ ਜਾਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ
ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਰੋ ।
'ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ, ਕਤਕ ਗਹਾਏ, ਅਰ ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ,
ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਅਕ ਜੰਮੇ
ਅਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ, ਪਰ ਅਕ ਔੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਗਦਾ ਹੈ ।
ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਚੰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਤਹਿਕੇ ਵੀ ਭੈੜ
ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਅਕ ਜੰਮੇ ਅਉੜੀ ।'
'ਮੁਖ ਸੁਖ ਨ ਦੇਖਈ ਜਿਤੁੰ ਫੁਟੜ ਫਉੜੀ ।'
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਸੁਕੇ
ਜਾਵਾਹਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰੁੱਖ ਹਰੇ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਵਾਹਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।
ਅਰਥਾਤ ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ
ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਸੁਕੇ ਜਾਵਾਹਾਂ ।'
ਸਭ ਕੇ ਸਰਸਾ ਵਰਸਦੇ ਭੂਰੇ ਜੋਲਾਹਾਂ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਨੀ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ
ਬੁੱਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ,
ਦੋਨੀ ਹਾਂ ਵਖਤ ਵਿਹਾਣੇ ਨੂੰ ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ ਦਾ,
ਕੀ ਕਰੀਏ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ।
(ਕਾਫੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਡਿਗਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ
ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਭੁਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ! ਮਰਾਂ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ
ਚਤੁਰ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ 'ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ
ਅਖੀਰ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੈ' । ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਏਧੀ
ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਇਕ
ਲੁੱਚੇ ਘਰੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣਾ ਵੇਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ
ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ
ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡੋ ਜੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਅਜੇਹੀ
ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ । 'ਸਿਆਣਾ ਵੇਰੀ ਵੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ
ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।' ਕੋਈ ਦਿਨ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਮੈਂ
ਇਸ ਭਲੇਮਾਣਸ ਤੋਂ ਪੱਗ ਨਾ ਲੁਹਾਈ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ
ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਵੇਖੋ :
ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਪਿਛੋਂ
ਸੁਆਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਚੰਗੀ
ਮਤ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਹ ਮਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋੜੀ
ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕੋੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨੂੰ ਆਪੇ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਸੀ। 'ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)
ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ। ਜਾਂ ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸੋਟਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਨਾਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਨੌਕਰ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਲਪਿਆ ਨਾ ਕਰੋ। ਜ਼ਰਾ ਔਖ ਵਿਖਾਇਆ ਕਰੋ, ਆਪ ਹੀ ਸੂਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ 'ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਲ ਸੋਨਾ ਹਾੜ ਰੁੱਖ: ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ ਭਾਦੋਂ ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਥਾਵੇਂ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਸੰਵਾਰਨਾ ਸੌਨੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਹਾੜ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗਾ, ਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਭਾਦੋਂ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਸਾਨੇ ! ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ, ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਹਕਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਿਆਲ ਸੋਨਾ, ਹਾੜ ਰੁੱਖ, ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ ਭਾਦੋਂ ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਥਾਵੇਂ।' ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਸੁਆਰਨਾ ਲਾਭ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਕੱਕਰ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਠੰਢ ਵਧੀਕ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੜਾ ਕੱਕਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ 'ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ, ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ'। ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੱਕਰ ਚੰਗੀ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਗਾਈ ਜਾਂ

ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ 'ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਗਾਈ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਖਿਸਕਿਆ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਦਕ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਖ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰੱਬ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੂਰਨਾ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਬਸ਼ੀ ਦੀ ਹਿਕਮਤ ਤੇ ਸੁਥਰਾ ਕੰਥਿਆ ਤੇ ਥਰਾਯਾ, 'ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਸਿਦਕ ਦੇ ਹੁੰਦੇ,'

ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਾਯਾ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਨਿਪਟਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਅਦਾਲਤ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ ਹਾਂ।

(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ (ਮੋਹਲਿਆਂ) ਤੋਂ ਡਰਨਾ !

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਦੁਖਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚਾ ! 'ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ ਤੋਂ ਡਰਨਾ'। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਅਨੋਖੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਦੇ ਸਿਰ ਦੀ ਖੈਰ ਮਨਾਓ, ਪੈਸੇ ਲੁਟੇ ਗਏ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆ ਜਾਣਗੇ । 'ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਢਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਰੁਸਿਆ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚੀ ਥਾਂ ਦੇਵੀਏ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਡਿਗਦਾ ਏ ਤਾਂ ਡਿਗੇ' । ਬਥੇਰੀ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕੀਤੀ ਏ । ਉਹ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਆਕੜੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਨ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਨਾ ਟੁੱਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਹੈ ਹੀ ਉਹ 'ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ' ਵਾਲੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਪੂਰਾ ਘਟੇ । (ਸੰ)

ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਦਾ ਚੋਖੜੀ ਇਹਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਮਰ ਗਿਆ ਏ, ਇਹਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛਣ ਗਿੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਅਥੇ 'ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ' । (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਆਪੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ, 'ਉਸਨੂੰ ਬਿਰਦ ਦੀ ਲਾਜ ਹੈ । ਪਰ ਮੈਂ ਹੁਣ ਹਨ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । 'ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ, ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਕੋਈ ਨਾ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਖੂਬ ਬਣ ਠਣ ਬੈਠੇ, ਪਰ ਜਾ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਨੀ ਤੇਰੇ ਪੈਰੇ ਵੀ ! 'ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਨਾ ਕੋਈ ਆਈ' ! ਵਿਆਹ ਕੇ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਤ ਪੁਛੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿਤ੍ਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਪਤਾ ਵੇਲੇ ਮਦਦ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਾਂ ? 'ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ' । ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਜਿਹੜੇ ਕਾਮੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਓਹੀ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਾਭ ਦੀ ਪੁੱਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਧੰਨ ਹੋ ਤੁਸੀਂ, ਜਿਹੜੇ 'ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ' । ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ, ਦਿਵਾਲਾ ਕਢ ਕੇ ਹੁਣ ਦਲੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਈ ਗੜੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁਸੀਬਤ ਆ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਦੋਸਤ ! ਅਜੇ ਹਫ਼ਤਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਈਆ ਹੈ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ, ਦੱਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ । ਅਗੋਂ ਦੇਖੀਏ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੜੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਠੀਕ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, 'ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ' । ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਜੁਤੀ ਮੋਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੇ ਆਪੇ ਲਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੇ ਹਰੀ ਆਪ ਹੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਬਹੁਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸੁ ਉਪਾਏ,
ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੇ ਆਪੇ ਲਾਏ ।
ਜਿਸੁ ਭਾਵੇ ਤਿਸੁ ਆਪੇ ਮੇਲੇ,
ਜਿਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਕੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰ
ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਰਿਜਕ ਪ੍ਰਚੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨ ਵਿਚ ਡਰ ਕਿਸ ਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਨਨਿ ਪਿਤਾ ਲੋਕ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ,
ਕੋਇ ਨ ਕਿਸ ਕੀ ਧਰਿਆ ।

‘ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰ
ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ।

ਵੇਖੋ : ‘ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।’

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ, ਤੇ ਨਖਰਾ ਮੁਫ਼ਤ ਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ । ਟੈਂ ਟੈਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ‘ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਅੰਗੂਣਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮੁ (ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸ ਕੇ) ਆਖੇ ‘ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ’ । ਬਾਉ ਜੀ ! ਡੰਗ ਦੀ ਡੰਗ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਸੀਂ ਕਿਧਰੋਂ ਦੇ ਹੋ ਗਏ । ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਣ ਲਈ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੂਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ

ਵੇਖੋ : ‘ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ ।’

ਭਾਵ :— (ਸਿਲੇਹਾਰ—ਵਾਦੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਟੇ ਚੁਗਣ ਵਾਲੀ) ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮੋਂ—ਨੀ ਗੰਗੇ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਏ, ‘ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ’ । ਕੰਮ ਜੋ ਇਕੋ ਹੋਇਆ, ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਵੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮੈਲ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ।
'ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਵੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੀਸ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਜਦ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਬੱਧਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਠ ਨਾ ਛੱਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਸਿਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ।

(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ੀਂਹ, ਸੱਪ, ਫਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਰਮਤੇ (ਫਕੀਰ ਜਾਂ ਅਨਾਥ) ਪਾਸੋਂ ਉਸਦਾ ਵਤਨ ਪੁਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਰਾਂਬੇ ਆਖਿਆ ਖਿਆਲ ਨਾ ਪਵੇ ਮੇਰੇ,
ਸ਼ੀਂਹ ਸੱਪ, ਫਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?'
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੇ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਉਲਟਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ । ਇਸ ਅਖਾਣ ਬਾਬੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖਕੇ ਬਿਜੜੇ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਸੂਰਤ ਜੰਤੂ, ਦੋ ਦੋ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਬਣਾ ਛੱਡਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ । ਬਾਂਦਰ

ਨੇ ਉਸਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਘਰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀਰੂ ਮਲ ਬੜਾ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਸਾਨ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਨੀਰੂ ਬਹੁਤ ਸੁਸਤ ਸੀ । ਨੀਰੂ ਦੇ ਦੇਤ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਧੀਰੂ ਮਲ ਕੋਲ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗਿਆ । ਧੀਰੂ ਮਲ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰੂ ਦੇ ਬੋਲ ਨੂੰ ਅਗ ਲਗਾ ਕੇ ਸਵਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਧੀਰੂ ਨੂੰ ਬੁਰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੀਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੇ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ" (ਸੰ:)

ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸਵਾਦ ਚਖਣ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਦ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸੁਆਦ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਲੇ ਓਹੀ ਜਿਹੜੇ 'ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸੁਆਦ ਚਖਣ,' ਬੜਾ ਬੜਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਥ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬੱਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਪਟਿਆ, ਹਟਵਾਣੀਏ ਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਵਸਤ ਦੇਕੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਘਰ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਘਰ ਵੇਖੀ, ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੱਟੀ ਜਾ ਸੁੱਟੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਸੁਆਦ ਰਖ ਲਿਆ । ਇਉਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਜ ਵੀ ਉਜੜੇ ਤੇ ਕਲ ਵੀ ਉਜੜੇ, 'ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ' । ਸੋਈ ਹਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਡਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਹਣਾ ਤਕ ਕੇ ਭੁੱਲੀ, ਚੋਥਾ ਲੰਘਣ ਚੁੱਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਖੱਟੂ ਪਤੀ ਕੁਝ ਕਮਾਈ ਨਾ ਲਿਆਵੇ ਤੇ ਘਰ ਖਾਣ ਪੀਣ

ਦੀ ਤੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਦੁਖ ਦਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ । 'ਸੁਹਣਾ ਤੋਂ ਕੇ ਭੁਲੀ । ਚੋਥਾ ਲੰਘਣ ਚੁਲੀ ।' ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਜਾਤਾ, ਕੁਝ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹੁਰੇ ਪੋਲੇ ਹੀ ਸਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ, ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾੜਾ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਚੰਦ—ਤਾਈ ਜੀ ! ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ, 'ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ' ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ' ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਉਦਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਜਾਉਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਹਥ ਪਲੇ ਪੈਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਇਹ ਰਖੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਵਲੈਤ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜੇਗਾ । ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਕਿ 'ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੰਮੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕਦੀ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਾਂ, ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਵਣਜ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਜੇ । ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੋੜਦੇ ਹੋ । ਭੋਲਿਓ, ਕਦੀ ਚਿੜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ,
ਨਹਿਤ ਚਹੁ ਦਿਸਿ ਘੋਰੈ ॥

ਬਿਪਤਿ ਪਰੀ ਸਭ ਹੀ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿਤ
ਕਉ ਨ ਆਵਤ ਨੇਰੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਰੰਧ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖ ਆਗੈ ਆਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਸੁਖ ਦੇ ਮੰਗਿਆਂ ਸਗੋਂ ਦੁਖ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋੜਨਾ ਹੈ, ਸੋ ਬੜਾ ਔਖਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਫਲ ਬੜਾ ਮਿੱਠਾ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸੁਆਦ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਨ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਲ ਭਰ ਦਾ ਅਨੰਦ ਦੇ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇਗਾ । 'ਸੁਖ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖ ਆਗੈ ਆਵੈ । ਸੋ ਸੁਖ ਹਮਹੁਨ ਮਾਂਗਿਆ ਭਾਵੈ ।' (ਬਿਸੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੁਖੀ ਸੋਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧਨੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਅਮੀਰਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਗਰੀਬ ਕਈ ਗੁਣਾ ਸੁਖੀ ਨੇ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ ਹਸਦੇ ਹਸਦੇ, ਰਜੇ ਪੁਜੇ । ਠੀਕ ਹੈ, 'ਸੁਖੀ ਸੋਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ ।' ਮਾੜੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਚੌਲਾ ਮੁੱਕਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਦੁੱਕਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੰਖੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ, ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੇ ਸਭ ਰੋਗੀ ॥

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀਏ ਨੂੰ ਸਭ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਸਭ ਰੋਗੀ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਸਭ ਚੰਗਾ ਤੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਸਭ ਮੰਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਖੀਏ ਕਰੁ ਪੈਥੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ,
ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੇ ਸਭ ਰੋਗੀ ॥
ਕਰਣ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ,
ਆਪਨ ਹਥਿ ਸੰਜੋਗੀ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ
ਖਲਵਾੜ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ
ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸੁੱਖ ਇੱਕ ਪਲ ਦਾ
ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਢੇਲਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਦੇ, ਜਿੰਦ ਸਾੜੇ ਜੋ ਸਾੜੇ,
ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ
ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਕਲਮੰਦ ਨਾਲ ਮੰਗ ਖਾਣਾ
ਚੰਗਾ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, ‘ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ
ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ
ਮੰਦਾ’ । ਸਿਆਣਾ ਵੇਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿਤ੍ਰ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਇਸ ਪਾਚੜ,
ਕੁੰਢ, ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਚਿ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ
ਦਿਲ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਵੇ । ਜਦ ਇਹ
ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨੀਅਤ ਸਾਫ਼ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਰੱਬ
ਮਿਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਧਿਆਈਐ ॥
ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੁਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਕਪੜਿਆਂ
ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ
ਲਾਗ ਲਪੇੜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾੜੀ ਇਸ ਦੇ ਹੁਸਨ ਨੂੰ
ਨਹੀਂ ਨਿਖਾਰ ਰਹੀ—ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਲਗੇ, ਜੋ ਕਦੀ
ਸਾਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ । ‘ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਭਲਾ
ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।’

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿਚ ਸਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਅਕਾਸਿ ਕੀ, ਕੀਟਾ ਆਈ
ਰੀਸ ।

ਭਾਵ :— (ਰਬ ਦੀਆਂ) ਉਚੀਆਂ ਗਲਾਂ
ਸੁਣ ਕੇ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭੀ, ਰਬ
ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਅਖਾਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ
ਨੀਵਾਂ ਵਡੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਅਕਾਸਿ ਕੀ ਕੀਟਾ ਆਈ ਰੀਸ ॥
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਕੂੜੀ ਕੂੜੇ ਠੀਸ” ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਬੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ ਬੂਠੀ ਮਾਇਆ
ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿਚ
ਸੁਤੇ ਪਏ ਹਨ । ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ
ਨਿੰਦਣ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਬੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੇ ਜਾਗੰਨਿ, ਜਿ ਰਸਨਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਣੇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫)

ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੇਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ
ਆਪਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ
ਸੁਖੀ ਓਹੀ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ
ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਖਚਰ
ਹੋਏ ਜੀਵ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੇ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋਹਾ ਧਨੀ ਸਉ ਅਨੇ ਪਹਰ ਲਵੰਨਿ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਮ: ੫)

ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਬੰਦਾ ਮੋਏ
ਵਾਂਗ ਬੇਮਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ, ਚੋਰ ਜੇ
ਆਏ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

ਭਾਈ—ਕਾਕਾ ! ‘ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ’
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।’ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਸੁਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਉੱਕਾ ਪਤਾ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ, ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਕਟੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਵੇਸਲੇ
ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਣ,
ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਜੁ ਆਖਿਆ
ਹੈ, ਪਈ ‘ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਤੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਕਟੀਆਂ’ । ਤੂੰ ਆਪ ਲਾਪਰਵਾਹ ਜੁ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਤੇਰਾ
ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਦਾ । (ਸੰ)

ਸੁੱਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਪੁਰਸ਼
ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ
ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛੇ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਧੰਧਾ ਗਲ
ਪਾ ਲਿਆ ਜੋ, ਤਦ ਉਹ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਖੀ—ਨੀ ਕਰਤਾਰੋ ! ਇਹ
ਨਵਾਂ ਅਡੰਬਰ ਕੀ ਰਚ ਬੈਠੀ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕੰਮ ਨਾਲ
ਕੀ ?

ਕਰਤਾਰੋ—ਵਿਹਲੀ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਅਕ ਗਈ
ਹਾਂ । ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਆਖਿਆ

ਚਲੋ, ‘ਸੁਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ’ । ਕੁਝ ਤਾਂ
ਕਰੀਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਤ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ । ਜਨਨੀ
ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਿਸ ਤੇਤੇ ॥

ਭਾਵ :— ਪੁੱਤਰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਤਾ (ਜਨਨੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ
ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ । ਕਿਸੇ ਵਡਿਕੇ ਤੋਂ
ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁੱਤ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ ॥

ਜਨਨੀ ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਿਸ ਤੇਤੇ” ॥

ਰਾਮਈਆ ਹਉ ਬਾਰਿਕੁ ਤੇਰਾ ॥

ਕਾਹੇ ਨ ਖੰਡਿਸਿ ਅਵਗੁਣ ਮੇਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ
ਮੁੰਡਾ ਰਾਜੀ, ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ । ਜਾਂ ਸੁੱਤੇ
ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਮਾਂ ਪਿਓ ਨਹੀਂ
ਮੰਨਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੁਪਤ
ਮਦਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ
ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ! ਗੁਪਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੀ
ਲਾਭ ? ‘ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ ਮੁੰਡਾ
ਰਾਜੀ ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ’ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ
ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਲੋਕੀ ਤੁਸਾਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਵੇਂ
ਮੰਨਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਤੇ ਬਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਿਸ
ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਇੰਨਾ
ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਹ ਹੈ ‘ਸੁੱਤੇ ਬਾਲ ਦਾ
ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣ’ ਵਾਲੀ ਗਲ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
ਨੂੰ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਜ-ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਲਈ ਸਹੁਰੇ ਘਰੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੇ ਕਪੜੇ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੱਡੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ ਲੜਾਕੋ, 'ਸੁਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਵਿਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਨਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰਿਉੜੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰ ਹੋਵੇ ਪਾਰ ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸੋਨਾ ਟੁਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਨਿਆਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਜਾਵੇ ਤਦ ਅਜੇਹੇ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰੇ ਦਾ ਸੂਮਪੁਣਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਅਖਾਉਤ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਕਰ ਭੈਣ । ਐਵੇਂ ਹੋ ਰੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਦੁਖਾ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰਾ ਹੋਵੇ ਪਾਰ, ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ' ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਧੋਖਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੇ ਤੇ ਕਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ੀ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਨਿਆਰੇ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਰੇ ਲਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਬਦਨਾਮ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਬਾਬਤ

ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।' (ਦੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇਂ ਨਾ, ਤੇ ਕੁਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਜੇ ਕਿ 'ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ' । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀ ਵੀ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਿਨਾਂ ਦੋਵੇਂ (ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ) ਦੁਖੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੁਛਣ ਖੋਲ੍ਹ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਹਿੰਦੂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ । ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਹਾਜੀਆਂ ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ । (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੁੱਢੀ ਜਨਾਨੀ ਸੁਰਮਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਕਪੜਾ ਪਾਵੇ ਤਦ ਅ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੁੱਢੀ ਖੂਬ ਚਮਕੀ ਜੇ । 'ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ' । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਰ ਵਿਖਾਏਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ ਪਰ ਮਟਕਾ-ਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭੇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੈ ਪਰ ਤੋੜ ਨਿਬਾਹੁਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਬਣ ਤਾਂ ਗਈ ਏਂ,
ਪਰ ਜੇ ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਪਾਰਟ ਖੋਡਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਮ-
ਯਾਬ ਹੋਈਓ ਤਾਂ ਮੰਨਾਂਗਾ। ਕੀਕਣ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ
'ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ, ਪਰ ਮਟਕਾਣਾ ਔਖਾ ਏ'
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ
ਰੱਬ ਛਿਨ ਵਿਚ ਕੰਗਾਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ
ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਭੈ ਦੇ ਕੇ ਸਰਮਾਵੇ, ਤਾਂ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ ॥

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭ ਮੀਰੇ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਸੋਹਲੇ)

ਸੁਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਉਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ
ਲੰਘ ਵੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਮੀਰ ਸਵਰਗ ਵਿਚ
ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ। (ਬਾਈਬਲ ਵਿਚੋਂ)

ਭਾਵ :— ਵਾਧੂ ਅਮੀਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਸੁਈ
ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਉਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਲੰਘ ਵੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ
ਅਮੀਰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ’। ਧੰਨ ਦਾ
ਪੁਜਾਰੀ ਕੀ ਤੇ ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਲ ਤੁਰਨਾ ਕੀ? ਇਹ
ਅਨਜੋੜ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਏ ਖੇਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ
ਕੋਈ ਹੋਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ
ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ! ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ
ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ : ਪਈ ‘ਸੂਏ ਖੇਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ’।
ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬੀਤਾ ਫੁਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ
ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਰੋਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ
ਸੋਇ।**

ਭਾਵ :— ਪਵਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਵਸ ਗਿਆ ਹੈ,
ਕਰਮ ਕਾਡ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੂਚੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਬਹਨਿ ਜਿ ਪਿੰਡਾ ਧੋਇ ॥
ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾਂ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

**ਸੁਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ, ਮੁਗਧੁ
ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ।**

ਭਾਵ :— ਸੂਮ ਨੂੰ ਧਨ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕੇਵਲ
ਆਮਾਨਤ ਰਖਣ ਲਈ, ਪਰ ਮੁਰਖ ਮਾਲਕ
ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ
ਮੁਗਧੁ ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ ॥

ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ
ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਰੈ ਨਿਖੇਰਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

**ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖਟੀ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਗਏ (ਜਾਣ)
ਗਵਾ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਜੂਸ ਦਾ
ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਧਨ ਅਚਨਚੇਤ ਬਰਬਾਦ ਹੋ
ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਰਨ
ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਧਨ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜ ਦਿਤਾ।
‘ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖਟੀ ਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਗੰਵਾਣਾ ਸੀ’।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਸੂਰਜ ਖੇਤੀ ਪਾਲ ਹੈ, ਚੰਨ ਬਣਾਵੇ
ਰਸ, ਜੇ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਖੇਤੀ ਹੋਵੇ
ਭਸ।**

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੂਰਜ

ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਕਿਰਤ ਸਬੰਧੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖਾਉਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਗਟ ਜਾਂ ਉੱਘੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਿੱਖ ਸਮੇਂਦਰੁ ਸਖਣਾ ਹੋਵੈ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਸੁਣਾਈ।
ਘੁਘੁ ਸੁਭ ਨ ਸੁਭਈ ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਿਹਣਾ (ਦੀਵਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਲੇ ਗੁਣ ਮਾਮੂਲੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦਾ ਮਾਣ ਬਹੁਤਾ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਫਰਤ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਬਤ, ਤੇ ਈਰਖਾ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਸੁਹਪਣ ਦਾ ਅਹਿ-ਸਾਸ ਕਰਕੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਜਿਹੜੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉਤੇ ਮਾਣ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸਾਂ, ਇੰਜ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ 'ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਿਹਣਾ'।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਸੋਹਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਭੁਲ ਨਾ ਜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ ॥

ਮਿਥਨ ਮੋਹਾਰਾ ਬੂਨੁ ਪਸਾਰਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ।

ਭਾਵ :— ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਭੋਲਿਆ ! ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਦਮੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਹੰਕਾਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤੂੰ ਡਰ ਹਨ। (੧) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਹੰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਸਮੇਂ ਹਾਰ ਜਾਵੇ (੨) ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਗੁਲਾਮੀ ਹੋਵੇਗਾ (੩) ਜੇ ਜਿਤ ਜਾਏ ਤਦ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ, 'ਸੂਰੇ ਏਹੁ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ।'

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਉਂ ਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਮਾਦ।

ਭਾਵ :— ਸੂਰਖਾਂ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦਵਾਉਂ ਤੇ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਜੀ ! ਚਲੋ ਹੁਣ ਮਿਣ ਮਿਣ ਛੱਡੋ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਉਂ ਤੇ ਕਮਾਦ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਓ', ਸੂਰ ਖਾਂਦੇ ਫਿੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ। ਜਾਂ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤਾਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ, ਜਿਹੜੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਰੀ ਹੋਈ ਦੇ ਏਥੇ ਤਾਂ, ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਉੱਕੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ' ਵੰਡੀਂਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਸਾਉਂਦਰ ਦਰ ਦੇ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੌਰ, ਹਸਨ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਦਾ ਭੈ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਕਰਤੂਤਾਂ ਛੱਡ ਦੇ। ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੋਰ ਤੇ ਹੱਸਨ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।' ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਤੇਰੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਣੀ। ਸਾਰੇ ਹਾਸੀ ਹੀ ਕਰਨਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਨਿੱਕਾ ਜੇਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਨੇਰ ਦਾ ਬੇ-ਹਯਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਲਗ। ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗਾ। 'ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ'। ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਪੂਰੇ ਤਕੜੇ ਸਾਹ ਹਨ, ਜਿਨਾ ਨੇ ਪੂਰਾ ਹਰੀ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥
ਅਠੀ ਵੇਖਰਵਾਹ ਰਹਨਿ ਇਕ ਤੈ ਰੰਗਿ ॥
ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਥਾਹ ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਅਹਿ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਸੇਈ ਭਲੇ, ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪਹਾੜ ਤਦ ਹੀ ਭਾਰੇ ਹਨ, ਜੇ ਚਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਆਦਰ ਵਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਸੋ ਵਾਰੀ ਸਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਚ ਹੈ, 'ਸੇਈ ਭਲੇ ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤੀ ਸਿਫਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰਾ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿਠੂ ਨਾ ਬਣਿਆ ਕਰ। 'ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨੀਵਾਂ ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ, ਉਚੇਰਾ ਹਾਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :— ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਗਮਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਗੋਂ ਲਈ ਤਾਂ ਹੋਸ਼ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ 'ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ' ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਦੇ ਬਾਜ਼ ਆਓ ਤੇ ਜੋ ਮਨ ਆਖਦਾ ਜੋ ਕਰੋ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਝਟ ਪਟ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਘਟਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾੜਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਮਰਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਥੋੜੇ ਨਾਲ ਪਰ 'ਸ਼ੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ' ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।' ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਾ ਟਲੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਕੀ ? ਦਿਲ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। 'ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ' ਤੇ ਰਬ ਖਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਵੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰ ਪੁੱਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੌ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ।

ਭਾਵ :—ਸੰਤਾਨ (ਜਾਂ ਮਿਤਰ ਸੰਬੰਧੀ) ਥੋੜੀ ਪਰ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਹਛੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰ ਪੁਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੋ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ' ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਕੋ ਤਕੜਾ ਸਾਥੀ ਸਭੇ ਕੰਮ ਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਲਈ ਪਾਤਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚ ਪਦਵੀ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਸਕੇ। (ਪੁਰਾਣਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਿਨਾ ਫੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਜੇਹਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੀ ਤੇਹੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।' ਇਕ ਵੇਰ ਅਸੀਂ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਮਾੜੀ ਗਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਦ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਸਭੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਮੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਚਿੜੀਆਂ ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਸਦਾ ਧੋਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ' ਮੇਰਾ ਮੰਡਾ ਬਿਨੁ ਧੋਤੇ ਹੀ ਸੁਹਣਾ, ਉਜਲਾ ਪਿਆ

ਲਗਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ !

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗਲ ਦੀ ਚਾਹ ਰਖਣੀ ਜਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਤੋਂ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਪਤੀ ਜੀ ! ਕਿਹੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ। 'ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ' ਰਖਣੀ ਭੁਲ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੋ ਗਿਆ ਸੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਛੱਡ ਦਿਉ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰੂ ਨਹੀਓਂ ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਉ। ਵਿਚਲਾ ਬਾਮੜ ਬਿਲਾ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਉ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਗੱਪਾਂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਜਬਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਦੇਵੇ, ਭਈ ਨਿਰੀਆਂ ਲੂਣ ਦੀਆਂ ਥਪਦੇ ਹੋ ਜੀਕੁਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, 'ਸ਼ੇਰੂ ਨਹੀਓਂ', ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ, ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਉ। ਵਿਚਲਾ ਬਾਮੜ ਬਿਲਾ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਉ।'

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਹਰੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਵੈ ਭਰੋਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਵਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਲਣਹਾਰਾ ॥

ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੁਰਖਤਾ ਨਾਲ

ਉਲਟੀ ਗਲ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗ ਅਯੋਗ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । 'ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥ ਤਿਸੁ ਕਉ ਹੋਤਿ ਪਰਾਪਤ ਸੁਆਮੀ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸੇਵਕ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥
ਤਿਸੁ ਕਉ ਹੋਤਿ ਪਰਾਪਤ ਸੁਆਮੀ ।
ਅਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਕਰੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੇਵਕੁ ਗੁਰ ਕੀ ਮਤ ਲੋਇ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਾ ਬੋਰੀ, ਮਾਂਗਨੁ ਬਹੁਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਬੋਰੀ ਹੈ, ਤੇ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਕੰਮ ਬੋਰਾ ਕਰਨਾ, ਮਜ਼੍ਹਰੀ ਬਹੁਤੀ ਮੰਗਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਵਾ ਬੋਰੀ ਮਾਂਗਣੁ ਬਹੁਤਾ ॥
ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਵੈ ਕਹਤੋ ਪਹੁਤਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਸੇਵਾ ਬਿਨ ਮੇਵਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ! ਮੌਜਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਵੇ, 'ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।' ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਤੂੰ ਰਜ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ।

(ਜੋਸ਼ਿਆ ਫੜਲ ਦੀਨ)

ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫੋਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਣਥਕ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇੰਦ੍ਰਪਾਲ ਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਕਿ, 'ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫੋਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।' ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਸੁਹਲ ਜਿੰਦੜੀ ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਲਵਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਰਬ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਪਹੁੰਚਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮੁ
ਜਾ ਆਹਿਜੇ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ
ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ)

ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ॥
ਡਰਿ ਡਰਿ ਪਰੈ ਮਨਮੁਖ ਵੇਗਾਰੇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉਂ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ, ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਹਰੀ (ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਦਾਤੇ) ਨੂੰ ਮਨ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਈਏ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਦੀਐ
ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ॥
ਤਿਸ ਵਿਣੁ ਸਭਿ ਅਪਵਿਤੁ ਹੈ
ਜੇਤਾ ਪਹਿਨਣੁ ਖਾਣੁ ॥
ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸਭਿ ਕੂੜੀਆਂ
ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਪਰਵਾਣੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉ ਮਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ
ਰਾਜਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਕਿਉਂ
ਆਖੀਏ ਜਿਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ, ਪੀਰਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ
ਰਾਜਿਆਂ ਜੋਧਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਭੰਡ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ।
ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੇ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥
ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਨੁ ॥
ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :—ਹਰੀ ਓਹ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਦ
ਅਚਾਨਕ ਕੋਈ ਹੋਣੀ ਵਰਤ ਜਾਏ, ਤਾਂ
ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ॥
ਤਿਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੋਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥
ਹੁਕਮੇ ਵਰਤੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ॥
ਹਕਮੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਆਵਣਿਆ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ।

ਭਾਵ :—ਗ੍ਰਹਸਤੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ
ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ
ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ॥
ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਭੀਖਿਆ ਕਰੈ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰ ॥
ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਨੀਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ
ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਪੀੜ ਹੋਵੇ, ਦੁਖੀ
ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਹੀ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਹਿਨਸਿ ਜਾਗੈ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵੈ ॥
ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਕਾਨ ਲਗੇ ਤਨ ਭੀਤਰਿ
ਵੈਦ ਕਿ ਜਾਣੈ ਕਾਰੀ ਜੀਉ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ।

ਭਾਵ :—ਜੋਗੀ ਓਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ
ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ । ਭੇਖਧਾਰੀ
ਜਾਂ ਪਖੰਡੀ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਡਰੇ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦਾ । ਵੇਖੋ :

“ਪੱਲੇ ਹੋਵੀ ਝੱਚ ਤੇ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ ।”

ਭਾਵ :—ਡਰੇ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜੇ
ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਧਰਮੀ ਕਿਉਂ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਡਰੇ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦਾ ਧਰਮੀ ਵਿਗਸੇਤੁ ॥
ਤੂੰ ਸਚਾ ਆਪਿ ਨਿਆਉ ਸਚੁ ਤਾ ਡਰੀਐ ਕੇਤੁ ॥
ਜਿਨਾ ਨਾਨਕੁ ਸਚ ਪਛਾਣਿਆ ਸੋ ਸਚਿ ਰਲੇਤੁ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਪੰਡਿਤ ਜੋ ਮਨ ਪਰਬੋਧੈ ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਿਤ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ । ਅਖਾਣ ਵਜੋਂ ਉਦੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਿਰਾ ਜਨਮ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆ ਆਸਰੇ ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਾ ਪਛਾਣਨ ਕਰਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ ॥

ਰਾਮਨਾਮੁ ਆਤਮ ਮਹਿ ਸੋਧੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਤ, ਜਨਮ, ਵਿਦਿਆ ਜਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :

‘ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ ॥’

ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਏ ਹੋਇ ਨੂੰ ਉਹੀ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਏ ਕਉ ਰੋਵੈ ਦੁਖਿ ਕੋਇ ॥

‘ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸੋਈ ਗਾਵਨ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ।

ਭਾਵ :— ਉਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਮੌਜਾਂ ਉਹੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਵੇਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰੋ । ਮੰਡਾ ਕਰਨੈਲ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ । ‘ਸੋਈ

ਗਾਵਨ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ’ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਸਾਂ, ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੋਤੇ ਹਾਂ । (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਉਪਦਰ ਮੜਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਂਬੀ ਵੀ ਕਦੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ! ਆਮ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਰਾਣੀ ਮਿਲੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੇ । ਮਨੁਖੀ ਸੁਭਾ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ । ‘ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ’ (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਮੇਰਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੇ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।

ਵੇਖੋ : ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਕਰੇ ਜਿਹੜਾ ਉਸਨੂੰ ਖਾਣ ਖਰਚਣ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਕੀ-ਤੁਹਾਡੀ ਆਤਮਾ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ” ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਤਮਾ ਉਤਮਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ‘ਸੋਈ ਸਾਡਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੇ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।’ (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ । ਵੇਖੋ :

ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।

ਭਾਵ — ਉਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਉਹੀ ਬੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਦੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਗੇ । ਪਰ ‘ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।’ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿਛੇ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਆਪੇ ਉਹ ਚੰਗੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਸਾਹ, ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ ਤੇ ਧਨੀ ਅਖਵਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਨਾ ਕਰਵਾਇਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੋਈ ਸਾਹ ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ' ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । ਅੱਡੀ ਕੰਜੂਸੀ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਝ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਵੀ ਨਾ ਦੁਖੇ, ਪਰ ਵਿਹਲਾ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਦੁਖਦਾਈ ਭਾਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਲਸਾਂ ਬੜੀ ਆਗਿਆਕਾਰ ਸੇਵਾਦਾਰਨੀ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਖਰਚ ਬਾਹਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਮਾਂ ਜੀ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਕਿ 'ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ' । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੁਲਸਾਂ ਨੂੰ ਬਾੜ ਸੁਟਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ । ਵੇਖੋ : 'ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ' ।

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੋਗੀ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਹਰ ਸਮੇਂ ਚਿੰਤਾ-ਤੁਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰੋ । 'ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸੋ ਮੂੜ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਪਰ ਕੰਮ

ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਣਾ ਸੀ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ । ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । 'ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸੋ ਮੂੜ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਣੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਸਹੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ ਜਾਂ ਸੋਟੇ ਦੇ ਡਰ ਬਾਂਦਰ ਨੱਚੇ । ਵੇਖੋ : ਡੰਡਾ ਪੀਰ ਹੈ ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਸੂਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—
ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ,
ਤੋਰੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਤੋਰੀਆਂ ਵੇ ।
(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚਮਕਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਧਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਮਗ਼ਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਹੀ ਇਸ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ 'ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ' ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਦਿਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਥੋਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣੀ ਕੰਧ ਵੇਖ ਕੇ ਮਥਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਤਨਖ਼ਾਹ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਮੌਤ ਵੀ ਇੰਨੀ ਹੀ ਸਹਿਲ ਹੈ ਉਥੇ । 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਦਿਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਥੋਂਦਾ' । ਕੌਣ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਉਥੇ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਭੇਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਖੋਟ ਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਹਣੀ ਕੁੜੀ ਹੈ, ਮੰਨ ਲਿਆ। ਪਰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ। ਉਸਦੇ ਲੱਛਣ ਵੀ ਤਾਂ ਵੇਖ। ਘਰ ਘਰ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ (ਵੱਢੀ ਆਦਿ ਦੇ ਕੇ) ਸਭ ਕੰਮ ਕਰਾ ਲਈਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ।' ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਅਜ ਕਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ? ਹਰ ਆਦਮੀ ਵਿਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਲ ਦਿਉ ਤੇ ਖਰੀਦ ਲਉ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ (ਅੰਤ) ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਚ ਪਦਵੀ ਪਾਕੇ ਤੇ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਕਮੀਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਓਹੀ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, 'ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ।' ਜਿਥੋਂ ਟੁਰੀ ਸੀ ਮੁੜ ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ।

ਭਾਵ :— ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੰਦਰਭਾ ਏ। ਇਹ ਵੀ ਭਾਵ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਵਾਂਗ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਬਗੀਚੀ ਸਚ ਮੁਚ ਸਵਰਗ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਇਹ

ਥਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਰਸਣੀਕ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਬਾਬੇ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਨੇ 'ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ' ਭਰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। (ਅਧ-ਖਿੜਿਆ-ਫੁੱਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਬਦਨਾਮੀ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਭਾ ਹੌਲੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ' ਪਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਤੇ ਉਸਰੀ ਹੋਈ ਸੋਭਾ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। (ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੋ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ।

ਭਾਵ :— ਮਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਉਸਤਾਦ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸੋ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ।' ਮਾਂ ਦੀ ਗ਼ੋਦ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਥੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸਜਨ, ਸੋ ਵੇਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਸੱਜਨ ਹਨ, ਉਥੇ ਕਈ ਦੂਤ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਤਾਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜਮਾਈ ਤੇ ਹੋ ਗਈ ਏ, ਪਰ ਜੀ ਨੂੰ ਧੜਕੀ ਈ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਈ ਵਿਆਹ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, 'ਸੋ ਸਜਨ ਸੋ ਵੇਰੀ' ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਭਾਨੀ ਈ ਮਾਰ ਦੇਵੇ।

(ਸ਼ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੋ ਸਾਲ ਨਾ ਸੜੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਨਾ ਬਦਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ 'ਸੋ ਸਾਡਾ ਨਾ ਸੜੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ।' ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਖਿਆਲ ਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, 'ਸੋ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।' ਜੇ ਉਹ ਕੁਸੇ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਸੇ ਹੁੰਦਾ ਫਿਰੇ। ਥਾਕੀ ਸਭੇ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ (ਠਠਿਆਰ) ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਇਤਨਾ ਕੰਮ ਇਕੋ ਵਾਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਢੇਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਸੋ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ ਦੀ।' ਤਾਂ ਲਵੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹੇ ਮੰਨੂੰ ਤਾਣਾ ਏ ! ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਸੋਟ ਮਾਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਕ ਦੇ ਦੋ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸੇਵਾਂ, ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀ ਵਾਹ ਕੇ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰ ਦੇਣਾ ਸੋ ਸੇਵਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋ ਸੇਵਾਂ ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।' ਸੁਹਾਗਾ ਵੱਤਰ ਨੂੰ ਨੱਪੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਹਥ ਰਸਾ, ਸਿਰੇ ਤੇ ਗੰਢ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਹੋਰ ਫੇਰ ਕਰੇ ਪਰ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਸਿੱਟਾ ਉਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ

ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੋ, ਪਰ ਟੇਕ ਅੰਦਰੋਂ ਅਖਲਾਕ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਪੰਧ ਜੇ ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੇਖ ਨਾਲ ਕੱਟਣਾ ੈਂ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਭ ਵਾਲੀ ਮੋਢਿਉਂ ਉਤਾਰ ਗੰਢ। 'ਸਰਫ' ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨੇਕ ਚਾਹੀਦਾ ਏ, ਸੋ ਹੱਥ ਰੱਖਾ, ਉਹਦੇ ਸਿਰੇ ਉਤੇ ਮਾਰ ਗੰਢ'।

(ਸਰਫ)

ਸੋ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੋ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ।

ਭਾਵ :— ਪਿਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਸਾਕ ਹੈ ਤੇ ਘਿਉ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਖੁਰਾਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰਿਓ ! ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ, ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ। ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਇਕੋ ਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ। 'ਸੋ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੋ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ ਬਿਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿੱਲੀ ਚੱਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ, ਬੀਂ ਚੂਹਿਆਂ ਦਾ ਮਾਰ। ਦੋਖੋ ਖੋਟਾ ਜੋਗ ਏਹ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਇਤਬਾਰ।

(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਸੋ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੋ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :— ਘਿਉ ਖਾਣ ਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ—ਕਾਕਾ ! ਅਸੀਂ ਏਸ ਉਮਰੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਹਾਂ । ਖਾਲਸ ਘਿਉ ਅਸਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਧਾ । ਓਹੀ ਹਡੀ ਸਾਡੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੁਣ ਤੀਕ ਪਈ ਹੰਢਦੀ ਹੈ । 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ ।' (ਸੰਗ)

ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪਥ । ਜਾਂ ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਬੰਧੋਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਦਾਰੂ ਤਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਵੇ, ਬਈ 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪੱਥ ।' ਤੁਸੀਂ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ । ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਪਰਹੇਜ਼ ਵੀ ਰਖੋ, ਤਦ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਕਾਟ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰਗ)

ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਕਦੀ ਨ ਕਦੀ ਪਕੜਿਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਚੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਛਡੂ, 'ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।' ਭਲਾ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਕਦੀ ਲੁਕਿਆ ਏ ।

(ਚਿੱਠਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌ ਨਿਆਮਤ, ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼੍ਰੀਰ ਦਾ ਨਰੋਆ ਹੋਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਨਿਆਮਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਪੂ—ਬੱਚਾ ! ਕਸਰਤ ਕੀਤਾ ਕਰ ਤੇ ਘਿਉ ਵਰਤਿਆ ਕਰ । 'ਸੌ ਨਿਆਮਤ ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ । (ਸੰਗ)

ਸੌ (ਸੌ) ਮਣ ਸਾਬਣ ਲੱਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਬੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਔਗੁਣ ਹਟਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ ਪਰ ਬਣੇ

ਕੁਝ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਸੋ—ਕਿਦਾਂ ਬਦਤੀ ਏ । ਜਿਦਾਂ ਵੱਟੇ ਦੀ ਘੜੇ ਨਾਲ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਕਦੀ ਹੋਣੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਈ । 'ਸੌ ਸਬੂਣਾ ਦੇ ਲਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੀ ਦਾ ਹੁੰਦੇ ਬੱਗੇ ।

(ਸਾਮ੍ਹ ਸਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੇ ਖਿਲਾਰੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਠੀਕ ਗਲ ਨੂੰ ਜਾਣੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠਹਿਰ ਜਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਾ ਬੈਠਾ ਏਂ ਲੰਮਾ ਬੋੜਾ । ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਕਰਨਾ ਵਾਂ ਮੈਂ । ਬੀਬੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਸ, ਪਈ ਤੂੰ ਉਸੇ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਧੀ ਏਂ ਜਿਹੜੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਤੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ ?

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਕਣ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖੇ, ਜਾਂ ਜਾਤ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮਿਤ੍ਰ ਧੱਖਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਨ ਕੋਰ—ਸਤਵੰਤ ! ਇਹ ਸਚੀ ਗਲ ਜੇ ਕਿ 'ਸੌਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ' । ਸੌਕਣ ਨੇ ਤਾਂ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ)

ਸੌਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕੇਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਕਣ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਸੋਹਾਗਣ ਆਪਣਾ ਸੋਹਾਗ ਖੋਹ ਬਹੇ, ਤਦ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਜੋਹਾਗ ਬੋਹ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਸੁਖ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੈਠੇਗੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਵਲੋਂ ਇਹੀ ਆਖਾਂਗੀ, “ਸੋਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ”। (ਸੰਗ)

ਸੋਕਣ ਤਾਂ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ।

ਭਾਵ :— ਸੋਕਣ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਰ ਜਾਣਾ ਕਬੂਲ, ਪਰ ਸੋਕਣ ਦੀ ਗੋਲੀ ਬਣਨਾ ਕਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਇ ਸੋਕਣ, “ਸੋਕਣ ਤਾਂ ਕਦੀ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ”।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੋਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ (ਭਾਵਤੋਂ) ਹਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਦੀਵ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ! ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ? ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਨਾ ‘ਸੋਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ ਹਰੇ’ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਸਦਾ ਹੀ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨੇ ਹਨ। (ਸੰਗ)

ਸੋਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁੱਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੋਇਆ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ। ‘ਸੋਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁੱਤੇ’ ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗ)

ਸੋਣਾ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ, ਸੁਫਨੇ ਸੀਸ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ। ਵੇਖੋ : ਖਾਣੇ ਜੋਂ ਤੇ ਡਕਾਰ ਲਾਚੀਆਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾ ਬਹੁਤ ਵਡੀਆਂ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਓਹ ਗਲ ਹੈ ਅਥੇ ‘ਸੋਣਾ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਸੁਫਨੇ ਸੀਸ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ।’ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ ਆਖਨੀ ਏਂ ਪਈ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਲੈਤ ਭੇਜਣਾ ਏਂ। (ਸੰਗ)

ਸੋਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਦਿਲੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸੋਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।’ ਨਿਹੀ ਨਾ ਲਗਦੇ ਜ਼ੋਰੀਂ। ਪਿਆਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਮੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਢੇਰ ਕੂਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਸੋਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਸੋਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ, ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗ)

ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜਾਂ ਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਸੌਭਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਦਾ ਢੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇਹਾ ਸੰਗ, ਤੇਹਾ ਰੰਗ। ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜੇਹੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਂਗੇ, ਓਹੋ ਜੇਹਾ ਉਹ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

(ਸੰਗ)

ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਕਦੇ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ। ਵੇਖੋ : — ਸੋਟਾ ਵੱਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਦੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੋਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ ਜੀ, ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਡੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਧਾ ਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਚ ਪੁੱਚ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹੋ। ਕਦੀ ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ ?

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਸਾਕ ਜਾਂ ਸਨੇਹੀ ਨੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਜਾਂ, ਜਦ ਦੁੱਖ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ ॥

ਮਾਲੁ ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਛੋਡਿ ਵੇਸਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਮਾਧੂ ਰਾਗ)

ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਈ (ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਸਾਥ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ) ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਾਥ ਨਾ ਪਾਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਪਰ ਉਡਦੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਭਜੀਏ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਦ ਕਿਹਾ ਹੈ : ‘ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ।’

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਭੁ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ

ਭਾਵ :— ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਵੋ! ਜੋ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਰਕੇ ਛੱਕ ਲਉ। ਗਲ ਕੀ ਹੋਈ। ‘ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਭੁ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ।’

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੋਧੇ ਜਾਹ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੋ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਤੁਰੋ ਤਾਂ ਸੁਖ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਬੱਚੀ! ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਰਹੀਂ ਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਤੁਰੀਂ। ‘ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੋਧੇ ਜਾਹ।’ ਫਿਰ ਕਦੀ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ।

ਭਾਵ :— ‘ਮੇਲ’ ਤੇ ‘ਵਿਛੋੜਾ’ ਦੋਵੇਂ ਅਸੂਲ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਦੁੱਖ ਸਮੇਂ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਪਿ ਨਾਥੁ ਨਾਥੀ ਸਭ ਜਾ ਕੀ

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਅਵਰਾ ਸਾਦ ॥

ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ

ਲੇਖੇ ਆਵਹਿ ਭਾਗ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੋ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਂਝ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੁਤ ਨ ਜੰਮੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਤੀ ਨੂੰ ਉਜ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਔਗੁਣਿਆਰੇ ਗੁਣੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੋ !
ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੋ ।”
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ, ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖਉ ।” ਲੜਨ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੜ ਲੁਹਾਵਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਢੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਬਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ‘ਸੰਢੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਵਜਾਣ’ ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ । ਹਰਦਮ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥੋੜਾ ਖੱਟਦੇ ਹਾਂ, ਥੋੜਾ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੁੜੰਗੇ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ । ‘ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ’ । ਨਾ ਬਹੁਤੀ ਦੀ ਹਿਰਸ ਹੈ, ਨਾ ਥੋੜੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ— ਇਹ ਗਲ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਸਾਂਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ’ । ਜਦ ਦੇ ਤੁਸਾਡੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੁਸਾਡੇ ਵਲ ਵੱਟੀ ਨਹੀਂ ਵਾਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੱਟ ਕਿਸੇ ਦੀ ਡੱਟ ਕੇ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— ਜੱਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਡੱਟ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ । ‘ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ’ । ਤੁਸੀਂ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝ ਰਖਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝਾ ਅੱਥਾ, ਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਦੱਥਾ ਜਾਂ ਸਾਂਝਾ ਬਬ ਨਾ ਪਿਟੈ ਕੋ ਜਾਂ ਸਾਂਝੀ ਹਾਂਡ ਚੁਰਾਹੇ ਫੁੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤੇ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਇੱਕ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਾਂਝੇ ਅੱਥੇ ਕਿਸ ਨੇ ਵੱਥੇ’ ਹਨ ? ਸਾਂਝੀ ਗੰਜ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਬਰਦਾ । ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੇਖੀਏ । ਸੁੰਢ ਜਵੈਣ ਵੀ ਲੋਕੀ ਡੱਬੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਚੰਗੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ’ ਸੂਹਾ ਦੁਪੱਟਾ ਗੋਰੀ ਦਾ, ਇਕ ਰਾਂਝਾ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜੀਦਾ । (ਕਾਫੀਆਂ ਬੁਲੇਸ਼ਾਹ)

ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁਮ ਨਾਲ ਵੈਰ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਰਖੇ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਨੇਹੀ ਜਾਂ ਸਾਕ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੰਕਰ ਦਾਸ—ਗੋਕਲ ਦੇਵ ਜੀ !
ਤੁਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।
ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾਈ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ
ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵੈਰ। ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁਮ ਨਾਲ
ਵੈਰ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੁਰਦੀ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਮਾਣ-ਮਤੀ ਤੀਵੀਂ ਦਾ
ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਘਾਟ ਦੇ, ਜੁ
ਨਿਤ ਦਿਹਾੜੇ ਤੁਰ ਤੁਰ ਕੇ ਟੰਗਾਂ ਭੰਨਾਂ। 'ਸਿੰਘ ਦੀ
ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ। ਰੁੱਖਾ ਕਿਉਂ ਖਾਂ, ਤੁਰਦੀ
ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ
ਪੀਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੁੜੇ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ
ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਸਲਾਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ, ਰਾਜ ਤਾਂ ਕਰ
ਗਏ ਇਕੋ ਬਾਰੀ, ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ
ਪਲਾ ਦਿਤੇ, ਬਈ ਨਹੀਂ ਰੀਸਾਂ ਗੁਫ਼ਾਂ ਦੀਆਂ।

(ਪੰਜ ਦਰਿਆ, ਚਾਰ ਯਾਰ—ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ)

ਸੁੰਝੇ ਘਰ ਦਾ ਪਾਹੁਣਾ ਜਿਉ ਆਇਆ
ਤਿਉ ਜਾਇ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵ ਸੁੰਝੇ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ
ਵਾਂਗ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ
ਜਾਂ ਸੂਮ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁੰਝੇ ਘਰ ਕਾ ਪਾਹੁਣਾ

ਜਿਉ ਆਇਆ ਤਿਉ ਜਾਇ ॥

ਮਨਮੁਖ ਜਨਮ ਬਿਰਥਾ ਗਇਆ

ਕਿਆ ਮੁਹੁ ਦੇਸੀ ਜਾਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੁੰਝੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਇਕੱਲ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕੱਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀ ਸੁਖ
ਹੈ ? ‘ਸੁੰਝੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।’ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਮੇ
ਪਏ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੰਝੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ। ਵੇਖੋ— ‘ਉਂਝੇ
ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ।’

ਭਾਵ :— ਉਜੜੀ ਪਈ ਥਾਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡ
ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼-ਭੜੋਲਾ-ਵੀ ਵੱਡੀ
ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸੁੰਝੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਹੀ ਮਹਿਲ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।’ ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਬਉਲੀ ਵੀ
ਕਿੰਨੀ ਖਿਚ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੰਝੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ ਮਰਦਾਂ
ਨਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਘੇ ਪਰਸ
ਦੇ ਨਾਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੇਰੋਣਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ, ਇਹ ਮਹਿਲ ਅਤੇ
ਮਾੜੀਆਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ
ਸੁੰਵੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ
ਬਾਹਿਰ ਹੀ ਹੋਏ, ‘ਸੁੰਝੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ
ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੰਢੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੱਭੀ, ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੋਲੀ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੋ। 'ਸੁੰਢ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੱਭੀ, ਵਡਾ ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।' ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਸਟੂਰੇ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਆਕੜ ਆਕੜ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ)

ਹ

ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਤਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਮਿਟਣ ਨਾਲ ਮੰਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਤਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ॥

ਤਉ ਕਾਮਣਿ ਪਿਆਰੇ ਨਵ ਨਿਧਿ ਪਾਈ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਅਸਟਪਦੀਆਂ)

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਬੜਾ ਚੰਦਰਾ ਰੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦਵਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ,

ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ॥

ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ,

ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ॥

ਨਾਨਕ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ,

ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਦੁਇ ਨਾ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ—ਇਕ ਥਾਂ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ,

ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ॥

ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨਾ ਹੋਵਈ,

ਤਾਂ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹਸਣੇ ਘਰ ਵਸਣੇ। ਜਾਂ

ਹਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਸਦੇ, ਰੋਂਦਿਆਂ ਦੇ ਖਾਨੇ ਖਰਾਬ।

ਭਾਵ :— ਹੱਸਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ-ਮਾਂ ਜੀ ! ਹੱਸਣੇ ਘਰ ਵੱਸਣੇ। ਸਾਡੇ ਮਾਸੀ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੇਖੇ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਉਨਤੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ)

ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਰੁਆਏ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਖੋ ਪਰ ਜੇ ਰਤੀ ਕੁ ਵੀ ਕੋਈ ਗਲ ਉਸਦੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਪਹੁੰਚਾ ਆਵੀਏ। ਬੱਚੀ ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ ਹੋਇਆ। ‘ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ’ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰੁਆਏ ਦਾ ਬਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ।’

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤੀਵੀਂ ਹੱਸ ਪਵੇ ਤੇ ਫੇਰ ਫੇਰੇ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਰ ਪੁਰਸ਼ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਇਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਕਿ 'ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ' ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਹੱਸੋ ਏਡੇ, ਥੋਲੋ ਚਾਲੋ, ਮਿਲੋ ਗਿਲੋ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਥੇ ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਵੱਡੀ ਭੁਲ ਹੋਵੇਗੀ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਸੋਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਹੁਣ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ— ਵਾਹ ਸ਼ਾਹ ! ਖੂਬ ਧਰਮ ਪਾਲਿਓ ਈ, ਅਖੋ 'ਹੱਸੋਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਤੇ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ' ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸੋ ਰੁਪਈਏ ਵੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਬੈਠਾ ਏ !
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਕੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ! 'ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਲੋੜ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

'ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੁਅਰ ਉਸ ਗਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਕ ਮਾਰਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲਈ ਗਾਂ ਖਾਣ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੁਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ ।।
ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰ ਨਾ ਖਾਇ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ)

ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਾ ਧਰ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਕਾਕਾ ! 'ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਧਰੀਦਾ । ਜਿਹੜੇ ਕੁਸੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ' ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਛਾ ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਭਲੇਮਾਣਸ ਉਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਦਬਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ-ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਵੀਰ ਤਾਂ 'ਹੱਛਾ, ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ' ਬਣਿਆ ਹੈ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਆਕੇ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ ।

ਭਾਵ :— ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਜਦ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਕਰਾਇਆ ਦੁਖਦਾਈ ਜਾਪਣ, ਤਦ ਇਹ ਆਖਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ-ਮਨੀ ਰਾਮ ਜੀ । ਵਪਾਰ ਕੀਕਰ ਜਲੇ ? ਤੁਸਾਡੀ ਮੂੜੀ ਬੁੜੀ ਹੈ, ਵਿਆਜ ਤੇ ਕਰਾਇਆ ਸਿਰ ਖੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਰਾੜ (ਬਾਣੀਆਂ) ਹੱਟੀ ਉਪਰ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ-ਸੈਂ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਭੁਏ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ— ‘ਪਈ ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ’ ਨਹੀਂ ਛੇੜੀਏ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ? ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਵੇਖਦੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਤੇ ਬਹਿਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੌਦਾ ਤੋਲੀਂ! ਜਾਂ ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹ-ਮੀਆਂ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ ਏਂ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਤੇ ਲਾਹ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਫੱਲ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁਲਾਹਿਆ-ਮਿਟਜ਼ਿਆ ਤੂੰ ਤਾਂ ਓਹੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ ‘ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਦੇ ਲਾਹ।’ ਸੂਤ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਹਾਲੀ ਮੈਨੂੰ ਪੁਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਖਦਰ ਲੈਣ ਆ ਗਿਆ ਏਂ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾਂ ਢੇਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਢੂੰਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਕਰਮੂ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰ ਤਰਖਾਣ ਵੀ ਮਰ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ‘ਹੱਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾ ਢੇਰ’। ਹੱਡਾ ਜਾ, ਹੁਣ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣਾ ਦੂਜਾ ਸੁਹਾਗਾ ਜਾਕੇ, ਚੁਕਵਾ ਲਿਆ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਰਫ)

ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੈਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਾਕਟਰ—ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ! ‘ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ’ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਸਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਪਾ ਸਕਦੀ ਏ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ।

ਵੇਖੋ :— ‘ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ’

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੰਨੇ ਬੰਨੇ ਕਰ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਘਾਟਾ ਹੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੋਰ ਮਾਲ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਛਾ ਹੁਣ ਤਾਂ ‘ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਜੇ ਹੋਊ ਸੋ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਯਾਰ ਵਲ। ਜਾਂ ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਚਿਤ ਦੀ ਡੇਰੀ ਕਰਤਾਰ ਜਾਂ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਕੌਰ ਸੂਤ ਕਤਣਾ, ਮਖਣ ਕੱਢਣਾ, ਘਿਉ ਬਨਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਗਈ ਸੀ। ਸੋ ‘ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ’ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਕੰਡਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਸਾਹਮਣੇ ਪਈ ਦਿਸੇ ਪਰ ਦੂਜਾ ਉਸਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਰਾਵਾ! ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਪਰਦੇ ਕਿਉਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈਂ! ‘ਹੱਥ ਕੰਡਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ!’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਵਾਸਤੇ ਬਖੋ-ਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾਂ ਜੇ ਜੱਟ ਅਕਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਰਤੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਫੀਆਂ ਉਹਨੂੰ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਅਕਲ ਕੋਲੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲਏ ਤਾਂ ਫਿਰ 'ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ' ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਏ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ ਦੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਰੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਸਿੰਘ— ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਭਾਈ ਹੋਨੀਂ ਬੜੇ ਰਿਸ਼ਵ ਪੁਸ਼ਟ ਸਨ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ ਗਏ, ਅਜ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਲ ਬਸੇ । ਕਿਹੋ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਮ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਚ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਥ ਦੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨ ਪੱਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮਦੇਈ—ਨੀ ਰਾਣੋਂ ! ਛੱਡ ਪਹੁੰ ਧਨੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ, ਉਹ ਗਪੜੀ ਹੈ ਨਿਰੀ ਪੁਰੀ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਹੱਥ ਨਾ ਪਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੇਖ ਪਹਿਲੀ ਧਿਰ ਵੀ ਪਿਛਾਹ ਹਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੋ ! ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਐਤਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵਿਖ ਨਹੀਂ ਸਦਿਆ ?

ਸ਼ਾਮੋ ਭੈਣ ! ਹਰ ਵਾਰੀ ਸਦਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਾਂ ਨਾ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ' ਨਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁਲਾਂ ਕਾਰਣ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਸ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕੇ ਸੁਖ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ਜਿੰਦਾ ਉਲਟਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਪੁਰਜਾ ਹੱਥ ਫੜਕੇ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਫਿਸ ਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਚਾਹੀਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ । 'ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਮੀ ਫੁਲਾਂ ਕਾਰਣ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰਿਃ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ-ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ ਤੁਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਉੱਤੇ ਵਾਧਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੈ ਉਹ ਪੁਜਕੇ ਸਖੰਟੂ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੀ ਕੇ ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਗਾਲੇ ਗਾਲੀ ਹੋ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੁੜ 'ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਸੱਭੇ ਸੋਏ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ੀਰ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੋਂ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ, ਤਕੜਾ ਹੋ । ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਨਾ । 'ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤਾਂ ਸੱਭੇ ਸੋਏ ਹੋਏ ।' ਰੱਬ ਨੇ ਨਰੋਈ ਜਾਨ ਚਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਮਾ ਲਵੇਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਨਿਤ ਮੀਆਂ ਬੀਬੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਐਂਬੀ, ਅਮੋੜ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸੀ, ਕਿਹੜਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ' ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰਾਂ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਪਈ ਤਿੜਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਬਾਨੀ ਜਮਾਂ ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਦੇਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰੀਏ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਵੀ ਨਾ ਤਿੜੀਏ ।' ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਈਏ ਨਾ, ਤਾਂ ਫੋਕੀ ਜਮ੍ਹਾ ਖਰਚ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

(ਸੰਗ)

ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਔਕੜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੰਮਦਾ-ਉਹ ਤੇ ਠੀਕ ਏ ! ਪਰ ਤੂੰ ਉਥੋਂ ਤੀਕ ਗਲ ਨ ਆਉਣ ਦੇਈਂ, ਕਿਤੇ 'ਹੱਥੀਂ' ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਣ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੇਰੀ-ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹੱਥਾਂ ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ, ਵੇਰੀ ਮਿਤ ਨ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਵੇਰੀ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਪੇ ਵਾਲੀ ਸੱਟ ਵੀ ਤਾਂ ਵਾਹ ਵਾਹ ਲਗੀ ਸੁ । ਪਰ ਹੁਣ ਸੁਆਦ ਲਏਗਾ ਨਾ ਜ਼ਰਾ ਬਣਾ ਕੇ । 'ਹੱਥਾਂ' ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ ਵੇਰੀ ਮਿਤ ਨਾ ਹੋਣ । ਇਹ ਵੀ ਨਿਤ ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਪਿਆ ਬੀਜਦਾ ਸੀ !

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੇਰੀ-ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ— ਦੇਖੋ, 'ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ, ਸੂਰਾ ਉਹ ਜੋ ਮੈਕਾਨ ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜੇ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੀਂ ਦੇਈਏ, ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ,
ਹੱਥੀਂ ਖੰਨੀਏ ਪੱਲੇ ।
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਵੇਖਿਆ,
ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਘੱਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ ਫਿਰ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੁਖੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇਰੀ ਖੱਟੀ ।
ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ ਤੇ ਲਾਵਨਾ ਏਂ ਭਰੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚੱਟੀ ।
ਰੱਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਜਲੂਣਾ ਕਿਉ ਮਥ ਮਲੀਦੇ
ਤੁਠੀ ।

'ਹੱਥੀਂ' ਦੇਈਏ ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ ਹੱਥੀਂ ਖੰਨੀਏ ਪੱਲੇ !
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜਲੂਣਾ ਜੋ ਮੇਇਆ ਨੂੰ ਘੱਲੇ ।
(ਜਲੂਣ ਜੀ)

ਹੱਥੀਂ ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਬੜੇ ਚਲਾਕ ਮਨੁਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੀਰ ਆਖਦੀ ਮੇਰਾ ਚੰਡਾਲ ਚਾਚਾ,
'ਹੱਥੀ' ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀਂ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।
ਤੀਵੀਂ ਮਰਦ ਵਿਚ ਰਾਂਝਿਆ ਪਾਏ ਪਾੜੇ,
ਮਾਵਾਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਏ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ)

ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਝਟਾ ਪਟ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ—ਹੱਥ ਬੜਾ ਬੇਅੰਤ ਏ,
'ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ' ਕਰਾਂਦਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਬੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਉਤਰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਝਟ ਪਟ ਬਦਲਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੜਖੇੜ ਪਾ ਛਡਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਵੀਰ ਜੀ, ਇਕੋ ਗਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ 'ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਬੇੜਾ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਇਕ ਦਮ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧ "ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ
ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨਾ ਜਾਣਾ ॥

ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੈ ਤਿਸੈ ਸਰੇਵਹੁ

ਜਾਕੇ ਜੀਆ ਪਰਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਕੈਸੇ ਸਾਹੇ ?

ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਆਰੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਛੇੜੀਏ, ਤਦ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਅਸਫਲ ਮਨੁਖ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਗਲ ਕਰੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਯਾਰ, 'ਹਮ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ।' ਪੰਡਤ ਹੁਰੀ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਹੀ ਹਨ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬੁਰਾ-ਭੈੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥

ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਤਾਰੇ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਹਮਸਾਏ ਮਾਂ ਪਿਉ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਗਵਾਂਢੀ ਤਾਂ ਸੱਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੂੰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ,

ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਾਇਆ,

(ਸ਼ਰਫ-ਸੁਨੇਹੋ—ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ 'ਸ਼ਰਫ')

ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਦਰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕਦੇ ਲਾਲ
ਤੇ ਕਦੇ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਪਾਈ
ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਮਸਤੀ ਦੀ ਭੁਲ ਤੇ ਲੀਕ ਫੇਰ ਕੇ
ਉਸਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੀਕ ਹੈ :—
'ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੋਵੇ—ਸ: ਸਾ ਅਮੋਲ)

ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਦੁਖ ਸੁਖ
ਵੰਡਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਭਾਵੇ ਹੋ, ਪਰ ਸੁਣ ਕੇ
ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।
'ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ' ਸਗੋਂ ਦੋਵੇਂ
ਜਲ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਵੀ ਸੁਆਦ ਆਵੇਗਾ
ਤੇ ਇਹ ਵੰਡਿਆ ਵੀ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ
ਚੰਗਾ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਗਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠੇ ਤੇ
ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਠੀਕ ਏ', ਇਕ ਹੋਰ ਬੋਲ
ਉਠਿਆ "ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ
ਹੀ ਢਹਿੰਦੇ ਨੇ।" ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੀ
ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਕੀ ਪੈਣਾ ਹੈ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ

ਜਾਂ

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ
ਵਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ-ਭਾਈ ! ਰਤੀ ਸੰਭਲ
ਕੇ ਬੋਲੋ 'ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਐਨੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਵਿਖਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਆਪਣਾ
ਪਿਆਰਾ ਹੀ ਦਿੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ,
ਉਹ ਦੋਸਤ ਰੂਪ ਵਟਾਵੇ।
ਦੋਸਤ ਭੀਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਕੋਈ,
ਇਹ ਪੋਸਤ ਚਾ ਭੁਲਾਵੇ।

(ਹਾਸਮ)

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ
ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਭੀ—ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ
ਕਾਤਲ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ। 'ਹਰ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।'

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਰਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ
ਦਿੰਦਾ ਹੈ।**

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ
ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਮਲੀ—ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ
ਨਹੀਂ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ
ਹੈ। ਜੇ ਕਰਤਾਰੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੀ
ਹੈ, ਤਾਂ ਪਈ ਕਰੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਲ ਤਕਦਾ
ਹੈ।**

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ
ਨੂੰ ਹੀ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ! ਏਥੋਂ ਬਦਲ ਜਾਣ
ਪਿਛੋਂ ਕਿਨ੍ਹੇ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਏ। ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ
ਆਏਗਾ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕਰਨ ਲਗ
ਪੈਣਗੇ। 'ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਤਕਦਾ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ-ਪੰਨ ਕੋਰੇ ! 'ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' ਰਾਧੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪੇ ਉਸਦੀ ਸੋਭਾ ਪਈ ਵਧਾਏਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ ਵਾਂਗ ਬੀਤਦੇ ਸਨ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ— ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤਰਿਕ)

ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ ਜਾਂ ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਧਨੀਆ।

ਵੇਖੋ :— ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿਥੇ ਭਾਗੋਂ ਨਹੀਂ ਖਲੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਜਾਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਦਖਲ ਦੇਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ-ਪੰਨ ਦੇਈ ਤਾਂ 'ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ' ਮੂਲ ਜੇ। ਕੋਈ ਗਲੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਟ ਵਿਚ ਆ ਖੜੋਂਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਉਹ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਿਉਂ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਾਟਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। 'ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਸਦਾ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਾਂ ਹਰਾਮ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।

ਜਾਂ ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਈ ਖੱਟੀ ਭੈੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਸੂਬੇਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਭੈੜੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੁਟ ਕੇ ਬੜਾ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ 'ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਧਨ ਕੰਜਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵੜਨ ਲਗ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁਕੁੰਟ ਜਾਤੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੀਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉੱਘੇ ਹੋ ਗਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਭਏ ਸਿਧ ਜਤੀ ਦਾਤੇ॥

ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਜਾਤੇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੌਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਜਪਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲੁ।
ਨਾਨਕ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੁਖੀ ਹੋਇ ਅੰਤੈ ਮਿਲੈ ਗੋਪਾਲੁ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ॥

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ,
ਵੇਦ ਕੂਕਿ ਸੁਣਾਵਹਿ॥’

ਅਹੰਕਾਰ ਮੁਏ ਵਿਗਤੀ ਕਈ,
ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਣਾ ਸਦਾ
ਖੋਪਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ॥
ਤਾਂ ਕਉ ਧੋਖਾ ਕਹਾ ਬਿਆਪੈ,
ਜਾਂ ਕਉ ਓਟ ਤੁਹਾਰੀ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਟੋਡੀ ਰਾਗ)

ਹਲ ਚਲਾਓ ਹੱਲ, ਜਿਨਾ ਵਾਹੋ ਉਨਾਂ
ਫਲ। ਜਾਂ ਹੱਲ ਦੇਵੇ ਚਾਰ, ਫਸਲ ਹੋਵੇ
ਮਾਰੋ ਮਾਰ।

ਵੇਖੋ :— ਜਿੰਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਜਿਮੀ ਨੂੰ
ਵਾਹ ਕੇ ਸਵਾਰੀਏ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫਸਲ
ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਨ ਚੰਦ—ਨੱਥੂ ! ਜਿੰਨਾ
‘ਹੱਲ ਚਲਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ’। ਜਿੰਨਾ ਗੁੜ
ਯਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਮਿੱਠਾ। ਬਿਨਾਂ ਮਿਹਨਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ
ਜੇ ਲੱਭਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਲ ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ, ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ
ਵਾਹੁਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕੋਈ
ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਕੇ ਦਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਮਾ-ਛਡ ਓਏ, ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ, ਹਲ
ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ ਵਾਹੁਣਾ। ਅਸੀਂ
ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਲ ਨਾ ਪੰਜਾਲੀ, ਆਇਆ ਮੇਰੀ
ਭਿਆਲੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ

ਐਵੇਂ ਹੀ ਪਿਆ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁਢੀ-ਬੱਟ ਕੀ ਲਿਆਣਾ ਸੀ
ਉਸ ਨੇ ? ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੱਲ ਨਾ
ਪੰਜਾਲੀ ਆਇਆ ਮੇਰੀ ਭਿਆਲੀ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਲ ਵਾਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਮੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ
ਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਲ ਵਾਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ
ਮੰਦੇ। ਪਰ ਈ ਗੁਲਾਮੀ ਨਾਲੋਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਸੌ
ਗੁਣਾ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਕਰੜੀ ਹੋਵੇ।

ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ
ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਭਾਵ :— ਬੋਤੀ ਜਿੰਨੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜ ਥੋੜ ਆ
ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ-ਕਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ
ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਕੁਟਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ,
ਇਕ ਦੋ ਨੁਸਖੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਕੀਮ ਬਣ
ਬੈਠਾ। ਅੱਖੇ ‘ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ
ਬਣ ਬੈਠਾ’ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਵੇਲੀ ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿਚ ਸਲੇਮੋਂ
ਆਕੜਦੀ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਆਕੜ ਕੋਈ ਪਿਆ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਲਾ ਸਿੰਘ—ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ
ਜੀ ! ਫਤਹ ਚੰਦ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹਵੇਲੀ
ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿਚ ਸਲੇਮੋਂ ਆਕੜਦੀ’। ਕੰਠਾ
ਤਾਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਮੰਗਵਾ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ
ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਸੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ
ਮੜਾਸਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ ਵਿਣਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਖੌਲ
ਕਰਦਿਆਂ ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਚੀ, ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ ਹੋਇਆ। ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰਵਾਏ ਦਾ ਬਣ ਪਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੀਂ! ਬੱਚ ਕੇ ਰਹੀਂ ਕਿਤੇ ਹਾਸੇ ਦਾ ਵਿਣਾਸਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਇ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੇ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫਸਰ ਦੇ ਅਗੇ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁੱਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਦੁਲੱਤੇ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਜੋ ਬਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਬਿੜਕਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁੱਸਾ ਨ ਕਰ! ਤੂੰ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਘਰ ਕੀਤੀ ਏ? ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੇ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਆ ਲੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਅਯੋਗ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਬਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫਸਰ ਦੀ ਬਿੜਕ ਅਤੇ ਚਿਕੜ ਨਾਲ ਤਿਲਕਣ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ— ਚੌਕੀਦਾਰ ! ਜੇ ਅਫਸਰ ਮਾਲ ਨੇ ਬਿੜਕਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਰੰਜ ਨਾ ਹੋ। 'ਹਾਕਮ ਦੇ ਬਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਜਿਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਟਕੋਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪੋ ਚਾਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਗੇ ਸੋਹਣਪ

ਜਾਂ ਕੋਝ ਦੀ ਕੋਈ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ।

(ਪ੍ਰੀਤਮ ਫਰਵਰੀ, ੧੯੫੦—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ)

ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੌਕਰੀ ਛੁਟੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਮਝਿਆ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਦਾ ਹੁਣ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ। ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਣ ਏਨੇ ਸਨ, ਕਿ 'ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ, ਵਿਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿਕਨੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਬਾਲੜੀ ਏਂ। ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਨੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇ ਵਿਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ।

(ਛੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪੈਰ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੇ ਕਾਬੂ, ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਬਾਂ-ਸ਼ੈਰ ਇਹ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰੋ, ਰਬ ਸ਼ੈਰ ਰਖੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਏ, ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, 'ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।'

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ— ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਪਾਓ, ਉਹ ਫਿਰ ਮਾੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਵ ਕਪੂਰ ਨ ਚੱਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ ॥

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ ॥’

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ-ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਪਿਆ ਕਰੇ। ਨਾਂ ਤਾਂ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਜੋ ਹੋਏ। ਸਿਆਣਿਆ ਨੇ ਮੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸਦਾ ਨਾਂ।”

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਪੂਛ (ਰਹਿ) ਅੜ ਗਈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਦਾ ਤਕੜਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ‘ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ਏ, ਪੂਛ ਰਹਿ ਗਈ ਏ’। ਜਿਥੇ ਅਗੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘਾਏ ਜੇ, ਫੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਦੜ ਵਟ ਛੱਡੇ।

(ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ।

ਵੇਖੋ :— ‘ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀਤ।’

ਭਾਵ :— ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਝਗੜਾ ਖਤਮ ਹੋਇਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਜੀ ! ਹੁਣ ਝਗੜਾ

ਕਾਹਦਾ ਅਥੇ ‘ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ’। ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਆਖਾ ਮੰਨ ਕੇ ਅਸਾਂ ਮੁਕਦਮਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਰਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਵਾਨ ਪੁਤਰ ਓਹਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਈ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ‘ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ’। ਕਿਹੁ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖੋ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰੀਏ ਨ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਚਾਰੀ ਜੀ ! ਜੇ ‘ਹਾਰੀਏ ਨਾ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ’, ਤਾਂ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫਤਹ ਹੀ ਫਤਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੋ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦੇਣੇ। ਜਾਂ ਹਾਲੀਆਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੁਦੜ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾਪੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਛੱਡ ਬਹੇ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਨਾ ਛੱਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਵਰਯਾਮ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ ਏ। ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ ਏ ਜੇ ਰੁਸੇ ਰਾੜੀ ਹੋ ਗਿਆ, ‘ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੋ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦੇਣੇ।’

(ਦੁਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸੋਣ ਸੁੱਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਕੋਈ ਇਕੋ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਮਰ—ਕਾਹਦਾ ਹਾਲ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ । ‘ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸਾਵਣ ਸੁੱਕੇ’ । ਰੰਗੀ ਰੋਣਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ— ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਜ਼ਰ ਕੇ ਮਿਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਦਸੇ, ਅਸਾਡਾ ਮਿਠਾਈ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿੱਥੇ ਜੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ‘ਹਾਜ਼ਰ ਕੇ ਮਿਹਰ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ । ਰਤਾ ਪਛੜ ਕੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਹੋ ਗਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਂਡੀ ਉਬਲੂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੁੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸੇ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਗੁਸਾ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜੇ ਗਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੈਲਾਸ਼ ਲਾਲ ਬਿੰਬ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਕੀ ਕਰਦਾ ? ‘ਹਾਂਡੀ ਉਬਲੂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜੂ’ । ਵਿਚਾਰਾ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਹਿਸਾ ਚੋਥਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ ।

ਭਾਵ— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਬੰਡਾ ਹੋਣਾ ਪਰ ਖੁਆਰੀ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਿਆਲੀ ਕਾਹਦੀ ਪਾਈ ਏ,

ਨਿਰੀ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਖੁਆਰੀ ਏ । ‘ਹਿੱਸਾ ਚੋਥਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ, ਧੰਧਾ ਬਹੁਤਾ ਤੇ ਨਫਾ ਬੋੜਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਸੂਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੇ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਸਗਾਈ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ । ‘ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥

ਕਿਉਕਰਿ ਸਾਚਿ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਇ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟੱਲੇ ਤੋਂ ਸਾਹੂਕਾਰ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਨੱਠ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਕਰ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ !

ਸਾਹੂਕਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ ‘ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵੱਗੇ । ਕਿਰਪੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਟੱਬਰ ਸੀ, ਪਰਸੋਂ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਿਕ ਵੇਂ ਚੋਰ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਹੀ ਨੱਠ ਤੁਰਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ
ਸਚਾ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ
ਵਾਸ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵੀ ਸੱਚੀ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —

“ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ,
ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥
ਨ ਨਕ ਸਚੈ ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ,
ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇਇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਡਾਢੇ ਅਤੇ ਆਕੜੇ ਉਹ
ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀ
ਦਾ ਦੌਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ ਤੇ ਬੜਾ ਹੀ
ਸਖ਼ਤ ਆਇਆ ਹੈ । ਬਸ ਕੋਈ ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ
ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ । ਕਿਨੇ ਹੀ ਨੌਕਰ ਉਸ ਨੇ ਕਢ
ਦਿਤੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਹੈ ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ
ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਹੀਰੇ ਵਰਗਾ ਅਮੋਲਕ
ਜਨਮ ਭੋਹ ਦੇ ਭਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹੈਣਿ ਗਵਾਈ ਸੋਇਕੈ,
ਦਿਵਸੁ ਗਵਾਇਆ ਖਾਇ ॥
ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਹੈ,
ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ ਜਾਇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਹੀਲ ਨਾ ਦਲੀਲ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਵੇਖ,
ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ,
ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੋਡੂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਦੀ
ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵੇਖੀ ਨਾ ਗਈ । ਉਸ ਨੇ ਹੀਲ ਕੀਤੀ ਨਾ
ਦਲੀਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਪੜੇ ਸਮੇਤ ਬਾਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲੈ
ਆਇਆ ਤੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੀਲੇ ਰਿਜਕ, ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ
ਵਿਹਲਾ ਬੈਠਾ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਾਲੀ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ ਜੀ ! ਹੀਲੇ ਰਿਜਕ ਮਿਲਦਾ
ਹੈ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ । ਕੰਮ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਖਾਓਗੇ । ਬਹਾਨੇ
ਬਣਾਉਗੇ, ਤਾਂ ਪਛੋਤਾਉਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੱਸੜ ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਮੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇ,
ਪਰ ਜੇ ਹਵਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਔਖਾ
ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਹੁੱਸੜ ਤੋਂ
ਘਬਰਾ ਕੇ ਹੀ ਜਟ ਫਕੀਰ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਜੇਨ
ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ । ‘ਹੁੱਸੜ
ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਠ ਨ ਬਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ
ਕੰਮ ਸਿਰ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ !
ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ ਕਿ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੰਮ ਦੇ
ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੋਈ ਟੰਗ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ । ‘ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼
ਕਰੇ, ਪਰ ਉਠ ਨ ਬਹੇ’ ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ-ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਰੱਬ ਦੇ
ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਵਾਂਗ ਅਟੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਏ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਕਮੁ ਬੁਝੇ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਰੱਬੀ ਰਜਾ ਨੂੰ ਬੁਝ ਲਵੇ, ਉਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੁਕਮੁ ਬੁਝੇ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ ॥

ਸਾਚੁ ਬੁਝਦੁ ਜਾ ਕਾ ਨੀਸਾਨੁ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਨੀ ਤਾਰੋ ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ ।' ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਮਲ— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ' ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਜਾਗ ਵੀ ਤੁਹ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਜੋ ਮਨ ਆਵੇ, ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਰ ਕਸ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰੋ—ਨੀ ਬਸ ! ਤੂੰ ਵੀ ਨਿਮਿਤ ਕਰ, 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ' ਵੇਖਦੀ ਨਹੀਂ, ਝੱਲੀ ਤਾਬੇ ਵੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਚੋਧਗਣੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ ।

ਵੇਖੋ :— 'ਅਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲੁ ਕਿਨੇ ਝਿਠਾ'।

ਭਾਵ :— ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ੀ - ਕਾਕਾ ਜੀ ! 'ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ' ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਹਾ ਜੇ। ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾਕੇ ਪਿਛੋਂ 'ਸੋਚਾਂ ਜਾ ਵਿਚਾਰਾਂ' ਕਰਨ ਲਗੇ ਜਾਂ ਪਛਤਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ— ਕਰਮਦੀਨਾ ! ਜੇ ਹੋਣਾ ਸੀ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਹੁਣ ਪਛਤਾਏ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ, ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗਲ ਦੇ ਲਮਕ ਜਾਣ ਤੇ ਫਾਇਦੇ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵੈਰ ਭਾਵ ਵਧ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— 'ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ !' ਇਕ ਪਲਿਉਂ ਦਿਉ, ਫਿਰ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ ਤਾਂ ਕਹਿਣਗੇ, 'ਲਾਲਾ ਹੁਰੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ'।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ ਮੈਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ (ਸਾਵਣ ਦੇ ਮੀਂਹ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿਧਰੇ ਵੱਸੇ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਵੱਸੇ)।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੁਨਾਲੇ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ, ਮੈਂਹ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ।'

ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਵੀ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੇ ਕਿਸ ਗਲ ਤੇ ਵਰ ਪੈਣ।

(ਕੋਇਲ ਕੂ— ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਹੁਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ। ਵੇਖੋ—
ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੋ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਹੜੇ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਸੁਝਾਗ ਜੋੜੀ ਜਦ ਬਾਮ ਨੂੰ ਸੈਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਦੀ ਤਾਂ ਲਖਨਊ ਦੇ ਮਨਦਲੇ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਦੇ:

‘ਹੁਰ ਕੀ ਗੋਦੀ ਮੇਂ ਲੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।

ਕਉਏ ਕੀ ਚੋਂਚ ਮੇਂ ਅੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।’

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੁਰਾਂ (ਮੁੱਕਾ) ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੌਟੇ ਜਾਂ ਡੰਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਡਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਕੋਈ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ, ‘ਹੁਰਾਂ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ?’

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ, ਉਤੇ ਅੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਸੂਖ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਏਨਾ ਰਸੂਖ ਸੀ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ। ਬਸ, ‘ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ ਤੇ ਉਤੇ ਅੱਲਾ’ ਹੀ ਵਜਦਾ ਸੀ।

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੌਣ (ਥਾਂ), ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ। ਕਾਲੇ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ? ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੌਣ, ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।’ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸੌਂਦੀ ਹਾਂ। ਵੇਖੋ :— ‘ਸਦੀ ਨ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਈ।’

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਬਦੇ ਬਦੀ ਵੱਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲੀ ਭਾਬੀ। ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈਂ, ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਲ ਹੈ, ਅੱਧ ‘ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉਤੇ ਮੈਂ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸੌਂਦੀ ਹਾਂ।’

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ, ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਅਣਜੋੜ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੇਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਨ ਦਈ— ਮਾਂ ਜੀ! ਇਹ ਗਲ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ। ਵੇਖੋ ਨਾ, ਚਾਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ ਤੇ ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ’। ਇਹ ਅਗ ਪਾਣੀ ਦੀ ਖੋਡ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ।

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉੱਤੇ ਲਈਏ?

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਇਤਨੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਆਰ ਨ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਵਰ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਜ ਅਸੀਂ ਰੁਪਈਏ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਣ ਲਈ ਲੈ ਵੀ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਦਸ, ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਾਈਏ? ‘ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉੱਤੇ ਲਈਏ?’ ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਤੂੰ ਬੜਾ ਦਾਨੀ ਆ ਗਿਆ ਏਂ।

(ਨਿਰਾਲੀ ਵਹੁਟੀ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੋਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਛੇ ਦੇ ਸੂਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੜੇ ਜਿੱਦੀ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੋਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਛੇ ਦੇ ਸੂਰੇ' ਭਾਵੇਂ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦ ਪੂਰੀ ਹੋਣੋਂ ਨਾ ਰਹੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥

ਭਾਵ :— ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਚ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਸਚ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚ ॥

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਥੋੜੇ ਹੀ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਦਿਖਲਾਵੇ ਖਾਤਰ ਬਕਬਾਦ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ਫੈਲ ਫਕਤੁ ਸੰਸਾਰ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਆਣਾ (ਮੂਰਖ) ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ॥”

ਜੇ ਇਕ ਅਧ ਰੰਗੀ ਕਰੇ ਦੂਜੀ ਭੀ ਵੇਰਾਸਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਆਸਾ)

ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇਰਬ ਸਾਡਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਰਖ ਲਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਅਖਰੰ ਦੁਇ ਭਾਖਿ ॥

ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਛਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰੇ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਆਰ ਵੀ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਆਪਣਾ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ! ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰੇਗੇ ? ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੇਗੇ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਲੀ ਅਕਲ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹੈ ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ

ਗੁੜ ਸਾ ਮਖੀ ਖਾਇਆ ।’

ਨਾਮਰਜਾਦੁ ਆਇਆ ਕਲਿ, ਭੀਤਰਿ

ਨਾਗੇ ਬੰਧਿ ਚਲਾਇਆ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹੋਛੀ ਰੰਨ ਦੀ ਨੱਥ, ਕਦੀ ਨੱਕ ਤੇ ਕਦੀ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਛੀ ਰੰਨ ਵਾਂਗ ਉਹਦੀ ਨੱਥ ਕਦੀ ਨਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਹੱਥ । ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਭਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਾੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ
ਆਫਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੋਛੇ ਆਦਮੀ ਦੇ
ਹੱਥ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ
ਉਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁਦੋਂ ਵੱਧ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ
ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਭੈਣ ਜੀ ! ਸ਼ੀਲਾ,
ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਜੋ ਅਖੇ 'ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ,
ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ ਆਫਰਿਆ ।' ਚਾਰ ਕੋੜੀਆਂ ਕੀ
ਉਸਨੂੰ ਲਭ ਗਈਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨ
ਦੇਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਸਦਾ
ਖੇਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਵੀ
ਦਿਤੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਤੇ ? ਗਲੀ ਗਲੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ
ਪਈ ਏ । 'ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।' ਮੈਨੂੰ
ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਉਧਾਰ ਮੰਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਤੇ
ਭਿਖਿਆ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਣੀ ਅਮਿਟ ਹੈ । ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਨਾਲ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ।
ਜਾਂ ਹੋਣਹਾਰ ਬੜੀ ਡਾਵੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ
ਹੈ, ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਕੁਮਾਰੀ ਨੂੰ
ਇਸਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿਤੀ । ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ
ਹੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ ਗ਼ਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਈ । ਇਹ
ਅਜੇਹੀ ਡਿੱਗੀ ਕਿ ਮੁੜ ਨਾ ਉੱਠੀ । 'ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ
ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਕੋਣ ਮੇਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ
ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਟਾ—ਓ ਬਾਬਾ ਜੀ, 'ਹੋਣੀ
ਨੂੰ ਕੋਣ ਮੇਟ ਸਕਦੇ ।' ਨਹਿ ਨਹਿ ਮਿਟਤ ਭਾਵਨੀ,
ਲਿਖੀ ਜੋ ਦੇਵ ਨਿਰੰਜਨ ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨ
ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋਈ ਹੋਣਾ ਹੈ;
ਮਾੜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕੀ ਸੰਗਿਤ ਰਹਉ

ਜਉਕੀ ਭੂਸੀ ਖਾਉ ॥

ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ,

ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨਾ ਜਾਉ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਨਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ
ਪਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ
ਕਿਸੇ ਦੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ— ਸਰਦਾਰ ਜੀ,
ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣੇਗਾ ।
'ਹੋਨਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ ।' ਹੁਣੇ
ਹੀ ਉਹਦੇ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦਿੱਸਣ ਲਗੇ ਪਏ
ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਰ ਸੁਣ ਲੋ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਮ
ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ
ਗਲ ਦੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ !

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਲਉ ਜੀ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ
ਦੀ ਸੁਣ ਲਓ ਰਾਮ ਰਾਮ । ਮੁੰਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਨਵੀਆਂ
ਖਜ਼ਾਈਆਂ ਕਰ ਗਿਆ ਏ । ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਅਖੇ ਰਬ ਨੂੰ
ਨਾ ਯਾਦ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡੰਗੋਰੀ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਹੀ ਖਾਸ ਖਿਆਲ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਬਕ ਗਏ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ? ਸਚ ਹੈ 'ਹੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡਿੱਗੋਰੀ ਦੀ' । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਮੀਆਂ ਲਈ ਹੀ ਸੋਚੀਂ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ । (ਸੰਗ)

ਹੋਣਹਾਰ ਸੇ ਹੋਗ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਜੋਗ ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਇਆ ।

ਹੋਣਹਾਰ ਸੇ ਹੋਗ ਗੁਰ ਸਮਝਾਇਆ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ—ਫ਼ਿਕਰ ਕਾਹਦਾ ਹੈ । 'ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ' ਜੇ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਅਵੱਥ ਮਿਲੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਹੋਵੇ ਸਰਵਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਰਵਣ ਵਰਗਾ ਪੁੱਤ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਖ ਉਪਕਾਰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਪੁੱਤ ਕੁਪੁੱਤ ਚੱਕੀ ਉਠ ਬੋਈ ।
ਹੋਵੇ ਸਰਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੋਲੇ ਭਾਰ ਤੇ ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਗੇ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਗਲਾਂ ਕਰੋ ! ਹੋਲੇ ਭਾਰ ਤੇ

ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ । ਪੁਛੋ ਸਾਥੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਏਣਾ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ)

ਹੋਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਹੀਨ ਬਹੁਤਾ ਹੋਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ—ਮਿਤਰੇ ! 'ਹੋਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ' । ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ ਤੇ ਪੈਸਾ ਟੱਕਾ ਪੱਲੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸੁ । ਬਾਹਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ । (ਸੰਗ)

ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਕੱਤਰ-ਰੋਧਰੀ ਜੀ । ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਚਲ ਵਸੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜੋ ਆਏ ਹਨ, ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਭੁਲ ਨਹੀਂ, ਫੰਮ ਸੂਤ ਕਿਵੇਂ ਪਵੇ ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ, ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ ਵਾਲਾ ਹਿੰਸਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ ਲਹੈ ਮਨ ਕੀ ਚਾਲ ।' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ)

ਹੰਸਾਂ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ ਬਗੁ ਡੱਡਾਂ ਭਾਲਣ ਜਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਸਾ ਤੇ ਬਗਲਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ । ਹੰਸਾਂ ਨੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣੇ ਹਨ ਤੇ ਬਗਲ ਨੇ ਡੱਡਾਂ ਢੂੰਡਣੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਾ ਹੰਸ ਸਭਾ ਵੀਚਾਰੁ ਕਰਿ ਦੇਖਨਿ ਤਾ ਬਗਾ ਨਾਲਿ
ਜੋੜੁ ਕਦੇ ਨ ਆਵੈ ॥

ਹੰਸਾ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ, ਬਗੁ ਡੱਡਾ ਭਾਲਣ ਜਾਵੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ
ਭੁਲ ਗਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਵਡੇ ਦੀ ਨਕਲ ਜਾਂ
ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲਾ
ਬਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਿਆਰਾ ਆਪ ਜਮਾਲ ਵਿਖਾਲੇ,
ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ ਹੋਣ ਮਤਵਾਲੇ ।
ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਲੇ,
ਬੁਲਾ ਭੁਲ ਗਈ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਬੁਲੇ ਬਾਹ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੀਦਿਆ ਬੱਗਾਂ ਆਇਆ
ਦਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਖਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ
ਬਣਦਾ । ਅਸਲੀਅਤ ਅਸਲੀਅਤ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੀਦਿਆ,
ਬੱਗਾਂ ਆਇਆ ਦਾਉ ॥
ਡੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗੁ ਬਪੁੜੇ,
ਸਿਰ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਓ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਸਾ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੇ
ਦਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਮਾੜਾ ਰੀਸ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੋਲੈ ਅਗੇ ਗਾਵੀਐ, ਭੈਰਉ ਸੋ ਗਉੜੀ ।
ਹੰਸਾਂ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ, ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੇ ਦਉੜੀ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂ ਹੰਕਾਰ
ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੁਖ
ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਭਾਈ, ਸਾਊਆਂ ਦੇ
ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।
'ਹੰਕਾਰਿਆਂ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ।' ਰੱਬ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਰ
ਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਹੰਦੇ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ, ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ ।

ਭਾਵ :— ਉਨ ਕਤਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਪਟ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜਾਉਰੀਆ
ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੇ ਜੱਟੁ ॥
ਹੰਦੇ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ,
ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਕੋਈ ਧਨੀ ਜਾਂ
ਸਰਦਾਰ ਬਣਨ ਨੂੰ ਕਾਹਲਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ—ਅਲਾ ਰਖਿਆ !
ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਉਥੇ ਤਾਂ 'ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ
ਮੀਰੀ' ਹੈ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧਰਾਂਦਾਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ)

ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ
ਦੀ ਗੱਦ ਗੁੰਦੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਭਾਉ ਖਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਇਸ
ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਕਾਹਦਾ ਦੋਸ਼ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ
ਆਲੇ ਟਾਲੇ ਕਰੀ ਜਾਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ
ਪਈ 'ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਈ ਸੂਤ
ਆਉ ਕੰਮ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਂ ਜੀ, ਹਾਂ ਜੀ ਕਹਿਣਾ, ਸਦਾ ਸੁਖ
ਰਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਂਦਾ ਰਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਮੁਖੇ ! 'ਹਾਂ ਜੀ ! ਹਾਂ ਜੀ ! ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣਾ' । ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ। ਈਨ ਮੰਨੀ ਤੇ ਬਗੜਾ ਚੁਕਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿੰਗ ਲਗੇ ਨਾ ਫਟਕੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਖਰਚ ਕੁਝ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਲਾਭ ਬੇਅੰਤ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸ ਨਵੀਂ ਸਾਜ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਸੀ । ਹਿੰਗ ਫਟਕੜੀ ਤਾਂ ਉਸ ਜੀ ਲਗਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਤਕੀ ਉਹ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਚੁਕੰਨੀ ਬਰੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫਤਹ ਨਜ਼ਦੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬੀਮਾਰ ਰਿਹਾ, ਤਦ ਵੀ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ । 'ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫਤਹ ਸਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿੰਦੂ ।

ਭਾਵ :— ਧਨੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚਿੱਤ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਸਚ ਹੈ 'ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹਿੰਦੂ' ਹੈ, ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸਮਰਥਾ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਣ- ਤਾਕਤ- ਧਨ- ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਮਾਣਾ ਰਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ 'ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ' ਹੈ,

ਉਹ ਸੁਥਰਾ ਲੁਟਕ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਬ ਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ. ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕ

ਕਉਣੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਦਇਆਲ ਸੇਤੀ ਮੋਰੀ ਮਾਈ ॥

ਕਉਣੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਰੂਪ—ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਕਉਨ ਬਸਤ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਉਨ ਬਸਤ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥

ਲਪਾਟਿ ਰਹਿਓ ਰਸਿ ਲੋਭੀ ਪਤੰਗ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥
ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵਡਾ ਨਹੀਂ, ਵੱਡਾ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਵਡੇ ਵਡੇ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਲੋਗ ॥

ਤਿਨ ਕਉ ਬਿਆਪੈ ਚਿੰਤਾ ਰੋਗ ॥

ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥

ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੇ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ, ਸਭ ਕੋਈ ਸੁਖ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੇ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੇ ॥
ਸਭ ਕੋਇ ਮੀਠਾ ਮੰਗੇ ਦੇਖੇ ਖਸਮ ਭਾਵੇ ਸੋ ਕਰੇ ॥
ਕਿਛੁ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਅਨੇਕ ਕਰਈ ਨਾਮ ਤੁਲਿ
ਨਾ ਸਮਸਰੇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਪੂਰ ਖੁਆਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ॥
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀ ਵਸਣ
ਭੂਤਨੇ, ਢਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ । ਵੇਖ —
ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੇਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਫਰਕ ਦਸਿਆ ਹੈ । ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਲੜਾਕੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, ‘ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਗੁਣ ਨੇ’ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ! ‘ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਭੂਤਨੇ, ਢਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ ।’
(ਸੰਗ)

ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੌਤ ਦੇ ਮੰਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੋਲ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ

ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ੧੯੪੭ ਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਅਸਾਂ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਕਟੇ । ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਇਉਂ ਦਿਨ ਕਟਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ‘ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।’
(ਸੰਗ)

ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਕਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ—ਯਾਰੋ, ਅਨਰਥ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੇ ਸੁਣੈਣ ਸਿੰਘ ਮਾਂਦਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ, ਅਖੇ ‘ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।’ ਉਹ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹਾਲੀਂ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਹਿਰੀ ਸਪ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ॥
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਣ ਕਮਲੇ, ਸੁਣਤ ਬੋਰੇ (ਬਾਉਰੇ)

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਜਾਂ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਏ ? ‘ਕਹਿਣ ਕਮਲੇ ਸੁਣਤ ਬੋਰੇ ।’ ਕੋਈ ਸੁਦਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦਾ । ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬੇ-ਥਵੀ ਬੇ-ਪੈਰੀ ਗੱਲ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਕਲ ਜਾਂ ਮੱਤ

ਵੀ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰ ਕੋਰ—ਬੀਬੀ, ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾ? ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤੂੰ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏਂ, ਖੋਰੇ ਤੇਰੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। 'ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।' ਜਿੰਦਾਂ ਤੂੰ ਕਰਨੀ ਏਂ, ਇੰਦਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਰੋਬਰ ਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਨਾਲ।

(ਦੁਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ੋ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਹਿਣਾ ਸੋਖਾ, ਕਰਨਾ ਔਖਾ। ਜਾਂ
ਕਹਿਣਾ ਸਹਿਲ ਤੇ ਕਰਨਾ ਔਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਬਰਚ ਕਰੇ, ਪਰ ਉੱਜ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਚਨ ਦੇਣਾ ਸੋਖਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਲਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹਿਣਿਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤੜਕਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਲਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਜ਼ਾਂ ਹੋ ਚਲੀਆਂ ਨੇ। ਅਖੇ 'ਕਹਿਣਿਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।' ਅੱਜ ਕਲ ਚੂਹੜੇ ਚਮਿਆਰ ਵੀ ਹਾਕਮ ਬਣ ਰਹੇ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ।

ਭਾਵ :— ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਦਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ ਕੋ, ਕਹਿ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨ ॥
ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਮਾਰਿਆ ਸਾਡੀ ਜੁੱਤੀ ਤੋਂ।” ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਕਹਿ ਗਈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਡੋਬ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। ‘ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼’ ਵਾਂਗ ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਾਕ ਨਾ ਕਹੇ।

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ, ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ,
ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ।

ਭਾਵ :— ਅੱਡੇ ਅੱਡ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਜਦ ਇਕ ਬੇ-ਡੋਲ ਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜੋਥਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਬੇਮੇਲ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਸੁਰ ਰਲਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਰਾਗ। ਵਾਜੇ ਦਾ ਅਲਾਪ ਕੁਝ, ਤਬਲੇ ਦਾ ਕੁਝ। ‘ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ, ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੁਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ। ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨਾ ਡੋਲੈ।

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖ਼ਾਲੀ ਘੜਾ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਜਦ ਗਿਆਨਵਾਨ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਅਗਿਆਨੀ ਰੌਲਾ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਬੋਲਤ ਬੋਲਤ ਬਢਹਿ ਬਿਕਾਰਾ ॥

ਬਿਨੁ ਬੋਲੇ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰਾ ॥

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੁਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ ॥

ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨ ਡੋਲੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਾਂਡ)

ਕਹੂ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀੜ।
ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਬਜ਼ੀਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਾਲ
ਬੜਾ ਰੋਲਾ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਬਗੜੇ ਵਾਲੀ
ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਰੋਲਾ ਸਾਰੇ ਪੈ
ਗਿਆ। ਅਖੇ 'ਕਹੂ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀੜ
ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਬਜ਼ੀਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹੋ ਤੇ ਘੁਮਿਆਰੀ ਗੱਧੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ
ਚੜ੍ਹਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ
ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਤ ਓਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਖਣ
ਉਤੇ ਭਾਰਾ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ! ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਜੀ
ਆਵੇ ਕਰ ਲਵੋ, ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਡੀ ਇਕ ਨਹੀਂ
ਜੇ ਮੰਨਣੀ। 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਗੱਧੀ
ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਕਾ, ਕੈਰਾ, ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ
ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ
ਸੰਭਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕੱਕੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਬਿੱਲੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ, ਭੁਰੇ ਨੰਹੁ ਵਾਲਾ, ਛਾਤੀ ਉਤੇ
ਵਾਲ ਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਇਹ ਆਦਮੀ ਪੰਜਾਬ
ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਉਲਟ ਮਾੜੇ ਸਮਝੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਜੇਹੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਨੁਕਸਾਨ
ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਸ ਪੈ ਗਏ ਇਸ
ਬਿੱਲੇ ਮੱਕਾਰ ਦੇ? ਸੁਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ? 'ਕੱਕਾ
ਕੈਰਾ ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ
ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ ਵੇਖੋ:—ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜਾਂ ਥੋੜੇ
ਧੰਨ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਹੁਤ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਮਿੱਠਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਰਬ ਬਰਕਤ ਪਾਵੇ ਤਾਂ ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ
ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਥੋੜਾ ਭੇਦ ਪਤਾ ਲਗ
ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬੜਾ ਲਾਭ
ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਔਖਾ ਜਾਂ
ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ
ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਤਖ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ
ਵਡਿਆਈ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ
ਸੀ। ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ, 'ਕੱਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲੱਖ'
ਪਿਆ ਵਿਖਾਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਦਕ-ਹਨ, ਅਣ-
ਭਿਜ ਇਹੋ ਸਮਝਦਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ
ਹੀ ਹੈ।

(ਮੇਰਾ ਵਲਾਇਤੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ— ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ)

ਕੱਖ ਨਾਲ ਭੀ ਰੱਖ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਨਾਲ ਵੀ
ਬਣਾਈ ਰੱਖ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਰ ਇਕ
ਨਾਲ ਰੰਗਾ ਸਲੂਕ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ
ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੀ
ਕਦੇ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ 'ਕੱਖ ਨਾਲ
ਵੀ ਰੱਖ' ਵਾਲੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ, ਉਹ ਰਹੇ
ਨਾ ਰੱਖੀ।

ਭਾਵ :— ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਮੁਸ਼ਕਲ
ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਬੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਭਾਵ
ਸੁਰਾਰਤ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣਾ ਢੱਲ ਦੇ ਕੇ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਾਤ ਸੁਖਾਲਾ ਕਿਉਂ ਸਵੈਂ,
ਤਿਣ ਅੰਦਰ ਅੱਖੀ ।
ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ,
ਉਹ ਰਹੇ ਨਾ ਰੱਖੀ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ
ਦਰਵਾਜ਼ਾ । ਜਾਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ
ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ (ਪਾੜਫਾ) ਜਾਂ ਕੱਖਾਂ
ਦੀ ਝੁੱਗੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਬਾਹਰਲੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤਾਂ ਬੜੀ
ਹੋਵੇ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਪਰੀ ਫੂੰ ਫਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਉਂਜ
ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ।
ਅਖੇ 'ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ।'
(ਸੰਗ)

ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ । ਜਾਂ ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ ।

ਭਾਵ :—ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਜਾਂ ਧਨ ਨਾਲ
ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ — ਮਿਹਨਤ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ
ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ 'ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ'
ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਨਾਲ । ਦਿਨਾਂ ਚੰਗਿਆਂ
ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਕੱਖਾਂ ਭਾਅ, ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਕਿਸੇ
ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਗੁਲਾਮਾਂ
ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।
ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਰਾਣੀ-ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਕੱਖਾਂ
ਭਾਅ, ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।' ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ
ਮੁਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਧਰ ਤਾਕਤ ਵੇਖੀ, ਓਧਰ
ਦੇ ਹੀ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰਗ)

ਕੱਖੋਂ ਹੋਲੇ, ਪਾਣੀਓਂ ਪਤਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ
ਹੋਲਾ ਜਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪ੍ਰੇਮੀ—ਪੁੱਤਰਾ ! ਜਿੱਦੋਂ ਹਟ
ਜਾ । ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਵਗਾੜਿਆ, ਜੋ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ
ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਈ ਮਾਰਨ ਲਗੇਂ । ਬੋੜੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਲੀ
ਅਗੇ ਸਾਡੀ । ਕੱਖੋਂ ਹੋਲੇ, ਪਾਣੀਓਂ ਪਤਲੇ ਕਰ
ਛੱਡਿਆ ਈ !

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਚ ਘਰੜ ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ ।

ਵੇਖੋ :—ਨੀਮ ਹਕੀਮ, ਖਤਰਾ ਜਾਨ । ਨੀਮ
ਮੁੱਲਾਂ, ਖਤਰਾ ਈਸਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਅਨਾੜੀ
ਮਿੱਤਰ) ਪਾਸੋਂ ਜਾਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ — ਪੈਸੇ ਭਾਵੇਂ ਵਧ ਲਗ ਜਾਣ,
ਇਲਾਜ ਸਿਆਣੇ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਕਰਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਅੰਜਾਣ
ਦੇ ਵਸ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਿਤੇ 'ਕਚ ਘਰੜ
ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣ ਜਾਏ ।
(ਸੰਗ)

ਕੱਚ ਵਾਂਗ ਕੱਚਾ ।

ਭਾਵ :—ਨਾਜ਼ਕ-ਡਰਪੋਕ, ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹ-
ਦਿਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਹੁਣ ਕੱਚ ਵਰਗੀ ਕੱਚੀ
ਲਗਦੀ ਸੀ । ਜੇ ਹੁਣ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾ
ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਲਕ ਤੋੜ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ।

(ਸਮਾਰਾ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ । ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ
ਚਿਰ ਲਗੇ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਦੀ
ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਿਰ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲੰਪਟ ਆਦਮੀ ਦਾ ਈਮਾਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 'ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਿਸਤਰੀ ਜੀ! ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਨੀਂਹ ਵਲ ਦੇਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦੇ ਉਪਰਲੀ ਇਮਾਰਤ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਚਲੇਗੀ। 'ਕੱਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੱਚੀ। ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਝੂਠੇ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਸਾਂ ਰਾਮ ਲਾਲ ਬਾਬਤ ਗਿੱਲਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਦਸਦੀ ਹੈ 'ਕੱਚੇ ਦੀ ਗਲ ਕੱਚੀ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੇਂ ਕੰਚਨ।

ਭਾਵ:— ਮਾਮੂਲੀ ਬੰਦੇ ਤੋਂ ਬੜਾ ਗੁਣਵਾਨ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਗਲ ਵਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ 'ਕੱਚ ਤੋਂ ਕੰਚਨ' ਬਣਾ ਸਕੋ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ ਵੇਖੋ:— "ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫਰਾਂ"

ਭਾਵ:— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਟਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੀਆਂ ਜੀ! ਅਜ ਕਲ ਕੀ ਈਮਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਧਰਮੀ ਬਣੇ। 'ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ ਹੁਣ ਤਾਂ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ। ਜਾਂ ਕੱਛੇ ਛੁਰੀ, ਮੂੰਹੋਂ ਰਾਮ ਰਾਮ। ਵੇਖੋ: ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੋਸ ਵਿਚ ਚੋਰ।

ਭਾਵ:— ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਬੜਾ ਪਾਖੰਡੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਭੋਲੇਪਨ ਤੇ ਨਾ ਜਾਣਾ। ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ' ਵਾਲਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸਦਾ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਪੂੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ ਜੀ! 'ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸ ਦਾ ਭਰੋਸਾ'। ਜੇ ਧਨ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਥਾਜੀ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਖੋਟੀ।

ਭਾਵ:— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਦਾ ਭੈੜਾ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰੋ! ਤੈਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਿਹਾ ਕਰ। 'ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਹੀ ਖੋਟੀ'। ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਤਦ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਵੇਗੀ, ਜਦ ਕੋਈ ਦੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਵਿਖਾਏਗੀ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੇ।

ਭਾਵ:— ਹਿਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਜਲ ਪਿਆ ਵੇਖ ਕਾਣੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ: ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨੱਥਾਂ ਨੱਕ ਨਵੇਲੀਆਂ, ਨਕਟੀ ਨ ਸੁਖਾਵੈ ।

‘ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੈ ।’

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੱਟੇ ਕਦੀ ਨਾ ਚੁੰਘਣ ਵੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਆਸ ਰਖਣੀ । ਚੰਗਾ, ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਨਹੀਂ ਡਿਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਜਤਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ । ਪਰ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਈ । ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖਾਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਈ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਦੰਮ ਹੋਥ ਸੰਕੋਚ ਲਿਆ । ਆਖਰ ਕੱਟਿਆਂ ਨੇ ਵਟੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁੰਘਣੇ । ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਹ ਕੇ ਪੈਸੇ ਜੇਬ ਵਿਚ ਰਖਣੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਊ, ਗਈਊ ਗੋਹੇ ਗਿਲ ।

ਭਾਵ :— ਵੇਰੀ ਆਪਣੇ ਵੇਰੀ ਦਾ ਇੰਝ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕੀਤੀ । ਅਸਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ‘ਕਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਊ ਗਈਊ ਗੋਹੇ ਗਿਲ’ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧੁੱਖਣ ਵੀ ਸਦਾ ਧੁੱਖਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ ਸੰਘਣੀ,

ਵਿਥੇ ਵਿਥ ਕਪਾਹ ।

ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ,

ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ (ਵਿਚ ਹੀ) ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ, ਕਮਾਦ, ਕਪਾਹ ਤੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੂਤ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਡੇ ਅਡ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਵੀ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਨਾ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ‘ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ, ਸੰਘਣੀ, ਵਿਥੇ ਵਿਥ ਕਪਾਹ । ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ, ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ ਜਾਹ’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਕਮਾਦੀ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਕਣਕ ਤੇ ਕਮਾਦ ਦਾ ਫਸਲ ਪੱਕੇ ਨਾ, ਤਦ ਮਾੜੀ ਮਿਥੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕਰੁੱਤੀ ਜਾਂ ਬੇ-ਮੌਕਾ ਗਲ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! ‘ਕਣਕ ਕਮਾਦ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ’ । ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਪੱਕੀ ਤਾਂ ਕੀ ਪੱਕੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੋਟ, ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਇਛਿਆ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਜੀ, ਕੀ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ? ‘ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੋਟ ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ’ । ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਮੁੱਢ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਝਾ । ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕੀ ਧੀਰਜ ਬਨਾਵਾਂ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਸਸਤੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਜਿਨਸਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦਾ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਣਕ ਜੁ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਭਾ ਪਈ ਵਿਕਦੀ ਹੋਈ । ‘ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ’ ।

ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾ ਤਾਂ ਕਣਕ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖ਼ਤ ਦੀ, ਤੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖ਼ਤਾਵਰ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੋਨਾ ਡਿਗਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਇਕੋ ਦਿਨ ਇਕੋ ਕੰਮ ਆਇਓ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਖਟ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। 'ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖ਼ਤ ਦੀ, ਤੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖ਼ਤਾਵਰ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੁਨਹਗਾਰ ਨਾਲ ਬੇ-ਗੁਨਾਹ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਪੁਲਸ-ਚੋਕੀ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸਣਾ ਵਾਲੀ' ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ, ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪੁਰਾਣੀ ਕਣਕ, ਨਵਾਂ ਘਿਉ, ਚੰਗੀ ਤੀਵੀਂ, ਪਰਵਾਨ ਸਮਾਜੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਉਹ ਕਰੀਏ, ਜੋ ਵਡੇ ਵਡੇ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਥਾਂ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੀ। 'ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਫਿੱਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਝੀ।

ਭਾਵ :— ਗੰਢੇਲ—ਕਣਕ ਵਰਗਾ ਹੀ ਇਕ ਪੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਕੰਮ

ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਕਣਕ ਫਿੱਟੀ ਹੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਫਿੱਟ ਕੇ ਵਾਧੂ ਦੀ ਆਕੜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਬੰਦੇ ਦੀ ਗਲ ਨ ਕਰੋ। ਆਕੜ ਬਹੋ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ। 'ਕਣਕ ਫਿੱਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਝੀ।' ਬਸ ਜ਼ਿੰਮੀ ਤੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਬੰਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਵਿਹਲਾ ਨਾ ਬਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਪੇਟ ਪਾਲਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ'। ਪੇਟ ਜੂ ਰੱਬ ਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਵਿਹਲੇ ਕਿਵੇਂ ਬੈਠੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ॥

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਗਲ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਦਸਣ ਲਈ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੀ ਹੋਈ ਜਾਵੇ। ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਕਰਾਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ॥

ਕਥਿ ਕਥਿ ਕਥੀ ਕੋਟੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਜਪੁਜੀ)

ਕੱਦੇ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਕੱਦੇ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ', ਗ਼ਜ਼ੀਬਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਉਗਰਾਹੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਫੁੱਲਾਂ ਥਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਲਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦ ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ।

ਭਾਵ: — ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਵਰਤੋਂ: — ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਰੁਪਿਆ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਨੂੰ। 'ਕਦੇ' ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦੇ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ' ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਕਦੇ ਨਕਦੇ ਲੈਣਾ ਏਂ। ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰੋ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੀ ਅੱਗ ਕਦੀ ਪਾਣੀ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੱਤਾਂ ਓਦੀ ਠੰਡਾ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ, ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ।

ਭਾਵ: — ਜਿਸਦਾ ਸੁਭਾ ਕਦੀ ਨਰਮ ਕਦੀ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ: — ਛੱਡੋ ਜੀ, ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ? ਉਹ ਤਾਂ 'ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ' ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਵਣਜ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੀ ਖੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕੇ ਨੇ।

ਭਾਵ: — ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਮੈਂ ਵੀ ਜਿੰਨੇ ਜੋਗਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸੋ, 'ਕਦੀ ਖੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ?' (ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।

ਭਾਵ: — ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਹੋ ਚੁਕੀ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਮੈਂ ਡਾਢ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਜ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਕੀ ਕਸਰ ਛੱਡੀ ਸੀ? 'ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।

ਭਾਵ: — ਸੁਖ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਸਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, 'ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।' ਇਸ ਲਈ ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਗੱਲ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। (ਸੰ)

ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿੱਕੀ ਹੈ?

ਭਾਵ: — ਜਿੱਥੇ ਛੁੱਟ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਸੁਆਣੀ— ਇਹ ਸਾਰਾ ਮੈਤਰੀ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਹੈ। 'ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿੱਕੀ ਹੈ?' ਮਿਲੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਹੀ ਮਹਿਲ ਬਣਦੇ ਹਨ।

(ਇਜੇ ਸਿੰਘ —ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?

ਭਾਵ: — ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਰੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ: — ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਪਾਸੋਂ ਜੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਛੁੜਾ ਕੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਤੇ ਵੀ ਲਾ ਲਿਆ, ਤਦ ਉਹ ਕੀ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਵੇਗਾ? ਤੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਚ ਬਣੀ 'ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ।

ਭਾਵ: — ਸੁਖ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵੇਖੋ: — "ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।"

ਵਰਤੋਂ: —

ਸੁਹਣੇ ਅੰਦਰਿ ਭੋਗ ਰਾਜ ਕਮਾਇਆ।

ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ ਤਰੁਵਰ ਛਾਇਆ।

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਦੇ ਖੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ?

ਭਾਵ: — ਖੂਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਪੀ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ: — ਥਾਣੇਦਾਰ — ਨਹੀਂ ਜੀ, ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ। 'ਕਦੀ ਖੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ।' ਅਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਫੜੇ ਜਾਣੇ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ —ਜੋਸ਼ਿਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਕਦੇ ਡੋਬਾ, ਕਦੇ ਸੋਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਜਾਂ ਕਦੀ ਸਹਤਾ ਆਦਰ ਮਿਲੇ, ਕਦੀ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਆਂ ਨੇ । 'ਕਦੀ ਡੋਬਾ, ਕਦੀ ਸੋਕਾ ।' ਕਦੀ ਉਪਰ, ਕਦੀ ਹੇਠਾਂ । ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨਾ ਲਹੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਾਖੰਡੀ ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਨੂੰ ਫਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਨਾ ਚਾਲ ਚਲੰਦੇ ॥

ਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨ ਲਹੰਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ — ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸ਼ਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਪਟੀ ਤੇ ਕੁਸ਼ਤੀ ਸਦਾ ਘਾਟੇਵੰਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਮੰਨੋ ਕਦੀ ਏਸ ਕਪਟੀ ਦੇ ਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ । "ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸ਼ਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪੜਾ ਆਖੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਪੜੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਰਤੋ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਤ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਪਏ ਲਗੇ । 'ਕਪੜਾ ਆਖੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤੀਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਵਤਾਰੇ—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਦ ਤੇਰੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਤਾ ਖਾਨੀਆਂ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵੇਲਾ ਲੰਘਾ ਲੈ । ਸਿਆਣਾ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵੇਲਾ ਜਾਣੇ । ਕਾਹਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਭੜਥੂ ਪਾਨੀ ਏ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਨੀ ਹੈ ? 'ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।'

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ — ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਪੜੇ ਸਬੂਟੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੁਕਮਣੀ-ਭੈਣ, ਗੁਲੇ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ, ਅਖੇ ਕਪੜੇ ਸਬੂਟੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਟੀ । ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸ਼ੁੱਕਾ ਸ਼ਾਂਕੀ ਬੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉੱਥੇ ਲੁੱਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਥੇ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਤੀਵੀਂ ਵੀ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਏ, 'ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉੱਥੇ ਲੁੱਟੀ' । ਹਰਦਮ ਉਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਰਿਹੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ, ਛਾੜ ਮੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੁਥਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਨਾ ਪਾਓ, ਅਖੇ 'ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਛਾੜ ਮਸ਼ਹਿਰੇ ਦਾ' । ਜੋ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਬਰ ਚੂਨੇ ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਉੱਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਕਬਰ ਚੂਨੇ ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਰੇ ਚੋਰ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖੋ, ਤਾਂ ਕਹੋ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਭੋਂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਵੱਡੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਦਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਛੱਡੋ, ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਨਾ ਹੋਇਆ । 'ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

“ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੇ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ
ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੇ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥
ਜਿਨਿ ਐਸਾ ਕਰਿ ਬੁਝਿਆ
ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ਸੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ ਭਲਾ ਰਾਖੇ ਆਛਾ ਗਾਉ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਕਤ ਪੁਰਖ ਨਾਲੋਂ ਸੂਰ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਉਹ

ਵਿਸ਼ਟਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ
ਭਲਾ ਰਾਖੇ ਆਛਾ ਗਾਉ ॥
ਉਹ ਸਾਕਤੁ ਬਪੁਰਾ ਮਰਿ ਗਇਆ
ਕੋਇ ਨਾ ਲੈਹੈ ਨਾਉ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

“ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੇ ਜਾਈਏ ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੇ ਕੋਇ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ : ਜਦ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੋਂਦਲੇ ਤੇ ਬਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਜਾਈਏ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੇ ਜਾਈਏ
ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੇ ਕੋਇ ॥
ਪਾਛੈ ਪਾਉ ਨਾ ਦੀਜੀਏ
ਆਗੈ ਹੋਇ ਸੋ ਹੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹੀ ਕੁਲ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਜਨਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ
ਜਾਂ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ ॥
ਜਿਹ ਕੁਲ ਦਾਸ ਨਾ ਓਪਜੈ
ਸੋ ਕੁਲ ਢਾਕੁ ਪਲਾਸ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

“ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖ ਧੰਨਿ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੁਖ ਧੰਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਂ ਉਗਰਦਾ ਹੈ :

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖ ਧਨਿ ਹੈ
ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮ ॥
ਦੇਹੀ ਕਿਸ ਕੀ ਬਾਪੁਰੀ
ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਇਗੋ ਗ੍ਰਾਮ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

“ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ ਜੋਰੇ
ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥

ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ ਲਈ
ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਮਾਇਆ ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਈਏ ਜਮਾਂ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਲਟਾ ਨਾਂਗਾ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ
ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥
ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ
ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕੁ ਨਾ
ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰੋ ! ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ, ਹਸੋ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ
ਰੰਕੁ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥

“ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮਹਿ
ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ
ਦੁਨੀ ਨ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ : ਹੇ ਪੁਰਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ,
ਦੁਨੀ ਨਾ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥
ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਇਆ,
ਗਾਫਲ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੋਲੇ
ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੋਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੋਰੀ ਝੂਮਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੋਲਾ ਚਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ,
ਕੋਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੋਰਿ ॥
ਉਹ ਝੂਲੇ ਉਹ ਚੀਰੀਐ,
ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਹੋਰਿ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਸ੍ਰੀਰਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ ਹੋਰ 'ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਸਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?' ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਖਤਾਈਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪਿਤ੍ਰ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਚਲੇ, ਕਪਾਹ ਮਲੇ।

ਭਾਵ :— ਕਮਾਦ ਨੀਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਤੇ ਕਪਾਹ ਉਚੀ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਕਮਾਦ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਇਹ ਤੇ ਇਨੀ ਉਚੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਮਾਦ ਚਲੇ, ਕਪਾਹ ਮਲੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ — ਮਾੜਾ ਗੇਨਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ ! ਕਿਸੇ ਉਤਮ ਟੱਬਰ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹੋ ਜਹੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜੰਮਣ ਦੀ ਆਸ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ। 'ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।' ਅਜਿਹਾ ਕਮੀਨਾ ਮਿਤਰ ਸਹੋੜਿਆ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਡੁਬਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਸੇਵਾ, ਖਾ ਮੇਵਾ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਾਗ ਜਾਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਸੇਵਾ ਦੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਾਗ

ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। 'ਕਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਖਾ ਮੇਵਾ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛੱਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਪੰਧਾ, ਛੱਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਡਾਢਾ ਭੂਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਹਲੜ ਜੋ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਸ਼ਿਸ਼ਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਏਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛੱਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਪੰਧਾ, ਛੱਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ (ਆਉਣਾ) ਜਾਇਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਬਦਅਸੀਸਾਂ ਦੇ ਦਿਅਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ— ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ... ਬੱਚਾ ਖਾਣੀਆਂ, ਮੇਰੀ ਬੇਦੋਸ਼ੀ ਧੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਏ। ਸ਼ਾਲਾ ! ਜਾਈਆਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ ਨੇ, 'ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ ਜਾਇਆਂ'। ਕੱਦੇ ਮਰਣ ਨੇ ਤੇ ਮੂਲੀ ਪੁਟਿਆ ਟੋਆ ਹੋਵੇ ਨੇ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ— ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ' ਵਾਲੇ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਚਲਦਾ ਰਹੁ, ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹੋਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੁਕੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੇ ਰਹੋ, ਦੁੱਲਤ ਖਾਉ ।
'ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੁਕੀ ।'

(ਸੰਗ)

ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭੱਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਹੀ ਲੋਖੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰਿਓ, ਗੋਪਾਂ ਨਾਲ ਨਬੇੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । 'ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭੱਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।'

(ਸੰਗ)

ਕਰਜ਼ੋ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਵਡਾ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਤੋਂ ਬੜਾ ਭਾਰ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਟੀ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ 'ਕਰਜ਼ੋ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।' ਤੁਹਾਡਾ ਦੇਣਾ ਦੇ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ)

ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ, ਕਹਿਣੀ (ਕਥਨੀ) ਦਾ ਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰੇ, ਪਰ ਕਰਣੀ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਕਹਿਣੀ ਦਾ ਮੂਰਾ ਅਤੇ ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ ਹੈ । ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਕੈਸਾ ਹੈ ਪਰ ਕਰਣੀ ਦੇ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਹੈ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ — ਡ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ, ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ ।

ਵਧੋ :— ਆਪ ਨਾ ਵੰਝੇ ਸਾਹੁਰੇ, ਲੋਕਾਂ ਮਤੀ ਦੇਇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਹੱਬੇ । 'ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ' ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਇਥੇ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਸੰਗ)

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਕੋਈ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਕਾ ਦਰਿ ਲੇਖਾ ਹੋਇ ॥

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਲਾਹੀਐ,

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੇ, ਸੈਆਂ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਰੱਬ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਝਟਾ ਪਟ ਕੋਈ ਬਾਨਣੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨਗਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੋ ਲਾਵਾਰਸ ਸੀ, ਮਰ ਗਿਆ । ਮੰਤਰੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਗਿਣ ਕੇ ਕਿ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸਵੇਰੇ ਬਿਸ਼ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਲਾਕੇ ਖੌਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ । 'ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੇ, ਸੈ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ

ਹੋਈ। ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕੀ ਖੁਲ੍ਹਿਆ, ਮਾਨੋ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ— ਡ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

“ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ, ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ।”

ਭਾਵ :— ਜਾਤ ਦੇ ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਹਾਂ, ਪਰ ਰਹਿਣੀ ਪਸੂਆਂ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ ॥

ਲੋਕ ਪਚਾਰਾ ਕਰੈ ਦਿਨ ਟਾਤਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਉਹੋ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਨਾਵਾਕਫ਼ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਈ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਮਿਸਤਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਕ ਮੋੜ ਵੀ ਬਿਨਾ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਿਆ। ਸੱਚ ਹੈ ਭਾਈ ਸਭ ‘ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ।’ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨੁਕਸ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਣ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ। ਵੇਖੋ :— ‘ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ।’

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਤੇਰੀ ਝੋਪੜੀ

ਗਲ ਕਟਿਆ ਕੇ ਪਾਸ ॥

ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ

ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਭਇਓ ਉਦਾਸ।’

(ਬਾਣੀ—ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ, ਗਲ ਲੱਖ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਖੂਬ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਪਰ ਕੰਮ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ ਚੰਗੀ, ਗਲ ਲੱਖ ਦੀ ਮਾੜੀ। ਨਬੇੜਾ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਉਤੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਗੱਪਾਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਕਰਨੀ ਔਖੇ ਰਾਹ ਸੁਖਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ— ‘ਨੀਚ ਕੀਚ ਨਿਸ੍ਰੁਤਾ ਘਨੀ, ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ।’ (ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, —ਭਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ, ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਵੇਖੋ :— ‘ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਬੋਂ ਦੇਵੇ ਰੋਈ।’

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਤ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। ‘ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ, ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ, ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ।’ ਕਰਮ ਹੀਣ ਜੋ ਖੇਤੀ ਕਰੇ, ਗੜੇ ਪੈਣ ਜਾਂ ਬੈਲ ਮਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ, ਚੰਗੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰੇ ਵਪਾਰ ਮਾੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਰਮ ਚੰਗੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਿੱਧੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਭੀ ਪੁੱਠੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ :—

‘ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੇ।

ਭਾਵ :— ਫੈਸਲਾ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋ :—

ਫਿਰਿ ਜੈਮਨ ਰਿਖਿ ਬੋਲਿਆ
ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਮਥ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵੇ ।
ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੈ,
ਦੇਹੀ ਮਥ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਵੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ — ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਰਮਾਂ ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ
ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ
ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੁਖ ਨੂੰ ਮੁਖ
ਰਖ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇ ਪਰ ਫਲ ਦੁਖ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਮੈਂ ਤੱਤੀ, ਕੋਢੀ
ਕਰਮਾਂ ਹਾਰੀ ਆਂ । ਸਹੁਰਿਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ
ਵੇਖਿਆ । ਹੱਡ ਰੋਲੇ, ਜਾਨ ਖਪਾਈ । ਹੁਣ ਮਾਪਿਆਂ
ਦੇ ਘਰ ਸੁੱਖ ਦੀ ਆਸ ਰਖ ਕੇ ਆਈ ਤੇ ਚੰਦਰਾ ਦੁਖ
ਵੀ ਤੇ ਦੁਖ ਵੀ ਉਹ ਜਿਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਨਾ ਇਲਾਜ,
ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਾਲ ਆ ਗਿਆ । ਵਾਹ ਕਰਮਾਂ
ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।
ਹੋ ਮੇਰਿਆ ਸਾਥੀਆਂ !

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ ਚੰਗੀ, ਅਕਲ ਦਾ
ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਮ ਸਾਥ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਹੀ
ਗਲ ਹੈ । ਅਕਲ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਰੋਸਾ
ਰਖਣਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ :— ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ
ਬਥੇਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਨਿਰਾ ਬਲੀ ਹੀ ਹੈ ।
ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ ਅਗੇ ਤੇ ਇਕ ਪਿਛੇ ਹੀ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ ਚੰਗੀ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ
ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ
ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ ਕਾਲੀਦਾਸ
ਕਰਮ ਦੀ ਰੇਖਾ ਜੋ ਮਸਤਕ ਪਰ ਹੋਤੀ ਜਾਇ
ਨਾ ਧੋਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ,
ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਰਾਣੀ ਜੀ, 'ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ
ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ' ? ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜੂ ਇਹੋ
ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੇ ਕੇ
ਦੂਰ ।

ਭਾਵ :— ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ
ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਰਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋ :—

ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ
ਵਾਰੇ ਧਰਮੁ ਹਦੂਰਿ ॥
ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ
ਕੇ ਨੇੜੇ ਕੇ ਦੂਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਕਰਮਾਤ ਨਾਲੋਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਚੰਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ
ਰਖਣਾ ਕਰਮਾਤ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ :— ਸਭ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਕੇ
ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਸਭ ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ
ਜਾਨਣਾ ਇਕ ਕਰਮਾਤੀ ਗੁਣ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਕਰਮਾਤ
ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਥੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰੀ
ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ, ਇਹ ਸਚਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ।

ਵਰਤੋ :—

'ਉਸਤਤਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥
ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰੀਰ ਗਿਲਾ ਵੀ ਸੜੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਸਾਂ ਦਾ ਰੁੱਖਾਂ ਸੁਭਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਸ ਦੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਸੀਨਾ ਛੋਕੇ ਛੋਕੇ ਹੋਇਆ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । 'ਕਰੀਰ ਗਿਲਾ ਵੀ ਜਲੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।' ਸੱਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਾਲ ਝੰਡਾ ਹੀ ਖੜਾ ਰਖਦੀ ਹੈ ।
(ਜੀਉਂਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਮਸ਼ੇਰ)

ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ ਜਾਂ ਕਰੇ ਗੰਗਾ ਤੇ ਭਰੇ ਬੀਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਖਰਾਬੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਪਰ ਫੜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ (ਸਜਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੁਗਤੇ) ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਉ ਗਰਿਫਤਾਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਫੜ ਲੇ, ਖਾਵੰਦ ਦੇ ਵਰੰਟ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । 'ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ' ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮੇਂ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

(ਫੁਲਵਾੜੀ—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਕਰੇ ਵਾਹ ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ । ਵੇਖੋ :—
'ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ । ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।'

ਭਾਵ :— ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋ, ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਗਵੇ, ਕਰੇ ਵਾਹ, ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ । 'ਜਿਨੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋਗੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰੇਲਾ ਕੋੜਾ, ਉਹ ਵੀ ਅਧਰਿਭਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਅਗੇ ਹੀ ਔਕੜ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਉਪਰ ਹੋਰ ਕਰੜਾਈ (ਸਖਤੀ) ਆ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਦਰਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਇਸ ਸਿਆਲੇ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਜੋਖਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਬੱਦਲ ਆ ਗਏ, ਬੂੰਦਾਂ ਬਾਂਦੀ ਲਗ ਪਈ । ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੀਕਰ 'ਕੋੜਾ ਕਰੇਲਾ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਅਧਰਿਭਿਆ ।

(ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ —ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)
ਕ੍ਰੋਧੀ, ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਕ੍ਰੋਧੀ ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਗ੍ਰੇਸੇ ਵਿਚ ਆ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਲਿਆ । ਸਚ ਹੈ : 'ਕ੍ਰੋਧੀ ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅਜ ਸੁਖੀ ਹੋਕੇ ਵਸ ।

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੁਖੀ ਕਟੋ, ਕਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਲਾਇਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮੀ ਤੇ ਮੌਜ ਮੇਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਵਸਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ : 'ਕਲ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅੱਜ ਸੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਵਸ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਲਰ ਖਤੇ ਨ ਜੰਮਈ, ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੋ ।

ਭਾਵ :— ਕੱਲਰ ਵਿਖੇ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾਂ ਹੀ ਮੀਂਹ ਵਰੇ । ਭਾਵ, ਮੰਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗਿਆਈ ਵਰਤੋਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ, ਕਣੜਾਵੇ ਕੰਤੀ ।

ਕੱਲਰ ਖੇਤ ਨ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੋ ॥

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈਂ ਨਾ ਹੋਵਤ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਤਿਵੇਂ ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਤਾਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕਹੀ ਜੇ । 'ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈਂ ਨਾ ਹੋਵਤ' ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਸਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਕਲਰ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਝੀਐ ਕੱਜਲ ਕੋਠੜੀ ਮੁਹ ਕਾਲਖ-ਭਰੀਐ ॥
ਕਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ । ਜਾਂ ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕੁਪੱਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ?

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਿਵੇਂ ਕੁਪੱਤੀ ਜਨਾਨੀ ਜਾਂ ਕਪਟੀ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ । ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਿ 'ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ।' ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੀ ਚੰਗੀ ਗਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ । (ਸੰ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੋਲ (ਕੋਢਲ)

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸੋਸਟ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕਠਨ ਵਰਤ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਉਸ ਉਪਰ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਮਪਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੋਲ' ਉਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ।
(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ । ਵੇਖੋ :— 'ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਾ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੀਤੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਨ-ਅਧਕਾਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਮਤ ਦੇਈਏ, ਪਰ ਫੱਲ ਕੁਝ ਨਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤਾਂ 'ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ' ਪਾਉਣ ਤੁਲ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਪੋਹਣੀ । (ਸੰਗ)

ਕਲਾ ਕਲੰਦਰ ਵਸੇ, ਤੇ ਘੜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਈ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਓ ! ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪਾਕੇ ਕਲ ਦਾਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਾ ਜਾਓ । ਅਖੇ 'ਕਲਾ ਕਲੰਦਰ ਵਸੇ ਤੇ ਘੜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।'

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਲਾ: ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕੱਲਾ ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਰੁਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕਲ ਪੁਣੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਸਾਲੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਰਾਣੀ
ਕੋਕਲਾ ਭੀ ਇਕੱਲ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,
'ਕਲਾ ਰੱਖ ਕਰਕੇ ਰੁੱਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।'

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੋਰੇ - ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹਰੀ
ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਕੇ ਨੀਰ ਸਦਾਵਣਾ ਤਾਂ

ਪ੍ਰਭੁ ਲੇਖੇ ਅੰਦਰ ਪਾਈ।

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ
ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ
ਵਿਚ ਚੰਡਾਲ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਵਰਤਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਸੁ ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਕਰਮ ਧਰਮੁ ਨਾ ਕੋਈ॥

ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ ਹੋਈ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਕਲੁ ਜੰਮੀ ਗਿਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ
ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ
ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮਿਹਣੇ
ਵਜੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ ਨੀ। ਕਲੁ
ਜੰਮੀ ਗਿੱਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ ਵਿਆਹ।' ਆਪਣਾ
ਪਿੱਛਾ ਤਾਂ ਵੇਖ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਫਕੀਰੀ, ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ।

ਭਾਵ :— ਬੇਨੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ ਜਾਂ
ਜਦੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਬੰਦਾ ਵਡੀਆਂ
ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਰੋਣ ਸਿੰਘ— ਉਦੇ ਬਸ
ਵੀ ਕਰ, ਐਡੀਆਂ ਸ਼ੇਖੀਆਂ ਨਾ ਮਾਰ, 'ਕਲੁ ਦੀ
ਫਕੀਰੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ' ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਲੇਖਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ।
ਜਾਂ ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ, ਮੜੀਆ ਦਾ
ਅੱਧ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਹੋਣੀ ਤੇ
ਗੱਪਾਂ ਸ਼ੁੱਥ ਮਾਰਨੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਲ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਤੇ ਮੜੀਆਂ
ਵਿਚ ਅੱਧ।' ਕੀ ਹੈ ਓਹਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ, ਜੋ ਉਹਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਫੜਾ ਦੇਈਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਨਾਮ ਕਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਿਲ ਨਾ
ਕਰੋ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਲੁ ਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲੁ ਤੇ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਇਕਰਾਰ
ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਲੁ ਨਾਮ
ਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਆਦ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਅਚਨਚੇਤ
ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਹੈ ਉਹ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਥੇ ?
(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ— ਸ: ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨਾ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ
ਸੁਖਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਪੂਰ ਨੂੰ ਚਖਦਾ ਹੀ
ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੰਦਗੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ
ਹੈ। ਮੈਂਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਬੁਰਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਚਤ
ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੇ॥

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੇ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ, ਕਾਲੀ ਹੁੰ
ਧੋਲੇ ਸਿਰ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਦੀ ਚਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ
ਭਾਵੇਂ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਤੇ
ਆ ਜਾਣ । ਭਾਵ, ਮੰਦੇ ਆਪ ਵੀ ਮੰਦਿਆਈ
ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਿਹਫਲ ਸਿੰਮਲ ਜਾਣੀਐ,
ਅਫਲ ਸਫਲ ਕਰ ਸਭ ਫਲ ਪਾਏ ॥
ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ,
ਕਾਲੀ ਹੂੰ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਆਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਣੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ
ਰਾ ਪਿਆਰਾ । ਵੇਖੋ— ਹੰਸ ਹੰਸਾ
ਬਗ ਬਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਣ
ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਖਿਬਦੀਆਂ ਹੋ,
ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ‘ਕਾਉਣੀ
ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ ਰਾ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ
ਸੁਥੇਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਾ ਤੁਰ
ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਥੀ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ ਸੁਥੇਈ ।
ਬੇਮੁਖ ਸੁਕੇ ਰੁਖ ਜਿਉਂ ਦੇਖੈ ਸਰ ਲੋਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਨਾ
ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ
ਧੰਨ (ਜਾਂ ਗੁਣ) ਦੀ ਗਲ ਛੇੜੇ, ਤਦ ਉਹ
ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਧੰਨ
ਨਾਲ? ‘ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ’ । ਅਸੀਂ
ਤਾਂ ਉਂਝੇ ਦੇ ਉਂਝੇ ਹੀ ਸੜਕਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ । ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ
ਦੀ ਘਾਣੀ ਅੱਧਾ ਤੇਲ ਅੱਧਾ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੰਮ
ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਹਰ ਕੰਮ ਧੀਰਜ ਨਾਲ
ਕਰੋ, ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ‘ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ’ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

“ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮ ਜਾ
ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਨ ! ਰੋਜ਼ੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ
ਨਾ ਕਰ । ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਛਿਕਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮ,
ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ,
ਤਾਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਹੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨਾ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ
ਨਾ ਪਾਰੁ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੰਸ ਨਹੀਂ
ਬਣਦਾ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਬੇੜੀ ਤੇ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਸਕੀਦਾ । ਮਾੜੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਫੜਨਾ ਜਾਂ
ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਠੀਕ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰੁ ॥
ਪਿਰਮ ਪਦਾਰਥੁ ਮੰਨਿ ਲੈ ਧੰਨੁ ਸਵਾਰਣ ਹਾਰੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ ਫਿਰ
ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ, ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ
ਭਿੱਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਲਈ ਚੰਗੀ
ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਥ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਪੰਜ
ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕੀਤਾ। ਨਾਉਣ ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਹਫੀਮੀ ਦੀ
ਬੜੀ ਉਘੀ ਗਲ ਹੈ। 'ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ
ਫਿਰ ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ
ਭਿੱਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।' ਅਫੀਮੀ ਨੇ ਪਾਣੀ
ਭਿੱਠਾ, ਤਾਂ ਕਾਂਝਾ ਫਿਜ਼ ਪਿਆ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ ਦੌੜਨਗੇ।

ਭਾਵ :—ਫੋਕੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਰਾਸ
ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ
ਦੌੜਨਗੇ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹਵਾਈ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕਦੀ ਸਿਰੇ
ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਅੱਗ ਮਲਾਹ।
ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਬਾਂਦਰ ਮਲਾਹ।

ਭਾਵ :— ਨਾਜ਼ਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ
ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਵਿਉਂਤ
ਜਿਹੜੀ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ
ਦਾ ਮਲਾਹ ਬਾਂਦਰ ਚੁਕ ਬਣਾਇਆ। ਏਨੀ ਨਾਜ਼ਕ
ਕੁੜੀ ਏਸ ਮੁਸ਼ਟੀਏ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਦੁਖ ਤਾਂ
ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਚੇ ਕਰਵੇ ਰਹੇ ਨਾ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਕਚੇ ਲੋਟੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ
ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ। ਅਨਸਥਿਰ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਹੋਛੇ
ਆਦਮੀ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਚੇ ਕਰਵੇ ਰਹੇ ਨਾ ਪਾਣੀ॥
ਹੰਸੁ ਚਲਿਆ ਕਾਇਆ ਕੁਮਲਾਨੀ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਾ ਸੁਹੀ)

ਕਾਜ਼ੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਜ਼ੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ
ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਮੋੜ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਜ਼ੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੇ॥
ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਤਾਂ ਘਟ
ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ
ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਨਿਬੇੜੇ।
ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? ਅਖੇ 'ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ
ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬੋਰਾ' ਇਹ ਕਿਉਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ
ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੇ ਜਾਨੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ
ਚਾਹੇ, ਪੁਤਲੀ ਵਾਂਗ ਨਚਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ
ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੇ ਜਾਨੈ॥
ਜੈਸਾ ਭੇਖੁ ਕਰਾਵੈ ਬਾਜੀ ਗਰੁ
ਉਹੁ ਤੈਸੇ ਹੀ ਸਾਜੁ ਆਨੈ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫)

੨. ਇਸ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਾਠ ਦੀ ਪੁਤਲੀ
ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਨਚਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ
ਨਚਦਾ ਸੀ। 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ
ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੇ ਜਾਨੈ।'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ (ਤੱਡੀ) ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਜਣੇ-ਹੱਡਾ ਬਾਹ ਜੀ ! ਇਹ ਹਸਾਨ ਸਾਡੇ ਤੇ ਸਹੀ । ਪਰ ਗਲ ਉਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ, ਜੋ ਗਾਹਕ ਮੁੜ ਵੀ ਆਵੇ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, 'ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਇਕੋ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਏ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਗ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਭੋਲਾ ਏਂ । ਆਖੋ 'ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ' । ਗ਼ਰੀਬ ਚੰਦ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਹਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜ਼ੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੀ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਡਿੱਠਾ ਜੇ ਤਿ ਮਾੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦਬਾਇਆ ਜਾਵੇ ? 'ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜ਼ੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।' ਮਗਰੀ ਵਧੇਗੀ ਹੀ, ਘਟੇਗੀ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਡਾ ਲੰਡਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਖੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਜਿਹੀ ਗਲ, ਪਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੁਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਭਾਰਾ ਕਰ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋ, ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਓਨੇ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਡਾ ਲੰਡਾਵੇ ।' ਐਵੇਂ ਮੇਰੀ ਗਲ ਆਪਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਣੇ ਦੀ ਇੱਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਣੇ ਬੰਦੇ ਦੀ (ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅੰਗ-ਮਾਰੇ) ਸ਼ਰਾਰਤ ਵੇਖਣ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਓਦੋਂ ਕਾਣੇ ਦੀ ਥਾਂ ਲੰਗਾ, ਲੂਲਾ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਦਿ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਕਟੇ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਬੋਲੀ ਜੇਹੀ ਦੁਭ ਗਈ ਤੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਗਾ— ਇਨ੍ਹੀ ਗਲੀਂ ਹੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਣੇ ਦੀ ਇੱਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਢੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਬਵੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਆਖਣ ਨਾਲ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਨੇ ਬਾਹ-ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਜੇ ਜੀ ਆਵੇ ਕਹੀ ਜਾਉ, ਪਰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਰਖੋ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਢੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੇ ॥

ਜਿਉ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੇ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕਾਮ ਚੋਸਟਾ ਸ੍ਰੀਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਗਾਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਢਾਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੇ ॥

ਜਿਉ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ)

ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖਤਾਵਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖਤਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰ ਦੇ ਪਿਛ-ਲੱਗ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਨ ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਤੇ ਹੈ, ਅਮੀਰ ਦਾ ਪੈਸੇ ਤੇ। 'ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖਤਾਵਰਾਂ ਦੇ, ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖਤਾਂ ਦੇ।' ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ ਲੜ ਪਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਥਿਹੜੇ ਖੂਹ ਡਿਗਾਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਾਉਨੇ ਚਾਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਲੋਭ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਾਢੇ ਤਿਨ ਹੱਥ ਜ਼ਿਮੀ (ਕਬਰ ਲਈ) ਆਉਣੀ ਹੈ। 'ਬਹੁਤੀ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਪੈਣੇ ਚਾਰ ਹੱਥ ਥਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਹੋਤੁ ਕਹਿ ਕਾਹੇ ਮਰਹੁ ਸਵਾਰਿ ॥ ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਾਉਨੇ ਚਾਰਿ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤੰਗ ਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹ ਜੀ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਗਦਾ, ਪਰ 'ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ।' ਮੁੰਡਾ ਬੀਮਾਰ ਹੈ। ਓਹਦੇ ਦਾਰੂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਰੁਪਈਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਖਾਲੀ ਨ ਮੌੜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਕਮਾਨ, ਬੁੱਢਾ ਬਚੇ ਨ ਜਵਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੈਦ ਜੀ : 'ਕਾਲ ਦੇ ਹਥ ਕਮਾਨ, ਬੁੱਢਾ ਬਚੇ ਨਾ ਜਵਾਨ'। ਹੱਥ ਦਾ ਭਾਣਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਲ ਟੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ। ਦੁਖ ਝਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਕਾਲ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ।' ਮੈਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਤਾਂ ਰਖਾਂਗਾ, ਕੋਫ ਮੇਰਾ, ਹੈ, ਕੋਫ ਬਿਗਾਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਸਬੂਣ ਲਾਓ, ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾਂ ਵੀ ਚੰਗਿਆ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਓ, ਮੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਸਣ ਲੁਕਾਇਆ ਨਾ ਲੁਕੇ ਬਹਿ ਖਾਜੈ ਕੂਟੇ।
ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ
ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਨਾ ਦੇਵੇ ਨਾ
ਤੁਪ ਦੇਵੇ ਕਿਸੇ ਕਮੀਨ ਨੂੰ । ‘ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ
ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲਿਆਂ ਕਾਲੇ ਵੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਕਾਲੇ
ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ
ਬਦਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆਂ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੰਨ ॥
ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੰਨ ॥’
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੋਲੀ ਵਸਣ
ਹਾਰ । ਜਾਂ ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ,
ਚਿੱਟੀ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾਉਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ
ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਘਟ ਹੀ ਸੁਆਰਦੇ ਹਨ ਪਰ
ਚੁਪੀਤੇ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਬੋਲਦਾ ਘਟ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ
ਵਧੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ । ‘ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੋਲੀ
ਵਸਣ ਹਾਰ’ । ਤੁਸੀਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਾ
ਪਰਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵਣ ਬਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਸੋ
ਮਣ ਸਾਬਣ ਲਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸਾਬਣ ਲਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਕਾਵਾਂ ਕੋਲ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣੇ, ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ
ਮੁਰਾਦਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਈ
ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ
ਕਿਸੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਹੜਾ ਉਕਾ
ਹੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ
ਕਾਵਾਂ ਕੋਲੋਂ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦੇ ਤੇ ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਰਾਦਾਂ
ਮੰਗਦੇ ਹੋ ? ਕਦੀ ਚੰਦਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਣੀ
ਮੰਨੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ
ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ
ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਡਰ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ
ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਲ ਤਕਿਆ । ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ
ਸਕਦਾ ਸੀ ? ‘ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ
ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ਪਰ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝਾ ਕੇ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਦੌਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ
ਦੱਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ ‘ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾਂ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ।
‘ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਵੌਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ’,
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਮਘੋਵਾਲ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ । ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਿਰਦੇ ਭੋਂਦੂ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਬੰਦੇ ਹਨ । ਅਜ ਕਿਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਤੇ, ਇਕ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਰਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਮਝ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਹੁਰੇ ਪੁਛਹੁ ਜਾਇਕੈ, ਕਉਣ ਮੂਆ ਨੂੰਹ ਉਤਰ ਮੰਗੇ ।। ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੇ ।।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਜਿਉਂ ਸਭ ਫੁਲਾਂ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਖੁਭ ਗਿਆ ਹੈਂ । ਇਹ ਤਾਂ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਬਗੀਚੀ ਵਾਂਗ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਸੁਹਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜੈਸੇ ਰੈਣਿ ਪਰਾਹੁਣੇ,
ਉਠਿ ਚਲਸਹਿ ਪਰਭਾਤਿ ।।
ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਜਿਉਂ,
ਸਭ ਫੁਲਾਂ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਕਮ ਕਿਸ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਬੜਿਆਂ ਬੜਿਆਂ ਦੀ ਨਾਂਹ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰ)

ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਚਾਣਾ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ? ਜਾਂ, ਜਦ ਕਿਸ ਨੂੰ ਬਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈਂ ? ਜਾਂ ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਗਤਬਤੀ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕੌਣ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਮਲੂਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਜੁ ਉਹ ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵਲੱਲੀ ਬਗੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਬਗੜੇ ਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਬਗੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵੱਲੀ ਬਗੜੇ' ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਦੋਸਤੀ ਕਿਸ ਨਾਲ ਪਾਈਏ । ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕੂੜੁ ਮੀਆਂ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਇ ਖਾਰੁ ।।
ਕੂੜਿ ਕੂੜੈ ਨਿਹੈ ਲਗਾ ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ ।।
ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣ ਹਾਰ ।।’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਚੀਠੜੀ ਦੁਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਅਗੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਦੁੱਖ ਫੋਲਾਂ, ਜਦ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਮਨ ਪਰਦੇਸੀ ਜੋ ਥੀਐ,
ਸਭੁ ਦੇਸੁ ਪਰਾਇਆ ॥
ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਗੰਠੜੀ,
ਦੁਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸੇ ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ
ਖਾਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਨੀਵਾਂ ਚੁੰਦੇ ਜਾਂ ਉੱਚਾ,
ਭਾਵ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਕਮਾਣ ਤੋਂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ‘ਕਿਸੇ
ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ ।’ ਉਸ
ਠੇਕੇਵਾਰੀ ਕਰ ਲਈ ਅਸਾਂ ਮਜ਼ੂਰੀ ਕਰ ਲਈ ।
ਰੋਟੀ ਹੀ ਕਮਾਣੀ ਹੈ ! ਫਰਕ ਕੀ ਹੋਇਆ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤੇ
ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਗਲ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ । ਉਹ ਤਾਂ
ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਝਗੜਾ ਵਿੱਚੋਂ
ਮੁਕਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨਾਲ
ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਕਰੇ, ਜਾਂ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ
ਵੇਰੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : ਬਿਪਤਾ ਸਮੇਂ ਮੈਂ
ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ
ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਕੀ ਸਿਆਪਾ ਪੁਆ ਦਿਤਾ ਹੈ ।
ਬਾਇਓ ‘ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।’
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ
ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਆਦਮੀ ਲੜ ਰਹੇ
ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਤਾਂ ਘਸ਼ੁੰਨ ਮੁਕੀ ਕਰੇ ਤੇ ਦੂਜਾ
ਗਾਲਾਂ ਕਢੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ
ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਲੇ ।’ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਅਗੋਂ
ਗਾਲਾਂ ਵੀ ਨਾ ਕਢਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ
ਵੱਡਾ ।

ਭਾਵ :— (ਬੱਬਰ ਭਾਵ ਪੇਟ)

ਇਕ ਤਾਂ ਉਤਨੀ ਹੀ ਆਮਦਨੀ ਨਾਲ
ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਤਨੀ ਹੀ
ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ— ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ
ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਖਰਚ ਰਾਮੋ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦਾ
ਆਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕੱਲਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਹੈ । ਪੇਟੁ ਜੋ
ਹੋਇਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ
ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, ‘ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ ਵੱਡਾ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ
ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਪੀ ਦੀ ਖੱਟੀ
ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੱਟੀ ਜੋ ਪਾਪ
ਦੀ ਸੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਾਣੀ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ
ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਘਾਟਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨੋ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇਹੀ
ਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ‘ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।’ ਕੋਈ
ਖਟਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਗੁਆਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ।

ਵੇਖੋ :— 'ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਖਨਾ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ! ਇਹ ਕੀ ਖੇਡ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਜੇ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ'। ਲਾਰਾ ਕਿਤੇ ਲਾਣਾ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੋੜਾ ਧਨ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ, ਰੱਖ ਦੇ ਰੰਗ ! ਲੇਖ ਵੀ ਕੋਰੇ ਵਖ ਵਖ ਲਿਖੇ ਸੁ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ' ਦਿੰਦਾ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਕਿਸਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ। ਜੋ ਕੋ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈ ਦਾ ਝੰਡਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਤਵਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਮਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਤਵਾਰ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ— ਕਿਸਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ, ਜੋ ਕੋ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈ ਦਾ ਝੰਡਾ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼— ਪਿੰ : ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੇ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਦੇ ਵਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਹਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਤੂੰ ਹਰਿ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਕੋ,
ਸਭਿ ਤੁਧੁ ਉਪਾਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ॥

ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੇ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ,
ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਕਿਤੇ ਜੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਬਹੁ ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਲਾਲ—(ਠੋਲਾ ਮਾਰ ਕੇ) ਆਹ ਵੇਖ ਲੈ, ਅਜੇ ਕੱਸਾ ਏ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੜੇਵੇਂ ਤੋਲਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਸੈਂ 'ਸ਼ਾਹ ਕਿਤੇ ਜੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ'।

(ਦਿਲ ਦਰਿਆ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੇ।

ਭਾਵ :— ਭਾਜੀ ਵਿਚ ਲੂਣ ਨਾ ਪਾਉ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਭਾਵ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੇਮੁ ਖੱਖਰ ਜੇ ਛੁਹੈ ਦਿਸੈ ਮੁਹਿ ਸੁਣੇ।
ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੇ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ,
ਜੁੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਮੰਗ ਕੇ ਝਟ ਲੰਘਾਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਨਖਰਾ ਵੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਹੀਜ ਪਿਆਜ ਨੂੰ ਮੈਂ, 'ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ, ਜੁੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ'। ਬਾਹਰ ਬੀਬੇ ਦਾ ਰਖਣਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਵਜੇ ਸਖਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਕਿੱਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ, ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੇਲੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸੇ ਧਨੀ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰੇ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਛਾਬੇ ਤਲਣਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਵੇਂ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਬਹਾਦਰ,

ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੇਲੀ।

ਕਿਥੇ ਇਕ ਔਕ ਦਾ ਤੀਲਾ,

ਕਿਥੇ ਦੰਦਨ ਫੇਲੀ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ— ਸ: ਸ: ਚਟਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਰਾਮ ਰਾਮ, ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿੱਥੇ ਉਹ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਇਹ ? ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮਾੜੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਏ ! ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਕੁਜਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੁਜਾ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਭੋਗੀ ਨਾਲ ਕੀ ਟਾਕਰਾ ?

(ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਟਕ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕਿੰਨੀ ਵੀਹੀਂ ਸੌ।

ਭਾਵ :— ਉਂਵ ਤਾਂ ਸੌ ਪੰਜਾਂ ਵੀਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਡਾਢੇ ਦਾ ਵਧੀਕ ਤੇ ਮਾੜੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਜਿਸ ਮੰਦੀ ਦਸਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੀੜ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ — ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਕੰਗਲਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਬੀਮਾਰੀ, ਫੇਰ ਵੇਖਦੇ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਵੀਹਾਂ ਸੌ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪਿੰ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲਾ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖੁਆਈ ਜਾਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਇਹ ਗਲ ਝੂਠੀ, 'ਕਿਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਪਾਲ।

(ਸੰ)

ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡੋ ਪਰਾਂ, ਇਸ ਮਨਹੂਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਬਟ ਤਾਂ ਟੱਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀ ਇਸ ਨੇ ਕਰਨੀ ਜੇ। ਅਧੇ 'ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਤੇ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ।

ਵੇਖੋ :— 'ਨੰਗੀ ਨਾਵੇਗੀ ਕੀ ਤੇ ਨਚੋਤੇਗੀ ਕੀ।'

ਭਾਵ :— ਨਿਰਧਨ ਜਾਂ ਨਿਰਬਲ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡੋ ਜੀ, ਵਿਚਾਰੋ ਯਤੀਮ ਨੂੰ। 'ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ'। ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਲਈ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵੇਗਾ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਸਿਰ ਸੁਆਹ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਵਿਅਰਥ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ। ਮੂੰਡੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪਾ ਦਿਤੀ। ਚਾਰ ਕੋਡੀਆਂ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਔਖਾਂ ਫੇਰ ਬੈਠਾ।

(ਸੰ)

ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੀਏ ਪਰ ਆਪ ਦੁਖ ਪਾਈਏ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗਲ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਭੁਲ ਗਈ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰੋ, 'ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀੜੀ—ਗਮ ਸਤ ਬੇਬੇ।

ਪ੍ਰੇਮੀ-(ਉਠ ਕੇ ਗਲ ਮਿਲ ਕੇ) ਆ ਕੁੜਮਣੀ ਰਾਣੀ। ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ, ਸਦਕੇ ਆਇਆਂ ਨੂੰ। ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕੀੜੀ ਨੂੰ ਠੂਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਹੋਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਧਰਮ ਦਾਸ ਦਾ ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਕੀੜੀ ਲਈ ਤਾਂ ਠੂਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਪਲੇ ਓਹਦੇ ਭਲਾ ਕਿਹੜਾ ਬਹੁਤਾ ਸੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ।
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ, ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਜੱਟ ਮਾੜੀ ਕਰਨੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਟਬਰ ਦੀ ਬਰਖਾਦੀ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰੇ ਵੀ ਭੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਸੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੀ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਭੁਖ ਜਰਨੀ ਔਖੀ। ਸੋ ਦਾ ਦਸੀਂ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਪੰਜੀ ਸੁਟ, ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਕਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਹਥਲ ਹੋ ਬੈਠੇ। ਓੜਕ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ, ਪਰ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ—

'ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ, ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜ, ਕੁਤਾ, ਕੋਹਲੀ ਤਿਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ। ਉਹ ਭੋਂਕੇ, ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ।

ਭਾਵ :— ਕੁਤਾ, ਕੁਕੜ ਅਤੇ ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ ਜੀ ! ਛੱਡੋ ਪਰੋ ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਗਲੀ ਕਬੀਂ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਕੜ ਕੁਤਾ ਕੋਹਲੀ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ, ਉਹ ਭੋਂਕੇ ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਕੜ ਖੇਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ (ਸਿਰ) ਝਾਟੇ ਪਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਬਚੀਏ, ਕੋਈ ਅਕਲ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਚੌੜ ਨਾ ਕਰ। ਇਉਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹੀ ਲੇਖਾ ਬਣਨਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁਕੜ ਖੋਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਟੇ ਪਾਈ।' (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਕੜ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਨਖਰੇ ਤੇ ਟਾਲ ਮਟੋਲ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਤੂੰ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਅਗਲੇ ਕੁੜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨ ਲਗੇ? ਅਖੇ, ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ? (ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਹੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਤਾਹਨੇ ਵਜੋਂ ਕਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨਾ ਸਾਡੇ ਜੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਬਣ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਸਾਡੀ। ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ? (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਲੜਾਈ, ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦੀ ਲੜਾਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਰਾਤ ਗੁਰਮਤਾ ਕੋਈ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਧੜੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ,

ਨਾ ਨਿਜ ਪੋਟ-ਪਾਲੂ ਧਰਮ ਹਿਤੇਬੀਆਂ ਦੀ ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ, ਨਾ ਆਪਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪਿਛੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਸ਼ਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਸੀ। (ਸੁੰਦਰੀ— ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਸਾਡੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣ। 'ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।' (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦੋਂ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਦਮ ਉਛਲ ਕੇ ਬੁਢੀ ਬੋਲੀ 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਧੀਏ ਬਈ ਉਂਬ ਤੇ ਫਰਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਤਾਈ ਵਿਚ, ਮਾਂ ਕੀ ਤੇ ਤਾਈ ਕੀ। ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ ਗਲੀ ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।'

(ਲਵ- ਮੈਰਿਜ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ, ਮੁਜਰਾ ਮੁੱਕਦਮ (ਨੰਬਰਦਾਰ) ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕੋਈ ਦੇਵੇ ਤੇ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਲ ਓਇ ਲੋਕੋ! 'ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ ਤੇ ਮੁਜਰਾ ਮੁੱਕਦਮ ਦਾ'। ਰੋਟੀ ਮੈਂ ਦੁਆਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਹਸਾਨ ਮਾਮੇ ਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਸ਼ਰਮ ਹਜ਼ਾ ਲਾਹ ਮੁੱਟੀ ਦੇ। (ਸੰਗ)

ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਢਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਦੇੜੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਢਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੇਡੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੇੜੇ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਭਾਲ ਹੋਰ ਥਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਭ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਕੋਸਿਆ ਤੇ ਘੜੀ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲੀ। ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੇਡੋਰਾ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਛੜ ਚੁਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦਾਂ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਲੜਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ -ਭਾਬੀ ਜੀ ! ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੱਦ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਚੁਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਝ ਹਾਲੀ ਢਿੱਲਾ, ਕੁਝ ਜੋਤਰਾ ਢਿੱਲਾ।
ਜਾਂ ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿੱਲੇ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਵੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਜੀ, ਇਹੋ ਜੇਹਾਂ ਦੋ ਕੰਮ ਕਦੀ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। 'ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿੱਲੇ'। ਕੁਝ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਨੀਤ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਕਿਰਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਖਿਆ। ਖੋਸ, ਕੰਮ ਨਿਸ ਹੋ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਝ ਵਤਾਉਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਭਾਂਬੜ ਤਾਂ ਮਚਦਾ ਹੀ ਸੀ। 'ਕੁਝ ਵਤਾਉਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ'। ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਜੁ ਸਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੁਖ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕੁਟੰਬ ਦੀਆਂ ਲਗਨ ਲੀਕਾਂ।
ਢੇ ਦੇ ਰੋਸੀ ਉਚੀਆਂ ਡੀਕਾਂ।
ਇਹ ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।
ਨਿਕਲ ਭਜ ਨਾ ਫਾਥਾ ਮਰ।

(ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੋਸ ਜੀ, ਨਾਂ ਨੂੰ ਵਡੇ ਨੇ, ਵਿਰੋਂ ਤਾਂ ਢੋਲ ਦਾ ਪੋਲ ਹੀ ਏ। 'ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ, ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤਾ ਸੌ ਜੋ ਕੁੱਤਾ ਪਾਲੇ।
ਕੁੱਤਾ ਦੋਹਤਾ ਘਰ ਨਨਿਹਾਲੇ।

ਕੁੱਤਾ ਸੌ ਜੋ ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ।
 ਕੁੱਤਾ ਸੌ ਜੋ ਸੋਹਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ।
 ਵਡਾ ਕੁੱਤਾ, ਸੋਈ ਭਾਲ ।
 ਸਹੁਰਾ ਫਿਰੇ ਜਵਾਈਏ ਨਾਲ ।
 ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਭੌਂਕੇ ।
 ਆਪ ਜੀਂਦੇ ਧਨ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ।

ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ ਗਏ ਹਨ ।

(ਸੰ)

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਿਠਾਉ ਮੁੜ ਚੱਕੀ ਹੀ ਚੱਟੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਨੀਚ ਬੰਦਾ ਨੀਚ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ,
 ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ੂਮ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਇਕ ਧੋਲਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਹੁਣ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਲਭੇ ਹੀ ਹੋਣਗੇ, ਵਿਚਾਰੋ ਦੇ ਕੰਮ ਆਣਗੇ । ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ 'ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਪਰ ਸੁਖ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੋ 'ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ' । ਇਹੋ ਹਾਲ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਸਮਤ ਲਭ ਲਈ ਸੀ । ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮਤਲਬ ਫੇਰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਾਥੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਨੂੰ ਸੁਖ ਰਖਕੇ ਉਸ ਦੇ ਭੈੜੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਦੀ ਗਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇ ਟਕੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਨਾ ਮਾਰਦਾ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਖੋ 'ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਤਰੇ ! ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੋ, 'ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।' ਸ਼੍ਰੋਮਣ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜ ਸਕਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੀ ਗੋਲਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਰੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਹੁੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਗਵਾ ਬਹਿਣੀ ਤੇ

ਅਗੋਂ ਕੁਝ ਲਭਣਾ ਵੀ ਨਾਹ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਬਣੀ ਅਖੇ 'ਕੁੱਤੀ ਗੋਲ੍ਹਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਬ ਗਿਆ। ਘਰ ਥਾਰ ਵੇਚ ਕੇ ਸੁਦਾਗਰੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ, ਉਥੋਂ ਘਾਟਾ ਪਾ ਕੇ ਮੁੜੇ। ਇਧਰੋਂ ਸਿਰ ਲੁਕਾਣ ਜੋਗਾ ਜਿਹੜਾ ਕੋਠਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਗਿਆ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਪਰ ਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਵੀ 'ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ' ਬਿਠਾ ਛੱਡੀ, ਉਜਾੜਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿੱਧੀ ਹੋਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਉੱਕੀ ਨਾ ਛੱਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚੰਦਰੀ ਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀ ਕਹਿਣੀ ਏ? 'ਕੁੱਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿੱਧੀ ਹੋਏ'। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਟੱਲੇਗੀ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪ੍ਰੇਹਤ ਭੁੱਖੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਜੀ, ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁੱਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪ੍ਰੇਹਤ ਭੁੱਖੇ'। ਗੁਣਵਾਨਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੀ

ਨਹੀਂ ਤੇ ਵਿਹਲੜ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨ ਲਾਈਐ ਭੀ ਸੌ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤੁ ॥

ਭਾਵ :— ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਚੰਦਨ ਲਾਉ, ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਵਾਲੀ ਖਸਲਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡੇਗਾ। ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਦਿਉ, ਉਹ ਮੰਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਪੱਥਰ ਪਾਲਾ ਕਿਆ ਕਰੇ,

ਖੁਸਰੋ ਕਿਆ ਘਰ ਵਾਸ ॥

ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨ ਲਾਈਐ

ਭੀ ਸੌ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਥ)

ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੇਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਜਾਂ ਜਾਤ ਸਰੀਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੇਰੀ'। ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਇਸੇ ਗਲ ਤੋਂ ਸੜੇ, ਪਈ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਉਹਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਲਗੀ? (ਸੰਗ)

**ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਸੁਆਦ। ਜਾਂ
ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।**

ਭਾਵ :— ਬੁਰੀ ਵਾਦੀ ਜਾਂ ਆਦਤ ਨਾ ਛੱਡਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਜਾਤਾ ਜੁ ਪ੍ਰਿਤਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਆਸ ਰਖਣੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਦਾਣੇ ਚਬਾਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿੱਚ
ਪਾ ਛੱਡੋ, ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ
ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਥੂ ਰਾਮ ਨੇ ਕੀ ਸੋਚਨਾ ਹੈ ?
ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਛੱਡੋ
ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਛੱਡੋ ਇਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ
ਖਹਿੜਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਮਸੀਤੀ
ਚੜ੍ਹਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੰਦੇ ਦਿਨ ਆ
ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ
ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ
ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਠੀਕ ਹੈ ਭਾਈ, ਜਦ ਕੁੱਤੇ ਦੀ
ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਮਸੀਤੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ।
ਇਸਨੂੰ ਵੀ ਮਦਨ ਮਿੱਟੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ। ਤਦ
ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫ਼ੀ
ਸਾਜ਼।

ਭਾਵ :—ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਬੰਨ੍ਹ
ਦੇਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਸਰਾਫ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਭਾਵ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਨੀਚ
ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਗੁਣ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਉਹ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਖੁੱਬੀ ਬਿੰਡਾ ਥਹੀ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਬਜਾਜ਼।

ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫ਼ੀ ਸਾਜ਼।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦੀ ਜਾਂ ਕੁੱਤੇ
ਨੂੰ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੱਛੇ ਜਾਂ ਕਮੀਨੇ
ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ

ਉਹ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਹ ਜੋ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਈ ਲਾ
ਲੈ ਜਾ ਕੇ। ਹੁਲਦੀ ਖੁਲਦੀ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ
ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਏ, ਤੇ ਸਗੋਂ ਲਗੀ ਏ ਉਲਟਾ ਰੋਹ
ਪਾਣ। 'ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਨਾ ਪਚੀ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ
ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ' ?
ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੋ ਕਹਿ ਲਉ। ਮੇਰਾ ਕੁੱਬ ਨਹੀਂ
ਵਿਗੜਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੇ। ਵੇਖੋ :—ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਛੁਪੇ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :—ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼
ਲੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਸੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੁਨੂੰ ਨਾਲ
ਹੁਣ 'ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਰਹਿੰਦਾ।' ਹੁਣ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਫੈਲ ਦੁਕੀ
ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਰਹਿੰਦੀ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ,

ਮੂਰਖ ਆਖੇ ਬੋਲੇ ਕਉਣ ?'

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਪੀ ਰੋੜ ਛਣਕਾਵੇ ਅਨਮੋੜ।

ਭਾਵ :—ਬੇ-ਅਰਥ ਗਲ ਕਰਨਾ ਜਾਂ
ਲਭਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੋਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ
ਕਹਿਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ; “ਸਾਈਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਧੇ ਵਿਚ
ਰੋੜ ਖੜਕਦੇ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।”

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ
ਬੁਰਾ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਅਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋ
ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਮ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਗਾਹ ਵਿੱਚ
ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਸਨੇ
ਉਲਟਾ ਉਸਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਅਗੋਰੇ ਪੁਚਾ
ਦਿੱਤਾ। ਕੁਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ, ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਦੇ ਹਥੋਂ
ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਕਮਲੇ ਨੂੰ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ
ਚਾਦਰ ਦੀ ਕੀ ਕਦਰ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ
ਲੋਈ ਵਾਂਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੀ
ਆਖਦੇ ਹਨ : ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜ ਬੀਜੇ ਨਹੀ ਜੰਮੇ...

ਭਾਵ :—ਠੀਕ ਰੁਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੀ
ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ। ਭਾਵ,
ਹਰ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਨਿਕ ਕਰਮ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ॥

ਜੇ ਕੀਜੈ ਸੋ ਬੰਧਨੁ ਪੈਰੇ॥

ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜੁ ਬੀਜੈ ਨਹੀ ਜੰਮੈ

ਸਭੁ ਲਾਹਾ ਮੂਲੁ ਗਵਾਇਦਾ।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ
ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੀਪ—ਨਥੇ, ਇਹ ਕੀ ਸੁਗਾਤ
ਲੈ ਆਂਦੀ ਆ? ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਵੇਖ।

ਨਥੇ—ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਕੀ ਏ? ਇਕ ਪੈਸਾ। ਅਥੇ
‘ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ’—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ
ਚੀਜ਼ ਸੀ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ
ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ। ਜਾਂ ਕੁੜਮ ਕੁਪੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ
ਗਵਾਂਢ ਕੁਪੱਤਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ
ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਗਵਾਂਢੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ
ਹਾਂ, ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦੀ ਨਿਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ।
‘ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ।’
ਨਿਤ ਦਾ ਵਾਹ ਜੋ ਪੈਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ
ਕਰਦਾ ਅੱਕ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਸੋਦਾ
ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਖਲਾਸੀ ਪਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚਾ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਇਹ
ਕੰਮ ਗਲੇਂ ਤਾਂ ਲੱਥਾ; ‘ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ’
ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਸਹੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੜੀਆਂ, ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ
ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਦਸਣ
ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ ਜੀ, ਚੁਪ ਕਰ ਛਡੋ, ਇਹ
ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੇ। ਬਥੇਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ
ਖਪਾਈ ਦਾ ਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ
ਪੈਂਹਦੀ। ਸੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਹਾ ਏ ਅਥੇ ‘ਕੁੜੀਆਂ,
ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।’
(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਧੋਕਾਂ ਵਧਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ
ਲਗਦਾ।

ਭਾਵ :— ਧੀਆਂ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਵਡੀਆਂ
ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰ
ਛੋਟੀ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਈ, ਕੀਕਣ ਲਗਦਾ
ਵਾਂਗ ਵਧੀ ਏ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ। ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕੂੜੀਆਂ
ਤੇ ਧੋਕਾਂ ਵਧਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

(ਲਵ ਸੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਇੱਕ, ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਛਪਾਉ,
ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਧੁ ਸੰਗਤ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਵਿਣੁ ਥਾਉ ਨਾ,
ਪਾਇਨ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।

ਕੂੜ ਇਕ ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਘੜੇ ਵੱਟੇ
ਦਾ ਵੇਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਰਜ ਇੱਕ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੁਇ ਅਠਾਈ ਪਵੈ ਫਲਫੋਟਾ।
ਕੂੜਾ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਚ ਨੇ ਸਉ ਘਾੜਤ
ਘੜੀਐ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਵੀ ਪਏ ਕਰੀਏ, ਪਰ
ਝੂਠ ਸੱਚ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਸ— ਠੀਕ ਹੈ : 'ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਚ ਨੇ
ਸਉ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ'—ਆਖਰ ਸਚਾਈ ਦੀ ਹੀ ਜਿਤ
ਹੋਣੀ ਹੈ।

(ਕਮਲ ਕੁਮਾਰੀ— ਹਚਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ, ਓੜਕਿ ਸਚਿ
ਰਹੀ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੇ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਆਖਰ

ਬਚਾ ਸੱਚ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ਨਾ ਸੁਬਈ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਚਹੀ ॥

ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਰਾਮ ਕਲੀ)

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲ, ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ
ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥

ਅਵਰੀ ਨੋ ਸਮਝਾਵਣਿ ਜਾਇ ॥

ਮੁਠਾ ਆਪ ਮੁਹਾਏ ਸਾਥੈ ॥

ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਥ)

“ਕੂੜ ਰਾਜਾ, ਕੂੜ ਪਰਜਾ, ਕੂੜ ਸਭ
ਸੰਸਾਰੁ ॥”

ਭਾਵ :—ਰਾਜਾ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ
ਸਨਬੰਧ ਸਭ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕੂੜ ਰਾਜਾ ਕੂੜ ਪਰਜਾ ਕੂੜ ਸਭ ਸੰਸਾਰੁ।

ਕੂੜ ਮੰਡਪ ਕੂੜ ਮਾੜੀ ਕੂੜ ਬੈਸਣ-ਹਾਰੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠਿਆਂ ਦਾ ਜੋਰ ਵੀ ਝੂਠਾ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ ਸੱਚ ਸਤਾਣੀ ਗਰਬ ਗਰੂਰੀ।

ਕੂੜ ਨਾ ਦਰਗਹ ਮੰਨੀਐ ਸੱਚ ਸੁਹਾਵਾ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ
ਬੂਟਾ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ
ਪੈਣ ਲਗ ਪੈਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚ ਕਸ਼ੀਭੇ ਦਾ ਬੂਟਾ ਉਗ ਹੀ ਪਿਆ ! ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਅੰਦਰਖਾਨੇ ਘਰ, ਜਾਇਦਾਦ—ਸਭ ਕੁਝ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੁਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁਕਰਦਾ ਫਿਰੇ । ਕੋਈ ਇਕਰਾਰ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲਹਿਣਾ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸੁਥਰੇ ਦਾ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਣਾ ਤਾਂ ਆਖਣਾ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਪਰ ਚਲਦਾ ਹਾਂ : ‘ਕੋਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ’ ॥”

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੋਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੂ ਹਲਵਾਈ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਸਾਰੀ ਨੂੰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਨੇ ਰਾਮੂ ਪਸਾਰੀ ਅਤੇ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਖੂਬ ਜੋੜੀ ਬਣਾਈ ਹੈ । ਇਹ ਵੇਰ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਉਣਗੇ । ਇਕ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੇਟੂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕਿਤੇ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਘੜੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ “ਕੋਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਚੁਣ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਜਿਵੇਂ ਮਕੜੀ ਦੇ ਪਿਆਂ ‘ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ’

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤੋਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਖੁਦਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੀ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣੀ—ਸੱਤ ਹੈ ਤਾਈ ਜੀ ! ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸੋ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤੋਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਖੁਦਾਂਦਾ ਹੈ । ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਔਖੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ । ਮਾਮੂਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਫੀਮੀ ਨੂੰ ਕੈ ਕਰਾਉਣੀ, ਜਲਾਬ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਦਸਤ ਮਰੋੜ ਬੰਦ ਕਰਨੇ, ਕਿਸੇ ਸਿਰ ਦੇ ਰੋਗੀ ਦੀ ਦਵਾ ਕਰਨਾ, ਹਕੀਮ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਠੇ ਤੇ ਖਰਬੂਜਾ ਭੀਨ ਕੇ ਖਾ ਲਿਆ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਮਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕੀ ਸਦੀਏ ! ਉਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਈ ਮਰੇ ਕੋਈ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹਾਠ ਜਾਂ ਲਾਭ ਦਾ ਨਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਨਾਓ ਸਿੰਗਾਰ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸੁਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । 'ਕੋਈ ਮਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ' ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੁਪਏ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆਵਾਂ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕਰਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਨਾਵਾਂ, ਉਡਾਵਾਂ ।

(ਸਿਆਣੀ ਮਾਤਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹ ਨਾ ਚਲੀ ਤੇ ਬਾਬਲ (ਬਾਬਾ) ਤਿਹਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਥਕ ਜਾਂ ਅਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ । ਹੁਣ ਥਕ ਗਈ ਏਂ । ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਰੂ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ ਜ਼ਾਦੀ ਏਂ ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਗਲ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਔਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਇਮਾਰਤ ਉਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਲਗ ਗਏ । ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ । ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ, ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਝ

ਗੁਆ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਵਾਬੋ ਬੜੀ ਐਖੀ ਜਾਪਦੀ ਏ । ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਬਰਦੀ ਏ । ਅਗੇ ਧਨ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਰੋੜ੍ਹਦੀ ਸੀ । "ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ" ਪਰ ਇਵੇਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਵੇਖੋ :—ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਖਸਮ ਨੂੰ ਖਾਇ ਜਮੀਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਸਬੰਧ ਖਿੱਚ ਲੈਣੇ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕੱਢ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਗੋਂ ਹੈ— ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢ ਜੋ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤੇ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ । ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਔਖਾਂ ਨਾ ਫੇਰੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲੈਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਤਾਂ ਬੇਰ ਹੋਇਆ ਸੋ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਉਦੇ ਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹੇ ਕੋਈ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸੁ । ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸੁਧਾਰਕ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਏ ਤੇ ਕਰਤੂਤ ਛੇਕੜ ਦੀ ਵਾਰੀ ਏਹ ।

(ਟੋਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਝਈ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਦਾ ਦਾਣਾ ਰਿਝਦਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਉਬਾਲੇ । ਭਾਵ, ਜੇ ਇਕ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਬੋਈ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼ ।

ਸਹਸ ਫਲਹੁੰ ਇਕ ਵਿਗੜੇ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੋਰਾ ਲੜੇ ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।

ਭਾਵ :—ਬੇ-ਲੋੜਾ ਕੱਕਰ ਪਵੇ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੱਕਰ ਵੀ ਜੰਮਿਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਵੇਲੇ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜਦ ਸੜੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਕੋਰਾ ਲੜੇ, ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦੁਹਾਲੀ ਵਿੱਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਂਦਿਆਂ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਭੂ—ਭਲਾ ਦਸੋ ਖਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਬੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਦੇਂ । 'ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦੁਹਾਲੀ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।'

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਡੀ ਕੋਡੀ ਜੋੜਿਆਂ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ, ਧਨੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ । 'ਕੋਡੀ ਕੋਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।' ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰ ਵਿਖਾਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਡੀ ਨਹੀਂ ਪੱਲੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚੱਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਮੌਜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮ ਰਾਸ ਨਹੀਂ

ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਲਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੋਡੀ ਨਹੀਂ' ਪੱਲੇ ਤੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚਲੇ । ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਘਰ ਟੁਕਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਡੀ ਨਾ ਹੋਇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ ਉਦਾਸ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੂਤ ਬਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਸੌਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਿਨਾਂ ਧਨ ਦੇ ਕਿਹੜਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਕਰੀਏ । 'ਕੋਡੀ ਨਾ ਹੋਇ ਪਾਸ, ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ ਉਦਾਸ ।' ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਿਸਫਲਤਾ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਡੀ ਲੱਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸੰਭਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੱਥ ਆਵੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ; ਪਰ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਚੁਪੀਤੇ ਹੀ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਰਜਣ ਜਾਏ ਬਜ਼ਾਰ ਮੈ ਡਿਠੇ ਹੋਰ ਹਵਾਲ
ਕੋਡੀ ਲੱਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸਮਾਲ ।

(ਸੰਤ ਸੁਰਜਣ ਦਾਸ)

ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ : ਇੰਜ ਨਹੀਂ, ਇੰਜ ਕਰ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਨੂੰ (ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਨੂੰ) ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਅਸਵਾਰੀ ਹਾਥੀ ਘੋੜਿਆਂ ।

ਪੰਡਤ ਪੈਰ ਪਿਆਦੇ ਪਾਟੇ ਜੋੜਿਆਂ ।

ਕਰਦੇ ਸੁਘੜ ਮਜ਼੍ਹਰੀ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜਾਏ ਘਰਿ ।

ਵਜੀਦਾ ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਤੇ

ਇੰਜ ਕਰ ।

(ਵਜੀਦ)

ਕੋਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ । ਵੇਖ :

‘ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ ।’

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੋਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ’ ਵਿਚਾਰੀ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੇ, ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਕੀ ਨਹੀਂ ਭਾਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਣ ਕਹੇ ਰਾਣੀਏ, ਨੀ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਭੁੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜੇ ਰੱਬ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੁ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਦੇ ਨੇ ? ਇਹ ਵੀ ਸਮਝੋ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦੇ ਨੇ । ਪਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇ ਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਕੋਣ ਆਖੋ, “ਰਾਣੀਏ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ?”

(ਲਵ-ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਨ-ਜਲ ਬੜਾ ਪਰਬਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।’ ਤੁਸਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਏ ਸਨ । ਅੰਨ ਜਲ ਹੀ ਤੋਰ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪੱਗੜ ਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਮੇ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਭਾਰ ਚਾਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਭਾਰ ਨਾ ਚਾਵਣਾ ਸਹਿਲ ਹੈ । “ਕੋਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪਗੜ ਦੇ ।”

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੰਡਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੱਚੀ, ਹਰਬੰਸ !

ਕੰਡਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ, ‘ਕੰਡਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।’ ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ (ਗਰਦਨ) ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਈ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਹਟਾਣ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁੱਖ ਸਹੇੜ ਬੈਠੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।’ ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਦਿਲ ਹੋਲਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੀ । ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਉਲਟਾ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਤੋਰਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਭਲੇ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਨੰਬਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੰਮ ਤਾ ਮਾੜੇ ਕਰਨੇ, ਫਿਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ । ‘ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ?’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਉਠਾਕੇ ਹੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਕਿਥੇ ? ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੋ ਵਾਤੜੀ ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਤੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਹਾਗਣ ਦਸਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਪੱਕੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨ ਵੰਜੈ ਸਾਹੁਰੈ ਸਿਖ ਲੋਕ ਸੁਣਾਵੇ ।

ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੋ ਵਾਤੜੀ, ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਜਾਂ ਕੰਧ ਓਹਲੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ ਲੁਕਾ ਜਾਂ ਪੜਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘੱਟਣ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਲੰਮਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਰਮਨ - ਦੀਵਾਰ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਤੇ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਵੀ ਕੰਨ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢੋ, ਉਹ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਤੇ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਰਿਆ ਕਰੋ। ਜ਼ਮਾਨਾ ਬੜਾ ਖਰਾਬ ਏ। ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੱਲ ਲੁਕੀ ਰਹਿ ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਧੀ ਉਤੇ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੇ ਧੀਰੁ।

ਭਾਵ :—ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਦਰਖਤ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੌਤ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਧੀ ਉਤੇ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੇ ਧੀਰੁ।

ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੇ ਖੀਐ ਕਿਚਰੁ ਤਾਈ ਨੀਰੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ, ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੂਜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ, ਬੋਟ ਪੱਟ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ, ਜੋ ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,

ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੈ 'ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਲਾਹਣਾ ਚਾਹੇ, ਪਰ ਲਹੇ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥੱਖਾ ਮਲ ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ (ਮਤਲਬ) ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ। ਵੇਖੋ :—ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢ ਲੈਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਰਖੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ 'ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ।' ਕੰਮ ਕਢਵਾ ਕੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬਤਾ ਤੈਨੂੰ ਸੋਭਦੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਖਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ।

ਭਾਵ :—ਅਜੇਹੀ ਰਹਿਣੀ ਰਹੇ ਕਿ ਖਰਚ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਰਾਮ ਬਾਹਲਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸੁਪੜਾ ਹੈ 'ਕੰਮ ਖਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ।' ਸੰਕੋਚ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ, ਵੇਰੀ ਅਨਾਜ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਨਖੱਟੂ ਪਰ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ ਤਾਂ ਬਸ ਨਾ ਕੰਮ ਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ ਤੇ ਵੇਰੀ ਹੈ ਅਨਾਜ ਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਚੰਗੇ ਚੌਖੇ ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਓਹੋ ਵੇਲਾ ਤੇ ਓਹੋ ਘੜੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ।

ਭਾਵ :—ਭੱਜਾ ਹੋਇਆ ਭਾਂਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟ ਜਾਣੀਐ ਮਨਮੁਖ ਸਚੁ ਰਹੈ ਪਰਛੰਨਾ।
ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਤੇਰਾ ਵਿਹਲੜਪਣਾ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ।' ਇਹ ਤਾਂ ਜੋਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਹੈ, ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਅੱਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, "ਇਹ ਸਾਡੇ ਭਾ ਦੀ ਜ਼ਹਿਮਤ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਈ ਹੈ । ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।"

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਬੋੜਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੰਦੇ ਤੇ ਫਿਕਰ ਬਾਹਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਘੱਟ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕ ਵੱਡਾ ਲੋਕ ਉਦਾਸ ਬੜਾ,
ਆ ਰੋਯਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੜਾ,
ਫਿਕਰਾਂ ਹੈ ਖਾਧਾ ਮਾਸ ਬੜਾ,
ਮਿਹਨਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨਾਸ ਬੜਾ,
ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਬੋੜਾ ਹੈ,
ਇਕ ਮਿੰਟ ਮਿੰਟ ਦਾ ਤੋੜਾ ਹੈ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢਣ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮਤਲਬ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਤਤਾ ਨਿਰੀ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ।

ਭਾਵ :—ਹੁੰਦੇ ਪਏ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਿਝਕੇ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ, "ਇਕ ਤੇ ਕਰੀਮਾ, ਤੂੰ ਵਕਤ ਬੜਾ ਜਾਇਆ ਕਰ ਦੇਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵੇਰ ਸਮਝਾਇਆ ਏ, ਪਈ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ਨਾ ਪਾਇਆ ਕਰ । ਜੇ ਅਸਾਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ ।"

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ,
ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ । ਵੇਖੋ :—ਹੰਸਾਂ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੌਰ ਭੁਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵੀ ਗੁਆ ਬਹਿਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦੇ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾ ਡਿਗ ਪਵੋ । ਕਿਤੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ, ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਸੁੱਤੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਾਂ, ਸਾਹੂਕਾਰ (ਜਾਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ) ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸੁੱਤੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਇਤਥਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਨਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲੁਟ ਲਿਆ ਓਇ ਲੋਕੇ ! ਉਤੋਂ ਕੇਡੇ ਮੋਠਗਣੇ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਮਿਠ-ਜੀਭੇ ਤੇ ਪਿਆਰੇ। ਪਰ ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਫਹੀਏ ਸੁਤੇ ਦਾ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ। ਵੇਖੋ :—‘ਹੁਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ।’

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਜਿਸਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇੰਨੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਪਚਣੀ ਔਖੀ ਸੀ। ਸੋ, ਫਿੱਟ ਗਿਆ। ਤੁਸਾਂ ਵੀ ‘ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ’ ਦੱਬ ਵਾੜਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ।

ਭਾਵ :—ਮੰਦਾ ਪੁਰਸ਼ ਭੈੜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਾ ਜੀ ! ‘ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ।’ ਇਸ ਭੈੜੇ ਨੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਿੱਥੋਂ ਕਰਨਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਦੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ। ਵੇਖੋ :
ਚੁਹੜਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਦੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ।’ ਤੁਸੀਂ ਨੇਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ।

ਭਾਵ :—ਚੋਟ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੇ—ਅਝੀਏ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਆਈ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ‘ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਹੋਈ। ਸੱਲ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ

ਖਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ।

ਭਾਵ :—ਮੌਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੋਣ ਤੇ ਖਰਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਲਫਰੇ ਤੂੰ ਉਡਾਵੇਂ ਤੇ ਭਰਤਾਂ ਮੈਂ ਭਰਾਂ। ਇਹ ਕਿਉਂ ? ‘ਖਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ’ ਦੇ ਸਿਰ। ਬਾਬਾ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨਬੋੜ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਉਹੋ ਚੱਕੀ ਉਹੋ ਹੱਥਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਉਨਤੀ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਬੜੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰੇ, ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਉਹੋ ਰਹੀ। ‘ਖਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਉਹੀ ਚੱਕੀ, ਉਹੋ ਹੱਥਾ’। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ, ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਰਸ਼ਨ — ਸੀਤਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਆਓ-ਭਗਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹਦ ਕਰ ਸੁਟੀ ਹੈ।

ਸੀਤਾ—ਕਰਨੀ ਹੀ ਸੀ ਨਾ ਅਪ ‘ਖਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ।’ ਮੇਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜੁ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਹਾਕਮ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੱਬ ਨੇ ਚੋਧਰੀ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਭਾਗ ਲਾਏ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। 'ਖਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਨਾ ਪੁੱਛੇ ਵਾਤੜੀ ਫਿਟ ਸੁਹਾਗਣ ਨਾਰ।

ਭਾਵ :—ਤੀਵੀਂ (ਮਾਤਹਿਤ) ਦਾ ਤਾਂ ਮਾਲਕ ਉਸਦੀ ਵਾਤ ਨਾ ਖੁਛੇ ਤੇ ਉਹ ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਤੀ ਉਸ ਦਾ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹਦੀ। ਇਹ ਕੀ ਸੋਹਾਗ ਹੋਇਆ ? 'ਖਸਮ ਨਾ ਪੁਛੇ ਵਾਤੜੀ, ਫਿਟ ਸੋਹਾਗਣ ਨਾਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਤੇ ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੇ ਇਹ ਕਪੜਾ ਪੰਦਰਾਂ ਰੁਪਏ ਗਜ਼ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨਿੰਦ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਖਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤਿਹਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਵੀ ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਲ ਬਿਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਸਲ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ। 'ਖਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤਿਹਾਈਆਂ।' ਪੈਲੀ ਚੰਗੀ

ਹੈ, ਪਰ ਖਸਮ (ਸਾਈਂ) ਜੋ ਕੋਈ ਵਾਤ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਖਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ। ਵੇਖੋ :—

'ਓਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ।'

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਓਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਖਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ' ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈਣੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ। ਹੋਰ ਚਤਰਾਈਆਂ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਮਾਤਹਿਤ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਆਹੋ ਕਾਕਾ ਜੀ ! "ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ।" ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਔਗਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗਿਣਦੇ ਹੋ, ਜਦ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ, ਰਾਰਿਓਂ ਪਤ ਰੱਖੇ ਕਰਤਾਰ, ਸੂਈ ਹੋ ਕੇ ਸੰਜਰੇ ਬਣ ਜਾਏ ਤਲਵਾਰ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਜਾਤ ਦੀ ਕਿਰਸ, ਜਾਂ ਚਲਾਕੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਸਾਂ ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ ਰਾਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਜੋਟਾਂ ਦੀ ਪੱਤ ਬਚਾਏ। ਡਾਢੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਸੂਈ ਮਿੰਜਰੇ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜ ਕੋਡੀ ਦੀ ਰਾਸ ਪਾਉ, ਕਲ੍ਹ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੋਡੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਣ ਗਏ ਖਟਾਊ, ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ, ਸ਼ੁਕਰ ਕਰੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਉਂ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ।

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਉੱਪਰ ਮਸਖਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲੀ—“ਖਟਾਊ ਨੇ ਖਟ ਆਂਦੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਨੰਗ, ਕੁੰਡਾ ਚਿਉ ਪੋਸਤ ਖਲੇ, ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਪੋਸਤੀ ਦੀ ਖੱਟੀ ਨੇ, ਸਿਆਣੇ ਸੱਚ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

ਖਟਣ ਗਏ ਖਟਾਊ ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ,
ਸੁਕਰ ਕਰੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਓ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ।
(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਧੇ “ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ।” ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਵਿਹਲਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ, ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ।

ਖਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਗਾਂ ਮੱਝ ਥਣਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦੇਵੇ।

ਮਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਨਾ ਉਤਰਨ ਦੇਵੇ।

ਹਰਿਆਲ—ਜਿਹੜੀ ਭਾੜੇ ਬਿਨਾ ਧਾਰ ਨਾ ਕੱਢਣ ਦੇਵੇ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਸੁਹਣੀ, ਅਸਲੋਂ ਖੁਆਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਉ। ਇਹ ਵੇਖੋ, ਬਈ, ਕੁਝ ਲਾਭ ਵੀ ਹੈ ਜੇ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਈ “ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ।”

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :—ਕੌੜੇ ਬਚਨ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੌੜੇ ਬਚਨ ਸਾਰੀ ਚੰਗਿਆਈ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਸਾਂ ਸਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਪਈ “ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਖੱਟੂ (ਮਖੱਟੂ) ਆਵੇ ਲੜਦਾ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਡਰ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਪਰ ਮਖੱਟੂ ਆਕੜਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਟੂ, ਹੱਡ - ਹਰਾਮ, ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ! ਦੂਰ ਹੋ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ। ਜੀ ਅੱਕ ਗਿਆ ਏ। “ਖੱਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਖੱਟੂ ਆਵੇ ਲੜਦਾ।” ਵਿਹਲਾ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਤੂੰ ਆਫਰ ਗਿਆ ਏਂ ਬਹੁਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :—ਸਖਣੀ ਚੀਜ਼ ਸੌਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਿਹਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੌਭਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਕਰੇ, ਜੀਉ, ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ, ਖੱਟੇ ਕਮਾਓ। ਲੱਭੇ ਆਓ, ਲੱਭੇ ਜਾਓ। ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ।

ਭਾਵ :—ਖੱਤਰੀ ਸੁਭਾ ਦਾ ਨਰਮ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਹੈ, ਜੱਟ ਖਰ੍ਹਵਾ ਤੇ ਕੱਚਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵਾ, ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਜੱਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ। ਖੱਤਰੀ ਜਿੰਨਾ ਉੱਪਰੋਂ ਭੁਲਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਵਿਚੋਂ ਪੀਡਾ ਤੇ ਸਖਤ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸੌ ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਕਾ ਸੂਰੁ ॥

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜਾਤ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ:—

“ਖਤਰੀ ਸੋ ਜੁ ਕਰਮਾ ਕਾ ਸੂਰੁ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰੁ ॥
ਖੇਤੁ ਪਛਾਣੈ ਬੀਜੈ ਦਾਨੁ ॥
ਸੋ ਖਤੀ ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਖਤਰੀ ਖੰਡ ਵਲੋਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉੱਪਰੋਂ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਿਹੀ ਮਿੱਠੀ ਭੁਰੀ ਹੈ । ਗੱਲਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਦ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਖਤਰੀ ਖੰਡ ਵਲੋਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ਹੈ ਨਿਰਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਲਾਡ ਪੁਚਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਵਧ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣਾ ਅਜਾਈਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ । ਤੁਲਦਾ ਖੁਲਦਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਖੱਟ ਕੇ ਖਾਂਦਾ । ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਲਾਡ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਠੱਗੀ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਪਰਸਪਰ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁੱਛ ਕੁਝ ਨਾ । ਸਭ ਨੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਦੀ ਪੱਤੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਖੁਆ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖੁਆਵਾਂ । ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ । ਫਰਿਆਦ ਕਿਵੇਂ ਖੱਗੀ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰਬੂਜਾ ਖਰਬੂਜੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ।’

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਕਰੀਏ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ ਜੀ, ਹੈਰਾਨਗੀ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਖਰਬੂਜਾ ਖਰਬੂਜੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ । ਜੇਹਾ ਸੰਗ ਸੀ ਤੇਹਾ ਰੰਗ ਉਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰਾ ਰਹੇਲਾ ਜੱਗ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਝਾਫ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਲੰਭ ਹੈ, ਉਹ ਜੱਗ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖਰਾ ਦੁਹੇਲਾ ਜੱਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਝਾਫ, ਜੋਨੇ ਨੂੰ ਰਖ ਆਇੰਦਾ ਹੋਇ ਦੰਭੈ ਖਾਕ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਨੇਕ ਨੀਯਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਰ ਦਾ ਤੇ ਧਨ ਪਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਿਯਤ ਰਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।’ ਪੈਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਦੀ ਰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਬੋਝ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :—ਰਜਵੀਂ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬਾਹਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਹਾਡਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ । ‘ਖਰੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।’ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਮਾਰ ਲਈ ਮੈਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜਮ ਹੀ ਪਾਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟਾ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਧੌਖਾ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਜਨੀ—ਮੈਂ ਕੀ ਪੁੱਛਾਂ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਲਗਾ ਆਇਆ ਏਂ । ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟ ਕੀਤਾ ਏ । ਖਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੋਟਾ, ਉਹਨੂੰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਲ ਤੇ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ । ਵੇਖੋ :—‘ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਏ ਦਾ ਤੇ ਜੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਏ ਦਾ ।’

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਉਪਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ । ਖਲ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ ਕਰ ਛੱਡੇ ਨੇ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ, ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪਰਫੁਲਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਹਾਇਤਾ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ‘ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।’ ਹੋਸਲਾ ਰੱਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਵੇਖੋ :—ਇਲੂ ਦਾ ਨਨਵਈਆ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਤਰਕ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੌੜੀ—ਚਲ ਨੀ ਚਲ, ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਆ ਗਈ ਏਂ ਤੂੰ ਦਾਨਾਈਆਂ ਸਾੜਨ ।

ਦੋੜ ਜਾ ਘਰ ਆਪਣੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ । ਤੇਰੇ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ਕੁੱਝ ਕਹਿਣ ਦਾ ?

(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ ਨੰਦਾ)

ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖਾਲਸਾ । ਵੇਖੋ :—‘ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ ।’

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤ :—ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਭਾਈ । ਜੋ ਦਿਲ ਹਾਰਕੇ ਬੈਠਾ, ਉਹ ਮੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਏ ਹੋ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆਉਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਆਓ ਭਰਾ ਜੀ, ਬਹਿ ਵੀ ਜਾਓ ਨਾ । ਤੁਸੀਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹੋ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜ੍ਹੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਖੇਚਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਉਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰੁਮਾਲ ਵਿਖਾਕੇ ਈ ਇਨਾਮ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ । ‘ਖੜ੍ਹੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ, ਨਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪਛਤਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਨਾਉ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬੈਠੋ, ਤਰੋ, ਖੇਡੋ । ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਈਦਾ ਹੈ, ਨਹਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਝੰਡੀ ਦੇ
ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮੰਜਾਂ ਕੋਈ ਕਰ ਜਾਵੇ ਤੇ
ਭਰਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰਾ ਘਰ ਖਾ ਪੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ
ਦੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਤਾਹਨੇ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਪੈਕਿਆਂ ਦੇ
ਇੰਦੇ ਹੋ। ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ
ਆਈ। (ਸੰਗ)

ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ, ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦਾ।

ਵੇਖੋ :—ਕਰੋ ਕੋਈ, ਭਰੋ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੋ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੁੱਝਾ ਚੋੜ ਕੀਤਾ ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ
ਬੇਲੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਕੀਹ ਆਇਆ—ਬੱਸ,
ਬਦਨਾਮੀ। ‘ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ
ਦਾ।’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ।

(ਸੰਗ)

ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ, ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ
ਰੋੜ ਗਏ।

ਭਾਵ :—ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ
ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਛਕਣ ਛਕਾਣ
ਵਾਲੇ ਚਗੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਜੂਸ ਮਾੜੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਾਬੀ—‘ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ’
ਜੋੜ ਗਏ, ਸੋ ਰੋੜ ਗਏ। ਖੂਬ ਛਕੋ ਪਿਆਰਿਓ, ਭਰ
ਭਰ ਕੇ ਪਿਆਲੇ, ਪਿਛਲੇ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਆਪੇ
ਨਿਬੇੜ ਲੈਣਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ।

(ਸੰਗ)

ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੰਜਾਂ
ਮਾਨਣ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੱਚਾ ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ,
ਜੀਉ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋ ਦਲਗੀਰ ਮੀਆਂ।

ਰੱਬ ਕਾਜ ਸਵਾਰਸੀ ਆਪ ਤੇਰੇ,
ਕੋਈ ਤੁਧ ਨਾ ਹੋਵਸੀ ਭੀੜ ਮੀਆਂ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ
ਹਮਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਲਈ ਖਰਚ ਕੁਝ ਨਾ
ਕਰਨਾ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ
ਚਾਹੁਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਂਜ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ
ਮੇਰੇ ਬੜੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੁ
‘ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ ਹਮਾਰਾ’। ਇਹੋ
ਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? (ਸੰਗ)

ਖਾਉ ਸੋ ਕਮਾਉ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇਗਾ,
ਓ ਹੀ ਕਮਾਈ ਵੀ ਕਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਖਾਣ ਪੀਉਣ
ਤੋਂ ਨਾਂ ਰੋਕੋ; “ਜੋ ਖਾਉ ਸੋਈ ਕਮਾਉ।” (ਸੰਗ)

ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ?

ਭਾਵ :—ਕਮਾਣ ਵਾਲਾ, ਖਾਣ ਵਾਲੇ
ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਹਨ ਦੋਵੇਂ;
ਪਰ ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ? ਇਕ ਤਾਂ ਬਸ ਰੋਟੀਆਂ
ਦਾ ਮਾਰੂ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਪੇਟ
ਪਾਲਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਖਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਜਾਈ (ਮਾਈ)?

ਭਾਵ :—ਪੇਟ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਚੰਗਾ
ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਅਕਸਰ ਹਨੇਰੇ ਸਵੇਰੇ
ਲੁਕ ਛਪ ਕੇ, ਘੀਸੂ ਨੂੰ ਕੁਛੜ ਲਈ, ਇਕ ਆਧ ਫੇਰਾ
ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਾ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। “ਖਾਈ ਭਲੀ
ਕਿ ਮਾਈ” ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦਾ
ਵੀ ਲੋਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ

ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਗੀ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਅੰਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਵਸੀਏ ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਗੀ ਹੋਵੇ । ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਗੀ ਹੋਵੇ” (ਸੰਗ)

ਖਾਈਏ ਤਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀਉ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਹਣਾ ਖਾਣਾ ਖਾਉ, ਮਾੜਾ ਨਾ ਖਾਉ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਿਉ ਤੇ ਨਿਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਘਿਉ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਕਿਦਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਅਖੇ ‘ਖਾਈਏ ਤਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀਉ ਨਾਲ ।’ (ਸੰਗ)

ਖਾਈਏ ਚਾਲ ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।

ਜਾਂ
ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਜਮ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਸਭਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ‘ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ’ । ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਾਰੀ ਹਯਾਤੀ ਸੇਖ ਨਾਲ ਕਟਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਪਹਿਨੀਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।

ਜਾਂ
ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਦਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰਲੀ ਵਰਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ (ਹਿਰਖ ਨਾਲ)—ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਉਹ ਕਰੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਭ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਜਿਸ

ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੋਭਾ ਹੋਵੇ, ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ‘ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਦਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ’ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਢੀਏ ਮੂੰਹ ਕੱਜ ਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਖਾਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਾਓ ਜੀ ਖਾਓ, ਹੋਰ ਖਾਓ ! ਫਰਕ ਉੱਕਾ ਨਾ ਕਰੋ । ‘ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਢੀਏ ਮੂੰਹ ਕੱਜ ਕੇ’ । ਇਹ ਵੇਲਾ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ)

ਖਾਏ ਤਾਂ ਕੋਹੜਾ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਕਿ ਜੋ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਅੰਖਿਆਈ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਛੱਡੀਏ, ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਯੋਗ ਵਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੇ । ਅਖੇ ‘ਖਾਏ ਤਾਂ ਕੋਹੜਾ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ’ । (ਸੰਗ)

ਖਾਏ ਪੀਛੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਜਾਏ ਦਾ ਪੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਨਕਿਆਂ ਘਰ ਦੋਹਰੇ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦਾਦਕਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਪਾਲੇ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗਾੜ੍ਹਾ ਨਿਕਲਿਆ । ‘ਖਾਏ ਪੀਛੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਦਾਏ ਦਾ ਪੋਤਾ’ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਸਾਕੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ । (ਸੰਗ)

ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਖਾਣ ਹੈ ਕਿ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਤਨੀ ਲੁਟ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ

ਕੋਈ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦਾ, ਉਹੀ ਉਸਦਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ”

ਕੀਰੀਦਾ ਕੁਲ ਜਹਾਨ।

“ਜੀਹੰਦਾ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ”

ਇਹ ਗਲ ਜਗ ਪ੍ਰਵਾਨ।

(ਲਖਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖਾਣ ਦਾ ਖਵਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁਆਓ, ਤਦੇ ਉਹ ਵੀ ਖੁਆਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਖਾਣ ਦਾ ਖਵਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ’। ਜਿਹੜਾ ਖੁਆਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਪਾਂਚਾ ਕਿਫਤ ਹੋਵੇਗਾ ?

(ਜੀਹਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾੜ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚਿੱਚੜ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਖੂਬ ਖਾਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨੀ—ਇਹ ਦੋਹੜਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਟਕਰਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ। ‘ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾੜ’। ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਵੀ ਸਾੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ)

ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ, ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਜੁੜ ਜਾਣ, ਪਰ ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ਏਨੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ? ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ। ਸਭ ਟੋਟੀਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਬਣਦਾ।

(ਸੰਗ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਕੰਮ ਭਾਜ ਨੂੰ ਭੇਰੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਰਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੇਰੀ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ੌਰ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ ਮਿਸ਼ਰ ਜਾਂਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮਤ ਗਈ ਕਰਦੀ ਤੇ ਕਲ ਗਿਉ ਸੂ ਨਾਂ। ਪਰਸੋਂ ਦਾ ਉਹਨੇ ਇਹੋ ਚਾਅ ਭਰ ਲਿਆ ਏ। ਰੋਈ ਪਕਾਣ ਦਾ ਵੇਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੇਟ ਕੇ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਈ। ਅੱਖੇ ‘ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਰਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੇਰੀ’ ਖਾਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਗਵਾਂ ਪਿੱਟੀ ਪੰਜ ਪੰਜ ਮਣ ਬੀੜ ਲੈਂਦੀ ਏ ਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਸੂਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੂ।

(ਮਿਤਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ ਭੰਨੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਮਨਾਂ ਇੰਨਾਂ ਤਾਂ ਨਿਲੀ ਮੁਸਕਲ ਏ, ‘ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ’ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ ਭੰਨੀਆਂ’ ਦਾਲਾ ਰਿਸਾਬ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੇਗਾ।

(ਸੰ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਂਬਰੀ ਤੇ ਭੰਡੇ (ਮਾਰ) ਖਾਣ ਨੂੰ ਚਿੱਛ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਬਾਹਮਣੀ, ਜੁਝੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਲੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗ ਭਰੀ ਤੇ ਧਉਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੰਮਾਂ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੌਜ਼ਕੀ ਤੇ ਦੁਖ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਚੌਜ਼ਕੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਜੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਮਨਾ ਉਥੇ ਕਿਹੜੀ ਫੜੀ ਫੜ ਕੇ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਐਡਾ ਵਡਾ ਹਾਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। ਭਜ ਭਜ ਕੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਰ ਲਥੇ ਆਂ,

ਸਾਮੀ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਮਾਲ ਵੰਡ ਲੈਣ ਲੋਕੀ ।
ਅਖੇ 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗ ਭਰੀ ਤੇ ਧੋਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ
ਜ਼ੁੰਮਾ' । ਓਹੀਓ ਗਲ ਹੋਈ ਨਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ ਦੇ, ਭੋਂਕਣਾ
ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਤੇ
ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ! ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੋਈ,
'ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ' ਦੇ ਤੇ ਭੋਂਕਣਾ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ
ਇਹ ਗਲ ਪੁਗਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ ਇਥੇ । (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਤਲਬ ਕਦਣ ਸਾਰ ਹੀ
ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਭੁਲਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨੀ ਛੋਤੀ ਅਖ ਨਹੀਂ ਫੋਕੀ
ਚਾਹੀਦੀ । 'ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ' ਵਾਲੀ
ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ, ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ
ਅਲੋਕ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ
ਕੀਤੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰਖਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ
ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ ਅਲੋਕ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ ? ਮਿੱਤਰ
ਉਹ, ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ
ਸੰਬਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :— ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ
ਰੱਜੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ।
ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ
ਭਰਮ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ
ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਿਆ
ਤਿਨਾ ਸੂਤਕੁ ਨਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਸੂੰ ਸਾਂ ਬੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮੂਰਖੇ । ਇਹ ਕਿਹੜੇ
ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ? ਅਖੇ "ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ
ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ" । ਜਿੰਨੀ ਵਿਤ ਹੋਵੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਆਕੜ
ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕੀ ਅੰਤ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਮਖਾਣਿਆਂ
(ਇਲਾਚੀਆਂ, ਬਦਾਮਾਂ) ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ
ਵਾਲਾ ਤੇ ਵਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਵਡਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਜੀ ਬਸ, ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਨਾ
ਬਹੁ ਬਹੁਤੇ । ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਹੀਜ
ਪਿਆਜ, ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ । 'ਖਾਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ
ਮਖਾਣਿਆਂ ਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ (ਰਹਿੰਦਾ)
ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੇ (ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ) ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਹਿਮਦ
ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੁੱਟ ਇਤਨੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕੀ
ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਖਾ ਪੀ ਲਿਆ, ਉਹੀ
ਸਾਡਾ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਗਾਨੀ ਦਾ ਇਹ
ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਇਹ ਕਹਾਵਤ
ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ 'ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਨਾਦਰ
ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ' ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖਾਨਾਂ ਦੇ ਖਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਸੋਭਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਗੀਲਾ—ਸੈਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਥਾਂ ਲਭਨਾ ਹਾਂ । ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਓ । ਕੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਡੇ ਹਾਕਮ ਦੀ ਧੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹਾਂ ? 'ਖਾਨਾਂ ਦੇ ਖਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਾਸਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਭੱਲਾਂ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਂਦੇ ਓ ?

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ—ਹੁਣ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨਾ ਏਂ । ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਏ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਖਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੇ ਦੀਪਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਗੁਣ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । 'ਖਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੇ ਦੀਪਾ' । ਸਦਾ ਫੋਕੀਆਂ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ ? ਐਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲੜ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੜ ਜੂ ਹੋਇਆ । ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ । 'ਖਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਐਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਵਹਿ ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ ॥
ਤੋਟਿ ਨਾ ਆਵੇ ਵਧਦੇ ਜਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਵੰਡ ਛਕੋ, ਕਦੀ ਤੋਟਾ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਸੌਂਵੇਂ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਂਦ ਤੇ ਥੋੜਾ ਖਾਣਾ ਸਿਹਤ ਤੇ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਕੀਮ—ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਜੀ, ਸਰੀਰ ਤਕੜਾ ਰਖਣ ਲਈ ਥੋੜੀ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨੀਂਦਰ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਬੰਦਾ 'ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਤੇ ਸੌਂਵੇ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ' । ਤੁਸਾਂ ਪੇਟ ਵਧਾ ਕੇ ਬਿਮਾਰੀ ਹੀ ਸਹੇੜ ਲਈ ਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਲ ਖਾਉ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਨਾਲ ਨਿਭੇ । 'ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ' । ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਿਚ ਘਾਟ ਹੀ ਘਾਟ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਜ਼ਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਪਰ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਦਸੋਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜਾਣੀਏ, ਸਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਜੰਮਿਆ ਏ । 'ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੀਸਾ ਖਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਿਵਾਏ ਰੱਬ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਸ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਂਝਾ—ਬਾਬਾ ! ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਵਲੋਂ ਤੇ ਖੀਸਾ ਖਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਸੁਆਦ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਇਹ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਧਨ ਦੀ ਮੌਜ ਖੁਸ਼ੀ ਸੁਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂ 'ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲ' ਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲਛੂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਕ ਆ ਜਾਵੇ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੁਆਸੀ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਢੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਿਕਰਵਰਤੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਈ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੁਆਸੀ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਢੂ'। ਹੋਈ ਹਮਾਇਤ ਤੇਰੇ ਯਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ। (ਸੰਗ)

ਖੁਛੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਕੇ (ਤੱਕਲ) ਥੋੜੇ ਫਜ਼।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮਰਦ ਆਕੜ ਜਾਂ ਉਦਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਮਿਹਨੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤੇਰਾ ਮਰਦ, ਇੱਕ ਤੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਦਾ, ਉਤੋਂ ਹੋਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾਲ ਨੂੰ ਆਉਨਾਂ ਹੋਂ। ਕਾਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇਰਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। 'ਖੁਛੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਕੇ' 'ਨੂੰ ਫਜ਼'। ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਭਾਰ ਝੱਲਾਂ? (ਸੰਗ)

ਖੁਛੇ ਨਿਕਲੇ ਢੱਕ ਮਕੌੜੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਜਾਂ ਜੱਥਾ ਕੰਮ ਭੁਗਤਾ ਕੇ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਕਿਥੇ ਹਨ? ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਵੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤੇ ਵੀ। 'ਖੁਛੇ' ਨਿਕਲੇ ਢੱਕ ਮਕੌੜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ। (ਸੰਗ)

ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸ਼ੀਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਰਮ ਸਰਮ ਨਾਲੋਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਡਾ ਸਮਝੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਮਝਾ ਸਮਝਾ ਬਕੇ, ਪਈ ਕੋਈ ਸਰਮ ਕਰ। ਰੱਬ ਦਾ ਭਉ ਕਰ। ਪਰ ਉਹ 'ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸ਼ੀਨ' ਦੀ ਅਖੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਹੋਂਦਚਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। (ਸੰਗ)

ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ। ਵੇਖੋ : ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰੱਖ ਜਾਣੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਇ ਬੁਲਾਰ—ਕਾਲੂ ! ਮਤ ਇਸ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਮਰਾ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਰਕਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲਦਾ ਹੈ। ਕਾਲੂ ! ਤੂੰ ਭੀ ਨਿਗਲ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਨਿਗਲ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਬਿ ਕਾਲੂ ਆਖਿਆ :—

'ਜੀ ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ।

(ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ)

ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ, ਬੜਾ ਵਿਕਾਰ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ (ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਦਾ ਉੱਚੇ ਸਾਹਵੇਂ ਬੋਲਣ) ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਖ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਵਿਚ ਅਧਿਕਾਰ।

ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ ਬੜਾ ਵਿਕਾਰ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ।

ਭਾਵ :— ਖਾਰਾ ਪਾਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਮਰਾਬ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ 'ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ'। ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝੋਂਗਾ, ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਰਹੇਗਾ ਤੂੰ। (ਸੰਗ)

ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈ ਚਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਉਂ ਨਹੀਂ । ਬਟ ਕੁ ਅੱਖ ਲਾਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ । ਨਾਲੇ ਕੋਈ ਕੀਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਏ, ਅਗਲੇ ਪਲ ਕੀਹ ਵਾਪਰਨੀ ਏਂ । (ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ—ਨਵਤੇਜ)

ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਨੂੰ । ਜਾਂ ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਲੇ ਘਟ ਹੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀਹ ਆਮਦਨੀ ਹੈ ਜੀ ਐਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਹੀ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । ਜੋ ਕੁਝ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਭੱਜ ਟੁਟ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਏਨਾ ਵਿਗਾੜ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਕਾ ਹੀ ਸੌਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਮਾਸ ਦੀ ਬੋਟੀ ਲੱਥੀ ਹੁਣ ਕਿਥੋਂ ਮੁੜਦੀ ਹੈ ? ਦੜ ਵੱਟ ਕੇ ਪੀ ਜਾਉ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ । 'ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਵਹਿੜਕਾ ਖਸੀ ਕਰ ਲਓ ।

ਭਾਵ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਬਿਪਤਾ ਪਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਆਂ ਜੀ, ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਹੋਰ ਵਖਤ ਉਸਨੂੰ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਤਾਂ 'ਖੂਹ ਪਏ ਵਹਿੜਕੇ ਨੂੰ ਖਸੀ ਕਰਨ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਪੁਟਦੇ ਨੂੰ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖੋਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਿਆ, ਉਸ ਲਈ ਆਪ ਵੀ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ਸੀ । ਪਰੋ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਹੋਠੀ ਕਰਵਾਈ । ਅਜ ਉਹਦੀ ਪਤ ਗਲੀ ਗਲੀ ਰੁਲ ਰਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਵਿਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਤਾਂ ਘਟ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਜਾਂ ਘਾਟਾ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ ਵਣਜ ਕੀਤਾ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧਾ' ਨਫੇ ਵੇਲੇ ਹੋਰ, ਘਾਟੇ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਸੁਕੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਵੀ ਕਦੀ ਸੁਕੀ ਨਿਕਲਦੀ' ਹੈ ਜੀ ? ਡਾਵਿਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜੁਲਮ ਫੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਪੀ ਤੋਂ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ । 'ਖੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਨ ਨਾਲ ਖੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਧੱਕੇ ਦਾ ਉੱਤਰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਨਿਆ, ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ 'ਖੂਨ ਨਾਲ ਖੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ'। ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇ ਦਿਓ। ਫਿਰ ਵੇਖੋ, ਕਿਵੇਂ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਵੀ ਮਨ ਮੋਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ, ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪਾਸ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਆਪਣੇ ਹੋਣ, ਓਹੀ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਦਸ ਫ਼ੀ ਸਦੀ ਟਪਰੀ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਰ ਚੁਕਾ ਹੈਂ ਜੁ 'ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇ'। (ਸੰਗ)

ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ। ਜਾਂ ਖੇਤੀ ਸਿਰ ਸੇਤੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੰਮ ਆਪ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਰਾਮ ਦੇ ਕਾਕਾ। ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ। ਮੈਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਹੱਠੀ ਤੇ ਆਪ ਬੈਠਿਆ ਕਰ। 'ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ' ਹੁੰਦੀ ਦੇ ਕਾਕਾ, ਨੌਕਰਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਇਤਥਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ। (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖੇਤੀ ਜੱਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜੱਟ ਵਰਗੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਨੱਟ ਵਰਗੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖੇਤੀ ਜੱਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ'। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਸੰਗ)

ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ, ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉਂ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਉਜੜਦੇ ਰਹਿਣ, ਗਾਹ ਪਾਣ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵ, ਜੋ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹਿਣ, ਜਾਂ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਜਾੜਨ, ਉਹ ਕਦੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧਿਗੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਜੀਵਿਆ
ਜੇ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਵੇਚਹਿ ਨਾਉ ॥
ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ
ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉਂ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ)

ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ, ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ।

ਭਾਵ :— ਢੀਮਾਂ ਵਿਚ ਬੀਂ ਸੁੱਟਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ, ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਦੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੌਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੰਬ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। 'ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ'। ਯਤਨ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਲ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇ? (ਸੰਗ)

ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ, ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇਕਰ ਵਾੜ ਹੀ ਖੇਤ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ
ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ
ਕਿਆ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ। ਵੇਖੋ :
ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗਭਰੀ ਤੇ ਧੋਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੁੰਮਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਾਭ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ, ਪਰ ਔਖ ਜਾਂ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਸ਼ੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ' ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਰਦੇ ਰਹੇ, ਹੁਣ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚੌਧਰੀ ਬਣ ਬੈਠੇ। (ਸੰ)

ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਧੇ 'ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ'। ਪਿਛੋਂ ਕਚੀਚੀਆਂ ਵੱਟਣ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰ ਮਰਨਾ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ।

ਭਾਵ :— ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਤਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਝਗੜਾਲੂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੇਵਾ ਸੁਰਤਿ ਰਹਸਿ ਗੁਣ ਗਾਵਾ
ਰੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਬੀਚਾਰਾ॥
'ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ'
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿਗੁਰੁ ਕਰਤਾਰਾ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਭਾਵ :— ਖਿਹੜਾ ਸ਼ਰੀਕ ਮਨ ਦਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੈਨਾਪਤੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਉਹ ਸਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਾਪ ਰਖਦਾ ਏ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਾਅ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਏ। (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੋਟਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਖੋਟਾ ਪੈਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੀ ਉਲਾਦ ਤੇ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਸਣ ਬਈ ਲੁੱਚਾ ਏ, ਵਿਹਲੜ ਏ, ਸ਼ਰਮਸਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਦ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਲੋਕੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਡਾਂਗ ਵਰਸਾਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਸੱਚ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਪੈਸਾ ਖੋਟੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਕੰਮ ਹੀ ਆਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾਂ ਬਾਜ਼ੀ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੀ ਖਲਕਤ ਵਿਚ ਆਕੇ
ਮਨੁਖਤਾ ਦਾ ਚੋਲਾ ਪਾਕੇ
ਹਰ ਥਾਂ ਦੇਖੀ ਧੋਖੇ ਬਾਜ਼ੀ
ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾਂ ਬਾਜ਼ੀ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਲਟੇ ਲਛਣ ਦਰਸਾਏ ਹਨ, ਜਦ ਖੋਟੀ ਚਾਜ਼ ਨੂੰ ਖਰੀ ਕਰ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਰੀ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ॥
ਅਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਦੀਬਾਣਿ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਬਦਰਾ ਮਾਲ ਕਾ
ਭੀਤਰਿ ਧਰਿਆ ਆਣਿ॥
ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ
ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਦੀਬਾਣਿ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀਅਤ ਰਾਸ ਤੇ ਖੀਸਾ ਪੁਰ, ਪਰ ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਰਖ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। 'ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਟੇ ਵਣਜਿ ਵਣਜਿਐ ਮਨ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੋਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੇ ਵਣਜਿ ਵਣਜਿਐ

ਮਨੁ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ॥

ਫਾਹੀ ਫਾਥੇ ਮਿਰਗ ਜਿਉ

ਦੁਖੁ ਘਣੇ ਨਿਤ ਰੋਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਉਂ ਮੁਕਣਾ, ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਉਂ ਛੁਟਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਹੀਲ ਹੁਜਤ ਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਜਿਹੀ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹਾਂ: 'ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਉਂ ਮੁਕਣਾ ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਉਂ ਛੁਟਣਾ' ਤਾਂ ਖੋਤਾ ਵੀ ਕੁਝ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਲਤ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਚੌਕ ਮਾਰੇ।

(ਦੇਵੀਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ)

ਖੋਤੀ ਥਾਣਿਉਂ (ਤਸੀਲੋਂ) ਹੋ ਆਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਕੜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੀ ਖੋਤੀ ਇਕ ਵਾਰ ਥਾਣਿਉਂ ਹੋ ਆਵੇ, ਉਹ ਦੂਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਪਛੀੜੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੀ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਕਰਨੀ ਏ, ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੁਲ ਹੀ ਲੈਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟੀਆਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਲੈਣੀ; ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲਓ ਜਿਥੇ ਬੇਲਿਹਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਗਲ ਤੇ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਉਂ ਤੂੜੀ ਲੈਣੀ ਹੋਈ। 'ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਏ'। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਉਕਾ ਹੀ ਰੋਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨਾ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਨਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ, ਬਲੀਏ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨ ਗਈ'—ਅਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਲ ਸਾਡਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਪਿੰਡੀ ਕਿਹੜੀ ਕਾਬਲ ਹੈ।

(ਮਣਕੇ—ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੋਠੀ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਦਾ ਕਸੂਰ ਬਪਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਲੋਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ' ਹੀ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮਾਹ-ਮਾਹ ਬੇਕਸੂਰ ਦੇ ਸਿਰ ਕਸੂਰ ਥਪਦੇ ਹੋ !

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਟ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਗਰੀਬ, ਦਿਖਾਵਾ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ, ਇਹ ਕੀ ਬਣਾਇਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਟ' । ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਢਠੀ ਵੇਰ ਥਾਂ ਵਿਚ ਏਨੇ ਵਧੀਆ ਗਲੀਚੇ ਕੀ ਵਿਛਾਉਣੇ ਸਨ ?

(ਸੰ)

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ ਦੀ ਮੈਂ ਪਰਖ ਸਿਖਾਵਾਂ ।

ਮੂਰਖ ਖੋਹ ਰੁਲਾਈਉਂ, ਸਾਂਭੀ ਦਾਨਾਵਾਂ ।

(ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ (ਘਿਉ) ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ (ਮਰੜਦੇ) ਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ, ਪਰ ਉਹ ਉਲਟਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ—ਛੱਡੋ ਪਰੇ ਚੋਧਰੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਵਣਾ ਪਾਉਣਾ ਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ (ਇਕ ਪਾਸੇ) 'ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ ਜੇ' ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਿਰਾ 'ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਵੀ—ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ,

ਵੇ ਗਜਿਆ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ।

ਖੰਡਾ ਵਢੇ ਸਿਰ ਖਸਮ ਦਾ,

ਘੋੜਾ ਦਏ ਪਿਠ ਵਿਚ ਹਾਰ ।

ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਿੱਥੇ ਵੇਖੇ ਵਰ ਸੋਹਣਾ,

ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਹੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ' । ਗਲ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ ਪਰ ਭਾਂਬੜ ਮਚ ਹੀ ਗਿਆ ।

(ਸੰ)

ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਨਿਖੁਟ (ਖਾਲੀ ਹੋ) ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਮਾਈ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਉਪਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਕੋਈ ਨਿਆਣਾ ਏ... ਖਟੇ ਨਾ ਕਮਾਏ । ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ

ਗਉ ਪੁੰਨ ਦੀ, ਦੰਦ, ਕੌਣ ਗਿਣੇ ?

ਭਾਵ :— ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਪਰ 'ਗਉ ਪੁੰਨ ਦੀ ਦੰਦ ਕੌਣ ਗਿਣੇ' ਮੈਂ ਕੋਈ ਧੰਨੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਖਰਚੇ ਜੋ ਪੜਤਾਲ ਪਿਆ ਕਰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡਾ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁਖੀ ਹੋਕੇ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਦਸਾਂ 'ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡਾ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ' ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਚਮੜੇ ਲਿਆਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਵੇਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲੀ ਮੁੜ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਫਸੋਸ ਨਾ ਕਰੋ। 'ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ'। ਹੁਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ (ਵਿਚਾਰੇ) ਰੋਜ਼ੜੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌਂ ਤੇ ਵੀਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਉਂ ਦਸੇ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਹੀ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਤਦ ਹਾਸ-ਹਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਹਾਂ ਇੱਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਕੰਮ ਮੁਕ ਚੁਕਾ ਹੈ। 'ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ ਰੋਜ਼ੜੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌਂ ਤੇ ਵੀਹ' ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ ?

ਭਾਵ :— ਗਹਿਣੇ ਰਖਕੇ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਕੁੜਮਾਈ ਕਰਨੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਾਹਦਾ ਵਿਆਹ ਹੈ ? ਦੁਆਠੀ ਕਰਕੇ ਵਹੁਟੀ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾਂ ਬਾਜਿਓ ਪਰਿਉ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਲੜ ਮਰਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਤੁਦਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾਂ ਬਾਜਿਓ
ਪਰਿਉ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ॥
ਖੇਤੁ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾ
ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਗ ਮਾਰੂ)

ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀਏ ਤੇ ਉਹ ਮਸੂਲੀ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਟਾਲ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ੁਮਿਆ, ਇਹ ਕੀ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਘਤਿਓ ਈ ? ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਛੱਡੋ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਥੇ 'ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਹੀ ਤੁਰੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ 'ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ' ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ । ਨਾ ਇਧਰ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾ ਉਧਰ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਬਈ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਬਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿ ਗਾਂਧੀ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :— ਖੱਤੇ ਉਪਰ ਚੰਦਨ ਲਦ ਦਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਜੇ ਕੋਈ ਉਤਮ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਪਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤਨਮਣੀ ਗਲ ਬਾਂਦਹੈ ਜਉਹਰੀ ਨ ਕਾਜ ।

ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿ ਗਾਂਧੀ ਰਾਜ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਦੋਂ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਲਾਲਚੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਭੀ ਡਾਢੀ ਸਿਆਣਪ ਕੀਤੀ । 'ਗਦੋਂ' ਨੂੰ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ਕਰ ਬਠਾਇਆ । ਇਕ ਭੁਖੇ, ਕਮੀਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਿਜੋਰੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ । ਉਹਨੇ ਧਨ ਲੈ ਕੇ ਨਠਣਾਂ ਹੀ ਸੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ । ਵੇਖੋ : ਦਰਿਆਉਂ ਪਾਣੀ ਬਖਸ਼ਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਦਾਨ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਗਿਆ ? ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ' । ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਮਾਰੀਆਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਦੋਂ (ਗਧੇ) ਦੀ ਗੂਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦੀ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਤੁਸਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਡਰ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਗਦੋਂ ਦੀ ਗੂਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ' । ਨਿਕੇ ਸਿਰੇ ਅੜੇਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਥੇ ਦਾ ਕਿਥੇ ਪੁਚਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਪਰ ਮੂਰਖ ਵਿਹਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਤੇਰਾ ਇਹ ਕਿਆ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ' । ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਵੇਲੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤੂੰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਪਾਗਲ ਨਿਕਲਿਆ । ਮੱਚ ਹੈ 'ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ' । ਐਵੇਂ ਲਾਹਿਆ ਪਛਤਾਵਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ ਵਾਂਗ ਨੱਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗਣਾ, ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਖੰਡ ਤੇ ਇਵੇਂ ਨਠ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ' ।

(ਸੰ)

ਗੱਧੇ ਦੇ ਗਲ ਜੋਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇ-ਕਦਰੇ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਦੇ ਹੱਥ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਫੜਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿੰਦੇ ਲੋਕ ਅਵਾਣ
ਕਿਸੇ ਹਥ ਜਵਾਹਰ ਆਇਆ ।
ਜੋਹਰ ਦੀ ਕਿਆ ਕੀਮਤ ਜਾਣੇ,
ਗਧੇ ਦੇ ਗਲ ਪਾਇਆ ।

(ਹਾਸਮ)

ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।

ਜਾਂ ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ, ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਜੋਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਐਥਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਭਲੇਮਾਣਸ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਏ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘਾ, ਬਹੁਤੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ । ਖਸ ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਖੋੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਨਾ ਕਰੋ । ਬੜਾ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ । 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ, ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ' । ਇਸ ਲਈ ਉਸਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛਡ ਦਿਉ । (ਸੰਗ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਨੂੰ ਵਡਮੁਲੀ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਭੁਲ ਹੈ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ' ਕੀ ਆਖ ? ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ

ਨਰਮੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ । ਫਿਰ ਵੇਖਦੇ, ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੰਨਦਾ । (ਸ਼ੀ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਬਾਪ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਜ਼ ਪੈਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਦੇਂ ਵਧ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜਾ—ਸੈਨੂੰ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨੇ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਪ' ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਨਾ ?

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗ਼ਮੀ ਗਈ ਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਈ ਗ਼ਮੀ ਤੇ ਆਈ ਸ਼ਾਦੀ
ਪੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ।
ਆਜ਼ਾ ਤੇ ਮਸਕੀਨਾਂ ਤਾਈਂ
ਵੰਡਿਆ ਉਸ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ।

(ਕਿੱਸਾ ਬਹਿਰਾਮ ਸ਼ਾਹ—ਇਮਾਮ ਬਖ਼ਸ਼)

ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਮੰਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਚੰਦਨ ਲੇਪੁ ਉਤਾਰੈ ਧੋਇ ॥
ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਖਰਾ ਰੁਪਈਆ ਵੀ ਬਾਰਾਂ ਆਨੇ ਦਾ । ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੱਚੇ ਕੁੰਦਨ ਵਿਚ ਸੌ ਸੌ ਨੁਕਸ ।

ਭਾਵ :—ਗ਼ਰੀਬ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਧਨੀ ਔਗਣਹਾਰਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਹਰ ਗਲ ਵਿਚ ਧਨ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੁਛ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੁਚੇ ਕੁੰਦਨ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਸੋ ਨੁਕਸ' ਕਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਧਨੀ ਔਗਣਾਂ ਭਰੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਰਬ ਰਾਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਸਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਆਖਰ ਸਾਡਾ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਰੱਬ ਰਾਖਾ ਹੈ'।

(ਬਾਲ ਸੁਨੇਹਾ—ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਨਿਰਲੀ ਬਦ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਤਕੜੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀ ਚਲ ਵਧੀਕੀਆਂ, ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਯਾਦ ਰਖੀ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਬੇ-ਲੋੜੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਅਜਾਈਂ ਜਾਂਦੀ ਦਿਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ' ਵਾਂਗ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜੋਰੂ (ਤੀਮੀ) ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ

ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ ਵਡਾ ਪਾਪ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ' ਦੀ ਜੋਰੂ, ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ। ਜਿਸਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਗੇ ਉਹੀ ਨਿਤਾਣੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਰਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖੀਏ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਉਪਰ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ'। ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸਾਂ, ਉਤੋਂ ਡਾਕੇ ਆਣ ਪਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਨਿਮਰਤਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।

ਖੰਨਾ ਸਗਲ ਰੇਨੁ ਛਾਰੀ।

ਇਸ ਅਗੈਂ ਕੋ ਨਾ ਟਿਕੈ ਵਿਕਾਰੀ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਵਡਾਈ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ, 'ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ'। ਨਾ ਆਏ ਦਾ ਹਿਰਖ, ਨਾ ਗਏ ਦਾ ਸੋਗ। ਬੰਦਾ ਦਿਨ ਬੜੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਕਟਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਇਆ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, 'ਚਲ ਛੱਡ ਬੇਬੇ, ਨਹੀਂ ਸੁ ਸਲਾਹ ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੀਰ ਖੁਆਨੀ ਏਂ'। ਉਹ ਜਾਣੇ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ'।"

(ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਹੀ ਅੰਨ ਏ । ਜਾਂ
ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੁਕੜ ਕੜੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ
ਨੂੰ ਖੰਡ ਦਾ ਕੜਾਹ ਹੀ ਚੰਗਾ ਏ, ਨਾ ਲੰਘੂ
ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੇ ਘੁਟ ਨਾਲ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਹਾਸ-ਰਾਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ, ਜਦ ਚੰਗੀ ਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼
ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਦਸਿਆ
ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁਮਾ—ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਏ ।
'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਈ ਅੰਨ ਏ' ।
(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪੁੰਨ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਇਆਂ
ਜਾਂ ਭਲੇ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਤਾਣਾ ਪੁਰਸ਼ ਯਤਨ
ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੋੜ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਿਹਨਤ
ਕਰਨੀ ਪਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਮੋਟਰਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚੋਂ
ਖੋਟੀ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਵੀ ਆ ਰਲੇ । ਪਰ
'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ' । ਸਾਡੇ ਵਪਾਰ
ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੋਟਰਾਂ ਉਤੇ ਟੈਕਸ ਦੂਣੇ
ਕਰ ਦਿਤੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ
ਸਵਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੇ
ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਵਾਰ ਸੱਚਾ ਬਣ ਬੈਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਬਣ
ਬਣ ਬਹੁ, ਸਮਾਂ ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਗਲ
ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ ਸਵਾਣੀ' । ਪਰ
ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਅਜੇ ਭੁਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਕਢ
ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਵੇਰ ਮੂੰਹੋਂ ਕਢੀ
ਹੋਈ ਗੱਲ ਫਿਰ ਛਪਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਬਾਊ ਜੀ !
ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ । 'ਗਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ
ਕਢ ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ ।' ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ
ਤਾਂ ਕਸਮ ਅਲਾ ਪਾਕ ਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਜਿਹੀ
ਤੁਹਾਡੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇਹੀ ਮੇਰੀ ।'

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਪੈਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸੇਵਾਰੀ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈ
ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗਲ
ਗਲਾਵਾਂ ਤੇ ਪੈ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਬਿਨਾ ਵੀ
ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲ ਤੇ ਹੈ ਝਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ
ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੇ-
ਸਮਝੀ ਕਰਕੇ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦਿਸੇ ਪਰ,
ਸੂਝ ਹੋਣ ਤੇ ਠੀਕ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗ
ਪਵੇ ਤੇ ਵਧੀਆ ਦਿਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਲੂਣ ਆਪਣੀ
ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆ ਕੇ
ਫੇੜਿਆ : "ਜਲੂਣ ਰੱਬ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲ ਬੜੀ
ਔਖੀ ਹੈ ।"

ਬੋਲੇ : "ਗਲ ਤੇ ਹੈ ਝੱਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ
ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ ।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ । ਵੇਖੋ :
ਦੂਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਣਾਉਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵੱਡਾ
ਬਣਾਉਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਐਵੇਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ । ਗਲ
ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ ਉਹਦੀ ਆਦਤ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਬ ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ' ਤੇ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਗੱਲ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ ? ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ : 'ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ,
ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ ।
ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ,
ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਓਂ ਧੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ, ਲਾਡ ਜਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਘਰ ਬਿਠਾਇਆ ਕਰ, ਘਰੋਂ ਘਰ ਫਿਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ 'ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਓਂ ਧੀ ਗਈ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣਾ ਈ ਪੈਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ? ਇਤਨੇ ਬੇਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋ ? ਵੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨੌਕਰੀ ਹੈ ?

“ਕੀ ਦਸਾਂ ਡਾਕਟਰ ਜੀ ! ਇਹ ਸਿਟਫ ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਜੇ ।”

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ 'ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ । (ਸੰ)

ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਲੂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘਾਹ ।
ਜਾਂ ਗਲ ਵਿਚ ਪਲੂ ਦਸਤ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਘੱਤ ਪੱਲਾ ਮੂੰਹ ਘਾਹ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਲਗ ਕੇ ਪੀਰ ਮਨਾਈਏ ਨੀ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ ਗਲ ਨਾਲ, ਨਕ ਵਢਾਂ ਵਲ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਹੋਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗਲਾਧੜੀ । ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਗਲਾਧੜ ਤੇ ਟਕੇ ਦਾ ਮਣ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਗਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਗੰਭੀਰ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਗਲਾਧੜੀ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ, ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ। ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦਾ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਹੀ ਅਪਣਾ ਕੰਮ ਕਦ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ ਕਲ ਤਾਂ 'ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ', ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਸਤ ਅਠ ਜਣੇ ਹਾਂ। ਰਲ ਕੇ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸੂਤ ਬੈਠੇਗਾ। 'ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀਆਂ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਗਲੀਂ ਕਈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਚਰਨ-ਨਿਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੋਟੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀਆਂ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਂ ॥
ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥
ਰੀਸਾ ਕਾਰਹ ਤਿਨਾੜੀਆ ਜੋ ਸੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਧਨ (ਜਾਂ ਉਦਮ) ਨਾਲ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕਦੀਂ ਕੋਠੇ ਨਹੀਂ ਉਸਰੇ। 'ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ'।

ਉਦਮ ਨਾਲ ਧਨ ਖਟੇ, ਫਿਰ ਬਾਦਸਾਹੀਆਂ ਲੁਟੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀਂ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਈਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ ॥

ਏਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਕਰਿ ਸਮਸਰਿ ਜਾਣੇ

ਜੋਗੀ ਕਹੀਐ ਸੋਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀ ਮੈਂ ਵੱਡੀ, ਕਰਤੂਤਾਂ ਵੱਡੀ ਜਠਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਵਧ ਵਧ ਬਹੇ ਪਰ ਜਿਸੇਵਾਰੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀ ਮੈਂ ਵੱਡੀ, ਕਰਤੂਤਾਂ ਵੱਡੀ ਜਠਾਣੀ'। ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਕਰਨ, ਵਿਹਲੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੂੰ ਬਹਿ ਕੇ ਪਾੜ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਹੀ ਵਧ ਕੇ ਵੱਡੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਥੋੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵੱਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ' ਗਲ ਵਧ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਧੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਨ ਗੋਲੇ,
ਭਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਚਾਰਣ ਜੋਲੇ ?

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਜੋ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਓਹੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਫਾ ਆਪ ਖਟੀਏ, ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਹੀ ਨਾ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਜਾਣ ਸਭ ਕੁਝ। 'ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਨ ਗੋਲੇ, ਭਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ, ਜੇ ਚਾਰਣ ਜੋਲੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਾਈਂ ਮਾਨਕ ਨਿਗਲਿਆ ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਗਾਈਂ ਮਾਨਕ ਨਿਗਲ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਪੇਟ ਪੜ ਕੇ ਕੋਈ ਮੌਤੀ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਚੰਗਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਭੈੜ ਵੀ ਕਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਉਸਦੇ ਭੈੜ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮਾਂ ਹੋਵੇ ਜਾਟਨੀ ਕਿਉਂ ਪੁਤ ਪਤਾਰੇ ।

ਗਾਈਂ ਮਾਨਕ ਨਿਗਲਿਆ, ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਬਿਨਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦੇ, ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਕੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹੱਟੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ । ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਘੰਟੇ ਦੇ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਅਰਾਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ ।

ਸ਼ਾਹ—ਪੰਡਤ ਜੀ 'ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਵੇਲਾ ਹੈ' ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਆ ਜਾਵੇ । ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਖਾਈਏ ਕਿਥੋਂ ? (ਸੰ)

ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ । ਵੇਖੋ :— ਇਛਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਜਾਣੇ ਵਾਧੂ ਗਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਬੁਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੇ, ਪਰ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਸ਼ਾਹ ਹੁਰਾਂ ਇੱਕੋ ਠੁਕ ਦੀ ਕਰਕੇ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੈ, 'ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ' ।

(ਸੰਗ)

ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਕਤ ਖੁੰਝ ਜਾਣ ਤੇ ਪਛਤਾਉਣ

ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਹੱਛਾ, ਹੁਣ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਘੜੀ ਡਿਠਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਭੀ ਨਾਲ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਰੋ ਕਿ 'ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ' । ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਾਉ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਭਲਾ ਹੋਵੇ ।

(ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਗਿਆ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜੇ ਗਲੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰੇ ਲਾਭ ਲਈ ਪਰ ਉਲਟਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ । ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਬਚਦਾ ਵਧੀਕ ਦੁਖ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਏ ਸਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜੇ ਗਲੇ ਪਏ' । ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਪਈ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੈ, ਕੁਝ ਮਦਦ ਕਰੋ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲਾ ਲਹਿਣਾ ਆਣ ਮੰਗਿਆ । (ਸੰ)

ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੇ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੇ ਪਾਸੋਂ ਰਕਮ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਹੋਰਾਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾਈ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਤੁਸਾਂ ਤਕਲੇ ਕਢਣੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਆਖਣਾ ਏ, 'ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਹੀ ਲੈ ਦੇਵੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਕੀਤੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਾਂਗਾ ।' ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੇ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ' ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਤੇ ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕੁੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਕੁੰਭੁ ਨ ਹੋਇ ॥
ਗਿਆਨ ਯਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ
ਹੋਇ ॥” (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਗਿਝੀ ਗਿਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਿਤ ਦਾ ਗਿਝਾ
ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨ ਮੁੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੋ
ਭਾਬੋ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਜੇ । ਅਖੇ ‘ਗਿਝੀ
ਗਿਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ’ । (ਸੰਗ)

ਗਿਣਵੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ
ਸ਼ੋਰਬਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੈ ।
ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਕੀ ਪਾਵਾਂ ? ‘ਗਿਣਵੀਆਂ
ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ ਸ਼ੋਰਬਾ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ)

ਗਿਦੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ, ਆਖੈ ਬੂ
ਕਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੋ,
ਉਹ ਮਿਲ ਤਾਂ ਸਕੇ ਨਾ, ਪਰ ਦੋਸ਼ ਚੀਜ਼
ਦੇ ਸਿਰ ਬਪਣਾ, ਕਿ ਹੈ ਹੀ ਮੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗਿਦੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ ਆਖੈ ਬੂ ਕਉੜੀ ।
ਨਚਣ ਨਚ ਨ ਜਾਣਈ ਆਖੈ ਭੁਇ ਸੋੜੀ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਿਦੜਾਂ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਯਾਰ
ਪਹਾੜੀਂ ਹਗਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ
ਪਾਸੋਂ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ
ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਬੜੇ
ਨਖਰੇ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,

ਲਾਲਾ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਲੋੜ ਦੇ । ਨਿਗੂਣੀ ਜਿਹੀ ਮੰਗ ਸੀ
ਸਾਡੀ । ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਅਖੇ
‘ਗਿਦੜਾਂ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਆਖਿਆ ਯਾਰ
ਪਹਾੜੀ ਹਗਦੇ ਨੇ’ । ਬੜਾ ਰੁਖਾ ਤੇ ਨਖਰੇ ਭਰਿਆ
ਉਤਰ ਦੇ ਘਲਿਆ ਜੇ । (ਸੰਗ)

ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਦੇ ਹਰਖੁ
ਕਦੇ ਸੋਗੁ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਬੰਧਨਾ ਵਿਚ
ਕਦੇ ਗ਼ਮੀ ਹੈ ਕਦੇ ਖੁਸ਼ੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੁ ਬੁਤੁ ਦੇਹੀ ਵਿਆਪੈ ਹੋਗੁ ॥
ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਹੇ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਡਾਣ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਤੇ ਦਾਨ ਦਾ ਵੀ ਫਲ
ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਦਾਨ ਭਾਵੇਂ
ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਫਲ ਕਈ ਗੁਣਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,
‘ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਡਾਣ’ । (ਸੰਗ)

ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ ਪਾਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ
ਲਮਕਾਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ‘ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ
ਪਾਈਦਾ । ਵਿਚੋਂ ਬਗੜਾ ਨਿਬੇੜਨ ਦਾ ਰਾਹ ਕਢੋ ।
(ਸੰਗ)

ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਣ ਦੀ
ਅਜ਼ਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਖਰਾਬੀ ਹੋ
ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਜ਼ੂਰ, ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ
ਚਾਹੀਏ । ‘ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਣ ਦੀ ਅਜ਼ਾਬੀ’ ।
ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੀਖ ਤੇ ਅੜਬੀ ਰਖਦੀ ਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗੁਆਢਣ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ,
ਚੱਜ ਤਾਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਪਾਸੋਂ ਖਰਬੂਜ਼ਾ
ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਮਤ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ
ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ‘ਗੁਆਢਣ ਦਾ
ਰੂਪ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਪਰ ਚਜ਼ ਤਾਂ ਆ ਹੀ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆਂ ਕਿਉਂ
ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।

ਭਾਵ :— ਝਕੁਨਿਆ ਦੇ ਗੁੱਛੇ ਨੂੰ
ਦਾਖ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ,
ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕੌਣ ਆਖੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆਂ ਕਿਉਂ ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।
ਅਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨ ਆਖੈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਗੋਰਖ ਵੇਚਕੈ ਖਲ, ਸੂੜੀ ਆਣੈ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ ਦਧ ਵੇਚਕੇ ਖਲ
ਤੇ ਛਾਣ-ਬੁਰਾ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ
ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹਥੋਂ ਦੇਕੇ
ਘਟੀਆ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਜਰ ਗੋਰਖ ਵੇਚਕੈ ਖਲ ਸੂੜੀ ਆਣੈ ॥
ਬੇਮੁਖ ਮੂਲਹੀ ਘੁਥਿਆ ਦੁਖ ਸਹੈ ਜਮਾਣੈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ ਤੇ
ਕਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ(ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ) ਆਪਣੇ
ਤੋਂ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ (ਉੱਚੀ ਜਾਤ) ਆਪਣੇ
ਤੋਂ ਛੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਾੜਾਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਕੀ
ਅਰਥ ? ਰਤਾ ਓਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਈਏ, ਤਾਂ ਜੀਉਣ
ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਸਚ ਆਖਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿ ‘ਗੁਜਰ

ਦੇ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ’।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੋਲਾ ਸ਼ਾਹ
ਫਕੀਰ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਸ-
ਰਸ (ਮਸ਼ਕਰੀ) ਦੇ ਸੁਭਾ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ
ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਸੂਬਾ ਪੰਜਾਬ ਵਧੇਰੇ ਹੰਸਮੁਖ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ
ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰਾਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ
ਬਹੁਤ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਗੁਰੂ
ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਕਿ
‘ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੋਲਾ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ’।

(ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭੋਰੇ—ਸ. ਸ. ਅਮੋਲ)

ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ
ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ ॥
‘ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ’ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨੀ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ
ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ ॥’
ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ।

ਭਾਵ :— ਅਤੀ ਗੁਣਵਾਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਨੇ ਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਤੋਂ
ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਨਾ
ਸਮਝਣਾ ‘ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ ਜੇ’।”

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕ
ਕਹੈ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਔਗਣਾਂ ਨਾਲ
ਭਰਪੂਰ ਹਾਂ ਪਰ ਲੋਕੀ ਮੈਨੂੰ ਫਕੀਰ ਆਖਦੇ
ਹਨ । ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਮ੍ਰਤਾ-ਭਾਵ ਦਸਣ
ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲਾ ਮੈਂਡਾ ਵੇਸੁ ॥
ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ
ਰਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ— ਇਹ ਗਲ ਦਸਣ
ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਦੇ ਗੁਪਤ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ
ਲਾਭ ਹੈ । ‘ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥
ਸਰੁ ਸੰਤੋਖ ਤਾਸੁ ਗੁਰੁ ਹੋਇ ॥”
• (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦਿਸਦੇ
ਹੋਏ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਜਦ
ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸਲਾਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ੍ਹ ‘ਗੁਰ ਗੁਰ-ਵਿਦਿਆ,
ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਪਾਸ
ਜਾਤ੍ਰੇ ਵਖਰੀ ਹੀ ਠੱਠਲੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀਂ, ਜਿਨਿ
ਦਿੱਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰੂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ
ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਅ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜਿਨ ਤੂੰ ਸੇਵਿਆ ਭਾਉ ਕਰਿ
ਸੇਈ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥
ਤਿਨਾ ਪਿਛੈ ਛੁਟੀਐ
ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ॥
ਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀ
ਜਿਨਿ ਦਿਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਤੁਰ
ਪਵੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ (ਚੇਲਿਆਂ) ਪਿਛੇ
ਗੁਰੂ (ਉਤਮ ਪੁਰਸ਼) ਦੋੜਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਦੁਰੇਡੇ
ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕੀ ਹੋਰ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ ਮੰਦਰ ਪਾਣੀ
ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਪਾਣੀ ਹੋਰੀ
ਆਉਂਦੇ ਵਰ੍ਹੇ ਮੀਲ ਭਰ ਪਰੇ ਹੀ ਡੇਰੇ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।
ਮਾਨੋ ‘ਚੇਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਗੁਰੂ ਹੋਰੀ ਨਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰ
ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ’ ।

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ
ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅੱਗ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ
ਆਦਿ ਦੀ) ਬੁਝ ਗਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥
ਆਪਿਉ ਪੀਓ ਆਤਮ ਸੁਖ ਧਾਰੀ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰ ਦੇਵ ਪਿਤਾਗੁਰ
ਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਦੇਵ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਓ,
ਮਾਲਕ ਤੇ ਹਰੀ ਹੈ । ਭਾਵ ਸੰਸਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇ
ਕੂੜੇ ਹਨ ਇਕ ਰੱਬ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ
ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ॥
ਗੁਰਦੇਵ ਸਖਾ ਅਗਿਆਨ ਭੰਜਨੁ
ਗੁਰਦੇਵ ਬੰਧਿਪ ਸਹੋਦਰਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ)

ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਚਲਣ
ਦਾ ਸਿੱਧਾਂ ਰਾਹੁ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਚਲਾ ਲਿਆ
ਹੈ । ਭਾਵ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਦਾ ਵਡਿਆਂ ਦੀ
ਬਣੀ ਰੀਤ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਕਮ ਰਜ਼ਾਈ ਚਲਣਾ
'ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯਾ' ।
ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਥਾਟ ਬਣਾਯਾ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ॥
ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਇ ਅਪਰਸ ਦਰਸ ਅਲੋਈਐ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਧਰਮੀ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼
ਬੁਢੇ ਜਾਪਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੁਢੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ
ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਬਲਵਾਨ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬੀ ਤੇ ਲੁਚੇ, ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ
ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਿਰਬਲ, ਤਨ੍ਹਾਂ ਤਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਕਾਠੀ ਤਕੜੀ ਤੇ
ਚਿਹਰਾ ਲਾਲੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ
ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :— “ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ” ਤੂੰ ਉਚ
ਘਿਰਾਣੇ ਦੀ ਹੈਂ । ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਕੀ ਜਾਣੇ ?

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ, ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਸ਼ੇਸਟ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ
ਹਰੀ (ਗੁਣਾਂ ਜਾਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਵਸਤੂ) ਨੂੰ
ਪਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਵਾ ਲਿਆ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ॥
ਤੁਧੁ ਆਪਿ ਵਿਛੋੜਿਆ ਆਪਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਪਤਾ ਆ ਬਣੇ ਜਾਂ
ਵਿਛੜਨ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਰੱਬ
ਰਾਖਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੀਲ ਕੌਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਹਿਜੇ
ਜਿਹੇ ਨਿਕਲਿਆ, ਹਾਏ ! ਮੈਂ ਇਕਲੀ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ ?
ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ । ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲਿਆ
'ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ, ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ' ।
(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ
ਠਾਓ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੀ
ਬੇ ਸਮਝ ਹੈ ਉਸਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ
ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ ਠਾਓ ॥
ਬਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਉ ਨ ਪਾਈਐ
ਬਿਨ ਨਾਵੈ ਕਿਆ ਸੁਆਉ ॥
ਆਇ ਗਇਆ ਪਛਤਾਵਣਾ
ਜਿਉ ਸੁੰਝੈ ਘਰ ਕਾਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਪਣੇ ਚੇਲੇ ਜਾਣ
ਛੜਪ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਆਗੂ)

ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ (ਚੇਲੇ) ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਲਾਕ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ! ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਡੜਪ'। ਪਿਉ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ, ਮੁੰਡਾ ਰੰਡੀ-ਬਾਜ਼ ਵੀ ਨਿਕਲਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣਕੇ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣਕੇ।

ਭਾਵ :— ਆਗੂ ਤੇ ਭੋਜਨ ਚੁਣਕੇ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੁਪੱਤੇ ਆਗੂ ਦੇ ਉਹ ਲੜ ਜਾ ਲਗਾ ਸੀ ? ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ : 'ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣ ਕੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣ ਕੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਰਬ ਤੋਂ ਉਰੇ ਸਾਡੀ ਓਟ ਕੋਣ ਏ। ਇਹ ਵੇਲਾ ਲਜਾ ਰਖਣ ਦਾ ਏ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਏ ਨਾ 'ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤ ਨਹੀਂ' ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ' ਹੁਣ ਕੁੜੀ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜੇ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਏ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ, ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਗਲ ਪਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਮੰਦੀਆਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਪਾਗਲਾ, ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਈ ? 'ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਲਗ ਪਿਉਂ'।

ਪੱਤ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਪੱਤੇ ਰਾਹ ਫੜ ਲਏ ਨੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹ ਰਾਂ, ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ ਦਾ ਟੋਟਾ ਭੰਨ ਕੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਬੋਲਿਆ 'ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ।

ਭਾਵ :— ਰੋਟੀ, ਮਕਾਨ ਤੇ ਕਪੜਾ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਨੈਸ਼ ਇਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਰ 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ ਤੇ ਜੁਲੀ ਤੇ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ'। (ਸੰ)

ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਾ ਲੈਣਾ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਕਬਾਬ ਹੀ ਸੋਭਦਾ ਏ। ਸ਼ਰਾਬ ਕੀ ਆਖ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਕੀ ਆਖ। 'ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੜ ਗਿੱਝੀ ਰੰਨ ਵਿਗੋਏ ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਦੋਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟਬਰ ਦਾ ਜੀਅ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈਕੇ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹਟਵਾਣੀਏ ਨੂੰ ਲੁਟਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ

ਲਈ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਵਾਲਾ—ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ ।
ਇਹ ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਦੇਣਗੀਆਂ
ਤੂੰ ਟੱਬਰਦਾਰ ਏਂ । ਲੁਟੀ ਜਾਏਂਗੀ । ‘ਗੁੜ ਗਿਲੀ
ਚੰਨ ਵਿਗੋਏ, ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਢੋਇ’ । ਕੁਝ ਮੇਰੀ
ਪਤ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਕਰ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ ਫੂਕ
ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਫੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ
ਚਾਹੇ ਪਰ ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਣ ਤੋਂ ਨਸਣ ਦੀ
ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਭਾਈਵਾਲ ਏ ।
ਕੰਮ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਾਂ, ਧਨ ਵੀ ਮੈਂ ਲਾਵਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸੁਕੇ
ਉਤੇ ਹਿਸਾ ਉਗਰਾਹੋ । ‘ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ,
ਫੂਕ ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ’ । ਇਹ ਭਾਈਵਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਚਲੂ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਉਸਨੂੰ ਮੁਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।

ਭਾਵ— ਕਰੜਾਈ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੇ ਕੰਮ
ਨਿਕਲ ਸਕੇ ਤਦ ਕਰੜਾਈ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਸਵਾਰਨ ਕੰਮ ਨੂੰ

ਕੋੜਾ ਮੂਲ ਨ ਕਹੀਏ ।

‘ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ

ਫਿਰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।’

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਮੁਸਾਫਰ)

ਗੁੜ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿੰਮ
ਨਾਲ ਕੋੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ
ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਲਾਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! ਇਹ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ
ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ
ਮੰਦਾ, ਨਾ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ

ਫਸਦਾ । ‘ਗੁੜ ਨਾਲ ਹੀ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ
ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋੜਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ:— (ਮਾਇਆ ਦੀ) ਲੁਕਵੀਂ ਅਗ
ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਅਪੁਨੇ

ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਚਲਤੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥

ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ

ਭਗਤ ਨ ਬਿਆਪੈ ਮਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ (ਛੁਹੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜਾ
ਹਿਸਾ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੱਟ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨ ਚਲੀ
ਤੇ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ । ਹੁਣੇ ਥਕ ਗਈ ਏਂ । ਅਜੇ ਤਾਂ
‘ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ’ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ,
ਜ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਏਂ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਂਗਲੂਆਂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ:— ਵਾਧੂ ਦਮ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਆਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਨੀਤ ਓਹਦੀ ।

ਕਾਹਨੂੰ ਗੋਂਗਲੂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਬਾੜਦਾ ਹੈ ।

ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੁਝਾਉਣ ਜੋਗਾ,

ਪਾ ਪਾ ਤੇਲ ਕਿਉਂ ਸੜਿਆ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਖੇਚਲ ਤੇ ਹੋਵੇ ਪਰ
ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਾਭ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਦਿਲ ਥੋੜਾ ਨਾ ਕਰੋ ਤਾਂ
ਥਾਂ ਬਥੇਰੀ ਹੈ । ‘ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ’ ।

(ਸੰ)

ਗੋਦੜੀ ਵਿੱਚ ਲਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਗੁੰਬ ਜਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਘਰ ਜਾਂ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਉੱਚੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਗੋਦੜੀ ਵਿਚ ਲਾਲ’ ਜੋ ਨਿਰਾ ।
ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ । (ਸੰ)

ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ ।

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਨਾ ਲਭਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰੋਲਾ ਪਾਈ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਹਫ਼ਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਖੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਨੂੰ ਪਈ ਕਿਤਾਬ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਅਜ ਤੇਰੇ ਅਪਣੇ ਦਰਾਜ਼ ਵਿਚੋਂ । ਅਖੇ ‘ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ’ । (ਸੰ)

ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨੇ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ‘ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ’ (ਸੰ)

ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੁੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ । ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਅਮੀਰੀ ਦੀ । ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ ਸੁਖੀ ਹਾਂ । ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ‘ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੁੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ’ । ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਮੰਗ ਮੰਗ ਹੀ ਵਿਥਾਂ ਪਾ ਦੇਂਦੇ । (ਸੰਗ)

ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ (ਕੁਲਡੀ) ਸਜਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸੁੰਦਰ ਜਾਂ ਸੁਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼

ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਗਣ ਪਿਆ ਲਗੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕੀਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੰਤਾਂ ਬਾਰੇ । ਕੋਈ ਗਲ ਹੋਸੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚੋਂ, ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ ਹੀ ਸਜਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ । ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਜਲੰਧਰ ।

ਭਾਵ :—ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਅਜਾਣ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਆਗੂ) ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—“ਬਸ ਔਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਹਵਲਾਤ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਪਰ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬੀਮਾਰ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਐਸੀ ਸਖ਼ਤ ਡੋਜ਼ ਨਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਕਿ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ ਵਾਲਾ ਮੁਆਮਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਲੀ ਕਾਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਾਹਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਨੁਸਾਰੀ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਲ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਏ ? ਜਿੱਥੇ ਤੂੰ ਆਖੇਂ ਦਲਨੇ ਆਂ ‘ਗੋਲੀ ਕਿਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਿਹਦੇ । ਚੋਧਰੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਡਬਲ ਦੀਨ)

ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ । ਵੇਖੋ ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਜੂਰੀ ।
ਜਾਂ

ਗੋਲੇ ਹੋਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਮੀਆਂ ਬਣਕੇ ਖਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਖੂਬ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਫਿਰ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ :

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ, ਦਿਲ ਲਾਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਫੇਰ ਵੇਖ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹਨ । ‘ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ’ ।

**ਗੋਂ ਕੱਢ ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ
ਥੱਥੁਆ ਲਾ ।**

ਵੇਖੋ:— ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰ,
ਬਾਕੀ ਖਾਣ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ
ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰੋ । ‘ਗੋਂ ਕੱਢ
ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ ਥੱਥੁਆ ਲਾ’ । (ਸੰ)

ਗੋਂ ਨਿਕਲੀ, ਅੱਖ ਬਦਲੀ ।

ਭਾਵ:— ਗਰਜ਼ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ
ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀ
ਕਰਦਾ ਏਂ । ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਏ । ‘ਗੋਂ
ਨਿਕਲੀ ਅੱਖ ਬਦਲੀ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬੂਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । (ਸੰ)

**ਗੋਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੋਂ, ਭਾਵੇਂ ਗਿਲੇ ਹੀ
ਹੋਣ ।**

ਭਾਵ:— ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ
ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਗੋਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੋਂ’, ਜਦੋਂ ਗੋਂ
ਸੀ ਓਦੋਂ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਵੀ
ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਧਰਦੇ ਸਨ । ਪਰ
ਜਦ ਮਤਲਬ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੋਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਣ ।
(ਪੰਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ—ਭਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

**ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ ਕਰ ਨ
ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।**

ਭਾਵ:— ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਲ ਨੂੰ ਮੌਰੀਆਂ ਦਾ
ਪਾਣੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਚੰਗੇ
ਦਾ ਭੈੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ
ਬਣਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਪਾਰਸ ਅੰਦਰ ਪੱਥਰਾਂ ਅਸ਼ਟਧਾਤ
ਮਿਲ ਵਿਗੜ ਨਾ ਜਾਈ ।

ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ

ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

**ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ
ਗਏ ਜਮਨਾ ਦਾਸ ।**

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ
ਆਪਣਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ
ਇਤਬਾਰ ਹੈ ? ‘ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ ਗਏ
ਜਮਨਾ ਦਾਸ’ । ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਓਹਦੇ ਨਾਲ
ਉਠ ਚਲੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਹਡੀਆਂ ਵੀ ਕਦੀ
ਮੁੜੀਆਂ ਹਨ ।**

ਭਾਵ:— ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਚੱਲੀ
ਜਾਵੇ ਜਿਥੋਂ ਮੁੜਨ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:

ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਨਾ ਹਡੀਆਂ ਮੁੜਦੀਆਂ ਨੇ
ਗਏ ਵਕਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਮੋੜਿਆ ਈ ।
ਹਥੋਂ ਛੁਟਕੇ ਤੀਰ ਨਾ ਕਦੀ ਮਿਲਦੇ
ਵਾਰਸ ਛਡਣਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੋੜਿਆ ਈ ।

(ਹੀਰ-ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

**ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ
ਵਾਲ ਨਾ ਹੋ, ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ
ਗਿਣੀਏ ਪੂਰਾ ਸੌ ।**

ਭਾਵ:— ਗੰਜੇ, ਕਾਣੇ, ਨਹੁੰ ਭੁਰੇ ਤੇ
ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ
ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ
ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਸੇ
ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੇਈਮਾਨ, ਕਮੀਨਾ, ਗੰਜਾ,
ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਕੀਤਾ ਸੂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ
ਆਖਿਆ, ‘ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ ਵਾਲ ਨਾ
ਹੋ । ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ ਗਿਣੀਏ ਪੂਰਾ ਸੌ ।’
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਜੀ ਗਈ ਪੇਕੇ, ਲੈ ਜੁਆਂ ਆਈ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਕੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਖੱਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਉਹਦੀ, ਪਰ ਏਨਾ ਕੁਝ ਨਿਕਲਿਆ ਉਹ, ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕਿਆ । ‘ਗੰਜੀ ਨੂੰ ਪੇਕੇ ਘਲਿਆ ਉਹ ਜੁਆਂ ਲੈ ਆਈ’ । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਕਮੀਨੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸ਼-ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹ ਨੰਬਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਟਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । ‘ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ’ । ਸਚ ਆਖਿਆ ਜੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ । (ਸੰ)

ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਉਰਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ।

ਭਾਵ:—ਬੇਵਕੂਫ਼ ਆਦਮੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਜਹੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਉਰੇ ਨੂੰ ਸਭ ਜਾਣ ਲਾਂਦੇ ਹਨ । ਤੂੰ ਸਦਾ ਠਗਾਵਾਂ ਸੇਦਾ ਹੀ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ॥

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰ ਦਾ ਮਿਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਲ੍ਹਾ ਗੰਢੁ ਨਦੀਆ ਮੀਹ ਬੋਲ ॥
ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਗਿਆ ਮਾਹ ਤੁੜੇਦਿਆਂ ਹਿਕੁ ਖਿਨੋ ॥

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਗਾੜਨ ਨੂੰ

ਰਤੀ ਜਿੰਨੀ ਢਿਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਲੇ ਚਲਣ-ਹਾਰ ਵਿਚਾਰਾ ਲੈਇ ਮਨੋ
ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ ਤੁੜੇਦਿਆਂ ਹਿਕ ਖਿਨੋ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਫਰੀਦ)

ਗੰਢੇਂ ਖਾਲੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ ।

ਵੇਖੋ:—ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ ਚੋਂ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ ।

ਭਾਵ:—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਕੀਰ ਬਣ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਸਾਧ ‘ਗੰਢੇਂ ਖਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ’ । ਸਾਧ ਨਾ ਬਣਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦਾ । ਘਰ ਕੀ ਸੀ ਤੇਰੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ? ਅਖੇ ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ ‘ਚੋਂ’ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ । (ਸੰ)

ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਵਢ ਦੇਣੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਪਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੀਵਾਨ—ਬਾਉਲੀ ਹੋ ਗਈ... ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ, ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਨੂੰ ਤੇ ਇਸ ਮਾਲ ਦੋਲਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਰਾਮ ਲਾਲ ਨੂੰ ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਜਾਣਕੇ ਵਢ ਦੇਣਾ ਹੀ ਭਲੀ ਗਲ ਹੈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਛੱਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ । ‘ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ । ਪਰ ਛੱਲਾ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਹੈ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਵਾਰ (ਜੱਟ) ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਵੇ ਭੇਲੀ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਮੂਰਖ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੌਜ ਜਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਬਾਹਲੀ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਕੰਜੂਸੀ ਵੀ ਇਕ ਹੱਦ ਤਕ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬਹੁਤੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਭਰੇ ਘਰ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ । ‘ਗੰਵਾਰ ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਏ, ਭੋਲੀ ਦੇਵੇ’ । ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਬਚਤ ਕੀਤੀ, ਪਰਨਾਲਾ ਹਕੀਮਾਂ ਦੇ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਾਂ ਨਾ ਵੱਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਜ ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਖੂਬ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਸੌਂਵੇਂ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਵਰਿਆਮ—ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਫਕੀਰ ਫੁਕਰ ਚੰਗੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੋਛਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂਵੇ ਨੇ ‘ਗਾਂ ਨਾ ਵੱਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ’ । (ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ (ਮਠਿਆਈ) ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਆਨੰਦ ਗੁੰਗੇ ਦੇ ਗੁੜ ਖਾਣ ਬਰੋਬਰ ਹੈ—ਦਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਜਦ ਵਸਲ ਵਸਾਲ ਬਨਾਈਏਗਾ, ਤਦ ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏਗਾ । (ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਗੁੰਗੀ ਪੇਕਿਉਂ ਗਈ ਨਾ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ:—ਨਿਕੰਮਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਰਹੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰ, ਸੁਆਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਬੈਠ ਰਹੇ ਘਰ ਤੇ ‘ਖਾਏ ਵਿਹਲੀਆਂ ਬਹਿ ਕੇ । ਬਾਹਰ ਜਾਕੇ ਕਿਹੜੀ ਇਸ ਕਮਾਈ ਸਾੜਨੀ ਏ’ । ‘ਗੁੰਗੀ ਪੇਕਿਉਂ ਗਈ, ਨ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ’ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ ।

ਭਾਵ:—ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਭਾਵ ਜੋ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਕਰਵਾਣ ਦਾ ਕੀ ਗੁਣ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਅਜੇਹੇ ਅਨਾੜੀ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਵਧੀਆ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ । ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ । ਇਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਖਾਲੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥

ਭਾਵ:—ਸਬਦ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਜੀਭ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ।

ਵਾਸ ਨ ਆਵੇ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥
ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ (ਗੱਲਾਂ) ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ (ਭੈਣ) ।

ਭਾਵ:—ਹਮਦਰਦ, ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਦੁਖੀਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ‘ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ’ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਡੀ ਰੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਗੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ, ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ ।

ਭਾਵ:—ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਦਾ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ । ਗਲ ਇਹ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁੰਡੀ ਹੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਚੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਹ ਖਾਧਿਆਂ ਕਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ।

ਭਾਵ:—ਪਾਪ ਦੀ ਬੋਝੀ ਵਧੀਕ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੱਕੇ ਲੈ ਕੀ ਧੀ ਵਿਆਹੁਣ ਨਾਲ ਰੱਜ ਬੋਝਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ? ਗੁੰਹ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀ ਕਾਲ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘ

ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਰੱਬ ਤੋਂ ਤਾਂ ਨਾ ਡਰੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਪਾਸੋਂ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਲਈ ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਖੁਦਾ ਨਹੀਂ । ਜੁਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕਰੋ । ਮਿੰਨਤ ਤਰਲੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੰਨਣਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਸਾਕ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸ਼ੱਕ ਏ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ । ਮੈਂ ਜ਼ਨਾਨੀ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਟੀ ਦਾ ਦਾਰੂ ਕੀ ? ਜਾਂ ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ:—ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਿਨ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਕਈ ਹਕੀਮ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਸੱਦੇ ਪਰ 'ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ ।' ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭੋਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੰਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ:—ਜਿਥੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਉਥੇ ਘਾਹ ਉਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਸੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਰਾਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਕਾਰਨ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਉਪਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੱਥੇ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਭੋਰੇ ਆਉਣਗੇ 'ਘਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ, ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ ।' ਸਾਡਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਉਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ ।

ਭਾਵ:—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ, ਭੈਣਾਂ ਪੁਤਰ ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ । ਘਰ ਹੋਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ । ਪਲਿਉਂ ਦਾਣੇ ਮੁਕੇ, ਤੇ ਯਾਰ ਹੋਏ ਸੁਕੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ (ਬੋਰ) ਖਾਣ ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਆ ਪੈਣ ਤੇ ਖਿਸਕ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ਵਿਆਹ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ ਖਾਣ ।' ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ, ਚਾੜ੍ਹ ਬੈਠੀ ਵੜੀਆਂ (ਦਾਲ) ।

ਭਾਵ:—ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਬੇਚੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋ :—ਪੁਸ਼ਪਾ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਵੀ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਸਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਚਾੜ੍ਹ ਬੈਠੀ ਦਾਲ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਪਣਾ ਸੰਭਾਲੀਏ, ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਪਈ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ। ਪਰ 'ਘਰ ਰਖੀਏ ਸੰਭਾਲ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।' ਮੁੰਡਾਂ ਸਾਡੇ ਵਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਸੀ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਹੈ ਇਸ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋ :—ਮਨ—ਵਰਿਆਮ, ਘਰ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 'ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।' ਨਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਛਡਣਾ ਏ। ਟੋਕਰੀ ਹੀ ਢੋਣੀ ਪੈਣੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ:—ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ ਤੇ ਰੋਲਾ ਮੁਫਤ ਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋ :—ਛੱਜੂ—ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਸੁਦਾਣੀਓ ਕੰਮ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਲੈਣ ਦਿਓ।

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ, ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹੱਸਣ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:—ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਤ ਤੇ ਨਾਲ ਵਸਣ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਬਖੇਰਾ ਹੈ, 'ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ ਤੇ ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹੱਸਣ ਨੂੰ' ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਉਠਾ, ਪੁਤਰ ਜੇਠਾ, ਫਲ ਪੇਠਾ।

ਭਾਵ:—ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਪਲੇਠੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬਾਂਹ ਆਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਉਠਾ, ਪੁੱਤਰ ਜੇਠਾ ਫੱਲ ਪੇਠਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਮਰਨ ਨੂੰ ਉਤਾਵਲੇ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉੱਚੀ ਨਿਸ਼ਫਲ ਛਾਲ ਮਾਰਨੀ।

ਵਰਤੋ :—ਮੀਆਂ—ਓਇ ਨੂਰਿਆ, ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰ ਪਿਛੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਅੰਮਾ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ। ਵੇਖੋ :—'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ।'

ਵਰਤੋ :—ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਬਈ, ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ! "ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ।" ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੇਖੀ ਵਿਖਾਉ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਖੀਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਖੀਰ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਆਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਖੀਰ ਬਾਹਰ ਵੀ ਖੀਰ ।
ਘਰ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਜੁਤੀਆਂ ਹੀ
ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਇਸਤਰੀ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ
ਵਸ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ ।
ਵਹੁਟੀ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਘਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ
ਗਿਆਨ ।**

ਭਾਵ:—ਜਿਤਨੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ,
ਉਤਨੇ ਹੀ ਵਧੇ ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਤੇ ਰਾਵਾਂ
ਵਿਚ ਵਖੋਵਾਂ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ‘ਘਰ ਘਰ
ਵਿਦਿਆ ਸਿਰ ਸਿਰ ਗਿਆਨ’ । ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਵੇਂ ਭੇਡਾਂ-
ਚਾਲ ਫੜ ਲੈਣ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘੋੜਾ, ਨਿਖਾਸ (ਮੰਡੀ) ਮੁਲ ।

ਭਾਵ:—(੧) ਚੀਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਹੋਣੀ
ਤੇ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਸੌਦਾ ਪਿਆ ਕਰਨਾ ।

(੨) ਪੱਲੇ ਗੁਣ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਬਾਹਰ
ਕਦਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਜ਼ ਵਿਖਾਓ, ਫਿਰ
ਸੌਦਾ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ‘ਘਰ
ਘੋੜਾ ਤੇ ਨਿਖਾਸ ਮੁਲ । ਆਖਰ ਚੀਜ਼ ਚੀਜ਼ ਦਾ
ਮੁਲ ਪੈਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ
ਜਾਂ ਘਰ ਚੋਰਾਂ ਦਾ, ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ ।**

ਭਾਵ:—ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਹੋਰ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਢੱਕੀ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ ਬਸ ।
‘ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ’ ਬਾਹਰ ਤੇ ਨਾ
ਜਾਉ । ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖੋ, ਜੋ ਨਿਰਾ ਕਾਲਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਵੀ
ਬੜੀ ਪੁਛ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭ ਜਗ ਹੋਂਦੇ ਦਾ ਯਾਰ ਹੈ ।
ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ
ਵੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੋਣ
ਵੇਖਦਾ ਹੈ ?**

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ
ਪੜਚੋਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੋਣ
ਗਿਣਦਾ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਹੁਣ ਔਗੁਣ ਕੋਣ
ਵਿਚਾਰੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਗਿਣੀ-
ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਾਲ ।**

ਭਾਵ :—ਜਾਣਕਾਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੇਦ
ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ
ਲਾਣ ਉਤੇ ਵੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਾ
ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫੱਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ
ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ । ਪਿੰਡ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ
ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ । ‘ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ
ਦੰਦ ਗਿਣੀ ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਾਲ’ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ
ਉਹ ਜਾਣਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੋਂ
ਹੀ ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸਹਿਨ ਸ਼ੀਲ ਸਟਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ-
ਮੂਰਤੀ ਹੈ । (ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ, ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਤੇ ਬਣਾ ਕੇ
ਘਰ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੋਭਾ ਮਰਦ
ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਪਰ ਲਾਭ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਰੁਸੇ ਨਾ ਹੋ । ਤੀਵੀਂ
ਬਣੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸੀ । ‘ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ

ਦੇ। ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ। ਲੜੇ ਫੌਜ, ਪਰ ਨਾ ਸਰਦਾਰ
ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ
ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ।**

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ
(ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ) ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣਾ
ਤੇ ਕੋਸਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ
ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇ 'ਘਰ
ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ'।
ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁੱਟ ਮੋਈ ਰੰਨ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਕੰਮ
ਕਰਦਿਆਂ ਘਰ ਵਾਲੀ ਥਕ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁਟ ਮੋਈ
ਰੰਨ" ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਜਾਨ ਨਿਕਲ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ ਦਿਨੇ ਕਰਦੀ ਕੀ
ਰਹਿਨੀ ਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਤੇ ਮੁਲਖੇ ਦੀ
ਸ਼ੋਹਰਤ।**

ਭਾਵ :—ਘਰ ਉਜਾੜਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ
ਬਦਨਾਮੀ ਖੱਟਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਇਕ ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਦੂਜੇ
ਮੁਲਖੇ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ"। ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਕੁੱਤੇ
ਲੁਆਂਦੇ ਹੋ, ਏਨਾਂ ਉਜਾੜ ਪਾ ਕੇ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਮਲਾ ਘਰ ਵਿੱਚ
ਮੁਕ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ—ਆਹੋ! ਘਰ ਦਾ
ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ। ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਮਾਮਲਾ
ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਠਪਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ
ਕੁੱਖਤ ਹੀ ਘੁਲਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਦਾ ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ
ਸ਼ੋਹਰਤ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ
ਕਰ ਜਾਂ ਲੁਟਾ ਕੇ ਸ਼ੋਭਾ ਖਟੇ ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂਦਿਆਂ ਈ ਭੰਡੀ ਨਾ ਪਾ
ਬਹੀਂ ਗਲੀ ਵਿੱਚ, ਮਤੇ ਓਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਈ ਘਰ ਦਾ
ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

(ਲਵ-ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ
ਜੋਗੀ ਸਿੱਧ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣਾ,
ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਨਹੀਂ ਭਾਸੀ, ਜਿਸ
ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ
'ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਸਿੱਧ'
ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ
ਨਿਸਚਾ ਹੈ।

(ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

**ਘਰ ਦਾਣਾ ਨਾ ਫੱਕਾ, ਅਮੀ ਪੀਹਣ
ਗਈ।**

ਭਾਵ :—ਘਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਦਸੇ ਕਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ—ਤੇਰਾ ਪਿਉ ਤੇ
ਲੱਖੀਂ ਸ਼ਾਹ ਈ ਏ। 'ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਾਂ
ਚੱਕੀ ਪੀਹਣ ਗਈ।' ਜ਼ਬਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬੋਲ।
ਲੰਬੜੀ ਤੇ ਲਾਡ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੀਂ।' ਇਕ ਦੀਆਂ ਦੋ
ਸੁਣਾਉਂਗਾ। (ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

**ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ
ਜਾਂ**

**ਘਰ ਦੀ ਖੰਨੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ
ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ।**

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰਦੇਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਸ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਰਹੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੇਸਰ—ਆਹੋ ਜੀ ! ਭਜਾ ਭਜਾ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ । ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ, ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਾੜੀ ਲੱਗੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਸੜੀਏ ਸਮਝਾ ਲੈ ਪੁਤ ਨੂੰ ਘਰ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨਾ ਆਵੇ ।
ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ, ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਰਾਣੋ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ' । ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਪਣਾ ਬੰਦਾ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮਿਆਉਂ ।' ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੇ ਸਾਡੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋ ਅਸਾਨੂੰ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਜੇ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ (ਕੁਕੜੀ) ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸਮਝਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੁਣ ਦਿਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, "ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।" ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਉਹ ਚੌਧਰੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? ਬੇਸ਼ਕ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ । 'ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ, ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ' । ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ?
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ (ਮਲੀਦੇ)

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ' ਏਨਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਉੱਕੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਝਗੜ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਚੌਧਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਮੁੰਡੇ ਖੁੰਡੇ ਜੋ ਹੋਏ । ਅਕਸਰ 'ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।'
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਰਾਵਣ ਮਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਣ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੰਤੀ—ਹੋਰ ਸੁਣ ਲਓ ।
ਕਹਿੰਦੇ 'ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ' । ਵੇਖਣਾ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਭਖੀਖਨ ਵਾਲੀ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾ ਦਹੁਰਾ ਬੈਠੇ ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਦੇ ਬਾਹਿਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਨ ਵੰਡਣ ਨੂੰ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ, ਫਿਰ ਪਰਾਏ ।
ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ' ।

ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧੰਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ 'ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ' । ਘਰੋਂ ਰਜਿਆ-ਪੁਜਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਿਰ ਕੋਈ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰ)

ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬਾਹਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੋਰਾਵਰੀ ਨਾ ਕਰ । ਮੈਂ ਧੀ ਨੂੰ ਕੰਗਾਲ ਦੇ ਲੜ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ । ਅਖੇ 'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ' ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘਰ ਨਾ ਸੂਤ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਸ਼ਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇ 'ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ' ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਥੋੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ)

ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੇ 'ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ' ਜਦ ਤੋਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਦੀ ਸੋ ਖਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਸਾਕ ਅੰਗ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜ਼ਕ ਦਾ ਘਾਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਘਰ ਇਨੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਲਾ ਲੜਾਈ ਨੇ ਇਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜ਼ਕ ਦਾ ਘਾਟਾ' । (ਸੰ)

ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਕੇ ਸੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ ਖੱਟਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ! ਐਹੋ ਜਿਹੇ ਬੁਧੂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਬਈ ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗਾਹ ਲਭੋ ।
(ਸੰ)

ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਈਂ ।

ਭਾਵ :—ਦਮ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣਾ ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਦੇ ਸਕਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਈ—ਆਉ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ । ਅਸੀਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੁਝ ਵੰਡਿਆ ਹੈ ।
ਚੌਧਰਾਣੀ—ਹਾਹੋ ਕਿ 'ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਈਂ', ਉਂਜ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰਾ ਹੀ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਡੋਹੜੀ
ਜਾਂ ਘਰ ਮਢਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬਾਹਿਰ ਲੰਮੀ
ਧੋਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ
ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਹੈ ਜੀ ਸ਼ਾਨ ਵਡੇ ਰਾਣੀ-
ਕੀਨ ਦੀ । 'ਘਰ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਡੋਹੜੀ' ।
ਬਸ ਦਿਖਾਵਾ ਹੀ ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ
ਨਾ ਕਿਸੇ ਆਖ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਤੁਹਮਤਾਂ
ਲਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅਪਣਾ ਘਰ ਪੱਕਾ ਰਖਣਾ
ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਐਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਤੁਹਮਤਾਂ
ਲਾਣੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ । ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ
ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਈ 'ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਚੋਰ ਨਾ
ਕਿਸੇ ਆਖ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ
ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ
ਤਦ ਹੀ ਦੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪੀੜਾ ਦੀ ਸੋਝੀ
ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਅਗੋਂ ਠੋਕ ਕੇ
ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ 'ਭਾਈ ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ
ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ' । ਇੱਲਾਂ ਮੁੰਡਾ ਚੁੱਕ ਕੇ
ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉੱਡ ਸਕਦੀਆਂ, ਪਰ ਚੂਹੇ ਪਿੱਤਲ ਤੇ ਲੋਹਾ
ਜ਼ਰੂਰ ਖਾ ਸਕਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਲੜਾਕੀ (ਪਤਲੀ) ਬਾਹਰ
ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ

ਅਜੋੜ ਰਖਣਾ ਪਰ ਬਾਹਿਰ ਮਿੱਠੀ ਵਰਤੋਂ
ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਤਾਕੀਫ਼ਾਂ
ਨਾ ਸਾੜ । 'ਘਰ ਪਤਲੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੇ
ਮੇਰਾ ਨਾਮ' ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ । ਵੇਖ, ਘਰ ਵਾਲੇ
ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ ।

ਵੇਖੋ : ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾ ਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ
ਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ
ਵੀ ਉਪਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਪਈ
ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ ਜੇ ਘਰ ਹੀ ਇਹੋ
ਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਕੀ ਸੋਭਾ ਹੋਣੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ । ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਤੇ
ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਸਿਰ
ਤੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਨ-ਮਨੀਆਂ
ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਅਫਸਰ ਜੂ ਕੋਈ ਨਾ
ਹੋਇਆ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਸਾਹੇ ਬਾਬੂ ਨਸੇ ਫਿਰਦੇ
ਹਨ । ਅਖੇ 'ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ
ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾ ਕੰਧ ਵਿੱਚ
ਆਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਦੀਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮੋਰੀ ਤੇ
ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਮਾੜੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਕਾਕਾ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਇਹ ਕਿਥੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ? 'ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾ ਤੇ ਕੰਧ ਵਿਚ ਆਲਾ' ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮਾੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਸੁਆਰ ਸਕੇ ਪਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਘਰ ਉਤੇ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ। 'ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ, ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ' ਚੀਨ ਤਕ ਗਏ ਪਰ ਖੱਟ ਕੇ ਤਾਂ ਪਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸ਼ਾਹ। ਵੇਖੋ : ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਘਰਿ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰਿ ਵੀ ਨਹੀਂ' ਜੇ ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੀ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘਰੋਂ ਹੋਲਾ ਸੋ ਜਗੋਂ ਹੋਲਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਰਿ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਸੁਖ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸੁਖ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਰਿ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ
ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਭਏ ਦਇਆਲਾ,
ਨਾਨਕ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗੈ ਕਉ,
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਹੋਆ ਕਿਰਪਾਲਾ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਘਰੋਂ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :—ਗੁੰਡਾ ਗਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਉਠ ਦੇਸ ਦੇ ਜੱਟ ਤਿਆਰ ਹੋਇ,
ਘਰੋਂ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੋਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜਨਾ ਦੂਜੇ ਬਦਨਾਮੀ ਸਹੇੜਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਲੇ ਉਜੜੇ, ਨਾਲੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਏ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੋਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ, ਬਾਹਰੋਂ ਮਸ਼ੌਲ ਕਰਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਵਧ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮੌਜੂ ਉਡਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕੋ ਅਰ ਕਪੜੇ ਉਹ ਪਾਓ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਤੋਫੀਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਵਡਾ ਮਸ਼ੌਲ ਕਰਨਗੇ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਸ਼ੌਲ ਕਰਾਈਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ ਹੋਈਏ ਤਦ ਬਾਹਰ ਵੀ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ, ਬਾਹਰੋਂ ਪੁੱਛ। ਘਰੋਂ ਹੋਲੇ ਜਗੋਂ ਹੋਲੇ। 'ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ'। ਸੋ ਘਰ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਦਾ ਜੱਸ ਆਪੇ ਮਿਲ ਜਾਊ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਭੁੱਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹੱਲ ਦਾਰ । ਵੇਖੋ : ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਨਖਰਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਅਜਬ ਲੇਖਾ ਜੇ, 'ਘਰੋਂ ਭੁੱਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹੱਲ ਦਾਰ' ਅਪਣਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਅਗੇ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦੇ ਹੋ । (ਸੰ)

ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜੀਵ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਚੀਰੀ ਲਿਖਿਆ ਤੇਹਾ ਹੁਕਮ ਕਮਾਹਿ ॥
ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਗ ਸਾਰੰਗ)

ਘੜੀ ਦਾ ਘੁੱਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਲੇਸ਼ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭੜਥੂ ਕਾਸਨੂੰ ਪੈਂਦਾ 'ਘੜੀ ਦਾ ਘੁੱਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ' । ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੌ ਯਤਨ ਕਰਾਂ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿਚ ਮਾਸਾ । ਜਾਂ

ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਠੰਡਾ ਹੋ ਜਾਵੇ

ਤੇ ਘੜੀ ਵਿਚ ਤੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਭੁੰਘ ਕਿਸੇ ਪਾਈ ਈ ਨਹੀਂ । 'ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਮਾਸਾ', ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ ।' ਕਦੀ ਬਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਅਜਾਣ ; ਕਦੇ ਮਸਤ ਮੋਜੀ ਸੁਭਾ ।
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ, ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁਲ ਤੇ ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਚੌਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ।' (ਸੰ)

ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣੇ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹਾਂ ਬਸ, ਮਾਰੇ ਹੀ ਉਹ ਉਹ ਕਰਦੇ ਆ ਪਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਭੁੱਖੇ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ 'ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਭਾਵ :—ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਲਖ ਜਤਨ ਪਏ ਕਰੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਬਣਨੀ । 'ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਬੋੜਾ ।

ਭਾਵ :—ਖਿਲਾਰਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਬੋੜੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਸੂਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਬੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਬਸ ਜੱਬ ਦਾ ਨਾਂ

ਹੀ ਹੈ। 'ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਥੋੜਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ। ਵੇਖੋ :
ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਤਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਘਾਹ ਦੇ ਵਧ ਪੈਣ ਤੇ
ਮੀਂਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਕੀ
ਲੋੜ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ। 'ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ' ਸਾਲਾਂ
ਬਧੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਪੋਸਿਆ ਲਿਖਾਇਆ,
ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਕਾਰੇ ਲਾਇਆ। ਅੱਜ ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ
ਕੌਣ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਘਾਹ ਹੀ
ਖੋਦਣੇ ਨੇ।**

ਭਾਵ :—ਨੀਵੇਂ (ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ) ਮਾਪਿਆਂ
ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਜਦ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਹਿਰੀ—ਅਜ਼ਾਦੀ ਤਾਂ ਆ
ਗਈ ਹੈ ਪਰ 'ਘਾਹੀਆਂ' ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ ਘਾਹ ਹੀ ਖੋਦਣੇ
ਨੇ' ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ
ਪਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ
ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ॥**

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।
ਉਹ ਕੁਝ ਦਾ ਕੁਝ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ

ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ॥

ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ

ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਘਾਣ ਬਚਾ ਪੀੜਿਆ ਜਾਣਾ। ਜਾਂ

ਘਾਣ ਬਚਾ ਘਾਣ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਰ
ਦੇ ਦੁਖ ਦਿਤੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਗਲਦਮਨ ਸਿੰਘ—ਜੀ ਸਚ
ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਹਾਲ ਇਦਾਂ ਹੀ
ਰਹੂ? ਹਰ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਾਣ ਬਚੇ ਪੀੜੀਏ ਹਨ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮਰੇ, ਖੇਤੀ ਚਰੇ
ਤੁਰੰਗ।**

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ
ਲਾਭ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮੋਏ ਤੇ ਖਾ ਗਏ ਤੁਰੰਗ।

ਪਾਲ ਪਾਲ ਕੇ ਸੈਦਾ ਮੋਇਆ

ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸ਼ੇਰ ਜੰਗ॥

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਡਾ. ਕੋਹਲੀ)

**ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ, ਵੱਡੀ ਬਹੂ
ਦਾ ਨਾਉਂ।** ਵੇਖੋ : ਲੜੇ ਫੌਜ ਤੇ ਨਾਂ ਸਰਦਾਰ
ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੇ ਨਾਂ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਜ ਮਹਲ
ਕਾਰੀਗਰਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਐਂਜਨੀਅਰਾਂ। ਨਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ
ਦਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ,
ਵੱਡੀ ਬਹੂ ਦਾ ਨਾਉਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਿਉ ਜੱਟੀ ਦਾ, ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ
ਦਾ।**

ਭਾਵ :—ਘਿਉ ਜਦ ਤੀਕ ਸਿੱਧਾ
ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾ ਲਈਏ, ਉਸ ਵਿੱਚ
ਮਿਲਾਵਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਈ ਵਾਹ, ਜੱਟੀ ਦਾ ਘਿਉ
ਕਾਹਦਾ ਹੈ, ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਪਈਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਘਿਉ
ਜੱਟੀ ਦਾ ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ ਦਾ।' ਹੱਟੀ ਉਤੇ ਘਿਉ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਖਾਲਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਖਾਧਾ ਹੈ । 'ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । ਬਿਗਾਨੇ ਖਾਂਦੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਵੀ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਤੇ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ । ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹੀ ਮੁਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੰਦੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਇਮਾਰਤ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਹੁਣ ਫਰਸ਼ ਵੀ ਵਧੀਆ ਬੰਨ੍ਹਵਾਉ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਦਾ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਰਖਣ ਲਗ ਪਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਦੋਂ ਵਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖਰਚ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਵਿੱਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ' । ਅਤ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਵੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੁਮਿਆਰ ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਸਦਾ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਆਖਦੇ ਹੋ, 'ਘੁਮਿਆਰ

ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ' ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ । ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਵੀ ਧਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵੇਖਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਆਕੜਦੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਗਵਤੀ—ਆਹੋ ਜੀ, ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤਾਂ ਸਲਾਹੁਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਜਾਣਾਂਗੇ ਤਦੋਂ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਲਾਹੁਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣਾ ਏ । (ਵਰ ਘਰ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ? ਵੇਖੋ :—ਕੌਣਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕਢ ਲੈਣ ਤੇ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ ਛੱਡ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਚਾ ਹੈ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ਮਤਲਬ ਜੇ । ਅਖੇ ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ । (ਸੰ)

ਘੋਰ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਵਾਰੀ ਕਾਹਦੀ । ਭਾਵ ਗੁਣਾ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਾਹਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੋਰ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ

ਸਾਧੂ ਬਿਨਾ ਨਾਹੀ ਦਰਵਾਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੋਂਡ)

ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਹਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਫਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ । ਜੇ ਹਡ ਵਖੀਏ ਤਾਂ ਕਮਾਈਏ ਕੀ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਸੋਭਾ ਵਡੇ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਸੋ ਟਿਲ ਲਾ ਲੈ । ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ । ਮੇਰਾ ਹੀ ਲੈਣਗੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਖਿਆ ਹੈ । ‘ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ ਜਿਸਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ।’
(ਸੰਗ)

ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਰਾਏ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਖਾਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ । ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣਪ ਕੇਵਲ ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਹ ਨੌਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿਲਤਾਂ । ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮਾਨਤਾਂ ਨਾ ਕਰਾ ਦਿਤੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਮੂ ਕਿਸ ਆਖਣਾ ਏ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ : ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ (ਵਡੀ ਹੋਊ ਤਾਂ) ਆਪਣਾ ਪਿਛਾ ਕਜਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਮਸਾਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਹੀ ਸਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ ਓਹਨੇ । ‘ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ ਆਪਣੀ ਮਸਾਂ ਚੁਤ ਕਜਸੀ ।’ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਢਿਡ ਭਰੇ, ਤਦ ਹੀ ਬੜੀ ਗਲ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਉਹੀ ਕੁਝ ਪਲੇ ਪਵੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਚੰਦ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤ ਵੀ ਚੋਖੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਵਧ ਗਈ ਹੀ ਹੈ । ‘ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ’ । ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾਂ ।

ਭਾਵ :—(1) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕ ਹੀ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

(2) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਲਾਭਵੰਦੀਆਂ ਸੂਰਮੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਸਾ ਸਿੰਘ—ਚੋਧਰੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਮਹੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਲਿਸੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਚੋਧਰੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ‘ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾਂ’ ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ । ਡੰਗਰ ਵਛੇ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਖੁਆਏ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਕਿਲੇ ਬਝੇ ਹੀ ਮੁਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਮਰਦ ਘਰ ਹੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬਾ ਜੀ, ਘਰ ਰਹਿਕੇ ਖਟੋ ਕਮਾਉ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹੜੀ ਤੁਸੀਂ ਲਾਮ ਦੀ ਖਟੀ ਮੇਲ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਵੇਲੇ ਉਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਅਪ੍ਰਾਧ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ ਸਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਇ ਦੁਖੀ ਰਾਤ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਛਾਤੀ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਔਹ ਕਲੇਜਾ ਪਾਟ ਪਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਣ ਲਗੀ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਵੇਲੇ ਉਤੇ । ਕਈ ਡੰਗਰ ਪਸੂ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਥਾਂ ਦੇਣੀ ਤੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦੀ ਹੈ । ‘ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।’ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਗਿਣੀਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ, ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੇਬੇ—ਨੀ ਧੀਏ, ਛਡ ਵੀ ਇਸ ਸਿਆਪੇ ਨੂੰ । ਤੈਥੋਂ ਇਹ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨੀ । ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ । ਪਰ ਬਿਲੀ ਦੇ ਗਲ ਪਾਂਦਾ ਕੌਣ । ਤੂੰ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਜਤਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੀ ਤੇ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋ ਮਣ ਦਾਣੇ ਦੇਣੇ ਹਨ । ਅਖੇ ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੋਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੋਂ ਕੀ ਪੀਹ । ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਲੂਣ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੇਕੇ ਘਰ ਚੱਕੀ ਪੀਂਹਦਿਆਂ ਡਿਠਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਸਮਝ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿਤਾ । ਭਾਵ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਵਿਗਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਰਿਹ ਸਿੱਖ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਜਾਲਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰ ਰਖੀ ਸੀ ਘੋਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੋਂ ਕੇ ਪੀਹ ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੀਹ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰੜਕੇ ਰਾਸ ਦੇ ਵਾਲੀ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰ)

ਚ

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਪੁਰਸ਼, ਰਾਜਿਆਂ, ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ॥

ਸਾਹ ਮਰਹਿ ਸੰਚਹਿ ਮਾਇਆ ਦਾਮ ॥

ਮੈ ਧਨੁ ਧੀਜੈ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ, ਅੱਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦੇ ਚੌਰ ਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ—ਵਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਟੋਰੇ ਦੀਆਂ ਹਟੀਆਂ। ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਰਾਜ ਭੁਬਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਏ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਮੰਦਾ ਜਾ ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਵੇ ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਉਠਾਉਣਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਉਠਾਣੀ ਬੁਰੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਤੇਥੋਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸਮਝਾਵਾਂ। ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ “ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਏ, ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦਾ।” (ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿੱਤਾ :—ਬੱਕੇ ਅਜ ਤੇ ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ ਏ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਕੀ ਪੈਲੀ ਹਰੀ ਹੋ ਫਿਰੀ ਅਜ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜ਼ੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਸਮੇਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ। ਤੇਰੇ ਭਲੇ ਦੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੂੰ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਏਨੀ ਹੀ ਅਣਖ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਵਿਖਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟ (ਝਟ) ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ ਝਟ ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ ਮੰਗਨਾ ਏਂ। ਏਡੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਮੈਥੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ।

ਭਾਵ :— ਡੰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਜ਼ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਡੰਨ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੂੰ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਅਗੋਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਖੇ ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।

ਭਾਵ :— ਛੋਲੇ ਚੇਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਣਕ ਵਿਸਾਖ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਓਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁੱਛੜ ਬਾਲ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹੀ ਸੁਹਣੀ ਤੇ ਛੈਲ ਛਬੀਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੋਦ ਖਾਲੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਖੀਆਂ ਵਿਚ ਗਲੇਝੂ ਭਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ, “ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਤਿੜਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਊ ?

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦੇ ਦਾ ਗੁਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣ ਦੇ ਯਾਰ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ। ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ! ਅਖੇ, ਚਣਾ ਤਿੜਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਉ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਠਿੱਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ।

ਭਾਵ :— ਘਿਓ ਚਟਿਆ (ਰਤੀ ਜਿਨਾ) ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਤੇਲ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਮੂਰਖ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਲਚੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥੀਂ ਲਗਾ ਘਿਓ ਭਲਾ ਖਾਧਾ ਭਲਾ ਨਾ ਤੇਲ। ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਠਿੱਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਆਗਿਆ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਰਬ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।
ਬਿਨੁ ਮਾਰੇ ਕਿਉਂ ਕੀਮਤਿ ਪਾਇ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁਰਭੁਜ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਚਤੁਰਤਾ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੇ ਜਨ ਮਨੁ ਮਾਧਉ ਸਿਉ ਲਾਈਐ ॥
ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁਰੁ ਭੁਜੁ ਪਾਈਐ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਵਧੀਆ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਰਹੁ, ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਫੌਕੀ ਸ਼ੁੰ ਸ਼ਾਂ ਵਿਖਾਉਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਕੁਝ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਵਾਧੂ ਦੀ ਸ਼ੁੰ ਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? “ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ” ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਸਾਥ ਕੀਤਿਆਂ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਥੇ। ਭੰਗ ਪਈ ਭੁਜਦੀ ਸੀ। ਗਲ ਉਹੀਉ ਹੋਈ ਅਖੇ, “ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਤਿ ਦੀ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਹਿ ਬੈਠਾ, ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ, ਰੁਪੀਆ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਬਥੇਰਾ ਪਿਆ ਏ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤ ਲੈਣ ਦੇਹ। ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਦੁਧ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਚੰਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨਾ ਜਾਏ। ਬਸ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵਧਦੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਲ ਵਧ ਗਈ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਦੂ ਨੇ ਘਰ ਬਾਰ ਛਡਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਪੈਸਾ ਧੋਲਾ ਕਮਾਏ। ਪਰ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪਲੇਦਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਅਖੇ ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਏ ਵਗਾਰ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ?

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਜਾਂ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲਾ ਤਾਂ ਇਕ ਮੁੱਕੇ ਦੀ ਮਾਰ ਏ। ਉਹ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ? ਬੁੜ੍ਹਕ ਲੈਣ ਦਿਓ ਉਹਨੂੰ। ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਜਾਂ ਸੁਖਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਸਭੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਚਰਖਾ ਕਤਦੀ ਹਾਂ, ਕਸੀਦਾ ਕਵਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਚੱਕੀ ਨਹੀਂ ਬੋ ਹੁੰਦੀ ਮੈਥੋਂ। 'ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨ ਚਾਹੇ ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਿਨਾਂ ਲੋੜ ਦੇ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬਦੋ ਬਦੀ ਠੋਸੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਦੀ ਚੋਟੀ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਪਈ। ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ ਗੁਹੜੇ ਦਿਤੇ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :— ਤਨ ਜਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੋਟ ਹੋਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ

ਗੁਹੜੇ ਦਿਤੇ ਵੰਡ, ਸੁੰਦਰੀ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਤੇ ਨਾ ਆਈ, ਅਰ ਤਾਪ ਨੇ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛਡਿਆ।

(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਰਬੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਕਲ ਜਾਂ ਅਜ ਤੁਰਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰਬ ਲਿਖੇ ਡੋਹ ਸਿ ਆਏ ਮਾਇਆ॥

ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭ ਝੂਠ ਦਰਬ ਲਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਇਆ ਵੇਖ ਨ ਭੁਲੁ ਤੂੰ ਮਨਮੁਖ ਮੂਰਖਾ॥

ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭ ਝੂਠ ਦਰਬ ਲਖਾ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜਾਂ ਦਿਸਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਹੀ ਹਰ ਕੋਈ ਸਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਸੂ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ ਏ। ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਹੋਠਲੇ ਉਤੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚਲਦੀ (ਤੁਰਦੀ) ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ। ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੋੜਾ ਬੋੜਾ ਖਾ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਮਨੁਖ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਘਟ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਵੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਜੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ ! ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿਚ ਲਯੋ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਰਖਦਾ ਹੈ । “ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ । ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੋੜਾ ਬੋੜਾ ਖਾ ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ, ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਿਛੇ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵਿਹਾਜਣਾ ਚਾਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੱਤ ਦਾਜ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਹੁਟੀ ਨਾਲ ਕਟਣੀ ਹੈ । ‘ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ’ । ਰੁਪਿਆ ਤਾਂ ਮੁਕ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਨਾ ਮਰੇਗੀ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲਹੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਦੇ ਆਣ ਤੇ ਪਾਪੀ ਮਨੁਖ ਦੋਇ ਹਥ ਖਾਲੀ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਪਾਪ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਵਿਅਰਥ ਹਨ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਕਿਛੁ ਗੁਨੁ ਬੀਚਾਰਿ ॥
ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ)

ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ, ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਜਾਂ ਫੁਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਕੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਬੋੜਾ ਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਹੋ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਜਿੱਥ ਹੋਈ ਏ । ‘ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।’ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੀ ਵੇਖਣਾ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਬਹੁਤਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੀ ਜਾਏਗੀ, ਤੂੰ ਖਰਚ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰ । ਜਿਥੇ ਸੋ, ਉਥੇ ਇਕੋਤਰ ਸੋ । ‘ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।’ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹੁਣ ਕਰਜ਼ੇ ਕੁਰਜ਼ੇ ਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਭਾਵ, ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੁਕਿਆ ਸਿੰਘ ਉਜਾੜਵਿਚ ਸਭ ਮਿਰਗਾਵਲ ਭੀਨੀ ਜਾਈ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ਕੱਢ ਕੁਨਾਲੀ ਜੋਤ ਛਪਾਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਸੂਰ = ਸੂਰਜ

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਪਰਮੇਸ਼ਰ ਇਕ ਹੈ ਸਾਚਾ ਸਾਹ ਜਗਤ ਵਣਜਾਰਾ ।
ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਸੁਭ ਸਮੇਂ ਮਾੜੀ (ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ ਦੀ) ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ — ਦਰਸ਼ਨ, ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕਵਿਆ ਕਰ ! ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਾਹਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਅਖੇ ‘ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛਡੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਲੂਕ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ : ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਰੋ 'ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛੱਡੋ' । (ਸੰ)

ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗਵਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਾ ਵੇਚ ਕੇ ਆਦਮੀ ਧਰਮਹੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਖਿਆ ਲੋਭਿ ਲੁਭਾਏ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ ਉਹ ਕਿਉਂਕਰ ਸੁਖ ਪਾਏ । ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗੁਵਾਏ । (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਚਾਕਰ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਕ ਓਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਕੋ ਅਗਲੀ ਓਹ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੁਣਾ ਖਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਝਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿੱਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਗੁੰਮੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਲਭੇ ਕਿਤੇ । ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਕਰਨ ਪੁਛ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾ, "ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਝਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿਲਾ ॥" ਜੇ ਸਾਹ ਹੈ ਈ ਤਾਂ ਸਾਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਟਕਰ ਲੈ । (ਸੰਗ)

ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ ਜਾਂ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੋ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਖਰਚ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਖਰਚਿਆਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਹਰ ਵਿਕ ਗਏ ਨੇ । ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਉਧਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਂਗਾਂ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ । ਜੇ ਚਾਦਰ ਵੇਖਕੇ ਲਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਕਰਨ ਤਾਂ ਭੁਖੋ ਕਿਉਂ ਮਰਨ ? (ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾੜ੍ਹੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ । ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਕਾਜ ਏ ਕਿ ਲੁਟ ਪਈ ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਛੇ ਆਦਮੀ ਥੋੜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਕਰ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਚੱਜ ਵੀ । ਬਹੁਤੇ ਵਡਿਆਰ ਨਾਂ ਸਾੜ । 'ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾੜ੍ਹੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ । ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਲੁਟ ਪਈ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ।' (ਸੰਗ)

ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਸ਼ੌਕ ਦੇ, ਮੁੜ ਓਹੀ ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਦੇ । ਜਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਨਣੀ, ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੌਕਤ ਜਾਂ ਸੁਖ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ :— ਸਵਾਦ ਸਵਾਦ ਦੀ ਗਲ ਰਹਿਣ ਦੇ ਭਾਈ । ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਗਲ ਓਹੀ ਹੀ ਏ, ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ । ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਪਤਾ ਪਿਛੋਂ ਆਣ ਕੇ ਲਗਦਾ ਏ ।

(ਵਰ ਘਰ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚਾਰੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅੰਗਣ ਹੋਣ, ਪਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਆਖਣਾ

ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਕਦੀ ਗਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਲਈ ਸਾਕ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਬਹੁਤ ਘਟ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ । ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ । ਨਿਰਾ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਕਲੋਜ਼ਾ ਭੁੱਜਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਸਾਕ ਲਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਅਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਮਿਲਦਾ—ਤੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਚਾਰੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ ਏ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਡੀ ਸਮਝੀਂ ਬੇਲੀਆ, ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।
ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਕੁਧਰਮ ਦੇ, ਖਾ ਖਾ ਹੋਏ ਅਮੀਰ ।
(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਰਾ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਚੱਜ ਦਾ ਕੀਤਾ ਕਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ 'ਚਾਰ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ । ਜਾਂ
ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਉਗਾਹ (ਗਵਾਹ)
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।**

ਭਾਵ :— ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਮਨ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪਰਗਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਲੁਕਾਇ, ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ — ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ !

ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਛੁਪਾ । (ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਬਹਿਰੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ (ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ)
ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।**

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਿਹਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲਗਣਾ, ਪਰ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾੜਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਬੁਢਿਆ ਖੋਸ਼ੜਾ ਤੈਨੂੰ ? 'ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।' ਜੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਏਨਾ ਚਿਰ ਖਪਾਈ ਰਖਿਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ
ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।**

ਭਾਵ :— ਫਜ਼ੂਲ-ਖਰਚੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਟ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਟ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੇ । 'ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਥੇ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੇ ਧਰਮੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੱਟੀ ਦਾੜੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ ਜਾਂ
ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸਿਆਣੇ ਦਿਸਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਮੀਆਂ ਜੀ ਵਾਹ ! ਬੁਝੇ ਵਾਰੇ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ

ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁੱਲ
ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ।**

ਭਾਵ :— ਧਨ-ਪਾਤਰਾਂ ਜਾਂ ਵਡਿਆਂ
ਨੂੰ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੋਭਾ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਦੇ
ਨੇ, ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਾ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਢੋਈ ਨਾ ਮੋਇਆਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੀ ਸੁੰ ਸ਼ਾਂ ਤੇ
ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਦੇ ਬਾਬੂਆਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ
ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

**ਚਿੱਟੇ ਜਿਨਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ
ਕਠੌਰ ਜੀਓ ।**

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਾਪਦੇ
ਹਨ ਪਰ ਦਿਲ ਮੈਲੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੱਟੇ ਜਿਨ ਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੌਰ ਜੀਉ ॥

ਤਿਨੁ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਪਜੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਪੇ ਚੋਰ ਜੀਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਾਲ ਜਾਂ ਕੇਸ ਚਿੱਟੇ ਹੋ
ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਜਾ, ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ
ਸੁਨੇਹਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਤੇਰੇ ਆ ਪੁਜੇ
ਹਨ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਕਰ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਪਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਕੋਈ
ਆਪਣਾ ਹੀ ਭਲਾ ਲੋੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਸਭ
ਪਾਸਿਉਂ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ, 'ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ
ਪਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ' ਪਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪੇ ਨਿਗਲ
ਲੇਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਟੀ ਚਿੱਥ ਕੇ ਖਾਣੀ ਤੇ
ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ,
'ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ' । ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ
ਜੋ ਆਈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿਬਰੀ (ਉਲੂ) ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ
ਨਾਂ ਨੂਰਭਰੀ ।**

ਭਾਵ :— ਸ਼ਕਲ ਮਾੜੀ ਹੋਣੀ ਤੇ
ਦਸਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹਾਂ । ਭਾਵ
ਪੱਲੇ ਗੁਣ (ਜਾਂ ਧਨ) ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਾਵੀ
ਬਹੁਤਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ! ਭਾਈ ਵਾਹ ! 'ਚਿਬਰਨੇ
ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।' ਤੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਬਾਰੇ
ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ
ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ
ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਕੀ
ਕਰਨ ਡਰੇ ਹੋ ? ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ
ਜੋਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ
ਵੰਡਣਾ ਜੇ । 'ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ'
ਕਿਨੂੰ ਕਿਨੂੰ ਦਿਓਗੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੜੀਆਂ ਮੌਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ ।

ਵੇਖੋ : ਸਾਡੀ ਮੌਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ
ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਜਗੇ ਦਾ ਮਸ਼ਕੂਲਾ ਈ ਬਣਾ ਲਿਆ ਏ। ‘ਚਿੜੀਆਂ ਮੋਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਏ, ਇਹਨਾ ਸ਼ਤਾਨਾਂ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਰਲ ਦੀਨ)

ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬਹੁਤੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਕਰ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ, “ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ” ਭਾਲਦਾ ਏਂ। ਕਾਫ਼ੀ ਕਰੜਾ ਕੰਮ ਏ ਇਹ। ਬਹੁਤ ਧਨ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਮੰਗਦਾ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਵਧਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਜੀ, “ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ”। ਮੁੰਡਿਆਂ ਬੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਨਠ ਕੇ ਸੌਖੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਔਖਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬੜੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਮਾਰਦੇ ਸੋ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਕੀ ਲਭਾ। ਉਹੀ ਜੋ ਔਗੇ ਲਭਦਾ ਸੀ—ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ‘ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਅਸਲ ਰੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਕਿ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ— “ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਅਤ ਹਰ ਗਲ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਰਖ, “ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।” ਕਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਸੇ ਲਈ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੀਆਂ ਚੁਗਲਾਂ ਦੀ ਖਸਲਤ ਮੰਦੀ ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਕੋ ਡਰਦਾ। ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੋਸੀ, ਰੋਜ਼ ਕਿਆਮਤ ਫਰਦਾ। (ਫਰਦ)

ਚੁੱਪ ਅੱਧੀ ਹਾਂ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਚੁਪ ਰਹਿਣਾ ਮੰਨ ਜਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ— ਕੀ ਉਹ ਮੰਨ ਗਈ?

ਸੁੰਦਰੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਚੁੱਪ ਅੱਧੀ ਹਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਭੋ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁੱਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੁਪਹਿਰੀ।

ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁਪ ਤੇ ਸੋ ਸੁਖ।

ਭਾਵ :— ਕੇਵਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਚੁਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੁਪਹਿਰੀ। ਵਾਧੂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੁਬਧਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁਪਾਏ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁਖ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਪਸ਼ੂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਠਿਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੀ — ਚੰਗਾ ਜੋ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਵਸ। ਜਦ ਖਬਰ ਸਾਰ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਦੁਬਾਰੇ (ਬਾਰੀ) ਦੀ ਇੱਟ ਮੋਰੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਸਾਕ ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਗੰਢਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੇ ਹੋਣ ਬੇਅਕਲ ਚਾ ਲਾਵਦੇ ਨੀ ਇੱਟਾਂ ਬਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੋਰੀਆਂ ਦੇ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੁਲ੍ਹਿਓਂ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੀ ਕਿਨ੍ਹੇ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਚੁਲ੍ਹਿਓਂ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ'। ਮੈਂ ਤੁਹਾ ਓਹਲੇ ਹੋਇਆ, ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭੁਲਾ ਦਿਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਭੱਠ ਵਿਚ ਪਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਟ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਪੁਛਦੇ ਹੋ। ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਭੱਠ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਈ ਹੈ। ਅਗੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਘਟ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਾ ਖਾਣ ਨਾ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ। ਵੇਖੋ : ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਓਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਸਹੁਰਾ ਘਰ ਛੱਡ, ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਚਕੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੋਹਲਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਿਆ। ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। 'ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੜਿਓਂ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਉਹਦੀ ਉਹਾ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਹੋਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਆਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੀਨਾ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਨਿਘਰ ਜਾਣ। ਚੂਹੜਿਓਂ ਰੱਬ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਉਹਦੀ ਉਹਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਣਾ ਸਾਊਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਸੋਚਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੰਜ ਵਿਚ ਸਭੇ ਸਾਊ। ਜਾਂ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ । ਭੈੜਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਰਲਣੇ ਸਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵਾਂ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਊ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ । ਪਰ 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟੱਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੜਿਆਂ (ਕਾਂ) ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ (ਢੋਰ) ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੀ ਬਦ-ਅਸੀਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ 'ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ਏ ।
ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ,
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ' ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ (ਦਾ) ਲਹਿਣਾ, ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਲਹਿਣਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਹੇ ਕਮੀਨੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਫਸਾ ਬੈਠੇ ਹਾਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ ਲਹਿਣਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।' ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਲਟਾ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੇ ਤੇ ਘੁਰਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੜੇ ਨਾਲ ਖਤਰੀ ਦਾ ਘੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਝਗੜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੇ ਕੁਆਰ ਨੂੰ ਖੁਆਰ ਸੰਸਾਰ ਕਰਸੀ,
ਏਸ ਜੋਗੀ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਖੁਸਦਾ ਈ ।
ਨਾਲ ਚੂਹੜੇ ਦੇ ਖਤਰੀ ਘੁਲਣ ਲਗਾ,
ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਮੁਲਕ ਨੇ ਹਸਣਾ ਈ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡ ਨ ਪਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡ ਨ ਪਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।
ਮੰਤ ਨ ਹੋਇ ਅਨੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੱਪੀਂ ਪਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹੋ, ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮੰਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਕਿਥੇ ਬਿਠਾਵਾਂ ? 'ਚੂਹਾ ਖੁੱਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸੱਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲਠ-ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਵੇ ਮਾੜਾ ਪਰ ਤਕੜਾ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕੇਰਨ ਦੀ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਣੀ ਜਾਓ, ਸ਼ੇਖੀਆ ਭਾਈ ਹੁਰਾਂ ਦੀਆਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲੱਠ ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ' ਚੂਹੜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਲਈ ਤੇ ਹੁਣ ਤੀਸ ਮਾਰ ਖਾ ਬਣਨ ਬੈਠ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਣ ਕਮਜ਼ਾਤ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ । ਡੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹੁ । ਰਤਾ ਭੈ ਨਾ ਰਖ । ‘ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਏ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ (ਸੁੰਢ) ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ, ਉਹ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਗੁਣ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਆਕੜ ਬਾਹਲੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਸ਼ੀਲਾ—ਉਸਤਾਦ ਭਾਰਾ ! ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਵਾਜੇ ਦੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਤੇ ਬਣ ਬੈਠਾ ਉਸਤਾਦ । ਤੇਰੀ ਸਲਾਹ ਹੋਣੀ ਏ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਖਸਮ ਅਗੇ ਮਥੇ ਟੇਕਾਂ । ਨਾ ਬਾਬਾ ਅਸੀਂ ਬਾਜ਼ ਆਏ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਗਿਰਦੀ ਤੋਂ । ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਂਦਾ ਤਾਂ ਨਾ ਸਿਖਾਏ । ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ ਤੇ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਸ. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੁਛੋਂ ਬੁਲਾਵੇਂ ? ‘ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।’ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖਾਣ ਲਈ ਮਿਲ ਗਏ । ਬਸ, ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦੀ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਏ ? ਸਦਾ ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੋਏ ਜੋ ਵੱਡੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲੇ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਡੁਲ੍ਹਦੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀਂ ਦੀਸੈ ॥

ਵੇਖੋ : ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਜਿਹੜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾਸੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀਂ ਦੀਸੈ ॥
ਪੋਖਰੁ ਨੀਰ ਵਿਰੋਲੀਐ ਮਾਖਨੁ ਨਹੀਂ ਰੀਸੈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁਰਿਤੀ ਰਾਗ)

ਚੋ ਚਸਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸਮੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੁਭਾ ਜਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਬਲਿਆ ! ਇਹ ਜੱਟ ਸਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕਮਿਕ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਸਿਖ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਰ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਾਨੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਇੱਕੋ । ‘ਚੋ ਚਸਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸਮੇ’ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੈ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਖੇਤਾ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਖੇਹ ਤੇ ਮਿਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।
ਤਿਉਂ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਠਿ ਮੂਲ ਨ ਹੋਟੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੇ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਲਗੀ ਤੁਰਿ ਮਰੇ ਜੀਵਨ ਨਾਹੀ ਤਾਣ ॥
ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੇ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)

ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਤੇ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਖਰਾਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਨਾਥ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚਾਬੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕਿਉਂ ਸੌਂਪੀ ? ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਬਿਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਉਚੱਕਾ ਚੋਧਰੀ, ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਰਮ ਦੀ ਅੰਸ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਅੰਗੀਠੀ ਹੇਠਾਂ ਦਬ ਗਈ । ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਦਿਲ ਹੋਕੇ ਪਤਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ । “ਚੋਰ ਉਚੱਕਾ ਚੋਧਰੀ ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ” ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ।

(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਪ੍ਰਿੰ: ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀਆਂ ਨੇ ਪਾਪੀ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਸੋ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੂਮਤੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਾਮਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨ ਕੋਇ ॥
ਚੋਰ ਕੀਆ ਦੰਗਾ ਕਿਉ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ । ਵੇਖੋ :
ਸਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤ ਕਈ ਮਿਤ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੇ ਮਾਪੇ ਤਿਹੇ ਜਿਹੀ ਅੰਸ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਉ ਜੁ ਰਾਮੂ ਦਾ ਉਘਾ ਨਸ਼ਈ ਸੀ ! ਪੁਤਰ ਨੇ ਕੀ ਘਟ ਕਰਨੀ ਸੀ ! ‘ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ’ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਘਰੋਗੀ ਭੇਦ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਿਆਨ—ਜੇ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭਰਾ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾ ਦਸਦਾ ਤਾਂ ਰਾਵਣ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮਾਰਦਾ ? ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਚੋਰੀਉਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਹੋਰਾ ਫੋਰੀਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕਪਟੀ ਤੇ ਵਲ ਛਲੀਆ ਬੰਦਾ ਆਪਣਾ ਕਪਟ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ। ਇਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਛਡੇਗਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਫੜ ਲਏਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਮੰਨਿਆ ਬਈ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਧ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖ। 'ਚੋਰ ਚੋਰੀਓਂ' ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਹੋਰਾ ਫੇਰੀਓਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਚ ਕੇ ਰਵੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁੰਡੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ। ਕੋਈ ਉਸ ਉਤੇ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਰਖੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਹੀ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ' : ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ। ਮੈਂ ਪੁਛਾਂਗਾ। ਇਨ੍ਹੇ ਸ਼ਰਾਫਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਮੇਰੀ ਡਾਂਗ ਦੇ ਵਸ ਆਉਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੈਰੀ ਤੇ ਮੀਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਦਾਲ ਗਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਥੇ ਪੁਲਸ ਵੀ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ, ਮੈਂ ਤੇ (ਚਾਚਾ) ਬਾਬੂ ਕਲੇ।

ਭਾਵ :— ਡਰਾਕਲ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣਾ! ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ, ਉਂਜ ਜੇ

ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਣੇ ਤਾਂ 'ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ ਮੈਂ ਤੇ ਬਾਬੂ ਕਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੋਸਲਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤੀਲਾ (ਤਿਨਕਾ)।

ਭਾਵ :— ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੋਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚੇ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਪੇਕੇ ਨਹੀਂ ਘਲਣਾ।" ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤਿਨਕਾ। ਵਤ ਜੋਗਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੰਤਲਾ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਤਲਬ ਲਈ ਕਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਕਿਤੇ ਭਿਣਕ ਨ ਪੈ ਗਈ ਹੋਵੇ।

(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ - ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ (ਬਕਰੇ) ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖੈਰ (ਸੁਖ) ਮਨਾਉ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦ ਤਾਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹੇਗਾ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੋਂ ਤੀਕ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੁਪਾਈ ਰਖੇਂਗਾ? ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖੈਰ ਮਨਾਉ? ਕਦੀ ਤਾਂ ਚੋਰ ਪਕੜਿਆ ਜਾਊ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਲਜਿਆਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿਚ। ਮੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜੋ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਵੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੋ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੁਰਿਆਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਇਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਲੈਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰੇ। ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨ-ਦਸ ਦਿਨ ਸਰਗਰਮੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਾਮਲਾ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ, ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ।
(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਧੜਕੂ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ 'ਕੀ ਸ਼੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸੋ ਚੁੰਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੀ ਚੋਰੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਪਕੀਆਂ ਹਨ।'
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ।

ਭਾਵ ;— ਜਿਸ ਦਾ ਗੱਲ ਕਰਨ (ਜਾਂ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ) ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਰਹੇ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਖਲੋ ਜਾ ਭੈਣ। ਰਤੀ ਸਾਹ ਲੈ। “ਚੋਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ” ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ।
(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਭਈ ਦੇਖ ਲੈ, 'ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦੈ। ਮੋਹਣ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਖਿਸਕਿਆ ਜੋ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬਥੇਰਾ ਸਮਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਲੇ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦੇ ਹੋ ? 'ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ।' ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਸਬਰ ਕਰੋ।
(ਸੰਗ)

ਚੋਰੀ ਕੱਖ ਦੀ ਭੀ, ਚੋਰੀ ਲੱਖ ਦੀ ਭੀ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਕਰੀਏ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤਾ ਬਦਨਾਮੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਚੋਰੀ ਕੱਖ ਦੀ ਵੀ ਤੇ ਚੋਰੀ ਲੱਖ ਦੀ ਵੀ”। ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਐਥ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਵਡੇ ਐਥੀ ਬਣੀਦਾ ਹੈ।
(ਸੰਗ)

ਚੋਰੀ ਤੇ ਫਿਰ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ (ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ)। ਵੇਖੋ:—ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ

ਭਾਵ ;— ਨਾਲੇ ਕਸੂਰਵਾਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਡਾਂਟਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਮੂਰਖਾ। ਇਹ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ, ? ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ। ਉੱਠ, ਆਪਣੇ ਕਸੂਰ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ।
(ਸੰ)

ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿਠਾ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਏਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ, ਪੈਸੇ ਲਗੇ ਹੋਣ ਤਦ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।
(ਸੰ)

ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਾਹੀਂ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹਰ ਕੰਮ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਲਈ ਫਿਰੋ ਆਪਣੀ ਲਿਆਕਤ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ। ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ? ਭਾਈ ਕੋਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪੁਆ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੋ। 'ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਹੀਂ।
(ਸੰਗ)

ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਣਦਾ ਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਤਬ = ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ । ਜਦ ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਚੋਰੋਂ ਦਰਜੇ ਜਾਂ ਪਦਵੀ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਬੇ-ਅਰਥ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਵੇ, ਤਾਂ ਮਿਹਨੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਵੀ 'ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਣਦਾ' ਲੋਚਦਾ ਏਂ । ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਕਰਤੂਤ ਲੁਕੀ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ ।

ਭਾਵ ;— ਪਾਪੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾ-ਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਾਰੋਗੇ ਗੋਲੀ 'ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ (ਭਾਈ) ਗੰਢ ਕੁਤਰਾ ।

ਭਾਵ ;— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਸਾਥੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੋ ਕੋਰੋਂ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਨੇ" ਅਥੇ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਗੰਢ-ਕੁਤਰਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼ ।

ਭਾਵ ;— ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਲੁਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪ ਹੀ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼ ਵਾਂਗ ਪਿਉ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਗੁਆਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਖੁੰਹੰਦੀ ਕਸਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਨੀਮ ਹੁਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ । (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ — ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਈਮਾਨੀ ਦਾ ਖਟਿਆ ਧਨ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖਜ਼ਲ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ (ਜਾਗੋ) ਆਏ ਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਦੋ-ਬਾਜ਼ਰੇ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਸਭ ਧਿਰਾਂ ਰਖਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰੇ ? ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਲਉ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੋ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੋ ਭਜੋ, ਇਹ ਨੀਤੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗ਼ਰਬ ਕਰਕੇ ਛੱਡੋਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਮੋਰ ਤੇ ਮੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਕਸਾਈ (ਬਲਾਈ) ।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਬੁਰਾ ਆ ਟਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰ ਪੈਣਗੇ ਤੇ ਮੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਸਾਈ ।' ਤੁਸਾਂ ਬਦੀ ਕੀਤੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਗਤਾਈ । ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਣ ਵੈਰ ਕਢੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ, ਲਪਰਾਂ ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ ।

ਲਪਰਾਂ = ਮੂਰਖਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ ? "ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ ਲਪਰਾਂ, ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਠੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਕਦਾਰ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਥੋੜੇ ਦਾ ਮੰਗ ਬਾਹਲੇ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੈਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? “ਚੋਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਨੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅੱਧਾ।” ਕੁਝ ਨਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਬਗੜੇ ਚੁਕੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ।

ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਿੰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਅੰਤ ਤੇ ਥੋੜੀ ਗਲ ਤੇ ਵਿਟਰ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਨੇ ਲਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚੁਕਿਆ ! ਅੰਤ ਡਿਗਣ ਲਗਾ ਤੇ ਦਸ ਰੁਪਿਆਂ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੋਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ। (ਸੰ)

ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ,
ਦੁਪਾਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ
ਸਕਦਾ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਈ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ, ਅਖੇ ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ, ਦੁਪਾਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਰਾਮ ਨੂੰ ਇਸ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫਾਂ ਉਠਾ ਕੇ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਾਬਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਲ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਤ੍ਰਿਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ‘ਚੋਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੰਗਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੱਧਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ, ਤੁਸਾਡੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਢ ਵਿਚ ਤੁਸਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਚਲ ਸੋ ਚਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੰਗੀ ਕਰ ਬਹਾਲੀ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ
ਚੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰੀਏ ਤੇ ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵੀ ਮਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਵੀ ਐਵੇਂ ਲੰਘ ਗਈ, ਤੇ ਫੇਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਏਗਾ ਮੈਨੂੰ ਬੋਟੀ। ਚੰਗਾ ਕਰ ਬਹਾਲਿਆ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ ਫੁਪਾ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਤਰ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਏ, ਵਡਾ ਚੋਧਰੀ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ। ਵੇਖ,
ਆਪ ਭਲੇ, ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂਪ ਲਾਲ — ਇਹ ਕਰਮ ਪੁਰੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬਾਲਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਸੁਦਾਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਦ ਉਤੇ ਥੁਕਿਆਂ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਪਊ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ਆਪਣੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਤਸੰਗ ਦੀ ਇਤਨੀ ਲਗਣ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਪੁਰ ਇਤਨਾ ਭਾਰੀ ਸਿਦਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਲ ਉਂਗਲ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਉਪਰ ਥੁਕਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੈ। (ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੇ । ਜਾਂ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁਲ
ਆਲਮ ਵੇਖੋ ।

ਭਾਵ :—ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ
ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗਾ? ਭਾਈ ਜਾਨ,
ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਕਦੀ ਗੁਝੇ ਰਹੇ ਨੇ? (ਸੰ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ,
ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ ਸੁਟੇ ।

ਭਾਵ :—ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਗਲ
ਕੀਤੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਏ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡੀ
ਵੀ ਨਹੀਂ ।

(ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਨਵਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਚੰਨ ਵੇਖਣ ਸਮੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਥਾ ਵੀ ਟੇਕਦੇ
ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਜਾਂ ਪਗ ਨਾਲੋਂ ਤੰਦ
ਖੋਹ ਕੇ ਚੰਦ ਵਲ ਸੁਟਦੇ ਹਨ) ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ,
ਤੁਸਾਂ ਥੋੜੀ ਜਿਨੀ ਵੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਮੈਂ
ਕੀ ਕਰਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਪਈਆਂ ਨੂੰ, “ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ
ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ, ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ
ਸੁਟੇ ।” (ਸੰਗ)

ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਭਲੀ, ਗੱਡੀ
ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ
ਹੈ । ਮੰਦੀ ਦਾ ਭਾਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਪੁਤਰ ਹੈ
ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਜਿਹਾ ਇੱਕ । ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਮੁਰਖ ਜਾਂ
ਕੁਪੱਤੀ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ । ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ
ਭਲੀ, ਗੱਡੀ ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ । (ਸੰਗ)

ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨੁ
ਹੁਈਆ

ਭਾਵ :—ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੜਾ
ਬ੍ਰਿਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ
ਆਪ ਵੀ ਚੰਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੰਗੀ
ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਵੀ ਚੰਗਾ
ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਮਹਿ ਦੇਂਦਨੁ ਉਤਮ
ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨ ਹੁਈਆ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਬਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ
ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਚੰਦਰਾ—ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉੱਠਾ-
ਮੋਹਰੀ ਜੋ ਉਂਗਲ ਤੇ ਉਠਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ
ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਬੂ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਨਬੂ ਨੂੰ ਮਾਰ
ਪੈਣੀ ਹੀ ਸੀ, “ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਬਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ ਹੀ
ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।” ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਤ ਹੀ ਚੁੱਕੀ
ਹੋਈ ਸੀ ! (ਸੰਗ)

ਚੰਨ ਚੰਨਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ, ਚੜ੍ਹਨ
ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀ
ਭਰੋਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਬਹੁੜਨ ਜਾਂ ਨਾ ਬਹੁੜਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਲ ਕੀ ਏ, ਦੁਪਿਆ ਸਾਡਾ
ਗਰਕ ਹੁੰਦਾ ਲਗਦਾ ਏ । ਉਹ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ
ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਥਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ।
ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਚੰਦ ਚੰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਚੜ੍ਹਨ
ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ । ਪਤਾ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ । (ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚੰਨ ਦਾ ਬੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ । ਵੇਖੋ :—
ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਬੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਬੇਪਤੀ
ਕੀਤਿਆਂ ਬੰਦਾ ਆਪ ਹੀ ਲੱਜਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਇਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿਆ ਆਖੇ 'ਚੰਨ ਦਾ ਬੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦਾ,
ਸਾਨੂੰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨੁਰਾ ।**

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁੱਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਨੋਖੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਜਿਹੜੀ ਫਾਨਣ ਲਈ ਬਿਜਲੀਆਂ ਬਤੀਆਂ ਤੇ ਪਾਸੇ ਰਹੀਆਂ, ਚੰਨਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਉੱਥੇ ਤਾਂ :

ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦਾ ।

ਪਰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨੁਰਾ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਰਜ਼)

ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ, "ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ" ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਏਨਾ ਸੁੰਦਰ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦੀ ਫਕ,
ਨੂਰਪੁਰ ਦੀ ਗਪ ।**

ਭਾਵ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿਖੜਵੀਂ ਸਿਫਤ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੇਖੋਗੇ । ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦਾ ਫੱਕ, ਨੂਰ ਪੁਰ ਦੀ ਗੱਪ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੰਮ ਚਮਾਰਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁੜ ਸੋਂਪੀ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਨਾਲ ਭੈੜਾ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ 'ਚੰਮ ਚਮਾਰਾਂ' ਦੇ ਮਥੇ ਮੜਿਆ । ਜਿਹੜੇ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਵੇਲਾ ਪੈਣ ਤੇ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਚਿੰਤਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—
ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਲਨ ਤੰਦੂਰ ।
ਲੰਘੇ ਸਾਥੀ ਉਸ ਤੋਂ, ਅੱਗ ਕੇਡੀ ਦੂਰ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ
ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ ॥**

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜੀ ਅਣਹੋਣੀ ਹੋਵੇ । ਭਾਵ ਜੋ ਸਭ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—
ਚਿੰਤਾ ਤਾਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ ॥
ਇਹ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

**ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਸੂਲੀ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ।**

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਟਕਰ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੀ ਗੋਲੀ—ਅੜੀਏ !
ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਮਝਾਏ ? ਕੌਣ ਚੂੰ ਕਰੇ ! ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ।
(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛ

ਛੱਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਥਾਂ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝੋ, “ਪਰ ਛੱਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ” ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ । ਤੁਸਾਂ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਦੇ ਹਥ ਫੜਾ ਦਿਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਾਂ ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਛੇਕ ਵਾਲੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਦਸਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੀਆਂ ਜੀ, ਰਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਲ ਤਾਂ ਬਾਤੀ ਮਾਰੋ । ਭਲਾ, ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ, ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਿਸ ਵਿਚ ਨੌਂ ਸੌ ਛੇਕ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕਾਰੀਗਰ ਪਾਸ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਰੀਗਰ ਕਾਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ, ਤੂੰ ਕਾਹਦਾ ਤਰਖਾਣ ਏ ! ਹਥਿਆਰ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਅਖੋ, “ਛੱਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ?” (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਜਾ ਵੇ ਛੇ ਕਾਲਿਆ ! ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਉੱਘਾ ਐਬੀ ਕਿਸੇ

ਭਲੇਮਾਣਸ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਹਰਵਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਾਤੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ । ਪਰ ਸਭ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਗਾਂ ਲਾਹੁੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ । ਓਹੀਓ ਗਲ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਛਾਨਣੀ ਆਖੀ ਛੱਜ ਨੂੰ. “ਛੱਜਾ ਵੇ ਛੇਕਾਲਿਆ ।” ਛੱਜ ਬੋਲਿਆ, “ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।” (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤਿਆਗ ਹੀ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਦੀਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਹਨ ਮੈਂ ਵੀ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਮਨਾਂ ‘ਛੱਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛੱਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਖਲਾਸੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਬਖਸ਼ੋ, ਮੈਨੂੰ । ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਲਗੋ । ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ ਤੁਹਾਥੋਂ । ‘ਛੱਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛੱਡਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਟੋਇਆ ਡੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰੇ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਮੋਹ ਫਾਤਮਾ ਦਾ ਫਿਰ ਪਿਆ ਤਦ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮੋਹ ਹਾਨੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ । ਇਸੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਸਤਸੰਗੀ ਗ੍ਰਹਸਤ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ‘ਛੱਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ

ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਹੋਇਆ ਛੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ
ਖਾਈ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਛਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ ਕਢਣੀ ਤੇ
ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ
ਔਖਾ ਹੈ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ
ਰਾਜ ਹੋਵੇ, ਉਥੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾਣਾ ਬੜਾ
ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁਮਿਆਂ, 'ਛਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ
ਕਢਣੀ ਤੇ ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਕੰਮ ਹੈ ।' ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛਪੇ ਨਾਂਹਿ ਛਪਾਇਆ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸਨਾਈ ।**

ਭਾਵ :—ਉਘੈ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ
ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਘਰ ਬਾਬਾ ਪੂਜੀਏ
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੁ ਆਈ ।'

ਛਪੇ ਨਾ ਛਪਾਇਆ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸਨਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

**ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਤੇ ਜੀ
ਬਚਾ ਪਰਨੀ ਦੜਿਆ ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਹਰ ਲੁਟਾ
ਸ਼ੇਰਾ ਪਾਉਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਹੁੰਮਾਂ
ਪੈ ਗਈਆਂ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ । ਪਰ ਹੋਈ ਉਹ
ਗਲ, ਅਖੇ ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਜੀ ਬਚਾ
ਪਰਨੀ ਦੜਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਤੇ
ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਓ, ਤੁਸੀਂ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ । ਮੇਰੇ ਸੋਗ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ ।
'ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ' ਮੈਂ ਉਜੜਾਂਗਾ ਤਦੇ
ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਕਹੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛਿੱਕੇ (ਦਾਖਾਂ) ਹਥ ਨ ਅਪੜੇ
ਥੂਹ ਕੜੀ ਆਖੇ ।**

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਹਥ ਨਾ ਆਉਣ ਤੇ
ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਲਗ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਤਾਂ ਨਿੰਦਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ।
ਤੇਰੇ ਹਥ ਜੁ ਨਾ ਆਈ । ਅਖੇ 'ਛਿੱਕੇ ਹੱਥ ਨ ਅਪੜੇ
ਥੂਹ ਕੜੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛੂਨੀਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ
ਮਰਣਾ ।**

ਭਾਵ :—ਸਰਮਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਵੀ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਰ ਚੁਵੇਰੇ ਤੋਂ ਲਾਹਨਤਾਂ
ਪਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਛੂਨੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ
ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ ਮਰ' ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕਾਲਖ
ਮਲ ਲੈ' ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ
ਸੀ । ਲੱਜਤ ਜੁ ਦਬ ਕੇ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛੇਕੜ (ਆਖਰ) ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ
ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।**

ਭਾਵ :—ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਥ ਮਾਰ ਕੇ ਅੰਤ
ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ (ਤੇ ਘਟੀਆ) ਕੰਮ
ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਥੇਰੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪਰ
'ਛੇਕੜ ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।'
ਜਿਥੋਂ ਤੁਰੇ ਸਾਂ' ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ ਜਿਹੜਾ ਪਿਛੋਂ ਦੁਖੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੰਨੀ ਰਾਮ ਮਾਤ੍ਰੁਆ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਦੀਹਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਤਕੜਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਪਾ ਬਹੀਂ । ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਵੱਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ ਜਾਂ ਗੱਪ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ । “ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਜਾ ਹੈ, ਪਰ ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ, ਵੱਡੀ ਗੱਲ, ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਵਰਗੀ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੱਲ ਦਸਣੋਂ ਕਦੀ ਨਾ ਰੁਕਦਾ ।”

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਪਰ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗਿਣਮੁਠਣੀ ਨੌਂਸਰਬਾਜ਼ ਜਿੰਨੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਉਨੀ ਅੰਦਰ ਹੈ । ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ, ਇਸ ਬਲਾ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥
ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਅੰਨ ਦਾ ਖਾਣਾ ਛੱਡ ਕੇ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ

ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਨਾ ਸੋਹਾਗਣ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਰੰਡੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥

ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ॥

ਜਗ ਮਹਿ ਬਕਤੇ ਦੂਧਾ ਧਾਰੀ ॥

ਗੁਪਤੀ ਖਾਵਹਿ ਵਟਿ ਕਾਸਾਰੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਗਧੋਂ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ, ‘ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਤੇ ਗਧੋਂ ਰਾਖਾ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਹੋਛੇ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ ਘਾਟਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਭਾਵ ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਵੀ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਰਾਜ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਤਾਂ ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵਾਂਗ ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਪੀਠੇ ਗਏ ਹਾਂ । ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਨ ਵਾਹ ਨੂੰ, ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ, ਹੋਵੇ ਓਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਅੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੋਗੇ । ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਨ ਵਾਹ ਨੂੰ ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ । ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ, ਓਹੀ ਸਾਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਲੇ ਝੋਬ ਕੇ ਕਢ ਲਈਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਰੜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਟ ਨਾਲ ਹੀ ਠੀਕ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੀਜਾ ਆਦਮੀ—ਓਹ ਭਈ ਡਾਂਗਾ ਅਗੇ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਈ । ਛੋਲੇ ਝੋਬ ਕੇ ਕੱਢ ਲਈਦੇ ਨੇ । ਬੰਦੇ ਸਿੱਧੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ?
(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ, ਪਕੜਨਾ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਤੂੰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਮੇ ਨੂੰ ਹਟੀ ਤੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਈ । ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਰਾਮੇ ਨੇ ਕਿਨੇ ਘਰ ਡੋਬੇ ਹਨ । ਵਾਹ, ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ ਪਕੜਨਾ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਛੇਤੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ
ਅਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਪਾੜਨਾ ਸੀਵਨਾ ਈ ।’
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜ

**ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੋਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥**

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਸਿਰ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਡਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੋਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥
ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥
ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਲੋਕ ਵਾਰਾਂ)

**ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟ ਨਿਵਾਜ
ਗੁਜਾਰਹੁ, ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਈਐ ॥**

ਭਾਵ :—ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਮਾਜ ਪੜ੍ਹਨ, ਕਾਬੈ ਜਾਣ ਤੇ ਹਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਿਆ ਉਜੁ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ
ਧਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ ॥
ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ
ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ ।’
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਜਸ ਜੀਵਣਾ, ਅਪਜਸ ਮਰਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨਾਲ ਜੀਣਾ, ਮੌਤ ਵਰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਆਈ ਸਮਝ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਡਰ ਗਿਆ । ਭਜ ਪਿਆ ‘ਜਸ ਜੀਵਣਾ ਅਪਜਸ ਮਰਣਾ’ ਸੋ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਕੀ ਜਿੰਦ ਬਾਕੀ ਹੈ ।

(ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਟੁਟੀ ਪ੍ਰੀਤ ਗੰਢਣ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਿਥੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ‘ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ
ਸਮਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੋਂ ਜੀਵ ਆਇਆ ਹੈ,
ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਰੋਂ ਅਛਰ ਇਕ ਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ ॥
ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕਾ
ਸਚੁ ਹੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਰੋਜ਼ੀ
ਲਿਖੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਕਿ ਨਥ ਖਸਮ ਹਥਿ ਕਿਰਤੁ ਧਕੇ ਦੇ ॥
ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਹੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ
ਉਤਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਹਾਨ ਦੀ ਦੋ ਰੰਗੀ ਚਾਲ
ਔਖਾ ਹੀ ਕਰੀ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਣੀ — ਦੀਵਾਨ ਜੀ,
ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਬੜੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ
ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਚੇਤਾ ਰਖਣਾ 'ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ
ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ । ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਟੀਕਾ
ਟਿਪਣੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦਰਦ ਵੀ
ਉਸਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦਰ
ਕਿਥੋਂ ? ਜਿਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ । (ਸੰ.)

ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਅਸਥਿਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਰਬ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇਹ ਖੋਹ ਖਾਜ ਅਖਾਜ ਅਕਾਜ ਕਰਸੀ ।
ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਗ ਸੀਸਾ ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ
ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ
ਵਰਤੋਂਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਤੁਸਾਡੇ ਨਾਲ
ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, 'ਜਗ ਸੀਸਾ
ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਜਿਹੋ
ਜਿਹਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂਗਾ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਅਗੋਂ
ਲੋਕੀਂ ਵਰਤਣਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ
ਜੀਉਂਦੇ (ਜਾਂ ਤਗੜੇ) ਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀ, 'ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ
ਮੇਲੇ' ਮੋਇਆਂ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ
ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਗ ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ
ਪਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ
ਚਲਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਨਿੰਦੇ
ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ
ਸਮੇਂ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ ! 'ਜਗ
ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪਲੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ
ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਵਧੂ ਦੇਇ ॥
ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਕੋਇ ॥’
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁਜਰੀ ਰਾਗ)

ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਆਰ ਝੂਠਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
ਅਪਨੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸਿਉ ਸਭ ਲਾਗੇ
ਕਿਆ ਦਾਗ ਕਿਆ ਮੀਤ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ)

**ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ
ਕੋਇ ।**

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਵਿਰਲੇ (ਭਗਤ ਜਨ) ਹੀ ਸੁਖੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥
ਜਗੁ ਰੋਗੀ ਭੋਗੀ ਗੁਣ ਰੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

**ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ
ਖਲਕਤ ਟਕਰ ਹਾਰੀ ।**

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਜਾਂ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਵੇਖਣ ਜਾਂ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਆਉਣੀ !

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋ ?
ਉਹ ਬੜਾ ਔਖੜ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ।
‘ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋਂ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ ਖਲਕਤ ਟਕਰ
ਹਾਰੀ’ । ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗਾ, ਵਿਚੋਂ ਭੈੜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੱਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ । ਸੈਨੂੰ ਦੋਬੇ ਹਥੀਂ ਲੁਟ ਕੇ ਲੈ ਗਏ । (ਸੰਗ)

**ਜੱਟ ਕਮਲਾ, ਯਮਲਾ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ
ਗਏ ਚੋਰ ।**

ਭਾਵ :—ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਭੋਲਾ ਜਾਂ ਪਾਗਲ ਬਣ ਬਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਕੀ ਪੁਛਿਆ ਏ ਤੂੰ ? ਉਸ ਦੀ ਗਲੁ ਤੇ ਹੋਲਾ ਜਿਹਾ ਧੱਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮੋਹਨੀ ਬੋਲੀ, ‘ਜੱਟ ਕਮਲਾ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਚੋਰ’ ਅਠ ਦਿਨ ਖਪਦਿਆਂ ਤੇ ਸਮਝਾਦਿਆਂ ਹੋਇ ਨੇ, ਅਜੇ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਕਿ ਕੀ ਪੁਛਨੀ ਏਂ ?
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਕੋਕਲੇ ਪਦ
ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ । ਜਾਂ ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ
ਗੁਲਗਲੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ ।**

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਕੀ ਜਾਣੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਭੇਦ ? ਸ਼ਹਿਰੀਏ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਆਓ ਉਰਸ਼ੀ ਵੇਵੀ’, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਪਠਤ ਕੇ ਕਿਹਾ । ਇਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚਜ਼ ਏ ਪਿਕਚਰ ਵੇਖਣ ਦਾ “ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਕੋਕਲੇ ਤੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ” ।

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ
ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ ?**

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਰ 'ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ' ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਉਕੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ, ਲੋਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਮਾਮਲੇ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਅਸਮਰਥ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਕਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਰਖ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ—ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਲੋਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ। ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਆਪੇ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਲ ਆਵੇਗੀ। ਹੱਛਾ, ਬਾਊ ਜੀ, ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਾ ਦੇਣੀ ਪਰ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੀਮਤੀ ਜਾਂ ਵਡਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਵੀ ਭੈਣ, ਅਜਬ ਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਜਦ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਬਟ ਦੇ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੱਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਘਾਲੇ ਮਾਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਗੰਢ ਤੁਪ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਚਲਣ ਦੇਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਆਓ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਗੜਿਆਂ ਬਸੋਲਿਆਂ ਵਿਚ। ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਘਾਲੇ ਮਾਲੇ। ਇਹ ਤੁਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੋਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਸਦਾ ਜੱਟ ਦਾ ਹੀ ਪਖ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹੀ ਹੋਈ 'ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੋਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ' ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵਾਤ ਨਾ ਪੁਛੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਹਰਨਾਮੇ ਜੱਟ ਨਾਲ ਖਹਿਬੜਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਉ 'ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ' ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੇ ਕਾਜ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਪਾਸੇ ਵੱਡੀ ਆਸ ਰਖੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇਸ ਮਰਦੂਦ ਪਾਸੋਂ ਤੁਸੀਂ ਐਡੀ ਵੱਡੀ ਆਸ ਨਾ ਰਖੋ। ਜੱਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੇ ਕਾਜ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ (ਮੂਰਖ) ਦਾ ਹਾਸਾ, ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਮਖੌਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰੋ, ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ। ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਦਾ ਹਾਸਾ ਤੇ ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ'। ਹਾਸੇ ਹਾਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ
ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸੁਹਾਗਾ,
ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ
ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਛੋਲੇ ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਸੰਗਦੇ
ਹਨ । ਜੱਟ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਸ ਪਿਆਂ ਸੂਤ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੋਲੇ ਸੁਹਾਗੇ ਨਾਲ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ — ਨਬੰਦਾਰ ਜੀ !
ਜੱਟ ਨੇ ਮਿਠਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਉਣਾ, ਤੁਸੀਂ
ਰਤਾ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ । 'ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ
ਗੁਣਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ
ਸੁਹਾਗਾ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।' ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ
ਨਜਿੱਠਾਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ
ਪਾਈ ਰੱਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਲਾਭ
ਦੇਕੇ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੀ ਗਲ
ਬੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ
ਰੱਸੀ ।' ਮਸੂਲੀ ਜਿਹੇ ਲਾਭ ਪਿਛੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ
ਘਾਣ ਕਰਵਾ ਲਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ
ਆਵੇ ਰਾਸ । ਜਾਂ ਜੱਟ, ਪੱਟ ਤੇ ਫੱਟ
ਬੱਧੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਜ਼ਖਮ ਨੂੰ ਜੇ ਕਾਬੂ
ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।
ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਰਾਬੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਏ ।
ਨਰਮ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੱਦ ਮੰਨਦਾ ਏ । ਪਰ ਜਦੋਂ
ਰੱਜ ਆਇਆ, ਇਹ ਚੋੜ ਹੋਇਆ । ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ
ਅਖਾਣ ਵੀ ਏ 'ਜੱਟ, ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ
ਆਵੇ ਰਾਸ ।' (ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਵਿਧਵਾ
ਨਾਰ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰਜੇ
ਕਰਨ ਵਿਕਾਰ ਜਾਂ ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ
ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ
ਰਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਭੈੜੀ ਜਨਾਨੀ ਵਾਂਗ
ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਰੱਜ ਕੇ ਖਰੂਦ ਕਰਦਾ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।
ਰੱਜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੀਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । 'ਜੱਟ
ਬੈਲ, ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ
ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਮਹਿਆਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ
ਗਾਲਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ
ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ,
ਜੱਟ ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ,'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਮਲੂਕ, ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ
ਨਖਰਾ ਬਾਹਲਾ ਦਸਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਤੋ — ਅੜੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕੋਈ
ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਤੇਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ
ਜੱਟ ਮਲੂਕ, ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ
ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤਕੜਾਈ
ਤੇ ਜੀਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।
ਭਾਵ, ਜੱਟ ਨੂੰ ਹਾਰ ਸੌਖੇ ਕੀਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ
ਜਾ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਹਾਰਕੇ ਨੱਠ ਜਾਵਾਂਗਾ ? ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ 'ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।' ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਕੋਈ ਦਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਅੱਖੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਜਟ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।' ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ? (ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੇਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾ ਵਗਣਾ, ਬਾਹਮਣ ਹਥ ਛੁਰਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਜਟ ਦਾ ਤੂਤੀਆਂ ਵਜਾਉਣਾ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਇਹ ਚੇਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ, ਪੁਰਾ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਸੁਖ ਹੋਵੇ ਸਹੀ । 'ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹੱਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ ।' ਖਤਰੀ ਤਾਂ ਕਢਕੇ ਵੇਖੋ ।

(ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਵੱਧੇ, ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ । ਜਟ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਆਕੜ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਮਲ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ ਜੀ, ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਹੀ ਰਸੀ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਜੋਗੇ ਹਨ । 'ਜੱਟ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਰਾੜ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।'

(ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੱਢੇ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ— ਮੇਘ ਸਿੰਘ ! ਸਿਆਣੇ ਵਿਆਣੇ ਹੋਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਗਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ 'ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੱਢੇ ਗਾਲ ।' (ਸੰਗ)

ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਰਾੜ ਜਟਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਆਪਣਾ ਧਨ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਕਾਜ (ਜਾਂ ਜਗ ਦਿਖਲਾਵੇ) ਉਤੇ ਲੁਟਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਵੀ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਭਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । 'ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਕਾਜ ।' ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਉਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ, ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟੀ ਤਾਂ ਸੂਤ ਗਿਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਾਰ ਵਧ ਜਾਏ, ਪਰ ਕਿਰਾੜ ਅਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਟਿਆਂ ਦਾ ਤੌਲ ਵਧਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਖਤਰੀ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜੱਟਾਂ ਤੋਂ । ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ । ਅੰਤ ਨੂੰ ਖੱਟੀ ਖਤਰੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ । ਜਾਂ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ਪਵੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ ਹੋਏ ਕੀ ਕਰੀਏ । ਰੁਜ਼ਾਹਾ ਜੋ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ ।
(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ, ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਰਕਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਮੰਗ ਕੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਕੱਠੇ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ । ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ ਬਣ ਗਈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜੱਥਾ ਕਾਲੀਂ, ਤਥਾ ਧੌਲੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੁਕਮਣੀ—ਸਸੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਜਵਾਲੀ ਵਿਚ ਸਾਓ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁਣ ਬੁਢੇਪੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਹੋ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੱਥਾ ਕਾਲੀ, ਤੱਥਾ ਧੌਲੀ' ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਫਟਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋਵੇ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਗੋਂ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਫਾਈ ਸਿਖਾਈ ਹੈ ਤੇ 'ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ' ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਸਵਾਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਕੀ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ' । ਮਤਾਂ ਰੱਬ ਖੈਰ ਹੀ ਕਰੇ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਉਂ ਲੰਮੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਚਿਰ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਕੌਰ—ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਅਫੀਮ ਦੀ ਚੰਦਰੀ ਆਦਤ ਕਦ ਤੋਂ ਪਾ ਲਈ ਜੇ ? ਮਾਸੀ—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਓ । 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਓਂ ਲੰਮੇ ।' ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਿਹਾ ਏ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪੁਜਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਤੀ — ਸਾਥੀਆ, ਜਦ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹੀ ਅਪੜਨਾ ਹੈ, ਤਦ ਗਾਮੇ ਮਾਹਜੇ ਦੀ ਕੀ ਮੁਥਾਜੀ ? ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਦੇ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰਭਾਨ, ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜੰਮਨ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਮੇਲ ਸਮੇਂ ਤੋਂ) ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਖੀ—ਭੈਣ ! ਬੁਰਾ ਨਾ ਜਾਣੀ, ਜਦ ਤੋਂ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਦ ਤੋਂ ਹਥ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪਿਛੇ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਰੱਬ ਦੇਣ ਰਗਦਾ ਏ, ਛੱਤ
ਪਾੜ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਰਬ ਦੇਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸੌ ਰਾਹ
ਕਦ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਨਤੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਾਹਦਾ
ਐਖਾ ਸੀ । ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਖੁਸ਼, ਆਖੇ
ਸਚਮੁਚ 'ਜਦੋਂ ਰਬ ਦੇਣ ਲਗਦਾ ਏ ਛੱਤ ਪਾੜ ਕੇ
ਦੇਂਦਾ ਏ ।'

(ਅਦਬੀ ਅਫਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ,
ਚੋਰਾਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ
ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ
ਖਹਿਬੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਵਾਬ ਅੱਛਾ ਇਹ ਗਲ ?
ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਚੋਰਾਹੇ ਵਿਚ ਆ
ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ, ਗਿਦੜ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਭਉਂਦਾ
ਏ, ਕੀੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਭ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਜਦੋਂ
ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਆਵੇ ਜਿੰਦੜੀ ਨਾਲ ਮਥਾ
ਲਾਂਦੇ ਨੇ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ)

ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ
ਏ, ਜੱਟ ਦੀ ਮਹੌੜੀ ਨਾਲ ਆ
ਖਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭੈੜੇ ਦਿਨ
ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਡਾਢੇ
ਨਾਲ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਸੂ—ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ
ਆਉਂਦੀ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਮਹੌੜੀ ਨਾਲ ਆ ਖਹਿੰਦਾ ਏ ।
ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ ।

[ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ
ਖਰਾਬ ।

ਭਾਵ—ਜਦ ਮਰਦ ਇਸਤਰੀ ਦਾ
ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣ ਬਹੇ ਤੇ ਜਨਾਨੀ ਘਰ ਵਲ
ਉੱਕਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ
ਖਰਾਬ', ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਾ
ਚੌੜ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨ (ਨਾਂ) ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ ।

ਭਾਵ—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ
ਸੂਕਾ ਸਾਂਕੀ ਬੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ
ਅਖੇ "ਜਨ ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ" । ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ,
ਨਾਉਂ ਨਰੈਣ ਦਾਸ । ਖੱਸ ਚੁਪ ਹੀ ਭਲੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਸਵਾਧਾ
ਵਿੰਗ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਤਾ ਕਦੇ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ
ਠੀਕ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸਵਰਨ—ਕਾਕੀ ਜੇ ਤੂੰ ਕੰਮ
ਕਰਦੀ ਰਵੇਂ ਤਾਂ ਜਾਚ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ
ਠੀਕ ਹੋ ਪੈਣ । ਪਰ ਤੇਰਾ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ
'ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਵਾਧਾ ਵਿੰਗ' ਹੁਣ
ਦੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੇਈਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨਮ ਨਾਂ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਿਰ
ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਜੇ ਕੰਮ
ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਰਬਤੀ—ਭੈਣ ਲੱਛਮੀ, ਤੂੰ
ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ,
ਵਿਗੜਨਾ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨੇ ਆਪੇ ਹੋਇਆ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ
ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ,
ਤਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਹੀ ਹੋਈਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨਾਨੀ ਦੀ ਮੱਤ ਖੁਰੀ ਪਿਛੇ ।

ਭਾਵ—ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਪੁਰਾਣਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲੂਨਤ ਸਾਡੀ ਅਕਲ ਨੂੰ, ਖੁਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ।
ਸਾਇਤ ਵੇਲਾ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੋਥ ਨਾ ਆਵੇ ਵੱਤ ।

[ਮੁਕਬਲ ਸ਼ਾਹ]

ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭ ਭਾਗੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਦਮੀ ਗਰੀਬ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਥ ਛੱਡਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਦਾਰਾ ਮੀਤ ਪੂਤ ਸਨਬੰਧੀ
ਸਗਰੇ ਧਨ ਸਿਉਂ ਲਾਗੇ ॥
ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ
ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭਿ ਭਾਗੇ ॥

[ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ]

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥

ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਦੋਸਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹਿਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਜਾਂ ਟਿਕਾਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥
ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥

ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੇ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਸ਼ੇਰ ਸ਼੍ਰੀਰ ਰੂਪੀ ਬਨ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਇਹ ਸ਼੍ਰੀਰ ਪਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੇ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥

ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਤਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ...ਹੁਣ ਇਹ ‘ਮੇਰੀ’ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ :—ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ’ ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਰਲ ਕੇ ਕਰਨ, ਉਹ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੁ)

ਜਮਾਨੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨਾ ਸੁਣੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੰਦਰ—ਬਸ ਇਕ ਤੂੰ ਹੀ ਚਤਰ ਜੰਮ ਪਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਭ ਮੂਰਖ ਬਣ ਗਏ (ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਫੇਰ ਕੇ) ਬੱਚਾ, ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜਮਾਨੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ । ਪੜ੍ਹ, ਲਿਖ ਕੇ, ਖੋਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[ਦੁਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ
ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਉਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ
ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! 'ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ
ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾਣੀ'; ਪਾਣੀ ਬਾਬੋਂ ਖੇਤੀ
ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ
ਖਾਹ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ ਉੱਨੀ ਡੋਡੀ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਰਜ ਕੇ
ਖਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਲਤਾਂ ! ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ,
ਅਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ ਖਾਹ ! ਜਿੰਨੀ
ਮਿਹਨਤ ਕਰੇਂਗਾ ਓਨਾ ਹੀ ਫਲ ਪਾਏਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਰ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਬੁਢੇਪਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ
ਜੋਬਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸ ਖਾਇਆ

ਵੇਖ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥

ਜਰ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜਰ, ਜੌਰੂ, ਜ਼ਮੀਨ, ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ
ਦਾ ਮੂਲ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ, ਇਮਤੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ,
ਹਰ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸਜਨੇ ! ਸਾਰੇ ਸਿਆਪੇ
ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤਾਂ ਜਾਨਕੀ ਹੀ ਹੈ ਨਾ, ਇਸ ਦਾ ਮਾਮਲਾ
ਨਿਪਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਜਰ, ਜੌਰੂ,
ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸੋ ਜਾਨਕੀ ਵਾਲਾ
ਮਾਮਲਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਜ਼ਨੋ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ
ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੱਠ ਗਈ ਏ ਵਹੁਟੀ ਵਿਚਾਰੇ
ਗਰੀਬ ਦੀ । ਮੱਚ ਹੈ 'ਜਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਰ ਭੀ ਗਿਆ ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ
ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਧਨ ਉਧਾਰ ਦੇ ਕੇ
ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੰਗਾ ਰਾਮ ! 'ਜਰ ਭੀ ਗਿਆ
ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ ਗਈ' ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ,
ਮਿੱਤਰਤਾ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ । ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਲ ਮਿਲਿਆ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਪਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ
ਰੱਬ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਠੰਢ
ਪੈਂਦੀ ਹੈ । 'ਜਲ ਮਿਲਿਆ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ'
ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ
ਮਾਲਾ, ਜਪੂ ਜਪੂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਾਊ
ਸੁਖਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਥੋੜਾ
ਬਾਹਲਾ ਲਾਭ ਜਰੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਖਿਆਲ ਤੇ
ਹੈ ਕਿ ਬੰਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਮੈਂ ਜਰੂਰ ਹੀ
ਕਰਵਾ ਲਵਾਂਗਾ; ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ
ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲੇਖਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ
ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਜਪੂ ਜਪੂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਾਊ
ਸੁਖਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜਵਾਂ, ਕੁੰਜਾਂ, ਮਿਹਣਾ ਜੇ ਰਹਿਣ
ਬਿਸਾਖ ।**

ਭਾਵ :—ਕੁੰਜਾਂ ਦੇ ਡਾਰ ਜਾਂ ਜੋਂ ਵਿਸਾਖ
ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਖੜੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਠੀਕ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ ਜੀ, ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਆਖ
ਤੇ ਕੁੰਜਾਂ ਦਾ ਛਪੜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਕੀ ਆਖ ?
ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਜਵਾਂ
ਕੁੰਜਾ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਬਿਸਾਖ ।” (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ, ਘਰੋਂ
ਲੜ ਕੇ ਆਈਆਂ ।**

ਭਾਵ :—ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਕੇ
ਬਾਹਲੇ ਮੁਲ ਵਾਲੀ ਲੈਣ ਲਈ ਜ਼ਿੱਦ
ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ,
ਕੀ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਲੜ ਕੇ ਆਈਆਂ ? ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੀ
ਤੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇਂਗੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਮੁਲ ਮੈਂ ਵੀ
ਤਾਰਾਂਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਵਾਂ ਦਾ ਬੋਹਲ, ਖੋਤਾ ਰਖਵਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੇਂ-
ਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਹੀ ਖਾਤਾ ਚਮਨ
ਲਾਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਭੁਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਉਸ
ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਈਮਾਨ-
ਦਾਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ‘ਜਵਾਂ ਦੇ ਬੋਹਲ ਲਈ ਖੋਤਾ
ਰਖਵਾਲੀ’ ਬਿਠਾਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਰਦ (ਦੂਰ)
ਬਲਾਈਂ ।**

ਭਾਵ :—ਜਵਾਨ, ਅਰੋਗੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਗਲ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਕਰ ਨਾ ਕਰ । ਹੋਂਸਲੇ ਤੇ
ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ । ਤੂੰ ਜਵਾਨ ਏਂ । ਡਰ

ਕਾਹਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ? ‘ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਦੂਰ
ਬਲਾਈਂ’ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ, ਕਿਉਂ
ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ ।**

ਭਾਵ :—ਜੜੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਨਾਲ ਜੇ
ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਧਨੰਤਰ
ਵੈਦ ਕਿਉਂ ਮਰਦਾ । ਭਾਵ, ਰੱਬ ਹੀ ਸਭ
ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਜਿਵਾਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਜੜੀਆਂ
ਬੂਟੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ ਕਿਉਂ ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ ।
ਤੰਤ ਮੰਤ ਬਾਜੀਗਰਾਂ ਓਇ ਭਵਹਿ ਦਿਸੰਤਰ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

**ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਨਾ ਪੂਜ
ਖੁਆਰ ॥**

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ
ਇਜ਼ਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਪੂਜਾ
ਬੇਅਰਥ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਉ ਸਦਾਏ ਆਪਣਾ ਹੋਵੈ ਸਿਧੁ ਸੁਮਾਰੁ ॥
ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਭਾ ਪੂਜ ਖੁਆਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ ਹੋਇ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :—ਸੁਕੇਤ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ
ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਕੇਤ ਦਾ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਡਾਢਾ
ਮਖੋਲ ਉਡਾਇਆ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ
ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੇਤ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਾਏ ਕੁਲ੍ਹ, ਹੋਇ ਉਲ੍ਹ ।

ਭਾਵ :—ਕੁਲ੍ਹ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ
ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਲ੍ਹ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਵਸਤੀ ਹੈ ।
ਜਿਹੜਾ ਜਾਏ ਕੁਲ੍ਹ ਉਹੀ ਹੋਇ ਉਲ੍ਹ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਜੁ ਮੇਰੀ ਪੱਤ ਰਹਿ ਗਈ, ਪੈਸੇ ਹੋਰ ਕਮਾ ਲਵਾਂਗੇ । 'ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ' ਫਿਰ ਵੀ ਲਾਭ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਏਗਾ ਨਦੋਣ, ਆਏਗਾ ਕੋਣ ।

ਭਾਵ :—ਨਦੋਣ ਦੇ ਅੱਖੇ ਰਾਹ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਂਗੜੇ ਵਿਚ ਨਦੋਣ ਦਾ ਰਾਹ ਏਨਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਜੁ ਆਖਦੇ ਹਨ । 'ਜਾਏਗਾ ਨਦੋਣ ਆਏਗਾ ਕੋਣ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੀਅੰਤ ਦੁਖ ਪੁਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕਿਸਾ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ । ਵੀਣਾ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਸਾਹ ਹੇਠ ਤੇ ਉਤਲਾ ਉਤੇ ਰਹਿ ਗਿਆ 'ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ' ।

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਦੂਰ ਘਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਤੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਚੜੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁਟ ਕੌੜਾ ਕਸੇਲਾ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ...ਹਾਏ ਕੋਈ ਸੋ, ਧੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ...ਬਚੀ ਚੰਗੀ ਗਈਉਂ 'ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ' । (ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ, ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕਟੇ । ਜਾਂ ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਲਾਭ ਚੈਤੰਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਨ-ਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘਾ! ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬੜਾ ਹੀ ਰੁਪਈਆ ਖਟਿਆ ਹੈ । ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ—ਸੱਚ ਹੈ 'ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ' ਖਟਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ । ਕੰਮ ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਣਾ ਆਪਣਾ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤੇ ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਅਖਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਉਣਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁੜ, ਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ? 'ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ' ਕੀ ਦਸਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ, ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੀਸ ਵਡਿਆਂ ਜਾਂ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ ਫਤਹ ਦੀਨ—(ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ) ਕੁਤਾ, ਕਮੀਨਾ, ਜਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜੱਫੇ । ਆਇਆ ਏ ਮੇਰਾ ਕੁੜਮ ਬਣਨ । ਸ਼ੋਹਦਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ । ਇਹਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ?

(ਮਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਾਤ ਦੀ ਗਧੋ, ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਰਾਖਾ ਛੱਡਣਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ।

ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਸਾਰੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਹੋ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਰਮੂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ । ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਕੋਈ ਛਿਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਜਾਤ ਦੀ ਗਧੇ ਨੂੰ ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ, ਕਿਉਂ ਬਿਠਾ ਛਡਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਤਾ ਪੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ । (ਜਾਤਾ = ਪਾਲਾ)

ਭਾਵ :—ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਗਲ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਨਾਂ ਜਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ । ਜਿਵੇਂ ਪਾਲਾ ਮਾਂਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਂਦਾ, ਜੇ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਨਾ ਚਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਰ ਜੋਬਨ ਪੀ ਪੂਜ, ਪੂਰਾ ਪਾਈਏ ।
ਮੋਚ ਕੀਏ ਮਦ ਜਾਤ, ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਏ ।
ਕਰਨੀ ਉਤਰੇ ਪਾਰ, ਮੋਸਮ ਭਾਉ ਕਾ ।
ਜਾਤਾ ਮੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ ।

(ਗੁਲਾਮ ਜਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਜਾਦੂ ਉਹ ਜੋ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ, ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ ਏ ਆਪਣੇ ਭੈੜੇ ਬਾਬ ਨੂੰ, 'ਜਾਦੂ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਸੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਇ ਪਰ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਅਣਖ ਨਾ ਜਾਇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ' ਇਹ ਚੀਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੜਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪੱਤ ਚੰਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਚੰਗੀ ਏ ।

(ਸੰ)

ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਵੇਲੇ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਮੀ ਜੀ ! ਰਤੀ ਬਹਿ ਜਾਓ, ਕਿਥੇ ਚਲੇ ਜੋ, ਹਾਲੀ ਤਰਕਾਲਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਈਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਖੇ, 'ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਨ ਬਚੀ, ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਸਾਂ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਦਬਕ ਕੇ ਤਖਤ ਪੋਸ਼ ਬਲੇ ਜਾ ਵੜੇ ਤੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ 'ਜਾਨ ਬਚੀ ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ' ਵਾਲੀ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਜਿਉਂ ਨੰਗੀਂ ਪੈਰੀਂ ਨਸੇ, ਰੇਲ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਹ ਲਿਆ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਰੇ ਖਸਮ ਤ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾਲਕ—ਹਰੀ—ਸਾਡੇ, (ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਗੇ) ਤਾਂ ਕੌਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੇ ਪਾਵਕੁ ਆਪੇ ਪਵਨਾ ।

ਜਾਰੇ ਖਸਮ ਤ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁੜਤੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਰੱਬ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਏ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਕੀ।

ਭਾਵ :—ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਤੇ ਪੋਪਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜੇ ਵੇਲਾ ਜੇ ਸੰਭਲੋ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੀਹਦਾ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਇਹ ਦਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਕੀ ਹੈ।

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ (ਜਾਂ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ) ਤੋਂ ਹਾਰ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਗਲ ਏ, ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰੋ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਲਗੇ ਹੋ, ਤੋੜ ਚਾੜ੍ਹੋ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਉਂ ਚਾਈ (ਲਾਈ) ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ, ਓਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰੀ ਭਈ ਕਥਾ ਟੀਰ ਦੀ,
ਇਸ ਸਮ ਇਸ਼ਕ ਨਾ ਕੋਈ।
ਜਿਉਂ ਚਾਈ ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ,
ਜਾਣਤ ਹੈ ਤੂੰ ਲੋਈ।

(ਹੀਰ—ਦਮੋਦਰ)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਧੀਕ ਸੱਭਾ ਮਿਲੇ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖੱਟ ਲਏ ਜੇ। ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਆਕੜੇ ਨਾ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ'।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿੱਜੇ ਕੰਬਲੀ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤਦ ਮਾਪਿਆਂ ਆਪਣੀ ਪਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਭਾਈ ਤੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਸਵਾਣੀਆਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਮਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹ ਭੀ ਆਪੇ ਸਿਆਣੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿੱਜੇ ਕੰਬਲੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ'।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ : ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ, ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਕਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕਨਾ ਰਿਸ਼ਕ ਘਰੀਂ ਪੁਚਾਵੇ,
ਹਿਕ ਰਿਸ਼ਕ ਨੂੰ ਵੇਂਹਦੇ।
ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ,
ਕੁਝ ਹੱਥੀਂ ਕਦੀਵੀ ਦੇ।

(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖੁਰਦਾਰ)

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੇ ਅਉਧ, ਤਿਸੈ ਕਉਣ ਰਾਖਈ ॥

ਭਾਵ—ਜਿਸ ਦੀ ਆਯੂ ਪੁਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੇ ਅਉਧ ਤਿਸੈ ਕਉਣ ਰਾਖਈ ॥

ਬੰਦਕ ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਕਹਾਂ ਲਉ ਭਾਖਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਫੁਨਹੋ)

ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਹ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਪੈ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਖੂਬ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ, ਅਖੇ “ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹੋ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ” ਉਹਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਐਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰੇ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਖੁਨੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਕੀ ਆਸ ਰਖਦੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸ ਤਨ ਜਾਣੇ, ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਪੀੜ ਪਰਾਈ ॥

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਖਪਤ — ਭਰਾਵੇ ! ਸਰ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸੋਈ ਜਾਣੇ, ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ । ਭਰਾ ਸੋਏ ਦਾ ਸਲ ਤਾਂ

ਮੰਨੂੰ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁੱਧੁ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ । ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿੱਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਪੁਤਰ ਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ ਛੱਡੀ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁੱਧੁ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ, ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿੱਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਛਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰੱਬ (ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਮਰਤਬੇ ਜਾਂ ਗੁਣ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤੀਆਂ ਫੜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਨਿਮਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਚਾ ਛਪਾਇਆ,
ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮੇਰਾ ।
ਵਾਕਫ਼ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ,
ਮੰਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਵਧੇਰਾ ।

(ਕਿਸਾ ਯੂਸਫ਼—ਮੀਆਂ ਅਹਿਮਦਯਾਰ)

ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਰੋ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਤੇ ਬਣਾਓ ਪਾਰਟੀਆਂ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਅਸਾਂ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠਣਾ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੀਚਕ—...ਓਇ ਬੇਸ਼ਰਮਾ, ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਆਈ। ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਏਠੋ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਡਾਹਿ ਪਿਉਂ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਧਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾਏ, ਉਧਰ ਹੀ ਲਗ ਪਵੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਰਦੇਈ ਹੁਣ ਬੇਵਸ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਨਾ ਸਹੁਰੀਂ ਥਾਂ ਨਾ ਪੇਕੀਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਅਲੁੜ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਤ 'ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਾਕਫ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇਗਾ, ਤਦ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਸੈਂ ਰੰਦਾ ਫੜ ਟੂਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹਥ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਕਤੀਏ। (ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ)

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਪਣੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਗੁਣ ਉਹ ਨਾ ਗਾਇ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਉਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕਤੀਏ।

(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕੱਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਖੋਚਲ ਧਨ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਖੋਚਲ ਕਿਉਂ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਸ ਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕੱਢੇ। ਜਦ ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਹ ਹੱਲ ਕਿਉਂ ਵਾਹੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਰਿਜ਼ਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡਾ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਔਗਣ ਢਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਬਰ ਦੇ ਕਈ ਆਦਮੀ ਬਪਾਰੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖਰੀਦੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਅਜੇਹੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ. ਬਣ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ਿਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਸਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਕਰਨ

ਦੀ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਕੁਝ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ— ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ, ਉਸੇ ਦੀ ਭੈਂਸ (ਮਝ)।

ਭਾਵ :—ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਇੰਸ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੁਤ-ਵਿਗਿਆਨ (Biology) ਨੂੰ ਲਉ, ਇਸ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਿਯਮ "ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ ਉਸ ਦੀ ਭੈਂਸ" ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੜੀ ਅਧੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਐਸ. ਪੀ. ਕਨਲ)

ਜਿਸਦੇ ਪੱਲੇ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪਵੇ, ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਤੇ ਅਮੀਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹ ਵੀ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਬੜੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਹਰ ਕੰਮ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਢੇ ਨੌਕਰ ਮੁਨੀਮ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਹੀ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਚ ਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਪੱਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ, ਜਿਸ ਪੱਲੇ ਪਵੇ, ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦੁੱਖ ਨਾ ਪੁਜੇ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾ ਭਾਈ ਏਡਾ ਕੌੜਾ ਨਾ ਬੋਲ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਅੱਗੇ ਸਭ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਘੋਨਾਥ — ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇਛਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਵ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅੱਤ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮੱਤ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦਾ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮਾੜੇ ਚਿਨ ਜੁ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਬੁਧ ਹੀ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ :— 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅੱਤ, ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮੱਤ'। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪੱਤ ਰੱਖ ਰਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੈਡੈ ਸਿਮਰਣਿ ਹਭੁ ਕਿਛੁ ਲਧਮੁ

ਬਿਖਮੁ ਨ ਡਿਠਮੁ ਕੋਈ ॥

ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ

ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਅਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥
ਪ੍ਰਿਥੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗ ਧਰਉ
ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਕਾਰਨੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ
ਜਉ ਰਾਮ ਨ ਕਰੈ ਸਹਾਇ ॥
ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗ ਧਰਉ
ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੋ
ਖੈਰ ਸੱਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਰ ਥਾਂ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਓ ਖੁਆਉ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਕਰੇ । 'ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੋ ਖੈਰ ਸੱਲਾ' ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਨੂੰ ਗੀਫ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋ । ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਰ ਕੌਣ ਪੁਛੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਡੋਈ, ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ
ਸੋਈ ।

ਭਾਵ :—ਵਰਤਾਵਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭੁੱਖਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਘਟ ਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਂਗਰੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੀ ਵਰਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹਦੇ ਹੱਥ ਡੋਈ, ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਸੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ
ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਰ ਗਿਆ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਪੁਤਰਾਂ ਤੇ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ । ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਹਥੋਂ ਇਹ ਦੁਰਗਤੀ ? 'ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ' ਤੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰੰਨਾਂ ਮੈਜਾਂ ਉਡਾਣ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ
ਲਖ ਪਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਪੜਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ, ਉਸ ਦਾ ਲਖ-ਪਤੀਆਂ ਵਰਗਾ ਇਤਬਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ ਲਖ ਪਲੇ' ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਲਖ-ਪਤੀ ਹੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹਦੀ ਪਤਲ
ਵੀ ਨਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹੱਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਕ, ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਜੇਠੇ ਪੁਤਰ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਹੀ ਨਹੀਂ । 'ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਸ ਦੀ ਪਤਲ ਵੀ ਨਾ !' ਰੱਬ ਦੇ ਖੇਲ ਨਿਆਰੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ
ਵੀ ਸਿਆਣੇ । ਵੇਖੋ :—'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ
ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ'

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਕਈ ਔਗਣ ਢਕ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਲੂ ਮਲ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਢਾਢੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ', ਰਾਮ ਸਹਾਏ ਦੇ ਧਨ ਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੰਚ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਦੇਗ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਪਾਸ ਹੀ ਸਭੇ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਨ ! ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਤੇਗ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਲਗਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਫਿਰ ਧਨ ਕਦੀ ਨਿਖੁਟੇਗਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ, ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਖਾਦ ਪਵੇ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੰਬਰਦਾਰ — ਮਿਤੋ 'ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।' ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖਾਦ ਜਿਨੀ ਰੱਜ ਕੇ ਪਾਉਗੇ ਓਨੀ ਹੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ (ਲੋਈ), ਉਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, 'ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ ਉਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ'। ਧਨ-ਪਾਤਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦਾਂ ਸਭੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੋ ਖਲਾ।

ਭਾਵ :—ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਹਰ ਥਾਂ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਅਮਲੋਕ ਰਾਮ ਦੀ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਈ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੋ ਖਲਾ' ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੈ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਸਲਾਹ ਵਰਤਣੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਣ ਦੀ ਹੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? 'ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੈ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਪਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਖੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਵੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇ ਗੋਰਖੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੇ। ਖਵਰੇ ਜਿਨ ਏ ਭੂਤ ਏ? ਜਮ ਰਾਜ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਡਰਦਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਵੁਕਦਾ। ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਵੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ। (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ?

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੀਏ ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਸਮਝੀਏ, ਉਸ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ?

ਵਰਤੋਂ :—ਓਮਾ ਜੀ ! ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ, ਓਹੀ ਝੜਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਿਤੀ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ 'ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ ਓਹੀ ਝੜਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟੱਪਦਾ,
ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ ?**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਔਕੜ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਫਿਲੜ ਰਾਮ ਜੀ ! ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ। 'ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟੱਪਦਾ, ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ'। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਐਬ ਨੂੰ ਜਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਰਬ ਓਸ ਦਾ ਐਬ ਛੁਪਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਜੋ ਐਬ ਨਾ ਕਜਦਾ ਏ,
ਰੱਬ ਓਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

(ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਅਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਨਾ ਲਿਖਿਆ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੀ, 'ਪਈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਓੜਕ, ਆਪ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ।'।

(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ਿਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਹੜਾ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਓਹੀ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਓਹੀ ਦੁਖ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਸਨ, ਉਸ ਲਈ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਪਈ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ,
ਉਹਨੂੰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਿੰਨਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਿਕਲ ਸਕੇ, ਤਦ ਸਖਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਜ ਦੂਤ ਘਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਰਾਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਈਏ, ਤਦ ਲੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? 'ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਣਾ ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ। ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਫਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਕਲਾ, ਫੁੱਟ ਜਾਂ ਲੜਾਈ ਆ ਵੜੇ, ਉਹ ਉਜੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ', ਫੁੱਟ ਤੇ ਲੜਾਈ ਘਰ ਨੂੰ ਉਜੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ (ਚਾਹਵੇ) ਆਪ ਨੂੰ,
ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ।**

ਭਾਵ :—ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਇਕ ਗੁਣਾ ਇਜ਼ਤ ਕਰੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੀ ਸੋ ਗੁਣਾ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉਤੇ ਬਿਠਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਅਗੋਂ ਉਹਦੀ ਸੋ ਗੁਣਾ ਵਧ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 'ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਸਹਾਰ ਸਕੇ, ਓਸੇ ਉਪਰ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਣ ਵਿਚਾਰਾ ਚੁਪ ਕਣੀ, ਮੀਂਹ, ਪਾਲਾ ਸਹਿ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤਿਆਂ। ਗਲ ਓਹੀ ਹੈ 'ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ'।

(ਦਵਿੰਦ੍ਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਉੱਕਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਉਸੇ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਣਾ ਜਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਕਰਦਾ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਦੀ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ, ਓਸੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਟੱਡਣਾ ਪਾਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਜਾਂ ਬਦਨਾਮੀ ਝਲਣੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲੇ' ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ, ਪਈ ਨੁਕਸਾਨ ਸਾਡਾ ਹਾਲੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪੈ ਗਏ, ਪਈ ਮੈਂ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਅੰਗਣਿਆਰੇ ਤੇ ਹੋਛੇ ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ

ਤੇ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਰੋਲਾ ਹੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਸੀ ਢੋਲ ਵਜ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਢਕਣ ਦਾ ਬੇਅਰਥ ਜਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਢੋਲ ਸੀ ਵੱਜ ਗਿਆ, ਅਜੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਿਹਾ। ਵਾਰਸ ਨੰਗ ਨਮੂਸ ਨਾ ਰਹੇ ਓਥੇ, ਜਿੱਥੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਲਗ ਬਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ, ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :—ਘਿਉ ਖਾਣ ਨਾਲ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਲ, ਭਾਜੀ ਜਾਂ ਸਲੂਣਾ ਜੋ ਭੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਘਿਉ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਿਉ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ, ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬਾਤ ਮੁਕ ਗਈ, ਉਸ ਦੀ ਮੁੜ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਉਠ ਬੱਚਾ ! ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਵੰਜਾਂ ... ਇਸ ਨਿਕੰਮੇ ਰੋਣ ਵਿਚ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੋਈ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ? (ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ...

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ, ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਨਾ ਦੁੱਖਤੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੋ ਤੇ ਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੋ, 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ, ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ' ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੌਪੜੀ, ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ। ਵੇਖੋ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧੀ ਚੌਪੜੀ, ਘਣੇ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਸੁਆਦ ਲੁਟਣਗੇ, ਔਖੇ ਵੀ ਉਹੀ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੌਪੜੀ ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ' ਸੋ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜੇ ਗਜ਼ਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਜਿਹੜੇ ਭੌਂਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਢਦੇ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਿਗਰ ਕੰਮ ਘਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੜੇ ਗਜ਼ਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਢੋਲ ਢੱਕੋ ਤੇ ਨਾ ਜਾਓ, ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਟਬਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਆਦਤਾਂ, ਇਕੋ ਜਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ'। ਉਹ ਵੀ ਅਠਵੀਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਟੱਪ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਕਲ ਹੋਣੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਦੁਬਾਰੇ, ਨ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।

ਜਿਹਾ ਚੋਰ...

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। 'ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੁਬਾਰੇ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ।
ਵੇਖੋ :—ਜਿਹਾ ਬੀਜੇ ਸੋ ਲੁਣੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਭਰਜਾਈ ਨਾਲ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਸਚ ਹੈ 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਪਾਵੇਗਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਨੂੰ ਠਗਿਓਈ ਹੀਰੋ ਦਗਾ ਦੇ ਕੇ,
ਜਿਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋ ਅਸਾਂ ਪਾਈਆਂ ਨੇ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜੰਮਿਆ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭੱਸ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਪੱਕੀ ਬੇ-ਇਤਬਾਰੀ ਦਸਣੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਐਵੇਂ ਗਲਾਂ ਹੀ ਗਲਾਂ ਹਨ। ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਦੇ। 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭੱਸ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ, ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ । ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਏ, ਤੇ ਥੋੜਾ ਵੀ ਮਾੜਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁੱਗ ਗਈਆਂ । ਵੇਖ :— ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਆਈ, ਉਹ ਖਰਚ ਹੋ ਗਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਚਲੋ-ਚਲਾਈ ਹੀ ਹੈ । ਜੋ ਆਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗ ਗਈਆਂ' । (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦਿਉਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ' ਕੰਮ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਿਡ ਭਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਟੀ ਪੂਰੀ ਦਿਓ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਛੱਡ ਹੁਣ, ਐਵੇਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਫਿਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਢਿਡ ਤਾਂ ਭਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ । 'ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ' । (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਕਮਾਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਤਨਖਾਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖਰਚ ਭੀ ਬਥੇਰਾ ਹੈ । 'ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁੱਧ ।

ਭਾਵ :—ਬੱਚੇ ਮਾਪਿਆਂ ਉਪਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁੱਧ' ਪਿਓ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਾਇ ਭਲਾ ? (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ । ਜਾਂ ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਵਰਤਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹੰਤ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹੋ 'ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਤੁਸਾਡਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਬੀਉ ਤਿਹ ਫਲ ਪਾਓ । ਜਾਂ ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ । ਜਾਂ ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਤਿਹਾ ਵੱਢੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹਾ ਬੀਜੀਏ ਵਾਰਸਾ ਵੱਢ ਲਈਏ,
ਹਰਫ ਵਿਚ ਹਦੀਸ ਦੇ ਆਇਆ ਈ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਬਾਹ)

ਜਿਹਾ ਵਿਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਅਸਾਂ ਤਾਂ । ਜਿਹਾ ਵਿਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ

ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ।' ਐਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਆਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਗੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਵੇਖਣ ਤੇ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ’, ਹੋਰ ਕੀ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣਾ ਅਗੇ। ਜੋ ਵੇਖ ਲਿਆ ਓਨਾ ਹੀ ਪੱਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ, ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਨ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਤਾਬੜੇ ਤਿਹੇ ਭੈੜੇ ਪੂਜ। ਵਾਹਨ = ਸਵਾਰੀ

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੋਇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥ ਮਿਲ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਧਰਮ ਦੇਵ—ਜਿਹ ਜਿਹਾ ਰਾਮ ਰਖਾ ਮਲ ਆਪ ਸੀ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆ ਮਿਲੇ, ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ, ਤਿਹਾ ਫਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਤਾ—ਪੁਤਰ ! ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਛੁਟੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਘਰ ਆਇਆ ਕਰ ਤੇ ਵਿਹਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪਾਸ ਬਹਿ ਕੇ ਸਮਾਂ ਨਾ ਗਵਾਇਆ ਕਰ, ਕਿਉਂਕਿ ‘ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਤਿਹਾ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ, ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ,
ਸਮੇ ਬਿਨਾ ਫਲ ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ।
ਹੁਕਮੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਕੋ,
ਮੰਨੈ ਹੁਕਮ ਸੋ ਸਹਜ ਸਮਾਵੈ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਿਹੀ ਕਿਲੇ ਬਧੀ, ਤਿਹੀ ਚੋਰਾਂ ਖੜੀ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪਰਦੇਸ਼।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਭਾਵੇਂ ਜਿਥੇ ਵੀ ਰਹੇ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਇਆ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ‘ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪ੍ਰਦੇਸ਼’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ, ਤਿਹੇ ਬਚੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਭੈੜਾ ਨਿਕਲੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ ਤਿਹੇ ਬਚੇ,’ ਰਾਮ ਦੀ ਮਾਂ ਬੂਠ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, ਤਾਹੀਏਂ ਰਾਮ ਭੀ ਬੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਚੂਪ।

ਭਾਵ :—ਹਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਰਚ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੂੜ੍ਹ ਸਿੰਘ—ਐਹ, ਵੇਖ ਲੋ, ਖਰਚ ਤਾਂ ਸਵਾਲਬਾਨੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ, ਬਹੁਤ ਲੋੜੀਂਦਾ ਏ। ਪਰ ‘ਜਿਹੀ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਚੂਪ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਏ। ਚਿੰਤਾ ਕਿੱਦਾਂ ਹੋਊ ਝਟ ਟਪਾ ਛਡਾਂਗੇ।

(ਸੁਭਦਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਲੰਦਾ)

ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸੀ, ਓਹੋ ਹੋਈ । ‘ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਚ ਹੈ ! ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ, ਜਿਹੀ ਕਿਕਰ ਦੇ ਚੁੜੇਲ ਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਭੁਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :—ਔਲਾਦ ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਓ ਕੋਈ ਘਟ ਥੋੜਾ ਸੀ ? ਪੁਤ ਆਪੇ ਹੀ ਦੋ ਕਦਮ ਅਗੇ ਜਾਇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਬਚਨ ਬੰਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਆਖੇ, ਓਹੀ ਕਰ ਦਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕ ਜਥੇਦਾਰ—ਸੰਗਤ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਏ, ਕਿ ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਗਏ ਨੇ । ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤ ਕੁਝ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਏਹ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸ਼ ਦੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜਿਹੀ ਰੂਹ ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਦਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ

ਨਾ, ਪਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕਲ ਹੋਇਆ ਈ, ਪਰ ਜੇ ਅਗਲੀ ਵੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ ਈ ਟਕਰੀ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਆਪੋ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਆਖਣਗੇ ‘ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਤਿਹੀ ਚਪੇੜ’ ‘ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ’ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜਿਹੇ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦੋਂ ਚੋਰ ਤੀਵੀਂ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਆਖਿਆ—ਭਈ ਜੋਰਾ ਜੋਰੀ ਤਾਂ ਮਸਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੀ, ਜਿਹੇ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੇ ਹੋ ਜਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀ ਹੋਣ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਆਪ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਹ ਹੁਣ ਪੈ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਅਨੁਕੂਲ ਢਾਲ ਲੈ, ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਈਏ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਖਟ ਕਮਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਲੈ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ । ਧੌਕੇ ਹੀ ਖਾਧੇ ਬਾਹਰ ਤਾਂ । ਬਸ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋਈ ਬਾਹਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰਿੰਦਰ—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਏ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ਬਣਨੀ ਏ।

(ਸੁਫਨੇ ਸਾਜ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤਰ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਬੇ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਸਾਡੇ ਹਥਾਂ 'ਚ। ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਬੰਤ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਚ ਚਮਟਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤ।

(ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਦੀਵਾਨ (ਵਜ਼ੀਰ)।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਸੁਭਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ, ਵਜ਼ੀਰ ਵੀ ਉਸੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਦੀਵਾਨ, ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਏਹੋ ਬਣਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਲਾਗੂ ਵੀ ਏਹੋ ਕਰਦੇ ਨੇ।

(ਦਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਿਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਵਲ ਹੀ ਲਗਾ ਰਵੇਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਹੀ ਛਿੜ ਗਿਆ ਨਾਲ ਮਹੀਂ ਦੇ,
ਹੁਣ ਕਤਲ ਕਿਸ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ?
ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ,
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਥੇਲੇ ਨੂੰ ਧਾਵੇ।

(ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ, ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ।

ਭਾਵ :—ਮੱਧਰੇ ਕਦ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੱਧਰੇ, ਨੀਵੇਂ ਜਾਤ ਜਾਂ ਰੁਤਬੇ, ਜਾਂ ਘਟ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿਦਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਤਾ, ਇਹ ਗਿਣਮੁਠੀਆ, ਛੋਟੂ ਜਿਹਾ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਆਦਮੀ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇਗਾ, ਪਰ 'ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ।' ਉਸ ਦੇ ਨਹੁੰ ਨਹੁੰ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਵੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :—ਮੰਗਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਭਰੀਏ ਤਾਂ ਝੱਟ ਸੁਖਾਲਾ ਲੰਘੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਓ, ਓਇ ਜਾਓ, ਹਰੜਕਟਿਓ ਵਿਹਲੜੇ, ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੂਨ। 'ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ।' (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਥਾ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ, ਉਤਨਾ ਫਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਵਧੀਕ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਸਲ ਉਸ ਦੀ ਅਛੀ ਹੈ, ਮਿਹਨਤ ਜੂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ। ਸਿਆਣਿਆ ਜੂ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਤਨਾ ਫੱਲ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਜਿਤਨੀ ਵਾਹੋਗੇ, ਜਾਂ

ਜਿਤਨੀ ਵਧੀਕ ਵਾਹੋਗੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫਸਲ ਆਵੇਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਤਨੀ ਚੰਗੀ ਪੈਲੀ ਵਾਹੋ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਫਸਲ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ' ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ, ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਵਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਮਜ਼ੂਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨੀਂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਂਦੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗਲਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਰਾਗ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਹੀ ਦਈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਅਫਸਰ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਬੰਦੇ ਉਠਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੁੜਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਖਣਾ ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ,
ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉਂ ਘਾਲੀਐ॥

ਮੰਦਾ ਮੂਲ ਨ ਕੀਚਈਏ;
ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੰਮ ਵਲ ਉਹ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਏ ਕਿ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ ਦਾ ਆਇਲ ਇੰਜਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਵਿਚ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਥੇ ਆਸਾ, ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਵਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਥੇ ਆਸਾ ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ' ਜਿਥੇ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੇਦ ਪੁਜੇ, ਉਥੇ ਕੀ ਰਹਿਣਾ ਹੋਇਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਉੱਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਥੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਠਾਣੀ—ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ, ਤਾਰੇ ਜੱਟੀ ਬਿਨਾ ਕਿਹੜਾ ਗਲ ਅੜੀ ਖੜੋਤੀ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਸਾਡੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ? ਇਹ ਨਿਰਾ ਵਹਿਮ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਰੇਰੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਵਿੰਦ੍ਰ ਘਰ ਦੇ ਦੁਖੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮੰਦਾ ਹੀ ਹਾਲ

ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਏਰੇ,
ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਰਤੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਸੌ, ਉੱਥੇ ਇਕੱਤ੍ਰ ਸੌ। ਵੇਖੋ :
ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਦਿਤਾ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ਦੋ ਵਧ ਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਖਰਚ ਅਗੇ ਹੀ ਹੋ
ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਵਧ ਹੋਣ ਦਾ
ਕੀ ਡਰ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਹੋ ਲੈਣ ਦਿਉ ਖਰਚ। ਵਿਆਹ
ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸੌ, ਉੱਥੇ
ਇਕੱਤ੍ਰ ਸੌ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਹੋਵੇ ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ
ਨ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਵਪਾਰ, ਨ
ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ ਤਾਂ
ਨਾ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ ਜੇ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ
ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ ਇਨਕਾਰ।

ਭਾਵ :—ਮਿਤਰਤਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵਪਾਰ
ਨਾ ਕਰੋ, ਜੇ ਕਰੋ ਤਾਂ ਭੁਲ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੌਂ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇਕੇ
ਪਛਤਾਇਆ। ਇਕ ਮਿਤਰ ਗੁਆਇਆ ਇੱਕ
ਰੁਪਈਆ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿੱਥੇ ਹੋਵੇ
ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ ਨਾ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਤਾਂ
ਦੇਈਏ ਵਿਸਾਰ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਗੁੜ, ਉੱਥੇ ਮਖੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਲੋਕੀਂ ਰੂਪਵਾਨ, ਗੁਣਵਾਨ,
ਜਾਂ ਧੰਨਵਾਨ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਰਸ਼ਨ—ਅੜੀਏ ! ਨਿਹੋਰੇ
ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਜਿੱਥੇ ਗੁੜ ਉੱਥੇ ਮਖੀਆਂ'
ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਨੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਵਲ ਖਿਚਣਾ
ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ, ਉੱਥੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਇਰਾਦੇ ਅਗੇ
ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਵਡੀ ਤੋਂ ਵਡੀ
ਐਕੜ ਵੀ ਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ ਉੱਥੇ ਰਾਹ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਖੁਸ਼ਬੋ
ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਣਾ ਆਪੇ ਹੀ
ਕਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੀਜੀ—ਠਾਏਦਾਰ ਛੱਡ ਕੇ
ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ ਲਿਆਵਾਂਗੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗੋਚਾ
ਏ। ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਪੇ ਆ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ, ਭਾਂਡੇ
ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਭੈੜਾ ਬੰਦਾ ਜਾ ਵੜੇ,
ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੀ ਵਿਗੜਨ ਲਗ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੀ, ਤਾਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗੋਚਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ
ਵੀ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ "ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ,
ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।" (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤੱਤ ਭੜੱਤੀ, ਓਹੋ
ਚਰਖਾ, ਓਹੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਕੋਈ
ਹੋਰ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਓਹੀ ਦੁਖ
ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਤਾਂ
ਇਥੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਨਸ਼ਿਆ ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ
ਉੱਥੇ ਕਰਨੀਆਂ ਪਈਆਂ ਅਖੇ 'ਜਿੱਥੇ ਜਾਵੇ ਤੱਤ
ਭੜੱਤੀ ਓਹੋ ਚਰਖਾ ਓਹੋ ਚੱਕੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਾਪਰੀ
ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਦਰਖਤ (ਰੁਖ) ਨਹੀਂ, ਉੱਥੇ
ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ। ਵੇਖੋ :—ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ
ਮਹਿਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵਡਮੁਲੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਤੇ 'ਜਿੱਥੇ ਵਰਖਤ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ', ਜਣਾ ਖਣਾ ਚੌਧਰੀ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਟੀਆ ਆਦਮੀ ਘਟੀਆ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਜਾ ਪਾਂਡੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਦੀ ਖੇਤੀ, ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਪਈ ਫੁਟ, ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ।

ਵੇਖੋ :—ਘਰ ਫੁਟਾ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਫੁਟ ਸਦਾ ਤਬਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਤਫਾਕ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਭੈ ਤੇ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਜਿੱਥੇ ਪਈ ਫੁਟ ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ'। (ਸ)

ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ— ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ ਕਹੂਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ

ਨਾਲ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੰਨੀ ਮਦਦ ਤੁਸੀਂ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। 'ਜਿੱਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਥੇ ਵਰਤਣਾ।

ਭਾਵ :—ਦੇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਥੇ ਵਰਤਣਾ। ਜਿੱਥੇ ਵਸਣਾ ਉਥੇ ਹੀ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤ੍ਰ ਲਾਉਣੇ ਲਗਾਉਣੇ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਕ ਹੋਣੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹੂ ਰੀਤੇ ਚਲਣਾ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਟਛਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਰਫ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਰਖੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੂਜੇ ਕਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 'ਜਿੱਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ, ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ (ਕੱਟਾਂ) ਦਿਨ ਅਰ ਰਾਤ।
ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਰਿਜ਼ਕ ਖਾਈਏ, ਉਸਦੇ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਇ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੋ ਉਸ ਬਣਾਈ। ਅਸਲ ਗਲ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ। ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ। (ਸੰ)

ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ, ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ
ਚੁਪ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਲਾਭ
ਨਹੀਂ। ਉਥੇ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਦੁਇ ਦਰਿ ਕਪੜੇ,
ਪਹਿਰਹਿ ਜਾਇ ਮਨੁਖ ॥
ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ,
ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ ਚੁਪ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਥ)

ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ ਮਹੀਂਵਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼
ਜਾਵੇ, ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ, ਜਿਧਰ ਤੁਸੀਂ ਹੋਵੋਗੇ,
ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਵਾਂਗੇ । ‘ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ
ਮਹੀਂਵਾਲ’, ਸਾਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਮੇਲ ਅੜ੍ਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਧਰ ਗਿਆ ਦੂਲਾ (ਲਾੜਾ)
ਉਧਰ ਲਗ ਘਰ ਲਾਗ ਜਾਂ ਜਿਧਰ
ਗਿਆ ਬਾਣੀਆ, ਉਧਰ ਗਿਆ
ਬਜਾਰ । ਜਾਂ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ,
ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੀ ਚੀਜ਼
ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਚੇ ਖੁਚੇ ਦਾ
ਖਿਆਲ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਨਸੀਬਾਂ ਵਿਚ ਸੁਖ ਜੁ
ਨਹੀਂ ਸੀ । ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਭੱਠੇ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਿਆ
ਚੋਥੇ ਮਹੀਨੇ ਮੀਂਹ ਬਹੁਤੇ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ‘ਭੱਠਾ ਪਿਲਾ
ਪੈ ਗਿਆ’ । ਮਾਲਕ ਵਿਚਾਰਾ ਬੋੜੂ ਪੂੰਜੀਆ ਸੀ ।
ਘਾਟਾ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ । ਨਠ ਗਿਆ । ਸਾਨੂੰ
ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਈ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲੀ ਸੀ ।
ਬਾਕੀ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ,
ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਧਰ ਰੱਬ, ਉਧਰ ਸਭ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ
ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਈਸ਼ਰ ਦੇਈ—ਧਨ ਭਾਗ ਹਨ,
ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ,
‘ਜਿਧਰ ਰਬ, ਉਧਰ ਸਭ’ । ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜੁ
ਸਚਿਆਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਜ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ
ਆਸਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ
ਰਵਾਂਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਸਕਦੇ ।
‘ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਜ’ । ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਆਸਰਾ
ਪਰਨਾ ਓਹੀ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ
ਸੇਈ ਕੇਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤ ਰਬ ਦੀ
ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਆਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ ॥

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ ਸੇ
ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਦੇਸ
ਹੋਣ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਬਸੰਤ ਹੈ

ਜਿਨ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤ ॥

ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ

ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੁਹੀ)

**ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀ,
ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਬੁਰੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਣਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀਂ ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ॥
ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਨਾਨਕਾ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਵਾਰ)

**ਜਿਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਨ
ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।**

ਭਾਵ :—ਵਹਿਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾਂ—ਪਿਆਰੀ !
ਐਵੇਂ ਵਹਿਮ ਵਿਚ ਨਾ ਪਓ । ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਜਿਨ
ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।'
(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਉ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ
ਪਾਇਓ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਰੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਣਨੀ ਆਂ, ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ : 'ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ॥' (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਸਿ
ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ, ਤੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬੁਨੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠਗ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਖਿਸਕ ਗਏ । ਇਹ ਮਾਂਦੀ ਜੀ

ਮਧ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਠਗਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੇ ਚਲਤੇ ਪੁਰਸ਼ੇ ਹਨ । 'ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰ ਸਿ ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ॥'

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਨਾ ਸੀ ਉਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿਨਾ
ਕੁਟੰਬ (ਟੱਬਰ) ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।**

ਭਾਵ :—ਵਡ ਪਰਵਾਰੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵਡੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨਾ ਸੀ, ਉਤਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿਨਾ ਟੱਬਰ, ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਈਏ, ਓਨਾ ਹੀ
ਮਿੱਠਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ,
ਉਨੀ ਡੋਡੀ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੀਏ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਓ ਓਨਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ
ਪਰਾਏ । ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਢਾਹੇ ਆਪਣੇ ਫੂਕ
ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਦ ਫਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ! ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ ? ਉਸਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਜੋ ਚਲਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਦੁਖ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲਪ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ
ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚਟੀ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤਾ ਛਕਣ ਗਿੱਝੇ

ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋੜੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮਲ ਵੀ ਖਾਸਾ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰ 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲੱਖ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚੋਟੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ। ਸੱਤ-ਮੰਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਉਤੇ ਕੂਹਣੀਆਂ ਧਰ ਕੇ ਗਦ ਗਦ ਬਾਟਾ ਚਾੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜੋ ਲਾਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਥੇ ? (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਐਸ-ਆਰਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ, ਉਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਉਣਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ,
ਲਾਵਣੁ ਮੇਰੀ ਭੁਖ ॥
ਜਿਨਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ,
ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

**ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਬਣੀਆਂ ।
ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧੀਆਂ ਜਣੀਆਂ, ਤਿਨਾਂ
ਗੱਲਾਂ ਘਣੀਆਂ ।**

ਭਾਵ :—ਧੀਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਜਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੰਦਰ—ਦੇਖੋ ਨ ਬੱਚਾ ! ਬਿਗਾਨੀ ਧੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਬੈਠੀ ਏ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦੁਖ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਣੀਆਂ' । ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਲੈ, ਪੁੱਜ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੱਤ ਜਾਂ ਆਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ—(ਹਾਹੁਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ

ਗਈਆਂ' । ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ, ਕਿ ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਏ, ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨਾਂ ਫੱਲੇ ਓਨਾ ਝੁਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਦੱਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣਪ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿਨਾਂ ਫੱਲੇ, ਉਨਾਂ ਝੁਕੇ' ਹੀਕਾਰ ਪਾਪ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਭਉ, ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਡਰ ਤੇ ਦਾਬੇ ਦਾ ਫੂੜਾ ਭਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਐਉਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੇਤਲੀ ਨੀਂਹ ਤੇ ਉਸਾਰਨਾ । 'ਜਿਨਾ ਭਉ ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ' ਅਸਲੀ ਟੀਚਾ ਤਾਂ ਸਭ ਤ੍ਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਨਿਰਭਉ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਨ੍ਹਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉਂ, ਤੇ
ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਹਰੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੁਆ ਜੀਵੰਦਾ ਪੇਖੁ ਜੀਵੰਦੇ ਮਰਿ ਜਾਨਿ ॥

ਜਿਨਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਰ ਮਾਰੂ)

**ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਤਿਸੁ
ਸੋਗੁ ਨਾ ਸੰਤਾਪੈ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਮੰਨੀ, ਉਹ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ;

ਤਿਸੁ ਸੋਗੁ ਨ ਸੰਤਾਪੈ ।

ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੂ ਸਭਨਾ ਕਾ ਮਿਤ ਹੈ,

ਸਭ ਜਾਣਹਿ ਆਪੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਰੂ)

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਾਤਾ,
ਉਹ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।

ਅਤਿ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਸੀਬਸਿ ਦੇਹਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਜਿਨੀਂ ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ
ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ
ਪਿਆਰ ਪਾਵੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ
ਪਿਆਰ ਦਸਣ ਤੇ ਨਖਰਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਦਾ
ਕੀ ਸੁਆਦ ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਤੇ
ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਖਰੇ ਦਸਣ ਲਗ ਪਈ ਏਂ । 'ਜਿਨ੍ਹੀਂ
ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ' ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਕੀ
ਮਾਣ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ ॥ ਵੇਖੋ
ਹਲ ਦੇਵੇ ਚਾਰ ਫਸਲ ਹੋਵੇ ਮਾਰੇ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ,
ਉਤਨਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਫੇਰ ਓਹ ਗਲ । ਭਾਈ
ਹੀਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਸ਼ਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।
ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਹਨ 'ਦਬ ਕੇ ਵਾਹ ਤੇ ਰਜ ਕੇ
ਖਾਹ' ਜਿਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਨਾ ਫਲ । ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ,
ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨੀ ਨ੍ਹਾਤੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ
ਹੋਣ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਪਾ ਸ਼ਾਹ — ਵੇਰ ਖਟ
ਖਾਧਾ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਨੀ ਨ੍ਹਾਤੀ ਉੱਨਾ
ਹੀ ਪੁੰਨ, ਚੋਰ ਲੁਟੇਰੇ, ਭੁਖੇ ਚੌਧਰੀ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ, ਜੋਸ਼ਿਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਿਨੁ ਪਟ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜ
ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਓਹੀ ਚੰਗੇ
ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੈ,
ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਫ ਨਾ ਵੀ ਜਾਪਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨੁ ਪਟ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰ ॥
ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰੱਬ ਸੇਤੀ ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ
ਨੇ ਜੋਤਰਾ ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾਂ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ
ਵਿਚ ਹੀ ਢੇਰੀ ਢਾਹ ਬੈਠੇ, ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ
ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਕੀ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਹੋਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੂਤਰ ਵਿਚੋਂ
ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਮਝੋ
ਪਈ 'ਜਿਨੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਰਾ
ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ' ? ਕਦੀ ਢਿਲ ਮਿਲ ਯਕੀਨਾਂ ਨੇ ਵੀ
ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ, ਓਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਉਤ-
ਨੀਆਂ ਹੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ
ਕਰਾਮਾਤ ਏ ? ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਵਾਲਾ
ਉਥੇ ਹੀ ਨਾ ਪਥਰ ਬਣ ਜਾਏਗਾ । ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ
ਗਲ ਕੀ 'ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ ਉਨੀਆਂ ਗਲਾਂ' ।

(ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਜਿਨੇ ਸਿਰ ਸੌਂਪਿਆ ਏ, ਓਹਨੇ
ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਸੌਂਪੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੰਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਏ । ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਿਰ ਸੋਂਪਿਆ ਏ, ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਂਪੇ ਸੂ । ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨਿੰਦਿਆ ਆਪਣੀ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਏਂ । ਇਤਬਾਰ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਲਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੀਏ ਤੇ ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਆਖੀਏ ! 'ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਤਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮ ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਉਸੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਆਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਮਨ, 'ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮ ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਕਾਰ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜਾਂ ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਜਹਾਨ ਦਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੀਰ ਜੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲੀਂ ਕਈਂ ਖਿੱਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਰੁਕਨ ਵੀ ਕੀ ? ਦੁਖੀ ਜੋ ਹੋਏ ਅਖੇ 'ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਰਤੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਛੇ—ਅੜੀਏ ! ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਏ ? 'ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ' । ਤੂੰ ਬੁਰੇ ਬੋਲ ਕਿਉਂ ਬੋਲਣੀ ਏਂ ਜੈ ਅਗੋਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨੇ ਚਾਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੁ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਚਾਇਆ, ਉਸਦਾ ਲੇਖਾ ਤੇ ਇਹ ਹੈ 'ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਹਿਸ ਜਾਂ ਬੇ-ਸਾਹ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ਨਾ ਬਣੋ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੈਰ ਹਿਲਾਓ । ਕੋਈ ਕੰਮ ਧੰਧਾ ਕਰੋ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖ ਪਾਓਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਰਿਸਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰੇ 'ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ' ਮੋਏ ਗਏ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜੀਭੋਂ ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ ਤਿਹਾ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਸਵਾਦ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਧੀ ਗਈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਢਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੈ। 'ਜੀਭੋਂ' ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ, ਤਿਹਾ ਮਿਠਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ।

ਭਾਵ :—ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀਐ ਜਿਨਿ ਕਾਰਣਿ ਕੀਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਰ ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਹਿੱਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵੇ ਆਸਾ, ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੀਵਣ ਦੀ ਚਾਹ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਸ-ਹੀਨ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ, ਜਦ ਤਕ ਆਸ, ਤਦ ਤਕ ਆਸ। ਜੀਵੇ ਆਸਾ ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ, ਫਿਰ ਆਸ ਕਿਉਂ ਛੱਡੀਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵਦਿਆਂ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆ ਤੈ ਤੈ ਪਿਟੜਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜੀਵਦਿਆ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਈ ਬਣ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਜਦ ਤੀਕ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਨਾ

ਬਣਿਆ। ਅੱਜ ਉਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲਈ ਕਈ ਉਸਦੀ ਮਿਤਰਤਾ ਦਾ ਦੰਮ ਭਰਦੇ ਹਨ, ਅਖੇ 'ਜੀਵਦਿਆ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆਂ ਤੈ ਤੈ ਪਿਟੜੀਆਂ।' (ਸੰ)

ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ (ਤੋਪੜੇ) ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ।

ਭਾਵ :—ਯੋਗ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਵਸੀਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਓ। 'ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ' ਨਾ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਖੋਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ (ਰੋੜਾਂ) ਦੀ ਸੇਜਾਂ ਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਭਾਵ :—ਅਰੋਗ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਔਖੀ ਤੋਂ ਔਖੀ ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਸੁਖ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਉਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਇਹੋ ਹਾਲ ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਹੋਇਆ। ਨੀਂਦਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਔਖਾਂ ਗੁਟ ਸਨ।
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪੱਲੇ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਜੇ ਚਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਘਾਟਾ ਏ? 'ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੇ, ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪਲੇ' ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ ਜਾਓ। ਬਤੇਰਾ ਦੁਖ ਭੋਗ ਲਿਆ ਏ। ਛੱਡੋ ਬੂਠਿਆਂ ਵਿਖਾਵਿਆਂ ਨੂੰ। ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ, ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ ।
ਜਾਂ ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ ਆਦਮੀ, ਓੜਕ
ਬਿਖੜ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਗਤ ਨਾਲੋਂ ਬਾਹਲਾ ਤੁਰਨ
ਨਾਲ ਔਖਾ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁਗਤੀ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ
ਜੀਵਨ ਸੁਖ ਦਾ ਕਟਦਾ ਹੈ । ‘ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ,
ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ’ । (ਸੰ)

ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ
ਕੂੰ । ਦੁਖੇਂ ਦਾ ਗੋਗੜਾ ਵੰਝ ਦੇਸੂ
ਕਰਾੜ ਕੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਲ ਜੋਤ ਕੇ ਪੈਲੀ ਨੂੰ
ਪਾਣੀ ਲਾਇਆ, ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਫਸਲ ਤਿਆਰ
ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਣਸੋਸ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਿਰਾੜ
(ਬਾਣੀਏ) ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਪਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਦਾ ।
ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ ਕੂੰ, ਦੁਖੇਂ ਦਾ
ਗੋਗੜਾ, ਵੰਝ ਦੇਸੂ ਕਿਰਾੜ ਕੂੰ ।” ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ
ਕਟਕੇ ਅੰਤ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਵਿੱਡ ਜਾ ਭਰੀ ਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜੁੱਤੀ ਸੋੜੀ, ਪੈਂਡਾ ਖੋਟਾ, ਰੰਨ
ਭੈੜੀ ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਸੋੜੀ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਭੈੜੀ ਰੰਨ
ਬੜਾ ਦੁਖ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਲੋ ਇਹ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ
ਗਲੋਂ ਤੇਰੇਉਂ ਬਲਾ ਲਈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਜੀਉਂਦੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਖਬਰੇ ਕੀ ਕੀ ਭੋਗਾਣੀਆਂ ਸੀ ਤੈਨੂੰ
ਉਸ ਨੇ ! ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ “ਜੁੱਤੀ ਸੋੜੀ, ਪੈਂਡਾ
ਖੋਟਾ, ਰੰਨ ਭੈੜੀ, ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ” ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ ਮੋਜਾਂ ਮਾਣੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਦੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਰਹਿਣੀ
ਬਹਿਣੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾਨਕੀ—ਭੈਣ ਚੰਦੋ ਬੜੀ ਹੀ
ਸੰਜਮੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਸੁਖ ਵੀ ਹੈ । ‘ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ
ਮੋਜਾਂ ਮਾਣੇ’ । (ਸੰ)

ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਿਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਦ
ਕੋਈ ਹੈਂਕੜ ਖਾਂ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਸੇਵਾ
ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਵੀ ਔਖੇ ਵਲੋਂ ਗਰੀਬਾਂ
ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ । ‘ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ’
ਜੇ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਵੁਕਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਉਪਰੋਂ
ਉਪਰੋਂ । (ਸੰ)

ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿਤਿਆ ਸਭ
ਜੂਏ ਜਿਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਹਾਨ
ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਏ ਜੁਆਰੀ ਦੋਏ ਹੱਥ ਝਾੜ ।
ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਪੈਂਦੀ
ਹੈ ‘ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿਤਿਆ ਸਭ ਜੂਏ ਜਿਤੇ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਆਰੀਆ ਜੂਆ ਖੇਡਦਿਆਂ
ਭਾਵੇਂ ਹਾਰ ਹੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੂਆ ਖੇਡਣ
ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ’ ਜੇ ।
ਮਨੁੱਖ ਜਿਤ ਦੀ ਆਸ ਉਤੇ ਖੇਡਦਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਵੇਰ ਹਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ
ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ
ਡਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ
ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਸੋਦਾ ਸੱਚੀ ਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੁਰੇ
ਘਰ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਚੋਭਾਂ ਮਾਰਦੇ ਨੇ, ਪਰ ‘ਜੂਆ ਤੋਂ
ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ’ ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ
ਉਸ ਲਈ ਬੜੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਏ ਜੇਡ ਵਪਾਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਈਆਂ ਜੇਡ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਖਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਤੀਵੀਂ ਜੇਡ ਵਜ਼ੀਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਬਦਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੰਦੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਲਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਹੀ ਨਾ। ‘ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਠ, ਝੂਠ, ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਧ ਕੁਲਹਿਣੀ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਲਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ? ‘ਜੂਠ, ਝੂਠ ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ’ ਇਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ (ਨਿੰਦਿਆ ਜਾਂ ਨਕਲ ਕਰਨੀ) ਬਰਬਾਦੀ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੂਠ ਤੇ ਝੂਠ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ‘ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।

ਭਾਵ :—ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ! ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਤੂੰ ਕੀ ਸਿਖੇਂਗਾ? ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ‘ਜੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।’ (ਸੰ)

ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਹਾਲੀ—ਸਤਵੰਤ, ਤੇਰੀ ਗੋਸ ਕੋਣ ਕਰੇ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ ‘ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ’, ਪਤੀ ਤੇਰਾ ਭਾਵੇਂ ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੀਤਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਰਹੇ। ‘ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ’। ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਤਾਕਤਵਰ ਤਾਕਤਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਜਦ ਤਾਕਤਵਰ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਰੋਣ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਤਾ ਤੂੰ ਸਭਨਾ ਕਾ ਸੋਈ॥

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ

ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਵਾਰ)

ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਏ, ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਸਭੋਂ ਕੁਝ ਹੀ ਹੜਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੇ ਗਿਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਏ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ'। ਪਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਤਮੀਜ਼ ਕਿਥੇ?

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਚੁੱਗਲ)

ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਭੁਲਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਛੱਡ ਵੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਉਹਦੀ ਭੁਲ ਨੂੰ। ਵਿਚਾਰਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਛਤਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਏ, 'ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ'। (ਸੰ)

ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ। ਜਾਂ ਜੇ ਸੁਖ ਚਾਹੇਂ ਜੀ, ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਖਲੋਣਾ ਸੁਖੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਇਆ ਆਸਰਾ ਨ ਤਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮੋਲਕ ਸਿੰਘ—ਭਰਾ ਜੀ, ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੁਥਾਜੀ ਮਾਰ ਵੇਂਦੀ ਹੈ। 'ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜੇ। ਵੇਖੋ :—ਇਕ ਇਕਲਾ ਦੋ ਯਾਰਾਂ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਦੂਤ—ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜੇ' ਏਕੇ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ, ਭੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ।

ਭਾਵ :—ਨਸੀਬ ਚੰਗੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਵਿਗੜੇ ਕੰਮ ਵੀ ਸੌਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਧਾ—ਮਾਈ ਜੀ, ਜੇ ਭਾਗ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪੁਠੀਆਂ ਵੀ ਸਿਧੀਆਂ ਪੈਣ ਲਗ ਜਾਣਗੀਆਂ, 'ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ ਭੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ'। (ਸੰ)

ਜੇ ਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਨ ਲਹੈ ਸਾਗ।

ਭਾਵ :—ਜੇਕਰ ਵਾੜ (ਰਖਵਾਲਾ) ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਗ। ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ ਕਿਆ ਸਿਖ ਵਿਚਾਰਾ॥ (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਸੂਤਕ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਸੂਤਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕਿ ਮੰਨੀਐ ਸਭਤੈ ਸੂਤਕ ਹੋਇ॥ ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰ ਕੀੜਾ ਹੋਇ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖਤਰੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕੰਮ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ : — ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਖੜੀ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਫਾ ਮਾਂ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਜੋ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖੜੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ, ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ ।

ਭਾਵ : — ਜੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੀ ਘਰ ਭੰਨੇ ਤਾਂ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ : —

ਜੇ ਮਾਂ ਪੁੱਤੈ ਵਿਸ ਦੇਇ ਤਿਸਤੇ ਕਉਣ ਪਿਆਰਾ ।
ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ, ਸਾੜੋ ਹੱਲ ਪੰਜਾਲੀ ।

ਭਾਵ : — ਜ਼ਾਲਮ ਮਾਲਕ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿਓ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਭੀਮਸੈਨ—ਪੰਚੋ ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਟਈਯੋਤ ਬਣਨਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ 'ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸਾੜੋ ਹੱਲ, ਪੰਜਾਲੀ' ਸੋ ਜਾਂ ਦੇਸ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਜਾਂ ਰਾਜ ਬਦਲ ਦਿਓ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨਾ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥

ਭਾਵ : — ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਨਾ ਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਕੋਈ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨ ਬੀਤੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਰਾਤ ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੇਗਮ ਨੇ ਆ ਕੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਲਏ ਹਨ । ਅਰ ਬੜਾ 'ਰੋਈ' । ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਦਯਾ ਆ ਗਈ । ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

'ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਧਨ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖੀਏ, ਅੱਧਾ ਦੇਈਏ ਲੁਟਾ । ਜਾਂ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਅਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ ।

ਭਾਵ : — ਜਦ ਸਾਰੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅੱਧਾ ਦੇ ਕੇ ਬਾਕੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਣਾ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਗੁਜਾ—ਕੁਝ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਦ ਅੱਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ । ਚਲੋ ਏਕਨ ਹੀ ਸਹੀ । ਪਹਿਲੇ ਗੋਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਿਰ ਤੇ ਕਢੋ ।

(ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ ।

ਭਾਵ : — ਜੇ ਪਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਰਮ ਨਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਪਤੀ ਬਿਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਭਾਵੇਂ ਪਤੀ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਇਛਾਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਕੁਟ ਕੁਟ ਕੇ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ:— 'ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ.'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ : — ਅਰਾਈਂ ਦਾ, ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਪੁੱਤ ! ਅਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਹਸਣਾ ਖੇਡਣਾ ਛੱਡ ਦੇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਗਨੇ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, 'ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਮੀਂਹ ਨ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ ਹੋਇਗੀ ਥੋੜੀ ।

ਭਾਵ : — ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੀਂਹ

ਪੈਣਾ, ਹਾੜੀ ਦੇ ਫਸਲ ਲਈ ਬੜਾ ਗੁਣ-
ਕਾਰੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਐਤਕੀਂ ਲੋਹੜੀ ਵੀ ਸੁੱਕੀ ਹੀ
ਲੰਘ ਗਈ। ਰੱਬ ਖੈਰ ਕਰੇ ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ 'ਜੇ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ
ਹੋਇਗੀ ਬੋੜੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ, ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ
ਨਾ ਜਾ ਲਗਣ।**

ਭਾਵ :—ਜੇ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ
ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗ ਪੈਣ ਤਦ
ਉਹ ਉਪਦ੍ਰਵ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਠ ਜਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਘਾਟਾ
ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅਤ ਲਾਈ ਹੋਈ
ਸੀ। 'ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ ਲਗਣ ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਲਗ
ਜਾਣ' ਜੇ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਮਤ
ਆਉਣੀ ਸੀ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਵੇਖੋਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ, ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇ
ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਲੁਕਾਈ ਰਖਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਰਸ਼ਦ ਨੇ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ
“ਜੇ ਵੇਖੋਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ” ਪਰ ਬੁਲ੍ਹੇ
ਹੋਰੀ ਮਨਸੂਰ ਵਾਂਗ ਬੁਲ੍ਹੇ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਸੋਮਾ
‘ਪੜ੍ਹਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵਗ ਨਿਕਲਿਆ। ਭਲਾ ਸਚਾਈ
ਕਿਵੇਂ ਲੁਕਦੀ ?

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਥਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੀਏ, ਉਹੋ
ਜਿਹੋ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਭੈ ਰਚਿ ਕਾਰ ਕਮਾਇ ॥
ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ਜੇ ਚਲੈ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਿਹਾਗੜੀ ਕੀ ਵਾਰ)

**ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਣੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ
ਦਾਣੇ ਦਾ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ
ਪਰਖ ਨ ਹੋਇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ
'ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਣੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ'। ਕਿਸੇ
ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ
ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਇਥੇ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਬੀਜੋ ਤਿਹਾ ਫਲ
ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਇ ਭਗਤ ਗੁਰਪੁਰਖ ਕਰ

ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ।

ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

**ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ
ਖੇਤੁ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ,
ਉਹੀ ਵਢਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੈ ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਇਆ ਸੇਤੁ ॥

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ)

**ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ
ਵੇਖਾਲਾ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਵੇਖੇ,
ਸੀਸਾ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ।
ਭਾਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ
ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ ਵੇਖਾਲਾ।

ਸੇਵਕ ਦਰਗਹ ਸੁਰਖਹੁ ਵੇਖੁ ਮੁਹ ਕਾਲਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ, ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥

ਵੇਖੋ : ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖ ॥

ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਤੁ ਕੋ ਜਾਣੈ ਜਾਇ ਅਗੈ ਪਾਇਸੀ ॥

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਜੇਹੇ ਪੀਰ ਤੇਹੇ ਮੁਰੀਦ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਹੀ ਰੂਹ ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ, ਜੇਹਾ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੈਸਾ ਹੀ ਚੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਈਮਾਨ ਹਨ । ਜੇਹਾ ਪੀਰ ਤੇਹਾ ਹੀ ਮੁਰੀਦ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਹਾ ਓਹਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮੁਸੀਬਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਆਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਬਚਾਓ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਡੋਲੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਤਾ ਓਹਲਾ ਬਣਾਓ ਫਿਰ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਨ ਹਾੜ ਕੁਖੀਂ ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੀਂ । ਜਾਂ ਜੇਨ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਨ ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਠੰਡੇ ਥਾਂ ਰਹੋ ਤੇ ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਹੁਸ਼ੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲਉ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਏ ਕਰਮੀ ! ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਗੁਠਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਦੰਗਾ ਹੈ । ਸੱਚ ਹੈ ‘ਜੇਨ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਨ ਹਾੜ ਤਪੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ ।

ਭਾਵ :—ਦੁੱਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਆਪੇ ਕਾਰਜ ਸੁਆਵੇਗਾ । ਜੇਨ ਹਾੜ ਤਪੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸੱਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਸੁਭਾ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੇਡਾ ਸੱਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ’ । ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਵੇਖੋ । ਧਨਵਾਨ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਪੱਲੇ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੱਚ ਨਾ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਦੁਖੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਰਾਜਾ ਸੁਖੀ ਸੌਂਦਾ ਹੈ । ਗਲਤ ਹੈ ਇਹ ਖਿਆਲ ‘ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ’ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪਹੁ ਕਛੂ ਨ ਹੋਵਈ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਨਹਿ ਮੈਨਿ ਵਸਾਵੈ ।
ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ਰਿਖਿ ਕਣਾਦਿਕ ਭਾਖ ਸੁਣਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ, ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸੋਚੋਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਹ ਤਹਾਡੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚਣਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ—‘ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ’ । ਦੇਖੋ ਇਹ ਇਕ ਅਸੂਲ ਹੈ । ਅਪਣੇ ਵਰਗਾ ਸਭ ਨੂੰ ਵੇਖੋ । (ਸੰ)

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ’, ਪ੍ਰੇਮ ਨਗਰ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ।

(ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ, ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸੁਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਘਿਉ ਵਰਗਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਦਾ ਤਾਂ ਸੁੱਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਅਸੂਲ ਵਸਤੂ ਹੈ । ‘ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ’ ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ’ ਇਹ ਅਖਾਣ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪ ਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਪੂਜੀ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਮਿਤਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੁਥਾਜੀ ਕਾਹਦੀ ? ਸੱਚ ਹੀ ਹੈ ‘ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨਾ ਕੋਇ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉ ਮਨੁ ਦੇਖਹਿ ਪਰਮਨੁ ਤੈਸਾ ॥

ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ)

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਚਰਾਂਦ ਵਿਚ ਗਵਾਲਾ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਖੇਡ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਕੂੜ ਕਮਾਵਹਿ ਆਦਮੀ ਬਾਂਧਹਿ ਘਰ ਬਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਢਿਲ ਨ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੋ:— ‘ਜੋ ਕਲੁ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜਕਰ ਲੋ’ ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲੁ ਉਤੇ ਨਾ ਛੱਡੋ, ਜੋ ਕਲੁ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜ ਕਰੋ, ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਕਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਨਾਲ ਜੋ ਖਹਿਬੜਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਹਾਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ,

ਇਹ ਟਿਕਰਾ ਹੈ ਘੜਿਆ ।

ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਸਿੱਧੇ ਉੱਥੇ,

‘ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ’ ।

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਗਿ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਰ)

ਜੋ ਅੰਦਰ ਸੋ ਬਾਹਰ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਏ ? ਉਹਦੇ ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਹੈ । ਕੋਈ ਵੱਲ ਛਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੇ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਤੋਂ ਜੋ ਮੰਗੋ ਉਹੀ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੇ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ

ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਲਗੇ ਧਿਆਨ ॥

ਕਿਲ ਵਿਖ ਪਾਪ ਸਭਿ ਕਟੀਅਹਿ

ਹਉਮੈ ਚੁਕੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ) ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ)

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹਨ । ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਿਹੜੇ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ, ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ’ । ਪ੍ਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹਦਾ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ (ਜਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕਾਂ) ਵਿਚ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਰਨੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ,

ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥

ਬਿਨਵੇਤਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਮਿਲਿਆ,

ਸਦਾ ਕੇਲ ਕਰੈਦਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜ)

੨) ਰਜਨੀ ਦਾ ਪਤੀ— ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ! ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਓ, ਠੀਕ ਏ । ਪਰ ‘ਸਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਆਪਨੇ ਹੀ ਰਖਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰਨ ਆਵੇ ਤਿਸ ਕੰਠ ਲਾਵੈ ਇਹ ਬਿਰਧ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥’

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਮਤਲਬ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਜੀ ! ਦੁਨੀਆਂ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੈ, ਉਂਝ ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਹੈ । ‘ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਕੋਈ ਨ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ’ । (ਸੰ)

ਜੋ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਉਹ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁੱਖ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ‘ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ, ਉਹ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਝਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨੇ ਖੁਆਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਫਰੀਦਾ ਕੁਕੇਦਿਆਂ ਚਾਗੇਦਿਆਂ ਮਤੀ ਦੇਦਿਆਂ ਨਿਤ ॥ ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਝਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਭੰਗ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਕੀਤੀ, ਦਿਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ’ ਹੈਤ ਤੇ ਤਰਫਦਾਰੀ ਦੀ ਇਥੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । (ਸੰ)

ਜਸ ਵਡਿਆਈ ਸੋਭਾ ਖਟੀਏ,
ਮਾਣ ਵੀ ਕਿਤਨਾ ਪਾਈਏ ।
ਲੁਕ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ,
ਤੱਤ ਆਉਂਦਾ ਚਲਿਆ ।
ਦੁਨੀਆ ਹੈ ਦੇ-ਮੂੰਹੀ ਬਰਛੀ,
ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ !
(ਜੀਵਨ ਤਤ—ਗਿ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ)

ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਮ ਸੁੰਦਰ—ਸਚ ਹੈ, ਨਾਨਕੇ
ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਪਰ ਅੱਛਾ ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ 'ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ'
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਹੋਣੀ ਹੋਗ ਸੋ ਹੋ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਓਹੀ
ਹੋਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛਨਿਛਰ ਵਾਰ ਉਤਾਵਲੇ, ਵੇਖ ਸਜਣ ਦੀ ਸੋ ।
ਅਸਾਂ ਮੁੜ ਘਰ ਫੇਰ ਨਾ ਆਵਣਾ ਜੋ ਹੋਣੀ ਸੋ ਹੋ ।
(ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ :

ਭਾਵ :—ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ
ਸਿੱਟਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ! ਹੁਣ 'ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ'
ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੇ ਉਹਲਿਓਂ ਨਿਸ਼ੀਗ ਗਲ ਬਾਤ
ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖੀ ਸੁਣੀ ਜਾਵੇਗੀ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੌਜੂ ਬਨਾਣ ਲਈ
ਉਸ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਗਲ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਤਹ ਸਿੰਘ—ਨਹੀਂ ਜੀ, ਬੂਠ
ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ' ।
(ਛੇ ਘਰ—ਪ੍ਰੋ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੋਖੋ)

**ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਮਾਈ ।
ਜੋ ਖੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ ।**

ਭਾਵ :—ਨਿੱਕਮਿਆ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ
ਜੋ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਾ ਸਵਾਰਨ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ
ਸਵਾਰਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ
ਨਹੀਂ ਆਣਾ । ਚਾਚਾ ਆਖਿਆਂ ਕੋਠ ਪੰਡ ਦੁਕਦਾ ਜੋ ।
ਤੁਸੀਂ ਫੁਲਾਉਣੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣਾ
ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ
ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ ਉਹ ਮਾਈ, ਜੋ ਖੱਟ
ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋ ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ । ਜਾਂ ਜੋ
ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਭਰੇਗਾ ।**

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਉਸਦਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ, ਹੋ ਗਿਆ ਦਿਲ ਮੋਗ ।
ਹੁਣ ਲੈ ਤੂੰ ਯਾਰ ਪਿਆਰਿਆ ਆਖਰ ਮਿਲਣਾ ਹੋਗ ।
(ਕਿੱਸਾ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ
ਚੂੰਡ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਕਮ ਹੈ 'ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੇ' ॥
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉੱਦਮ ਕੀ ਕਰਾਂ ?
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਘੜਿਆ ਸੋ ਭੱਜਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਉਹ
ਮਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੋਈ ਜੰਮਿਆ ਮਰੇਗਾ, ਸਭ
ਕੋਈ, ਘੜਿਆ ਭਜਸੀ ਵਾਹ ਸਭ ਵਹਿਨਗੇ ਵੇ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ । ਵੇਖੋ :— ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੜੀਏ, ਇਹ ਪ੍ਰਤਾਈ ਹੋਈ ਗਲ ਹੈ; ਕਿ 'ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਉਹੋ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ' ਸੋ ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ ਉਹੀ ਖਿਲਾੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹੀ ਸਿਆਣਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗੱਲ ਖੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ, ਉਹ ਹੀ ਖਿਲਾੜੀ' ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਚਿਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੇ ਮੁਹ ਕਾ ਕਹਿਆ ਵਾਉ ॥
ਬੀਜੇ ਬਿਖੁ ਮੰਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਖਹੁ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ, ਸੋ ਤੈਸੇ ਫਲੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਮਨ ਪੰਖੀ ਭਇਓ ਭੇਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ।
ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੇ ਫਲੁ ਖਾਇ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਓਸੇ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ,
ਨਿਰਭਉ ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਹੈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਜੋ ਤੇਰਾ, ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗ ਜੋਗਨ ਚੰਦਨੋਂ ਸਾਇਰ ਲਹਣ ਅਨੰਦ ਵਧੈਦਾ ॥
ਜੋ ਤੇਰਾ ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵ ਵਾਹ ਪਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਰਜ਼ਾ ਹੈ, ਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਨਾ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਬੋਲ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਓਹ ਭੀ ਡਿਠਾ ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਡਿਠਾ 'ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ' । ਮਿਠੇ ਦੀ ਛੱਡ ਦੇਵੀਂ ਆਸ, ਕਾਰਜ ਤੇਰਾ ਛਿਨ ਵਿਚ ਰਾਸ ।

(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ
ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਈ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਜਗ ਜਾਨਿਓ
ਮਿਥਿਆ ਰਹਿਓ ਰਾਮ ਸਰਨਾਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਚਸਕਿਆਂ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਖਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਖਾਸ ਹੁਣ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ ਹੋ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ' । (ਸੰ)

ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਉਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਗੇ ਦੁਕਣ ਨਾਲ ਹੀ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਰਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਬੁਕਾਓ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਉਹੋ ਗੁਲਾਮ ਬਣਿਆ ਸਮਝੋ । ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਥੇ 'ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਉਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਫੇੜੇ ਸੋ ਫੜੀਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਪਾਪ ਕਰੇ, ਉਹ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਫੇੜੇ ਸੋ ਫੜੀਦਾ
ਕਲਜੁਗ ਸੱਚਾ ਨਿਆਉਂ ਕਰਾਏ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੇਦੁ ਪੁਕਾਰੇ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਕਾ ਬੀਓ ॥
ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ਖਾਂਦਾ ਜਾਣੈ ਜੀਓ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਲਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ .—

ਦਰਗਹ ਸਚੁ ਕਬੂਲ ਹੈ
ਕੂੜਹੁ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਏ ।
'ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ' ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ ।
ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੈਰ, ਹੁਣ ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ, ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਸ ਕਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਛੱਡ ਦੇ ।

(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— (੧) ਹੁਣ ਪਾਪੀ ਬੁੱਧੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੈਠਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ । ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ 'ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ' ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਭਰੇਗਾ ।

(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

**ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਮਾਣਸਾ,
ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲੁ ਚੀਤੁ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਜੁਲਮ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਸਵੱਛ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸੋ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝਾ ਸਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਪਲਟ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਹ ਨੇਕੀ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

ਜੋ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੇ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤ ।

ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹੁ ਮਾਣਸਾ ਤਿਨ ਕਿਉ
ਨਿਰਮਲ ਚੀਤਿ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਨ ਕਾਲੀਆਂ, ਸੋਈ
ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆਂ ।** ਵੇਖੋ :— ‘ਕਰ ਮਜ਼੍ਹਰੀ ਤੇ
ਖਾਹ ਚੁਰੀ’ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਰਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ
ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਸੁਖਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨੇ ਕੀ ਤਰੱਕੀ
ਕਰਨੀ ਹੈ । ਨਿਰਾ ਆਲਸੀ ਤੇ ਸੁਸਤ, ਤਰੱਕੀ ਤਾਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਦੁਮਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ
ਇਕ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ :—

ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਣ ਕਾਲੀਆਂ ।

ਸੋਈ ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋ ਰੰਨ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰੱਬ ਕਰੇ
ਸੋ ਹੋ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰੇ,
ਉਸਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰਾ—ਨੱਥੂ ਅਜ ਕਲ
ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਜੋ ਰੰਨ
ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰਬ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਗੁਸੇ ਵਿੱਚ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ
ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੋਰਸ—ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੀ । ਕਈ ਵਾਰ ਸੈਨਕ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ
ਛਿਤਰ-ਪਤਾਣ ਹੋ ਪੈਂਦੇ ਨੇ । ਵੈਰੀ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ
ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੋਕਾ ਟੱਥ ਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਜੋਖੋਂ ਦੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ
ਚਾਰ ਬੁਕ ਛਾਈ ।**

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਲੇ
ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਨੱਥੂ, ਔਖਾ ਕਿਉਂ
ਏ ? ਤੇਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਨੱਥੂ—
ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਵਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ

ਹੈ, ਅਖੇ ‘ਜੋਖੋਂ’ ਕੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ ਚਾਰ ਬੁਕ
ਛਾਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਜਮ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ
ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਖਰਚੀ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੀ ਅਗਲੀ ਭਰਜਾਈ ਤਾਂ
ਬੜੀ ਭਲੀ ਲੋਕ ਸੀ, ਬੜੀ ਗਰੀਬਣੀ, ਸਾਦੀ ਤੇ
ਸੰਜਮੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ‘ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ’
ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਨਵੀਂ ਵਿਆਹਦੜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ
ਧਨ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋਗੀ ਸਨ ਸੋ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ
ਰਹੀ ਭਿਬੂਤ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ
ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਪਿਛੇ ਕੇਮ ਦੀ ਕੋਈ
ਚੀਜ਼ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੀਲੇ ਆਖੇ ਸਾਇਰਾ ਕਿਤ ਵਲ ਗਿਆ ਜਹਾਨ ।
ਬਹਿ ਬਹਿ ਰਈਆਂ ਮਜਲਸਾਂ ਲਗ ਲਗ ਗਏ ਦੀਵਾਨ ।
ਜੋਗੀ ਸਨ ਉਹ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ ਰਹੀ ਭਬੂਤ ।
(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

**ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜ ਮੋਏ ਖਪਰ ਦਾ
ਨੁਕਸਾਨ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਝਗੜਾ ਕੋਈ ਕਰਨ
ਤੇ ਹਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਰ—ਸ਼ਾਹ, ਬੋਲ ਚਾਲ ਤਾਂ
ਤੇਰੀ ਤੇ ਕੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਗੜਿਆ ਗਿਆ
ਵਿਚਾਰਾ ਨਿਹਾਲ ਦੇਂਦਾ । ਅਖੇ ‘ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜੇ ਤੇ
ਖਪਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ’ । ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ
ਵਿਗਾੜਿਆ ਸੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਹਿਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ
ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਵੇ ਲਾਭ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ-
ਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ? 'ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ' ਤੁਸੀਂ
ਤਾਂ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋਗੋਂ ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ
ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ ਰੋਗ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ
ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਯਾਦੋ, ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ
ਹਾਂ, ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਸੋਠਾ ਘੜੋ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਇਹ
ਇਕੱਠੇ ਰਿਤੇ ਹੋ ਚਲਿਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਜੋਗੋਂ
ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ
ਰੋਗ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਤੇ ਹਲ, ਤਾਂ ਪਾਏ ਫਲ । ਵੇਖੋ :-
ਕਰ ਮਜ਼ਹੂਰੀ ਤੇ ਖਾ ਚੂਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਦਾਸ—ਕੰਮ ਕਰੋ ਤਾਂ
ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ, 'ਜੋਤੇ ਹਲ ਤਾਂ
ਪਾਏ ਫਲ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਥ ਬਹਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਚਾਹ
ਵੱਡੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਨਾ 'ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਥ
ਬਹਤੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣਾ । ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ
ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕੀਤਾ ਕਰ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਉਪਰ
ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਂਤੀ—ਧੀਏ ਕੀ ਕਰੀਏ,
'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ' । ਜੇ ਦਾ ਲਗਾ ਅੱਜ
ਲਿਖ ਭੋਜਾਗੀ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਦਾ ਮਾੜੇ ਉੱਤੇ
ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਬਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼—ਸ਼ਾਹ ! ਨਾਈ
ਵਿਚਾਰਾ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਕਿਵੇਂ ਲਾਵੇ ? ਇਥੇ
ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ' ਵਾਲਾ
ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਡਾਢੇ) ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ,
ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ (ਲਹਿਣਾ) ਉਹ ਕਢੇ
ਗਾਲੀ ਜਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ
ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ
ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਹੋਣਾ ਕੀ ਸੀ ਭਰਾ ?
ਉਹ ਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਡੈਣ ਵਾਰੂੰ 'ਮਾਣਸ ਗੰਧ, ਮਾਣਸ
ਗੰਧ' ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ । ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ
ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ',
ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ । ਸੈਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਨੀ ਅੰ
ਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਗਾਲੀ ਛੱਡ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਏ ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

**ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਢਾਡਾ) ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ
ਵੀ ਨਾ ਦੇਵੇ । ਵੇਖੋ :-**ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ
ਵੀਹ ਸੌ ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ
ਫਰਿਆਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਚਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਵੇਂ
ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲ
ਇਹ ਚਾਹੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਕਾਇਤ
ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ ਵੀ
ਨਾ ਦੇਵੇ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋੜ ਗਏ ਸੌ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ
ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ ।**

ਭਾਵ :—ਕੰਜੂਸੀ ਦੀ ਨਖੇਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਜੋੜੀਏ ? ਜੋ ਬੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਪੱਲੇ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਖਾਵਾਂਗੇ । 'ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧਨ ਲੋਕੀ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਲੇ ਸ਼ਾਹ ਰੱਜ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ । ਭੰਨੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ' ਓਹਦੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ?"
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜੀਆਂ, ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਪਤੀ ਤੇ ਪਤਨੀ ਦਾ ਅਜੋੜ ਹੋਵੇ ਤੇ ਘਰ ਸੰਜਮੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ— ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੋ ਮਤਲਬ ਦੀ ਜੁੜੇ, ਤਾਂਹੀਓਂ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੇਖੀਦਾ ਏ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਜੇ । 'ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜੀਆਂ ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ' ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ, ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਛੋਟਾ — ਸਰਦਾਰਾ, ਚਿੰਤਾ: ਕਾਹਦੀ, ਜੋ ਆਏਗਾ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗਾ, ਅਖੇ 'ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ' ਅਸਾਂ ਤ. ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ, ਜੁਆਰ, ਕਪੜਾ, ਡਿਠੇ ਉਤੇ ਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਦਾਣੇ ਜਾਂ ਕਪੜੇ ਦਾ ਮੂਲ ਵੇਖਕੇ ਪਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਸੋਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਵਾਂ ? ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਪਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜੋ, ਜੁਆਰ ਕਪੜਾ ਡਿਠੇ ਉਤੇ ਭਾ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਲਿਫਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਨੀ—ਰਾਧਾ ਨੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਲੈ ਕੇ ਨਸਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੋ ਲਿਫਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ । ਜਾਂ ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੈਂ ਭੁਲੀ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਲਾਈਓ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਲੋਕੋ । ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ ਮੁੰਦਰਾਂ ਨੂੰ, ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ ਲੋਕੋ ।

(ਪੂਰਨ ਭਗਤ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੋੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ ਮਲਾਹ ਜੇ, ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਬੁਥਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਛੋੜਨ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ
ਖਿਸਕ ਆਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਿਖੇੜਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ।
ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੇੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ
'ਮਲਾਹ, ਜੋ ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਖੁਥਾੜ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਮਸੂਲੀ ਥਾਂ ਜਾਂ
ਟਿਕਾਣੇ ਕੋਈ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ
ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਹਾਂ ਸਿੰਘ—ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ
ਜੀ, ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ? ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ—'ਜੰਗਲ
ਵਿਚ ਮੰਗਲ' ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੜੀ
ਕਿਰਪਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਜ ਕੁਪੱਤੀ, ਸੁਥਰਾ ਭਲਾਮਾਨਸ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ
ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਨੇਰ ਹੀ ਚਲਿਆ ਏ । ਹੁਣ
ਤਾਂ 'ਜੰਜ ਕੁਪੱਤੀ ਸੁਥਰਾ ਭਲਾ ਮਾਨਸ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ
ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਮਾੜੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਭੇਦ ਹੀ ਮੁਕ
ਗਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੰਜ ਪਰਾਈ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਭੁਆਟੀ
ਆਈ ।**

ਭਾਵ :—ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਹੋਵੇ
ਤੇ ਟਪਦਾ ਕੋਈ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖ ਨੀ ਲਛਮੀ, ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ
ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਹਣੀ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲੀ
ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੀ । 'ਜੰਜ ਪਰਾਈ ਮੂਰਖ ਨਚੇ'
ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ, ਮੂਰਖ ਨਚੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ
ਉਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ

ਦੁਖ ਕਰ ਰਹੀਏ, ਵਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਲਾ
ਤੇਰਾ ਕੀ ਕੰਮ ਬੋਲਣ ਦਾ ? ਨਾ ਪਤਾ ਨਾ ਧੰਨ ।
ਅਖੇ 'ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ, ਮੂਰਖ ਨਚੇ' ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ, ਕਿ ਚੋਰਾਂ
ਵਾਸਤੇ ?**

ਭਾਵ :—ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਭਲੇ ਮਾਣਸਾਂ ਲਈ
ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾੜਿਆਂ ਲਈ ਹੋਣੀਆਂ
ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਊ ਪੁਤਰ ਏ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤਾ
ਤਾੜ ਕੇ ਨਾ ਰਖਿਆ ਕਰੇ । 'ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ
ਨਹੀਂ ਚੋਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿੱਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਔਗਣ
ਜਦ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ
ਤਿੱਖੇ' । ਉਮਰ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਸੂ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨ ਕੈਂਚੀ
ਵਾਂਗ ਚਲਦੀ ਸੂ । ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ।

ਜਾਂ ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਮੰਦੀ ਚਟਕ ਲਗ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓ ਮਾਸਟਰ, ਤੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲ
ਨਿਰਾ ਹੀ ਵਹਿਮੀ ਏਂ । ਓਏ, ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ
ਆਖਿਆ ਸੀ, ਅਖੇ 'ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ।'
ਜਦ ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਜਾਣਦਾ ਏਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਹੁਰੀ
ਇਲਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ, ਤਾਂ ਦਸ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ?

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕੰਮ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ
ਮਗਰੋਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਦ ਖਰਾਬ

ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀਆਂ ਰੀਖਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਗਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਬੀ ਨੇ ਲੱਤ ਮਾਰ ਦਿਤੀ । ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਥਿ (ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜੋਰੇ ਜੋਰੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਟਿਕਟਵਰਤੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਵਿਚਾਰੀ ਔਡੇ ਤੇ ਪਈ ਰਹੀ—ਆਹੋ ਜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਕਾਹਨੂੰ... ਨਾਲੇ ਅਖੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਮੇਰਾ ਪਿਉ ਏ । ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ । ਖਬਰੇ ਕਿਥੋਂ ਸਹੁਰੀ ਬੱਖਾਂ ਮਾਰਦੀ ਆਈ ਏ ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ ਜੀ । ਅਖੇ 'ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ' ਬੜਾ ਨਿਲੱਜ ਤੇ ਬੇ-ਹਯਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਇਹ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਂ ਹੱਡੀ ਢੇਰ, ਜਾਂ ਦਮੀਂ ਢੇਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਡਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਦੁਖ ਉਠਾਣਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਂਝਾ — ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦੇ ਚਿਲੇ ਕਟਵੇ ਦਸਦੇ ਓ, ਪਰ ਏਥੇ ਇਸ ਖਾਕੀ 'ਪੁਤਲੇ' ਨੂੰ ਦਮ ਆਇਆ ਤੇ ਆਦਮ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ । ਸਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜੇ, ਕਿ ਮੈਂ ਜੋਗ ਲਿਆਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤੁਹਾਡੇ ਟਿਲਿਓਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਤਰਨਾ । 'ਜਾਂ ਹੱਡੀ ਢੇਰ ਜਾਂ

ਦਮੀ ਢੇਰ' ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਜਾਂ ਹੰਨੇ, ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤਾਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਰੋੜ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ! ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ ਕਰੋ ਹੁਣ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾ ਚਾਉ, ਵੀਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੁਆਰੀ ਸਾਂ, ਤਦ ਚਾਉ ਸੀ ਵਿਆਹ ਦਾ, ਪਰ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈਆਂ । ਭਾਵ ਆਦਰਸ਼ ਓਦੋਂ ਤੀਕ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾਂ ਚਾਉ ਵਿਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ।
ਫਰੀਦਾ ਇਹੋ ਪਛੋਤਾਉ ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨਾ ਥੀਐ ।

(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਂ ਘਾਟਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ । ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ ਜਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ, ਪਰ ਇਕ ਵੇਰ ਖੇਡ ਤਾਂ ਕਰ ਵੇਖੀਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਂ ਬੋਲੈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਭਲੇ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਗੁਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁੰਮ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ 'ਜਾਂ ਬੋਲੈ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ' ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗੰਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵਨ ਤੇ ਕੀਕਰ ਕਢਣ ?

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ
ਸਾਲਗਰਾਮ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ
ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਸੁੱਖ ਹੈ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ।
ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਸ ਤੂੰ ਤੂੰ ਮੈਂ ਮੈਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ
ਘਰ ਵਿਚ 'ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ
ਸਾਲਗਰਾਮ' । ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤਾਂ ਪਰ ਲਾ ਕੇ ਖੁਭ
ਗਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਵਾਹ
ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ
ਵਿਹਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਸਦਾ ਸੁਭਾ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ, ਇਹ
ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁੱਖਤਾ ਹੈ ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੀ
ਹੁਣੇ ਹੈ । 'ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਵਾਹ
ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ
ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ ।**

ਭਾਵ :—ਰਾਹੇ ਰਾਹੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮਸ਼ੌਲ
ਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਵੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ
ਹੈ । ਰਾਹ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ
ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ' ਉਸ ਦਾ ਕੀ
ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਾਂਦੀਏ ਬਲਾਏ, ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ
ਜਾ ।**

ਭਾਵ :—ਟਲਦੀ ਖੇਚਲ ਜਾਣ ਬੁਝ
ਕੇ ਆਪ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ।
ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸਮਾਂ ਨਸ਼ਟ
ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਰੁਕੜੇ

ਪਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਭਲਾ ਮੈਂ ਕੋਈ ਐਡਾ
ਬੇ-ਸਮਝ ਹਾਂ ਕਿ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਉਂਦਾ
ਦੇ ਕੇ ਮੁਸੀਬਤ ਸਿਰ ਲੈ ਲਵਾਂ । 'ਅਖੇ ਜਾਂਦੀਏ
ਬਲਾਏ ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ ਜਾ ।'

(ਲਲਕਾਰ—ਘਨੱਈਆ ਲਾਲ ਕਪੂਰ)

**ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਹੀ ਸਹੀ ।
ਜਾਂ ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਤੜਾਗੀ ਹੀ ਸਹੀ ।**

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੇ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ
ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਬਚ ਜਾਵੇ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਈਆਂ
ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਪੁੱਸੇ ਦਾ
ਬੁਗਾ ਚੋੜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਪਰ
ਹੁਣ ਇਸ ਛੇਕੜ ਦੀ ਲੁਟ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ
ਹੱਥ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ
ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸਹੀ' ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਰਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਰੋਜ਼ੀ ਭੀ ਦੇਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਿੱਤਾ
ਹੈ, ਉਹ ਰਿਜ਼ਕ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ—ਬੇਟਾ ਘਾਬਰੋ ਨਹੀਂ ।
ਰੱਬ ਉਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰਖੋ ਜਿਸ 'ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ, ਰੋਜ਼ੀ
ਭੀ ਦੇਸੀ' । (ਸੰ)

ਜਿੰਦ ਦੀ ਭੀ ਜਿੰਦ ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਮੇਰੀ 'ਜਿੰਦ ਦੀ
ਜਿੰਦ' ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਗੁਰੂ
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਾ ?
(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿੱਟੀ ਦੀਏ
ਢੇਰੀਏ ।**

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਨਾਸਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿਟੀ ਦੀਏ ਵੇਰੀਏ,

ਰੋਥ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ।

ਮੇਲਾ ਕੋਈ ਦਮ ਦਾ,

ਏਥੇ ਬੈਠ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ।

(ਸ਼ਰਫ ਸੁਨੇਹੋ—ਫੀਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ)

ੜ

ਝਗਰੁ ਕੀਏ ਝਗਰਉ ਪਾਵਾ।

ਭਾਵ :—ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਝਗੜਨ ਨਾਲ
ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਵੀ ਝਗੜਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਤ ਲਖਿ ਲਖਿ ਅਉਰਨ ਸਮਝਾਵਾ॥

ਝਗਰੁ ਕੀਏ, ਝਗਰਉ ਹੀ ਪਾਵਾ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

**ਝਟ ਚਟਣੀ ਪੱਟ ਦਾਲ। ਜਾਂ ਝਟ
ਮੰਗਨੀ ਪੱਟ ਵਿਆਹ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟ ਪੱਟ
ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਜੋਗ
ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ, ਤੇ ਉਸ ਰਾਣੀ ਖਾਂ
ਦੇ ਸਾਲੇ ਦੀ 'ਝਟ ਮੰਗਨੀ ਪਟ ਵਿਆਹ' ਵਾਹ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਹ!

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ)

**ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਉਣ ਤੇ ਸੇੜ ਆਈ
ਲਾਵਣ।**

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਜੋ ਇਕ ਗੱਲ ਚੰਗੀ
ਵੀ ਕਰੇ ਤਦ ਦੂਜੀ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਲਸੀ—ਨੀ ਸ਼ੀਲਾ! ਤੂੰ ਓਹੀ
ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ ਅਖੇ 'ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਵਣ ਤੇ ਸੇੜ'

ਆਈ ਲਾਵਣ'। ਇਕ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰ ਆਈ ਏਂ
ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪਾ ਆਈ ਏਂ। (ਸੰ)

**ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ,
ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ॥**

ਭਾਵ :—ਕਚੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਝੜ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤੇ ਸੇਈ ਜੇ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜਨਿ,

ਜਿਨੀ ਸਿਵਾਤਾ ਸਾਈ॥

ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ

ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

**ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ, ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ
ਕਾ ਤਿਉਂ।**

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਰਮ ਗਰਮ
ਆਖਣ ਨਾਲ ਵੀ ਜਦ ਉਹ ਇਕੋ ਜਿਹਾ
ਰਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਨਰਮ ਰਹੋ
ਜਾਂ ਗਰਮ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੌਂਹਦਾ, ਇਸ ਦਾ
ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ
ਕਾ ਤਿਉਂ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੁਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸ
ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਦਸਣ ਕਾਰਨ ਛਾਪ ਮਿਰਾਸਣ,

ਘਰ ਨੂੰ ਤੀਲੀ ਲਾਈ।

ਝੱਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਡਿੱਠਾ,

ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਵਡਿਆਈ?

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਝੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ।

ਭਾਵ :—ਘਟ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ,
ਲਾਭਵੰਦ ਵੀ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਕਪਾਹ

ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮੁਲ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲਗੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਫੁੱਟੀ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, 'ਝੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁਟੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਜੋ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਲਈ ਕਈ ਹੀਲੇ ਬਹਾਨੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ! ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਡਰ ਤਾਂ ਝੂਠ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸੱਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠ ਦੇ ਪੁੱਲ ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਕਢਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਬੰਦਾ ਇਕ ਥਾਂ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਸਖਤ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਸੀਦਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ, ਸੋ ਦੇਖ ਲਓ ਲਾਲਾ ਜੀ ! 'ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਹੀਂ ਹੁੰਦੇ', ਸਚ ਨਿਤਰ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ ॥

ਭਾਵ :—ਦੋਬਾਜ਼ਰਾ ਝੂਠੀ ਚਤੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਦੋਬਾਜ਼ਰਾ ਆਦਮੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਤੁਰਾਈ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ 'ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ' ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਯਈ ਯਈ । ਜਾਂ ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਮਈ ਮਈ ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਆਪਣਾ ਝੂਠ ਲੁਕਾਣ ਲਈ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੱਕ—ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ! ਜਦ ਤੂੰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਆਖਿਆ ? ਦੂਜਾ—ਆਖਣਾ ਕੀ ਸੀ ? ਝੂਠੇ ਦਾ ਯਈ ਯਈ'। ਥੱਸ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਮੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਠੀਕ ਹੈ ਝੂਠ ਤੇ ਪਾਪ ਫਲਦੇ ਬੜੇ ਹਨ ਪਰ 'ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਪਖੰਡੀ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਫਸੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤਕੜੀਆਂ ਹਨ, ਆਪੇ ਨਿਬੜ ਲੈਣਗੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਲਵੋ ਕਿਤੇ 'ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਿਚੇ ਉਹ ਰਗੜਿਆ ਜਾਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੀਮਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦੀ ਆਪ ਰਖਣੀ, 'ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜੇ। ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਫੁੱਟੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟ

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ
ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥

ਭਾਵ:—ਸੌਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪਦਵੀ
ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ
ਪੁਰਸ਼ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ,
ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥
ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਭਉ ਬਸੈ,
ਜਉ ਆਪਨ ਹੋਹਿ ਦਇਆਲ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁਰੂੜੀ ਬਾਬਨ ਅਖਰੀ)

ਟੱਕੇ ਸਹਿਆ ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪਈਏ
ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ।

ਭਾਵ:—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਤਦ
ਸਸਤੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਹਿੰਗੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—ਅਜ ਕਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਸਤੀਆਂ
ਨੇ, ਪਰ ਪਲੇ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੇ, 'ਟੱਕੇ ਸਹਿਆ
ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪਈਏ ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ।' ਜਦ ਪੈਸੇ ਕੋਲ
ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਵੀ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ
ਜ਼ਾਤ ਪਰਖੀ ਗਈ।

ਭਾਵ:—ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਕੇ
ਵੱਡਾ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ
ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ:—ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਸ ਇਹ
ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਅਲੁੜ ਕੁੜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਭੇਦ
ਖੁਲ ਜਾਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ। ਚਲੇ ਇਹ ਚੰਗਾ
ਹੋਇਆ ਕਿ 'ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ
ਜ਼ਾਤ ਪਛਾਤੀ ਗਈ'। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੇ
ਕੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘਸੀਟਦਾ ਫਿਰਨਾ ਸੀ ਸੈਂ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਟੱਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ
ਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ:—ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪੈਸੇ ਹੀ
ਖਰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ
ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:—ਗਜ਼ ਦੇਈ — ਮਾਸੀ ਜੀ;
ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਚਾ ਦਸੋ, ਜੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਖਰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ
ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ?
'ਟੱਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦਾ ਹੀ
ਕਰਨਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ, ਨਾ ਪਤ
ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਖੰਦਾ ਕਿਸੇ
ਕੰਮ ਘਲਿਆ ਮੁੜਕੇ ਆਵੇ ਹੀ ਨਾ।

ਵਰਤੋਂ:—ਚੋਧਣੀ—ਗੰਨੇ ਖਾਨ ਦਾ ਕੀ
ਦੋਸ਼ ? ਉਹ ਹੈ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਆਸ
ਰਖਣੀ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁਲ ਹੈ। ਉਸ ਉਤੇ ਤਾਂ ਇਹ
ਕਹਾਵਤ ਢੁਕਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ,
ਨਾ ਪਤ ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ।' (ਸੰ)

ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ
ਟਟੂਏ ਦਾ ਟਟੂਆ।

ਭਾਵ:—ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਣ
ਲਈ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ
ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੀ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ:—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ
ਤਾਂ ਮੂੰਡੇ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖੁਆਇਆ
ਪਿਆਇਆ ਪਰ ਉਹ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਰਿਹਾ।
ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ ਟਟੂਏ ਦਾ
ਟਟੂਆ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੱਪਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ
ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ।

ਭਾਵ:—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ
ਅਖਵਾਣਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਓਏ, ਵੱਡਿਆ ਨਵਾਬਾ !
ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੀ ਹੈ ਜੁ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੰਚ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ
ਏਂ ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਪਾ ਜ਼ਿਮੀ
ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਟੱਬਰ ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਤੇ ਬੰਨਾਂ ਸੈਲਾਂ
ਕਰੇ ।**

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਘਰ ਵਾਲਾ ਲਾੜਾ ਸੈਰ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਚੀ—ਬੱਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਕਿਸੇ
ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਲਾ, ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ
ਕੰਮ ਕਾਜ ਕਰੇ । ਸਾਨੂੰ ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ
ਸ਼ਰਮ ਪਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੱਬਰ ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਤੇ
ਬੰਨਾਂ ਸੈਲਾਂ ਕਰੇ' ਲੋਕੀ ਮਿਹਨੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪਤੇ, ਤੇ ਸਹੇ
ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜ਼ਿੱਦੀ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਜ਼ਿੱਦ ਨਾ ਛੱਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ—ਮਾਲਕ ਜੀ ਧੰਨੁ
ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਦ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ,
ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ
ਪਤੇ, ਤੇ ਸਾਹੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ, ਨਾਂ
ਸਰਵਰਾਜ ਖਾਨ ।**

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ, ਤੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ
ਮਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤੇ
ਤੂੰ ਮੁਫਤ ਦੀ ਆਕੜ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਪਰ ਤੇਰਾ
ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ,
ਨਾਂ ਸਰਵਰਾਜ ਖਾਨ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਟਿੱਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ
ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ
ਦਾ ਪਟ ।**

ਭਾਵ :—ਧਰਮ ਦਾ ਪਪੰਡ ਕਰਨ
ਵਾਲੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤੇ ਕਿਰਸਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ
ਠੱਗਦੇ ਹਨ । ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੁੰਡ ਵਾਲਾ ਡੋਲ
ਜਿਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਕੁੰਡਾ ਲਾਹ ਲਿਆ
ਤੇ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਚਾੜ੍ਹ ਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਈ, ਠੱਗੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ
ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਤੁਰਦੀ ਹੈ
'ਟਿੱਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ
ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਟ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟਿੱਡੀ ਟੱਪੇਗੀ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹੇਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਦਮੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾੜਾ ਤੇ
ਬੇਹਿੰਮਤਾ ਤੇ ਲਾਫਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੀਰ — ਖਵਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ
ਕਿਹੜੀ ਨਿਆਮਤ ਆਵੇਗੀ । ਟਿੱਡੀ ਟੱਪੇ ਤੇ ਪਹਾੜ
ਢਾਹ ਦੇਵੇਗੀ ? ਜਾ ਜਾ ਉਸ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਖਰਾਬ
ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਜਾ ਕੇ ਵੰਗਾਰ ਦੇਵੀਂ । ਪਈ ਜੇਕਰ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘੁਮੰਡ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਮੈਦਾਨ
ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਖਾਵੇ ਤੇ ਬੇੜੀ ਲੈ ਜਾਵੇ ।
(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਥੇ ਲਗ ਪਏ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਕਤ
ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਹਿਤੀ—ਹਲਾ ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ
ਵੀ ਮੱਥੇ ਲਗ ਗਏ ? ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਮੰਗਤੇ ਜੇਕਰ ਉਠਕੇ
ਸਾਊਜਾਦੀਆਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਪੈਣ ਲਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਤੇ
ਗਲ ਈ ਆਈ ਗਈ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

**ਟਿੱਡੀਆਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਜਾਣ ਲਗ
ਪਈਆਂ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਬੇ ਹਿੰਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੂ ਲਾਲ—ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਬੁਲ੍ਹੇ ਲੁੱਟ ਲੈਣੇ ਨੇ ਅਜ ।

ਤਾਇਆ—ਓਏ ਬਸ ਕਰ ਟਿਢੀਆਂ ਵੀ ਮਕੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਏਠੇ ਹੋ ਮਾਇਆ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫੜਲ ਦੀਨ)

ਟਿਥੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਟ ਵਰਸ ਗਇਓਸ ॥

ਭਾਵ :—ਉਚਿਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਮੀਂਹ ਵਸ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ਭਾਵ ਹੰਕਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਸ ਫਲਹੁ ਇਕ ਵਿਗੜੈ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੇਸ ॥

ਟਿਥੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਟ ਵਰਸ ਗਇਓ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਟੁੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸ ਜਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਪਾਸ ਪੁੱਜਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਪਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਭੈੜੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਸੈਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਕੀਤੀ, ਬੜੇ ਅੰਗਾਂ ਸਾਕਾਂ ਪਾਸ ਵੀ ਰਹੇ ਪਰ ਤੁਸਾਡੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੀ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਬੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੇਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਦਰ ਹੀ ਆਦਰ ਸੀ, ਸਦਕੇ ਕੋਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਚਿਹਰੇ ਇਸ ਭੋਲੇ ਤੋਂ, ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਮੌਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਾਕੇ ਦਾ ਬਬੇਰਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਹੁਕਮ ਕਰਤਾਰ ਦਾ । ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੀ ਪੀਂਘੀ, ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘ ਦੇ ਝੂਟੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ॥

ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੀ ਪੀਂਘੀ ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਟੁੱਟੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਵੀ ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਭਰਾ ਨੂੰ ਇੰਜ ਨਾ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਕਰ, ਆਖਿਰ ਖੂਨ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੈ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਟੁੱਟੀਆਂ ਬਾਹੀ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਸੋਨਾ ਮੁੜਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਤੋੜਨਾ ਸੀ ?
ਟੁੱਟੇ ਛੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ ।
ਦਿਲ ਟੁੱਟੇ ਵੀ ਕਦੀ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਜੁੜੇ ਹਨ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :—ਦੋ ਰੁਸਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਜਣੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਮਨੇਵਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ; ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਬਗੜ ਪਈਆਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੂਟੀ ਗਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਟੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਢਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਉਮਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਉਮਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਗੰਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥

ਸਰਬ ਜੀਆ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥

ਭਾਵ :—ਪਿਆਰ ਬੁਰਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥

ਦੁਰਮਤਿ ਪਰ ਹਰਿ ਛਾਡੀ ਢੋਲਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧ ਬੀਚ ॥

ਭਾਵ :—ਨਿੰਦਕ ਦੀ ਅਧਵਾਟਿਓਂ ਹੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧਬੀਚ ॥

ਜਨ ਕਾ ਰਾਖਾ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਬੇਮੁਖ ਕਉ ਆਇ ਪਹੁਚੀ ਮੀਚ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ)

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਰੇ ਖਾਨ ॥

ਭਾਵ :—ਫੌਕੀ ਆਕੜ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਰੇ ਖਾਨ ॥

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਸਿਉ ਕਾਜ ਨ ਕਛੂਐ ਮੇਰੇ ਕਾਮੁ ਦੀਵਾਨ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕੈਦਾਰਾ ਰਾਗ)

ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆਂ ।

ਵੇਖੋ :—ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋਫੇ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਸਣਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਣ ਬਣਾ ਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੂਰ ਨਿਸ਼ਾਂ 'ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆਂ' ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਸਾਵਣ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਖਰਾ ਐਡਾ ਕਰਦਾ ਏ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ । (ਸੰ)

ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਦੀ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਦੀ ਨਹੀਂ । ਕਦੀ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਸੁਖ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਤਮਾ—ਮਾਈ ਜੀ, ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੋ, ਭਗਵਾਨ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ । ਵੇਖੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆ ਦਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੀ ਚਾਹ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ--ਜਦੋਂ ਵੇਖੇ, ਉਸ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬੂਟ ਦੀ ਹੀ ਮੰਗ ਪਾਂਦਾ ਹੈ । ਪੈਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਟੁੰਡੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਿਰਖ ਕਿਤਨੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ ।' (ਸੰਗ)

ਟਿੱਡਾਂ ਪਥਨ ਨ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ । ਜਾਂ ਟਿੱਡਾਂ ਘੜਨ ਨ ਜਾਣੇ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ । ਵੇਖੋ :—ਮੰਤਰ ਨ ਹੋਇ ਅਨੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੋਪੀ ਪਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਣਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਾ ਕਾਰੀਗਰ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜਦ ਅਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਗਾ ਤਦ ਦੋ ਮਿੰਟਾ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਘਾਬਰ ਗਿਆ । ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬੋਲ ਪਿਆ ਉਹ ਤਾਂ ਪੰਜਵੀਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ 'ਟਿੱਡਾਂ ਪਥ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ।' (ਸੰ)

ਠ

ਠੰਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਇਆ ਜੀਵ ਨੂੰ ਠਗਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠੰਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ॥

ਬਿਨੁ ਵਖਰ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਉਠਿ ਲਾਗੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਠੱਗੀ ਜਾ ਕੇ ਲੁਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਧਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਮਨਮੁਖੀਆ ਸਿਰਿ ਮਾਰ ਵਾਇ ਖਪਾਈ ਹੈ ॥

ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥ ਭਿ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ॥

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥੁ ਭਿ

ਇਕੋ ਜਿਹਾ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਰਾਫ ਨਦਰੀ

ਵਿਚ ਦੋ ਕਵੈ ਤਾਂ ਉਘੜਿ ਆਇਆ ਲੋਹਾ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਖੀ—ਭੈਣ ਕੀ ਪੁਛਦੀ ਏਂ, ਨਿਕੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਤਾ ਅਖੇ 'ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਏ । ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ॥

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਠਾਕੁਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ॥

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਦੁਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ।
ਚਿਤਿ ਚਿਤਵਉ ਹਰਿ ਰਸਨ ਅਰਾਧਉ ਨਿਰਖਉ
ਤੁਮਾਰੀ ਓਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

**ਠਾਕੁਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ, ਤਿਨ
ਹੀ ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥**

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਗੁਣਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ ਤਿਨ ਹੀ
ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥ ਨਾਨਕ ਦੀ ਧਰ ਤੂੰ ਹੈਂ
ਠਾਕਰ ਤੂ ਨਾਨਕ ਕਾ ਮਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰੁ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ
ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ॥
ਹਰਿ ਰਸਹਿ ਆਘਾਏ ਸਹਜਿ ਸਮਾਏ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਮਈਆ ਜਾਤੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰਿ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ (ਰੱਬ) ਇੱਕ ਹੈ । ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ, ਭਾਵ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕੁਰੁ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥
ਬਹੁਤੇ ਵੇਸ਼ ਕਰੇ ਕੂੜਿਆਰ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

**ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥਿ ਵਡਿਆਈਆਂ, ਜੈ
ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥**

ਭਾਵ :—ਇਜ਼ਤ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਹੈ । ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿਰਲੇ ਗਿਆਨੀ ਬੂਝਣਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਾਚਿ ਮਿਲੇਇ ॥
ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥਿ ਵਡਿਆਈਆਂ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਨੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਨ ਚੰਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਮਨੁਖ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਹੋਣ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਫੂਕ ਫੂਕ ਕੇ ਨਹੀਂ

ਖਾਂਦੇ ਨਾ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਸ਼ੀਰ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੁ ਨੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਣ ਚੰਗੇ । ਸੋ ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਹੱਸ ਕੇ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ)

ਨੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਮਨੁਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇੜੋ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੜਵੈਂਗਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਟੋਲਾ

ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਤੁਸਾਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਇੱਕ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਨੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ' । ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ)

ਡ

**ਡਗਨ ਗਡ ਤੇ ਮਲੂਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ
ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।**

ਭਾਵ :—ਕਣਕ ਚੰਗੀ ਬੀਜ ਤੇ ਰੂੜੀ
ਪਾ, ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ ਪਿਆ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੀਜ ਚੰਗਾ
ਪਾਵੇ ਤੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀ ਵੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ
ਹਨ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਡਰਨ
ਗਡ ਤੇ ਮਲੂਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਡੱਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਡਿੱਠਾ ।**

ਭਾਵ :—ਖੂਹ ਦਾ ਡੱਡੂ । ਤੰਗ ਨਜ਼ਰ
ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜੋ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਣੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ
ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।
'ਡੱਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਡਿੱਠਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਡੱਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਛਣੀ, ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ
ਕਪਾਹ, ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰਕੇ
ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।**

ਭਾਵ :—ਕੰਛਣੀ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਵਿਥ ਤੇ,
ਕਪਾਹ ਡਾਂਗ ਡਾਂਗ ਜਿਨੀ ਵਿਥ ਤੇ ਅਤੇ
ਮਕਈ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਥ ਤੇ ਬੀਜਾਈ ਸਮੇਂ
ਬੀਜੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹੀ ਚੀਜ਼ ਇੱਕ ਨੂੰ ਮਾੜੀ,
ਇੱਕ ਨੂੰ ਚੰਗੀ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਇੱਕੋ ਗਜ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ
ਨਾਪਣੀ ਚਾਹੀਦੀ :

'ਡੱਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਛਣੀ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ ਕਪਾਹ,
ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਡੱਡਾਂ ਦੀ ਪਨਸੇਰੀ ਕਦੀ ਇਕ ਤੇ
ਕਦੀ ਢੇਰੀ ।**

ਭਾਵ :—ਨਿਰਾਰਥ ਗਲ ਜਿਸ ਦਾ
ਕੁੱਝ ਨਾ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਏਹ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਮੂੰਹ-ਟਫੂਆਂ ਦੀ,
ਪੰਸੇਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਡਫੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੈ ਭਰੀ ਬੂਰ ਦੇ ਲਫੂਆਂ ਦੀ,
ਉੱਚ ਪਦਵੀ ਹੈ ਜਗ-ਡਫੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੁਣ ਸ਼ੋਕ ਸੁਰਗ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਹੈ ।
ਮਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ ਕਵਲੈ ਨਾ
ਸਿਵਾਣੈ ।**

ਭਾਵ :—ਡੱਡੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਚਿਕੜ
ਵਿਚ ਹੈ । ਕੰਵਲ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਡੱਡੂ ਨੂੰ ਕੰਵਲ ਦੀ ਪਛਾਣ
ਨਹੀਂ । ਭਾਵ, ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ, ਕੰਵਲੈ ਨ ਸਿਵਾਣੈ ।
ਨਾਭਿ ਕਬੂਰੀ ਮਿਰਗ ਦੇ ਫਿਰਦਾ ਹੈਗਾਣੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਡਰਕ ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਉਣ
ਤੇ ਵੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਵੀ ਤ੍ਰਾਣ ਤਾਂ ਪੂਰਾ
ਲਾ ਚੁਕਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ
ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ 'ਡਰਕ
ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਡਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ । ਵੇਖੋ :—

ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਡਰ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਬੰਦਾ ਸਭੋ
ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਸੱਚ ਹੈ, 'ਡਰਦਾ
ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ' ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਲੋਕੀ ਕਈ ਨਾ
ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

Bharatavani

Book No. 49

Punjabi

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ
ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ
ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੁੰਦਰਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਆਰ. ਕੇ. ਮਲਹੋਤਰਾ

ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ਦੂਜੀ ਵਾਰ : ੧੯੯੨

ISBN 81-85322-12-0

ਮੁਲ : ੧੩੫ ਰੁਪਏ

Price : Rs. 135

ਛਾਪਕ

ਪ੍ਰੀਤ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਐਂਡ ਡਿਜ਼ਾਇਨਰਜ਼

ਸੈਕਟਰ 35, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਧੰਨਵਾਦ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਅਮੁਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੈਨਿਕ, ਸਪਤਾਹਕ, ਅਰਧ-ਮਾਸਕ ਤੇ ਮਾਸਕ ਪਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਭਾਰੀ ਹੈ।

ਅਖਾਣ ਲੱਭਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ

੧. ਕਰਮ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।
੨. ਅਖਾਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ 'ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ' ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ ; ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅ' ਦੀ ਪੱਟੀ ਲੱਭੀ ਜਾਇਗੀ, ਫਿਰ ਉਸ ਪੱਟੀ ਵਿਚ 'ਐ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ । ਫਿਰ 'ਐਸ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ ਤੇ ਫਿਰ 'ਐਸੇ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ ।
੩. ਅਗਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਵੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਚਲੇਗਾ ਅਥਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਖਰ, ਫੇਰ ਅਖਰ ਨਾਲ 'ਮੁਕਤਾ' ਫੇਰ 'ਕੰਨਾ' ਅਤੇ ਫੇਰ 'ਸਿਆਡੀ' ਆਦਿ ਆਦਿ ।

ਹਵਾਲੇ

ਜੋ ਅਖਾਣੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ (ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਸੋਮਾ ਦਸਣ ਲਈ) ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੇ ਅਗੇ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :— ('ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਆਸਾ') ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ "ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ" ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਰ ਤੇ ਪਉੜੀ ਦਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਸਣ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ...
...ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ' ।

ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਜਨਾਨੀ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੇ ਗਏ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ-ਰਸਾਲੇ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਰਜਾਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਸੰਗ੍ਰ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ (ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ) ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਝ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪ ਕਰ ਕੇ ਦਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸੰ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪRussel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕCervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨDe Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਥਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੇਤੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ “ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ” ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੋਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ:—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪRussel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕCervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨDe Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਥਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ “ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਮਾਤ ਹੈ” ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਮਹੱਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਇਕ ਸਿੱਕਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਵੀ ਤੇ ਨਾਨਬਾਈ ਕੋਲ ਵੀ।

ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਿਆਣਪ-ਭਰਪੂਰ, ਤਿੱਖੇ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹ ਬਚਨ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਹਨ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਲੋਕ-ਰਾਏ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਬੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰਚਨ-ਹਾਰ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹੇ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਅਖਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਉਹਦੇ ਵਸੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਾਣ ਦਾ ਵੀ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਇਕ ਗਲਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਖਾਣ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਜਾਂ ਤਿੱਖੇ ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸੰਖੇਪ ਪਸ਼ੂ-ਕਹਾਣੀਆਂ (Fables) ਹਨ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਜਦੋਂ ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੨. ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ, ਤੇ ਸਪੋ ਘਰੂ ਵੀ ਨਾਲੇ।

੩. ਉਠਾ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਹਨਤ।

ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕਾਢ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਪੂਰਨ ਸਾਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਜੋ ਅਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਪਣੀ ਗਵਾਂਢਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ :—

‘ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।’

ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਅਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੈ, ਅਖਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰਨਾ, ਭਾਵ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਵਲ ਮੋੜਨਾ ਤੇ ਉਸ

ਵਿਚ ਚੁਸਤੀ ਭਰਨੀ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ । ਸਾਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਖਾਣ ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੁਪ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਬੰਦ ਕਰਨੇ' ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ ਲੋਕਚਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ "ਸਮਤਾ ਅਥਵਾ ਬਰਾਬਰੀ" ਤੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਵਾਰਾ ਅਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਵਿਖਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਚਿੱਟੀ ਦਾਹੜੀ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਚੁਪ ਕਰਾ ਦੇਵੇ । "ਪਾਜੇ ਉਂਗਲਾਂ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ" ।

ਹਰ ਅਖਾਣ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਰੜੀ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹੈਰਾਨ ਜਾਂ ਚਕਾਚੁੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ 'ਡੇਢ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਚੁਬਾਰੇ ਰਸੋਈ' ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਦਾ ਮਿਰਚ ਮਸਾਲਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਣਮੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਖਾਣ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਅਪਣੇ ਪਾਸ ਅਖਾਣ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਾਪਸੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਜਾਂ ਗਲਤੀ ਕਰਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆ ਬੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਜਦ ਤਕ ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਨਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਇਕ ਟੱਬਰ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਕਬੀਲੇ ਲਈ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ । ਹਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਅਪਣੇ ਚਾਲੂ ਅਖਾਣ, ਹਵਾਲੇ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਉਹ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਹਵਾਲਾ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਠੀਕ ਅਖਾਣ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਟਪ ਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਤਜਰਬਾ ਅਖਾਣ ਘੜਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿੱਸਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕੌਮ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣ ਵੀ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਵਰਤਾਓ ਆਦਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ

ਨਾਲ ਜਾਂਚਦਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿਟੇ ਕਢਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਆਦਤਾਂ ਤੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਭੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਅਟਲ ਸਚਾਈਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਟੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਝ ਦੇ ਤੱਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਛਣਦਾਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਲੀਕਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਅਖਾਣ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਖਾਣ ਇਕ ਟੱਬਰ ਤੋਂ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਤੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਕੋਲ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਰੋਲ ਕੌਮੀ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਕੌਮ ਕਿਸ ਤੋਂ ਪਰਭਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਸੁਝਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਹਨ।

ਕੌਮੀ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਸਪੇਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ੫੦੦੦ ਜਾਂ ੬੦੦੦ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਸਪੇਨ ਦੀ ਇਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਇਕ ਹਥ ਲਿਖਤੀ ਨੁਸਖੇ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫੦੦੦ ਤੋਂ ੩੦੦੦੦ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ।

ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਤੇ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਹਨ, ਪਰ ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਵੀ ਘੱਟ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਖਾਣ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤੌਲ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਲੱਛਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੇਤੀ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਓਰੋ ਦੀ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਨਾਲ ਤੇ ਸਰਪਰਸਤੀ ਥੱਲੇ ਇਹ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਅਰੰਭਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਮਾਸਟਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ

ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅਰੰਭਿਆ। ਮੁਢ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਕੜਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

“ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਢੂੰਡਣ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹਾ ਕਿ “ਮਹਾਨ-ਕੋਸ਼” ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, ‘ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ’ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਜੀ ਪੁਰੀ। ‘ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ’ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਬਦਾਰਥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਦਾ ਪਾਠ ਜਦ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਢੂੰਡ-ਭਾਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਤਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਲੱਭ ਪਏ। ਇਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ‘ਗੁਰਮਤ ਅਖਾਣ’ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੇਦ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਅਖਾਣ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਉੱਕੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਿਤੇ ਗਏ* ਢੇਰ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਸ ਨੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਮਰਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਉਥੋਂ ਹੀ ਉਥੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ। ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ**। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ”।

ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਹਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਜਾਤਾਂ, ਇਲਾਕਿਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਇਹ ਹਨ :

* ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਅਖਾਣ ਜੋ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਛੱਡ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਅਖਾਣ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰ:)

** ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜੋਚੀ ਤੇ ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਛੁਟ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ। ਆਧਾਰ-ਸੋਮਾ (Source-book) ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲਫਜ਼ ‘ਸੰ’ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਹੈ। (ਸੰ:)

ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ :—

੧. ਜਟ, ਫਟ ਤੇ ਪਟ ਬੱਧੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ।
੨. ਜਟ ਬੋਲੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਕਢੇ ਗਾਲ੍ਹ ।
੩. ਜਟ, ਜਟਾਂ ਦੇ, ਭੋਲ੍ਹ ਨਰੈਣ ਦਾ ।
੪. ਜਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।
੫. ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ੍ਹ ।
ਜੱਟਾਂ ਲਏ ਮੜਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ ।
੬. ਜਟ ਭੇਲੀ ਦੇਇ, ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਇ ।
੭. ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਠਿਕਾਣਾ ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਸਪ ਕੁੰਜ ਛੱਡੇ, ਬਿਖ ਨਹੀਂ ਛਾਡੇ ।
੨. ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਏ ਅਗਈਂ ਦਾ ।
੩. ਅਠ ਠਗ ਤੇ ਅਠ ਠਠਿਆਰ, ਅਠ ਸੁਨਿਆਰ ਤੇ ਅਠ ਲੋਹਾਰ,
ਆਠ ਚੌਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।
੪. ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੇ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ ।
੫. ਪੋਲੀ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰ, ਮੋਲਾ ਖੈਰ ਕਰੇ ।
੬. ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੱਟਾਂ ਲਿਪਣ ਬਾਣੀਏ ।

ਤੀਵੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੋਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ,
ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।
੨. ਰੇਨ ਜੱਟੀ ਹੋਰ ਸਭ ਚੱਟੀ ।

ਇਲਾਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ ।
੨. ਦੱਲਾ ਪਟਿਆ ਗਾਜਰਾਂ, ਬੋਦਿਆਲ ਅਧਵਾਟੇ ।
ਮੈਰਾ ਪਟਿਆ ਰੰਨਾਂ, ਕਸਾਲਾਂ ਜਵਾਨੇ ।

੩. ਕਿਸਤਵਾਰ ਕੁਸਤ ਦਾ ਖੰਦਾ ਟੁਕ ਨੂੰ ਭੁਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢਾ,
ਜੋ ਕੰਢੀ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਇ ਓਹੀ ਗੁਸਾਈ ਦਾ ਝੰਡਾ।
੪. ਚੰਬਾ ਅਚੰਬਾ।
੫. ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗਰਦਾ, ਪਿਸ਼ੌਰ ਦਾ ਸਰਦਾ।
੬. ਸਾਲ, ਸਾਲੀ, ਸਲਗਮ, ਬਾਦ ਬਾਦੀ, ਟਟੂ, ਪਟੂ, ਚਟੂ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਯੁਗਾਤਾਂ ਹਨ)

ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਤੇ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਮਿਹਣੇ ਤੇ ਠੱਠੇ :—

੧. ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਪਿੰਡੀ ਵਸਣ ਜਿੰਨ।
੨. ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ।
੩. ਵਸੀਏ ਸ਼ਹਿਰ, ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਹਿਰ।

ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ :—

੧. ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਹਿਰ ਕਹਿਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ।
੨. ਲਾਹੌਰ ਕਹਿਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰ।
੩. ਭੂਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਕੀਤੇ, ਮੁਗਲਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ।
੪. ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ।
੫. ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ।
੬. ਸੋਭੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਗਈ, ਗੁੱਜਰ ਦਾ ਗਿਆ ਮਾਲ।
ਲਹਿਣੇ ਦਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ, ਤਿੰਨੇ ਹੋਏ ਕੰਗਾਲ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਇਕ ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਣੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਅਖਾਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਵੀ ਉਰਦੂ-ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਈ ਅਖਾਣ ਅਪਣਾਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹੇਠ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਉਰਦੂ-ਫਾਰਸੀ :—

੧. ਕੁਨੱਦ ਹਮ ਜਿਨਸ ਬਾ ਹਮ ਜਿਨਸ ਪਰਵਾਜ਼,
ਕਬੂਤਰ ਬਾ ਕਬੂਤਰ, ਬਾਜ਼ ਬਾ ਬਾਜ਼।

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ੳ

ਉਸਤਾਕਾਰ (ਉਸਤਾਦ) ਉਚੱਕਾ,
ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ। ਵੇਖੋ : ਗੁਰੂ (ਪੀਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਟੱਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਛੱਡੋ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ
ਵਾਲਾ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ
ਆਪ ਵਧੇਰੇ ਭੈੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਹੁਣ ਹਰੀ ਸਿੰਘ
ਦੇ ਹਥੋਂ ਔਕੇ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ? ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਨੂੰ
ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ? ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਛਟਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਹੀ ਉਚੱਕਾ
ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ ਕਿਉਂ ਨਾ
ਹੋਣ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਸਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ ਦਾ
ਤੜਕਾ।

ਭਾਵ:— ਬਾਹਰਲੀ ਭੜਕ ਬਹੁਤ, ਪਰ
ਵਿਚੋਂ ਖਾਲੀ। ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ
ਗੰਦ-ਮੰਦ ਜਾਂ ਜੂਠ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ
ਪਰ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਛੋਹ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵੀ
ਨਕ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂ ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਤਾਂ
ਕੋਈ ਬੜਾ ਸੁਹਣਾ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਰਹੇ, ਪਰ
ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਗੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮੋਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਘਰ ਵਿਚ
ਤਾਂ ਬਿਲੀਆਂ ਕੁਤਿਆਂ ਦੀ ਜੂਠ ਤੋੜੀ ਖਾ ਜਾਂਦੀ
ਏ, ਪਰ ਅਜ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਲੈ ਨੀ, ਦਾਣੇ ਚਬ
ਲੈ ਤਾਂ ਆਂਹਦੀ ਏ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਰਹਿਮਤੋਂ ਲਗ
ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਤਾਂ 'ਉਸਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ
ਦਾ ਤੜਕਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ, ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੋ
ਨਹੀਂ ਖਲੀ। ਵੇਖੋ : ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ
ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਤ
ਅੜਾਉਂਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ
ਆਉਂਦੇ। ਅੱਖੇ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੋ
ਨਹੀਂ ਖਲੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਭਲਾ
ਤੁਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ (ਖੇਤ) ਦੀ ਮੂਲੀ
ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਤ
ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਫੜ
ਮਾਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ
ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਹਰ ਹੋਸੀਅਤ ਦਾ ਪੁਰਸ਼
ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ
ਹੋ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈ,
ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਚੰਗਿਆਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਭੁਲ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ
ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ
ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੀ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਸੁਖੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਲ ਤਕ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ। (ਸੰਗ)

“ਉਹ ਝੁਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾ ਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੋਰਿ।”

ਭਾਵ:— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੇਲਾ ਬੇਰੀ ਦੇ ਨੌੜੇ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ; (ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਬੇਰੀ ਝੁਲਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤਰ ਚੀਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਾੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— “ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥ ਉਹ ਝੁਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੋਰਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਰੰਧ : ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਮੰਨੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪੁਛਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ। ਤਤਾ ਜਿੰਨਾ ਭੀ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦਸਦਾ। (ਸੰਗ)

ਉਹ ਦਿਨ ਭੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਸਵਾਰੇ ਕੁੱਬਾ।

ਉਹ ਦਿਨ ਭੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫੜ੍ਹਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਲਬੀਰ ਨੇ ਚਾਰ ਮਿਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇਠਿਆਂ ਰੁਣਬੀਰ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬੋਧੇ : ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚੋਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਰੁਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੁਫਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਸੋਜਿਸਟਰੇਟ ਬਣਨ ਦੇ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਓ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਦਿਹਾੜਾ ਭੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ। (ਸੰ)

ਉਹ ਨਾ ਭੁੱਲਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਸ਼ਾਮੀਂ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ।

ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ਭੁੱਲਾ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਉਹ ਭੀ ਭੁੱਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਕਰ ਕੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰੇ ਤੇ ਮੁੜ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਦੁਨੀ ਚੰਦ—ਬਚੀਏ ! ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ, ਡੁਲਿਆਂ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ, ਉਹ ਭੁੱਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। ਤੂੰ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ। ਹੋਸ਼ ਕਰ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ)

(੨) ਭਾਈ—ਇਹੋ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ, ਤੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਖਵਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੱਛਾ ! ਉਹ ਭੀ ਭੁੱਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। (ਸ੍ਰੀ ਹਜਿਰਤ ਵਿਸਥਾਰ ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਬ ਘੜਾਨ ਨੂੰ, ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਨ ਨੂੰ।

ਉਹ ਨੱਬ ਘੜਾਂਦੀ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਨੱਕ ਵਢਾਂਦੀ ਫਿਰੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਸ਼ੇਰੀ ਤਨੱਕੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਦਾ ਅਫਸਰ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀਓਂ ਹਟਾਉਣ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਖੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਬ ਘੜਾਉਣ ਨੂੰ ਤੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਉਣ ਨੂੰ (ਸਿੱਧੇ ਹੋਏ ਫੁਲ-ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਭਲਾ ਮਾਨਸ ਕੇਹਾ, ਜਿਸਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਇਆ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਾਪ ਢਕੇ ਰਹਿਣ, ਪਰ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ : ਸ਼ਾਹ ! ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਲਾਮਾਣਸ ਕੋਹ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਿਆ, ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਅਣਖ ਮਰੀ ਹੈ ਨਾ ਭਲਮਣਸਉ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਆਦਰ ਜਾਂ ਸੁਖ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਫਸਰ ਬੜਾ ਦਿਆਲੂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਟਾਮੂ ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਮੋਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਵਿਚਾਰਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁਛ ਬੈਠਾ, “ਸੁਣਾ ਯਾਰ ! ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?” ਤਾਂ ਬਟ ਅਗੋਂ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।” (ਸੰ)

ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੋਝਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੂਸਰੇ ਕਵੀ ਹਾਸਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮਚੀ ਵੇਖ, ਜੀ ਵਿੱਚ ਖਿੜਦੇ, ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ‘ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ।’ ਜਦ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਪਰਵਾਨ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ? (ਬੰਬੀਹਾ ਬੇਲ-ਥਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ। ਜਾਂ ਉਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾ ਨਾਹੀਂ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਫਿਕ ਪਵੇ ਪਰ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੋਵੱਲੀ ਠੀਕ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਬੜੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਗਵਾਂਢਣ ਕਰਤਾਰੋ

ਬੋਲੀ, “ਛੱਡੋ ਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ‘ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਉਹ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਕੁਲਖਣੀ ਦੇ (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾਂ।

ਭਾਵ:— ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਹਿਮਤੋ ਭਜੀ ਭਜੀ ਆਈ ਅਤੇ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਰਮੋਂ ਜੱਟੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ, ਕੱਖ ਭੰਨ ਕੇ ਦੂਹਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਅਜ ਵੱਡੀ ਸੁਚੱਜੀ ਬਣ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਮਾਸੀ ਬੋਲੀ— ਅੜੀਏ ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ‘ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾਂ’। ਉਹ ਹੁਣ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਜੂ ਹੋਈ। (ਸੰ)

ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮ ਦਿਆਲ :

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੜੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਉਵੇਂ ਹੀ ਮਿੱਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਲੂ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟਿਚਕਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਨਾ ਬਦਲਿਓ। ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮਦਿਆਲ।” (ਸੰ)

ਉੱਕੀ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਕਲਾਏ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉੱਕੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਗਲਤ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਣ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਘੁਗੂ ਵੱਟਾ ਹੈ, ਇਲੂ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਬੂਠੀ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਦ ਦੇ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਉਹ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਕਲਾਏ”। (ਸੰ)

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ, ਦੋ ਵਧ ਕੀ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ? ਜਾਂ

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਔਖਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਠਨਾਈਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਲਾ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੇਹਲ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ । ਜੇ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੇ ਅਜੇਹੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਕੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਯਾਰਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛ ! ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਠੇਕਾ ਕਾਹਦਾ ਲਿਆ ਏ ਮੁਸੀਬਤ ਸਹੇੜ ਲਈ ਸੂ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ' । ਛੱਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਰਕਾਰ ਰਕਮ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਨਿਭਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰ)

ਉਗਵੇ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੇ ਚੰਦ ।

ਭਾਵ:— ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਵਡੇਰਾ ਜਾਂ ਵਧੇਰੀ ਮਾਨਤਾ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆ ਗਏ ਹਨ । ਖਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਸਾਡੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? 'ਉਗਵੇ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੇ ਚੰਦ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਭਾਵ:— ਜਿਵੇਂ ਸਰਾਫ-ਪਾਰਖੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਖੋਟਾ ਸਿੱਕਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਔਗਣ ਸੱਚੇ ਸਰਾਫ—ਰੱਬ ਪਾਸੋਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਕਲਰਕ ਐਡੀਟਰ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਅਸਲੀ ਐਡੀਟਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਕਲੀ ਐਡੀਟਰ ਦਾ ਪਾਜ ਖੁਲ ਗਿਆ । "ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਹਾਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧੰਨੋ—ਭੈਣੋ ! ਹੁਣ ਹੋਂਸਲਾ ਕਰੋ । 'ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੁਹਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਪੇ ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਵੇਲੇ ਕਰਤੂਤ ਗਵਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿਖਾਵੇ ਪਰ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੰਡਤ ਜੀ ਦਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਭੇਖ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਚਮੁਚ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਬਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਾ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । "ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਫਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗੁਣ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ! ਇਹ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਵਲ ਹੀ ਨਾ ਵੇਖ । ਜ਼ਰਾ ਅੰਦਰ ਬਾਤੀ ਮਾਰੋਗਾ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲਗੂਗਾ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ । “ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਡਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ” ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਮਾੜੀ ਤੇ ਇਟ ਨਾ ਧਰੀਏ, ਧੀ ਨਾ ਦਈਏ ਦੂਰ । ਇਟ ਡਿਗੂਗੀ, ਸੌਟ ਲਗੂਗੀ, ਧੀ ਮਰੂਗੀ ਝੂਰ ।

ਭਾਵ:— ਧੀ ਦੂਰ ਨਾ ਦੇਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵੀ ਨੇ ਖਿਆਲ ਦਸੇ ਹਨ ।

(ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ)

ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ ਜਾਂ ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਚੌੜ ਮਸੀਤ ।

ਭਾਵ:— ਉਜੜ ਹੀ ਉਜੜ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਮਾਲਦੀਨ—ਇਥੇ ਤਾਂ ਰੋਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ‘ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ’ । ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਕਾਹਦੀ ਹੋਈ ਹੋਈ । (ਸੰਗ)

ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ, ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ (ਦੇਰ) ।

ਭਾਵ:— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ, ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਗ ਭਰੀ—(ਗੁਜੇ ਵਿਚ) ਨੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ । ‘ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ’ । ਕਿਰਪੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਪੁਛ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਸੁਣ ਕੇ ਠੰਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਵੋਗੀਆਂ । (ਸੰਗ)

ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਾਂ ਉਜੜੇ ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਗਾਲ੍ਹੜ ਪਟਵਾਰੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਨਾ ਮਲੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ—(ਜੋਸ਼ ਵਿਚ) ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਿੱਤ ਲਏ ਹੋਣਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ, ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ, ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਚਿਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ’ । ਖੇਡਣ ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ)

ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੋਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛੱਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੋਖਾ ਕੰਮ ਛੱਡਵਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਆ ਸਾਂ । ਰਤੀ ਪਲ ਦਾ ਅਰਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ‘ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੋਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛੱਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ’ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਰੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ! ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਹੋਸਲਾ ਰਖੋ । ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ‘ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ’ । ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਲ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਰਸੂਖ ਵਧਾ ਲਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਟੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ, ਫੇਰ ਦਿਨ ਉਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਨਿਰੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਧਨਾਢ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ । ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਇਹੋ ਹੈ 'ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਟੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਫੇਰ ਦਿਨ ਓਹੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ, ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਾਧੀਨ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸੋ—'ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ', ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਾਇਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਸਾਥੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਉ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸੁਆਰਨ ਲਈ ਆਖਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਿਤਰ—ਉਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਓ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਆ ਚਲੀ ਜੇ । ਨਹਾਓ ਥੋਓ, ਕਿਸੇ ਆਹਰ ਲਗੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈਸੀਅਤ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕੱਠ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖਰਚ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਔਖਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਨੀ ਰਾਮ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਹੁਣ ਖਰਚ ਦੇ ਹਥੋਂ ਚੀਕਦੇ ਕਾਹਨੂੰ ਹੋ, ਮੱਥਾ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ । ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਸੀ 'ਉਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ' । ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਭਾ ਵੀ ਸਸਤੇ ਮੁਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਡ ਕਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਾਂ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆ ਵੀਰ ! ਛੇਤੀ ਆ ! ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਪਕ

ਗਈਆਂ ਨੀ । ਕਾਂ ! ਕਾਂ ! ਸੁਖ ਦਾ ਲਉਂ । ਸੁਲਖਣਾ ਲਉਂ । ਉੱਡ ਉੱਡ ਕਾਵਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਘਿਉ ਦੀ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ । ਦਸ ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਕਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

(ਸੁਭੱਦਰਾ : ਈਸ਼ਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ, ਸਾਵਣ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਆਲਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਯੋਗ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ—'ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ ਸਾਵਣ ਆਇਆ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਬਸ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਜਦ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਲੱਖਣੀ—ਭੈਣ ਜੀ ! ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ । ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਅਖਾਂ ਵੀ ਪਕ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਏਨਾ ਹੋਰਵਾ ਨਾ ਕਰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਡੇ ਪੰਖੀ, ਕੌਣ ਲੂਣ ਲਦੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਨਸਦਿਆਂ ਭਜਦਿਆ ਪਾਸੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਡਦੇ ਪੰਖੀਆਂ ਉਤੇ ਲੂਣ ਲਦੇ ਹੋ । ਨਠੜਾਂ ਭਜੜਾਂ ਤੋਂ ਕਦੀ ਕੰਮ ਸਰੇ ਨੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮੱਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ, ਭੀਖ ਦਵਾਰ (ਨਦਾਰ ਜਾਂ ਗੰਦਾਰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਬਾਬਤ ਪੜਚੋਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਾਹੀ ਸਭ

ਤੋਂ ਚੰਗੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਹੱਟੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟ ਨੌਕਰੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਬੜੇ ਠਰੁੱਮੇ ਨਾਲ) ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਨਾ ਮੰਨੋ, ਵਾਹੀ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਤਮ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਦਸਾਂ ਨੌਰਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਏ।

‘ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ ਭੀਖ ਦਵਾਰ’। ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਗੁਲਾਮੀ ਨਹੀਂ, ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—
ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ। ਵੇਖੋ: ‘ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ’।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ’ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਵੀ ਗਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦੇ ਗੋਲੇ। ਵੇਖੋ: ‘ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ’।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਭਲਾਮਾਣਸ ਦਿਸੇ, ਪਰ ਮਨ ਦਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਈ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਗੁਪਾਲ ਉਤੋਂ ਆਲਾ ਭੋਲਾ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦਾ ਗੋਲਾ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਪਤ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ।

ਭਾਵ:— ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਸਮਾਂ ਆ ਬਣਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰਿਆਣੀ—ਰਾਧਾ ਵੀ ਅੱਤੋਤੀ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਕਦੀਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੁਗਣ ਤੇ ਜਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੱਥਾਂ

ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ‘ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਤਲੇ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ। ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫੂੰ ਫਾਂ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕਰਜ਼ਾ ਹੀ ਚੁਕਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਅਸਾਂ ਤੇਰਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ, ਅਧੇ, “ਉਤੋਂ ਤਲੇਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ।” ਪਲੇ ਦੰਮੜੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵੱਡਾ ਰਾਟੀਕੀਨ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ, ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਮਾੜੇ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਮਕ, ਗਰਮਾਇਸ਼ ਤੇ ਚਿਣਗ ਨਹੀਂ, ਐਵੇਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾ ਖਰਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ‘ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ, ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

(ੳ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ। (ਅ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਕਦੇ ਨਾ ਚਲਿਆ।

ਭਾਵ:— (ੳ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ। (ਅ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨ ਚਲਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਹਸਦਾ ਹੋਇਆ) ਮਾਤਾ ਜੀ! ਵਡਿਆਂ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਲੀਹ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਅਜ ਕਲ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਣੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖਾਣ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਨੇ ਅਧੇ ‘ਉੱਥੇ ਨਾ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ’ ਹੁਣ ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ। ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੈਣ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਗਤ ਜੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਰੇ ਧਨ ਲੈਕੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੇ, ਧਨ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ੂਆਂ ਵਿਚ ਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਭਾਈ ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੈਣ।

(ਵਰ ਘਰ। ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖ ਕਰੇਨਿ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਭਿਆਗਤ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀ-ਅਨਿ ਜਿ ਪਰ ਘਰਿ ਭੋਜਨੁ ਕਰੇਨਿ॥ ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖਿ ਕਰੇਨਿ॥ ਅਭਿਆਗਤ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿ ਆਤਮ ਗਉਣ ਕਰੇਨਿ॥ ਭਾਲਿ ਲਹਨਿ ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਘਰਿ ਰਹਣੁ ਕਰੇਨਿ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਰਾਮ ਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ।

ਭਾਵ:— ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਜਾਂ ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਸਾਂਭੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਸਹੁਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਐਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਰਲ ਉਘੜੀ ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ ਤੋਂ ਘੁਸ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕੌਣ ਚੀਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਨਾਲ ਚੋਰੀ ਨਿਕਲ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ : ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ!

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਜਦ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਬੜੀਆਂ ਫੁੰਘੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਹੋ। ਕੀ ਉਧਾਰ ਦੀ ਕਿਤੇ ਮਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਰ ਗਈ? ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਮੈਂ ਮੁਕਾਰ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਦੇਇ, ਦੋਨੋਂ ਗਏ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰੁਪਏ ਤੇ ਯਾਰੀ ਦੋਵੇਂ ਗਵਾ ਬੈਠੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਹੁਦਾਰ ਦੇਇ ਦੋਨੋਂ ਗਏ'। ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਮਿਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ। ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ, ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਈ—ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਉਧਾਰ ਦੀ ਰਕਮ ਮੰਗੀ, ਉਹ ਅਗੋਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਿਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਹੀ ਵਰਜਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਲਿਓਂ ਦਿਓ, ਦੂਜੇ ਝਿੜਕਾਂ ਸਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ? ਜਾਂ ਉਧਾਰ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਨਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸੁਖਾਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਉਧਾਰ ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ' ਜੋ ਕਰਨਾ ਨਾ ਚੁਕਦਾ, ਤਦ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਉ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆਉਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ।

ਭਾਵ:— ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—“ਪਈ ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ”। ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਸੇ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ, ਝੂਠੇ ਸਾਕ ਬਣਾਏ ਹੋਏ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ : ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬ੍ਰਿਹੱ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੋਵੇ, ਕੰਢਾ ਦੂਰ ਜਾਪੇ ਤੇ ਹੌਲ ਉਠਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਸ ਗਲ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹਾਲੀ ਤਕ ਉਹੀ ਹਾਲ ਹੈ, “ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਵੇਖੋ : ‘ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ’।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਝੂਠਾ ਆਦਮੀ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਸੱਚਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ—ਸਮੇਂ ਦਾ ਚਕਰ ਵੇਖੋ, ‘ਸਾਧ ਬਝਦੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਹਨ।’ ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਝੂਠੇ ਸੱਚੇ ਬਣ ਬਣ ਪਏ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਜਾਂ

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਰਨ ਕੁਝ ਲਗੇ ਤੇ ਰਸਤੇ ਕਿਸੇ ਉਲਟੇ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ : ਉਸ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਾਂਗਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ।

ਭਾਵ:— ਉਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਗੇ ਕੀਤਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਪਹਿਰ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ। ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ ਗੁਰੂ ਅਰੀਦ ਸਿਰ ਉਪਰ ਧਾਰਾ॥

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ।

ਭਾਵ:— ਕੋਹਲੀ, ਖੁਖਰਾਣਾ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਹੈ। ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਹੱਠੀ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਰਖੀ—ਭਾਈ ਜੀ ! ਭਸੀਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਿਰਾ ਨਿੰਦੇ ਹੋ ? ਤੁਸੀਂ ਕੋਹਲੀ ਕੋਈ ਘਟ ਜ਼ਿੰਦੀ ਹੋ। ‘ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਹਾਕਮ ਪਰਜਾ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਪਰਜਾ ਉਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਕਲ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ ਖਾਜ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ। ਰਾਜੇ ਪਾਪ ਕਮਾਂਵਦੇ, ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।’

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ । ਜਾਂ
ਉਲਟਾ ਲੂਣ ਮਖੌਡੀ (ਮਿਆਣੀ)

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਵਾਧੂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸੇ ਥਾਂ ਉਹ ਵਸਤੂ ਹੋਰ ਘੱਲੇ ਜਾਂ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਜਾਣਾ ਸੀ । ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਆਪਣੇ ਸ਼ਿੰਝੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਇਕ ਟੋਕਰਾ ਲਈ ਜਾਵਾਂ ।” ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, ‘ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ’ । ‘ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ।’
(ਸੀ)

ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿੱਚੋਂ
ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਕੁਝ ਦਸਣਾ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਾਚੀ—ਰਹਿਮਤੋ ਨੇ ਤਾਂ ਹੋਂਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਅਖੇ ‘ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿੱਚੋਂ ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ’ । ਨਿਰਾ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦੀ ਹੈ । ਹੱਥ ਘੱਲੇ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਨਾਉਣੀ । ਵੇਖੋ :
ਗਲ ਦਾ ਗਲੇਣ ਬਣਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਐਵੇਂ ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਦੀ’, ਗਲ ਸਮੇਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਘੋਲ ਘਾਲ
ਲਾਹੀ । ਜਾਂ

ਉਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ
ਲਾਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਸਮਝ ਕੇ ਭੇਟ

ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮੋ ਨੇ ਸ਼ੀਲੇ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਿਆ, “ਭੈਣੇ ! ਤੂੰ ਕੀ ਕੀਤਾ ! ਦੇਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਛਤਰੀ ਦਿੰਦੀ, ਮੇਰੀ ਧੀ ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਛਤਰੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਸੀ । ਉਹੋ ਬਾਹੀ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਲਾਹੀ ।” (ਸੀ)

ਉਚਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ ।

(ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਭਾਵ:— ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ।
ਘਮੰਡੀ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਅਖੇ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਪਰ ‘ਉਚਾ ਚੜ੍ਹੇ ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ’ ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ, ਸੁੰਦਰ ਕੰਮ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਉਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਬੇ-ਦਿਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਓ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਕਣਕੀ ਛੇੜੀਏ, ਚੁਣ ਜਵਾਰੀ
ਖਾਏ । ਜਾਂ

ਉਠ ਕਣਕਾ ਛੋੜੇ, ਵਤ ਜਵਾਂ ਨੂੰ
ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਰੋਕੀਏ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ (ਜਿਵੇਂ ਉਠ ਨੂੰ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕਢੋ, ਪਰ ਉਹ ਮੁੜ ਤਾਰੇ ਮੀਰੇ ਤੇ ਹੀ ਆ ਪਵੇਗਾ), ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਉਂ ਉਠੇ ਦਾ ਖਾਵਣਾ, ਪਰ ਹਰ ਕਣਕ ਜਵਾਹਾਂ ਖਾਵੇ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਉਠ ਕਿਸ ਘੜੀ (ਪਾਸੇ) ਬਹੁ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਉਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੁ, ਅਜੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਵਾਟ ਤਾਂ ਲੰਮੜੀ ਏ। ਵਾਰਸ-ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਣਜ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਬਧੜੀ ਦਮੜੀ ਏ। (ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਉਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਵੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਦਸੀਏ। 'ਉਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਵੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ' ਧਨ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ, ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਰੋਂਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ (ਜਾਂ ਪੰਜਤਾਲੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਉ ਨਾਲੋਂ ਪੁੱਤਰ ਵਧ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਧ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਖੇਮ ਚੰਦ ਤਾਂ ਜੂਏ ਬਾਜ਼ ਹੀ ਸੀ, ਪੁਤਰ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਰੰਡੀਆ ਦੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਉਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਚੰਗਾ ਮਾਲ, ਖਟੇ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਏ ਜਾਲ।

ਭਾਵ:— ਉਠ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਨੌਰ ਹੈ। ਧਨ ਬੜਾ ਕਮਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਦਾ ਝਾੜੀਆਂ

ਤੇ ਕੰਡੇ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਹਾਡਾ ਮੋਹਣਾ ਤਾਂ ਉਠ ਵਰਗਾ ਮਾਲ ਹੈ, ਖਟਦਾ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਜਾਲ ਹੈ। ਵੇਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਮਾਉ ਵੀ ਬੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਰਚ ਬੜਾ ਹੀ ਘਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੋਲਾ ਹੋ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧੰਦਿਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੋਤਾ ਜਿਨਾ ਕੰਮ ਘਟਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਾ ਸੌਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ—“ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਕੀਤਾ ਕਰੋ” ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, “ਉਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੋਲਾ ਹੋ ਜਾਊ ? ਕਾਕਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਾਡਾ ਹਥ ਵਟਾਏਗਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਲੜ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸੁੱਖ ਹੁੰਦਿਆ ਵੀ ਦੁਖ ਪ੍ਰਜਣ ਦਾ ਸ਼ਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਂਤੀ : ਸੁਭਦ੍ਰਾ ! 'ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲੜ ਜਾਊ ?' ਤੇਰਾ ਐਨਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਣ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਉਹ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, ਉਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੋ ਹੋਏ। ਉਹ ਗਰੀਬਣੀ ਦੀ ਕਿਉਂ ਵਾਤ ਪੁੱਛੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ, ਕਿਧਰ ਉਠੇ ? ਵੇਖੋ : 'ਉਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੇਗਾ ?'

ਭਾਵ:— ਵੇਖੀਏ ਸਮਾਂ ਕਿਹੜਾ ਪਾਸਾ ਪਲਟਦਾ ਹੈ ? ਜਾਂ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਜ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਬਰਲਨ ਵਲ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । 'ਉਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਕਿਧਰ ਉਠੇ' ਰਬ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਉਠ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀ ।

ਭਾਵ:— ੧) ਜਦ ਵਿਹਾਂਦੜ ਕੁੜੀ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਚੰਗੇ ਕਦ-ਬੁਤ ਦਾ ਹੋਵੇ ।
੨) ਜਦ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਵਸ ਆਕੇ ਮਾਪੇ ਕਿਸੇ ਬੁਢੇ ਧਨਾਢ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਵੇਂ ਤਕ ਚਿੱਟੇ ਸਨ ।—ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਨਾ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਉਂ 'ਉਠ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀ' ਬਨ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰਾ । ਜਾਂ ਉਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਗੁੜਤੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੇਟੂ ਦੇ ਅਗੇ ਬੜੀ ਹੀ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਘਲੀ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਬੜੀ ਘਟ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਗਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਗਤ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਵੇਚਣ ਲਗਿਆਂ ਤਾਂ ਸਰਾਫਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਚਕਿਜਿਆਂ ਦਾ ਧੋਲਾ ਡਬਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ । ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਜਿਸ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਲਾ ਨਗ ਹੋਣਗੇ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਢਾਈ ਤੋਲੇ ਕਾਟ ਕਟ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਲੇਖੇ ਤਾਂ ਉਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੇਗੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਥੋੜੀ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੀਰੀਆਂ (ਨਕੋਲ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੜਬ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੋਗੀ ਨਾਲ ਨਸੀਹਤਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੀਰੀਆਂ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਉਠ ਨਾ ਰੰਨੇ, ਬੋਰੇ ਰੁੰਨੇ । ਜਾਂ ਉਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ, ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਚੰਗਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਮੰਦਾ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪਾਵੇ ਜਾਂ ਜਿਸਦਾ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਗ ਪੈਣ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹਕ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਹੈ ਪਰ ਰਾਮਿਆਂ ਤੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਐਵੇਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਅਖੇ ਉਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ । (ਸੰ)

ਉਠਾ ! ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਅਨਤ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਆਪਣੇ ਨਿਤ ਦੇ ਕਰਤਵ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਇਹ ਤਾਂ ਉਠ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰਦੂ ਲਾਅਨਤ । ਅਡੀ ਖੋੜੇ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਪਰ ਇੱਕ ਉਹੋ ਚੰਗਾ ਸਮਝੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿਤ ਵੀ ਹੋਵੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

(੨) ਸੋ ਇਹ ਤਾਂ ਉਠ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਅਨਤ ਤੇ ਲਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ

ਲਾਅਨਤ। ਖੂਨ ਨਾਲ ਖੂਨ ਨਾ ਕਦੀ ਧੋਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਧੋਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਲੋਕ ਸਹਿਤ, ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੫੦-ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਯਰਾਨਾ ਤਾਂ ਬੜੇ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਢੇ, ਪਰ ਖਰਚ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਚੀਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਾਫ਼: ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਕੰਜੂਸੀ ਏਨੀ, ਅਖੇ ਕੜੇ ਨਹੀਂ ਘੜਾਨੇ। ਦੋਸਤੀ ਉਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ ਨਹੀਂ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਆਧੇ। ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਛੋਟੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਬਣਕੇ ਸੁਖ ਜਾਪੇ ਅਤੇ ਵਡੇ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਦੁਖ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਮੋਏ ਉਠ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦਾ। ਮੱਝ ਦਾ ਉਠ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਪਰ ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਮਾਸ, ਉਠ ਅਤੇ ਖਲ ਵੇਚ ਕੇ ਚੰਖੇ ਪੈਸੇ ਵਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੁੱਧਾਂ—ਮਾਈ ਸੁੱਖੀ ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ; ਪਰ ਜਦ ਤੋਂ ਇਹਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ ਹੈ, ਇਹ ਬੜੀ ਔਖੀ ਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਭਾਗ ਭਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਭੈਣ ਗਲ ਹੈ ਭੀ ਠੀਕ। “ਉਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਆਧੇ। ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ” ਵਡਪਣੇ ਵਿਚ ਦੁਖ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸਤਾਦ—ਜਾਹ ਓਇ ਪਰ੍ਹੇ, ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ, ਆ ਗਿਆ ਸਿਆਣਾ ਵਡਾ ‘ਉਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡਾਂ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਠਾ ਹੋਇਆ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ, ਭਰਿਆ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘਟੀਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—‘ਉਠਾ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ। ਭਰਿਆ: ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ’। ਉਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਜੋ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈਂਕੜ ਬਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਭਦਰਾ ਵਿਚਾਰੀ ਚੁਪ ਸੀ। ਉਹ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸੱਸ ਕੌੜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਹੌਲਾ ਪਾਇਆ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਹਲਾਂ ਕਵੀਆਂ। ਸੁਭਦਰਾ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਸੁਭਦਰਾ ਪੁੱਤਰ! ਤੂੰ ਹੀ ਸਬਰ ਕਰ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੁੱਤੀ ਕੁਪੱਤੀ ਹੈ, ਉਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦੇ ਹਨ।” (ਸੰ:)

‘ਉਂਧੈ ਭਾਂਡੇ ਟਿਕੇ ਨਾ ਕੋਇ ॥’

(ਰੁਦ੍ਰ ਗਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਗਿਆਰੇਰੀ)

ਭਾਵ:— ਅਮੜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਪੌਂਹਦੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਤੋੜੀ ਇਹ ਸਿਧਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਨੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸਿਖਣੀ। ‘ਉਂਧੈ ਭਾਂਡੇ ਟਿਕੇ ਨਾ ਕੋਇ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਓ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ, ਓ ਤੂੰ ਗਠੜੀ ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ?

ਭਾਵ:— ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖ। ਦੁੱਜਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੈਦੇ—ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਨਸ਼ੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਅਖੇ

ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜੇ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ਕਿ ਤੂੰ ਗਠੜੀ
ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ?

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ : ਸ਼ਰਫ਼)

ਉਹ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ । ਜਾਂ
ਉਹ ਇਕੋ ਸੰਨ ਦੇ ਚੋਰ ਹਨ । ਜਾਂ
ਉਹ ਇਕੋ ਬੈਲੀ ਦੇ ਚੱਟੇ ਵੱਟੇ
ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਟੱਲੇ ਜਾਂ ਜੱਥੇ
ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਿਚੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹੋਣ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਤੇ ਕੀ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਭੇ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ ।
ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖੋਗੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਕੀ ਦੇਉ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ ਪਿੰਨ
ਗਲੇਲਾ ਖਾਧੋ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ
ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਸ
ਰਖੇ ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ
ਆਪਣਾ ਝਟ ਟਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜੇ—ਉਹ ਕੀ ਕਰੇਗਾ
ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਸੇ ਦੀ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਉਹ ਤਾਂ ਮਰ ਮਰ
ਕੇ ਝਟ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ । 'ਉਹ ਕੀ ਦੇਉ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ
ਪਿੰਨ ਗਲੇਲਾ ਖਾਧੋ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹਦਾ ਸਿਰ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਦੇ
ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਥੋਂ ਹੀ ਰੁਪਇਆ ਲੈ ਕੇ
ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਂ ਤੇ ਠੋਕਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਘਾਟਾ
ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹੀ ਜੁੱਤੀਆਂ
ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਸਿਰ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ,
ਰੱਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ
ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ
ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦੁਖ-ਰੋਣੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸ

ਕਰੇ, ਤਦ ਤਸਲੀ ਢੇਣ ਲਈ ਦੂਜਾ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਲਵਿੰਦਰ—ਅਜ ਕਲ ਉਸਦੀ
ਗੁੱਡੀ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ, ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰ ਸਕਦਾ
ਹੈ । ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਉਹਨਾਂ
ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ, ਰਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

(ਉਹੀ) ਮੁੰਨੀ ਦੇ ਦੋ ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ
ਨਾੜਾ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ,
ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗਮੀ, ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਜਾਪੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਜਦ ਕਲਰਕ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ
ਉਹਦਾ ਇਹੋ ਖੁਬੜ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜੋ
ਅਫਸਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੂ ਤਾਂ ਭੀ ਉਹੋ 'ਮੁੰਨੀ ਦੇ ਦੋ
ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ ਨਾਲਾ ਹੱਥ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜੇ ਦਿੱਡ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਉਹ
ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ
ਜਾਵੇ, ਉਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਹ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ
'ਉਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ' । ਸਾਨੂੰ ਕੀ, ਦੂਜਿਆਂ
ਕੋਲ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਧਨ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ
ਡਿੱਠਾ । ਵੇਖੋ : ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਰਾਹ
ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।

ਭਾਵ — ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਇਕ ਮਾੜੇ
ਆਦਮੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਉਸ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ
ਅਗੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਈ ਸਜਣ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਉਸਤਤੀ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਕ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ ਨੇ
ਕਿਹਾ : ਭਾਈ ਫਡੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ 'ਉਹੀਓ ਮਿੱਠਾ
ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹੋ ਤੁਣਤੁਣੀ, ਉਹੀਓ ਰਾਗ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਉਹੀ
ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਰਜਿਆ ਜਾਵੇ,

ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਏਰਾ ਵਰਜਿਆ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ 'ਓਹੀ ਤੁਣਤੁਣੀ ਤੇ ਓਹੀ ਰਾਗ' ਹੈ । ਉਨਾਂ ਹੀ ਕੁਲਖਣਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ)

ਓਛੀ ਪੁੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਥੋੜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਪਾਰੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੁਕਾਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾ ਬੈਠਾ, ਪਰ 'ਓਛੀ ਪੁੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ । ਨਫਾ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਮੂਲ ਤੋਂ ਵੀ ਹਥ ਧੋਣੇ ਪਏ । (ਸੰਗ)

ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ! ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਨਵੇਂ ਅਰੇਭੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੋ, ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਚੋਧਰੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਾਹੀ ਦਾ ਰੰਮ ਛਡ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ 'ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ', ਸੋ ਉਹੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੋਂ ਤੋਂ ਕੇ ਮੁੜ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਨੇੜੇ, ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਦੂਰ । ਜਾਂ

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਵਿੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਥਾਂ ਰਤੀ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋਣ, ਉਥੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ—ਗਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਇਆ ਜੀ ਸਚੇ ਹਨ, 'ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਵਿੱਥ' ਭਾਵੇਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਸਹੀ, ਪਰ ਫਰਕ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ । (ਸੰਗ)

ਉਂਗਲੀ ਫੜ, ਪੋਂਚਾ ਫੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਥੋੜੀ

ਜਿਹੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੇ ਦੁਣੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜੀ, ਤੁਸਾਂ ਹੋਂਚਾ ਫੜ ਲਿਆ । ਸਜਣ ਜੇ ਬਾਂਹ ਦਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਲਈਦੀ । (ਸੰਗ)

ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਐਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਰਸੀ ਨੂੰ ਚਰਸੀ ਮਿਲੇ, ਭੰਗੀ ਨੂੰ ਭੰਗੀ । ਮਿਲਦੀ ਏ ਚਾਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਓਹੀ ਜਿਹੜੀ ਦਿਲ ਨੇ ਸੀ ਮੰਗੀ । ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ । ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਕਾਹਦਾ ਗਮ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਅ

ਅਉਸਰ ਚੁਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ:— ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਸਮਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗਾਂ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੰਸਾਰ ਨਾ ਚੁਕਾਵੇ । ਫਿਰ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰ ਦੇਹ ਧਰ ਕਰਮਾਂ ਅੰਦਰ ਫੇਰ ਫਸਾਵੇ । ਅਉਸਰ ਚੁੱਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

'ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨ ਰਹਾਇ ॥'

ਭਾਵ:— ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਆਪ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨ ਰਹਾਇ ॥ ਜੋ ਉਪਜੈ ਸੋ ਥਿਨਸਿ ਹੈ ਦੁਖੁ ਕਰਿ ਰੋਵੈ ਬਲਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

**ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੋਂਕਦੇ ਨੇ । ਜਾਂ
ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੋਂਦੇ ਨੇ ।**

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ, ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਓਏ ਕਰਮੂ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰ । ਹਰ ਗੱਲ ਦੀ ਅੱਤ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਛੱਡੀ ਜਾ । ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਕਤੂਰੇ ਭੋਂਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ । (ਸੀ)

**ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਬੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ । ਜਾਂ
ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਬੁੱਕਿਆ ਆਪਣੇ ਤੇ
ਪੈਂਦਾ ਏ ।** ਵੇਖੋ : ਚੰਨ ਦਾ ਬੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਉਂਜਾਂ ਪਿਆ ਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਧਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਬੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੋਛਾ-ਪਨ ਦਿਸਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

**ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ, ਖਜੂਰ ਤੇ
ਅਟਕਿਆ (ਅੜਿਆ)**

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਜੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚੋਂ ਬਰੀ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਚਾਣਚਕ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਆ ਪਈ । ਵਿਚਾਰਾ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀ ਬਿਪਤਾ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈ । ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ ਖਜੂਰ ਤੇ ਅੜਿਆ । (ਸੀ)

ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂ ਭੜਿੱਚੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰੀ ਚੰਦ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਅਫਸਰ ਸੀ । ਵੇਖੋ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਗੇੜ, ਇਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਨ ਨਾਲ ਨੌਕਰੀ ਭੀ ਗਈ ਤੇ ਧਨ ਭੀ । ਅਜ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂ ਭੜਿੱਚੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ ।

ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਤੋ ਦੀ ਧੀ ਚਲਾਕੜੀ ਜਿਹੀ ਸੀ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ' ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲਗੇ ।

(ਅਦਬੀ ਅਫਸਾਨੇ—ਜੇ: ਫਜ਼ਲ-ਦੀਨ)

ਅਸਾਂ ਪਾੜਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਸੀਓ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜੇ ਤਾਂ ਆਪ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪਿਉ ਮਾਂ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਸਹਿਤੀ, ਲਜਾ ਤੋਂ ਗਲ ਹੋਈ । ਪਾੜਿਆ ਅਸਾਂ, ਸੀਆ ਜਿਉ ਜਾਣੈ, ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ॥ (ਹੀਰ ਦਮੋਦਰ)

**ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਉਣ ਨੂੰ
ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ।**

ਭਾਵ:— ਚੀਮਿਆਂ ਤੇ ਚੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਦਸਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਵਖ ਵਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੋਧਰੀ—ਇਹ ਚਾਰ ਭਰਾ ਵੀ ਅਨੱਖੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਲ ਵੀ ਉਂਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਉਂਝੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਤਕ ਵੀ ਨਾ, ਅੱਖ 'ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ । (ਸੰਗ)

ਅਸੀ ਖਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਵਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਅਸੀਂ ਬੇਅੰਤ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਅਸੀਂ ਖਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਵਦੇ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਗਵਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿਕੈ ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਹਉ ਪਾਪੀ ਵਡ ਗੁਨਹਗਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਜੀਉ ਲੇਖੈ ਵਾਰ ਨਾ ਆਵਈ ਤੂੰ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸਲੋਕ ਮ: ੩)

ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਆਸ ਰਖਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਔਕਤਾਂ ਦਸੇ ਤਾਂ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਅੱਕ ਕੇ ਟੁਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਂਝਾ—ਨਾਥ ਜੀ ! ਪਿਆਰੀ ਹੀਰ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਦਾ ਸੁਰਮਾਂ ਜੇ, ਉਹਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਕਦੇਤ ਨਹੀਂ ਜੇ ਰਹਿਣਾ । ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਉ, ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਜੋਗ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ ਲਾਹ ਲਓ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਸਬੂਤ ਕਰ ਦਿਉ । ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਦੀ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਬਤਾ ਫਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦਿਨ ਨੂੰ ਧੁੱਪ ਚੰਗੀ ਕੜਕਵੀਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਠੰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿਤ ਬਦਲਦੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ ਚੰਦਰਕਾਂਤਾ ਦਾ ਵੀ । ਅਖੇ ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪਾਂ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ । ਕਦੀ ਹੰਸੂ ਹੰਸੂ ਕਰਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਂਦੀ । (ਸੰ)

ਅਸ਼ਰਫੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜੀਆਂ ਤੇ

ਨਿਕਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸੰਭਾਲ ਕਰੇ, ਪਰ ਚੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁਟਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਦਿੱਤੀ—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ? “ਅਸ਼ਰਫੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ” ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । ਭਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਰਖਣੇ ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਕਥਾਬ ਉਡਾਣੇ । (ਸੰਗ)

ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ, ਸਭ ਗੱਲ ਅਪੁੱਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਪੁੱਠੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਜਲਿਆ, ਨੰਡੇ ਗਈ ਨੇਂ ਆਈ ਤੇ ਉਠੀ ।

ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ ਸਭ ਗੱਲ ਉਪਠੀ ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਹਿਮਕ ਕਪੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੂਰਾਂ—ਮੀਆਂ ਜੀ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਹਿਮਕਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਹੀ ਕਪ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਵਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਕਲ ਤੁਹਾਡੀ ਕੌਣ ਬਾਂਹ ਫੜੇਗਾ ? (ਸੰ)

**ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ ।
ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ ।**

ਭਾਵ:— ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਉ ਜੀ ! ‘ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ, ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ ।’ ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ ਕੋਈ ਸੋਖੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ । ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਉਤੇ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਕਰਨੀ ਦਾ ਫੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਹੈ 'ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਹਥੋਂ ਹਥ ਨਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਕ ਬੀਜੇ ਤੇ ਅੰਬ ਖਾਵੇ (ਲੋੜੇ)

ਭਾਵ:— ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤੇ ਮਾੜਾ ਕਰੇ ਪਰ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਨਿਹਾਲੀ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਬੀਜੇ ਤਾਂ ਅੱਕ ਪਰ ਆਸ ਕਰੇ ਅੰਬ ਖਾਉਣ ਦੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤਾਂ ਵੇਖੋ। ਹਾਲਤ ਓਹਦੀ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਕੁਝਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਵਡੇ ਖਤਰੇ ਸਹੇੜਦੇ ਹਨ, ਓਹੀਓ ਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਰਾ ਜੀ, ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਭੁੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਘਰ ਬੈਠਾ ਉਥਾਸੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਓਹਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਮੂਰਖ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਧਨ ਪਾਤਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਸਰਨ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਦੀ ਜੋੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਦਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਕਲ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਬੁੱਲੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਅਕਲ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪੋ—ਭੈਣ ਕੀ ਦਸਾਂ? ਸਤਵੰਤ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਬਲਵੰਤ

ਸਿੰਘ ਬਾਵਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸਤ ਵਿਅਸਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਬੁੱਲੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਵਡੇਰੇ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਪੁਤ, ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਅਗੇ ਮੁੜ ਨਾ ਬੋਲੀਂ। 'ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ'। ਉਹ ਜੋ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲ ਵੱਡੀ (ਬੜੀ) ਕਿ ਭੈਂਸ (ਮਹਿੰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਦ ਬੁਤ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੀਰਕ ਬਣਤਰ ਤਾਂ ਦੁਬਲੀ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਉਹ ਨਿਰਾ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗੁਥਲਾ, ਰਾਮ ਦੇਂਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਭਾਰਾ ਹੈ, ਅਕਲ ਮੋਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਨਾ ਭਿੜਨਾ ਐਵੇਂ ਮੁਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਅਕਲ ਬੜੀ ਕਿ ਭੈਂਸ'। (ਸੰ)

ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਦਾ ਕੋਰ—ਭਰਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਰਜਦੀ ਰਹੀ, ਬਸੰਤੇ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਨਾ ਪਾਉ। ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਸੋ, ਬੜਾ ਨਫਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ 'ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ

ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ
ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ? (ਸੰਗ)

ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ । ਜਾਂ
ਅਕਲ ਕਿਸ ਖਾਤੇ ਸੁਟੀ ?

ਭਾਵ:— ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਦਾ ਕੋਈ
ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਉਡ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ
ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗੜਦਾ ਜਾਪੇ
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬਾ ! ਸਿਆਣਿਆਂ
ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਏ 'ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ' । ਸ਼ਾਹ
ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਜੋਟਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ । ਅਕਲ ਕਿਹੜੇ ਖਾਤੇ
ਪਾਈ ਸੁ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

'ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ
ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥'

ਭਾਵ:— ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ
ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ
ਨਾਲ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਅਕਲਿ ਏਹ ਨਾ ਆਖੀਐ
ਅਕਲਿ ਗਵਾਈਐ ਬਾਦਿ ॥ ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ
ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥ ਅਕਲੀ ਪੜਿ ਕੇ ਬੁਝੀਐ
ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ
ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ ॥' (ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ
ਆਖੈ ।

ਭਾਵ:— ਅੱਕ ਦੀ ਖੱਖੜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ
ਅੰਬ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ । ਅਰਥਾਤ ਅਸਲੀ
ਚੀਜ਼ ਨਕਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆ ਕਿਉਂ
ਵੁੜੀਐ ਦਾਖੈ । ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ
ਆਖੈ । (ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ

ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ
ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਸੋ—ਨੀ ਕੋਈ ਚੌਜ ਦੀ ਗੱਲ
ਕਰ, ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ,
ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ' । ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ
ਕੀ ਹੈ ? ਉਂਜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਸਿਰ ਖਾਂਦੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈਂ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਅੱਖ ਦੀ ਬਰਕਤ ਜਾਂ
ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੇ ਸਿੰਘ—ਬਲਵੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ !
ਇਹ ਸਚ ਜੇ ਕਿ ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ । ਅੱਖ ਦੀ
ਕੀਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਅੱਖੇ ਵਿਗੜਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਦਾ
ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ, ਕੱਜਲ ਲੈ ਗਿਆ
ਕਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ
ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਤੇ ਉਹ ਕੰਮ
ਬੇਖਬਰੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਖੇ 'ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ ਤੇ ਕੱਜਲ
ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਂ' । ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਠੋਕਾ
ਲੈਣ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਫਾਰਸ਼
ਪੁਆ ਕੇ ਠੋਕਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਲਾਲ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ
ਵਰਗੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੂਪ ਦਸਣਾ
ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ—ਸਾਡੀ ਲਾਜੇ
ਤਾਂ ਐਨੀ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਬੰਦਾ ਕਹਿ
ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਖੇ ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ ਵਰਗੀ ।
ਅਜੀਂ ਕਦੀ ਵੇਰ ਉਪਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਏਈਏ ਤਾਂ
ਕਾਂ ਦੋਜ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਨਾਉਂ
ਇਲਮਦੀਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਲਫ਼ੋਂ ਬੇ
ਨਾ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ
ਵਿਦਵਾਨ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ
ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ
ਕੁਝ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਨਿਰਾ ਮਾਧੇ ਦੇ ਮਾਧੇ । ਨਾ
ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ
ਸਮਰਥਾ ਹੈ । ਚੋਧਰਪੁਣਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ । ਉਸ
ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ
ਨਾਉਂ ਇਲਮਦੀਨ' । (ਸੀ:)

ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ
ਹਰਗਿਜ਼ ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ
ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰਤੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ
ਹਰਗਿਜ਼, ਕਿਉਂ ਹੋਨਾ ਦੇ ਸਮਝ ਗੁਮਰਾਹ ਕਾਜੀ ।
(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਤੇ ਨਾਂ ਨੈਣ ਸੁਖ ।
ਜਾਂ

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ
ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਪਾਂ ਬਾਹਲੀਆਂ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੈਨਾ—ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਬਰਕਤ
ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ? ਪੇਕਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ
ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਏ ਤੇ
ਅਗਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਰੰਗ ਲਾਏਗੀ । ਅੱਖੀਓਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ
ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ
ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਧਨਾਢ ਖਤਰੀ
ਹਰਜਸ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਪੱਤਨੀ ਮਾਈ ਸਭਗਾਈ,
ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਖੋਜੀ ਨੂੰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦੈਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ
ਨਾਲ 'ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ' ਪੈ ਗਈ ।

(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

'ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰਤਿਆ
ਪਰਧਨ ਰੂਪ ।' (ਗੁਰਬਾਣੀ)

ਭਾਵ:— ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ
ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ
ਅੱਖੀਆਂ ਦਾ ਸੂਤਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—

“ਮਨ ਕਾ ਸੂਤਕੁ ਲੋਭੁ ਹੈ ਜਿਹਵਾ ਸੂਤਕੁ ਕੂੜ ॥

ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰ ਤਿਆ ਪਰਧਨ ਰੂਪ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਸੇ
ਦਾ ਦੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸੋਗ ਦਸੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ
ਸੋਗ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਦਾ ਪਤੀ
ਮਰ ਗਿਆ 'ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ' । ਜਿਸ
ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ, ਲਟਾਕੇ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ
ਆਖਦੀ ਹੈ, ਪਤੀ ਦੇ ਹਾਵੇ ਨੇ ਮਾਰ ਛਡਿਆ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ (ਡੱਟਾ,
ਵੱਟਾ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ
ਹੋ ਬਦਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦਾ ਵਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ,
ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਨਾ ਲਗੇ । ਇਸ ਚੰਦਰੇ ਵੈਰੀ ਦੀ
'ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ' ਹੀ ਰਹੇ ।

(ਕੋਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ
ਬਹੇ ਨਿਲੋਜ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਓਹ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਅਖੇ 'ਅੱਖੀਂ' ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੜ ਥੋਹ ਨਿਲੋਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੀਂ ਦਿਸੇ ਨਾ, ਨਾਉਂ ਚਿਰਾਗੇ।

ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ:—

(ਵੇਖੋ : ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ)

ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਜਾਂ

ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੋਹਰਾ ਖਾਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ ਤਦ ਅਗੋਂ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਜੀ ! ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ। ਪਰ 'ਅੱਖੀਂ' ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਥੋਂ ਮੱਖੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੀ ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

'ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕ ਪਕੜਹਿ ਨਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰੁ ॥'

ਭਾਵ:— ਪਖੰਡੀ ਲੋਕ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਨਕ ਪਕੜੀ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੱਖਾ ਦੇਣ ਲਈ।

ਵਰਤੋਂ:— “ਕਲ ਮਹਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ॥ ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕੁ ਪਕੜਹਿ ਨਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰ ॥” (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਖੀਓਂ ਦੂਰ ਸੋ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਦੂਰ ਰਿਹਾਂ ਪਿਆਰ

ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਿਆਂ ਅਜ ਪੂਰੇ ਛੀ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਕੋਈ ਖਤ ਪਤਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੋਈ ਸੁਖ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਾਲ ਤਾਂ ਬੜੀ ਤੜਫੀ, ਪਰ ਹੁਣ 'ਅੱਖੀਓਂ' ਦੂਰ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਬਣਾ ਕੇ ਸਬਰ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ ਹੈ। (ਸੰ)

ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ 'ਗੁਲ-ਬੀਬੀ'

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਦਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰੋ—ਜਸੇ ਰਾਣੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। 'ਅੱਖੀਆਂ' ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ ਗੁਲਾਬ-ਬੀਬੀ, ਜੋ ਉਹ ਹੈ ਉਹ ਤੁਹਾਥੋਂ ਗੁਝੀ ਨਹੀਂ। ਉਪਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਬਣ ਬਣ ਥੋਹ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਹਾੜ ਉਹਲੇ। ਜਾਂ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ, ਤਦ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੇਜਵੰਤ ਕੌਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਢੇਰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲ ਜਾਣੀ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੇ'। ਗਿਆਂ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਲੈਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੋਹਣੀ—ਨੀ ਬੀਲਾ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਰਕੀਆਂ, ਮੁਰਕੀਆਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮੁਰਕੀਆਂ ਤੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੈ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਆਂ। 'ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ', ਨਾ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੇ

ਨਾ ਲਿਆਏਂਗੀ, ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ। (ਸੰ)

ਅੱਗ ਖਾਉਂ, ਅੰਗਿਆਰ ਹਗੂੰ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਜਿਹੜਾ 'ਅੱਗ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਗਿਆਰ ਹਗਦਾ ਹੈ' ਨਿਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਫੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰ)

ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭਖ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ—ਚਾਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰ। 'ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਏ'। ਜੇ ਤੂੰ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਆਪੇ ਬੋਲ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਊ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ, ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਗ ਦਾ ਡਰਿਆ (ਦੱਧਾ), ਟਟਹਿਣਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਏ ? 'ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ'। ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਇਹਦੇ ਹਥੋਂ ਦੁਖ ਜੂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਬੰਧੀ ਲੰਬੂ ਲਾਣ (ਮੁਰਦਾ ਫੂਕਣ) ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪ ਲਾਲ—ਪਰ ਫੇਰ ਬਰੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ'।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਿਸ ਗਲੋਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਗਲ ਪਰਾਏ ਘਰ ਲਈ ਚੰਗੀ ਲਗੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਬਸੰਤਰ, ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ। 'ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਉ ਤੇ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ'। ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਹਮਦਰਦੀ ਏ ਸਾਡੇ ਨਾਲ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਾ ਹੋਇ।

ਭਾਵ:— ਕਾਰਨ ਬਿਨਾ ਕਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਬੇਬੇ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ ਸਚੀ ਹੈ ਕਿ ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਜੀਜਾ ਜੀ ਰੁਸੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ, ਵੇਖੋ ਨਾ 'ਅੱਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ, ਖੂਹ ਪੁਟੇ।

ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ, ਮੀਂਹ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਬਾਹ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੋਚੇ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਂ ਜੀ ! 'ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀਂ ਖੂਹ ਪੁਟੇ' ਕੰਮ ਦੋਂਦੇ ਹਨ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸੁੱਤੇ ਰਹੇ ਸੀ ? ਹੁਣ ਆ ਬਣੀ ਤੇ ਚੀਕਦੇ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੋਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ:— ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਗੜ ਬੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਵਿਚਾਰ ਕੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਲਾ ਟਪਾਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸ—ਮਹਾਰਾਜ, ਪੁਛਣਾ ਸੁਖ ਵੇਲੇ, ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਹਫੜਾ ਤਫੜੀ ਹੁੰਦੀ ਏ। 'ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੋਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?'

(ਖੇਡਣ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ ।

ਭਾਵ:— ਦੁਖ ਵਿਚ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਚਾਚੀ ਜੀ ! ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਉਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਚਿੰਠੀ ਆ ਗਈ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ, ਦਸੋ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ।

ਭਾਵ:— ਘਰ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਵਾ ਘਰ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖੋ ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲੀ (ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕ) ਬਣ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਥਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ ਤੇ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਜੱਫਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕਰੇ ।

(੨) ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਕਢ ਲੈ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਘਰ ਸਾਂਭਿਓ ਈ,
ਏਹ ਤੇਰਾ ਸੀ, ਵੀਰ ਨਾ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ।
ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਰ ਹੀ ਵਗੇ ਹੀਰੇ,
ਜਿਹਾ ਖੋਹਿਆ ਈ ਦੇਵਰ ਭਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੁਥ ਆਇਆ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਨੱਸੇ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ—ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਤੂੰ ਅਨੋਖਾ ਜਿਹਾ ਪੁਰਸ਼ ਏਂ, ਤੂੰ ਹੱਥ ਆਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਏਂ । ਵੇਖੀਂ ! ਕਿਤੇ ਉਹੋ ਹਾਲ ਨਾ ਕਰਾ ਬੈਠੀਂ ਅਖੇ 'ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਗੇ ਹੀ ਅਕਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਕਰਾਂ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆਏ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਨੌਕ ਸਿੰਦ ਕਰ ਛਡੀ ਨੇ, ਅਜ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । 'ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ, ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ:— ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੱਧਾ ਤੁਰਾਂਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਨੇ ਰਾਮ ਰਤਨ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਘੁਟ ਲਿਆ ਤੇ ਪੂਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ਼ ਕੇ ਰਿਹਾ 'ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ਉਵੇਂ ਕਰ 'ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ ।'

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ । ਜਾਂ

ਅਗੇ ਵੱਟਾਂ ਜੇਵੜੀ, ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਦਾ ਜਤਨ ਤਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਵਿਗੜਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਕੌਰ—ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਹੈ ਲਾਇਕ ਪਰ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਤੇ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, 'ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ' ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨੰਬਰ ਘਟ ਆਏ ਹਨ । (ਸੰ)

ਅੱਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ ਕੋਹੀ
ਰਾਤਿ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ)

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਨੂੰ ਪਾਲਾ ਕੀ ਕਰ
ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ
ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— “ਅੱਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ
ਕੋਹੀ ਰਾਤਿ ॥ ਚੰਦ ਅਨੁਰਾ ਕਿ ਕਰੇ ਪਉਣ ਪਾਣੀ
ਕਿਆ ਜਾਤਿ ॥”

ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ, ਕਰਮਾਂ ਦਾ
ਖਟਿਆ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨ ਕਮਾਉਣ
ਲਈ ਪਰਦੇਸ ਭਾਗੇ ਪਰ ਪੱਲੇ ਘਰ ਵਾਲੀ
ਮਜ਼ੂਰੀ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੀਆਂ ਜੀ ! ਕਿਹੜਾ ਪਾਪੜ
ਨਹੀਂ ਵੇਲਿਆ ਹੋਣਾ ਮੈਂ ! ਦੇਸੋਂ ਪਰਦੇਸ ਗਿਆ ।
ਪਰ ‘ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ’
ਉਥੇ ਵੀ ਉਹੀਉ ਹੁਹਾੜੀ ਤੇ ਉਹੀਉ ਵੰਞਾ । ਭੈੜਾ
ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ, ਮੁੜ ਪੈ ਗਈ
ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੇ ਹੀ
ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ
ਰਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਮਨ ਨੇ ਫੁੰਡ ਕਰਨੀ ਸੀ,
ਉਹੋ ਤਾਂ ਗੁਆਚਾ । ‘ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ ਸੀ, ਉਤੋਂ ਪਈ
ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ’ । ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਧ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਤੇ
ਬੁਧ ਮਨ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਕਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ
ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੁਸ਼ਪਾ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਉਸ ਦੇ
ਦੁਖ ਦਾ ਹਾਲ ਕੀ ਦਸਾਂ ? ‘ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ’
ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ
ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਹੀ
ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਲਾਡ
ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਣ-ਮੌੜ ਬਣਾ
ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੀਜੀ— ਨੀ ਬੀਬੀਏ ! ਚੋਧਰੀ
ਨੇ ਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਲਾਡ ਲਡਾ ਕੇ ਕੋੜੀ ਵੇਲ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰ
ਦੜਾ ਲਿਆ ਏ, ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਥਾਕੀ ਹੁਣ ਇਹਦੇ
ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹਦੀਆਂ
ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਅਥੇ
‘ਅੱਗੇ ਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ ਚੜ੍ਹੀ
ਅਸਮਾਨ ।’ (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਫੀਟੋਜ਼ਦੀਨ)

ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਖਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੰਮਰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ
ਓਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੇਬੇ—ਬੱਚੀ ! ਹੋਸ਼ਲਾ ਕਰ ਤੇ
ਨਿੰਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰ । ‘ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ
ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ’ ਦਰ ਵਹਿ ਪਏਂਗੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਉਠਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ
ਮੰਦੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ
ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ
ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਵਿਗੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਓਏਂ ਮੇਰਾ ਜਨਮ-ਦਿਨ ਸੀ,
ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਜਿਹੜੀ ਰੋਜ਼ ਸਾਡੇ ਘਰ
ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਨਾ ਆਈ । ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ
ਉਚੇਚਾ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਏ । ਬੜਾ ਮਨਾਇਆ, ਪਰ ਮਾਸੀ
ਜੀ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਸੇ
ਵਿਚ ਕਈ ਗਲਾਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, ‘ਅੱਗੇ
ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਮੰਦੀ ।’ (ਸੰ)

ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਗ ਗਈ, ਪਰ ਤਨਖਾਹ ਅਗੇ ਪੰਜਾਹਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਬੁਗੇ ਵਿਚ ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ । ਚਾਰ ਅਸੀਂ ਵਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਪੰਜ ਮੇਰੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ, ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਵੀਰ ਸਨ । ‘ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ’ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਮੂੰਹ ਤਕ ਸੀ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਗਲ)

ਅੱਗੇ ਭਾਬੇ (ਜਾਂ ਨਾਨੀ) ਨੱਚਣੀ, ਨਾਲ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ । ਜਾਂ

ਅੱਗੇ ਬੀਬੀ ਟੱਪਣੀ, ਮਗਰੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਗੜਗੜ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਅੱਗਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਲ ਕੇ ਵਧੀਕ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਅੱਗੇ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੇ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਆ ਬਣੀ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਜਨਾਵਰ ਭੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਹਲਣੇ ਢੁੰਡਦੇ ਥਕ ਰਹੇ ਹਨ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਬਦਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਵੀ ਭੇੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭੈੜਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਦਿਨ ਭੁਲ ਭੁਲੇਖੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਛੇੜ ਬੈਠਾ । ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਚਮੁਟ ਹੀ ਗਿਆ । ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ ।’ (ਸ੍ਰੀ)

ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ

ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਭੈਣ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਈ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ । ‘ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ’; ਸਹੁਤੀ ਗਲ ਵਧਾ ਕੇ ਆਖਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਪਾਸੀਂ ਦੁਖ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਤਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਧੇ ਵੀ ਵਫ ਵਫ ਖਾਣ । ‘ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ ।’ (ਸ੍ਰੀ)

ਅਛਾ ਨਾਮ ਖੁਦਾ ਦਾ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗਣਹਾਰਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭੈਣ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ, ਪਰ ਵੇਖੀਂ ਖਾਂ ਕਲੂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਤਨਾ ਕੁਫ਼ਰ ਤੋਲਿਆ । ਅਗੋਂ ਜੋਗਿੰਦਰ ਬੋਲੀ, ਭੈਣ ! ‘ਅਛਾ ਨਾਮ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ।’ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਭੁਲ ਹੋਣੀ ਸੰਭਵ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਜ ਦੇਥੇ ਕਲੂ ਉਥੇ, ਹੋਰਾ ਢੇਰੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਲੇਖੇ ਜਾਂ

ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲ ਹੋਰ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਲਾਭ ਨਾ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜਿੰਦਰ—ਮੀਆਂ ! ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਏ । ‘ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲੂ ਹੋਰ’ ? ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਵੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਮੀਂਹ ਪਿਆ । ਜਾਂ

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਰੋਬ ਤੁੱਠਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਚਿਰਾਂ

ਪਿਛੋਂ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਹੋਈ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਓ, ਵੀਰ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ! ਇਨ ਖਤ ਪਾਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਨਹੀਂ! ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਕਿਧਰੇ ਰੋਥ ਤੁਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਾ ਛੱਡੋ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਝਟਾ ਪਟ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰ—ਬਰਿਉ! ਇਹ ਗਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੋ ਕਿ 'ਅੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ।' (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੈ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਤੇ ਨਾ ਸੁੱਟੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੋਥ ਜਾਣੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਿਨ ਦੇਖਣਾ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ। 'ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।' ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਜ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈਏ। (ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ਵਾ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੋਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਾਫ ਸਾਫ ਉਤਰ ਦਿਉ। 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੋਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧੀ ਗਲ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹਾਂ, ਵਿੰਗ ਵਲੋਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟਾਪਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ।

ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਝਟਪਟ ਪਰਤ ਆਏ। (ਸੰਗ)

ਅਜ ਮੋਏ, ਕਲ੍ਹ ਚੋਥਾ।

ਭਾਵ:— ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਚੋਥੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਚੁਣ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸਵਾਹ ਸੁਟ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਗਏ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੁਲਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ—ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅਜ ਮੋਏ, ਕਲ੍ਹ ਚੋਥਾ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ। ਹਾਲੀ ਸਵਾਹ ਠੰਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਗ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। (ਸੰਗ)

ਅਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੁਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਸੰਤ ਨੂੰ ਮੋਇਆਂ ਅਜੇ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੀ ਗਲਬਾਤ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਸੰਤ ਨਾਲ 'ਅਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੁਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ)

ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥

ਭਾਵ:— ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਜਤਨ ਦਿਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖਤ ਬਾਰੇ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥
ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ; ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਰੁੱਝੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ। ਜਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਸੀਂ ਹੱਥ

ਹੀ ਲਾਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹਾਲੀ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਵੇਖਿਆ ਵੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੇਖ ਚੁਕੀ ਹਾਂ। 'ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।' ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਅਜੇ ਤੀਹ ਮੀਲ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਸੇਗਾ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਅਧੂਰਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਜਾਂ ਪੈਂਡਾ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕਾਹਲੇ ਨਾ ਪਵੋ ! 'ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ' ਏਨੀ ਛੋਟੀ ਫੌਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਗੜਿਆ ਕੰਮ ਥੋੜੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੌਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜਾ— 'ਬਈ ਭਰਾਓ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗਲ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਜੇ। 'ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ' ਜੇ ਇਸ ਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੋਰੇ ਰਵਾਨੀ ਵਾਲਾ ਕੁਖੌਤ ਇੱਥੇ ਵੀ ਹੋਕੇ ਹੀ ਰਹੂ'

(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਹੇੜੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਸੁਖ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਰੇਡੀਓ ਘਰ ਕੀ ਆਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲ 'ਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਖੋਚੇ ਰੋਜ਼ ਖਰਾਬ ਕਰ

ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਖਜ਼ਲ-ਖ਼ਜ਼ਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ' ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਜੇ ਗਈ, ਧਜੇ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਕੁਝ ਗਵਾ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਛੱਡਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਕਮਲਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਓ। 'ਅਜੇ ਗਈ, ਧਜੇ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ।' ਸਭ ਖਹਿ ਖੁਹਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਐਂਠ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਕੀਮ ਜਾਂ ਵੈਦ ਸਿਆਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਕੀਲ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿ ਪੂਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾ ਗਿਆ 'ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ'। ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਗਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਜਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜਮਾਣਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ ਪਰਤਾ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਠੀਕ ਨਾ ਉਤਰੇ, ਤੇ ਜਦ ਫਿਰ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਮਾਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਬਈ ਅਜਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜਮਾਣਾ ?' ਅੱਗੇ ਥੋੜੀ ਵੇਰ ਓਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਖੁਣੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸੋਚਕੇ ਕਦਮ ਰਖੋ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਇੱਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੇ ਹੋ ? 'ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ' ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਟਕੇ ਸੋ ਭਟਕੇ । ਜਾਂ

ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪੰਥ ਵਿਚ ਟੁਰਦਾ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਸਤ ! ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । 'ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਟਕੇ ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਇਹ ਸਮਝ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਲੋਕ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਣ ਹੋਣ ਤੁਲ ਹੈ, 'ਅਟਕੇ' ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਠ ਠਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ, ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ । ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ (ਦੁਕਾਨ-ਦਾਰ ਜਾਤ) ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਕੰਮੀਆਂ ਉਤੇ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਣਜ ਵਿਚ ਠਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਸੀਂ ਖਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਨਾ ਲਾਉ । ਇਹ ਉਤੋਂ ਪੋਲੇ ਤੇ ਵਿਰੋਂ ਪੀਢੇ ਜੋ । ਇਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁੰਨਣਗੇ, ਕਿ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਲਗਾ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ : 'ਅੱਠ ਠਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ । ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੰਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ

ਉਪਮਾ ਤੇ ਅੱਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਨਾ ਵਲੋਟੀ ਜਾਉ । ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰਖੋ । 'ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ, ਉਹ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਡਾ ਦਸੇ ਉਹ ਬੜਾ ਮੂਰਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਰ ਘਰ ਜਾਣੈ ਆਪਣਾ ਮੂਰਖ ਮਿਹਮਾਣਾ ॥

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ ਉਹ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਵੰਡਾਏ । (ਠਗਾਏ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲਾ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਰਹੇ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰਨ । ਉਹ ਤਾਂ 'ਆਪ ਠਗਾਏ ਲੋਕਾਂ ਭਾਣੇ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੀ ਲੰਘ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ 'ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਠਗਾਏ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਸਨ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ--ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ)

ਅਵਗਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨ ਸੱਰਸੈ ।

ਭਾਵ : ਅੰਗਣਿਆਰੇ ਨੂੰ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁਤਾ ਚਉਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈਐ ਚੱਕੀ ਚੋਟਣ ਕਾਰਨ ਨਸੈ ॥

ਅਵਗਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨਾ ਸਰਸੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਮੂਰਖ-

ਤਾਈ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭੈਣ! ਉਸ ਮੂਰਖ ਦਾਈ ਪਾਸੋਂ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲੀ ਹੀ ਗਲ ਬਣਨ ਲਗੀ ਸੀ। ਬਸ ਮਰਦੀ ਮਰਦੀ ਬਚੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ।

ਭਾਵ:— ਮੰਗਣ ਗਿਆਂ ਹੌਲੇ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਜੇ 'ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ'। ਕੁਲਵੰਤ ਆਪੇ ਰੋਜ਼ ਬੱਲੀਆਂ ਭਰ ਭਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਘਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਕਲ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਘਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬੜਾ ਰੁੱਖਾ ਜਿਹਾ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੁੱਢੀ—ਨੀ ਕੁੜੀਏ ਅਸੀਂ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਅੱਥੇ 'ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ'। ਦੜ ਵਟ ਕੇ ਸਮਾਂ ਕਟੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੇਰ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਜਾਂ ਅਤਿ ਖੁਦਾਈ ਵੇਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕ ਲਏ, ਤਦ ਰਬ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੰਭੀ—'ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੇਰ ਹੁੰਦਾ ਏ'। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨਾਂ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਾਡਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਕੰਦਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਏ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ - ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਸੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਈ ਜੀ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਿਆ ਕਰੋ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਲੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ।

ਭਾਵ:— ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਅੱਤ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਹੁਤੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਠੱਗੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰਨਾਮ ਦਾਸ ਬੜਾ ਮਿਠੀਆਂ, ਨਰਮ, ਗਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਜੁ 'ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ'। ਕਲ ਨਿਹਾਲੇ ਨਾਲ ਉਹ ਲੜਿਆ, ਜੁ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਘੱਰ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੋਧਰੀ—ਮਾਹਣੇ ਨੂੰ ਸਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਬੋਲ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ' ਮਿਲ ਹੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਕਮਾਉ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚੀਜ਼ ਦਿਤੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮੋ ਭੈਣ! ਇਹ ਕੀ ਰੋਲਾ ਹੋਇਆ: ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਧੀਕ ਹਿਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਾਹੀਉਂ ਤਾਂ ਵਡਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ: 'ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ'। (ਸੰਪਾ:)

ਅੱਧ ਪਾ ਖਿਚੜੀ, ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਬੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੱਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਪੇਟ ਭਰਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਵਫ਼ਾ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਹਥ ਪਲੇ ਨਹੀਂ; ਪਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵੱਡੀ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਬਣ ਬਣ ਦਸਦੀ ਹੈ। 'ਅੱਧਾ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ'। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਲਭਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਡੋਲਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਲਾ ਰਾਮ ਜੇ ਅਜ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫਰੋਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲ੍ਹ ਖੇਤੀ ਬਾਤੀ ਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਖੁਭਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੋਰ' ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ ਨਾ ਸਾਰੀ ਆਵੇ। ਜਾਂ

ਅੱਧੀ ਛੱਡ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ, ਸਾਰੀ ਭੀ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਲੈਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਕਰੇ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਘਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪੰਜਾਹ, ਸੌ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਕਮਾਣ ਦੇ ਬਿਆਲ ਤੇ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਬਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜਿਆ। ਘਰ ਚੁੱਲਾ ਵੀ ਪਿਛੇ ਉਜੜ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ ਤਾਂ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅੱਧੀ, ਸਾਰੀ ਵੀ ਜਾਵੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।
ਜਾਂ **ਧੇਲੇ ਦੀ ਬੁੱਢੀ ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਘਟ ਕੀਮਤ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਉਪਰ ਖਰਚ

ਬੜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੋੜ, ਪਰ ਰੋਗਨ ਉਪਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦਾ। 'ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ'। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ ਏਨੇ ਪੈਸੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਧੀ ਮੋਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੋਤ ਸੌ ਭੁਖ।

ਭਾਵ :— ਕੁੱਖ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਮੋਤੋਂ ਭੁੱਖ ਬੁਰੀ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਹੀ ਬਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਚੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਅਰੋਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਬੁੰਦਾ ਸਾਹ ਵੀ ਸੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਅੱਧੀ ਮੋਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੋਤ ਸੌ ਭੁਖ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਨਤ ਕਉ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਧਾਰ ਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਗਵਾ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਅਨਤਾ ਧਨੁ ਧਰਣੀ ਧਰੇ ਅਨਤ ਨਾ ਚਾਹਿਆ ਜਾਇ ॥ ਅਨਤ ਕੋ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੋਦੇ ਵਿਚ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਸਮਝ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਜਦ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਥ ਨਾਲ ਵਣਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ, ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? 'ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੋਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੋ।

ਭਾਵ :— ਬੇਰੁੱਤਾ ਜਦ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੇ

ਤਦ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਸਿਰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਭਾਵ
ਮਾੜਾ ਜੇ ਗੁਣ ਨਾ ਦਸੇ, ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਕੀ
ਦੋਸ਼ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੇ ॥

ਸੰਢ ਸਪੁਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਪਨਾ ਘਰ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ ਸਾਕਹਿ
ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਲੁਟੀਂਦਾ
ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਪਰਾਏ ਘਰ
ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕਣ ਲਗ
ਪਿਆ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਅਪਨਾ ਘਰ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ
ਸਾਕਹਿ ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥ ਘਰੁ ਦਰੁ
ਰਾਖਿਹ ਜੇ ਰਸੁ ਚਾਖਿਹ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਕੁ ਲਾਗਾ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਚਨਿ ਰਾਗ)

ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ / ਹੀ
ਵਾਸਤਾ ਰਖ, ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਨਾ ਛੇੜ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ
ਵਿਚ ਨਹੀਂ । ‘ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ’ ਦੇ
ਅਮੂਲ ਤੇ ਢਲ ਤੇ ਬਸ ਫੇਰ ਅਨੰਦ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ ।

(ਸੰ)

ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਚੰਨਣ ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਸੂਝੇ ਤਾਂ ਬਤੀ ਸੁਲਖਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਲ ਕਰਕੇ
ਪਛਤਾਵੇ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪੈ
ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਹੁਣ
ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ, ਉਹ ਬੜਾ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ।
‘ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਚੰਨਣ’ । ਜਦ ਓਹਨੇ
ਤੁਹਾਡੀ ਮੱਤ ਮੰਨ ਲਈ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਅੜੀ
ਨਾ ਕਰੋ । (ਸੰਗ)

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੇ

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਹੁਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ
ਪਖੰਡ ਕਰੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੇ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ॥

ਸੀਸ ਨਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾਂ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧਾ ਜਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੧)

ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ ਪੋਸਤ
ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ,
ਜੋ ਆਵੇ ਸੋ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ੀਮ, ਪੋਸਤ ਅਤੇ ਭੰਗ
ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਕਿਤੇ ਰੋਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚੁੱਪ
ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੱਸਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਭੰਗੀ ਦੇ ਭੋਜਨ
ਦਾ ਅਚਰਜ ਹਾਲ ਹੈ । ‘ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ
ਪੋਸਤ ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ ਜੋ
ਆਵੇ ਸੋ ਬੰਨੇ’ ।

(ਡਾਕਟਰ ਚਟਨ ਸਿੰਘ)

ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ,
ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ ॥ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ
ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਫਲਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਅਗ ਵਿਚੋਂ ਨੰਘਣਾ ਆਪ
ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਕਠਨ ਜਾਪਿਆ, ਕੰਢੇ ਤੇ ਖੜੇ
ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਸੂਰਮਿਆਂ
ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ,
ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ’ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰੀ ਦੀ ਜੜ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਟੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਣਿ ਸਾਜਨ ਮੇਰੇ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ ॥

ਸਤਿ ਬਚਨ ਵਰਤਹਿ ਹਰਿ ਦੁਆਰੇ ॥

ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਸੁ ਤੈਸਾ ਪਾਏ ॥

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਗੋਂਡ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਝ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਜ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਸਮਝੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

— ਸ਼ਹੁ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰੁਣ ਲਗੇਂਗੀ ਪਿਆਰੀ ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਅਲਾ ਦਾ, ਅਮਲਾਂ ਬਾਝ ਖੁਆਰੀ ।
(ਕਾਫੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਈ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੀ ਗੋਲੀਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੱਧੇ, ਬਖਸ਼ ਕਦਾਈਂ ਭੋਗਾ ॥
ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਈ ਨਾਹੀਂ, ਨਾ ਕਰ ਵੇਧੀਂ ਜ਼ੋਰਾ ॥
(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖੁਰਦਾਰ)

ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਅਮਾਨਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣ ਲਈ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਮੋੜ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਅਮਾਨਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਜੇ ਆਪ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੜੱਪ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ, ਹਾਲੇ ਸੰਤ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਰ ਮਨੋਰਮਾਂ ! 'ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ' ! ਕੀ ਸੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਸਕੇਗਾ ? ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਸੰਤ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਾਨੂਣੂੰ ਬੰਨ ਲਵਾਂਗਾ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ.

ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ,

ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ' ਇਹ ਅਸੂਲ ਗੁਰ-ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸਿਖ ਨੂੰ ਇਸ ਅਸੂਲ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਸੁਧਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਤਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ 'ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ' ਸਖਤੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਰਾਮ ਦੇਹ, ਅਰਾਮ ਲੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਏਸੇ ਗਲ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਬਈ 'ਅਰਾਮ ਦੇਹ ਤੇ ਅਰਾਮ ਲੈ' । ਤੋੜੀ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਵਜਦੀ ਏ । ਆਪ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਲ ਖਾਮੋਸ਼ੀ, ਨੀਮ ਰਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪੁਛ ਦਾ ਉਤਰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਚੁਪ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਕੋਲੋਂ ਛੁਟੀ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਇਆ । ਮਾਸਟਰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣਕੇ ਦੁਪ ਕਰ ਰਹਿਆ । 'ਅਲ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਨੀਮ ਰਜ਼ਾ' ਸਮਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਲਾ ਗਿਆ । (ਸੰ)

ਅਲਫ਼ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਤੀ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ । ਅਖੇ 'ਅਲਫ਼ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ' । ਤੇ ਬਸ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਸ਼ੈਰ ਸੱਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੇਦ ਦਸਣ ਵੇਲੇ
ਟਾਲ ਮਟੋਲਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਸਾਫ਼
ਸਾਫ਼ ਉੱਤਰ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ — ਬਹਾਵਲਾ !
ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾਣ ਦੇ ਖਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ
ਤਾਂ ਤੂੰ ਲੈਣੀ ਦੇ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਕੋਲੋਂ ਤੇ ਲੈਣ ਲਗਾ ਏਂ,
ਫਿਰ ਸਿੱਧੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਲੈ । ਮੈਥੋਂ ਚੋਟੀ ਕਿਉਂ
ਲੈਂਦਾ ਏਂ ? 'ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਸ਼ੈਰ ਸੱਲਾ' ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ ।

ਜਾਂ

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਸਿਰ ਤੇ
ਆ ਪੈਣ ਜਾਂ ਰਬ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਬੰਦਾ
ਉਸਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਹਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ 'ਅੱਲਾ ਦਏ
ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ' ਬਸ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ
ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਲੂ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ, ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ
ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਵਿਗੜੇ
ਕੰਮ ਵੀ ਅਚਣਚੇਤ ਸਵਰਨ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ, ਰੱਬ ਦੇ
ਰੰਗ ਕਲ੍ਹ ਤੀਕ ਕੀ ਸੀ ਬੱਲੂ । ਅਜ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ
ਵੀ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਨਾ ਪਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।
ਕੋਈ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੈ । 'ਅਲੂ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ,
ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ ਪਾਵੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ, ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ ॥

ਭਾਵ :— ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ
ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ,
ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਜਨਮੈ ਮਰੈ ।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਏਕਮਨੀ ਗਉੜੀ)

ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ
ਰਾਸ ਕਰੋ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ ਕੀ
ਬਣੇਗਾ ? ਕੁਲ ਦੇ ਢਾਈ ਹਫ਼ਤੇ ਤਾਂ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ ।
ਢੁਨੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਿਆ ਇਮਤਿਹਾਨ, “ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ
ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ।” ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਵਲ ਮਰਨਾ ਆਖਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ
ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇਕ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਕੰਮ
ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ
ਦੇ ਡਿਗਦੇ ਹੋਸਲੇ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲੀ ‘ਹੇ ਮੇਰੇ ਬਹਾਦਰੋ !
ਮਰਨਾ ਆਖਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ?’
ਉਨੇ, ਕਮਰ ਕਸੇ ਕਰੇ ਤੇ ਬਪਟਾ ਮਾਰੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜਾਹੇ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਨੂੰ ਡੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੁਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਤੇ
ਡੰਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਜੀ ! ਚੋਰੀ ਤਾਂ ਡੱਤੂ ਨੇ
ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੜ ਲੈ ਗਈ ਪੁਲਸ ਰਾਮੇ ਨੂੰ । ‘ਅੜਾਹੇ
ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਦਾ ਡੰਨ’ । ਇਹ ਚੰਗਾ ਇਨਸਾਫ਼
ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੇਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੁਣ
ਜੋਗ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਥਾਂ ਵਿਆਹ ਦੇਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ । ਵਿਗਾਰੀ
ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਆਣ ਫਾਹਿਆ ਨੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ

ਹੋਈ ਅਖੇ 'ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੋਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਤੇ ਸੋ ਝੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਬੋਲਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾਵੇ, ਉਹ ਹਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਤੇ ਸੋ ਝੜੇ' ਇਹ ਬੋਲੇ ਬੋਲਾ, ਤੇ ਜੈਕਾਰ ਅਕਾਲਾ ॥'

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਭਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਨੀ ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡੁ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਧਨਪਾਤਰ ਜਾਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਦ ਗੁੰਦੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡੁ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀਏ' ਜਿਹੜਾ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਰਲਿਆ ਉਸੇ ਦਾ ਖੁਗਾ ਗਲਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਦਰਦਨਾਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਕਲੇਜੇ ਕੰਥ ਗਏ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਤੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਰੰਜ ਭਰ ਗਿਆ । ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ? 'ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ ।

ਜਾਂ

ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੇ ਬਦੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੇੜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ ।' ਰਤਾ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੇ । ਖਾਹ-ਮੁ-ਖਾਹ ਕਿਉਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਂਦੇ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ ।

ਜਾਂ

ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਵੈਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ ।' ਏਨੀ ਸੱਧਰ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ 'ਗਾਇਕਾ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਲੜਾਈ ਗਲ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ !' (ਸੰ)

ਆ ਲੜਾਈਏ ਮੇਰੇ ਵਿਹੜੇ ।

ਜਾਂ

ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੇ ਬਦੀ ਲੜਨ ਨੂੰ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ' ਮੈਂ ਏਲਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਹੁਰੇ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ, ਵਿਛੋੜਨ (ਨਿਖੇੜਨ) ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਕਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਵੈਰ ਪੈ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵੀਆਂ ਵਿਆਹੁਦੜਾਂ ਆ ਕੇ ਖਾਂਵਦੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਪਟੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਕੇ ਭਾਈਆਂ ਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਤਵੇੜਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । 'ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ ਵਿਛੋੜਨ ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਮਗਰੋਂ ਸੁਆਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਮਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੌੜੀ ਲਗਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸਿਖਿਆ ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਬਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੋੜੇ ਲਗੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਕਿ ਗੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਫੁਲਦੀਆਂ ਫਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਗੀਂਡੇ (ਖਰਬੂਜ਼ੇ) ਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸਮਾਂ ਠੀਕ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਲਣ—ਮਾਈ ! ਕਲਪਣਾ ਛਡ ਦੇਹ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਸਮਾਂ ਜਦ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਜਾਪਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਕਿ ਗੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਧਨ ਦਾ ਲੋਭ ਨਹੀਂ। ਕਿਰਸ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪਿਛੇ ਲਈ ਜੋੜਦੇ ਨਹੀਂ। 'ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।' ਬਸ ਏਨਾ ਹੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੰਗੀਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਹਥਲੀ ਕਾਰ ਨਾ ਬੰਦ ਕਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੇਦ ਬੁਲਾਓ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਡਰਾਕਲ ਆਦਮੀ ਖਤਰਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਬਰਾਂਦਾ

ਦਿੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧਾਂ—ਨੀ ਪਾਰੋ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਇਤਨੀ ਘਬਰਾਹਟ ਕਾਹਦੀ? ਅਜੇਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਿਤ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਖੇ 'ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੇਦ ਬੁਲਾਓ' ਮਾਮੂਲੀ ਹੋਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਈ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਉਤੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਹਦਾ ਸੀ—'ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।' ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਸੀ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਭ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਰਾਹ ਦਿਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—ਰਾਣੀ ਜੀ ... ਆਪਣੀ 'ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਭ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।' ਅੰਭੀ ਉਂਝ ਨਾ ਮੰਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹੀਣੇ ਹੋ ਜਾਂਗੇ? ਸਾਡਾ ਕੀ ਵਿਗੜ ਚਲਿਆ ਏ?

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।

ਭਾਵ :— ਸਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ, ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੀਏ। 'ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।' ਏਨੀ ਠੰਡ ਵਿਚ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਮ ਹੋਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਸੰਤ ਦੀ ਬਹਾਰ ਆਉਣ ਉਤੇ ਸਰਦੀ (ਠੰਡ) ਘਟਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਦਸ ਦਿਨ ਹੋਰ ਹਨ ਸਰਦੀ ਦੇ, 'ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਗਰਮ ਕੋਟ ਸੁਆਵਾਂਗੇ । (ਸੰ)

ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਜੂਸ ਕਦੀ ਪੈਸੇ ਨਾ ਖਰਚਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਬੋਲਿਆ, "ਮਿਤ੍ਰ ! ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਤਕੀ ਦੀ ਮਸਿਆ ਤੇ ਅਲਾਂਭਾ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ । ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਔਜ ਪਲਿਓਂ ਹੋਟੀ ਖੁਆ ਦਿਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਵੀ ਖੁਆਈਆਂ, ਕੜਾਹ ਵੀ ਖੁਆਇਆ ।" ਸਾਰੇ ਬੋਲੇ 'ਸ਼ਾਵਾ ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ, ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।' (ਸੰਗ)

ਆਈ ਰੰਨ ਤੇ ਹੋਏ ਕੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਰ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਰੋਕ ਪੈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬੁਗਾ ਲੁਟਿਓ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਹੀਏ ਧੰਨ । 'ਆਈ ਰੰਨ ਤੇ ਹੋਏ ਕੰਨ ।

(ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਆਏ ਜੇ ਕਬਰ ਵਿਚ, ਜਾ ਭਾਵੇਂ ਸੋੜੀ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਮੋਕਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਕਬਰ ਵਿਚ ਦੱਬਣ ਲਈ ਕਬਰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਟੀ ਹੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਕਿ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ । ਆਪਣੀ ਨਿਰਬਲਤਾ, ਹੀਣਤਾ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਬਟ ਟਪਾਣਾ ਹੈ । ਕਬਰ ਵਿਚ ਥਾਂ ਸੋੜੀ ਕੀ ਤੇ ਮੋਕਲੀ ਕੀ ? ਦਿਲੀ ਜੇਹੇ

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ?

(ਸੰਗ)

ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਰੋਕੇ, ਤਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਮਾਣਾਪਨ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਵਿਚਾਰਾ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਜਾਕੇ ! 'ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।' ਆਏ ਤਾਂ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਗਏ ਤਾਂ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ (ਸੰਗ)

ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ' ਆਖਦਾ ਸੀ । ਕਈ ਅਜ ਕਲ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਘਰ ਨਿਹੰਗ ਵੜ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਅਜੇ ਤਕ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ— 'ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸੰਗ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੋਰ— ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੇ ਵਰਤੋਂ ਸੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਏਹੁ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ ਦੂਜੇ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥

ਨਾਨਕ ਆਸਕੁ ਕਾਂਢੀਐ ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਸਮਾਇ ॥

ਚੰਗੇ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ਮੰਨੈ ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥

ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੇ ਵਰਤੋਂ ਸੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਾਸਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ 'ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ' । ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ । ਸਭ ਔਕੜਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਕ ਜਾਣਗੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਅਧੂਰੇ ਛੱਡ, ਮਰਦਾ ਵੇਖ; ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕੀ ਕੁਝ ਬਣਨਾ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਜਵਾਨ ਮੌਤ ਨੇ ਇੱਕ ਨਾ ਚਲਣ ਦਿੱਤੀ । 'ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੋਣ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਜੀ, ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ । 'ਆਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ' । ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਤਾਂ ਵੇਖ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਕੜ ਚੂੜੇ ਦੀ, ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਲਸੂੜਾ ਆਪਣੀ ਲੇਸ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ਤਿਵੇਂ ਚੂੜਾ ਆਪਣੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਉਏ ਸੁੰਦਰਿਆ ! ਤੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਹੀ ਏਂ ਅਖੇ 'ਆਕੜ ਚੂੜੇ ਦੀ ਤੇ ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ' । ਪਰ ਭਾਈ ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਰ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਖਰ (ਓੜਕ) ਬਚਾ ਮੁਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹੇ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ—ਫਤਹ ਚੰਦ ਨੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਪਰ 'ਆਖਰ ਬਚਾ ਮੁਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ' ਮੁੜ ਓਹੀਉ ਤੱਕੜੀ ਵੱਟੋ ਫੜਨੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਦ ਬ੍ਰਿਹਾਂ ਦੀ ਅਗ ਧੁਖ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਿਥੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ 'ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ', ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਨਿਭਣੀ ਸੀ ? ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਨਾ ਭਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ।

(ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਗਿਆ ਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਏ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ, ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਧੰਨ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲ ਜਾਣ ਉਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਸਵਰਗ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੌਲਾਂ ਆਨੇ ਠੀਕ ਜੇ । ਆਖਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ 'ਅ ਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਇ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।' ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਭਾਦਰੋਂ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਧੁਪ ਵਿਚ ਛੰਬ ਦਾ ਜੋਤਰਾ ਲਾ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੇ ਅਗੇ ਹਸ ਕੇ ਮਿਲ ਪਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਬਕੇਵਾਂ ਲਬ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੇ, ਕਿਸ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਲੀਡਰ) ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਹੇਰਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਈਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੇ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ ।

ਥੇੜੀ ਡੋਬੈ ਪਾਤਲੀ ਕੋਣ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ।

ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੇ, ਕਿਸ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰਾ ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀ ਫਿਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਸਦਾ ਪਤਰ ਘਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ! ਕਿਤੇ 'ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀ ਫਿਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣੇ । ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਿਉਂਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਘਲ ਦਿਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਅਪਣਾਵੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਲਾ ਤੀਵੀਂ ਕੀ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀ ? ਤੀਵੀਂ ਤਾਂ ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ਹੈ । ਘਰ ਬੈਠੀ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲਣ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾ ਦੋਸ਼ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸੂਰ ਪਿਉ ਦਾ ਤੇ ਕੈਦ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆਟੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੇ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠੇ ਗਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਬਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦਿਆਂ ਛੋਟੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ

ਬੰਦਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ—ਫਾਹੇ ਜਾਣਾ, ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਕੈਦ ਹੋਣੋਂ ਬਚਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਗ ਜਾਣਾ ਸੀ 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਬਣ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ :

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਮਹਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ।

ਜਾਂ

ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ਕਰਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ? ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਡਰਪੋਕਾਂ, ਨੱਠੜਾਂ, ਬੁਝਦਿਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । 'ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।' ਇਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਅ ਦਾ ਹੀ ਘਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਿਛੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੋਗ ਦੀ ਲੀਹ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਆਤਮਾ ਰਜੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਭਗਤੀ ਵੀ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਮਿਲੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਠੀਕ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਤ ਜੀ ! ਜੇ ਆਤਮਾ ਹੀ ਨਾ ਰਜੀ, ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਰਜੇਗਾ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਟੁਕ ਦਾ ਆਹਰ ਬਣਾ ਲੈਣ ਦਿਉ । ਫੇਰ ਭਗਤੀ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਥਿ ਹੋਇ ਤਾਂ ਮੁਗਧ ਸਿਆਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੂਰਖ ਵੀ ਸਿਆਣਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਥਿ ਸੈਲ ਨੀਚ ਘਰ ਹੋਇ ॥

ਆਥਿ ਦੇਖਿ ਨਿਵੈ ਜਿਸੁ ਦੋਇ ॥

ਆਖਿ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੁਗਧੁ ਸਿਆਣਾ ॥

ਭਗਤਿ ਬਿਹੁਨਾ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ)

ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ
ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਗਲ ਦਾ ਮੁਢ ਚੰਗਾ
ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਟਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ
ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਤਮਾ—ਮਿਤਰੋ ! ਹਰ ਕੰਮ
ਦਾ ਮੁੱਢ ਚੰਗਾ ਬੰਨ੍ਹੋ । ਫਿਰ ਫਲ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇਗਾ
‘ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ
ਭਲਾ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦ ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ ਫਿਰ ਮਰਨੇ
ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤ ਮੌਤ
ਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰ ਕਿਉਂ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਡਰੋ ਨਾ । ਸੂਰਿਆਂ ਵਾਂਗ
ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੂਤ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਉ । ‘ਆਦ
ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।’
ਜਿਹੜਾ ਡਰੇਗਾ ਉਹੀ ਮਰੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ
ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਇਕੋ ਸੁਭਾਉ
ਦੇ ਨਹੀਂ । ਪੰਜੇ ਉਂਗਲੀਆਂ ਬਰਾਬਰ
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰੱਸੀ ਨਾਲ
ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ, ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ।
‘ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੋਈ
ਕੰਕਰ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁੱਖ ਅੰਨ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀਂ
ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਭੁਖੇ ਰਹਿਣ ਦਾ
ਕੀ ਭਾਵ ? ‘ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।’ ਅੰਨ

ਬਿਨਾ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਸੋਰੇ ਤਾਂ ਸਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ
ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਚਰਨ
ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਦਿਸ ਪਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਜੀ !
‘ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ ।’ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ
ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਜਣ
ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਆਦਮੀ
ਦੀ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਉਸਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਈ ਮੰਦਾ ਨਾ
ਬੋਲੋ । ‘ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ
ਗਲਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।’ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ
ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ, ਪਰ
ਖੂਹਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ
ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲ ਮਿਲ
ਬੈਠ ਕੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ
ਜੜ੍ਹ ਵਸਤੂਆਂ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਇਉਂ ਨਹੀਂ
ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ । ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ
ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਵਿਚ ਸਦਾ ਜੁੜ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ
ਹੈ ‘ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਕਦੀ ਖੂਹਾਂ
ਨੂੰ ਵੀ ਖੂਹ ਮਿਲੇ ਨੇ ?’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ
ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣ

ਹੋਵੇ ਕਿ ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ (ਜਾਂ ਅਮੀਰੀ) ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਦਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ! ਅਥੇ ਕਿ 'ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ'। ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ, ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਪਾਸੋਂ ਭੁਲ, ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸ਼ੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕਰਨ। 'ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ'। ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕਰੀਏ ਸੋ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਚਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸੁਣਾਓ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?

ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਚੰਗਾ ਹੈ 'ਆਪ ਕਰੀਏ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ'। ਖੇਡ ਤਾਂ ਧਨ ਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਾਜ ਤੋਰਨ ਜੋਗਾ ਬੜਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕਾਜ, ਮਹਾਂ ਕਾਜ। ਜਾਂ

ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਡੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਯਾਰ ! ਠੀਕ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀਏ 'ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ'। ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਚੋੜ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ, ਟਕੋਰ ਕਰਨੋ

(ਨਕਲ ਲਾਣੋ) ਰਹੀ ਨਾ।

ਜਾਂ
ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨੱਕ ਚੜ੍ਹਾਣੇ ਰਹੀ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਢੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਨੀ ਬਸ। 'ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੇ ਰਹੀ ਨਾ।' ਜਾਣਦੀ ਆਂ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਦੇ ਕਿਨੇ ਕੁ ਹੱਲ ਵਗਦੇ ਸਨ ? ਮੈਨੂੰ ਮੰਦਾ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲਾ ਪਿਛਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣਾਉਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਕੱਜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਤ ਉਸਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ (ਮਿਤਰਾਂ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ) ਦੇ ਚੰਗਿਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਢੱਕੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਫਕ ਲਉ। 'ਮਾਂ ਕੁਚੱਜੀ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਕੱਜੀ।' ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਰੁਲਾਉ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਜਾਂ
ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਗੋਹੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਢੂੰਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ 'ਆਪ ਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।' ਇਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਚੱਜ ਵੀ ਹੈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ, ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਮਾਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵਹੁਟੀ ਗਭਰੂ ਬਾਹਰ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣੇ ਖਾਉ, ਤੇ ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਘਰ ਬੈਠ ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਹ ਵੇਖਾਂ? 'ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।' ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਹਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾ ਸਹੁ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਾ ਭਾਵ ਹਉਮੈ, ਮਾਰ ਦੇਈਏ, ਤਦ ਹੀ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾਂ ਸਹੁ ਪਾਈਐ, ਅਉਰ ਕੈਸੀ ਚਤੁਰਾਈ। ਸਹੁ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸੋ ਦਿਨੁ ਲੇਖੈ ਕਾਮਣਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਈ॥ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਪਿਆਰੀ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਨਕ ਸਾ ਸਭੁਰਾਈ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ)

੨. ਵਾਰਸ ਯਾਰ ਦਾ ਤਦੋਂ ਦੀਦਾਰ ਪਾਈਏ, ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਈਏ ਜੀ।

(ਗੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਨਾਲ ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ। ਜਾਂ

ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬੋਂ (ਮੋਇਉਂ) ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੇ—ਅੜੀਏ, ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦੀ ਏ ਬੰਦੇ ਨੂੰ। ਉਹ ਭੈੜਾ ਚੋਧਰੀ ਲੈ ਲਥਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਅਖੇ 'ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ।'

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਦਾਨ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ

ਬਿਨਾ ਮੰਗੇ ਕੋਈ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਦਾ ਫਲ ਤਦੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਦਰਦ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਦਿਲੋਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਉਠੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਦਾਨ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਤੁਸਾਂ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਇਹ ਅਸਲੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ। 'ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ।'

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੇ ਸਾਹੁਰੇ, ਲੋਕਾਂ ਮੱਤੀਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਓਹੋ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਝਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੇ ਸਾਹੁਰੇ ਲੋਕਾਂ ਮੱਤੀ ਦੇ ਸਮਝਾਏ। ਚਾਨਣ ਘਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨੂੰ, ਹੇਠ ਹਨੇਰ ਨਾ ਸਕੈ ਮਿਟਾਏ (ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ (ਬੁਲਾਵੇ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਵੇਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ਰੁਲਦੂ ਨੂੰ, ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਮਾਰਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ'। ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੰਵਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਤੁਸਾਡਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ ਗਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕ ਆਪ ਕਸ਼ਟ ਨਾ ਸਹਾਰੀਏ, ਜਾਂ ਮਿਹਨਤ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਤੀਕ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਗਾਰ ਟਾਲਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਟਾਲ ਛਡਾਂ। ਤਦੇ ਤਾਂ ਭਾਂਡੇ ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਚੱਟੇ ਹੋਏ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ 'ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਏ'।

ਸਵੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਿਆ ਕਰ। ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ
ਤਕ ਘੁਰਾੜੇ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰ।

(ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਪੋਲੀ ਤੇ ਸਯੋਦ ਨੌਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਨੌਕਰ
ਸਯੋਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਆਦਮੀ ਵੱਡੇ
ਉਤੇ ਹਾਕਮੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੇ, ਜਾਂ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ
ਵਧ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਏ। ‘ਆਪ
ਪੋਲੀ ਤੇ ਸਯੋਦ ਨੌਕਰ।’ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ
ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ
ਵਿਆਹ ਲਿਆਇਆ ਏ। (ਸੰਗ)

**ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ
ਮੰਗੀ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੁਝ
ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ
ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਨ
ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ
‘ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ ਮੰਗੀ।’
ਆਪ ਤਾਂ ਬਟ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਤੁਸ਼ਾੜੀ
ਸੇਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗ)

**“ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ।”
(ਗੁਰਬਾਣੀ)**

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ
ਘੋਖੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਸੁਨਤਾ ਸੋਈ!!
ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ ਬੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਸਭ ਭੈੜੇ ਜਾਪਦੇ
ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਸਮਝਾਇਆ
ਵੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾ ਤੇ
ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧਾ ਵਰਤਣਗੇ। ‘ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ
ਬੁਰਾ’ ਵਾਲਾ ਅਖਾਣ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖੋ। (ਸੰ:)

ਆਪ ਭਲੇ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ
ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ

ਭਲਾ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਕਰ ਦੇਖੇ॥

ਆਪ ਬੁਰਾ ਸਭ ਜਗ ਬੁਰਾ

ਸਭ ਕੇ ਬੁਰਾ ਬੁਰੇ ਦੇ ਲੇਖੇ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਮੋਏ ਜਗ ਪਰਲੋ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਮਰੇ, ਜਗ ਪਰਲੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ
ਆਸ ਘਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਲੋਂ
ਬੰਦਾ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ
ਸੋਚਦਾ, ਪਈ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਪੁਰਾ ਬੈਠੇ ਨੇ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਏ? ‘ਆਪ ਮਰੇ
ਜਗ ਪਰਲੋ।’

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਆਪ ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ
ਮੰਗਣ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਪਣਾ
ਬਟ ਟਪਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਿਤਰ ਜਾਂ
ਸੰਬੰਧੀ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮੰਗਣ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਜੀ ਧਨ
ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਕਥਾਬਾਂ ਤੇ ਉਜਾੜਨ ਲਈ। ਅਏ ‘ਆਪ
ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ ਮੰਗਣ’। ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਜੇ
ਤਾਂ ਜੰਬ ਲੈ ਆਉ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਅਣ

ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਸਾਢੇ, ਗਰੀਬ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹ
ਦਿਆਂਗੇ। (ਸੰਗ)

ਆਪ ਵਡਾ ਮੰਗਤਾ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਜਾਂ

ਆਪ ਮੀਆਂ ਮੰਗਤੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ
ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ
ਕੁਝ ਕਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਆਪ ਗਰੀਬ ਤੇ ਮੰਗਤਾ
ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ
ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਨੀਂ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ
ਮਾਰ, ਤੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਥੇ 'ਆਪ
ਵਡੇ ਮੰਗਤੇ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।' ਉਸਨੂੰ ਵਿਚ ਵਿਚ
ਰਹਿਣ ਦੀ ਮਤ ਦੇਹ। (ਸੰਗ)

"ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ
ਸਵਾਰੀਐ॥" ਵੇਖੋ ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਹੀ ਉਦਮ ਕਰਕੇ
ਆਪਣੇ ਕਾਜ ਰਾਸ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ਹਰਿ
ਕਿਉਂ ਸਾਹਿਬ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ।

ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ
ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹ ਆਪ
ਉਪਟੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਆਪ ਦੁਖੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੇ ਖਰ ਖੇਰ ਪਲੋਟੈ
ਤਿਉ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਨ ਮੂਲ ਨਾ ਹੋਟੈ
ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹ ਆਪ ਉਪੋਟੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਪਰਾਇਆ
ਪਰਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ
ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਖ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ,
ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ'। ਮੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ
ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ, ਜਦ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ
ਸੀ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ
ਜਮੀਤਾ। ਉੱਥੇ ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ
ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ
ਕਢ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ !
ਹੁਣ ਕੌਣ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ
ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਜਮੀਤਾ'। ਹੋਰਨਾ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਵੀ
ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਕਢ ਕੇ ਪਰੇ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ
ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਘਰ
ਖਾ ਕੇ ਵੀ, ਹੁੰਦੇ ਸੰਦੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ
ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ
ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸਨੂੰ
ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ'। ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੱਤਾ
ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਕਿਉਂ ?

(ਸੰਗ)

ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਵੀ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੀਜ਼ ਖੁਸ਼ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।' ਬਹੁਤੀ ਉਛਲ ਉਛਲੀ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੋਛਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦੁਖ ਪੁਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਧਿਆਨ ਰਖੀਏ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੋਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਏ? ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ ਸੜ੍ਹੇ ਸੜ੍ਹੇ ਖਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏਂ। 'ਖਿਆਲ ਰਖੀਓ, ਸੌਂ ਨਾ ਜਾਈਓ' ਮੇਰੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।' ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਮਤ ਦੇਵਾਂ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਬੁਝਾਰਾ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ ਭਰ।

(ਵੇਖੋ : 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਦੁਖੀ')

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਵਰਤੋਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦਿਆ ਕਰੋ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ

ਭਰ।' ਕੋਈ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਜਾਇਆ, ਬਿਗਾਨਾ ਦੀਂਗਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ, ਪਰਾਇਆ ਦੀਂਗਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨੀ ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਵੀਂਗਰ ਏ? ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮੂੰਡੇ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਲਟਾ ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਹੀ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਜਾਨੀ ਏਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਝਟ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰ ਲਏ ਪਰ ਪਰਾਈ ਪੂੰਜੀ ਵਲ, ਤਕਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਾਸ ਹੋਵੇ ਉਹਦਾ। 'ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।' ਕੰਮ ਤਾਂ ਆਪੇ ਰਾਸ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਜੋ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰੇ?

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਰਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, ਘਿਲ ਨਾ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ। 'ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ।' ਜਦ ਤੀਕ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਾ ਕਰਾਂ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ' । ਛੋਟਾ ਹੈ, ਵੱਡਾ ਹੈ, ਆਖਰ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ । ਵੇਖੋ 'ਮਾਂ' ਡੈਣ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣਾ ਸਨੇਹੀ ਦੁਖ ਦੇਕੇ ਵੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਤਾਦ—ਕਾਕਾ ! ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ' । ਮਾਪੇ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਹੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ । ਵੇਖੋ ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੇ ਰਹੀ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਉਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਆਪਣੀ ਬੁਕਲ ਵਿਚ ਬਾਤੀ ਮਾਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ' । ਤੇਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇਰੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਵੇਖੋ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ' ।

ਭਾਵ — ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤੇ ਜੀ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣਾ ਭਤੀਜਾ ਜੂ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਹੁਰੀਂ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵੇਲੇ ਦੜ੍ਹ ਵਟ ਲਈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਪਿਆਰ ਨਿਰਾ ਆਪਣੇ ਲਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਧੜੇਲੀ ਸਾਹਿਬ

ਸਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇ ॥

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ

ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭ ਕੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਜਾਂ ਧਨ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਪਏ ਸਮਝੋ, ਪਰ 'ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' । ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਫ਼ੈਦਾ ਕੀ, 'ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ', ਪਰ ਦੂਜੇ ਬਾਂਦਰ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਰਚਦੇ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ।

(ਚੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਭਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿੱਟੇ ਭੰਨਾ, ਚੁੰਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਤੇ ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ

ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਹਰਨਾਮਿਆ ! ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਕਰਬੂਤ ਫੜੀ ਹੋਈ ਏ, ਅਖੇ 'ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿਟੇ ਭੰਨਾ, ਉਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ।' ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢਦਾ ਫਿਰਨਾ ਏਂ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨੌਕ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਏਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਰਹੇ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੁਰਤ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ 'ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ' ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਬਹੁਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵਡਿਆਵੇ, ਤਦ ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ—ਵਰਿਆਮਾ ! ਦੂਰ ਦੇ ਢੋਲ ਸੁਹਾਵਣੇ। 'ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੀਕ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਨੇ ।' ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ ! ਪਰਾਈ ਚਾਕਰੀ ਬੁਰੀ ਹੁੰਦੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਬਹਿਰੋ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਕੱਖੀ, ਆਪੇ ਸੜਨਾ । ਵੇਖੋ 'ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ ਤੇਨੂੰ ਕੌਣ ਛੁਡਾਵੇ ?'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹ—ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਬੁੜਕਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਕੱਖੀ' ਆਪੇ ਸੜਨ ਵਾਲਾ ਲੋਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਿਆ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ । ਵੇਖੋ 'ਆਪੇ ਬੀਜ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ।'

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਭਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਔਜ ਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ? 'ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ ।' ਸਾਡਾ ਕੀਤਾ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੇ ਅਗੇ । ਵੇਖੋ 'ਆਪੇ ਬੀਜ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ।'

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਫਲ ਉਸਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ 'ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ', ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਦਿਆਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਭੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਕੜ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ, ਤੈਨੂੰ ਮਜ਼ਾ ਚਖਾਵਾਂ। 'ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਘਰ ਬਹਿ ਕੇ ਟਾਹਰਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੱਟੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ । ਵੇਖੋ 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ।'

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰੋ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਨਾ ਸਾੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ। 'ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਸੁਣਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਜਾਗਣਾ (ਉਠਣਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁਤੀ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੇ ਪਿੰਡੋਂ
ਕਢ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਧਕਿਆ।
ਸਹੁੰ ਤੇਰੀ ਹੈ ਮਿਤਰਾ ਬਿਕਰਾ,
ਦਿਲ ਹੈ ਡਾਹਢਾ ਅਕਿਆ।
ਆਪਣੀ ਨੀਂਦਰ ਸੋਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ,
ਜਾਗ ਨਾ ਆਪਣੀ ਜਾਗੇ।
ਮੈਂ ਉਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿਆ,
ਕਿੱਦਾਂ ਹੁਣ ਢੁੱਕਾਂ ਤੇਰੇ ਲਾਗੇ।

(ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ ਵਿਸਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ
ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੀਲਾ—ਭਾਈ ਜੀ ! ਸ਼ੀਲਾ ਦੇ
ਵੀਰ ਦੇ ਕੈਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ
ਵਿਸਰੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ
ਨੂੰ ਘਟ ਵਧ ਹੀ ਐਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਪਗ ਆਪਣੇ ਹੱਥ। ਜਾਂ ਆਪਣੀ
ਪਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ
ਆਪਣੀ ਪਤ ਵਿਗਾੜੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ
ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਸੱਚੀ 'ਆਪਣੀ
ਪਗ ਆਪਣੇ ਹੱਥ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਪਤ ਲਾਹੋਗੇ
ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਘਟ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਭਾਹ ਬਲੋਸੇ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ
ਚੜ੍ਹੋਸੇ। ਵੇਖੋ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣਾ
ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ ॥

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਅੱਗ ਆਪ ਹੀ
ਬਾਲੋ ਤਾਂ ਬਲੇਗੀ। ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਆਪ
ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਕਰਮ ਦੇਈਏ ! 'ਆਪਣੀ

ਭਾਹ ਬਲੋਸੇ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ ਚੜ੍ਹੋਸੇ' ਆਪਣਾ ਕੰਮ
ਆਪ ਕਰੇਂਗੀ ਤਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ
ਦਾ ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਦੇ ਜਾਂ
ਕਵਾਉਣਾ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕਾਫੀ
ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ
ਕਰਨ ਉਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ
'ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ
ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਦੇ।' ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋ
ਹੁੰਦੀ ਏ, ਹੋ ਜਾਏ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰਨੀ ਏ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ
ਪੀਵੀਦਾ ਏ। ਜਾਂ

ਆਪਣੀ ਲਸੀ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਪੀ
ਲਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੋਵੇ
ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਰੋਗੇ, ਤਦ
ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਉਗੇ ਤਦ ਉਹ ਭੀ
ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਤਰ ਕਰੇਗਾ। ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਜੀ ! 'ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ
ਦੁਧ ਸੋ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ ਪੀਵੀਦਾ ਹੈ।' ਆਏ ਗਏ ਦੀ
ਖਾਤਰ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ
ਜਾਉਗੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੁਛ ਪਠਤੀਤ
ਕਰਣਗੇ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਹੀ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਦੀ
ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸੇ ਉਤੇ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓੜਕ ਮੀਆਂ ਨਿਜਾਮਦੀਨ ਨੇ

ਪੁਛਿਆ—ਤੁਸੀਂ ਬਰਕਤ ਵਿਚ ਕੀ ਐਸ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਨਸ਼ਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਏ'।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦੱਸਾਂ, ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਤਾਂ ਛੁਪਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਫੋਲਦਾ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ—ਮਚਲੀਏ ਰਨੇ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹੀ ਚਿਤਾਰਦੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਤਾਂ ਬਾਤੀ ਮਾਰਿਆ ਕਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੁ 'ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦੱਸਾਂ ਤੇ ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਲੁਕਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਣੇ ਬੜੀ ਚਾਲਾਕ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ'। ਘਰ ਘਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣੇ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਹਾਥ, ਜਗਨ ਨਾਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ? ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਸੋ 'ਆਪਣੇ ਹਾਥ ਜਗਨ ਨਾਥ' ਵਾਲਾ ਲੋਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਆਪੇ ਵੱਢੋ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਹੀ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਰਬ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਇਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਮਿਲੇ ਤੇ 'ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਓਹ ਆਪ ਵੱਢੇ'। ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਓਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵੱਢ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਿਰਾ ਬੋਹਲ ਸਾਂਭਣਾ ਸੀ। (ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਆਪਣੇ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਉ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਪਵੇ ਕਿ ਮਤਲਬ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਅਗੇ ਭੀ ਝੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਕੀ ਹਰਜ ਹੈ ? 'ਆਪਣੀ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਬਾਪ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।' ਮਤਲਬ ਜੋ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਢਣਾ ਹੋਇਆ, ਸੋ ਜਾਹ, ਜਾ ਕੇ ਮਿਲ ਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ, ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਜ਼ੋ—ਚੰਗਾ ਏ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਪਿਟਣੇ ਨਾਲੋਂ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ'। ਬਿਗਾਨੇ ਦੇ ਬੁਹੇ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੀ ਖਟਿਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ, ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ?' (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲਾਗੇ ਲਾਈ ਰਖੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਜ਼ਹੂਰੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਆਪ ਮਦਦ ਕੋਈ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ'। ਇਹ ਖੂਬ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ, ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝੇ ਪਰ ਦੂਜੇ ਲਈ ਉਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ : ਨੁਕਸਾਨ ਮੇਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਦੇ ਤੁਸੀਂ ਮਜ਼ਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ'। ਇਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੁਹਾਡਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਦੇਸ ਪਿਆਰ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਦੀ ਔਧੀ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਗੀ। ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ, ਪਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਲਖ ਰੁਪਈਆ ਦੇਣ। 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁੱਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।' ਘਰ ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖੀ ਰਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਂ ਵਤਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗਲਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ? 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਸੱਚ ਹੈ ਕਿਥੇ ਸਾਡਾ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੇ ਕਿਥੇ ਏਹ ਰੋਤਲੀ ਤੇ ਸੁਕੀ ਧਰਤੀ ਉਹ ਤਾਂ ਨਿਰੀ ਸਵਰਗ ਸੀ ਸਾਡੇ ਲਈ। (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂ ਦੀ ਫਿਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪ ਅਤਿ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਨੀ ਚਲਾਕੋ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਏਂ ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂ ਦੀ ਫਿਰ', ਆਪਣਾ ਚਰਖਾ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਆਂ ਤੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਫੇਰਾਂ ? (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਐ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ। ਵੇਖੋ : ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿਤਵੋਗੇ, ਉਹੀ ਕੁਝ ਉਹ ਤੁਸਾਡੇ ਲਈ ਚਿਤਵਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ—ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਵਡੀ ਉਮਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ । ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਛਾਲਾਂ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਈ : ‘ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਏ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ’ । ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਸਾਡੇ ਗੁਣ ਪਏ ਗਾਉਂਦੇ ਸਾਂ । (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੋਹਲਾ ਵੀ ਸਪਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਸਾਰੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅ ਹੋ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਐ । “ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੋਹਲਾ ਵੀ ਸਪਾਰੀ”, ਤੈਨੂੰ ਜੋ ਚੰਗੀ ਲਗੀ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਫ)

ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ । ਖੋਵੋ : ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਪਣੀ ਉਪਮਾ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੇ ਦੀ ਸਸ ਤਾਂ ਅਣੇ ਪਹਿਰ ‘ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ’ ਬਣਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵੇਖੋ ਆਪਣੇ ਸੋਹਲੇ ਹੀ ਗਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪਤਾ ਦੰਦ ਵੇਖ ਕੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਹਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, “ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।” ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਕਿੰਨਾ ਬਦ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਜੋ ਸਿਖੁ ਸਖਾ ਬੰਧੁ ਹੈ ਭਾਈ ਜਿ ਗੁਰ ਕੇ ਭਾਣੈ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ॥ ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ)

ਆਪਿ ਨਾ ਦੇਹਿ ਚੁਰੁ ਭਰਿ ਪਾਨੀ, ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ ॥

ਭਾਵ :— ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਐਸੇ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਏ ਭਗਤਿ ਤੇ ਬਾਹਜ ਤਿਨ ਤੇ ਸਦਾ ਡਰਾਨੇ ਰਹੀਐ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਪਿ ਨ ਦੇਹਿ ਚੁਰੁ ਭਰਿ ਪਾਨੀ ॥ ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ” ॥੨॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾਂ ਤਾਰੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪੰਡਤ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਪਿਤਰਾਂ (ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਕਿਵੇਂ ਤਾਰੇਗਾ ?

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਵਾਚੈ ਵਾਦੁ ਨਾ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰੈ ॥ ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾ ਤਾਰੈ ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮ ਚੀਨੈ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਤਾ ਸੋਬੀ ਹੋਇ ॥’ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ । ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, “ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ; ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ” । ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਕੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ । (ਸੰਗ)

ਆਪੇ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪੇ ਸਾਧ ।

ਭਾਵ :— ਦੋਬਾਜ਼ਰਾ ਪੁਰਸ਼ ਜਦ ਕੋਈ ਕਦੇ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬਹੇ, ਤੇ ਕਦੇ ਮਾੜਾ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੇ ਵਸਬ ਮਾਲੂਮ ਨੇ ਸਭ ਸਾਨੂੰ,
ਲਾਹੜੀ ਵੱਡਾ ਹੈ ਲੱਗ ਲਵੇੜਿਆਂ ਦਾ ।
ਆਪ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਾਧ ਹੋਵੇ,
ਖੋਜ ਤਾੜ ਕੇ ਦੂਰ ਤੇ ਨੇੜਿਆਂ ਦਾ ।
(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਧਾਨ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਆਪਿ ਦੇਵਾ ॥ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜੁ ਆਪਿ ਸਵਾਰੇ ਆਪੇ ਧਾਰਨ ਧਾਰੇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਹੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਸੋਭੇ ਬੰਕ ਦੁਆਰੇ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ, ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਆਏ । ਵੇਖੋ : ਆਪੇ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਪਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਇਹ 'ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗੀਵਾ ਆਪੇ ਖੋਲ੍ਹੋ । (ਸੰਗ)

ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਣ ਛਡਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਿਲੁਣ ਵਿਚ ਫਸ । ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਣ ਛਡਾਏ । (ਸੰ)

ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਪਾਇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨਾ ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਭਈ 'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ', 'ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੇਸੀ ਭਰਨੀ' । (ਸੰ)

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀਵਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਜਿਵਾਣਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਜੋ ਦੁਖ ਦੇਵੇ, ਉਹੀ ਸੁਖ ਵੀ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀਵਾਏ,
ਅਤੇ ਅਜਰਾਈਲ ਬਹਾਨੜਾ ਈ ।
ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ ਰਮਜ਼ ਯਾਰ ਦੀ ਹੈਦਰ,
ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਲੋਕ ਦੀਵਾਨੜਾ ਈ ।
(ਅਲੀ ਹੈਦਰ)

ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਜੀਵਣ । ਵੇਖੋ : 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਆਪ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬਚੜੇ ਜੀਵਣ' । ਗੁਣ ਸੋਈ ਜੁ ਲੋਕੀ ਸਲਾਹੁਣ । ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਆਪੇ ਰੰਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਦਿਖਲਾਵੇ ਲਈ ਕੀਰਨੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਤੂੰ ਰੰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ । ਆਪੇ ਰੰਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ ।

ਆਪ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਪਰਦੇਸ ਘਲਿਆ, ਅਖੇ ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆ। ਆਪ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਰੋਣ ਲਗੀ, ਅਖੇ ਇਕੱਲੀ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੋ (ਆਪ) ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ, ਆਪੋ ਹੱਡ ਪਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਫੜੀ ਗਈ? 'ਆਪ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪੋ ਹੱਡ ਪਏ'। ਹੋ ਦਿਆ! ਤੂੰ ਕਸਾਇਣ ਹੋ ਚੁਕੀ। ਮੈਂ ਦਿਆ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫਸੀ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ, ਫਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ (ਦੇਸੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਜਾਂ ਦੇਸੀ ਆਦਤਾਂ) ਛੱਡ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁਨਸ਼ੀਗੀਰੀ ਕਰਨ ਲਗਾ; ਕੀ ਲਭਦਾ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਬਣ ਕੇ? ਬਸ 'ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ, ਫਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ' ਵਾਲੀ ਗਾਲ ਹੋਈ। ਨੰਗ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਲਗਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)।

ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੇਂਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ, ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੇਂਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ।' ਲੋਕੀਂ

ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਟੱਲਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉਂ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ।

ਭਾਵ :— ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਅਟਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਰਣ ਤੋਂ ਕੰਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉਂ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ"। ਜਿਸ ਤੇ ਹੋਆ ਸੋਈ ਪਰ ਜਾਣੈ ਜਾਂ ਉਸਹੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਆਵਾ ਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸੰਸਾਰ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਾਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ। ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਬਹੁ ਰਿਤੈ ਬਿਕਾਰਾ। ਬਿਨੁ ਸਾਰਾ ਸਾਲਾਹੀ ਸਦ ਹੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦ ਪਛਾਤਾ ਹੈ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਦੋ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨੁਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਡਰ, ਖਲੜੀ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਭੈ, ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸਹਿਮ, ਆਦਿ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੇ। ਕਿਸੇ ਬੀਬੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਸ-ਰਸ—ਸੁਟਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ)

ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੇਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੌਲਾ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ ਸਿਹਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੇਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ ! ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੇਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੋਲਾ ਮਾਰ। ਤੈਨੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ? (ਸੰ:)

ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਵੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੈਣ-ਸਕੂਤਲਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੀ ਕੁੜੀ ਏਂ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿੱਖ ਮਤ ਸੁਣਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਅਖੇ ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਵੀ।' (ਸੰ:)

ਐਸਾ ਕੰਮ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੇ ਜਿਤੁ ਅੰਤਿ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਛੋਤਾਉਣਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਤੂ ਜਿ ਦੇਖਦਾ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਸਾਥਿ ਤੇਰੈ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਈਐ ॥ ਐਸਾ ਕੰਮ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੇ ਜਿਤੁ ਅੰਤਿ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਾ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਣਿ ਤੂ ਹੋਵੈ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਮਨ ਪਿਆਰੇ ਤੂ ਸਦਾ ਸਦੁ ਸਮਾਲੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ, ਜਿਉ ਬਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਜਾਬਰ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਲਿਸ: "ਸਰਦਾਰ ! ਸਕਾਟਲੈਂਡ

ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਗੋਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ 'ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋਕੇ ਟਕਰੀਏ, ਜਿਉਂ ਬਾਹਮਣ ਨੂੰ ਨਾਈ' ਤੇ ਰਾਜੇ ਡੁਗਲੇ ਦੇ ਬਾਬਰ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੈਦ ਰਖ ਲਈਏ।"

(ਕੋਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਸੁਣ ਲੇ ਰਾਜਾ ਭੀਲ, ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਗਿਆ, ਲੜਕਾ ਲੈ ਗਈ ਚੀਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਠਗਣਾ ਚਾਹੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਦੂਜਾ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਟਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਵੀ ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲਾਂਗਾ। ਇਨ੍ਹੇ ਸਾਨੂੰ ਉਧਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਆਖੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਇਦ੍ਹਾ ਖੇਤ ਨਹੀਂ ਵਾਹਵਾਂਗੇ, ਪਈ ਤਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੂੰਡੇ ਨੂੰ ਚੀਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਢੁੱਕ ਸਕਦੀ ? (ਸੰਗੁ)

ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਮਰਨਾ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਮਰਨੀ ਮਰੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਰਨ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਕਰਨਾ ॥ ਸੋ ਪਦੁ ਖਵਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਰਵਨਾ ॥ ਸੋ ਧਿਆਨੁ ਧਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਧਰਨਾ ॥ ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹਾ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੀਸਨੁ ਪੀਸ ਓਵਿ ਕਾਮਰੀ ਸੁਖੁ ਮਨੁ ਸੰਤੋਖਾਏ ॥ ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੂਹੀ)

ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾ ਹੋਟਾਂ (ਚੋਕਾ) ਨਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ। ਜਾਂ ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜੇ ਪੌਚਾ ਫੇਰਨ ਬਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੀਸੀਆਂ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਚੋਕੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪੌਚਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਸਮ ਦਸੀ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਮਕੀ ਗਲ ਤਦ ਮੰਨਾਂਗੇ, ਜਦ ਅਮਕੀ (ਫਜ਼ੂਲ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ) ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਪਈ ਤੇ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੋਟਾਂ ਨਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ—ਲੱਭੂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਖਾਧੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੀਂਹ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਲਗ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪਵੇ ਤੇ ਕੋਠੇ ਡਿਗਣ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੋਂ ਵਡੇ ਵੇਲੇ ਬੋਤਲ ਆਈ, ਦਿਹਾੜੀ ਵਤ ਇਕ ਹੋਰ ਆਈ, ਅੱਜ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, 'ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਗਾ ਖਿੜ ਖਿੜਕੇ ਹਸ ਪਿਆ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੇ ਸਾਚੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੇ ਸਾਚੇ। ਮਨੁ ਸਚਾ ਸਚੇ ਸਬਦਿ ਰਾਚੇ। ਸਚਾ ਸੇਵਹਿ ਸਚੁ ਕਮਾਵਹਿ ਸਚੇ ਸਚ ਕਮਾਵਣਿਆ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਥ ਰਾਗ)

ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ।

ਭਾਵ :— ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਣ ਖਿਡਾਣ ਵੇਲੇ ਲੰਗੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਹਥ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਥਾਂ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— (੧) ਉਹ ਉਸਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ‘ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ’ ਕਹਿੰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਕੁਤ ਕੁਤਾਰੀਆਂ ਕਢਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸੁੰਦਰੀ ਹਸਦੀ ਹਸਦੀ ਦੋਹਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

(੨) ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ, ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਬਈ ‘ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ’ ਉਧਰੋਂ ਫਲੀ ਪਈ, ਉਧਰੋਂ ਚੁਗੀ ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਐਥੇ ਵੇਲੇ ਸਾਬ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਮਿਤਰ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਐਥੇ ਵੇਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐਥੇ ਸਮੇਂ ਸਾਬ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ। ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਆਣ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਗੂਠੇ ਵੱਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਰਮ ਕੋਰ—ਬਦਨੀ ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ : “ਅੰਗੂਠੇ ਵੱਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ” ਸਿਰ ਤੇ ਦੋ ਵਾਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮੰਗ ਕੰਘੀ ਦੀ ਕਟਦੀ ਏਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ। ਜਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਪਰ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਸਵੰਤ—ਮੈਂ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ! ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਨਤੀਜੇ ਤੋਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਏ । ‘ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ । ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ ।’

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਔਕੜਾਂ ਪੈਣ ਤੇ ਵੀ ਅੰਤ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੂਰਬੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਇਕ ਜਾਂ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਛੇਕੜ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਭ ਲੋਕ “ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ” ਕਹਿਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਕਰ)

ਅੰਤ ਮਤਾ, ਸੋ ਮਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਖ਼ਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਅੰਤ ਮਤਾ ਸੋ ਮਤਾ । ਚਲੋ, ਫੈਸਲਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਏਨੇ ਰੇੜਕੇ ਪਿਛੋਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ, ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਪਾਂ ਕੀ ਮੈਲ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪਵਿਤਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਏ ॥

ਸਬਦੀ ਧੋਵੇ ਵਿਰਲਾ ਕੋਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਅੰਤਰਿ ਬਹਿਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰ ਵੜਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਸਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਚਤਿ ਮਤਿ ਚਤਰਾਈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਿਆ ਕਰਿ ਆਖ ਵਖਾਣੀਐ ॥ ਅੰਤਰਿ ਬਹਿ ਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ॥ ਜੋ ਧਰਮ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸ ਧਰਮ ਨਾਉ ਹੋਵੈ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ ਪਾਪੀ ਜਾਣੀਐ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਹੋ ਪਿਆਰ ਦੱਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਈ—ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਟਿਕ ਵੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਲਗਦੀ, ਓਹ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇ । ਉਰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸੱਚ ਤਾਂ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਚ । ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨਚ ।

ਭਾਵ :— ਸਤਵਾਦੀ ਨੂੰ ਸਚ ਆਖਣ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ—ਮਿਤ੍ਰ ! ਡਰਨ ਅਤੇ ਬਕਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ । ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਡਰ ਕਾਹਦਾ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੁਖੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤ ਹਾਂ । ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ਹੈ । ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਪਈ ਨੂੰ ਕਾਂ । ਮੈਂ ਭਲਾ ਕੀ ਕਰਾਂ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਥ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਵੇਖੋ : ਅੰਦਰ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੇ, ਨਾ ਛਪੇ ਛੁਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਆ ਹੀ ਗਈਆਂ । ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗੋਂਦ ਗੂੰਦ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਅੰਤ ਕਲ੍ਹ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ਘਸੀਟਣ ਲਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਦੋਂਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ :— ਬੇਕਾਰ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਘਸਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਸੰਦ ਲੈ ਜਾਉ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਣਾ । ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਦੋਂਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ:)

ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁਝਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਫੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ-ਔਥਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ । ਹੱਥ ਪਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਨਾ, ਪਰ ਖ਼ੂਬ ਥਾਂ ਓਹ ਜਿਹੀ ਅਖੇ 'ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁਝਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਦਰ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੇ ਨਹ ਛਪੇ ਛੁਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਛੁਪਾਇਆ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਨ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਮੈਲ ਕਪਟੁ ਹੈ ਬਾਹਰੁ ਧੋਵਾਇਆ ॥ ਕੂੜ ਕਪਟੁ ਕਮਾਵਦੇ ਕੂੜੁ ਪਰਗਟੀ ਆਇਆ । ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੇ ਨਹ ਛਪੇ ਛੁਪਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਦੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਫ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ !

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ-ਸੈਂ ਵੀ ਵਰਿਆਮਿਆ, ਲਗਦੀ ਵਾਹ, ਜਦ ਕਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਵੇਖੀਂ ! ਥਿਤੇ ਉਹਦੀਆ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਜਾਵੀਂ, ਬੜਾ ਚਲਾਕ ਏ । ਤੂੰ ਏਂ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ "ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ", ਉਹਨੂੰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹਵਾ ।"

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਦਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਧ ਨਗਰੀ, ਬੇਦਾਦ ਰਾਜਾ । ਜਾਂ ਅੰਧਾ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪਰਜਾ ਕਿਸੇ ਜਬਰ ਤੇ ਅਨਿਆਈਂ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੜੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੈਦੇ ਆਖਦਾ ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਲ ਹੋ ਕੇ,
ਦੇਖੋ ਦੀਨ ਈਮਾਨ ਨਿਘਾਰਿਆ ਨੇ ।
ਵਾਰਸ ਅੰਧ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ,
ਬੂਠਾ ਦੇ ਦਿਲਾਸ਼ੜਾ ਮਾਰਿਆ ਨੇ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਅੰਧਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਜਬੇਦਾਰ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰਾ ਸਾਥ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਸਟੇਵੀਐ ਫਲ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ॥ ਨਿੰਚਕ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਿਆ ਸਤਿਸੰਗ ਨਾ ਭਾਵੇ ॥ ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੇ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਫ ਰਸਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੋ ਬੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੇ ॥ ਆਪਿ ਮੁਸੈ ਮਤਿ ਹੋਛੀਐ ਕਿਉ ਰਾਹ ਪਛਾਣੈ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹਾ ਉਹ, ਜੋ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਅੰਧੇ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ਕਹੈ ਨਾ ਕਹਿਆ ਬੂਝੈ ॥ ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸੁ ਰਿਵੈ ਸੋ ਲੋਚਨ ਨਾਹੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਲਾਰ)

ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਬੋਥੇ ਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾ ਸੱਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕਰਤਬ ਕਰੇ । ਬਿਨ ਕਹਿਨੇ ਕਿਛ ਧਿਆਨ ਨਾ ਧਰੈ । ਇਸ ਕਰਨੀ ਕਾ ਮਤ ਕਰ ਧਿਆਨ । ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਬੋਥੇ ਧਾਨ ।

(ਗੁਲਾਮ ਜੀਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਅੰਧੇ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਬੇ ਜਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਮਾਲਕ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧੇ ਵੇਹਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨੁ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ ॥ ਅੰਧੇ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਬੇ ਜਾਹਿ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ॥

ਭਾਵ :— (ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਹ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੈ) ਕਿ ਅੰਧੇ (ਅਗਿਆਨੀ) ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਪਾਰਖੂ (ਸਿਆਣਾ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ

ਨਾ ਜਾਣੈ ॥ ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ । ਵੇਖੋ : ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਏ । ਚੋਰ ਸਾਧ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । 'ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ ।' ਚੰਗੇ ਫੜੀਏ ਨੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ)

ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤਾ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਜੂਸ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ ਸਿੰਘ-ਸ਼ਾਹ ! ਹੋਸ਼ ਕਰ ! ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਕੀ ਪੱਤ ਆਬਰੂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ "ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।" (ਸੰਗ)

ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਖਾ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, 'ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ' । ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ ਲਿੱਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਆਮਦਨੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੇ ਰਜਵੀਂ ਚੋਟੀ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਕੇਹਾ ਸੋਹਣਾ ਗਭਰੂ ਨਿਸਰਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੋ ਅਖੀਆਂ ? ਜਾਂ ਅੰਨੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜੀਦਾ ਹੈ (ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ), ਦੋ ਅਖੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੁਝ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਖਾਸ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ—‘ਬਸ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੇ ਅੱਖਾਂ?’ ਯਾਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਲਭਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੁੰਦਰੀਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁੱਤ ਹਾਂ ਜੋ ਬੜੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੇਂਗੀ, ਪੂਰੀ ਕਰਾਂਗਾ। (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਸ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੋਂਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਝਗੜੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਬੋਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੋਫ ਸਿਆਣਾ ਆਖੇ। ਉਸਦੀ ਤਾਂ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੋਂਕੇ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਵਿਅਰਥ ਟੋਲਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।
ਜਾਂ

ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਨੇਹੀ ਦੀ ਮਖੌਲ ਕਰਕੇ, ਬੇ-ਪਤੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜੇ—ਵਾਹ ਵੇ ਚੋੜ ਚਾਨਣਾ ! ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ’ ਹੁਣ, ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਠੱਠੇ ਹੀ ਕਰਨੇ ਸਨ। (ਸੀ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਸ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸਤੀ !

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦੋ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਸ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸਤੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਠੀਕ ਨਿਕਲੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਨੇ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਸੋਟੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਖੋਹੇ।

ਹੁਣ ਧਰਮਾ ਕਰਮੇ ਉਤੇ ਮਕੱਦਮਾ ਕਰੀ ਏਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਮ ਨਾਲ ਜਫੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਨਾਈ ਤੇ ਕਾਠ ਦਾ ਉਸਤਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਾਣ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਉਲਟੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਕੋਰ—ਕਾਕਾ ! ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੇ ਕੋਈ ਉਲਟਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨਾਈ ਪਾਸ ਕਾਠ ਦਾ ਹੀ ਉਸਤਰਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸ਼ੁਨ ਵਜੇ ਥੰਮ੍ਹੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੋਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਮੂਰਖੇ ! ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ? ਅਥੇ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸ਼ੁਨ ਮਾਰੇ ਥੰਮ੍ਹੀ ਨੂੰ’। ਕੋਈ ਗਲ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਪਿਛੇ ਲੜੇ। ਹਵਾ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਡਾਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ? (ਸੀ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰੱਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡਾ ਖਾ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਪਿਛਲਾ ਜਾਂ ਅਗਲਾ ਵੀ ਉਲਟਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ : ਸੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰੱਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡਾ ਖਾ ਗਿਆ’। ਸਦਾ ‘ਅੱਗਾ ਚੋੜ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਚੋੜ’ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸਿੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਮੁੜ (ਭੋਂ ਭੋਂ) ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ। ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਸੀਰਨੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੰਡਣ ਸਮੇਂ ਮੁੜ ਘਿੜ ਕੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਅੰਨ੍ਹੀ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ”। ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੋਕ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, “ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਭਤੀਜੇ ਹੀ ਲਾਇਕ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇ ਅਹੁਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਿਲਣ?” (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰ ਜਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਅੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਤੀ ਚੋਗਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਸੂ—ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰਾਜਾ। ਸੁਆਦ ਤਾਂ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਲੜੇ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰ. ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮੂਰਖ ਹੋਣ ਤੇ ਘਰ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਰਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾ ਸਧਾਫਨ ਹੈ ਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਵਹੁਟੀ ਵੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਕੰਮਲੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। “ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ।” ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਸ ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਹੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਸੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਾਨ ਬੜੀ ਦਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਦਾ ਪੰਚਰ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ ਜੱਕੋ ਤਕੇ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਕੀ

ਆਖੇਗਾ, “ਅੰਨ੍ਹਾ ਸੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ”। ਪੈਸਾ ਇਕ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। (ਮਣਕੇ-ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ, ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਕਰ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਏਸ ‘ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ ਤੇ ਕਿਉਂ ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ’ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ! ਛਿੱਟ ਜਾਏਗੀ ਬਹੁਤੀ। ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਜਿਵੇਂ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਲਪਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ‘ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ’ ਦੀ ਰਾਖੀ ਬਹਾ ਫੜੀ ਸੀ। ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨੀਮ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੋਈ ਗੁੱਝਾ ਛਿੱਪਾ ਸੀ? ਬੱਸ, ਵੇਲਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਲੈ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ, ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ। ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ

ਪੀਂਹਦੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਲਕੇਂਦੀ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੇਓੜਕ ਕਮਾਈ ਐਵੇਂ ਹੀ ਉਜੜਦੀ ਦਿਸੇ ਜਾਂ ਨਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਤੇ ਨਾ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਦਇਤਜ਼ਾਮੀ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਖਰਚੇ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ। ਨੌਕਰ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰਨ। ‘ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ’, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ' ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੇ ਕੋਹ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ, ਵੰਝ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਠਿਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਣਜਾਣ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਦ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਕੰਮ ਤਾਂ ਵਿਗੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੋ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਸੀ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ ਵੰਝ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਮੰਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਵਧੀਕੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ । ਹਰ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਉਪਰ ਪੜਦਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਰਖੀ—ਹੁਣ ਮਾਸੀ ਜੀ । ਕਿਉਂ ਕਲਪਦੇ ਹੋ ? ਜਦ ਵੀ ਤੁਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਲਈ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ, ਤੁਸੀਂ ਸਦਾ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ, ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੋ' ਅਖਾਣ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਨਾਂਹ । ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਤੇ ਗੰਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ । ਜੇਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ । ਜੇਹੇ ਲਫੰਡੀ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੁਰੀ, ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਹੁਟੀ । 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਗੰਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ' ਹੀ ਟਕਰਨੇ ਸਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਲਈ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਸਿੰਘ—ਚੰਦਲ ਸਿੰਘ ਲਈ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਪ ਹੈ । ਜੇਹੇ ਉਸ ਲਈ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣੇ ਤੋਹਾ ਵਣਜ ਕਰਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ ।
ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋਣਾ, ਅਖੀਆਂ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਫੋਲੇ ਜਿੱਥੇ ਉਲਟਾ ਧੀਰਜ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਦੁਖ ਪੁੱਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਮਾਮੀ ਜੀ ! ਤੁਸਾਨੂੰ ਰਾਣੇ ਅਗੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਇਥੇ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਰਾਣੇ ਤੇ ਕੋਈ ਸਣਨਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਰਸਤਾ ਦਸਣ ਵਾਲਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਠੇਲੇ ਹੀ ਮਿਲਣੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹਰ ਪੰਥ ਚਲਾਇੰਦੇ ਬਾਹਾਂ ਵਾਟੀ ਖਰੇ ਦੁਹੇਲੇ । ਵਿਛ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨਾ ਸਿਬਨੀ ਬਾਜੀਗਰ ਬਰ ਬਾਜੀ ਖੇਲੇ । ਅੰਨ੍ਹੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ । (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ (ਜਾਂ ਹਿਰਨਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਬੰਦੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਇਣ—‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ।’ ਕਿਤੇ ਸੈਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਹੋਰ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ ਨੇ ? (ਹੀਰ ਸਿਆਲ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—ਪੁੱਤ ! ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ, ਇਉਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਛੁਟਕਾਫਾ ਔਖਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਤਾਂ ਖਹਿੜਾ ਛਡਣੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ’ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਪਰ ਹੁਣ ਸਾਂਭੇ ਕਿਸ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ।

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਜਣਾ ਖਣਾ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਖਾਥਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਬ ਸਿੰਘ—ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੋਤੀ ਕੋਹੀ ਚੰਗੀ ਉਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਫਸਲ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਰੀਝ, ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਓਏ ਕਿਰਪਿਆ ! ‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਰੀਝ ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ। ਆਪਣੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ ਭਾਵੇਂ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡਾ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਪ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕਣਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹੀਰਾ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੇ ਦੀ ਨੀਤ ਖੋਟੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਭਿਆਲ ਆਕੇ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਚਾਰ ਚੁੱਕੇ ਵਧੀਕ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ (ਧੂਹੇ), ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਸੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾ ਤਾਂ ਤੰਬਾਕੂ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਅਗੇ ਹੀ ਗੰਦੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਦਿਮਾਗ ਹੁੱਕੇ ਅਤੇ ਨਸਵਾਰ ਦੇ ਚੁਟਕਿਆਂ ਨੇ ਗੰਦਾ ਕਰ ਛਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ, ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਸੇ' ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੀ ਭਾਂਗ ਚਲਦੀ ਹੈ।

(ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਜ਼ਟ—ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀ ਛੱਡ ਗਈ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀ ਸੁਟਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਾਤ ਝਕ ਨਾ ਪੁੱਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਸੈਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦ ਵਲੋਂ ਮਦਦ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸੈਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਮਸੀਤੀ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੁੜ ਕੇ ਵਾਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ। (ਸੰਗ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਦੀ ਜਗ ਜੋਤ

ਸਬਾਈ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਨ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਦੀ, ਜਗ ਜੋਤ ਸਬਾਈ। ਬੋਲਾ ਰਾਗ ਨਾ ਸਮਝਈ ਕਿਹੁ ਘਟ ਘਟ ਨਾ ਜਾਈ ॥ ਵਾਸ ਨਾ ਆਵੇ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥ (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਨੇ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ ਘਟ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੁਕਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਨੇ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ। ਤਜਿਐ ਅੰਨਿ ਨਾ ਮਿਲੈ ਗੁਪਾਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਛੱਡ ਕੇ ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਸ਼ੀਲੋ ! ਤੂੰ ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕਰ। ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਅੰਬ ਵੱਢ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਝਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਨ ਸਮਝ ਰਾਜਾ ਤੇਰੀ ਬੁਧ ਮਾਤੀ, ਕਹਿੰਦੀ ਇਛਰਾਂ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਕੇ ਜੀ। ਅੰਬ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ, ਪਛੋਤਾਇੰਗਾ ਵਖਤ ਵਿਹਾਇਕੇ ਜੀ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ । ਜਾਂ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਤੋਂ (ਨਾਲ) ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ (ਮਿਟਦੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਛੱਡ, ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਨੇਕੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਸ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਹੋਰ; ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਉ ਹੇਤੁ ਨਾ ਪੁਜਨੀ ਹੇਤੁ ਨਾ ਮਾਸੇ ਮਾਸੀ ਜਾਏ ॥
ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ-ਜੀ-ਪਰ ਚਾਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਤ੍ਰ—(ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜਕੇ)
ਪਿਆਰੀ ਮਾਂ ! ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਨਾ ਗੁਆ
ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਕਿ ਮਰ ਗਿਆ, ਮਾਂ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ
ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ? ਧੀਰਜ
ਕਰ ।

ਮਾਂ—ਬਰਾ ! ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ ਜੀ-
ਪਰਚਾਵਾ ਮੇਰੇ ਵਸ ਨਹੀਂ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਕਲ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਊ ਤੇ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸੀ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਨੇਤ ਉਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ “ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ” ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਹੈ । ਨਲੈਕ ਨੇ

ਸਾਰੀ ਪਾਣ ਪਤ ਰੋਲ ਘਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਧਰਤ ਪੜ੍ਹਛੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਡਿੱਗ, ਨੀਵੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹ ! ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗ !
ਪਤੀ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ
ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ ਧਰਤ ਪੜ੍ਹਛੀ’ । ਕਿਥੇ
ਨਗਰ ਵਾਲੇ ਉਸਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਰਜਦੇ ਨਹੀਂ
ਸਨ ਤੇ ਕਿਥੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵਾਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਮਾਂ ਦੇ ਜਾਏ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਅਡੋ ਅਡਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਪੰਜ ਭਰਾ ਜੇ । ਇਕ ਕਰਨੈਲ ਜੇ, ਦੂਜਾ ਟੇਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ, ਤੀਜਾ ਸਕੂਲ ਮਾਸਟਰ, ਚੌਥਾ ਪਟਵਾਰੀ ਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਪਕੌੜੇ ਤਲਦਾ ਹੈ । ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੌਕਰ ਮਾਲਕ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਤਰਾਈ ਦਸਦਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਚਾਤਰ ਨੌਕਰ ਦਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਉਸਦਾ ਤਾਂ ‘ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ’ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ
ਨਿਕੰਮਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਆਦਮੀ
ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਅਖੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ'
ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਨਿਕੰਮਾ । ਭਾਈ ! ਸੋ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਏ ।
ਜੇ ਵਿਹਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਹੋਜਲੀ, ਸੋ ਛੱਡੋ ਕੁੱਟਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮਨ
ਵਿਚ ਤਾਂ ਵੈਰ ਰਖੇ ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ
ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੁਲ੍ਹਣ ਦਾ
ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਮੇਰੇ ਘਰੇਲੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਦਲਾਲ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਹੋਜਲੀ,
ਸੋ ਛੱਡੋ ਕੁੱਟਣ ।'

(ਅੱਪ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੇ ਜਿ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਦਰ ਉਸੇ ਨੂੰ
ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵਸਤੂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ
ਗਾਹਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਸਿਫਤੀ ਲਾਏ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਲੇ ਕਿਸੇ ਬੁਝਾਏ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੇ ॥

ਜਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਛੋੜ ਜ਼ਹਿਰ

ਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਧੀ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ
ਮਾੜੇ ਕੀਤੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਮ ਅਵਗੁਣਿ ਭਰੇ ਏਕ ‘ਗੁਣ ਨਾਹੀ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ
ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ
ਮਿਲਣਾ ਕਠਿਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲਛਮੀ ਭਜਦੀ ਭਜਦੀ ਆਈ ਤੇ
ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਪਾਸੋਂ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਬਰਾਂਡੀ ਮੰਗੀ ।
ਬਰਾਂਡੀ ਘਰ ਖਤਮ ਸੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ
ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ । ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਅੱਜ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਨਾਲੋਂ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ।
ਰਾਤੀਂ ਬਰਾਂਡੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ, ਜਿਸਦੇ ਘਰ
ਜਾਵਾਂ, ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਮੁਕੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ, ਪਰਾਈ ਭਿੱਟ
ਕੋਈ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਸੇ
ਨੀਵੇਂ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਜਾਂ
ਮਖੌਲ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜੀਆਂ ਮੂੰਡੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ
ਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਛੋੜ ਛਾੜ ਕਰ
ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ
ਉਸ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਤੇ ਸਗਰੋਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦਾ ਅੜਾਂਗੜਾ
ਪਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪੈਣਾ 'ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ ਪਰਾਈ
ਭਿੱਟ ਕੋਈ ਨਾ' ਤੇ ਭਿੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਦ
ਨਾਲ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਲਈ ਦੌੜਨਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਖ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਦੁਖ ਬਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਚੁੰਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਈਂ ਲੋਕ—ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਇਹ ਆਦਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ' ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਵਸਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਔਕੜ ਆ ਬਣਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹੁਰੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਸੁਖੀ ਬਣ ਬਹੋ, ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਕੁੜ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁੜ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਿਖਾਵੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਅੰਦਰ ਕੁੜ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । 'ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ' । ਕਦ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ੲ

ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ ਢੁਕਦੀ ਫਬਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਗੱਪ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਸੋਚ ਕੇ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—“ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।” ਬਸ ਜੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਦੜ ਵੱਟ ਜਾਓ । ਬੋਲ ਕੇ ਬਖ ਮਾਰਨੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਆਣੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਜੀ ! “ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ,” ਖੈਰ ਚੀਨ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਸੀ ? ਅਣਜਾਣਪੁਣੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਭੁੱਖਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਕਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਸ—ਰੱਬ ਹੀ ਦਇਆ ਕਰੇ ! ਦਇਆ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ ! ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੜਦਾ ਏ । ਕੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਬਾਲ ਵਾਂਗੂੰ ਉਬਲ ਉਬਲ ਕੰਢੇ ਪਿਆ ਲੁੰਹਦਾ ਏ । ਭਈ ਮਨਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਲਕ ਕੋਝੋਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਪਨਾਹ । ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ, ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ । ਵੇਖੋ : ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਮ ਰਾਜ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਪੀ ਰਹੇਗੀ, ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵੱਢੀ ਲੈਂਦਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ । ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਤਾਂ ਭੁਗਤਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । “ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ ਤੇ ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕੱਢੇ ।

ਭਾਵ : ਜਦ ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਜੀ, ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ “ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਇਹ ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕਢੇ ।” ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਤਦ ਵੇਖਾਂਗੇ ।
(ਸੰਗ)

ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੋਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਇਹ ਪਤੀ ਬਿਨਾ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਮ ਤੇਰੀ ਧਰ ਸੁਆਮੀਆ ਮੇਰੇ
ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੋਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ
ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਬਿਨ ਭਰਤਾਰੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਕਰ ਜੁਗ ਹੈ । ਵੇਖੋ :
‘ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ ।’

ਭਾਵ :— ਇਸ ਜੁਗ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ । ਇਹ ਕਰਨੀ ਦਾ ਜੁਗ ਹੈ । ਜਿਹਾ ਕਰੇਗੇ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਮਲੀਆ—ਮਹਾਰਾਜ ! ‘ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ’, ਇਹ ਖੂਬ ਸੋਚਾ ਨਕਦ ਏ । ਇਸ ਹੱਥ ਦੇ, ਇਸ ਹੱਥ ਲੈ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਦੇ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਲੈ । ਆਰਾਮ ਦੇ, ਆਰਾਮ ਲੈ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਹ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥

ਭਾਵ :—ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਧੂਏਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗੂ ਅਸਥਿਰ ਤੇ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥
ਤੇ ਸਾਰਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਬਸੰਤ)

ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਉਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੈਦ ਵਿਚ ਜਾਂ

ਦੁਖ ਵਿਚ ਤੁਝ ਨਾ ਬੋਲੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਠੰਡਾ ਸਾਹ ਭਰਦੀ ਹੈ । ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਬਲਾਉਂਦਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੁਕਦੀ । ਇਕ ਜਣੀ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ : ‘ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਵੇਗੀ ।’
(ਸੰਗ)

ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਨੰਦ ਜਨਕ ਸਗਮਾ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਥੇ ? ਕਿਹੜਿਆਂ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਣਾ ਹੋਇਆ ? ਕੋਈ ਨਾ ! ‘ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਭਿੜਾਈ ਹੀ ਪਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਕੀ ਆਖਾਂ ? ਕਲ ਕਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਪਰ ‘ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ’ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਕਿਨੂੰ ਰੋਕਾਂ ?
(ਸੰਗ)

ਇਕ ਅੱਖ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਦੁਖ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਦਲੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ

ਕੁਝ ਹੋਵੇ, ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਔਖ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਨਾ ਵੀ ਹਸਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹਸਦੀ ਹੋਂਦੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੋ ਬੀਮਾਰ। ਵੇਖੋ:
'ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਭੁੱਸਿਆਂ ਦਾ।'

ਭਾਵ:—ਜਦ ਚੀਜ਼ ਬੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਵੀਹ ਦੁਪਏ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਕਿੰਨੀ ਰਜਾਵਾਂ? ਅਠ ਤੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰ ਹਨ ਤੇ ਦੋ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਹਾਂ। ਅਖੇ 'ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੋ ਬੀਮਾਰ।' (ਸੰ:)

ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਇਕ ਕਾਣਾ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਬਾਬੂ ਵੀ ਚੋਹੇ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜਿਹੇ ਜਿਹਾ ਟਾਂਗੇ ਵਾਲਾ। 'ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਇਕ ਕਾਣਾ।' ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਸੋ ਕੋਹ ਵਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮਿਲ ਗਿਆ।

(ਉਤਮ ਕਹਾਣੀਆਂ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਆੜੀ, ਸੋ ਕੰਮੀ।

ਭਾਵ:—ਸੋ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਆਦਮੀ (ਸਾਥੀ) ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਹੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਉੱਠ ਚਲੀ। ਭਾਈ 'ਇਕ ਆੜੀ ਤੇ ਸੋ ਕੰਮੀ।' ਇਕੋ ਸੱਗ ਸਾਥੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਇਕ ਇਕਲਾ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਜਾਂ ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ। ਜਾਂ ਇਕ ਦਾ ਦਾਰੂ ਦੋ। ਜਾਂ ਇਕ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਭਲੇ।

ਭਾਵ:—ਇਕੱਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ

ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਸੋ ਤੂੰ ਪੁਸ਼ਨ ਹੋਵੇਂਗੀ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮੈਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਰ-ਕਮੀ ਕਰ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਹੋਵਾਂਗੇ। (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਦੂਜਾ ਭੱਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਤੀਜੇ (ਜਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ) ਦੇ ਕੰਨ ਤਕ ਪੁਚਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਮਿਤਰੋ! ਦੁਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਈ ਮਿਤਰਾਂ ਪਾਸ ਕਰ ਬੈਠਾ। ਇਕ ਇਕੱਲਾ, ਦੂਜਾ ਭੱਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ। ਮੋਈ ਮੋਟੇ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਇਕ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਥਾਣਾ ਮੋਰੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਆ ਬੈਠਾ। (ਸੰਗ)

ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ।

ਭਾਵ:—ਦੁਖ ਤੇ ਦੁਖ ਪੈਂਦਾ ਜਾਏ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਖੀਸਾ ਵੀ ਕਟਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ। (ਸੰਗ)

ਇੱਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ। ਵੇਖੋ: ਇਕ ਕਰੇਲਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਨਿਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਮਿਵ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:—ਉਹ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਿਚ। ਹੁਣ ਆਨਰੇਬਲੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਇਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ' ਹੋ ਕੇ ਲਗੇਗਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ। (ਸੰਗ)

ਇੱਕ ਸਿਖ ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸਰ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਸਿਖ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਤਸੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਹਰੀ-ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਏਕੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਇਕ ਸਿਖ, ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ, ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸਰ ।
ਨਉਂ ਅੰਗ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਸੁੰਨ ਅਵਤਾਰ ਮਹੇਸਰ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੁਚੱਜੀ ਤੀਵੀਂ (ਜਾਂ ਪੁਰਸ਼) ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਗੰਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਲਿਆ—ਹਾਇ ਨੀ ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੋਹ । ਨੀ ਇਸਦਾ ਤਾਂ ‘ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ’ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਫੇਰ ਉਨੀਂ ਹੱਥੀਂ ਆਟਾ ਚੁੰਨੁਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

**ਇਕ ਹੱਥ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ । ਜਾਂ
ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਗਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।**

ਭਾਵ :— (੧) ਦੋਵਲੀ ਖਰਾਬੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਵਧਦਾ ਹੈ । (੨) ਲੜਾਈ ਜਾਂ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ—ਬਸ ਕਰ ਨੀ ਮਾਇਆ ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ । ‘ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ ।’ ਤੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਭਾਂਬੜ ਮਚਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਇਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੋਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ (ਸਹਾਰਾ) ਵੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਡਿਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੋਨੇ ।
ਕਾਲੇ ਹਰਨਾ ਚਰ ਗਿਉਂ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ।
(ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ—ਕਾਫੀਆਂ)

ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੱਗੂਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅੱਗੂਣ ਰਲ ਕੇ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।’ ਅੱਗੇ ਹੀ ਓਹਦੇ ਉੱਤੇ ਅਕਲ ਵਲੋਂ ਰਬ ਦਾ ਰਹਿਮ ਸੀ । ਉੱਤੇ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਚਲਾਕਾਂ ਨਾਲ । ਕੀ ਕਰਦੀ ? (ਸੰਗ)

ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਰ ਪਿਠ ਠੋਕੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ, ਜਦ ਬਹੁਤੇ ਅੱਗੂਣ ਜਾਂ ਦੁਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬਣ ਜੋਟੀਆਂ, ਦੂਜਾ ਸਸ ਨਿਨਾਣਾ, ਤੀਜਾ ਨੂੰਹ ਦੀ ਕੰਡ ਹੋਲੀ, ਚੌਥਾ ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਜੀ ਖੱਟਾ ਵੇਖਿਆ । ਬਸ ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਗਲ ਆ ਵਾਪਰੀ ‘ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਚੜ੍ਹਿਆ’ ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਡੋ ਅਡ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੰਤ—ਇਹ ਆਪਦੀ ਅਚਰਜ ਜੋੜੀ ਹੈ । ‘ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਦੀਨੇ ਦਾ’, ਇਕ ਝੂਠੇ ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਸਚੇ

ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ..... ਇਕ ਸ਼ਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇਗੇ ਤਾਂ ਨਿਭੇਗੀ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ (ਸੱਤ) ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਣ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਉਏ ਰਾਮਿਆ! 'ਇਕ ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਏ', ਤੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਨਾ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੇਰੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਜਾਈ ਡੈਣ ਦਾ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਬਸ ਅਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤੂੰ ਤਾਂ। (ਸ੍ਰੀ:)

ਇਕ ਚਣਾ, ਹੇੜ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ। ਵੇਖ: 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ।'

ਭਾਵ:—ਜਦ ਚੀਜ਼ ਬੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਚੋਧਰੀ—ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੁਨੀਨ ਵੰਡ! ਬੁਰੇ ਵਿਚੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਪੱਥੀ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਸਾਰਾ ਮੰਗਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਤਾਂ 'ਇਕ ਚਣਾ, ਹੇੜ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? (ਸ੍ਰੀਗ੍ਰ:)

ਇਕ ਚੁੱਪ ਸੌ ਨੂੰ ਹਰਾਵੇ। ਜਾਂ ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁੱਖ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਵਧ ਘਟ ਬੋਲੀ ਜਾਏ ਤੇ ਅਗਲਾ ਚੁੱਪ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਸਿਰਫ਼ ਲੋੜ ਪਏ ਤੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਦ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਚੁੱਪ

ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ 'ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁੱਖ।' (ਸ੍ਰੀ)

ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਕਾਰੀ। ਜਾਂ ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਚੋਰੀ। ਵੇਖੋ: ਨਾਲੇ ਚੋਰ ਨਾਲੇ ਚਤਰ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਤਾਂ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਦੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਆਕੜ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—ਇਕ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਬੰਨ੍ਹਾਇਆ। ਉਤੋਂ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਅਲਜ਼ਾਮ ਬਪਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੜਾਈ ਮੈਂ ਪੁਆਈ! 'ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਚੋਰੀ।' (ਸ੍ਰੀਗ੍ਰ:)

ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਭਾਵ:—ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸੁਖ ਲੈਣ ਲਈ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—ਦਾਦੀ—ਬੱਚੀ! 'ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।' ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਬੜੀ ਕਹੜੀ ਘਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀਗ੍ਰ:)

ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਵਿਆਹੀ ਜੋੜੀ ਵਿਚ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:—

'ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ', ਵੇ ਵੁਕਦੇ ਲਿਖਿਆਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ। ਖੇੜੇ ਸਿਆਲ ਕਰਤੂਤ ਦੇ ਧਨੀ ਦੋਵੇਂ, ਵਾਰਸ ਜੁੜੇ ਸਿਰ ਸਾਊਆਂ ਟਕਰਾਂ ਦੇ। (ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਇਕ ਡਗੇ, ਪਿੰਡ ਮੰਗਿਆ।

ਭਾਵ:—ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਬਾਹਲੇ ਕੰਮ

ਨੇਪਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਇਕ ਡਗੇ ਪਿੰਡ ਮੰਗਦੇ ਹੋ', ਬਾਹਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੇਰਾ ਰਖੇ, ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਮਲਣ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈਂ । ਜਿਤਨੀ ਸਮਰਥਾ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੀਦੇ ਹਨ । ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਇਹ ਗਲ ਹੈ 'ਇਕ ਦੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਤੀਰ ਤੇ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੇ । ਜਾਂ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਢਾਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੋ ਅਡੇ ਅਡ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਮੋਰਦਿਆਂ ਸੋਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਫੰਗ ਲਭ ਹੀ ਪਿਆ । 'ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦੂਹਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ' ਫੁੰਡਣ ਵਾਲਾ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਤੇਂਦ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੋ, ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਖੁਬ ਹੈ । 'ਇਕ ਤੇਂਦ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ, ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧ ਤਾ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਮਦਦ ਬਾਹਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਆਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਯੂਸਫ਼ ਸਾਨੀ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਹੋਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ ? "ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ।"

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਇਕੱਠ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਖਾਤਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਖੁਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਜਾਂਦੇ । ਜੰਵ ਦੀ ਜੰਵ ਆ ਵੜੀ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ, ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਕੜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੱਜਾ ਅੰਤ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੀ ਗਿਆ । 'ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ਤੇ ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।' ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਪਾਪ ਲੁਕਿਆ ਰਹਿਣਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ । ਜਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਟਿਕ ਪਵੇ, ਤਦ ਅਕ ਕੇ

ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਲਪਣਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ' । ਇਥੇ ਤਾਂ ਅਜ ਪੰਜਵਾਂ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਨਾ ਮਾਰਿਆਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਲਪਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ)

ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਹਾਕਮ ਅਗੇ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਧੀਕ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਧਰ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੁਣ ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਪਏ ਸਨ । ਕੋਈ ਐਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲਦਾ । 'ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟੀ', ਇਕ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਦੂਜੇ ਹੁਣ ਬਕਰੀਦ ਆ ਗਈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਤੇ ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਸੌ ਗੁਣਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੋਰਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਤਾਂ ਸਾਦੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਣ-ਠਣ ਕੇ ਰੂਪਵਤੀ ਬਣ ਬਣ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ 'ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ' । (ਸੰਗ)

ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਹੁਦਾਰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਮੰਗੇ ਤੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਈਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ, ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹਨ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਹਾਂ, ਕੋਲ ਦੇ ਕੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਫਿਰੇ । 'ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।' (ਸੰਗ)

ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂਰ ਸਾਡੀ ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਜਦ ਕਿ 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਤੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ' ਵਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਨੀ ਦੇ ਗਾਹਕ ਨੇ । (ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਜਾਂ ਟੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਵਾਨ (ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ— 'ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਪਿਉ ਹੀ ਮਾੜਾ ਏ, ਪਰ ਮੁੰਡੇ ਉਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਚੁਕੇ ਵਧ ਨਿਕਲੇ । (ਸੰਗ)

ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੇ ਸੌ ਹਕੀਮ ।

ਭਾਵ :— ਪਰਹੇਜ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਰੂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਪਰਖੀ ਹੋਈ ਏ ਕਿ 'ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੇ ਸੌ ਹਕੀਮ' । ਪਰਹੇਜ਼ ਸਾਰੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਰੂ ਜੇ । (ਸੰਗ)

ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ, ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਚੋਟ ਲਾਕੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ਸਿਆਣੇ ਲਈ 'ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਜਿੰਨਾ ਚਾਹੇ ਕੋਸ ਲਏ, ਤੁਸੀਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਔਕੜ ਹੀ ਔਕੜ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? 'ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ'। ਜਿਧਰ ਜਾਵਾਂ, ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਰਖਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਨਾਲੇ ਲੂਣੀਆਂ ਵੀ ਲਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂ ! ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਬੂਠਾ ਬਦਮਾਸ਼... ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ, ਮੈਂ ਅਗੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਮਾਂ ਜੀ।" (ਅੱਧ ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰ। ਜਾਂ ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਦੂਹਰਾ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਫਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੇਡਾਂ ਬੜੀਆਂ ਜੰਗੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ' ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ। ਨਾਲੇ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਨਾਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਸਿਖ ਲਏ। (ਸੰ)

ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੋ ਪੈਂਚ ਬਣ ਬਹਿਣ, ਤਦ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ

ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਣੋ ! ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਚੋਧਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਕਿ ਝਗੜਾ ਪਿਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰਹ ਦੀ ਸੱਸ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਭਾਈ ਭਿਆਲ ਜਾਂ ਸਾਥੀ ਦੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ) ਅਣਬਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵੱਖ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੂੰ ਕੀ? ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦਰਦ ਉਹਨੂੰ ਥੋੜਾ ਏ? ਇਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ। ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ, ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਬੋਟੀ, ਸੌ ਕੁਤੇ। ਵੇਖੋ : ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਬੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਰੋਲਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਮਿਠਾਈ ਤੇ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਸਕੂਲ। 'ਇਕ ਬੋਟੀ ਸੌ ਕੁਤੇ'; ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਜਲ (ਪਾਣੀ) ਗੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ, ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਵੀ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋਏ। ਤੂੰ ਜਾਣਦੀ ਏਂ, ਇਸ਼ਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਾ ਲੱਖੀਂ ਨਾ ਕਰੋੜੀਂ। ਇਕ

ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਏ । ਤੂੰ ਆਪ
ਸਿਆਣੀ ਏਂ । (ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸੱਤ ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ
ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੀ ਖਰਾਬੀ
ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਜਮਾਤ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ
ਬਦਨਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ—ਵੇਖ ਓਏ ਨਥੂ !
ਤੇਰੀ ਇਕ ਮਾੜੀ ਕਰਤੂਤ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ
ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਮੁਰਖਾ 'ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸੱਤ
ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।' ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ
ਹੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ । (ਸੰਃ)

ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ
ਸਮਾਉਂਦੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਥਾਂ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ
ਵਿਚ ਦੋ ਹਾਕਮ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ
ਨੂੰ ਸਦ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਉਂ ਬਣ ਨਹੀਂ ਲੰਘੇਗਾ,
'ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਾ
ਸਕਦੀਆਂ ਜਾਂ ਤੂੰ ਰਾਜ ਕਰੇਂਗਾ, ਜਾਂ ਮੈਂ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਮੁੱਕੀ ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲੋ ਤੇ ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਉਸ ਵਲ ਤਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਖੁਭਣਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ
ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । 'ਇਕ ਮੁੱਕੀ
ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ।' ਇਕ ਖੁਭਣ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਨਰਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ)

ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਪਿਸ਼ੌਰ
(ਲਖਨਊ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ
ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਨਠ ਭਜ
ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ...ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਮੇਰੇ
ਲਈ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ ।
ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਸਾਕ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ
ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਧੀ 'ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਲਖਨਊ'
ਰਹੀ । ਨਾ ਉਹਨੇ ਦਿਨ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਰਾਤ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ
ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਕੋਈ
ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾ ਹਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਡੰਡਾ
ਕੁੰਡਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ ! ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ
ਹੋਰ ਸਮਝਾ ਲੈ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸਹੀਆਂ
ਹਨ । ਜੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ
ਇਹੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ । 'ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ
ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ ।' ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ
ਉਲਾਂਭਾ ਨਾ ਦੇਣਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੋ
ਆਦਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਕਾਬੂ ਕਰਨ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉਤੇ ਦੋਹਾਂ
ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਔਖ ਸੀ ਤੇ ਅੰਤ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ।
ਸੁੱਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਵਿਚਾਲੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝੌਤਾ
ਹੋਇਆ । ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਮਨੋਰਮਾ)
ਉਤੇ ਸੁੱਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਆਲ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ
ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕ ਚੁਲ੍ਹੇ
ਰਹਿਨ ਚੜ੍ਹੇ । ਜਾਂ

ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰ
ਰਹਿਨ ਖੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਈ ਤੁਲਾਈਆਂ ਤੇ ਪੈ ਕੇ
ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ
ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਗਰੀਬ ਤੇ ਅਮੀਰ
ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਪੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਅਨੁ ਆਪੇ ਪੂਰਣ ਦੇਇ ।
ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕਿ ਚੁਲ੍ਹੇ ਰਹਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ।
ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰਿ ਰਹਿਨ ਖੜੇ ।
ਤਿਨਾ ਸਵਾਰੇ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ ਜਾਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ
ਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਸਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ
ਜਾਸੀ, ਇਹ ਮੀਂਹ ਨਿਆਉਂ ਦਾ ਆਇਆ ਈ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ, ਇਕੁ ਵੈਰੀ
ਸਭਿ ਵਾਦਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਰਬ ਮਿਤਰ ਹੈ, ਤਦ
ਸਾਰੇ ਮਿਤਰ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀ
ਹਨ । ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਿਤਰ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ
ਭਰੋਸਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ ਇਕੁ ਵੈਰੀ ਸਭਿ ਵਾਦਿ ॥
ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਦੇਖਾਲਿਆ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਬਾਦਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕਾ
ਸਹਾਰਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭੀ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਦਿਸਦਾ
ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚਾਰੀ ਹੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ ।
ਅਖੇ ‘ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ’ । ਇਸ ਦਾ ਵੀਰ
ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਖੇ ਅਖਾਏ ਵਿਗੜ
ਬੈਠਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ
ਕੱਢਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਦਾ
ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ
ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਇਕੋ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀ
ਕਸਰ ਕਢ ਛੱਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ਜਾਂ ਜਦ ਇਕੋ ਵੇਰ ਕਸੂਰ ਕਰਨ ਜਾਂ
ਦੁਖ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਇਕੋ
ਵੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ‘ਅਖੇ
ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ ਕੱਢਾਂ’ । ਪਰ
ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪਿਛੇ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੋਰ ਵੀ ਜੋ
ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਕਰ ਲਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ
ਛੋਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਆਦਮੀ ਇਕੋ
ਜਿਹੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਤਕੜਾ
ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਕ ਮਾੜਾ, ਪਰ ਸੁਭਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ
ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਵੀੜੇ ਹਨ ।
‘ਇਕ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ ਛੋਟੀ’ । ਅਸੀਂ
ਕਿਉਂ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰੀਏ ਕਿਸੇ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੋਹ ਉੱਡੀ
ਮੁਲਾਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਾਦੂ ਭਗਤ ਜੀ ਮਿਰਾਸੀਆਂ
ਦੇ ਚੰਗੇ ਕਦਰਦਾਨ ਸਨ । ਜਦ ਇਹ ਗੁਜ਼ਰ

ਗਏ ਤਦ ਕੋਈ ਮਿਰਾਸੀ ਦਾਦੂ ਦੀ ਦੇ ਪਿੰਡ (ਮੁਲਾਵਲੇ) ਗਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਕਿਸ ਕਰੀ ਹੋਈ। ਅਥੇ 'ਇਕ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੋਹ ਉਡੀ ਮੁਲਾਵਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੁਣ ਇਥੇ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਪੁਤ, ਸੌ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਬਲੀਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਵੀਂ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਪੁਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਨਾ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਅੰਕੜ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਵਿਟਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਇਕੋ ਪੁੱਤ ਸੀ ! ਉਹ ਵੀ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ' ਮੇਰੀ ਵਾਤ ਕਿਨ੍ਹੇ ਪੁਛਣੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਬਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਦਾ ਅਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਲਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਖੀ ਹਾਂ ਅਸੀਂ, 'ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਬਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ'। ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਪਣੀ ਨਬੇੜੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਾ ਮਹੇੜੀ। ਬਸ ਫਿਰ ਮੌਜ ਹੀ ਮੌਜ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਚਰ ਪੁੱਤਰ ਪਿਉ ਦਾ, ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧੀਉ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਪੁੱਤਰ

ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਘਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਇਚਰ ਪੁੱਤਰ ਪਿਉ ਦਾ ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧੀਉ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ।

ਭਾਵ :— ਆਦਿ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਆਂਦਾ ਸਿਰ-ਵੱਢ ਵੈਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸ਼ਾਮ ਵੀ ਕਦੇ ਦਲ ਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ ਤੁਰਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤਿਆਰ ਜਾਂ ਇੱਟ ਦੀ ਦੇਣੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਲੈਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੰਦਾ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਕਿਸੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਚਟਕੇ ਰਖੇਗਾ। ਜਿਹੇ ਜਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਵਰਤੋਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਦੂਜੇ ਵਰਤਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟ ਪਿੱਛੇ ਪਰਦੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਈਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਉਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠੀ ਏਂ।

ਉਸ਼ਾ—ਭੈਣ ! ਕੀ ਕਰਾਂ, 'ਇੱਟ ਪਿੱਛੇ ਪਰਦੇਸ਼' ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਗੁਆਂਢ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੋੜ ਗੱਲ

ਕਰੇ, ਅਰਥਾਤ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ ! 'ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੌੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਏ'। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ।

ਭਾਵ :— (ਨਾ ਘਰ ਕੇ ਨਾ ਘਾਟ ਕੇ) ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਤੇ ਨਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ। ਹੁਣ ਔਕੜ ਵੇਲੇ ਸਾਡਾ ਹੱਥ ਕੋਣ ਫੜੇ। ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਥੇ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜੇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਮਨੁਖ ਇਥੇ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਅਗੇ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੁਖ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮ ਇਥੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੱਗੀ ਤੇ ਧੱਖਾ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਸਾਰੇ ਅਗੇ ਪਰਕੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :— ਇਥੇ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਧ, ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੁਖੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੋਰ, ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਏ— ਠੀਕ ਏ, ਅਜਬ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ, ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ'।

ਇਧਰ ਇੱਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ ਕੁੱਤੇ ਵਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਬਿਪਤਾ ਤੇ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਸੇ ਮੁਸਾਫਰ ਭੁੱਸੇ ਤਾਪਲ,
ਡਿਗ ਵਹਿ ਰੋਟੀ ਪਿੰਨੀ।
ਇਧਰ ਇੱਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ,
ਕੁੱਤੇ ਵਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਖਪਦੇ ਹੋ। ਇਥੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ। (ਸੰ:)

ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁਝ੍ਹ-ਪੂੰਜੀਆ ਹੋਣ ਉਤੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਪਲੇ ਤੇ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਨ੍ਹੀਂ ਘਰਾਟੀਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪੀਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮਦਨ ਕੁਝ ਸ਼ਿਕਵੇ ਭਰੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਟਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੀਸਦਾ ਏ। ਅਜ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਬੋੜੀ ਏ।"

(ਗੰਗਾਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਲ ਚੁਰਾਈ ਸਾੜੀ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚਾੜੀ। ਜਾਂ ਇੱਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ। ਵੇਖੋ : ਕੁੱਤਾ ਰੋਣੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ) ਤੇਰੇ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹੀਏ ਕਿ ਤੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਅਸਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖਾਧਾ। ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਆਈ। ਪੈਸਾ ਉਜਾੜਿਆ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ। 'ਇਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ'। ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। ਵੇਖੋ : ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡਡੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਮਾੜਾ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੈਠ ਉਇ ਟਿੱਕ ਕੇ। ਆਇਆ ਕਿਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਜਾਂ ਇੱਲ ਦੇ ਥਾਂ ਕੁਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਮੂਰਖ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਜਿੰਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੁਧੂ ਹੈ ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉਂ ਚੌਧਰੀ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚੌਧਰੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉਂ ਚੌਧਰੀ' ਕੂੜੀ ਪੂਰੇ ਥਾਉਂ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ ਕਲਿ ਕਾ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਲਾਰ)

ਇੱਲ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੁਝ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਇਲਾਂ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸ ਦਾਣੇ ਕਿਥੋਂ? ਉਹ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਈਆਂ, ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਉਂ।

ਭਾਵ :— ਅਨਹੋਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹੁ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕੇਗਾ। ਭਲਾ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ : 'ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਈਆਂ ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਉਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਮਨਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੂਰਖਾ! ਤੂੰ ਜਿਹੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈਂ? ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ? (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ :— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।

ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਇਸ਼ਕ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਇਆ (ਹੋਸ ਕੇ) —

ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।

ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਦਿਤਿਆ ! ਤੂੰ ਘਾਬਰਦਾ ਕਾਹਨੂੰ ਏਂ ? ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਲੰਘੇ ਹੋਏ ਹਾਂ । ਜੇ ਕੁੜੀ ਰਾਜੀ ਆ ਤਾਂ ਸਭ ਖੈਰਾਂ ਮਿਹਰਾਂ ਨੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ਿਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਜ ਗਏ ਢੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਜ ਗਏ ਢੋਲ । (ਖੁਲ੍ਹਾ ਸਾਹ)

ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦੇ (ਛੁਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਛੁਪਦੇ) ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਖੰਘ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਦੇ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉਂ ਲੁਕੇ ਲੁਕਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਦਰਜੇ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਲੁਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਲੁਕ ਸਕਦੀ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਘਾ ਕੰਮ ਲੁਕਾਇਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿਹਰ ਮੁਹਬੂਤ ਆਸ਼ਕੀ
ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉਂ ਲੁਕੇ ਲੁਕਾਇਆ ।
ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ
ਹੋਇ ਸੁਗੰਧਿ ਨਾ ਆਪ ਗਣਾਇਆ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਸੋਖਾ ਨਹੀਂ, ਲਾਵਣ ਸੋਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਔਖਾ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਣਬੀਰ—ਸਜਨੀ ! ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਬੜਾ ਕਠਨ ਹੈ । ਇਸ਼ਕ ਲਾਵਣਾ ਸੋਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸ਼ਕੋਂ ਛਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਪਟਿਆ ਜੋਗੀ ਬਣਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਹੀਰ ਮੁੜਨਾ, ਰਾਂਬੇ ਨੇ ਇਕ ਦਾਗ਼ ਜਾਤਾ । ਕੁਝ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਸਤਾਇਆ, ਕੁਝ ਖੋੜਿਆਂ ਦੇ ਹੀਰ ਲੈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਭੁਨਿਆ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਟਿਲੇ ਜਾ ਕੰਨ ਪੜਵਾਏ, ਅਰ 'ਇਸ਼ਕੋਂ ਛਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ' ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । (ਕੋਇਲ ਕੂ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਈਸਬਗੋਲ, ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਖਰਾਬੀ ਵਧ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਗੱਲ ਵੁਪੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । 'ਈਸਬ ਗੋਲ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਵਜੀ ਹੋਰਨਾ ਉਤੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਉਡਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰੇ ਪਰ ਆਪਣਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਆਪ ਲੱਖ-ਪਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਬੜਾ ਸਾਦਾ । ਨਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬੜਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲੋਂ ਉਹ ਹੈ ਸਿਵਜੀ ਵਾਂਗ ਪਰਉਪਕਾਰੀ । ਉਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਹੈ : 'ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ, ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ' । (ਸੰ)

ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੂਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਹਾਂ 'ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੂਸਾ' । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ । ਸਾਡਾ ਕੀ ਧਿਆਨ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਤੰਬਾ ਫੁਕਣਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਟੂਣਾ ਕਰਨਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਟਰੂ, ਮੁੜ ਕੀ ਕਰੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਸ਼ਾਹ, ਈਦ ਲੰਘ ਗਈ ਤਾਂ ਤੈਥੇ ਨੂੰ ਫੁਕਣਾ? ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਈ ਅੱਜ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਾਈਏ? ਵਡਿਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ। ਮੇਰੇ ਜੋਗਾ ਬਥੇਰਾ। ਕਿਸੇ ਸੰਦੂਕ ਦੀ ਨੁਕਰੇਂ ਨਿਕਲ ਆਉ।

(ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਘਰ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਚੇਤੇ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਇਕ ਪੈਰ ਤੇ ਦਮ ਫੁਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਨਰਮ ਵਿਛੋੜਾ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, 'ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ'। ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, 'ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਕਦੇ ਏਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਾਂਗੇ'।

(ਐਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ—ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੋਗੀ)

ਏਹ ਹਾਲ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਸੁਸਤ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਖਲਿਆਰ ਦਾ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਜੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਬੇਪਰਵਾਹ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਡੰਬਰ ਔਖਾ ਹੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। (ਸੰਭ੍ਰ)

ਏਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੁਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਭਵਿੱਖਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ

ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੀ ਸਵਾਰੀ ਜਾਹ ਪੁਲੋਕ। ਸਾਨੂੰ ਇਹੀ ਜਹਾਨ ਚੰਗੀ। 'ਇਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।' (ਛੇ ਘਰ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੋਧੋਂ)

ਏਹ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਜਾਇ ਕੀ ਡਿਠੋ ਘੜਿਆਲ ॥
'ਇਹ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਜੀਵ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੋ ਜਾਪਣ, ਪਰ ਜੋਤ ਇਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ।
'ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ' ਧਨ ਪਿਰ ਕਹੀਐ ਸੋਇ।
(ਬ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਸਦਾ ਜਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪਰਾਈ ਨਾਰ ਨੂੰ ਧੀ ਜਾਂ ਭੈਣ ਸਮਝੇ ਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ,
ਪਰ ਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ।
ਪਰ ਧਨ ਸੁਆਰ ਗਾਇ ਸਿਉ
ਮਕਰਹੁ ਹਿੰਦੁ ਮੁਸਲਮਾਣੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਏਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋ-ਰੁੱਖੀ ਜਾਂ ਦੋ ਪੱਖੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਲਾਰਾ ਲਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰ ਸਿੰਘ—ਵਾਹ ! ‘ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਏਧਰ ਵਧਾਈਆਂ’ । ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਦੇ ਪਾਸੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਏ । ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਕਿਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਨਾ ਟਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ । ਲੜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਾਅ ਕਢਣਾ ਉਹਦੀ ਹਿਕਮਤ ਦੀ ਚਾਲ ਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਟਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਜਾਈਂ ਚਲੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਵੇਟ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ । ਉਹ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਡਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ

ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸੇਬੰਧੀ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਰੋ, ਸੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰੋ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰੋ, ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ, ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ । ਤੁਹਾਡਾ ਮੂੰਡਾ ਜੂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਲਗ ਗਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਸ ਡਿਓਵੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ ਦਾਬਾ ਹਟਣ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਕੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਸਹੁਰੇ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨਾ ਤੇ ਅਗੇ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਕੂਤਲਾ ਲਈ ਕੋਈ ਔਸੀਆਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਏਧਰ ਤਾ ਆਖੇ ‘ਸੱਸ ਡਿਓਵੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ’ । ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਸਗੋਂ ਦੋੜਾ ਹਟ ਗਿਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਘਾਟਾ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਲਾਹੁਣੇ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਸ ਨੀ ਬੱਸ, ਛੱਡ ਚਲਾਕੀਆਂ ‘ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ’ । ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਪਿਆ ਧੁਖਦਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੋਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵੇਖਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਨ੍ਹੀ ਆਖੀਏ ਇਸ ਅਪੁੱਠੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਵੇ । ‘ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੋਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ’ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਥਣਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਘਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਸ ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ
ਘੁੰਡ ਕੱਢਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ
ਕੋਈ ਡਰ ਜਾਂ ਕੁੰਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ਬਤੀ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਹੋ ਗਈ
ਹੈ। ਕੁੰਡਾ ਜੋ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਇਆ। 'ਸੱਸ
ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ' ਘੁੰਡ ਕੱਢਾਂ।

(ਸੰਗ)

ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ (ਨੂੰਹ) ਆਪ
ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੂੰਹ (ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ
ਸਬੰਧੀ) ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ
ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਪੋ ਕਰੀ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰ ਲੈ ਜੋ ਜੀ ਆਏ ਤੇਰੇ।
'ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ ਆਪ ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।'।
ਇਹ ਖੁਸ਼ ਤੇ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। (ਸੰਗ)

ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ ਰੋਵੇ
ਇਕ ਵਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਸਤੀ ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ
ਚੀਜ਼ ਛੋਟੀ ਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚਪਲ ਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਵੀ
ਨਹੀਂ ਕਢੇ। ਮੈਂ ਸਸਤੀ ਵੇਖ ਮੁਲ ਲੈ ਲਈ। ਇਹ
ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ
ਰੋਵੇ ਇਕ ਵਾਰ'। (ਸੰਗ)

ਸੱਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛੱਡ ਚਰਖਾ ਤੇ
ਭੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ
ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੱਖਾ ਕੰਮ ਛੁਡਵਾ ਕੇ
ਐਥਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ਹੁਣ ਬਸ ਕਰੋ।
ਹੋਰ ਨਾ ਸਤਾਉ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੋਂ ਉਹ ਹਾਲ ਕੀਤਾ,
ਅਏ 'ਸੱਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛੱਡ ਚਰਖਾ ਤੇ ਭੋ ਚੱਕੀ'
ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਐਥਾ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ)

ਸਹਸ੍ਰ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਇ ਤਾ ਇਕ
ਨਾ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।

ਭਾਵ :— ਚਤਰਾਈ ਕੁਝ ਕੰਮ ਨਹੀਂ
ਸੁਆਰਦੀ। ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਸਚੇ
ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੱਚੇ ਸੋਚਿ ਨਾ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ।
ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨਾ ਹੋਵਈ ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਨਿਵਤਾਰ॥
ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ ਜੇ ਬੀਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ॥
ਸਹਸ੍ਰ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਇ ਤਾ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।”
(ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ)

ਸਹਸ੍ਰ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਨੁਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਿਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸਹਸ੍ਰ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ॥
ਤ੍ਰਿਪਤ ਨ ਆਵੈ ਮਾਇਆ ਪਾਵੈ ਪਾਵੈ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਹਸ੍ਰ ਮਣਾ ਰੁਈ ਜਲੈ, ਚਿਨਗਾਰੀ
ਧੁਖੈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜੋਹੀ, ਮਾਮੂਲੀ ਜੀਜ਼
ਵੀ ਬੜਾ ਵਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਿਗੜੇ ਚਾਟਾ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਚੁਖੈ।
ਸਹਸ੍ਰ ਮਣਾ ਰੁਈ ਜਲੈ ਚਿਨਗਾਰੀ ਧੁਖੈ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ
ਉਹ ਵੀ ਡਿੱਗ ਫੜਿੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ
ਕੋਈ ਮਨ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਫਿਰ
ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਉਡੀਕ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਕਾਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਮਰਾਬ
ਹਨ । ‘ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ
ਡਿੱਗ ਫੜਿੰਗਾ’ ।

ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ
ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਕੜ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ
ਹੀਜ ਪਿਆਜ਼ । ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਜੇ, ਵਡਿਆਰ ਸਾੜ
ਲਉ । ਅਖੇ ‘ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ’ ।
ਕਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਚਮਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ
ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੌ ਮੀਠਾ । ਵੇਖੋ : ਉਤਾਵਲਾ
ਸੌ ਬਾਵਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ
ਸਵਾਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ
ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ, ਇਕ-
ਵਾਰਗੀ ਹੀ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਚਾ
ਸਕਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਤੇ ‘ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੌ ਮੀਠਾ’ ਦੇ
ਧਾਰਨੀ ਬਣੋ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਉਤਨੀ
ਹੀ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਪਿੰਡ
ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ । ਸ਼ਹਿਰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸੋਭਾ
ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਏ ਜੀ, ਠੀਕ ਏ ।

‘ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ’ । ਤੁਸਾਂ
ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮੇਲ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਸਣ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵੱਸਣ
ਜਿੰਨ । ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ
ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ
ਚਿਕਨੀ ਚੌਪੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ
ਦੀ ਖਰੂਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਦਰਸਾਇਆ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ
ਵਡਿਆਤ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ
ਸੋਭਾ ਲਈ ਐਵੇਂ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ, ਅਖੇ ‘ਸ਼ਹਿਰੀਂ
ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਜਿੰਨ’ । ਸਾਡੀ ਸਾਦਗੀ
ਤੇ ਹੋਮ-ਭਾਵ ਅਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਰੁਖੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਕਿਸ
ਕੰਮ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ, ਅਪਣਾ ਕੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ
ਦਾ ਮੰਦਾ ਫਲ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇਤਾ ਕੜਿਆ ॥
ਬਹੁ ਤੀਰਥ ਭਵਿਆ ਤੇਤੋ ਲਵਿਆ ॥
ਬਹੁ ਭੇਖ ਕੀਆ ਦੇਹੀ ਦੁਖੁ ਦੀਆ ॥
ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ ਅਪਣਾ ਕੀਆ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ
ਤਾਂ ਸੰਗ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ
ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਲੱਖਣੀ ਡਰੇ ਕਿਸ ਤੋਂ ? ਅਖੇ
‘ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਗ
ਕਰੇ’ । ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਨਾ ਸਾਲਾ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ
ਵਾਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, ਸੁਸ਼ੀਲ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ ? 'ਨਾ ਸਹੁਰਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਲਾ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ ਵਾਲਾ'। ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਉਥੇ, ਸਿਰ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਹੋਇਆ ਜੇ ਨਾ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰ ਹਰਨ ਭੋਂਕ ਭੋਂਕ ਮਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਿੱਕੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ, ਪਰ ਨਿੱਕਾ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਹੋਣ ਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਧੰਨ ! ਇਹ ਖੋਖਣ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਮੁੰਡਾ ਸਾਡਾ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਆਉਣ ਦੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏਂ। ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਅਖੇ : 'ਸਹੁਰਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰ ਹਰਨ ਭੋਂਕ ਭੋਂਕ ਮਰੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੇਰੀ ਉਡਾਣ ਪੁੱਤਰ ਧੀਆਂ। 'ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ'। ਸਜਰਾ ਸਜਰਾ ਹੀ ਪਿਉ ਮਰਿਆ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ੀ ਚਿੱਠੀ

ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਲ, ਉਹ ਆਖੇ, ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਕੁੱਤਾ, ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ਕੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਪਾਸ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੋ ! ਮੇਰੀ ਤੋਥਾ। ਕੰਨ ਫੜਾਂ ਤੇ ਦੁਹਾਈ ਦੇਵਾਂ, 'ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਰਹਿਣਾ' ਮੌਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। (ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਹੇ ਦੀ ਪਈ ਏ। ਜਾਂ ਸਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦੀ, ਪਹੇ ਨੂੰ ਰੋਨੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਲੀਹ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਲਚਲੀ ਮਚ ਗਈ, ਪੜਦਾ ਕਜਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸਹੇ ਦੀ ਛਡ ਪਹੇ ਦੀ ਪੈ ਗਈ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—'ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ।' ਸਿਕੰਦਰ ਵਡਾ ਭਾਰਾ ਜੋਧਾ ਏ। ਉਸ ਦੇ ਏਦ ਖੱਟੇ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਤਨਾ ਸ਼ੇਰ ਲਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥੋੜਾ ਏ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇਲੀ ਦਾ ਸੱਪ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਦਸ ਕੇ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੋਈ ਕੰਮ

ਸਕਲ ਮੋਮਨਾਂ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ! ਭਾਈ ਜੀ ਵਾਹ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸਮਝਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਸੌਂਪ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਸਕਲ ਮੋਮਨਾਂ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਹੀ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਦੋਰੀ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ ਮੇਰੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ ਜਾਂ
ਸਖਣਾ ਤੇ ਹੋਲਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹੋਲਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਹੋਲਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ।" ਕੱਸ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਹੀ ਫੁੰਫਾਂ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਢੋਲ ਦੇ ਪੋਲ ਵਾਂਗ ਸਖਣਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖੀ ਸੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਬਰਾਬਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਜੂਸ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਖੀ ਇਕੋ ਵਾਰ, ਜਾਂ ਇਕ ਸਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸੂਮ ਤੇ ਸੂਮ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸੂਮ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਕੋਢੀ ਵੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਬੈਂਕ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਟੌਂਕ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਲੁਟਾਇਆ, ਦਾਨ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਸਖੀ ਸੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਰੱਬ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸਖੀ ਨੂੰ ਸਖਾਵਤ ਦਾ ਫੱਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਤਾ, ਰੱਬ ਨਾ ਖਿਚੇ 'ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਸਦਾ ਹੀ ਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਇੱਥੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਖੀ ਨਾਲੋਂ ਸੂਮ ਭਲਾ, ਜੋ ਦੇਵੇ ਤੁਰਤ ਜਵਾਬ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਲਾਰੇ ਦੇਵੇ ਤੇ ਉਹ ਪਿਛੋਂ ਪੂਰੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ—ਨਹੀਂ ਚੋਧਰੀ ! ਐਵੇਂ ਬੂਠਾ ਲਾਰਾ ਲਾਕੇ ਤੈਨੂੰ ਬਰਾਬ ਪਿਆ ਕਰਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰੁਪਈਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਿਕਲਦਾ ਏ, ਕੱਢ ਲੈ 'ਸਖੀ ਨਾਲੋਂ ਸੂਮ ਭਲਾ' ਜਿਹੜਾ ਤੁਰਤ ਦੇ ਜਵਾਬ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਗਲ ਸਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਗਲ ਸਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਹੋਇ ਸੁਖੀਆ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਸੱਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਿਆਂ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ ਮਿਰਚਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਝਗੜਾ ਸਹੇੜਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਸੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 'ਸਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ'। ਪਰ ਬੂਠ ਅਸਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਖਰੀ ਖਰੀ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਢੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਪੁਰਸ਼ ਸਚਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇਗਾ ਤੇ ਕੂੜੇ ਦਾ ਬੂਠਾ ਪੜਦਾ ਫਟ ਜਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮੱਖੀ ਮੁਹਿ ਮਕੜੀ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇ ਬਾਜ਼ ।
ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਵੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ਼ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ । ਜਾਂ
ਸੱਚ ਦਾਤਾ, ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਸਦਾ ਜਿੱਤਦਾ, ਰਜਿਆ
ਪੁਜਿਆ ਤੇ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਕੂੜਾ ਗਿਰਦਾ, ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਥੁੜ ਵਿਚ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੱਚ ਹੀਰਾ ਕੂੜਾ ਫਟਕ ਹੈ,
ਜੜੀ ਜੜਾਵ ਨ ਜੁੜ ਜੁੜਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਦਾਤਾ ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ,
ਦਿਹੁ ਰਾਤੀ ਚੋਰ ਸ਼ਾਹ ਮਿਲਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਚੰਦਮਾ, ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਚੰਨ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਝੂਠ ਹਨੇਰੇ ਵਾਂਗ ਛੁਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਨਾਥ ਜੀ ਸਚ ਚੰਦਮਾ ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।
ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਵਰਤਿਆ ਹਉ ਭਾਲਣ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੰਸਾਰਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ, ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ
ਡਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੁਕਾਣ ਲਈ
ਕੋਈ ਬਹਾਨੇ ਕਰੇ ਜਾਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਵੇ, ਤਦ
ਏਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਤਨ ਚੰਦ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ !
ਵਹੀਆਂ ਕਿਉਂ ਫੇਲਦੇ ਹੋ । ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੋ
ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ, ਕਿ ਵਿਆਜ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂਲ ਕਿੰਨਾ ।
'ਜੇ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਡਹਿਣਾ'

ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਤੋਥਾ ! ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹੱਕੀ ਨਬੇੜਾ ਕਰ
ਦਿਉ । (ਸੰਗ)

ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਚ ਨੂੰ ਕੀ
ਅੱਗ ਦਾ ਡਰ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ
ਅੱਕੜ ਤੋਂ ਨਾ ਘਾਬਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਬਟ ਉਸ ਦੇ
ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, 'ਸਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਨਹੀਂ,
ਸਰੋਜ' । ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ
ਵੀ ਸੱਚ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ, ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਤੋਂ ਸਖਣੀ ਸਿਖਿਆ
ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਧਰਮ ਬਿਨੁ ਧਿਆਨ ॥
ਸਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ, ਝੂਠ ਦੀ
ਖੈ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ । ਇਹ
ਸੌ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ ।
ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਵਲੋਂ ਪਤੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ
ਹੀ ਜੀ ਖੱਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਚਾਈ ਸੌ
ਪੜਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਗਈ । ਜੇ
ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ
ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਕੁਦਰਤ ਉਸ ਪਾਪੀ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ
ਹੈ । ਪਾਪ ਕਦੇ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਚ ਕਦੇ ਡੁਬਿਆ
ਨਹੀਂ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਨੀਵਾਂ ਹੈ,
ਪਰ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਰਹਿਣੀ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਨ ਹਨ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ ॥
ਕੇਤੇ ਬੰਧਨ ਜੀਆ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ ॥
ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ)

ਸੱਚਾ ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਮਾਨ
ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਅਟੱਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਖਿਰ ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਇ, ਸੱਚਾ
ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਚ ਹੀ
ਬੋਲਣਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਸਚਾਈ ਸੋ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜਾਹਰ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਸੱਚ ਦੀ ਸਚਾ ਹੀ ਜੈ ਏ,
ਬੂਠ ਦੀ ਖੈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਛੁਪਾਇਆਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ
ਛੁਪਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਗੀਨਾ ਸਿੰਘ—ਸਚ ਹੈ,
'ਸਚਾਈ ਸੋ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਤੁਸਾਡਾ ਪੁਤ
ਸੱਚਾ ਸੀ। ਕਲ ਇਹੋ ਹੀ ਸੋ ਸੋ ਗਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ
ਸਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਚੀ ਕਹੇ, ਖੁਸ਼ ਰਹੇ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਡਰ
ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : 'ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੀ ਆਂਚ'।

ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ. ਪਾਪ ਕਢੇ
ਧੋਇ

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਪਾਪ
ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪ ਕਢੇ ਧੋਇ ॥
ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ ਜਿਨ ਸਚੁ ਪਲੈ ਹੋਇ' ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ।

ਭਾਵ :— ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਉਹ ਹੀ ਹੈ,
ਜੋ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ ॥
ਜੋ ਦਿਲੁ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ' ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ
ਹੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਹੋਣ
ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥
ਕੂੜ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਤਨੁ ਕਰੇ ਹਛਾ ਧੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਸੱਚੀ ਸੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਸੱਚੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਾਖ ਵੀ
ਸੱਚੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜਿਸਤੈ ਸਚੁ ਵਸੈ
ਸਚੇ ਸਚੀ ਸੋਇ ॥
ਸਚਿ ਮਿਲੇ ਸੋ ਨ ਵਿਛੜਹਿ
ਤਿਨ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੇ ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਦੇ
ਜਜਮਾਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਅੰਤ ਸੱਚ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ ਤੇ ਕੂੜਿਆਰ ਬਾਹਰ ਧੱਕ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—

ਓਥੇ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੇ
ਦੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ ॥
ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਕੂੜਿਆਰ
ਮੁਹ ਕਾਲੇ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਦਾ ਰੰਗ ਰੁਖਾ । ਵੇਖੋ :— ਸੱਚ
ਮਿਰਚਾਂ ਤੇ ਝੂਠ ਗੁੜ ।

ਭਾਵ :—ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ, ਜਦ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਦਸਣ ਲਈ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚਾ ਉਪਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਰੁਖਾ
ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸਤ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਕੋੜੀ
ਲਗਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਰ ਸੱਚ ਸੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ
ਦਾ ਰੰਗ ਰੁੱਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ
ਮਾਰੂ ਨਹੀਂ ।

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਜੀਵਨ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ
ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਸੱਚ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।
ਨਿੰਦਾ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ
ਮਲੁ ਲਾਗੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥
ਧੋਤੀ ਮੁਲਿ ਨ ਉਤਰੇ
ਜੇ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ
ਜਹਾਨੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਚੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ, ਸਚਾ
ਜੀਵਨ ਬਤਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਸਾਰ ਉਸਤਤੀ
ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ ਬਿਨਸੈ ਲੋਭ ਸੁਆਨ ॥

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨ’ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ ਮਾਝ)

ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ
ਵਾਟੋ ਵਾਟ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਰਾਹਣਾ ਕੁਵੇਲੇ
ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਕੁਵੇਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਜੇ ।
ਆਉ ਭਗਤ ਕੀ ਹੋਟੀ ਸੀ । ‘ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ
ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ ਵਾਟੋ ਵਾਟ’ । ਬੱਸ, ਕੰਨ
ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਪੈ ਰਹੇ । ਕਿਸੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਾ ਪੁੱਛੀ । (ਸੰਗ)

ਸੱਜਣ ਛੱਡੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ, ਜੇ ਫਿਰ
(ਬਹੁੜ) ਵੀ ਆਵੇ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਗੁਸੇ ਸਮੇਂ
ਵਿਗਾੜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ
ਹੋ, ‘ਸੱਜਣ ਛੱਡੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ’, ਫਿਰ ਵੀ ਆਵੇ
ਕੰਮ । ਅਜੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਲੇਖੇ ਨਾ ਨਿਬੜੇ ਜਾਏ । ਫਿਰ
ਵੀ ਕਦੀ ਮੂੰਹ ਲਾਣਾ ਜੇ ਕਿ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ)

ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਪਰ ਵੇਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਤਰ, ਮਿਤਰ ਨੂੰ
ਆਖੇ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਆਇਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੋਈ
ਹੈ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਮਿਤਰ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ, ਤੁਸਾਂ ਸਾਨੂੰ
ਕਮੀਨਾ ਸਮਝਿਆ ਏ ? ਤੁਸਾਂ ਆਇਆਂ ਸਾਨੂੰ
ਖੇਚਲ ਹੋਵੇ ? ਸਾਡੇ ਪੈਨ ਭਾਗ, ਜੁ ਤੁਸਾਂ ਚਰਨ ਪਾਏ ।
‘ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੇਹੀ
ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ’ । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ
ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਮੇਲੀ ਗੋਲੀ ਹੋ ? (ਸੰਗ)

ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ
ਨਿਗਲ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ
ਸਹਾਇਤਾ ਪੁੱਜਤ ਵਧੀਕ ਕਰਨ ਦੀ
ਆਸ ਬੰਨ੍ਹਾਵੇ, ਤੇ ਧੂਜਾ ਉਸਦਾ ਅਯੋਗ
ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਮ ਦਾ ਵਾਲ ਵਾਲ ਉਸਦੇ
ਅਹਿਸਾਨ ਨਾਲ ਲਵਿਆ। ਆ। ਦੋਸਤ ਲਈ
ਇਤਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ? ਪਰ ਸਜਣ ਨੇ ਬਾਂਹ ਦਿਤੀ ਹੈ
ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?
ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋਝੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਜਣ ਭਲੇ ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ।

ਭਾਵ :— ਜੇਝ ਦਾ ਢੁਕਾ ਢੁਕਣ ਸਮੇਂ
ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਹਾਸੇ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕੋਈ
ਆਦਮੀ ਪੱਛਤ ਕੇ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭਤੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ
ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਬਰਾਦਰੀ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਕਦੀ
ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਬੁੰਡ 'ਸਜਣ ਭਲੇ
ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ' ਗਾਉਂਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਦੀ
ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਉਂ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਜਰੀ ਨ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਦਾ ਇਕੋ
ਜਿਹੀ ਭੈੜੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਵੇਖੋ, ਤੇਰਾ ਇਹੀ ਹਾਲ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 'ਸਜਰੀ ਨਾ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕੋ
ਜਿਹੀ।' ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਿਆਂ ਪਾਪਾਂ
ਦਾ ਭੰਡ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ
ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਹਾਇਤਾ (ਖਾਸ
ਕਰ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ) ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਲੋਟੀ ਮਚੀ ਹੋਈ
ਹੈ, ਵੱਢੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਲਿਹਾਜ਼ਦਾਰੀ। 'ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ
ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ'। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ,
ਸੱਚ ਝੂਠ ਨੂੰ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਠੀ ਸੇਵੀਂ ਗਾਜਰਾਂ ਸੋ ਸੇਵੀਂ ਕਮਾਦ,
ਬਾਰਾਂ ਸੇਵਾਂ ਪਾਇਕੇ ਦੇਖ ਕਣਕ ਦਾ ਝਾੜ।

ਭਾਵ :— ਗਾਜਰਾਂ, ਕਮਾਦ ਤੇ ਕਣਕ
ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਸਬੰਧੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਸਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀਂ ਦਿਨੀ, ਜੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ
ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀ।

ਭਾਵ :— ਬੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਜਲੰਦੀ ਹੀ
ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ
ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਡਾਢੀ ਪਕਦੀ,
ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, 'ਸੱਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀ ਦਿਨੀ', ਜੇ ਪਾਣੀ
ਮਿਲੇ ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀ', ਪਾਣੀ ਖੁਣੇਂ ਸਾਰੀ ਸੜ
ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਤ ਡਿਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ ਡਿਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਧਰਮ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਭੋ
ਕੁਝ ਗਿਆ। ਧਰਮੋਂ ਹੀਨ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ
ਹੀਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ ਜੀ 'ਸਤੋਂ ਡਿਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ
ਡਿਗਾ'। ਧਰਮ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ
ਧਰਮ ਵੇਚ ਕੇ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਤਿ ਰਾਮ, ਝੂਠਾ ਸਭ ਧੰਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ
ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਧੇ ਸਭ ਝੂਠੇ ਹਨ ਤਦ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਚੇਤਿ ਰੇ ਅੰਧਾ ॥

ਸਤਿ ਰਾਮੁ ਬੂਠਾ ਸਭੁ ਧੰਧਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਤਾਂ ਪੀੜੀਆਂ, ਦੋਹਤਾ ਵੈਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਧੀ ਦੇ ਪੁਤ (ਦੋਹਤਰੇ) ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜਿੰਨਾ ਜੀ ਆਵੇ, ਦੋਹਤਰੇ ਨਾਲ ਹਿਤ ਕਰੋ, ਪਰ ‘ਸੱਤਾਂ ਪੀੜੀਆਂ ਦੋਹਤਾ ਵੈਰੀ’ । ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਗੂ ਹੋ ਕੇ ਟਕਵੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਸਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖਰਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ! ਕਾਹਲੀ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, ‘ਸਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖਰਾਬੀ’ । ਕੰਮ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਠੀਕ । (ਸੰਗ)

ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ । ਜਾਂ
ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਤਾਰੂ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਾਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ ਕਿਸ ਦੀ ਏ । ਮਾਂ ਨੇ ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ, ਤਾਂ ਧੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੋਟਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪੀਵੇਗੀ ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ
ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲੁ ਕੀ ਸੀ ? ਅਜ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਲੁ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਦੇ ਸਨ, ਅਜ ਉਥੇ ਮੌਤ ਦੇ ਵੈਣ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਹਾਏ ‘ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ’ । (ਸੰਗ)

ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਵੇਖੋ : ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੀਤ ਹੋਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ (ਜਾਂ ਫਲ) ਮਿਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ । ਦਿਲ ਦੇ ਖੇਰੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ ? (ਸੰਗ)

ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿੰਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਾ ਸੌਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਖੁਆਇਆ ਪਿਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ, ‘ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿੰਨੀ’, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਕੀੜੇ ਇਸ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੋ ਖਾਧਾ ਲਗਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । (ਸੰਗ)

ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ ।
ਜਾਂ ਸਦੀ ਨਾ ਕਵਾਈ, ਮੁੰਡੇ (ਨੀਂਗਰ) ਦੀ
ਭੂਆ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾ ਸਦੇ ਜਾਂ ਬੁਲਾਏ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹ ਹੋ ਹੋ ਦਖਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਕੋ—‘ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ’, ਵੱਡੀ ਆਈ ਆ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇਣ । ਅਜੇ ਜੰਮ ਤਾਂ ਲੈ । ਸਥਰਦਾਰ, ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾਇਆ । (ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰਾ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ
ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੇ,
ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰੇ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਸਭਰਵਾਲ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਚੀ ਫੜ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੇ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਚਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੇ ਨੇ ਬੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਓਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਢੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਥ ਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਫੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਚੀ ਛਡ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਰੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੋ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੋ ਨੇ ਥੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦਾ ਥੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਓਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਥੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਦੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਥ ਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਫੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ 'ਚੋ', ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਚਲਾਕ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਝਗੜ ਪੈਣ, ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ, ਕਿ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਕੇ ਹਨ । 'ਸੱਪ ਨੂੰ ਸੱਪ ਲੜੇ ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਿਕਲੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਬੜ ਵਿਚੋਂ । (ਸੰ)

ਸਪ ਭੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ (ਸੋਟਾ) ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਔਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਮਤ ਦੇਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਔਕੜ ਜਾਂ ਦੁਖ ਭੀ ਹਟ ਜਾਏ ਤੇ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—(ਹਾਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਸੋ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆਂ, ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਕਿ 'ਸੱਪ ਭੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ' ।

(ਬਿਸੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ । ਜਾਂ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਦੀ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁੱਧ ਪਿਆਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਦੀ ਭਲਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਭਾਵ ਖੋਟਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਭਲਿਆਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ । ਸਦਾ ਜੰਗ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ, ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ ਸਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰੋ, ਉਹ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ, ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚਟੈ । ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ 'ਸਟੈ' ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

੨. ਰਾਂਝਾ ਆਖਦਾ ਰੰਨਾਂ ਥੀਂ ਨਡਾ ਨਾਹੀਂ, ਰੰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਦੋਸਤੀ ਪਾਈਏ ਜੀ । ਰੰਨਾਂ ਸਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾ ਕਰਨ ਬੂਠਾ, ਵਾਰੇ ਰੰਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਾ ਜਾਈਏ ਜੀ । ਸਪ ਮਾਰਨ ਡੰਗ ਨਾ ਰਹੇ ਮੂਲੋਂ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜੇ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ਜੀ । 'ਮੁਕਬਲ' ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ, ਹੁਣ ਤਖ਼ਤ ਹਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਜਾਈਏ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਮੁਕਬਲ)

ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਮੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਉਹਨੇ ਸੋ ਵਧੀਕੀ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀ । ਅੰਤ 'ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ' ਹੋਏ । ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ । ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪ ਲੈ ਲੱਥਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਮਝ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦ ਦਾ ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਖਾਣਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਾਤਰ ਹੋਈ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਵਾਲੇ ਘਰ, ਬੜੀ ਚੰਗੀ । 'ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਮਝ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਖਾਣਾ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸ । ਜਾਂ ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਦਰਗਾਹੇ ਲੇਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਵੀ ਸਬਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੱਟ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸਥਰ ਦਾ ਕਰੜਾ ਘੁਟ ਪੀ ਗਿਆ ਹੈ । ਬੜਾ ਜਿਗਰਾ ਵਿਖਾਇਆ ਸੁ । ਸਾਬਰਾਂ ਦਾ ਵਾਲੀ ਰੱਬ ਆਪ ਹੈ । 'ਸਥਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸ' । (ਸੰਗ)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜੀਵਦਿਆਂ ਤਕ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬੰਧਪ ਅਰੁ ਫੁਨਿ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀ ਨਾਰਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ)

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ, ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਨਿਵਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ॥
ਧਰਿ ਤਾਹਾਜੁ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੋ ਕਉਰਾ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਜੋਰ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਭੀ—ਓ ਅੰਭੀ, ਤੇਰਾ ਅਜ ਕੇਣ ਹੈ ? ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ॥ ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ

ਨੂੰ ਬੜਾ ਬਲੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਝਟ ਪਟ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁ ਲਸਕਰ ਮਾਨੁਖ ਉਪਰਿ ਕਰੇ ਆਸ ।
ਪਲ ਭੀਤਰਿ ਤਾਂ ਕਾ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸ ।
ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ।
ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਜੰਮਨ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਤੁ ਤਨਿ ਲਾਗੈ ਬਾਣੀਆ ।
ਸੁਖੁ ਹੋਵੈ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀਆ ।
ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹਨ, ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ॥
ਸੰਗ ਹੀ ਚੋਰ ਘਰੁ ਮੁਸਨ ਲਾਗ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਸੰਤ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਝਨਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਵਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਦੇਸ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਭ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਝਣਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਵਣਹਾਰ' ॥
ਨਾਨਕ ਧਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਸਹ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ॥

ਹਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ਸਹੁ ਬਿਨੁ ਘਟੁ ਨ ਕੋਇ’ ॥
ਨਾਨਕ ਤੇ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ
ਲੰਗੜਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ ਲੰਗੜਾਵੇ ॥
ਗਣਤ ਗਣੈ ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਤਿਸ ਦੁੱਖ ਵਿਹਾਵੇ ॥
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ
ਗੁਰੜਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲੇ ਚੀਕਦੇ
ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ ਗੁਰੜਾਵੇ ॥
ਕੰਨ ਤਨਉੜੇ ਕਾਮਣੀ ਬੂੜੀ ਬਰੜਾਵੇ ॥
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ
ਮਚਾਂਗਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਤੀ ਹੈ,
ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ॥
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਸਭਨਾ ਮਰਣਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ
ਸਭਨਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ਤੇ
ਵਿਛੋੜਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਰਨਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ ਸਭਨਾਹ ॥
ਪੁਛਹੁ ਜਾਇ ਸਿਆਣਿਆ ਆਗੈ ਮਿਲਣੁ ਕਿ ਨਾਹ ॥
ਜਿਨ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬੁ ਵੀਸਰੈ ਵਡੜੀ ਵੇਦਨ ਤਿਨਾਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਸਭਨਾ ਰਿਜਕ ਸੰਬਹਿਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਭ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭਨਾ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਹਿਦਾ’ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਨਿਰਾਲਾ ॥
ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ
ਪਰਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ
ਜੀਵ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਹਰੀ ਨਾਲ ਨਾਂਹ
ਕਰੇ । ਜਦ ਕੋਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ
ਬਹੁਤਾ ਮੋਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸੁਤ ਕੰਚਨ ਸਿਉ ਹੇਤੁ ਵਧਾਇਆ ।
ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ ਪਰਾਇਆ’ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ ਘਟਿ ਨਾ ਕੋਈ
ਆਖੈ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ
ਮੁਕੰਮਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਟ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਅਖਵਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ
ਘਟਿ ਨ ਕੋਈ ਆਖੈ ।
ਪਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ਪਿਛੈ ਪਾਈਐ
ਤਾ ਨਾਨਕ ਤੋਲਿਆ ਜਾਪੈ’ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ, ਹਮ
ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ
ਮਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ
ਸਾਜਨ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ,
ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ॥
ਦੂਰ ਪਰਾਇਓ ਮਨ ਕਾ ਬਿਰਹਾ,
ਤਾ ਮੇਲੁ ਕੀਓ ਮੇਰੇ ਰਾਜਨ’ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਸਭੇ (ਪੰਜੇ) ਐਬ ਸ਼ਰਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਔਗੁਣ ਹੋਣ । ਹਾਸ-ਰਸ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੀ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ? ਵਿਆਹ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਏਧਰ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਲਾ
ਦਿੰਦਾ । ਬੇਤੇ ਅਰਗੀ ਐ, ਜਿਹੜੀ ਛੇ ਸੌ ਨੂੰ ਲੈ
ਦਿਤੀ ਐ’ । ‘ਸਭੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ ਐ’ ਬਾਬਾ ਪੋਤੇ ਨੇ
ਜਾਣੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿਹਾ ।

(ਸਮਾਰਾਹ (ਬਾਬਾ ਜੈਮਲ)—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹਨ,
ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਤੂੰ ਹੈ ਵੁਨਾ ।
‘ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ’ ।
ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ
ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਧੰਦੇ ਵਿਸਰ

ਜਾਣ, ਪਰ ਇਕ ਰਬ ਦਾ ਨਾਮ ਨ ਵਿਸਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਉ’ ॥
ਧੰਧਾ ਸਭੁ ਜਲਾਇਕੇ ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦੀਆ ਸਚੁ ਸੁਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ ਮੁਕਾਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਜੱਥੇ
ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਮੱਛੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਸਾਰਾ
ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੇ ‘ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ
ਮੁਕਾਲੀਆਂ’ ਹੋ ਜਾਣ, ਉਥੇ ਚਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ
ਇਕ ਅਧ ਭੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕੋਣ ਪਸੀਜਦਾ ਹੈ ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ
ਨੇਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਚੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਹੇ ।
ਰੁਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਗਨ ਅਪ-ਸ਼ਗਨ ਜੋੜਨ ਦੀ
ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ ਨੇਹੁ ।
ਸਾ ਧਨ ਕੰਤੁ ਪਛਾਨਿਆ ਸੁਖਿ ਸੁਤੀ ਨਿਸਿ ਭੋਹੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ
ਮਿਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੌੜੀਆਂ
ਹਨ, ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ ਮਿਠਾ ।
ਸਾਦੁ ਆਇਆ ਤਿਨ ਹਰਿ ਜਨਾ ਚਖਿ ਸਾਦੀ - ਫਿਰ
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਗਉੜ)

ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ ।
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ
ਵਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ ਟੁਟ
ਜਾਣ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੋਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਜਾਕਉ ਮੁਸਕਲ ਅਤਿ ਬਣੈ
ਵੇਈ ਕੋਇ ਨ ਵੇਇ ।
ਲਾਗੂ ਹੋਇ ਦੁਸਮਨਾ
ਸਾਕ’ ਭਿ ਭਜਿ ਖਲੇ ।
ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ ।
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ
ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ’ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖਲ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ
ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖਲ’ ।
ਇਕ ਵੇਰ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰੋ, ਬਸ ਅਗੇ ਸੜਕ ਮਿੱਥੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਹੋਣ
ਸੁੱਕੇ ਰਹਿਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਦ
ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੁਕਾ ਰਖਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰੇ,
ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਯਾਲੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਅਸੀਂ
ਆਜ਼ਾਦੀ ‘ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ
ਹੋਣ ਸੁੱਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣ’ । ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ
ਜਾਨ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗੀ । (ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ, ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ
ਉਡੀਕਦਾ’ । ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ
ਸੁਭਦਰਾ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਕਦੇ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ
ਵਾਲੀ ਮਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ ।

(ਧੁੰਧਲੇ ਪਰਛਾਵੇਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੌਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੌਂ, ਲਕ
ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ
ਤਰੀਕਾ ਵਰਤੇ, ਨਤੀਜਾ ਓਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜੇ
ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਜੇ ਜਤਨ ਕਰ ਵੇਖੋ, ਲੇਖਾ ਉਥੇ ਹੀ
ਆਉਣਾ ਹੈ, ‘ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੌਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੌਂ’ ਲਕ
ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ । ਅੰਤ ਦੇਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ,
ਚੋਰ ਸਚਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ
ਅਨਿਆਂ ਹੋਵੇ, ਸਾਧ ਬਝਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਚੋਰ
ਛੁਟਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਦੋਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ
ਹੋ, ‘ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ, ਚੋਰ
ਸਚਿਆਰ’ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਪਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਨੇ ਆ ਕੇ ਇਨਸਾਫ ਦਾ ਉਹ ਮਿਆਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ
ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰ)

ਸਰਫਾ ਕਰ ਕਰ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ
ਗਈ ਕੁੱਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਮਾਂ ਵਾਂਗ ਧਨ
ਇਕੱਠਾ ਕਰੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਹ ਧਨ ਕਿਸੇ ਨਾ
ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਗੰਗਲ ਚੰਦ ਨੇ ਧਨ ਤਾਂ ਬੜਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਔਤਕਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰਾ ਧਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਰਫਾ ਕਰ ਕੇ ਮੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ ਗਈ ਕੁੱਤੀ'।

(ਸੰ)

ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਾਲਕ ! ਜਦ ਤੂੰ ਵਿਸਰੇਂ ਤਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੁਖ ਆ ਚੰਬੜਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ' ।

ਈਹਾ ਉਹਾ ਕਾਮਿ ਨ ਪ੍ਰਾਨੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਜਾਗ)

ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ' ।

ਕਲਿਆਣ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਗੁਣ ਗਾਮ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਿਭੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਦਸਣੀ ਜਾਂ ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗਾੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਲੇ—ਅੜੀਓ ! 'ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਿਭੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ' । ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਰਮ ਕਾਹਦੀ ? ਜਾਂ ਸਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸਰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਸੋ ਜੀ, ਮਥ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਲਵੋਗੇ ? ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗਲ ਕਹਿ ਦਿਉ । 'ਸਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਰਮ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਰ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਸਰਮਾਉਣ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਰਮਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੌਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਝਗੜਾ ਪਾਏ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਫ਼ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਡਰੇ ਪਰ ਝਗੜਨ ਲਈ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ ਨੀਂ ! ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਬੇਹਯਾਈ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਏ ! ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਬੇ-ਮੁਹਾਰੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਹੋ ਗਈ ? ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਏ ਸਾਡੇ ਲੋਕੀ 'ਸਰ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਸਰਮਾਉਂਦੇ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਰਮਾਉਂਦੇ' ਮੈਂ ਆਪ ਕਹਿਨੀ ਆਂ ਨਿਆਣੇ ਹੋਣੇ ਹੀ ਉਨੇ ਚਾਹੀਏ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੀਵੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ ।

(ਦੂਰ ਦੂਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਰਾਬ ਖਾਨਾ ਸਰਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਰਾਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇਹ ਸਰਾਬ ਖਾਨਾ ਸਰਾਬ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਘੁੰਮਰ ਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਕਲਾ ਪਾਏਗੀ ।

(ਨਵੀਆ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਸਰੀਕ ਉਜੜਿਆ ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਰੀਕ ਉਜੜਿਆ, ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ ।' ਉਸਦੀ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧੀ ਬਲੇ ਲੱਭਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ ਹੋਰ
ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਾਕ ਸਨੇਹੀ
ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਇਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ।’ ਬਦਨਾਮੀ
ਜਿੰਨੀ ਚਾਹੇ, ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਕਰਵਾ ਲਉ। ਕੰਮ ਪਿਆ
ਨਹੀਂ ਤੇ ਨੱਚੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਸਿਰ ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ
ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ
ਬਹੁਤ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਸਾਡੇ ਨਾਲ
ਸ਼ਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਭਾਬੀ ਜੀ,
ਤੁਹਾਡੀ ਦਾਤ ਸਾਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ? ‘ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ
ਦਾਣਾ, ਸਿਰ ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।’ ਅਸੀਂ ਕੌਣ
ਹਾਂ ਮੋੜਨ ਵਾਲੇ।

ਆਹੋ ਜੀ, ਕਰ ਲਉ ਮੌਜਾਂ, ਪਚਾਈਆਂ ਕਮਾਈਆਂ
ਤੇ ‘ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ
ਦੁਖ ਜਾਏ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ
ਤੀਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਸਾਕ
ਅੰਗ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕ ਨੂੰ
ਬਦਨਾਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ? ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ?
‘ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ।’ ਆਪਣੇ ਹੀ
ਹਥੋਂ ਵਧ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ

ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰੀਏ ਤਾਂ
ਉਹ ਫਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭੂਏ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹੀਦਾ
ਹੀ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਫਲ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ
ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਪਰਚਾ ਜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਚ ਹੀ ਆਖਦੇ
ਹਨ ‘ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ।’
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰੀਏ,
ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ
ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਈ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੇ ਥਕਦੇ ਨਹੀਂ
ਸਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਬੜੇ ਰੁੱਖੇ ਵਰਤੇ। ‘ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ
ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪੁਛੀਏ ਕੁਝ ਤੇ ਉਤਰ ਕੁਝ
ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਕੁਝ, ਤੁਸਾਂ ਉਤਰ
ਕੁਝ ਦਿਤਾ। ‘ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ’ ਵਾਲੀ
ਗਲ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ (ਰਾਤੀਂ)
ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭੁਲਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਗ਼ਲਤ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ
ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰ ਪਵੇ, ਉਸ
ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਨੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾਉਂਦਿਆਂ
ਆਖਿਆ, “ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਜੇ ਗ਼ਲਤੀ
ਕਰ ਬੈਠਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼
ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ‘ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ’
ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਹੀ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ
ਸੰਪਤ ਅਰ ਬੁਧ ਆਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਵੇਰੇ ਸੌਂ ਜਾਣ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਵੇਲੇ ਜਾਗ ਪੈਣ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਸ਼ਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਬਚੀਓ ! ਚੰਗੀ ਨੂੰਹ
ਧੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਹ ਗੁਣ ਜੇ ਕਿ 'ਸਵੇਰੇ
ਸਵੇਂ' ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ, ਸੰਪਤ, ਅਰ ਬੁਧ ਹੀ
ਆਗੇ ।" ਅਕਲ, ਉਮਰ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਧੰਨ ਵਧਦਾ ਹੈ,
ਤੇ ਸਰੀਰ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ
ਕੰਜੂਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਮਿਲੇ ਲੈ ਲਵੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ—ਭਈ ਹੀਰ ਮੈਨੂੰ
ਭੁਲਦੀ ਏ, ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਦਾਂ ਲਾ ਦੇਨਾਂ ਵਾਂ,
ਕਹੋ ਤੇ ।

ਕੁਝ ਵਿਚੋਂ—ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਏਲ ਤੂੰ । ਸਦਾਂ
ਹੀ ਸਹੀ ।

ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ—'ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ' ।
(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੋਂ ਆਸ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ,
ਉਥੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਏ ਉਹੀ ਚੰਗਾ ਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ ਕੁਰਾ ਹੋ ਰ
ਕੋਲੋਂ । 'ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ' ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ' ਵਾਲਾ
ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ
ਕਮਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜਾਤ-ਪਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ
ਨਹੀਂ, ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਨਹ ਪੂਛੀਐ
ਸਚ ਘਰੁ ਲੋਹੁ ਬਤਾਇ ॥

'ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ
ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ
ਹਰਿਆਵਲ ਹੀ ਹਰਿਆਵਲ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਜਦ
ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਸੂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਜਾਂ ਕਿਸੇ
ਖੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਮਝ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ ।
ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇ ਸੁਪਨੇ
ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ
ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੋਣ ਸੋਚੇ ਕਿ ਦੋ
ਘੋੜਿਆ ਦੀ ਗੱਡੀ ਉਤੇ ਛੀ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ
ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ । ਇਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਸਰਬੇਸ਼ੁਰੀ
ਦਾ ਪਰਤਾਪ, 'ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ
ਹਰਿਆਉਲ' ! ਦੱਸ ਬਾਰਾਂ, ਜਿੰਨੇ ਬੈਠੇ, ਬੈਠ ਗਏ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁਪ । ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁੱਪ
ਸੋ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਘੱਟ ਬੋਲੇ ਓਹੋ ਹੀ
ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, 'ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁੱਪ'
ਬੜ ਬੜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹੋਛਾਪਨ ਹੀ ਪਰਗਟ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਸਾਇਰ ਅੱਗ ਨ ਲੱਗਦੀ ਮੇਰ ਸੁਮੇਰ ਨ
ਵਾਉ ਡੁਲਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗ
ਸਕਦੀ ਤੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਪੈਣ
ਡੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੁਝ
ਕੋਈ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੰਗ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰੁ ਜਲ
ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰੁ ਮਿਲਾਈ ॥

ਸਾਇਰ ਔਗ ਨ ਲਗਈ
ਮੇਰ ਸੁਮੇਰੁ ਨ ਵਾਉ ਭੁਲਾਈ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਇਰ ਬੁੰਦ ਬਰਾਬਰੀ, ਕਿਉਂ ਆਖ
ਵਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਬੁੰਦ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਨਣ ਚੰਦ ਨ ਪੁਜਈ ਚਮਕੈ ਟਾਨਾਣਾ ॥
ਸਾਇਰ ਬੁੰਦ ਬਰਾਬਰੀ ਕਿਉਂ ਆਖ ਵਖਾਣਾ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਓਹੀ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ-
ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗੇ । ਜਾਂ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਜੋ
ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣਿ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ’ ॥
ਤਿਸ ਕੈ ਸੰਗ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਤਾਗ)

ਸਾਈਆਂ ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ਵੇਖੋ :
ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਬਨਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਦੀ
ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਓਪਰੇ
ਓਪਰੀ ਤਾਂ ਆਸ ਮੈਨੂੰ ਬਨਾਈ ਰਖੀ, ਪਰ ਮੈਂਕੇ ਸਿਰ
ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਖੇ ‘ਸਾਈਆਂ
ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ
ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁਟ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ
ਹਾਲਤ ‘ਸਾਈਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ’
ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ਉਸ ਲਈ
ਤਾਂ ਹੁਣ । (ਸੰ)

ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ, ਵਿੱਚੇ ਰੰਬਾ
ਰਖ ।

ਭਾਵ :— ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਮੇਂ ਪੂਰਾ ਲਾਭ
ਉਠਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਤੀ—ਦਿਨ ਚੰਗੇ ਜੇ, ਜਿੰਨਾ
ਲਾਭ ਲੈਣਾ ਜੇ, ਲੈ ਲਵੇ । ‘ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ
ਵਿੱਚੇ ਰੰਬਾ ਰੱਖ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ
ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੁੱਖੀ
ਰੋਟੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਮੌਜਾਂ
ਮਾਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।
ਜਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਗੱਪ ਬਹੁਤੀ
ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਨੀਂ ਵੱਡਾ ਤੁਹਾਡਾ
ਘਰ ‘ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ ਖਾਵੇ’ ।
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜੁੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਨਖਰਾ
ਵੇਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ, ਹੱਥ ਨਾ
ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਬਿਨਾ ਮਾਲ ਡੰਗਰ
ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਕੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ
ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਰੁਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ
‘ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ ਹੱਥ ਨਾ ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।’
(ਸੰ)

ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦਾ ਪੌੜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜਾਣ
ਪਛਾਣ ਵੀ ਨਾ ਦਸੇ ਪਰ ਅਗਲਾ ਸੱਕਾ ਸਾਕ

ਅੰਗ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੀਰ—ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੀ
ਲਗਦੇ ਓ, ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੋੜ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਸਾਹਨ ਸਾਹਨ ਲੜਨ ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ
ਖਉ । ਜਾਂ ਸਾਹਨਾ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ
ਦਾ ਖੌ । ਜਾਂ ਸਾਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੋਣ
ਆਵੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ
ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦਾ
ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੋਣ
ਆਵੇ ! ਨਾਲੇ ਬੁਰਾ ਬਣੇ, ਨਾਲੇ ਆਪਣੀ ਪੱਤ
ਲੁਹਾਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਥ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ
ਕਰੀਏ ਸੁਊਰ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ
ਮਾੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਿਰ ਤੂੰ ਜੋ ਆਖ ਦਿਤਾ,
ਹੋਲਦਾਰ ਦਾ ਸਾਕ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਏ, ਖੋਰੇ ਜਾਤ ਦਾ ਕੋਣ
ਏ—ਦੂਹੜਾ ਏ ਕਿ ਚਮਿਆਰ ਤੇ ਬਟ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ
ਸਾਕ ਚਕ ਬਣਾਇਆ । ਸਿਆਣੇ ਅੰਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪਈ,
'ਸਾਹਬ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ ਕਰੀਏ ਸੁਊਰ ਦੀ' ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਹ (ਧਨੀ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼)
ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੇ ਵੇਈ ਸੇ ਲਹਿਨ ਸੇਵਾ ਅੰਦਰ ਕਾਰ ਕੁਝਾਦੇ ॥

ਪਤਿਸਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵਰਤੈ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦੇ ॥

ਸਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ
ਗਤ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਹੂਕਾਰ
ਪਾਸੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲਏ ਬਿਨਾ ਝਟ ਨਾ ਲੰਘੇ,
ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਂਇਆ—ਨਹੀਂ ਸਾਹ ! ਨਰਾਜੇ
ਕਿਉਂ ਹੋਨਾ ਏ—ਸਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ
ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ । ਭਲਾ ਸਾਹ ! ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਅਸਾਂ
ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੈ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੇਸੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਸਾਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ
ਖਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ
ਸਾਹੂਕਾਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਪਵੇ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ
ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਤਹ ਚੰਦ-ਮਿਤ੍ਰ ! ਸਾਹ ਨਾਲ
ਟਕਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕੀ ਖਟਣਾ ਹੈ, 'ਸਾਹਾਂ ਨਾਲ
ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ ਖਾਹ' । ਐਵੇਂ ਦਖੀ
ਹੋਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ
ਸਹਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾ
ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜਾ ਜਮਾਂ ਦੇ ਡੰਡ ਤੋਂ ਨਾ
ਬਚਾਵੇ । ਭਾਵ, ਮਾਲਕ ਵੱਡਾ ਸਹੇੜੀਏ,
ਹੋਛਾ ਜਾਂ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੋਛਾ ਸਾਹ ਨ ਕੀਚੀਈ ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥

ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ ਸਹਾਈਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ, ਰਾਹ ਦੁਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਇਕ ਹੈ, ਪਰ ਹੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਣਾਂ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਅੱਡੇ ਅੱਡ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਈ ਸੀਵੇ ਜੋੜ ਕੇ ਵਿਛੜਿਆਂ ਕਰ ਮੇਲ ਪਿਲਾਣਾ ।
ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਰਾਹ ਦੁਇ, ਜਗ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣਾ
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਲਕ (ਹਰੀ) ਨੂੰ ਭਾਂਵਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਤੈਗੁਣ ਸਭਾ ਧਾਤੁ ਹੈਨ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਇ ।
ਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਕਛੈ ਨ ਹੋਵਈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ।
ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਹਿ ।”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਲਾਰ)

ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫਾ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਕੰਜੂਸੀ ਜਾਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ‘ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫਾ ਕੀ’ । ਤੁਸੀਂ ਐਡੇ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਐਨਾ ਸੰਕੋਚ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਮੂੰਡੇ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਿਠਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵੰਡੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹੁਰੇ ਵੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਭਣੀ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਹੁਰੇ ਵੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ॥
ਪਿਰੁ ਵਾਤੜੀ ਨ ਪੁਛਈ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਉ ॥
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਸਾਹੁਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨੁਤ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਕਿਸੇ ਸਾਹੁਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜਾਂ ਧਨੀ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ? ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਆਕੜ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਹਿਣ ਹੁੰਦੀ । ‘ਸਾਹੁਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨੁਤ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ’, ਦੋਸਤੀ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੇਹਾਂ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਉਚ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਵੀ ਨਾ ਆਕੜੇ ਤੇਲੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਡਾ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖੇ ‘ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਤਸੀਲਦਾਰ ਜੂ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਯਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ ਧਨ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ॥
ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ ਟੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ॥
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਸਾਕ ਸੋਨਾ ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ਜਾਂ ਸਾਕ ਸੁਲਾਕ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਪਲੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਤਿੱਤਰ ਖਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੰਮ ਆਇਆ ਉਸ ਦਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁਤ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ । ਸੱਚ ਹੈ, ‘ਸਾਕ ਸੋਨਾ, ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ।’ (ਸੰ)

ਸਾਕ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ
ਜਾਣੀਏ ਗਾੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਬੰਧੀ ਤੇ ਮੀਂਹ ਭਲਾ ਹੀ
ਕਰਦੇ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ : ਜਠਾਣੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਾ
ਆਖ, 'ਸਾਕ ਨ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ ਜਾਣੀਏ
ਗਾੜਾ' । ਸੰਬੰਧੀ ਸੋ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਫਿਰ 'ਪਰਾਇਆਂ
ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨ
ਸੋਤੁ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦੀ ਚੰਗਾ
ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ
ਧੋਣ ਨਾਲ ਚਿੱਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਚੇਤੇ
ਰਖਣੀ, 'ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨਾ
ਸੋਤੁ' । ਕਦੀ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲੀਆਂ ਗੰਦ ਬਕਦੀਆਂ ਤੇ
ਗੰਦ ਉਡਾਂਦੀਆਂ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ— ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਖ ਬਣਾ, ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੀ ਸਾਖ ਬਣ ਜਾਵੇ,
ਲੋਕੀ ਆਪ ਹੀ ਉਸਦਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨ
ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘਾ ! ਪਰਤੀਤ
ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਸਾਖ ਬਣਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਫਿਰ
ਜਿੰਨਾ ਰੁਪਈਆ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰੀਂ ।
ਤੂੰ ਅਗੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਜਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਕ ਵੇਰ
'ਸਾਖ ਬਣੀ ਤਾਂ ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ', ਕੋਈ ਫਿਰ ਬੁਹਿ
ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਸਾਗਰ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਿਕੀ
ਜਿਹੀ ਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! 'ਸਾਗਰ ਸਾਗਰ
ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ' । ਮੂੰਡੇ ਸਾਡੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਦੂਰ

ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਕੀ ਸੀ ਜੋ
ਘਰ ਬਹਾ ਲੈਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਕਮਾਏ ਬਿਨਾ ਕੋਈ
ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਭੇਖ ਨੂੰ
ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਵਰਨੁ ਭੇਖੁ ਅਸਰੂਪੁ ਸੁ ਏਕੋ
ਏਕੋ ਸਬਦ ਵਿਡਾਣੀ ॥

ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀਂ
ਨਾਨਕ ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਾਕਮ, ਪਤੀ ਜਾਂ
ਵਡਿੱਕਾ ਨੇੜੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬੰਦਾ
ਮਨ-ਮਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਟ ਕੇ ਬਹੁ । ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ
ਕਰਿਆ ਕਰ । “ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਸਾਨੂੰ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ” । ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੁੰਡਾ ਤਾਂ
ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਮੰਨ-ਮੰਨੀਆਂ
ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਖੁਆਰ ਹੋਵੇਂਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਸਾਡੀ ਹਾਰ, ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ
ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ ਜੇ ਆਯਾ ਚੇਤ,

ਬਨ ਤਿਨ ਫੂਲ ਰਹੇ ਸਭ ਖੇਤ ।

ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਭੇਤ,

ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਹਾਰੀਆਂ । (ਬਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ—ਓਏ 'ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉਂ' ? ਬੱਚਾ ਸਾਡੇ ਹੀ ਹਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲ ਕੇ ਤੇ ਹੁਣ ਵਿੱਚ ਈ ਲਾਗੂ ਹੋ ਪਿਆ ਏਂ ?
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਡੀ ਮੋਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਢੇ ਵੇਖੇ ਖਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ,
ਸਾਡੀ ਮੋਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਯੋ ਸਾਸ਼ਾ,
ਵੇਖਾਂ ਦੇਸੀ ਕਦੋਂ ਦਿਲਾਸਾ,
ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ । (ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਮੀਂਹ ਵਸੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਤੂੰ ਰੋਸ਼ੇ ਓਵੇਂ ਹੀ ਓਵੇਂ ਸੁੱਕੀ ਪੁੱਕੀ ? ਦਸ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਮਲੇਸ਼ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ । 'ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ' । ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਟਕਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰੋਸ਼ਮਾ ਬੋਲੀ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਾਭਾਉਗੇ
ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀਹ ਦਿਓਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੇ

ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਆਪਣਾ ਲਾਭ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਅਖੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਿਆਉਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਓਗੇ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ।
(ਸੰਗ੍ਰਹ)

ਸਾਥੋਂ (ਸਾਡੇ ਕੰਮੋ) ਗਈਏਂ ਗੋਰੀਏ,
ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ । ਜਾਂ ਸਾਥੋਂ
ਗਈਏਂ ਗੋਰੀਏ ਪਰੇ ਪਰੇਡੇ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅਜੋੜ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ, ਕੁੱਝੇ ਭਾਵੇਂ ਤਦੇ, ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਅਖੇ 'ਸਾਥੋਂ ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ' ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆਂ, ਚੋਰ ਸਿ
ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਚੋਰ ਹਨ, ਉਹ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਨਹਾ ਕੇ ਵੀ ਚੋਰ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਸਾਧ ਨਹਾਏ ਬਿਨਾ ਵੀ ਚੋਰ ਹਨ । ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਜਾਂ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਮੈਲੇ ਵੇਸ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਹਾਸਰਸ ਵਿਚ ਨਾ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੁਮਡੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ।
ਚੋਰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਮਾਰ-ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਟਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਅਜਕਲ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ।

(ਦੋਸ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਆਉਣ ਦਿਉ । ਜਾਂ ਸਾਧ (ਸੰਤ) ਰੁਖੇ ਪਰੋਂਠੇ ਹੀ ਛਕਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਰਖੇ ਤੇ ਉਹ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਛਕੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੌਖੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਕ ਲਵੇ ਤਾਂ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—‘ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ? ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਹੀ ਆਉਣ ਦਿਉ’ । ਭੂਆ ਜੀ ! ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਮਖਣ ਹੋਰ ਵੀ ਦਾਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । ਔਖੇ ਸੋਖੇ ਖਾ ਹੀ ਲਵਾਂਗੇ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦੁਪਾਸਤ ਹਮਦਰਦੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਹੋ, ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਤੁਸਾਡੇ ਅਲਬੇਲੇ ਸੁਭਾ ਦੀ, ‘ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ, ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ’ । ਕੀ ਸਮਝੀਏ, ਤੁਹਾਡਾ ਮਨ ਕਿਥੇ ਹੈ ?

(ਸੰਗ)

ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਚਨ ਸਾਧੂ ਜਨ (ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼) ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਚ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੰਤ ਰੇਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰਦੇ ਨੇ । ‘ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ

ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ’ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਓ ਜਾਂ ਬੁਟੀ ਦਿਓ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੇਰ ਪਰੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ, ਉਹ ਹੋਇਆ ਵਡਾ ਆਦਮੀ, ਦੋ ਢਾਈ ਸੌ ਤਨਖਾਹ ਪਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਾ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ ‘ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੇਰ ਪਰੀਤ’ ਉਹਨੂੰ ਸਾਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪਈ ਏ ਜੁ ਬੁਟੀ ਬਾਂਦਰੀ ਜੋ ਜੁੜੀ ਲੈ ਲਵੇਗਾ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੂੰ ਸੱਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ, ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਘਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੀ ਗ਼ਰੀਬ ਅੰਗ ਸਾਕ ਜੁੜ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਚਾਚੀ ! ਕੀ ਦਸਾਂ, ਸਾਕ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ? ‘ਸਾਨੂੰ ਸੱਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ’ । ਬਜ, ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਤੇ ਬਾਂਕੇ ਦਿਹਾੜੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਧ ਕੁੰਚ ਛੋਡੋ, ਬਿਖੁ ਨਹੀ ਛਾਡੋ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਆਪਣੀ ਕੁੰਜ-ਖਲੜੀ ਲਾਹ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ । ਭਾਵ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੇ, ਭੈੜ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਸਾਧੂ ਕੁੰਚ ਛੋਡੋ, ਬਿਖੁ ਨਹੀ ਛਾਡੋ ॥

ਉਦਕ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਬਗੁ ਧਿਆਨੁ ਮਾਡੈ’ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਨਾਮ ਦੇਓ)

ਸਾਮੀ ਕੰਜਰ ਤੇ ਭੁਇੰ ਬੰਜਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁੰਢ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਰੁਪਿਆ ਨਾ ਮੁੜੇ ਜਾਂ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਮਿਲੇ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ । ਫਸਲ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਨਿਰਾ ਬੰਜਰ ਹੈ, 'ਸਾਮੀ ਕੰਜਰ ਤੇ ਭੁਇੰ ਬੰਜਰ' ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੋਇਆ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਮਾਨੰਦ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਆਂ । ਪਰ 'ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ' । ਮੈਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਵਾਂ ਤਾਂ ਧ੍ਰਿਗ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨਾ । ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਸੁਖ ਸੋਚੋ । ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਬੁਠੀ ਇਜ਼ਤ ਵਲ ਨਾ ਜਾਓ ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰ-ਚੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਖਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਪਰ 'ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੂ' । ਭਰਿਆਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁਪ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਨਾ ਛਾਂ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਧੁੱਪ (ਇਹ ਬਸੰਤ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਜਾਂ ਅਸੂ ਦੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਹੀ ਹੈ ਇਹ 'ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁੱਪ' ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਹ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ, ਮੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਕੰਵਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਛੇਕੜ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਇਹੋ ਕਹਿਣਾ ਏ ਨਾ ਪਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।'

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੀ 'ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ' । ਇੱਕੋ ਬਾਲ ਅਜੇਹਾ ਜੰਮਿਆ, ਜੁ ਜਣਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪੈ ਗਈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੂਲੋਂ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ, ਪਰ ਕਿਸ ਹਾਲ ? “ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸੂਲੋਂ ਜਾਏ” । ਇਕ ਛਟਾਂਕ ਅੰਨ ਦਿਹਾੜੀ ਖਾਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਜੀਵਾਂਗੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ, ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਦੇਖੀਏ ਵੇਡ ।

ਭਾਵ :— ਰੁੜ੍ਹਦੀ ਸਾਮੀਂ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹ ਹੈ ਨੰਗ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਰੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਭਣਾ । ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ, ‘ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਦੇਖੀਏ ਵੇਡ’ । (ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪੀਂਹਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਇੱਕ ਗੋਗੀ ਨਾ ਪੱਕੀ । ਜਾਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ’ । ਏਨਾ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਸੰਥਾ ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਐਸਾ ਹੈਂ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਰਤਨ ਸਿੰਘ ! ਐਤਕੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਰੱਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪਾਸ ਰਿੜ੍ਹ ਖੁੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਹੋਏ । ਅੱਧੇ ‘ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ’ । ਗਲ ਕੀ ਬਣੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਿਫਤ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਏ ਕਿ, ‘ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ’ । ਤੇਰੀ ਘੋੜੀ ਨਾਲ ਲਾਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨਾਲ ਪਿੱਤਲ ਜੁ ਨਾਲੇ ਵਟਾ ਲਈਏ, ਨਾਲੇ ਹੁਪਈਏ ਪਲਿਉਂ ਦੇਵੀਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹੀ ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ ਦੇਣ ਜਾਂ ਗੱਲ ਆਖਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ ਜੀ । ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਛਡਾਂ ? ਇਹ ਤਾਂ “ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ” । ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਲੁਟਿਆ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ, ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਇੱਕ ਦਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੀਲਾ—ਸਾਈਂ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਖੋ, ਮੈਂ ਤਾਂ ‘ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ’ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਨਿਵੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਨੇ । ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੂ ਹੋਇਆ । ਸਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਲ, ਸਾਲੀ, ਸਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ,
ਬਲਗਮ, ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ।

ਭਾਵ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ
ਸੁਗਾਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ! ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ
ਉਤਰੀ ਸਵਰਗ ! ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ! ਪਰ
ਬਾਦੀ ਦਾ ਘਰ। ਕੀ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ?
'ਸਾਲ, ਸਾਲੀ, ਸਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ, ਬਲਗਮ,
ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਲਣਾ ਘਰ ਗਾਲਣਾ।

ਭਾਵ :— ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਘਰ ਦੀ
ਬਰਬਾਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹ—ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇ ? ਮੁੰਡਾ
ਸਰਾਬਾਂ ਕਬਾਬਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਸਾਲਣਾ
ਘਰ ਗਾਲਣਾਂ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਜਾੜਾ ਪੈ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ ਵਿਗੁੱਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ
ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਬੰਨੇ ਦਾ ਧਿਆਨ
ਨ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ
ਕਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਔਖਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, 'ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ
ਵਿਗੁੱਤੀ'। ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਵੇਲਾ
ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ ! ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਸਿਆਂ ਕੀ
ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ
ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਪਕਵਾਨ
ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ
ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ, ਸਾਡਾ ਸਾਵਣ ਰੁੱਖ
ਹੀ ਲੰਘਣਾ ਏਂ। ਰੋੜ ਓਹੀ ਢਾਲ ਫੁਲਕਾ। 'ਸਾਵਣ
ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ।'

ਕਈ ਖੀਰ ਪੂੜੀ ਵੀ ਖੁਆ ਦਿਆ ਕਰੋ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਵੇਖੋ : ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੀ ਤਕੜੀ ਝੜੀ
ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਜਾਂ ਜਦ ਦੁਖ ਬਹੁਤੇ
ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, 'ਸਾਵਣ ਦੀ
ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ'। ਇੱਕੋ ਵੇਰ ਦੁਖਾਂ ਦੇ
ਪਹਾੜ ਟੁੱਟ ਪਏ ਹਨ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾੜੋਂ
ਕੱਢੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀ
ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਉਣ
ਤੇ ਉਹ ਦੁਖੀ ਉਸਦੀ ਭੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਉਹ ਕੌਣ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 'ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾੜੋਂ
ਕੱਢੇ'। ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ
ਫੁਕੇ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਵਾਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਸੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ
ਦਿਨ ਚਾਰ, ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ
ਗਵਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਨਿਤ
ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਦਰੋਂ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ, ਅਸੂ
ਵਿਚ ਨਿਰੇ ਬਦਲ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਬੇਸਮਝ
ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਂਹ ਪਵੇਗਾ। ਜਦ
ਕੋਈ ਕਵੇਲੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪਕੀ
ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਥੇ ਰੋਟੀ ਕਿਥੋਂ ?

'ਸਾਵਣ ਵਸੇ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ,
ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ।'

ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ,
ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।
ਕਦੀ ਅਸੂ ਵਿਚ ਵੀ ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਏ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ ਤੇ ਕਤਕ ਗਹਾਏ ਅਰ
ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ, ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਫਸਲ ਦੇਣ
ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਦਰਸਾਈ
ਹੈ ਜਾਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ
ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਰੋ ।
'ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ, ਕਤਕ ਗਹਾਏ, ਅਰ ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ,
ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਅਕ ਜੰਮੇ
ਅਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ, ਪਰ ਅਕ ਔੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਗਦਾ ਹੈ ।
ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਚੰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਤਹਿਕੇ ਵੀ ਭੈੜ
ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਅਕ ਜੰਮੇ ਅਉੜੀ ।'
'ਮੁਖ ਸੁਖ ਨ ਦੇਖਈ ਜਿਤੁੰ ਫੁਟੜ ਫਉੜੀ ।'
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਸੁਕੇ
ਜਾਵਾਹਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰੁੱਖ ਹਰੇ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਵਾਹਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।
ਅਰਥਾਤ ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ
ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਸੁਕੇ ਜਾਵਾਹਾਂ ।'
ਸਭ ਕੇ ਸਰਸਾ ਵਰਸਦੇ ਬੂਰੇ ਜੋਲਾਹਾਂ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਨੀ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ
ਬੁੱਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ,
ਦੋਨੀ ਹਾਂ ਵਖਤ ਵਿਹਾਣੇ ਨੂੰ ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ ਦਾ,
ਕੀ ਕਰੀਏ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ।
(ਕਾਫੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਡਿਗਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ
ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਭੁਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ! ਮਰਾਂ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ
ਚਤੁਰ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ 'ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ
ਅਖੀਰ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੈ' । ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਏਧੀ
ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਇਕ
ਲੁੱਚੇ ਘਰੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣਾ ਵੇਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ
ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ
ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡੋ ਜੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਅਜੇਹੀ
ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ । 'ਸਿਆਣਾ ਵੇਰੀ ਵੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ
ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।' ਕੋਈ ਦਿਨ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਮੈਂ
ਇਸ ਭਲੇਮਾਣਸ ਤੋਂ ਪੱਗ ਨਾ ਲੁਹਾਈ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ
ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਵੇਖੋ :
ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਪਿਛੋਂ
ਸੁਆਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਚੰਗੀ
ਮਤ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਹ ਮਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋੜੀ
ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕੋੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨੂੰ ਆਪੇ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਸੀ। 'ਸਿਆਣੇ' ਦਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)
ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ। ਜਾਂ ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸੋਟਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਨਾਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਨੌਕਰ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਲਪਿਆ ਨਾ ਕਰੋ। ਜ਼ਰਾ ਔਖ ਵਿਖਾਇਆ ਕਰੋ, ਆਪ ਹੀ ਸੂਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ 'ਸਿਆਣੇ' ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਲ ਸੋਨਾ ਹਾੜ ਰੁੱਖ: ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ
ਭਾਦੋਂ ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਥਾਵੇਂ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਸੰਵਾਰਨਾ ਸੌਨੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਹਾੜ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗਾ, ਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਭਾਦੋਂ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਸਾਨੇ ! ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ, ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਹਕਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਿਆਲ ਸੋਨਾ, ਹਾੜ ਰੁੱਖ, ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ ਭਾਦੋਂ' ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਥਾਵੇਂ। ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਸੁਆਰਨਾ ਲਾਭ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਕੱਕਰ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਠੰਢ ਵਧੀਕ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੜਾ ਕੱਕਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ 'ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ, ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ'। ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੱਕਰ ਚੰਗੀ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਗਾਈ ਜਾਂ

ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ 'ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਗਾਈ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਖਿਸਕਿਆ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਦਕ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਖ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰੱਬ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੂਰਨਾ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਬਸ਼ੀ ਦੀ ਹਿਕਮਤ ਤੇ ਸੁਥਰਾ ਕੰਥਿਆ ਤੇ ਥਰਾਯਾ, 'ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਸਿਦਕ ਦੇ ਹੁੰਦੇ,'

ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਾਯਾ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉਂ ਨਹੀਂ
ਨਿਕਲਦਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਨਿਪਟਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਅਦਾਲਤ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ ਹਾਂ।

(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ
(ਮੋਹਲਿਆਂ) ਤੋਂ ਡਰਨਾ !

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਦੁਖਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚਾ ! 'ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ ਤੋਂ ਡਰਨਾ'। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਅਨੋਖੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਦੇ ਸਿਰ ਦੀ ਖੈਰ ਮਨਾਓ, ਪੈਸੇ ਲੁਟੇ ਗਏ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆ ਜਾਣਗੇ । 'ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਢਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਰੁਸਿਆ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚੀ ਥਾਂ ਦੇਵੀਏ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਡਿਗਦਾ ਏ ਤਾਂ ਡਿਗੇ' । ਬਥੇਰੀ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕੀਤੀ ਏ । ਉਹ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਆਕੜੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਨ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਨਾ ਟੁੱਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਹੈ ਹੀ ਉਹ 'ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ' ਵਾਲੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਪੂਰਾ ਘਟੇ । (ਸੰ)

ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਦਾ ਚੇਧੜੀ ਇਹਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਮਰ ਗਿਆ ਏ, ਇਹਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛਣ ਗਿੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਅਥੇ 'ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ' । (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਆਪੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ, 'ਉਸਨੂੰ ਬਿਰਦ ਦੀ ਲਾਜ ਹੈ । ਪਰ ਮੈਂ ਹੁਣ ਹਨ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । 'ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ, ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਕੋਈ ਨਾ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਖੂਬ ਬਣ ਠਣ ਬੈਠੇ, ਪਰ ਜਾ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਨੀ ਤੇਰੇ ਪੈਰੇ ਵੀ ! 'ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਨਾ ਕੋਈ ਆਈ' ! ਵਿਆਹ ਕੇ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਤ ਪੁਛੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿਤ੍ਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਪਤਾ ਵੇਲੇ ਮਦਦ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਾਂ ? 'ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ' । ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਜਿਹੜੇ ਕਾਮੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਓਹੀ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਾਭ ਦੀ ਪੁੱਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਧੰਨ ਹੋ ਤੁਸੀਂ, ਜਿਹੜੇ 'ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ' । ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ, ਦਿਵਾਲਾ ਕਢ ਕੇ ਹੁਣ ਦਲੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਈ ਗੜੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁਸੀਬਤ ਆ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਦੋਸਤ ! ਅਜੇ ਹਫ਼ਤਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਈਆ ਹੈ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ, ਦੱਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ । ਅਗੋਂ ਦੇਖੀਏ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੜੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਠੀਕ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, 'ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ' । ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਜੁਤੀ ਮੋਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੇ ਆਪੇ ਲਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੇ ਹਰੀ ਆਪ ਹੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਬਹੁਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸੁ ਉਪਾਏ,
ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੇ ਆਪੇ ਲਾਏ ।
ਜਿਸੁ ਭਾਵੇ ਤਿਸੁ ਆਪੇ ਮੇਲੇ,
ਜਿਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਕੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰ
ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਰਿਜਕ ਪ੍ਰਚੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨ ਵਿਚ ਡਰ ਕਿਸ ਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਨਨਿ ਪਿਤਾ ਲੋਕ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ,
ਕੋਇ ਨ ਕਿਸ ਕੀ ਧਰਿਆ ।

‘ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰ
ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ।

ਵੇਖੋ : ‘ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।’

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ, ਤੇ ਨਖਰਾ ਮੁਫ਼ਤ ਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ । ਟੈਂ ਟੈਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ‘ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਅੰਗੂਣਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮੁ (ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸ ਕੇ) ਆਖੇ ‘ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ’ । ਬਾਉ ਜੀ ! ਡੰਗ ਦੀ ਡੰਗ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਸੀਂ ਕਿਧਰੋਂ ਦੇ ਹੋ ਗਏ । ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਣ ਲਈ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੂਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ

ਵੇਖੋ : ‘ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ ।’

ਭਾਵ :— (ਸਿਲੇਹਾਰ—ਵਾਦੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਟੇ ਚੁਗਣ ਵਾਲੀ) ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮੋਂ—ਨੀ ਗੰਗੇ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਏ, ‘ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ’ । ਕੰਮ ਜੋ ਇਕੋ ਹੋਇਆ, ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਵੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮੈਲ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ।
'ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਵੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੀਸ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਜਦ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਬੱਧਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਠ ਨਾ ਛੱਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਸਿਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ।

(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ੀਂਹ, ਸੱਪ, ਫਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਰਮਤੇ (ਫਕੀਰ ਜਾਂ ਅਨਾਥ) ਪਾਸੋਂ ਉਸਦਾ ਵਤਨ ਪੁਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਰਾਂਬੇ ਆਖਿਆ ਖਿਆਲ ਨਾ ਪਵੇ ਮੇਰੇ,
ਸ਼ੀਂਹ ਸੱਪ, ਫਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?'
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੇ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਉਲਟਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ । ਇਸ ਅਖਾਣ ਬਾਬੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖਕੇ ਬਿਜੜੇ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਸੂਰਤ ਜੰਤੂ, ਦੋ ਦੋ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਬਣਾ ਛੱਡਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ । ਬਾਂਦਰ

ਨੇ ਉਸਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਘਰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀਰੂ ਮਲ ਬੜਾ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਸਾਨ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਨੀਰੂ ਬਹੁਤ ਸੁਸਤ ਸੀ । ਨੀਰੂ ਦੇ ਦੇਤ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਧੀਰੂ ਮਲ ਕੋਲ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗਿਆ । ਧੀਰੂ ਮਲ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰੂ ਦੇ ਬੋਲ ਨੂੰ ਅਗ ਲਗਾ ਕੇ ਸਵਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਧੀਰੂ ਨੂੰ ਬੁਰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੀਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੇ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ" (ਸੰ:)

ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸਵਾਦ ਚਖਣ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਦ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸੁਆਦ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਲੇ ਓਹੀ ਜਿਹੜੇ 'ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸੁਆਦ ਚਖਣ,' ਬੜਾ ਬੜਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਥ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ:)

ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬੱਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਪਟਿਆ, ਹਟਵਾਣੀਏ ਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਵਸਤ ਦੇਕੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਘਰ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਘਰ ਵੇਖੀ, ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੱਟੀ ਜਾ ਸੁੱਟੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਸੁਆਦ ਰਖ ਲਿਆ । ਇਉਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਜ ਵੀ ਉਜੜੇ ਤੇ ਕਲ ਵੀ ਉਜੜੇ, 'ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ' । ਸੋਈ ਹਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਡਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ:)

ਸੁਹਣਾ ਤਕ ਕੇ ਭੁੱਲੀ, ਚੋਥਾ ਲੰਘਣ ਚੁੱਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਖੱਟੂ ਪਤੀ ਕੁਝ ਕਮਾਈ ਨਾ ਲਿਆਵੇ ਤੇ ਘਰ ਖਾਣ ਪੀਣ

ਦੀ ਤੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਦੁਖ ਦਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ । 'ਸੁਹਣਾ ਤੋਂ ਕੇ ਭੁਲੀ । ਚੋਥਾ ਲੰਘਣ ਚੁਲੀ ।' ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਜਾਤਾ, ਕੁਝ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹੁਰੇ ਪੋਲੇ ਹੀ ਸਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ, ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾੜਾ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਚੰਦ—ਤਾਈ ਜੀ ! ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ, 'ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ' ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ' ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਉਦਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਜਾਉਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਹਥ ਪਲੇ ਪੈਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਇਹ ਰਖੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਵਲੈਤ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜੇਗਾ । ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਕਿ 'ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੰਮੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕਦੀ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਾਂ, ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਵਣਜ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਜੇ । ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੋੜਦੇ ਹੋ । ਭੋਲਿਓ, ਕਦੀ ਚਿੜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ,
ਨਹਿਤ ਚਹੁ ਦਿਸਿ ਘੋਰੈ ॥

ਬਿਪਤਿ ਪਰੀ ਸਭ ਹੀ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿਤ
ਕਉ ਨ ਆਵਤ ਨੇਰੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਰੰਧ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖ ਆਗੈ ਆਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਸੁਖ ਦੇ ਮੰਗਿਆਂ ਸਗੋਂ ਦੁਖ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋੜਨਾ ਹੈ, ਸੋ ਬੜਾ ਔਖਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਫਲ ਬੜਾ ਮਿਠਾ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸੁਆਦ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਨ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਲ ਭਰ ਦਾ ਅਨੰਦ ਦੇ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇਗਾ । 'ਸੁਖ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖ ਆਗੈ ਆਵੈ । ਸੋ ਸੁਖ ਹਮਹੁਨ ਮਾਂਗਿਆ ਭਾਵੈ ।' (ਬਿਸੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੁਖੀ ਸੋਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧਨੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਅਮੀਰਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਗਰੀਬ ਕਈ ਗੁਣਾ ਸੁਖੀ ਨੇ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ ਹਸਦੇ ਹਸਦੇ, ਰਜੇ ਪੁਜੇ । ਠੀਕ ਹੈ, 'ਸੁਖੀ ਸੋਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ ।' ਮਾੜੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਚੌਲਾ ਮੁੱਕਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਦੁੱਕਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੰਖੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ, ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੇ ਸਭ ਰੋਗੀ ॥

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀਏ ਨੂੰ ਸਭ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਸਭ ਰੋਗੀ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਸਭ ਚੰਗਾ ਤੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਸਭ ਮੰਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਖੀਏ ਕਰੁ ਪੈਥੇ ਸਭ ਸੁਖੀਆ,
ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੇ ਸਭ ਰੋਗੀ ॥
ਕਰਣ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ,
ਆਪਨ ਹਥਿ ਸੰਜੋਗੀ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ
ਖਲਵਾੜ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ
ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸੁੱਖ ਇੱਕ ਪਲ ਦਾ
ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਢੇਲਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਦੇ, ਜਿੰਦ ਸਾੜੇ ਜੋ ਸਾੜੇ,
ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ
ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਕਲਮੰਦ ਨਾਲ ਮੰਗ ਖਾਣਾ
ਚੰਗਾ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, ‘ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ
ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ
ਮੰਦਾ’ । ਸਿਆਣਾ ਵੇਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿਤ੍ਰ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਇਸ ਪਾਚੜ,
ਕੁੰਢ, ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਚਿ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ
ਦਿਲ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਵੇ । ਜਦ ਇਹ
ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨੀਅਤ ਸਾਫ਼ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਰੱਬ
ਮਿਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਧਿਆਈਐ ॥
ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੁਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਕਪੜਿਆਂ
ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ
ਲਾਗ ਲਪੇੜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾੜੀ ਇਸ ਦੇ ਹੁਸਨ ਨੂੰ
ਨਹੀਂ ਨਿਖਾਰ ਰਹੀ—ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਲਗੇ, ਜੋ ਕਦੀ
ਸਾਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ । ‘ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਭਲਾ
ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।’

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਅਕਾਸਿ ਕੀ, ਕੀਟਾ ਆਈ
ਰੀਸ ।

ਭਾਵ :— (ਰਬ ਦੀਆਂ) ਉਚੀਆਂ ਗਲਾਂ
ਸੁਣ ਕੇ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭੀ, ਰਬ
ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਅਖਾਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ
ਨੀਵਾਂ ਵਡੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਅਕਾਸਿ ਕੀ ਕੀਟਾ ਆਈ ਰੀਸ ॥
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਕੂੜੀ ਕੂੜੇ ਠੀਸ” ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਬੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ ਬੂਠੀ ਮਾਇਆ
ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿਚ
ਸੁਤੇ ਪਏ ਹਨ । ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ
ਨਿੰਦਣ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਬੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੇ ਜਾਗੰਨਿ, ਜਿ ਰਸਨਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਣੇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫)

ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੇਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ
ਆਪਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ
ਸੁਖੀ ਓਹੀ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ
ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਖਚਤ
ਹੋਏ ਜੀਵ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੇ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋਹਾ ਧਨੀ ਸਉ ਅਨੇ ਪਹਰ ਲਵੰਨਿ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਮ: ੫)

ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਬੰਦਾ ਮੋਏ
ਵਾਂਗ ਬੇਮਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ, ਚੋਰ ਜੇ
ਆਏ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

ਭਾਈ—ਕਾਕਾ ! ‘ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ’
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।’ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਸੁਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਉੱਕਾ ਪਤਾ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ, ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਕਟੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਵੇਸਲੇ
ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਣ,
ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਜੁ ਆਖਿਆ
ਹੈ, ਪਈ ‘ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਤੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਕਟੀਆਂ’ । ਤੂੰ ਆਪ ਲਾਪਰਵਾਹ ਜੁ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਤੇਰਾ
ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਦਾ । (ਸੰ)

ਸੁੱਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਪੁਰਸ਼
ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ
ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛੇ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਧੰਧਾ ਗਲ
ਪਾ ਲਿਆ ਜੋ, ਤਦ ਉਹ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਖੀ—ਨੀ ਕਰਤਾਰੋ ! ਇਹ
ਨਵਾਂ ਅਡੰਬਰ ਕੀ ਰਚ ਬੈਠੀ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕੰਮ ਨਾਲ
ਕੀ ?

ਕਰਤਾਰੋ—ਵਿਹਲੀ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਅਕ ਗਈ
ਹਾਂ । ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਆਖਿਆ

ਚਲੋ, ‘ਸੁਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ’ । ਕੁਝ ਤਾਂ
ਕਰੀਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਤ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ । ਜਨਨੀ
ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਿਸ ਤੇਤੇ ॥

ਭਾਵ :— ਪੁੱਤਰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਤਾ (ਜਨਨੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ
ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ । ਕਿਸੇ ਵਡਿਕੇ ਤੋਂ
ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁੱਤ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ ॥

ਜਨਨੀ ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਿਸ ਤੇਤੇ” ॥

ਰਾਮਈਆ ਹਉ ਬਾਰਿਕੁ ਤੇਰਾ ॥

ਕਾਹੇ ਨ ਖੰਡਿਸਿ ਅਵਗੁਣ ਮੇਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ
ਮੁੰਡਾ ਰਾਜੀ, ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ । ਜਾਂ ਸੁੱਤੇ
ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਮਾਂ ਪਿਓ ਨਹੀਂ
ਮੰਨਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੁਪਤ
ਮਦਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ
ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ! ਗੁਪਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੀ
ਲਾਭ ? ‘ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ ਮੁੰਡਾ
ਰਾਜੀ ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ’ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ
ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਲੋਕੀ ਤੁਸਾਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਵੇਂ
ਮੰਨਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਤੇ ਬਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਿਸ
ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਇੰਨਾ
ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਹ ਹੈ ‘ਸੁੱਤੇ ਬਾਲ ਦਾ
ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣ’ ਵਾਲੀ ਗਲ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
ਨੂੰ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਜ-ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਲਈ ਸਹੁਰੇ ਘਰੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੇ ਕਪੜੇ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੱਡੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ ਲੜਾਕੋ, 'ਸੁਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਵਿਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਨਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰਿਉੜੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰ ਹੋਵੇ ਪਾਰ ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸੋਨਾ ਟੁਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਨਿਆਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਜਾਵੇ ਤਦ ਅਜੇਹੇ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰੇ ਦਾ ਸੂਮਪੁਣਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਅਖਾਉਤ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਕਰ ਭੈਣ । ਐਵੇਂ ਹੋ ਰੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਦੁਖਾ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰਾ ਹੋਵੇ ਪਾਰ, ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ' ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਧੋਖਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੇ ਤੇ ਕਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ੀ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਨਿਆਰੇ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਰੇ ਲਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਬਦਨਾਮ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਬਾਬਤ

ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।' (ਦੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇਂ ਨਾ, ਤੇ ਕੁਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਜੇ ਕਿ 'ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ' । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀ ਵੀ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਿਨਾਂ ਦੋਵੇਂ (ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ) ਦੁਖੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੁਛਣ ਖੋਲ੍ਹ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਹਿੰਦੂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ ।
ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਹਾਜੀਆਂ ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੁੱਢੀ ਜਨਾਨੀ ਸੁਰਮਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਕਪੜਾ ਪਾਵੇ ਤਦ ਅ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੁੱਢੀ ਖੂਬ ਚਮਕੀ ਜੇ । 'ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ' । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਰ ਵਿਖਾਏਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ ਪਰ ਮਟਕਾ-ਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭੇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੈ ਪਰ ਤੋੜ ਨਿਬਾਹੁਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਬਣ ਤਾਂ ਗਈ ਏਂ,
ਪਰ ਜੇ ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਪਾਰਟ ਖੋਡਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਮ-
ਯਾਬ ਹੋਈਓ ਤਾਂ ਮੰਨਾਂਗਾ। ਕੀਕਣ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ
'ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ, ਪਰ ਮਟਕਾਣਾ ਔਖਾ ਏ'
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ
ਰੱਬ ਛਿਨ ਵਿਚ ਕੰਗਾਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ
ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਭੈ ਦੇ ਕੇ ਸਰਮਾਵੇ, ਤਾਂ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ ॥

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭ ਮੀਰੇ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਸੋਹਲੇ)

ਸੁਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਉਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ
ਲੰਘ ਵੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਮੀਰ ਸਵਰਗ ਵਿਚ
ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ। (ਬਾਈਬਲ ਵਿਚੋਂ)

ਭਾਵ :— ਵਾਧੂ ਅਮੀਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਸੁਈ
ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਉਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਲੰਘ ਵੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ
ਅਮੀਰ ਬਹਿਸਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ’। ਧੰਨ ਦਾ
ਪੁਜਾਰੀ ਕੀ ਤੇ ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਲ ਤੁਰਨਾ ਕੀ? ਇਹ
ਅਨਜੋੜ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਏ ਖੇਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ
ਕੋਈ ਹੋਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ
ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ! ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ
ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ : ਪਈ ‘ਸੂਏ ਖੇਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ’।
ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬੀਤਾ ਫੁਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ
ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਰੋਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ
ਸੋਇ।**

ਭਾਵ :— ਪਵਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਵਸ ਗਿਆ ਹੈ,
ਕਰਮ ਕਾਡ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੂਚੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਬਹਨਿ ਜਿ ਪਿੰਡਾ ਧੋਇ ॥
ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾਂ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

**ਸੁਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ, ਮੁਗਧੁ
ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ।**

ਭਾਵ :— ਸੂਮ ਨੂੰ ਧਨ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕੇਵਲ
ਆਮਾਨਤ ਰਖਣ ਲਈ, ਪਰ ਮੁਰਖ ਮਾਲਕ
ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ

ਮੁਗਧੁ ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ ॥

ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ

ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਰੈ ਨਿਖੇਰਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

**ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖਟੀ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਗਏ (ਜਾਣ)
ਗਵਾ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਜੂਸ ਦਾ
ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਧਨ ਅਚਨਚੇਤ ਬਰਬਾਦ ਹੋ
ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਰਨ
ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਧਨ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜ ਦਿਤਾ।
‘ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖਟੀ ਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਗੰਵਾਣਾ ਸੀ’।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਸੂਰਜ ਖੇਤੀ ਪਾਲ ਹੈ, ਚੰਨ ਬਣਾਵੇ
ਰਸ, ਜੋ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਖੇਤੀ ਹੋਵੇ
ਭਸ।**

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੂਰਜ

ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਕਿਰਤ ਸਬੰਧੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖਾਉਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਗਟ ਜਾਂ ਉੱਘੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਿੱਖ ਸਮੇਂਦਰੁ ਸਖਣਾ ਹੋਵੈ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਸੁਣਾਈ।
ਘੁਘੁ ਸੁਭ ਨ ਸੁਭਈ ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਿਹਣਾ (ਦੀਵਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਲੇ ਗੁਣ ਮਾਮੂਲੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦਾ ਮਾਣ ਬਹੁਤਾ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਫਰਤ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਬਤ, ਤੇ ਈਰਖਾ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਸੁਹਪਣ ਦਾ ਅਹਿ-ਸਾਸ ਕਰਕੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਜਿਹੜੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉਤੇ ਮਾਣ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸਾਂ, ਇੰਜ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ 'ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਿਹਣਾ'।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਸੋਹਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਭੁਲ ਨਾ ਜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ ॥

ਮਿਥਨ ਮੋਹਾਰਾ ਬੂਨੁ ਪਸਾਰਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ।

ਭਾਵ :— ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਭੋਲਿਆ ! ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਦਮੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਹੰਕਾਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤੂੰ ਡਰ ਹਨ। (੧) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹੰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਸਮੇਂ ਹਾਰ ਜਾਵੇ (੨) ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਗੁਲਾਮੀ ਹੋਵੇਗਾ (੩) ਜੇ ਜਿਤ ਜਾਏ ਤਦ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ, 'ਸੂਰੇ ਏਹੁ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ।'

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਉ ਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਮਾਦ।

ਭਾਵ :— ਸੂਰਖਾਂ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦਵਾਓ ਤੇ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਜੀ ! ਚਲੋ ਹੁਣ ਮਿਣ ਮਿਣ ਛੱਡੋ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਓ ਤੇ ਕਮਾਦ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਓ', ਸੂਰ ਖਾਂਦੇ ਫਿੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ। ਜਾਂ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤਾਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ, ਜਿਹੜੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਰੀ ਹੋਈ ਦੇ ਏਥੇ ਤਾਂ, ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਉੱਕੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ' ਵੰਡੀਂਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਸਾਉ ਦਰ ਦਰ ਦੇ ਧੌਂਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੌਰ, ਹਸਨ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਦਾ ਭੈ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਕਰਤੂਤਾਂ ਛੱਡ ਦੇ। ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੋਰ ਤੇ ਹੱਸਨ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।' ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਤੇਰੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਣੀ। ਸਾਰੇ ਹਾਸੀ ਹੀ ਕਰਨਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਨਿੱਕਾ ਜੇਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਨੇਰ ਦਾ ਬੇ-ਹਯਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਲਗ। ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗਾ। 'ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ'। ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਪੂਰੇ ਤਕੜੇ ਸਾਹ ਹਨ, ਜਿਨਾ ਨੇ ਪੂਰਾ ਹਰੀ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥
ਅਠੀ ਵੇਖਰਵਾਹ ਰਹਨਿ ਇਕ ਤੈ ਰੰਗਿ ॥
ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਥਾਹ ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਅਹਿ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਸੇਈ ਭਲੇ, ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪਹਾੜ ਤਦ ਹੀ ਭਾਰੇ ਹਨ, ਜੇ ਚਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਆਦਰ ਵਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਸੋ ਵਾਰੀ ਸਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਚ ਹੈ, 'ਸੇਈ ਭਲੇ ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤੀ ਸਿਫਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰਾ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿਠੂ ਨਾ ਬਣਿਆ ਕਰ। 'ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨੀਵਾਂ ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ, ਉਚੇਰਾ ਹਾਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :— ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਗਮਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਗੋਂ ਲਈ ਤਾਂ ਹੋਸ਼ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ 'ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ' ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਦੇ ਬਾਜ਼ ਆਓ ਤੇ ਜੋ ਮਨ ਆਖਦਾ ਜੋ ਕਰੋ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਝਟ ਪਟ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਘਟਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾੜਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਮਰਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਥੋੜੇ ਨਾਲ ਪਰ 'ਸ਼ੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ' ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।' ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਾ ਟਲੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਕੀ ? ਦਿਲ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। 'ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ' ਤੇ ਰਬ ਖਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਵੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰ ਪੁੱਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੌ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ।

ਭਾਵ :—ਸੰਤਾਨ (ਜਾਂ ਮਿਤਰ ਸੰਬੰਧੀ) ਥੋੜੀ ਪਰ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਹਛੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰ ਪੁਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੋ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ' ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਕੋ ਤਕੜਾ ਸਾਥੀ ਸਭੇ ਕੰਮ ਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਲਈ ਪਾਤਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚ ਪਦਵੀ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਸਕੇ। (ਪੁਰਾਣਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਿਨਾ ਫੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਜੇਹਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੀ ਤੇਹੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।' ਇਕ ਵੇਰ ਅਸੀਂ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਮਾੜੀ ਗਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਦ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਸਭੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਮੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਚਿੜੀਆਂ ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਸਦਾ ਧੋਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ' ਮੇਰਾ ਮੰਡਾ ਬਿਨੁ ਧੋਤੇ ਹੀ ਸੁਹਣਾ, ਉਜਲਾ ਪਿਆ

ਲਗਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ !

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗਲ ਦੀ ਚਾਹ ਰਖਣੀ ਜਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਤੋਂ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਪਤੀ ਜੀ ! ਕਿਹੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ। 'ਸ਼ੇਰਾਂ' ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ' ਰਖਣੀ ਭੁਲ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੋ ਗਿਆ ਸੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਛੱਡ ਦਿਉ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੇਰੂ ਨਹੀਓਂ ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਉ। ਵਿਚਲਾ ਬਾਮੜ ਬਿਲਾ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਉ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਗੱਪਾਂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਜਬਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਦੇਵੇ, ਭਈ ਨਿਰੀਆਂ ਲੂਣ ਦੀਆਂ ਥਪਦੇ ਹੋ ਜੀਕੁਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, 'ਸ਼ੇਰੂ ਨਹੀਓਂ', ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ, ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਉ। ਵਿਚਲਾ ਬਾਮੜ ਬਿਲਾ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਉ।'

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਹਰੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਵੈ ਭਰੋਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਵਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਲਣਹਾਰਾ ॥

ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੁਰਖਤਾ ਨਾਲ

ਉਲਟੀ ਗਲ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗ ਅਯੋਗ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । 'ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।' (ਸੰਗ)

ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥ ਤਿਸੁ ਕਉ ਹੋਤਿ ਪਰਾਪਤ ਸੁਆਮੀ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸੇਵਕ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥
ਤਿਸ ਕਉ ਹੋਤ ਪਰਾਪਤ ਸੁਆਮੀ ।
ਅਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਕਰੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੇਵਕੁ ਗੁਰ ਕੀ ਮਤ ਲੋਇ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਾ ਬੋਰੀ, ਮਾਂਗਨੁ ਬਹੁਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਬੋਰੀ ਹੈ, ਤੇ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਕੰਮ ਬੋਰਾ ਕਰਨਾ, ਮਜ਼ੂਰੀ ਬਹੁਤੀ ਮੰਗਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੇਵਾ ਬੋਰੀ ਮਾਂਗਣੁ ਬਹੁਤਾ ॥
ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਵੈ ਕਹਤੋ ਪਹੁਤਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਸੇਵਾ ਬਿਨ ਮੇਵਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭ ਪ੍ਰਜਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ! ਮੌਜਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਵੇ, 'ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।' ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਤੂੰ ਰਜ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ।

(ਜੋਸ਼ਿਆ ਫੜਲ ਦੀਨ)

ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫੋਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਣਥਕ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇੰਦ੍ਰਪਾਲ ਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਕਿ, 'ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫੋਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।' ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਸੁਹਲ ਜਿੰਦੜੀ ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਲਵਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਰਬ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਪਹੁੰਚਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮੁ
ਜਾ ਆਹਿਜੇ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ
ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ)

ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਮਨੁਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ॥
ਡਰਿ ਡਰਿ ਪਰੈ ਮਨਮੁਖ ਵੇਗਾਰੇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉਂ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ, ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਹਰੀ (ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਦਾਤੇ) ਨੂੰ ਮਨ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਈਏ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਦੀਐ
ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ॥
ਤਿਸ ਵਿਣੁ ਸਭਿ ਅਪਵਿਤੁ ਹੈ
ਜੇਤਾ ਪਹਿਨਣੁ ਖਾਣੁ ॥
ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸਭਿ ਕੂੜੀਆਂ
ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਪਰਵਾਣੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉ ਮਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ
ਰਾਜਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਕਿਉਂ
ਆਖੀਏ ਜਿਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ, ਪੀਰਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ
ਰਾਜਿਆਂ ਜੋਧਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਭੰਡ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ।
ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੇ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥
ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਨੁ ॥
ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :—ਹਰੀ ਓਹ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਦ
ਅਚਾਨਕ ਕੋਈ ਹੋਣੀ ਵਰਤ ਜਾਏ, ਤਾਂ
ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ॥
ਤਿਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੋਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥
ਹੁਕਮੇ ਵਰਤੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ॥
ਹਕਮੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਆਵਣਿਆ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ।

ਭਾਵ :—ਗ੍ਰਹਸਤੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ
ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ
ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ॥
ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਭੀਖਿਆ ਕਰੈ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰ ॥
ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਨੀਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ
ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਪੀੜ ਹੋਵੇ, ਦੁਖੀ
ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਹੀ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਹਿਨਸਿ ਜਾਗੈ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵੈ ॥
ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਕਾਨ ਲਗੇ ਤਨ ਭੀਤਰਿ
ਵੈਦ ਕਿ ਜਾਣੈ ਕਾਰੀ ਜੀਉ” ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ।

ਭਾਵ :—ਜੋਗੀ ਓਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ
ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ । ਭੇਖਧਾਰੀ
ਜਾਂ ਪਖੰਡੀ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਡਰੇ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦਾ । ਵੇਖੋ :

“ਪੱਲੇ ਹੋਵੀ ਝੱਚ ਤੇ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ ।”

ਭਾਵ :—ਡਰੇ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜੇ
ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਧਰਮੀ ਕਿਉਂ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਡਰੇ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦਾ ਧਰਮੀ ਵਿਗਸੇਤੁ ॥
ਤੂੰ ਸਚਾ ਆਪਿ ਨਿਆਉ ਸਚੁ ਤਾ ਡਰੀਐ ਕੇਤੁ ॥
ਜਿਨਾ ਨਾਨਕੁ ਸਚ ਪਛਾਣਿਆ ਸੋ ਸਚਿ ਰਲੇਤੁ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਪੰਡਿਤ ਜੋ ਮਨ ਪਰਬੋਧੈ ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਿਤ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ । ਅਖਾਣ ਵਜੋਂ ਉਦੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਿਰਾ ਜਨਮ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆ ਆਸਰੇ ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਾ ਪਛਾਣਨ ਕਰਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ ॥

ਰਾਮਨਾਮੁ ਆਤਮ ਮਹਿ ਸੋਧੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਤ, ਜਨਮ, ਵਿਦਿਆ ਜਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :

‘ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ ॥’

ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਏ ਹੋਇ ਨੂੰ ਉਹੀ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਏ ਕਉ ਰੋਵੈ ਦੁਖਿ ਕੋਇ ॥

‘ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸੋਈ ਗਾਵਨ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ।

ਭਾਵ :— ਉਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਮੌਜਾਂ ਉਹੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਵੇਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰੋ । ਮੰਡਾ ਕਰਨੈਲ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ । ‘ਸੋਈ

ਗਾਵਨ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ’ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਸਾਂ, ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੋਤੇ ਹਾਂ । (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਉਪਦਰ ਮੜਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਂਬੀ ਵੀ ਕਦੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ! ਆਮ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਰਾਣੀ ਮਿਲੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੇ । ਮਨੁਖੀ ਸੁਭਾ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ । ‘ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ’ (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਮੇਰਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੇ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।

ਵੇਖੋ : ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਕਰੇ ਜਿਹੜਾ ਉਸਨੂੰ ਖਾਣ ਖਰਚਣ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਕੀ-ਤੁਹਾਡੀ ਆਤਮਾ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ” ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਤਮਾ ਉਤਮਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ‘ਸੋਈ ਸਾਡਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੇ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।’ (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ । ਵੇਖੋ :

ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।

ਭਾਵ — ਉਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਉਹੀ ਬੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਦੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਗੇ । ਪਰ ‘ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।’ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿਛੇ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਆਪੇ ਉਹ ਚੰਗੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ)

ਸੋਈ ਸ਼ਾਹ, ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ ਤੇ ਧਨੀ ਅਖਵਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਨਾ ਕਰਵਾਇਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੋਈ ਸ਼ਾਹ ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ' ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । ਅੱਡੀ ਕੰਜੂਸੀ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਝ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਵੀ ਨਾ ਦੁਖੇ, ਪਰ ਵਿਹਲਾ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਦੁਖਦਾਈ ਭਾਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਲਸਾਂ ਬੜੀ ਆਗਿਆਕਾਰ ਸੇਵਾਦਾਰਨੀ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਖਰਚ ਬਾਹਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਮਾਂ ਜੀ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਕਿ 'ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ' । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੁਲਸਾਂ ਨੂੰ ਬਾੜ ਸੁਟਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ । ਵੇਖੋ : 'ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ' ।

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੋਗੀ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਹਰ ਸਮੇਂ ਚਿੰਤਾ-ਤੁਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰੋ । 'ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸੋ ਮੂੜ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਪਰ ਕੰਮ

ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਣਾ ਸੀ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ । ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । 'ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸੋ ਮੂੜ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਣੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਸਹੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ ਜਾਂ ਸੋਟੇ ਦੇ ਡਰ ਬਾਂਦਰ ਨੱਚੇ । ਵੇਖੋ : ਡੰਡਾ ਪੀਰ ਹੈ ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਸੂਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ, ਤੇਰੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਵੇ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚਮਕਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਧਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਮਗ਼ਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਹੀ ਇਸ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ 'ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ' ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਦਿਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਥੋਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣੀ ਕੰਧ ਵੇਖ ਕੇ ਮਥਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਮੌਤ ਵੀ ਇੰਨੀ ਹੀ ਸਹਿਲ ਹੈ ਉਥੇ । 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਦਿਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਥੋਂਦਾ' । ਕੌਣ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਉਥੇ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਭੇਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਖੋਟ ਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਹਣੀ ਕੁੜੀ ਹੈ, ਮੰਨ ਲਿਆ। ਪਰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ। ਉਸਦੇ ਲੱਛਣ ਵੀ ਤਾਂ ਵੇਖ। ਘਰ ਘਰ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ (ਵੱਢੀ ਆਦਿ ਦੇ ਕੇ) ਸਭ ਕੰਮ ਕਰਾ ਲਈਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ।' ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਅਜ ਕਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ? ਹਰ ਆਦਮੀ ਵਿਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਲ ਦਿਉ ਤੇ ਖਰੀਦ ਲਉ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ (ਅੰਤ) ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਚ ਪਦਵੀ ਪਾਕੇ ਤੇ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਕਮੀਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਓਹੀ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, 'ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ।' ਜਿਥੋਂ ਟੁਰੀ ਸੀ ਮੁੜ ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ।

ਭਾਵ :— ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੰਦਰਭਾ ਏ। ਇਹ ਵੀ ਭਾਵ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਵਾਂਗ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਬਗੀਚੀ ਸਚ ਮੁਚ ਸਵਰਗ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਇਹ

ਥਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਰਸਣੀਕ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਬਾਬੇ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਨੇ 'ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ' ਭਰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। (ਅਧ-ਖਿੜਿਆ-ਫੁੱਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਬਦਨਾਮੀ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਭਾ ਹੌਲੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ' ਪਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਤੇ ਉਸਰੀ ਹੋਈ ਸੋਭਾ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। (ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੋ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ।

ਭਾਵ :— ਮਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਉਸਤਾਦ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸੋ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ।' ਮਾਂ ਦੀ ਗ਼ੋਦ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਥੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸਜਨ, ਸੋ ਵੇਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਸੱਜਨ ਹਨ, ਉਥੇ ਕਈ ਦੂਤ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਤਾਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜਮਾਈ ਤੇ ਹੋ ਗਈ ਏ, ਪਰ ਜੀ ਨੂੰ ਧੜਕੀ ਈ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਈ ਵਿਆਹ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, 'ਸੋ ਸਜਨ ਸੋ ਵੇਰੀ' ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਭਾਨੀ ਈ ਮਾਰ ਦੇਵੇ।

(ਸ਼ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੋ ਸਾਲ ਨਾ ਸੜੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਨਾ ਬਦਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ 'ਸੋ ਸਾਡਾ ਨਾ ਸੜੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ।' ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਖਿਆਲ ਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, 'ਸੋ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।' ਜੇ ਉਹ ਕੁਸੋ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਸੇ ਹੁੰਦਾ ਫਿਰੇ। ਥਾਕੀ ਸਭੇ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ (ਠਠਿਆਰ) ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਇਤਨਾ ਕੰਮ ਇਕੋ ਵਾਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਢੇਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਸੋ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ ਦੀ।' ਤਾਂ ਲਵੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹੇ ਮੰਨੂੰ ਤਾਣਾ ਏ ! ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਸੋਟ ਮਾਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਕ ਦੇ ਦੋ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਸੇਵਾਂ, ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀ ਵਾਹ ਕੇ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰ ਦੇਣਾ ਸੋ ਸੇਵਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋ ਸੇਵਾਂ ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।' ਸੁਹਾਗਾ ਵੱਤਰ ਨੂੰ ਨੱਪੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਹਥ ਰਸਾ, ਸਿਰੇ ਤੇ ਗੰਢ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਹੋਰ ਫੇਰ ਕਰੇ ਪਰ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਸਿੱਟਾ ਉਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ

ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੋ, ਪਰ ਟੇਕ ਅੰਦਰੋਂ ਅਖਲਾਕ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਪੰਧ ਜੇ ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੇਖ ਨਾਲ ਕੱਟਣਾ ੈਂ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਭ ਵਾਲੀ ਮੋਢਿਉਂ ਉਤਾਰ ਗੰਢ। 'ਸਰਫ' ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨੇਕ ਚਾਹੀਦਾ ਏ, ਸੋ ਹੱਥ ਰੱਖਾ, ਉਹਦੇ ਸਿਰੇ ਉਤੇ ਮਾਰ ਗੰਢ'।

(ਸਰਫ)

ਸੋ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੋ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ।

ਭਾਵ :— ਪਿਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਸਾਕ ਹੈ ਤੇ ਘਿਉ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਖੁਰਾਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰਿਓ ! ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ, ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ। ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਇਕੋ ਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ। 'ਸੋ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੋ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ ਬਿਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿੱਲੀ ਚੱਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ, ਬੀਂ ਚੂਹਿਆਂ ਦਾ ਮਾਰ। ਦੋਖੋ ਖੋਟਾ ਜੋਗ ਏਹ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਇਤਬਾਰ।

(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਸੋ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੋ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :— ਘਿਉ ਖਾਣ ਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ—ਕਾਕਾ ! ਅਸੀਂ ਏਸ ਉਮਰੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਹਾਂ । ਖਾਲਸ ਘਿਉ ਅਸਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਧਾ । ਓਹੀ ਹਡੀ ਸਾਡੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੁਣ ਤੀਕ ਪਈ ਹੰਢਦੀ ਹੈ । 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪਥ । ਜਾਂ ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਬੰਧੋਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਦਾਰੂ ਤਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਵੇ, ਬਈ 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪੱਥ ।' ਤੁਸੀਂ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ । ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਪਰਹੇਜ਼ ਵੀ ਰਖੋ, ਤਦ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਕਾਟ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਕਦੀ ਨ ਕਦੀ ਪਕੜਿਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਚੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਫੜ੍ਹ, 'ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।' ਭਲਾ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਕਦੀ ਲੁਕਿਆ ਏ ।

(ਚਿੱਠਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌ ਨਿਆਮਤ, ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼੍ਰੀਰ ਦਾ ਨਰੋਆ ਹੋਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਨਿਆਮਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਪੂ—ਬੱਚਾ ! ਕਸਰਤ ਕੀਤਾ ਕਰ ਤੇ ਘਿਉ ਵਰਤਿਆ ਕਰ । 'ਸੌ ਨਿਆਮਤ ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ (ਸੌ) ਮਣ ਸਾਬਣ ਲੱਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਬੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਔਗੁਣ ਹਟਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ ਪਰ ਬਣੇ

ਕੁਝ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਸੋ—ਕਿਦਾਂ ਬਦਤੀ ਏ । ਜਿਦਾਂ ਵੱਟੇ ਦੀ ਘੜੇ ਨਾਲ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਕਦੀ ਹੋਣੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਈ । 'ਸੌ ਸਬੂਣਾ ਦੇ ਲਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੀ ਦਾ ਹੁੰਦੇ ਬੱਗੇ ।

(ਸਾਮ੍ਹ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੇ ਖਿਲਾਰੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਠੀਕ ਗਲ ਨੂੰ ਜਾਣੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠਹਿਰ ਜਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਾ ਬੈਠਾ ਏਂ ਲੰਮਾ ਬੋੜਾ । ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਕਰਨਾ ਵਾਂ ਮੈਂ । ਬੀਬੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਸ, ਪਈ ਤੂੰ ਉਸੇ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਧੀ ਏਂ ਜਿਹੜੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਤੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ ?

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਕਣ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖੇ, ਜਾਂ ਜਾਤ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮਿਤ੍ਰ ਧੱਖਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਨ ਕੋਰ—ਸਤਵੰਤ ! ਇਹ ਸਚੀ ਗਲ ਜੇ ਕਿ 'ਸੌਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ' । ਸੌਕਣ ਨੇ ਤਾਂ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕੇਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਕਣ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਸੋਹਾਗਣ ਆਪਣਾ ਸੋਹਾਗ ਖੋਹ ਬਹੇ, ਤਦ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਜੋਹਾਗ ਬੋਹ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਸੁਖ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੈਠੇਗੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਵਲੋਂ ਇਹੀ ਆਖਾਂਗੀ, “ਸੋਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ”। (ਸੰਗ)

ਸੋਕਣ ਤਾਂ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ।

ਭਾਵ :— ਸੋਕਣ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਰ ਜਾਣਾ ਕਬੂਲ, ਪਰ ਸੋਕਣ ਦੀ ਗੋਲੀ ਬਣਨਾ ਕਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਇ ਸੋਕਣ, “ਸੋਕਣ ਤਾਂ ਕਦੀ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ”।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੋਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ (ਭਾਵਤੋਂ) ਹਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਦੀਵ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ! ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ? ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਨਾ ‘ਸੋਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ ਹਰੇ’ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਸਦਾ ਹੀ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨੇ ਹਨ। (ਸੰਗ)

ਸੋਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁੱਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੋਇਆ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ। ‘ਸੋਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁੱਤੇ’ ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗ)

ਸੋਣਾ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ, ਸੁਫਨੇ ਸੀਸ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ। ਵੇਖੋ : ਖਾਣੇ ਜੋਂ ਤੇ ਡਕਾਰ ਲਾਚੀਆਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾ ਬਹੁਤ ਵਡੀਆਂ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਓਹ ਗਲ ਹੈ ਅਥੇ ‘ਸੋਣਾ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਸੁਫਨੇ ਸੀਸ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ।’ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ ਆਖਨੀ ਏਂ ਪਈ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਲੈਤ ਭੇਜਣਾ ਏਂ। (ਸੰਗ)

ਸੋਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਦਿਲੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸੋਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।’ ਨਿਹੀ ਨਾ ਲਗਦੇ ਜ਼ੋਰੀਂ। ਪਿਆਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਮੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਢੇਰ ਕੂਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਸੋਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਸੋਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ, ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗ)

ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜਾਂ ਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਸੌਭਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਦਾ ਫੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇਹਾ ਸੰਗ, ਤੇਹਾ ਰੰਗ। ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜੇਹੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਂਗੇ, ਓਹੋ ਜੇਹਾ ਉਹ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

(ਸੰਗ)

ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਕਦੇ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ। ਵੇਖੋ : — ਸੋਟਾ ਵੱਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਦੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੋਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ ਜੀ, ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਡੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਧਾ ਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਚ ਪੁੱਚ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹੋ। ਕਦੀ ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ ?

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਸਾਕ ਜਾਂ ਸਨੇਹੀ ਨੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਜਾਂ, ਜਦ ਦੁੱਖ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ ॥

ਮਾਲੁ ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਛੋਡਿ ਵੇਸਾ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਮਾਧੂ ਰਾਗ)

ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਈ (ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਸਾਥ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ) ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਾਥ ਨਾ ਪਾਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਪਰ ਉਡਦੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਭਜੀਏ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਦ ਕਿਹਾ ਹੈ : ‘ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ।’

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਭੁ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ

ਭਾਵ :— ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਵੋ! ਜੋ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਰਕੇ ਛੱਕ ਲਉ। ਗਲ ਕੀ ਹੋਈ। ‘ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਭੁ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ।’

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੋਧੇ ਜਾਹ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੋ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਤੁਰੋ ਤਾਂ ਸੁਖ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਬੱਚੀ! ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਰਹੀਂ ਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਤੁਰੀਂ। ‘ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੋਧੇ ਜਾਹ।’ ਫਿਰ ਕਦੀ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

(ਸੰਗੁ)

ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ।

ਭਾਵ :— ‘ਮੇਲ’ ਤੇ ‘ਵਿਛੋੜਾ’ ਦੋਵੇਂ ਅਸੂਲ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਦੁੱਖ ਸਮੇਂ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਪਿ ਨਾਥੁ ਨਾਥੀ ਸਭ ਜਾ ਕੀ

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਅਵਰਾ ਸਾਦ ॥

ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ

ਲੇਖੇ ਆਵਹਿ ਭਾਗ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੋ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਂਝ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੁਤ ਨ ਜੰਮੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਤੀ ਨੂੰ ਉਜ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਅੰਗੁਣਿਆਰੇ ਗੁਣੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੋ !
ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੋ ।”
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ, ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖਉ ।” ਲੜਨ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪੇ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੜ ਲੁਹਾਵਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਢੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਬਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ‘ਸੰਢੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਵਜਾਣ’ ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ । ਹਰਦਮ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥੋੜਾ ਖੱਟਦੇ ਹਾਂ, ਥੋੜਾ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੁੜੰਗੇ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ । ‘ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ’ । ਨਾ ਬਹੁਤੀ ਦੀ ਹਿਰਸ ਹੈ, ਨਾ ਥੋੜੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ— ਇਹ ਗਲ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਸਾਂਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ’ । ਜਦ ਦੇ ਤੁਸਾਡੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੁਸਾਡੇ ਵਲ ਵੱਟੀ ਨਹੀਂ ਵਾਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੱਟ ਕਿਸੇ ਦੀ ਡੱਟ ਕੇ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— ਜੱਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਡੱਟ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ । ‘ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ’ । ਤੁਸੀਂ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝ ਰਖਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝਾ ਅੱਥਾ, ਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਦੱਥਾ ਜਾਂ ਸਾਂਝਾ ਬਬ ਨਾ ਪਿਟੈ ਕੋ ਜਾਂ ਸਾਂਝੀ ਹਾਂਡ ਚੁਰਾਹੇ ਫੁੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤੇ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਇੱਕ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਾਂਝੇ ਅੱਥੇ ਕਿਸ ਨੇ ਵੱਥੇ’ ਹਨ ? ਸਾਂਝੀ ਗੰਜ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੇਖੀਏ । ਸੁੰਢ ਜਵੈਣ ਵੀ ਲੋਕੀ ਡੱਬੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਚੰਗੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ’ ਸੂਹਾ ਦੁਪੱਟਾ ਗੋਰੀ ਦਾ, ਇਕ ਰਾਂਝਾ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜੀਦਾ । (ਕਾਫੀਆਂ ਬੁਲ੍ਹੇਸ਼ਾਹ)

ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁਮ ਨਾਲ ਵੈਰ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਰਖੇ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਨੇਹੀ ਜਾਂ ਸਾਕ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੰਕਰ ਦਾਸ—ਗੋਕਲ ਦੇਵ ਜੀ !
ਤੁਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।
ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾਈ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ
ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵੈਰ। ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁਮ ਨਾਲ
ਵੈਰ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੁਰਦੀ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਮਾਣ-ਮਤੀ ਤੀਵੀਂ ਦਾ
ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਘਾਟ ਦੇ, ਜੁ
ਨਿਤ ਦਿਹਾੜੇ ਤੁਰ ਤੁਰ ਕੇ ਰੰਗਾਂ ਭੰਨਾਂ। 'ਸਿੰਘ ਦੀ
ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ। ਰੁੱਖਾ ਕਿਉਂ ਖਾਂ, ਤੁਰਦੀ
ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ
ਪੀਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭਾੜੇ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ
ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਸਲਾਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ, ਰਾਜ ਤਾਂ ਕਰ
ਗਏ ਇਕੋ ਬਾਰੀ, ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ
ਪਲਾ ਦਿਤੇ, ਬਈ ਨਹੀਂ ਰੀਸਾਂ ਗੁਫ਼ਾਂ ਦੀਆਂ।

(ਪੰਜ ਦਰਿਆ, ਚਾਰ ਯਾਰ—ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ)

ਸੁੰਝੇ ਘਰ ਦਾ ਪਾਹੁਣਾ ਜਿਉ ਆਇਆ
ਤਿਉ ਜਾਇ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵ ਸੁੰਝੇ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ
ਵਾਂਗ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ
ਜਾਂ ਸੂਮ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਸੁੰਝੇ ਘਰ ਕਾ ਪਾਹੁਣਾ

ਜਿਉ ਆਇਆ ਤਿਉ ਜਾਇ ॥

ਮਨਮੁਖ ਜਨਮ ਬਿਰਥਾ ਗਇਆ

ਕਿਆ ਮੁਹੁ ਦੇਸੀ ਜਾਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੁੰਝੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਇਕੱਲ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕੱਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀ ਸੁਖ
ਹੈ ? ‘ਸੁੰਝੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।’ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਮੇ
ਪਏ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੰਝੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ। ਵੇਖੋ— ‘ਉਂਝੇ
ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ।’

ਭਾਵ :— ਉਜੜੀ ਪਈ ਥਾਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡ
ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼-ਭੜੋਲਾ-ਵੀ ਵੱਡੀ
ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਸੁੰਝੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਹੀ ਮਹਿਲ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।’ ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਬਉਲੀ ਵੀ
ਕਿੰਨੀ ਖਿਚ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੰਝੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ ਮਰਦਾਂ
ਨਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਘੇ ਪਰਸ
ਦੇ ਨਾਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੇਰੋਣਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ
ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ, ਇਹ ਮਹਿਲ ਅਤੇ
ਮਾੜੀਆਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ
ਸੁੰਵੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ
ਬਾਹਿਰ ਹੀ ਹੋਏ, ‘ਸੁੰਝੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ
ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੰਢੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੱਭੀ, ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ
ਬੈਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੋਝੀ ਚੀਜ਼
ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਨ ਲਗ
ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਦੀ ਕੀ ਗਲ
ਕਰਦੇ ਹੋ । 'ਸੁੰਢ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੱਭੀ, ਵਡਾ ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ
ਬੈਠਾ ।' ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਸਟੂਰੇ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ
ਆਕੜ ਆਕੜ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ)

ਹ

ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਤਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਮਿਟਣ ਨਾਲ ਮੰਨ
ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਤਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ ॥

ਤਉ ਕਾਮਣਿ ਪਿਆਰੇ ਨਵ ਨਿਧਿ ਪਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਅਸਟਪਦੀਆਂ)

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ
ਮਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਬੜਾ ਚੰਦਰਾ ਰੋਗ
ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦਵਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ
ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ,

ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸ ਮਾਹਿ ॥

ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ,

ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥

ਨਾਨਕ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ,

ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਦੁਇ
ਨਾ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ
ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ । ਦੋਵੇਂ—ਇਕ ਥਾਂ—ਹਿਰਦੇ
ਵਿਚ ਵਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ,

ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥

ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨਾ ਹੋਵਈ,

ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹਸਣੇ ਘਰ ਵਸਣੇ । ਜਾਂ

ਹਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਸਦੇ, ਰੋਂਦਿਆਂ ਦੇ ਖਾਨੇ
ਖਰਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਸਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼
ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ-ਮਾਂ ਜੀ ! ਹੱਸਣੇ ਘਰ
ਵੱਸਣੇ । ਸਾਡੇ ਮਾਸੀ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੇਖੇ ਹਸ਼ੀ ਹਸ਼ੀ ਹੀ
ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਘਰ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਉਨਤੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ)

ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਰੁਆਏ
ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਸੇਵਾ
ਕਰੋ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਖੋ ਪਰ ਜੇ ਰਤੀ ਕੁ ਵੀ ਕੋਈ
ਗਲ ਉਸਦੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ
ਉਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ
ਦਾ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ
ਜਾਕੇ ਪਹੁੰਚਾ ਆਵੀਏ । ਬੱਚੀ ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ
ਹੋਇਆ । 'ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ' ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰੁਆਏ
ਦਾ ਬਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤੀਵੀਂ ਹੱਸ ਪਵੇ ਤੇ ਫੇਰ ਫੇਦੇ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਰ ਪੁਰਸ਼ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਇਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਕਿ 'ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ' ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਹੱਸੋ ਏਡੋ, ਥੋਲੋ ਚਾਲੋ, ਮਿਲੋ ਗਿਲੋ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਥੇ ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਵੱਡੀ ਭੁਲ ਹੋਵੇਗੀ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਸੋਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਹੁਣ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ— ਵਾਹ ਸ਼ਾਹ ! ਖੂਬ ਧਰਮ ਪਾਲਿਓ ਈ, ਅਖੋ 'ਹੱਸੋਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਤੇ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ' ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸੋ ਰੁਪਈਏ ਵੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਬੈਠਾ ਏ !
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਕੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ! 'ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਲੋੜ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

'ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੁਅਰ ਉਸ ਗਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਕ ਮਾਰਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲਈ ਗਾਂ ਖਾਣ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੁਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ ।।
ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰ ਨਾ ਖਾਇ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ)

ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਾ ਧਰ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਕਾਕਾ ! 'ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਧਰੀਦਾ । ਜਿਹੜੇ ਕੁਸੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ' ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਛਾ ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਭਲੇਮਾਣਸ ਉਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਦਬਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

'ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ-ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਵੀਰ ਤਾਂ 'ਹੱਛਾ, ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ' ਬਣਿਆ ਹੈ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਆਕੇ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ ।

ਭਾਵ :— ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਜਦ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਕਰਾਇਆ ਦੁਖਦਾਈ ਜਾਪਣ, ਤਦ ਇਹ ਆਖਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ-ਮਨੀ ਰਾਮ ਜੀ । ਵਪਾਰ ਕੀਕਰ ਜਲੇ ? ਤੁਸਾਡੀ ਮੂੜੀ ਬੁੜੀ ਹੈ, ਵਿਆਜ ਤੇ ਕਰਾਇਆ ਸਿਰ ਖੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਰਾੜ (ਬਾਣੀਆਂ) ਹੱਟੀ ਉਪਰ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ-ਸੈਂ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਭੁਏ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ— ‘ਪਈ ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ’ ਨਹੀਂ ਛੇੜੀਏ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ? ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਵੇਖਦੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਤੇ ਬਹਿਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੌਦਾ ਤੋਲੀਂ! ਜਾਂ ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ-ਮੀਆਂ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ ਏਂ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਤੇ ਲਾਹ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਫੱਲ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁਲਾਹਿਆ-ਮਿਟਜ਼ਿਆ ਤੂੰ ਤਾਂ ਓਹੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ ‘ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਦੇ ਲਾਹ।’ ਸੂਤ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਹਾਲੀ ਮੈਨੂੰ ਪੁਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਖਦਰ ਲੈਣ ਆ ਗਿਆ ਏਂ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾਂ ਢੇਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਢੂੰਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਕਰਮੂ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰ ਤਰਖਾਣ ਵੀ ਮਰ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ‘ਹੱਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾ ਢੇਰ’। ਹੱਡਾ ਜਾ, ਹੁਣ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣਾ ਦੂਜਾ ਸੁਹਾਗਾ ਜਾਕੇ, ਚੁਕਵਾ ਲਿਆ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਰਫ)

ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੈਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਾਕਟਰ—ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ! ‘ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ’ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਸਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਪਾ ਸਕਦੀ ਏ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ।

ਵੇਖੋ :— ‘ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ’

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੰਨੇ ਬੰਨੇ ਕਰ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਘਾਟਾ ਹੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੋਰ ਮਾਲ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਛਾ ਹੁਣ ਤਾਂ ‘ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਜੇ ਹੋਊ ਸੋ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਯਾਰ ਵਲ। ਜਾਂ ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਚਿਤ ਦੀ ਡੇਰੀ ਕਰਤਾਰ ਜਾਂ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਕੌਰ ਸੂਤ ਕਤਣਾ, ਮਖਣ ਕੱਢਣਾ, ਘਿਉ ਬਨਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਗਈ ਸੀ। ਸੋ ‘ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ’ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਕੰਡਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਸਾਹਮਣੇ ਪਈ ਦਿਸੇ ਪਰ ਦੂਜਾ ਉਸਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਰਾਵਾ! ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਪਰਦੇ ਕਿਉਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈਂ! ‘ਹੱਥ ਕੰਡਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ!’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਵਾਸਤੇ ਬਖੋ-ਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੈਂ ਕੀ ਆਖਾਂ ਜੇ ਜੱਟ ਅਕਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਰਤੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਫੀਆਂ ਉਹਨੂੰ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਅਕਲ ਕੋਲੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲਏ ਤਾਂ ਫਿਰ 'ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ' ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਏ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ ਦੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਰੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਸਿੰਘ— ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਭਾਈ ਹੋਨੀਂ ਬੜੇ ਰਿਸ਼ਵ ਪੁਸ਼ਟ ਸਨ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ ਗਏ, ਅਜ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਲ ਬਸੇ । ਕਿਹੋ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਮ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਚ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਥ ਦੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨ ਪੱਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮਦੇਈ—ਨੀ ਰਾਣੋਂ ! ਛੱਡ ਪਹੁੰ ਧਨੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ, ਉਹ ਗਪੜੀ ਹੈ ਨਿਰੀ ਪੁਰੀ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਹੱਥ ਨਾ ਪਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੇਖ ਪਹਿਲੀ ਧਿਰ ਵੀ ਪਿਛਾਹ ਹਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੋ ! ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਐਤਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵਿਖ ਨਹੀਂ ਸਦਿਆ ?

ਸ਼ਾਮੋ ਭੈਣ ! ਹਰ ਵਾਰੀ ਸਦਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਾਂ ਨਾ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ' ਨਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁਲਾਂ ਕਾਰਣ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਸ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕੇ ਸੁਖ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ਜਿੰਦਾ ਉਲਟਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਪੁਰਜਾ ਹੱਥ ਫੜਕੇ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਫਿਸ ਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਚਾਹੀਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ । 'ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਮੀ ਫੁਲਾਂ ਕਾਰਣ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰਿਃ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ-ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ ਤੁਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਉੱਤੇ ਵਾਧਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੈ ਉਹ ਪੁਜਕੇ ਮਖੜੂ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੀ ਕੇ ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਗਾਲੇ ਗਾਲੀ ਹੋ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੁੜ 'ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਸੱਭੇ ਸੋਏ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ੀਰ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੋਂ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ, ਤਕੜਾ ਹੋ । ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਨਾ । 'ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤਾਂ ਸੱਭੇ ਸੋਏ ਹੋਏ ।' ਰੱਬ ਨੇ ਨਰੋਈ ਜਾਨ ਚਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਮਾ ਲਵੇਂਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਨਿਤ ਮੀਆਂ ਬੀਬੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਐਂਬੀ, ਅਮੋੜ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸੀ, ਕਿਹੜਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ' ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰਾਂ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਪਈ ਤਿੜਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਬਾਨੀ ਜਮਾਂ ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਦੇਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰੀਏ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਵੀ ਨਾ ਤਿੜੀਏ ।' ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਈਏ ਨਾ, ਤਾਂ ਫੋਕੀ ਜਮ੍ਹਾ ਖਰਚ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

(ਸੰਗ)

ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਔਕੜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੰਮਦਾ-ਉਹ ਤੇ ਠੀਕ ਏ ! ਪਰ ਤੂੰ ਉਥੋਂ ਤੀਕ ਗਲ ਨ ਆਉਣ ਦੇਈਂ, ਕਿਤੇ 'ਹੱਥੀਂ' ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਣ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੇਰੀ-ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹੱਥਾਂ ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ, ਵੇਰੀ ਮਿਤ ਨ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਵੇਰੀ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਪੇ ਵਾਲੀ ਸੱਟ ਵੀ ਤਾਂ ਵਾਹ ਵਾਹ ਲਗੀ ਸੁ । ਪਰ ਹੁਣ ਸੁਆਦ ਲਏਗਾ ਨਾ ਜ਼ਰਾ ਬਣਾ ਕੇ । 'ਹੱਥਾਂ' ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ ਵੇਰੀ ਮਿਤ ਨਾ ਹੋਣ । ਇਹ ਵੀ ਨਿਤ ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਪਿਆ ਬੀਜਦਾ ਸੀ !

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੇਰੀ-ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ— ਦੇਖੋ, 'ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ, ਸੂਰਾ ਉਹ ਜੋ ਮੈਕਾਨ ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜੇ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੀਂ ਦੇਈਏ, ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ,
ਹੱਥੀਂ ਖੰਨੀਏ ਪੱਲੇ ।
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਵੇਖਿਆ,
ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਘੱਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ ਫਿਰ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੁਖੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇਰੀ ਖੱਟੀ ।
ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ ਤੇ ਲਾਵਨਾ ਏਂ ਭਰੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚੱਟੀ ।
ਰੱਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਜਲੂਣਾ ਕਿਉ ਮਥ ਮਲੀਦੇ
ਤੁਠੀ ।

'ਹੱਥੀਂ' ਦੇਈਏ ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ ਹੱਥੀਂ ਖੰਨੀਏ ਪੱਲੇ !
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜਲੂਣਾ ਜੋ ਮੇਇਆ ਨੂੰ ਘੱਲੇ ।
(ਜਲੂਣ ਜੀ)

ਹੱਥੀਂ ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਬੜੇ ਚਲਾਕ ਮਨੁਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੀਰ ਆਖਦੀ ਮੇਰਾ ਚੰਡਾਲ ਚਾਚਾ,
'ਹੱਥੀ' ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀਂ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।
ਤੀਵੀਂ ਮਰਦ ਵਿਚ ਰਾਂਝਿਆ ਪਾਏ ਪਾੜੇ,
ਮਾਵਾਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਏ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ)

ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਝਟਾ ਪਟ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ—ਹੱਥ ਬੜਾ ਬੇਅੰਤ ਏ,
'ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ' ਕਰਾਂਦਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਬੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਉਤਰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਝਟ ਪਟ ਬਦਲਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੜਖੇੜ ਪਾ ਛਡਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਵੀਰ ਜੀ, ਇਕੋ ਗਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ 'ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਬੇੜਾ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਇਕ ਦਮ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧ "ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ
ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨਾ ਜਾਣਾ ॥

ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੈ ਤਿਸੈ ਸਰੇਵਹੁ

ਜਾਕੇ ਜੀਆ ਪਰਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਕੈਸੇ ਸਾਹੇ ?

ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਆਰੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਛੇੜੀਏ, ਤਦ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਅਸਫਲ ਮਨੁਖ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਗਲ ਕਰੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਯਾਰ, 'ਹਮ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ।' ਪੰਡਤ ਹੁਰੀ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਹੀ ਹਨ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬੁਰਾ-ਭੈੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥

ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਤਾਰੇ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਹਮਸਾਏ ਮਾਂ ਪਿਉ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਗਵਾਂਢੀ ਤਾਂ ਸੱਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੂੰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ,

ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਾਇਆ,

(ਸ਼ਰਫ-ਸੁਨੇਹੋ—ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ 'ਸ਼ਰਫ')

ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਦਰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕਦੇ ਲਾਲ
ਤੇ ਕਦੇ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਪਾਈ
ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਮਸਤੀ ਦੀ ਭੁਲ ਤੇ ਲੀਕ ਫੇਰ ਕੇ
ਉਸਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੀਕ ਹੈ :—
'ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੋਵੇ—ਸ: ਸਾ ਅਮੋਲ)

ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਦੁਖ ਸੁਖ
ਵੰਡਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਭਾਵੇ ਹੋ, ਪਰ ਸੁਣ ਕੇ
ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।
'ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ' ਸਗੋਂ ਦੋਵੇਂ
ਜਲ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਵੀ ਸੁਆਦ ਆਵੇਗਾ
ਤੇ ਇਹ ਵੰਡਿਆ ਵੀ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ
ਚੰਗਾ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਗਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠੇ ਤੇ
ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਠੀਕ ਏ', ਇਕ ਹੋਰ ਬੋਲ
ਉਠਿਆ "ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ
ਹੀ ਢਹਿੰਦੇ ਨੇ।" ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੀ
ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਕੀ ਪੈਣਾ ਹੈ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ
ਜਾਂ

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ
ਵਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ-ਭਾਈ ! ਰਤੀ ਸੰਭਲ
ਕੇ ਬੋਲੋ 'ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਐਨੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਵਿਖਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਆਪਣਾ
ਪਿਆਰਾ ਹੀ ਦਿੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ,
ਉਹ ਦੋਸਤ ਰੂਪ ਵਟਾਵੇ।
ਦੋਸਤ ਭੀਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਕੋਈ,
ਇਹ ਪੋਸਤ ਚਾ ਭੁਲਾਵੇ।

(ਹਾਸਮ)

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ
ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਭੀ—ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ
ਕਾਤਲ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ। 'ਹਰ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।'

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਰਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ
ਦਿੰਦਾ ਹੈ।**

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ
ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਮਲੀ—ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ
ਨਹੀਂ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ
ਹੈ। ਜੇ ਕਰਤਾਰੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੀ
ਹੈ, ਤਾਂ ਪਈ ਕਰੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਲ ਤਕਦਾ
ਹੈ।**

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ
ਨੂੰ ਹੀ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰਾ ! ਏਥੋਂ ਬਦਲ ਜਾਣ
ਪਿਛੋਂ ਕਿਨ੍ਹੇ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਏ। ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ
ਆਏਗਾ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕਰਨ ਲਗ
ਪੈਣਗੇ। 'ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਤਕਦਾ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ-ਪੰਨ ਕੋਰੇ ! 'ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' ਰਾਧੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪੇ ਉਸਦੀ ਸੋਭਾ ਪਈ ਵਧਾਏਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ ਵਾਂਗ ਬੀਤਦੇ ਸਨ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ— ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤਰਿਕ)

ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ ਜਾਂ ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਧਨੀਆ।

ਵੇਖੋ :— ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿਥੇ ਭਾਗੋਂ ਨਹੀਂ ਖਲੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਜਾਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਦਖਲ ਦੇਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ-ਪੰਨ ਦੇਈ ਤਾਂ 'ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ' ਮੂਲ ਜੇ। ਕੋਈ ਗਲੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਟ ਵਿਚ ਆ ਖੜੋਂਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਉਹ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਿਉਂ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਾਟਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। 'ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਸਦਾ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਾਂ ਹਰਾਮ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।

ਜਾਂ ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਈ ਖੱਟੀ ਭੈੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਸੂਬੇਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਭੈੜੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੁਟ ਕੇ ਬੜਾ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ 'ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਧਨ ਕੰਜਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵੜਨ ਲਗ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁਕੁੰਟ ਜਾਤੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੀਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉੱਘੇ ਹੋ ਗਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਭਏ ਸਿਧ ਜਤੀ ਦਾਤੇ॥

ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਜਾਤੇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੌਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਜਪਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲੁ।

ਨਾਨਕ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੁਖੀ ਹੋਇ ਅੰਤੈ ਮਿਲੈ ਗੋਪਾਲੁ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ॥

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ,

ਵੇਦ ਕੂਕਿ ਸੁਣਾਵਹਿ॥

ਅਹੰਕਾਰ ਮੁਏ ਵਿਗਤੀ ਕਈ,
ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਣਾ ਸਦਾ
ਖੋਪਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ॥
ਤਾਂ ਕਉ ਧੋਖਾ ਕਹਾ ਬਿਆਪੈ,
ਜਾਂ ਕਉ ਓਟ ਤੁਹਾਰੀ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਟੋਡੀ ਰਾਗ)

ਹਲ ਚਲਾਓ ਹੱਲ, ਜਿਨਾ ਵਾਹੋ ਉਨਾਂ
ਫਲ। ਜਾਂ ਹੱਲ ਦੇਵੇ ਚਾਰ, ਫਸਲ ਹੋਵੇ
ਮਾਰੋ ਮਾਰ।

ਵੇਖੋ :— ਜਿੰਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਜਿਮੀ ਨੂੰ
ਵਾਹ ਕੇ ਸਵਾਰੀਏ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫਸਲ
ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਨ ਚੰਦ—ਨੱਥੂ ! ਜਿੰਨਾ
‘ਹੱਲ ਚਲਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ’। ਜਿੰਨਾ ਗੁੜ
ਯਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਮਿੱਠਾ। ਬਿਨਾਂ ਮਿਹਨਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ
ਜੇ ਲੱਭਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਲ ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ, ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ
ਵਾਹੁਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕੋਈ
ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਕੇ ਦਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਮਾ-ਛਡ ਓਏ, ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ, ਹਲ
ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ ਵਾਹੁਣਾ। ਅਸੀਂ
ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤਾਂ ਹੋਟੀ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਲ ਨਾ ਪੰਜਾਲੀ, ਆਇਆ ਮੇਰੀ
ਭਿਆਲੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ

ਐਵੇਂ ਹੀ ਪਿਆ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁਢੀ-ਬੱਟ ਕੀ ਲਿਆਣਾ ਸੀ
ਉਸ ਨੇ ? ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੱਲ ਨਾ
ਪੰਜਾਲੀ ਆਇਆ ਮੇਰੀ ਭਿਆਲੀ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਲ ਵਾਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਮੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ
ਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਲ ਵਾਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ
ਮੰਦੇ। ਪਰ ਈ ਗੁਲਾਮੀ ਨਾਲੋਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਸੌ
ਗੁਣਾ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਕਰੜੀ ਹੋਵੇ।

ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ
ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਭਾਵ :— ਬੋਤੀ ਜਿੰਨੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜ ਥੋੜ ਆ
ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ-ਕਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ
ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਕੁਟਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ,
ਇਕ ਦੋ ਨੁਸਖੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਕੀਮ ਬਣ
ਬੈਠਾ। ਅੱਧੇ ‘ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ
ਬਣ ਬੈਠਾ’ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਵੇਲੀ ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿਚ ਸਲੇਮੋਂ
ਆਕੜਦੀ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਆਕੜ ਕੋਈ ਪਿਆ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਲਾ ਸਿੰਘ—ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ
ਜੀ ! ਫਤਹ ਚੰਦ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹਵੇਲੀ
ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿਚ ਸਲੇਮੋਂ ਆਕੜਦੀ’। ਕੰਠਾ
ਤਾਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਮੰਗਵਾ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ
ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਸੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ
ਮੜਾਸਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ ਵਿਣਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਖੌਲ
ਕਰਦਿਆਂ ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਚੀ, ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ ਹੋਇਆ। ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰਵਾਏ ਦਾ ਬਣ ਪਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੀਂ! ਬੱਚ ਕੇ ਰਹੀਂ ਕਿਤੇ ਹਾਸੇ ਦਾ ਵਿਣਾਸਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਇ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੇ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫਸਰ ਦੇ ਅਗੇ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁੱਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਦੁਲੱਤੇ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਜੋ ਬਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਬਿੜਕਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁੱਸਾ ਨ ਕਰ! ਤੂੰ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਘਰ ਕੀਤੀ ਏ? ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੇ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਆ ਲੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਅਯੋਗ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਬਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫਸਰ ਦੀ ਬਿੜਕ ਅਤੇ ਚਿਕੜ ਨਾਲ ਤਿਲਕਣ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ— ਚੌਕੀਦਾਰ ! ਜੇ ਅਫਸਰ ਮਾਲ ਨੇ ਬਿੜਕਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਰੰਜ ਨਾ ਹੋ। 'ਹਾਕਮ ਦੇ ਬਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਜਿਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਟਕੋਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪੋ ਚਾਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਗੇ ਸੋਹਣਪ

ਜਾਂ ਕੋਝ ਦੀ ਕੋਈ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ।

(ਪ੍ਰੀਤਮ ਫਰਵਰੀ, ੧੯੫੦—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ)

ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੌਕਰੀ ਛੁਟੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਮਝਿਆ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਦਾ ਹੁਣ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ। ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਣ ਏਨੇ ਸਨ, ਕਿ 'ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ, ਵਿਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿਕਨੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਬਾਲੜੀ ਏਂ। ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਨੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇ ਵਿਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ।

(ਛੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪੈਰ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੇ ਕਾਬੂ, ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਬਾਂ-ਸ਼ੈਰ ਇਹ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰੋ, ਰਬ ਸ਼ੈਰ ਰਖੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਏ, ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, 'ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।'

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ— ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਪਾਓ, ਉਹ ਫਿਰ ਮਾੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਵ ਕਪੂਰ ਨ ਚੱਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ ॥

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ ॥’

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ-ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਪਿਆ ਕਰੇ। ਨਾਂ ਤਾਂ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਜੋ ਹੋਏ। ਸਿਆਣਿਆ ਨੇ ਮੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸਦਾ ਨਾਂ।”

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਪੂਛ (ਰਹਿ) ਅੜ ਗਈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਦਾ ਤਕੜਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ‘ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ਏ, ਪੂਛ ਰਹਿ ਗਈ ਏ’। ਜਿਥੇ ਅਗੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘਾਏ ਜੇ, ਫੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਦੜ ਵਟ ਛੱਡੇ।

(ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ।

ਵੇਖੋ :— ‘ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀਤ।’

ਭਾਵ :— ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਝਗੜਾ ਖਤਮ ਹੋਇਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਜੀ ! ਹੁਣ ਝਗੜਾ

ਕਾਹਦਾ ਅਥੇ ‘ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ’। ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਆਖਾ ਮੰਨ ਕੇ ਅਸਾਂ ਮੁਕਦਮਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਰਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਵਾਨ ਪੁਤਰ ਓਹਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਈ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ‘ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ’। ਕਿਹੁ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਦੋਵਾਂ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰੀਏ ਨ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਚਾਰੀ ਜੀ ! ਜੇ ‘ਹਾਰੀਏ ਨਾ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ’, ਤਾਂ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫਤਹ ਹੀ ਫਤਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੋ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦੇਣੇ। ਜਾਂ ਹਾਲੀਆਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੁਦੜ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾਪੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਛੱਡ ਬਹੇ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਨਾ ਛੱਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਵਰਯਾਮ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ ਏ। ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ ਏ ਜੇ ਰੁਸੇ ਰਾੜੀ ਹੋ ਗਿਆ, ‘ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੋ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦੇਣੇ।’

(ਦੁਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸੋਣ ਸੁੱਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਕੋਈ ਇਕੋ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਮਰ—ਕਾਹਦਾ ਹਾਲ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ । ‘ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸਾਵਣ ਸੁੱਕੇ’ । ਰੰਗੀ ਰੋਣਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ— ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਜ਼ਰ ਕੇ ਮਿਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਦਸੇ, ਅਸਾਡਾ ਮਿਠਾਈ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿੱਥੇ ਜੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ‘ਹਾਜ਼ਰ ਕੇ ਮਿਹਰ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ । ਰਤਾ ਪਛੜ ਕੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਹੋ ਗਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਾਂਡੀ ਉਬਲੂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੁੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸੇ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਗੁਸਾ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜੇ ਗਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੈਲਾਸ਼ ਲਾਲ ਬਿੰਬ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਕੀ ਕਰਦਾ ? ‘ਹਾਂਡੀ ਉਬਲੂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜੂ’ । ਵਿਚਾਰਾ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਹਿਸਾ ਚੋਥਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ ।

ਭਾਵ— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਬੰਡਾ ਹੋਣਾ ਪਰ ਖੁਆਰੀ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਿਆਲੀ ਕਾਹਦੀ ਪਾਈ ਏ,

ਨਿਰੀ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਖੁਆਰੀ ਏ । ‘ਹਿੱਸਾ ਚੋਥਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ, ਧੰਧਾ ਬਹੁਤਾ ਤੇ ਨਫਾ ਬੋੜਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਸੂਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੇ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਸਗਾਈ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ । ‘ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥

ਕਿਉਕਰਿ ਸਾਚਿ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਇ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟੱਲੇ ਤੋਂ ਸਾਹੂਕਾਰ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਨੱਠ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਕਰ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ !

ਸਾਹੂਕਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ ‘ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵਗੇ । ਕਿਰਪੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਟੱਬਰ ਸੀ, ਪਰਸੋਂ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਿਕ ਵੋ ਚੋਰ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਹੀ ਨੱਠ ਤੁਰਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ
ਸਚਾ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ
ਵਾਸ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵੀ ਸੱਚੀ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —

“ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ,
ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥
ਨ ਨਕ ਸਚੈ ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ,
ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇਇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਡਾਢੇ ਅਤੇ ਆਕੜੇ ਉਹ
ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀ
ਦਾ ਦੌਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ ਤੇ ਬੜਾ ਹੀ
ਸਖ਼ਤ ਆਇਆ ਹੈ । ਬਸ ਕੋਈ ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ
ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ । ਕਿਨੇ ਹੀ ਨੌਕਰ ਉਸ ਨੇ ਕਢ
ਦਿਤੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਹੈ ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ
ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਹੀਰੇ ਵਰਗਾ ਅਮੋਲਕ
ਜਨਮ ਭੋਹ ਦੇ ਭਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਫੈਣਿ ਗਵਾਈ ਸੋਇਕੈ,
ਦਿਵਸੁ ਗਵਾਇਆ ਖਾਇ ॥
ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਹੈ,
ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ ਜਾਇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਹੀਲ ਨਾ ਦਲੀਲ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਵੇਖ,
ਬਿਨਾ ਸੱਚੇ ਸਮਝੇ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ,
ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੋਡੂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਦੀ
ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵੇਖੀ ਨਾ ਗਈ । ਉਸ ਨੇ ਹੀਲ ਕੀਤੀ ਨਾ
ਦਲੀਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਪੜੇ ਸਮੇਤ ਬਾਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲੈ
ਆਇਆ ਤੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੀਲੇ ਰਿਜਕ, ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ
ਵਿਹਲਾ ਬੈਠਾ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਾਲੀ ਜਾਵੇ,
ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ ਜੀ ! ਹੀਲੇ ਰਿਜਕ ਮਿਲਦਾ
ਹੈ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ । ਕੰਮ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਖਾਓਗੇ । ਬਹਾਨੇ
ਬਣਾਉਗੇ, ਤਾਂ ਪਛੋਤਾਉਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੱਸੜ ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਮੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇ,
ਪਰ ਜੇ ਹਵਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਔਖਾ
ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਹੁੱਸੜ ਤੋਂ
ਘਬਰਾ ਕੇ ਹੀ ਜਟ ਫਕੀਰ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਜੇਨ
ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ । ‘ਹੁੱਸੜ
ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਠ ਨ ਬਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ
ਕੰਮ ਸਿਰ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ !
ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ ਕਿ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੰਮ ਦੇ
ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੋਈ ਟੰਗ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ । ‘ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼
ਕਰੇ, ਪਰ ਉਠ ਨ ਬਹੇ’ ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ-ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਰੱਬ ਦੇ
ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਵਾਂਗ ਅਟੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਏ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਕਮੁ ਬੁਝੇ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਰੱਬੀ ਰਜਾ ਨੂੰ ਬੁਝ ਲਵੇ, ਉਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੁਕਮੁ ਬੁਝੇ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ ॥

ਸਾਚੁ ਬੁਝਦੁ ਜਾ ਕਾ ਨੀਸਾਨੁ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਨੀ ਤਾਰੇ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।' ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਮਲ— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ'! ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਜਾਗ ਵੀ ਤੁਹ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਜੋ ਮਨ ਆਵੇ, ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਰ ਕਸ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰੋ—ਨੀ ਬਸ! ਤੂੰ ਵੀ ਨਿਮਿਤ ਕਰ, 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ' ਵੇਖਦੀ ਨਹੀਂ, ਝੱਲੀ ਤਾਬੇ ਵੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਚੋਧਗਣੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ।

ਵੇਖੋ :— 'ਅਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲੁ ਕਿਨੇ ਝਿਠਾ'।

ਭਾਵ :— ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ੀ - ਕਾਕਾ ਜੀ! 'ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ' ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਹਾ ਜੇ। ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾਕੇ ਪਿਛੋਂ 'ਸੋਚਾਂ ਜਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲਗੇ ਜਾਂ ਪਛਤਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ— ਕਰਮਦੀਨਾ! ਜੇ ਹੋਣਾ ਸੀ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਹੁਣ ਪਛਤਾਏ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ, ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗਲ ਦੇ ਲਮਕ ਜਾਣ ਤੇ ਫਾਇਦੇ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵੈਰ ਭਾਵ ਵਧ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— 'ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ!' ਇਕ ਪਲਿਉਂ ਦਿਉ, ਫਿਰ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ ਤਾਂ ਕਹਿਣਗੇ, 'ਲਾਲਾ ਹੁਰੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁਣ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ ਮੈਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ (ਸਾਵਣ ਦੇ ਮੀਂਹ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿਧਰੇ ਵੱਸੇ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਵੱਸੇ)।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੁਨਾਲੇ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ, ਮੈਂਹ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ।'

ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਵੀ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੇ ਕਿਸ ਗਲ ਤੇ ਵਰ ਪੈਣ।

(ਕੋਇਲ ਕੂ— ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਹੁਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ। ਵੇਖੋ—
ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੋ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਹੜੇ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਸੁਝਾਗ ਜੋੜੀ ਜਦ ਬਾਮ ਨੂੰ ਸੈਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਦੀ ਤਾਂ ਲਖਨਊ ਦੇ ਮਨਚਲੇ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਦੇ:

‘ਹੁਰ ਕੀ ਗੋਦੀ ਮੇਂ ਲੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।

ਕਉਏ ਕੀ ਚੋਂਚ ਮੇਂ ਅੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।’

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੁਰਾਂ (ਮੁੱਕਾ) ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੌਟੇ ਜਾਂ ਡੰਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਡਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਕੋਈ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ, ‘ਹੁਰਾਂ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ?’

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ, ਉਤੇ ਅੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਸੂਖ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਏਨਾ ਰਸੂਖ ਸੀ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ। ਬਸ, ‘ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ ਤੇ ਉਤੇ ਅੱਲਾ’ ਹੀ ਵਜਦਾ ਸੀ।

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੌਣ (ਥਾਂ), ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ। ਕਾਲੇ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ? ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੌਣ, ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।’ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸੌਂਦੀ ਹਾਂ। ਵੇਖੋ :— ‘ਸਦੀ ਨ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਈ।’

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਬਦੇ ਬਦੀ ਵੱਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲੀ ਭਾਬੀ। ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈਂ, ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਲ ਹੈ, ਅੱਧ ‘ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉਤੇ ਮੈਂ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸੌਂਦੀ ਹਾਂ।’

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ, ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਅਣਜੋੜ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੇਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਨ ਦਈ— ਮਾਂ ਜੀ! ਇਹ ਗਲ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ। ਵੇਖੋ ਨਾ, ਚਾਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ ਤੇ ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ’। ਇਹ ਅਗ ਪਾਣੀ ਦੀ ਖੋਡ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ।

(ਸੰਗ)

ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉੱਤੇ ਲਈਏ?

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਇਤਨੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਆਰ ਨ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਵਰ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਜ ਅਸੀਂ ਰੁਪਈਏ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਣ ਲਈ ਲੈ ਵੀ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਦਸ, ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਾਈਏ? ‘ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉੱਤੇ ਲਈਏ?’ ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਤੂੰ ਬੜਾ ਦਾਨੀ ਆ ਗਿਆ ਏਂ।

(ਨਿਰਾਲੀ ਵਹੁਟੀ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੋਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਡੇ ਦੇ ਸੂਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੜੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੋਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਡੇ ਦੇ ਸੂਰੇ' ਭਾਵੇਂ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਪੂਰੀ ਹੋਣੋਂ ਨਾ ਰਹੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥

ਭਾਵ :— ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਚ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਸਚ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚ ॥

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਥੋੜੇ ਹੀ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਦਿਖਲਾਵੇ ਖਾਤਰ ਬਕਬਾਦ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ਫੈਲ ਫਕਤੁ ਸੰਸਾਰ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਆਣਾ (ਮੂਰਖ) ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ॥”

ਜੇ ਇਕ ਅਧ ਰੰਗੀ ਕਰੇ ਦੂਜੀ ਭੀ ਵੇਰਾਸਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਆਸਾ)

ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇਰਬ ਸਾਡਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਰਖ ਲਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਅਖਰੰ ਦੁਇ ਭਾਖਿ ॥

ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਛਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰੇ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਆਰ ਵੀ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਆਪਣਾ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ! ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰੇਗੇ ? ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੇਗੇ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਲੀ ਅਕਲ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹੈ ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ

ਗੁੜ ਸਾ ਮਖੀ ਖਾਇਆ ।’

ਨਾਮਰਜਾਦੁ ਆਇਆ ਕਲਿ, ਭੀਤਰਿ

ਨਾਗੇ ਬੰਧਿ ਚਲਾਇਆ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹੋਛੀ ਰੰਨ ਦੀ ਨੱਥ, ਕਦੀ ਨੱਕ ਤੇ ਕਦੀ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਛੀ ਰੰਨ ਵਾਂਗ ਉਹਦੀ ਨੱਥ ਕਦੀ ਨਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਹੱਥ । ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਭਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਾੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ
ਆਫਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੋਛੇ ਆਦਮੀ ਦੇ
ਹੱਥ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ
ਉਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁਦੋਂ ਵੱਧ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ
ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਭੈਣ ਜੀ ! ਸ਼ੀਲਾ,
ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਜੋ ਅਖੇ 'ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ,
ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ ਆਫਰਿਆ ।' ਚਾਰ ਕੋੜੀਆਂ ਕੀ
ਉਸਨੂੰ ਲਭ ਗਈਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨ
ਦੇਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਸਦਾ
ਖੇਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਵੀ
ਦਿਤੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਤੇ ? ਗਲੀ ਗਲੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ
ਪਈ ਏ । 'ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।' ਮੈਨੂੰ
ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਉਧਾਰ ਮੰਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਤੇ
ਭਿਖਿਆ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਣੀ ਅਮਿਟ ਹੈ । ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਨਾਲ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ।
ਜਾਂ ਹੋਣਹਾਰ ਬੜੀ ਡਾਵੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ
ਹੈ, ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਕੁਮਾਰੀ ਨੂੰ
ਇਸਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿਤੀ । ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ
ਹੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ ਗ਼ਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਈ । ਇਹ
ਅਜੇਹੀ ਡਿੱਗੀ ਕਿ ਮੁੜ ਨਾ ਉੱਠੀ । 'ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ
ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਕੋਣ ਮੇਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ
ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਟਾ—ਓ ਬਾਬਾ ਜੀ, 'ਹੋਣੀ
ਨੂੰ ਕੋਣ ਮੇਟ ਸਕਦੇ ।' ਨਹਿ ਨਹਿ ਮਿਟਤ ਭਾਵਨੀ,
ਲਿਖੀ ਜੋ ਦੇਵ ਨਿਰੰਜਨ ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨ
ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋਈ ਹੋਣਾ ਹੈ;
ਮਾੜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕੀ ਸੰਗਿਤ ਰਹਉ

ਜਉਕੀ ਭੂਸੀ ਖਾਉ ॥

ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ,

ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨਾ ਜਾਉ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਨਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ
ਪਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ
ਕਿਸੇ ਦੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ— ਸਰਦਾਰ ਜੀ,
ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣੇਗਾ ।
'ਹੋਨਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ ।' ਹੁਣੇ
ਹੀ ਉਹਦੇ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦਿੱਸਣ ਲਗੇ ਪਏ
ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਰ ਸੁਣ ਲੋ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਮ
ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ
ਗਲ ਦੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ !

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਲਉ ਜੀ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ
ਦੀ ਸੁਣ ਲਓ ਰਾਮ ਰਾਮ । ਮੁੰਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਨਵੀਆਂ
ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕਰ ਗਿਆ ਏ । ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਅਖੇ ਰਬ ਨੂੰ
ਨਾ ਯਾਦ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡੰਗੋਰੀ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਹੀ ਖਾਸ ਖਿਆਲ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਬਕ ਗਏ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ? ਸਚ ਹੈ 'ਹੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡਿੱਗੋਰੀ ਦੀ' । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਮੀਆਂ ਲਈ ਹੀ ਸੋਚੀਂ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ । (ਸੰਗ)

ਹੋਣਹਾਰ ਸੇ ਹੋਗ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਜੋਗ ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਇਆ ।

ਹੋਣਹਾਰ ਸੇ ਹੋਗ ਗੁਰ ਸਮਝਾਇਆ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ—ਫ਼ਿਕਰ ਕਾਹਦਾ ਹੈ । 'ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ' ਜੇ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਅਵੱਧ ਮਿਲੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਹੋਵੇ ਸਰਵਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਰਵਣ ਵਰਗਾ ਪੁੱਤ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਖ ਉਪਕਾਰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਪੁੱਤ ਕੁਪੁੱਤ ਚੱਕੀ ਉਠ ਬੋਈ ।
ਹੋਵੇ ਸਰਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ।

(ਵਾਰਾਂ— ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੋਲੇ ਭਾਰ ਤੇ ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਗੇ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਗਲਾਂ ਕਰੋ ! ਹੋਲੇ ਭਾਰ ਤੇ

ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ । ਪੁਛੋ ਸਾਥੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਏਣਾ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ)

ਹੋਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਹੀਨ ਬਹੁਤਾ ਹੋਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ—ਮਿਤਰੇ ! 'ਹੋਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤਾ ਖੜਕਦਾ ਹੈ । ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ ਤੇ ਪੈਸਾ ਟੱਕਾ ਪੱਲੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸੁ । ਬਾਹਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ । (ਸੰਗ)

ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਕੱਤਰ-ਰੋਧਰੀ ਜੀ । ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਚਲ ਵਸੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜੋ ਆਏ ਹਨ, ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਭੁਲ ਨਹੀਂ, ਫੰਮ ਸੂਤ ਕਿਵੇਂ ਪਵੇ ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ, ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ ਵਾਲਾ ਹਿੰਸਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ ਲਹੈ ਮਨ ਕੀ ਚਾਲ ।' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ)

ਹੰਸਾਂ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ ਬਗੁ ਡੱਡਾਂ ਭਾਲਣ ਜਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਸਾ ਤੇ ਬਗਲਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ । ਹੰਸਾਂ ਨੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣੇ ਹਨ ਤੇ ਬਗਲ ਨੇ ਡੱਡਾਂ ਢੂੰਡਣੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਾ ਹੰਸ ਸਭਾ ਵੀਚਾਰੁ ਕਰਿ ਦੇਖਨਿ ਤਾ ਬਗਾ ਨਾਲਿ
ਜੋੜੁ ਕਦੇ ਨ ਆਵੈ ॥

ਹੰਸਾ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ, ਬਗੁ ਡੱਡਾ ਭਾਲਣ ਜਾਵੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ
ਭੁਲ ਗਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਵਡੇ ਦੀ ਨਕਲ ਜਾਂ
ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲਾ
ਬਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਿਆਰਾ ਆਪ ਜਮਾਲ ਵਿਖਾਲੇ,
ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ ਹੋਣ ਮਤਵਾਲੇ ।
ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਲੇ,
ਬੁਲਾ ਭੁਲ ਗਈ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਬੁਲੇ ਬਾਹ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੀਦਿਆ ਬੱਗਾਂ ਆਇਆ
ਦਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਖਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ
ਬਣਦਾ । ਅਸਲੀਅਤ ਅਸਲੀਅਤ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੀਦਿਆ,
ਬੱਗਾਂ ਆਇਆ ਦਾਉ ॥
ਡੁਬਿ ਮੁਝੇ ਬਗੁ ਬਪੁੜੇ,
ਸਿਰ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਓ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਸਾ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੇ
ਦਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਮਾੜਾ ਰੀਸ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੋਲੈ ਅਗੇ ਗਾਵੀਐ, ਭੈਰਉ ਸੋ ਗਉੜੀ ।
ਹੰਸਾਂ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ, ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੇ ਦਉੜੀ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂ ਹੰਕਾਰ
ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੁਖ
ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਭਾਈ, ਸਾਊਆਂ ਦੇ
ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।
'ਹੰਕਾਰਿਆਂ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ।' ਰੱਬ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਰ
ਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਹੰਦੇ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ, ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ ।

ਭਾਵ :— ਉਨ ਕਤਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਪਟ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜਾਉਰੀਆ
ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੇ ਜੱਟੁ ॥
ਹੰਦੇ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ,
ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਕੋਈ ਧਨੀ ਜਾਂ
ਸਰਦਾਰ ਬਣਨ ਨੂੰ ਕਾਹਲਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ—ਅਲਾ ਰਖਿਆ !
ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਉਥੇ ਤਾਂ 'ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ
ਮੀਰੀ' ਹੈ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧਰਾਂਦਾਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ)

ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ
ਦੀ ਗੱਦ ਗੁੰਦੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਭਾਉ ਖਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਇਸ
ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਕਾਹਦਾ ਦੋਸ਼ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ
ਆਲੇ ਟਾਲੇ ਕਰੀ ਜਾਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ
ਪਈ 'ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਈ ਸੂਤ
ਆਉ ਕੰਮ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਂ ਜੀ, ਹਾਂ ਜੀ ਕਹਿਣਾ, ਸਦਾ ਸੁਖ
ਰਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਂਦਾ ਰਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਮੁਖੇ ! 'ਹਾਂ ਜੀ ! ਹਾਂ ਜੀ ! ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣਾ' । ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ। ਈਨ ਮੰਨੀ ਤੇ ਬਗੜਾ ਚੁਕਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿੰਗ ਲਗੇ ਨਾ ਫਟਕੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਖਰਚ ਕੁਝ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਲਾਭ ਬੇਅੰਤ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸ ਨਵੀਂ ਸਾਜ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਸੀ । ਹਿੰਗ ਫਟਕੜੀ ਤਾਂ ਉਸ ਜੀ ਲਗਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਤਕੀ ਉਹ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਚੁਕੰਨੀ ਬਰੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫਤਹ ਨਜ਼ਦੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬੀਮਾਰ ਰਿਹਾ, ਤਦ ਵੀ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ । 'ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫਤਹ ਸਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿੰਦੂ ।

ਭਾਵ :— ਧਨੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚਿੱਤ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਸਚ ਹੈ 'ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹਿੰਦੂ' ਹੈ, ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸਮਰਥਾ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਣ- ਤਾਕਤ- ਧਨ- ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਮਾਣਾ ਰਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ 'ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ' ਹੈ,

ਉਹ ਸੁਥਰਾ ਲੁਟਕ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਬ ਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ. ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕ

ਕਉਣੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਦਇਆਲ ਸੇਤੀ ਮੋਰੀ ਮਾਈ ॥

ਕਉਣੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਮ—ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਕਉਨ ਬਸਤ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉਨ ਬਸਤ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥

ਲਪਾਟਿ ਰਹਿਓ ਰਸਿ ਲੋਭੀ ਪਤੰਗ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥
ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵਡਾ ਨਹੀਂ, ਵੱਡਾ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਵਡੇ ਵਡੇ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਲੋਗ ॥

ਤਿਨ ਕਉ ਬਿਆਪੈ ਚਿੰਤਾ ਰੋਗ ॥

ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥

ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੇ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ, ਸਭ ਕੋਈ ਸੁਖ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੇ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੇ ॥
ਸਭ ਕੋਇ ਮੀਠਾ ਮੰਗੇ ਦੇਖੇ ਖਸਮ ਭਾਵੇ ਸੋ ਕਰੇ ॥
ਕਿਛੁ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਅਨੇਕ ਕਰਈ ਨਾਮ ਤੁਲਿ
ਨਾ ਸਮਸਰੇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਪੂਰ ਖੁਆਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ॥
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀ ਵਸਣ
ਭੂਤਨੇ, ਢਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ । ਵੇਖ —
ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੇਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਫਰਕ ਦਸਿਆ ਹੈ । ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਲੜਾਕੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, ‘ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਗੁਣ ਨੇ’ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ! ‘ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਭੂਤਨੇ, ਢਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ ।’
(ਸੰਗ)

ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੌਤ ਦੇ ਮੰਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੋਲ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ

ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ੧੯੪੭ ਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਅਸਾਂ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਕਟੇ । ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਇਉਂ ਦਿਨ ਕਟਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ‘ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।’
(ਸੰਗ)

ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਕਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ—ਯਾਰੋ, ਅਨਰਥ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੇ ਸੁਣੈਣ ਸਿੰਘ ਮਾਂਦਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ, ਅਖੇ ‘ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।’ ਉਹ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹਾਲੀਂ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਹਿਰੀ ਸਪ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ॥
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਣ ਕਮਲੇ, ਸੁਣਤ ਬੋਰੇ (ਬਾਉਰੇ)

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਜਾਂ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਏ ? ‘ਕਹਿਣ ਕਮਲੇ ਸੁਣਤ ਬੋਰੇ ।’ ਕੋਈ ਸੁਦਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦਾ । ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬੇ-ਥਵੀ ਬੇ-ਪੈਰੀ ਗੱਲ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਕਲ ਜਾਂ ਮੱਤ

ਵੀ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰ ਕੋਰ—ਬੀਬੀ, ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾ? ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤੂੰ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏਂ, ਖੋਰੇ ਤੇਰੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। 'ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।' ਜਿੰਦਾਂ ਤੂੰ ਕਰਨੀ ਏਂ, ਇੰਦਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਰੋਬਰ ਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਨਾਲ।

(ਦੁਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ੋ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਹਿਣਾ ਸੋਖਾ, ਕਰਨਾ ਔਖਾ। ਜਾਂ
ਕਹਿਣਾ ਸਹਿਲ ਤੇ ਕਰਨਾ ਔਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਬਰਚ ਕਰੇ, ਪਰ ਉੱਜ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਚਨ ਦੇਣਾ ਸੋਖਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਲਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹਿਣਿਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤੜਕਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਲਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਜ਼ਾਂ ਹੋ ਚਲੀਆਂ ਨੇ। ਅਖੇ 'ਕਹਿਣਿਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।' ਅੱਜ ਕਲ ਚੂਹੜੇ ਚਮਿਆਰ ਵੀ ਹਾਕਮ ਬਣ ਰਹੇ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ।

ਭਾਵ :— ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਦਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ ਕੋ, ਕਹਿ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨ ॥
ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਗਰੀਬ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਗਰੀਬ ਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਮਾਰਿਆ ਸਾਡੀ ਜੁੱਤੀ ਤੋਂ।” ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਕਹਿ ਗਈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਡੋਬ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। ‘ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼’ ਵਾਂਗ ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਾਕ ਨਾ ਕਹੇ।

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ, ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ,
ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ।

ਭਾਵ :— ਅੱਡੇ ਅੱਡ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਜਦ ਇਕ ਬੇ-ਡੋਲ ਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜੋਥਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਬੇਮੇਲ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਸੁਰ ਰਲਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਰਾਗ। ਵਾਜੇ ਦਾ ਅਲਾਪ ਕੁਝ, ਤਬਲੇ ਦਾ ਕੁਝ। ‘ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ, ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੂਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ। ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨਾ ਡੋਲੈ।

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖਾਲੀ ਘੜਾ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਜਦ ਗਿਆਨਵਾਨ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਅਗਿਆਨੀ ਰੌਲਾ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਬੋਲਤ ਬੋਲਤ ਬਢਹਿ ਬਿਕਾਰਾ ॥

ਬਿਨੁ ਬੋਲੇ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰਾ ॥

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੂਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ ॥

ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨ ਡੋਲੈ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਾਂਡ)

ਕਹੂ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀੜ।
ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਬਜ਼ੀਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਾਲ
ਬੜਾ ਰੋਲਾ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਬਗੜੇ ਵਾਲੀ
ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਰੋਲਾ ਸਾਰੇ ਪੈ
ਗਿਆ। ਅਖੇ 'ਕਹੂ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀੜ
ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਬਜ਼ੀਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹੋ ਤੇ ਘੁਮਿਆਰੀ ਗੱਧੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ
ਚੜ੍ਹਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ
ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਤ ਓਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਖਣ
ਉਤੇ ਭਾਰਾ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ! ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਜੀ
ਆਵੇ ਕਰ ਲਵੋ, ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਡੀ ਇਕ ਨਹੀਂ
ਜੇ ਮੰਨਣੀ। 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਗੱਧੀ
ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਕਾ, ਕੈਰਾ, ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ
ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ
ਸੰਭਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕੱਕੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਬਿੱਲੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ, ਭੁਰੇ ਨੰਹੁ ਵਾਲਾ, ਛਾਤੀ ਉਤੇ
ਵਾਲ ਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਇਹ ਆਦਮੀ ਪੰਜਾਬ
ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਉਲਟ ਮਾੜੇ ਸਮਝੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਜੇਹੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਨੁਕਸਾਨ
ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਸ ਪੈ ਗਏ ਇਸ
ਬਿੱਲੇ ਮੱਕਾਰ ਦੇ? ਸੁਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ? 'ਕੱਕਾ
ਕੈਰਾ ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ
ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ ਵੇਖੋ:—ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜਾਂ ਥੋੜੇ
ਧੰਨ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਹੁਤ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਮਿੱਠਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਰਬ ਬਰਕਤ ਪਾਵੇ ਤਾਂ ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ
ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਥੋੜਾ ਭੇਦ ਪਤਾ ਲਗ
ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬੜਾ ਲਾਭ
ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਔਖਾ ਜਾਂ
ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ
ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਤਖ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ
ਵਡਿਆਈ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ
ਸੀ। ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ, 'ਕੱਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲੱਖ'
ਪਿਆ ਵਿਖਾਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਦਕ-ਹਨ, ਅਣ-
ਭਿਜ ਇਹੋ ਸਮਝਦਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ
ਹੀ ਹੈ।

(ਮੇਰਾ ਵਲਾਇਤੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ— ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ)

ਕੱਖ ਨਾਲ ਭੀ ਰੱਖ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਨਾਲ ਵੀ
ਬਣਾਈ ਰੱਖ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਰ ਇਕ
ਨਾਲ ਰੰਗਾ ਸਲੂਕ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ
ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੀ
ਕਦੇ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ 'ਕੱਖ ਨਾਲ
ਵੀ ਰੱਖ' ਵਾਲੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ, ਉਹ ਰਹੇ
ਨਾ ਰੱਖੀ।

ਭਾਵ :— ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਮੁਸ਼ਕਲ
ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਬੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਭਾਵ
ਸੁਰਾਰਤ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣਾ ਢੱਲ ਦੇ ਕੇ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਾਤ ਸੁਖਾਲਾ ਕਿਉਂ ਸਵੈਂ,
ਤਿਣ ਅੰਦਰ ਅੱਖੀ ।
ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ,
ਉਹ ਰਹੇ ਨਾ ਰੱਖੀ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ
ਦਰਵਾਜ਼ਾ । ਜਾਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ
ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ (ਪਾੜਫਾ) ਜਾਂ ਕੱਖਾਂ
ਦੀ ਝੁੱਗੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਬਾਹਰਲੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤਾਂ ਬੜੀ
ਹੋਵੇ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਪਰੀ ਫੂੰ ਫਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਉਂਜ
ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ।
ਅਖੇ 'ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ।'
(ਸੰਗ)

ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ । ਜਾਂ ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ ।

ਭਾਵ :—ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਜਾਂ ਧਨ ਨਾਲ
ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ — ਮਿਹਨਤ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ
ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ 'ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ'
ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਨਾਲ । ਦਿਨਾਂ ਚੰਗਿਆਂ
ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਕੱਖਾਂ ਭਾਅ, ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਕਿਸੇ
ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਗੁਲਾਮਾਂ
ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।
ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਰਾਣੀ-ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਕੱਖਾਂ
ਭਾਅ, ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।' ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ
ਮੁਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਧਰ ਤਾਕਤ ਵੇਖੀ, ਓਧਰ
ਦੇ ਹੀ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰਗ)

ਕੱਖੋਂ ਹੋਲੇ, ਪਾਣੀਓਂ ਪਤਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ
ਹੋਲਾ ਜਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪ੍ਰੇਮੀ—ਪੁੱਤਰਾ ! ਜਿੱਦੋਂ ਹਟ
ਜਾ । ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਵਗਾੜਿਆ, ਜੋ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ
ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਈ ਮਾਰਨ ਲਗੇਂ । ਬੋੜੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਲੀ
ਅਗੇ ਸਾਡੀ । ਕੱਖੋਂ ਹੋਲੇ, ਪਾਣੀਓਂ ਪਤਲੇ ਕਰ
ਛੱਡਿਆ ਈ !

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਚ ਘਰੜ ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ ।

ਵੇਖੋ :—ਨੀਮ ਹਕੀਮ, ਖਤਰਾ ਜਾਨ । ਨੀਮ
ਮੁੱਲਾਂ, ਖਤਰਾ ਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਅਨਾੜੀ
ਮਿੱਤਰ) ਪਾਸੋਂ ਜਾਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ — ਪੈਸੇ ਭਾਵੇਂ ਵਧ ਲਗ ਜਾਣ,
ਇਲਾਜ ਸਿਆਣੇ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਕਰਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਅੰਜਾਣ
ਦੇ ਵਸ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਿਤੇ 'ਕਚ ਘਰੜ
ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣ ਜਾਏ ।

(ਸੰਗ)

ਕੱਚ ਵਾਂਗ ਕੱਚਾ ।

ਭਾਵ :—ਨਾਜ਼ਕ-ਡਰਪੋਕ, ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹ-
ਦਿਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਹੁਣ ਕੱਚ ਵਰਗੀ ਕੱਚੀ
ਲਗਦੀ ਸੀ । ਜੇ ਹੁਣ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾ
ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਲਕ ਤੋੜ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ।

(ਸਮਾਰਾ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ । ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ
ਚਿਰ ਲਗੇ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਦੀ
ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਿਰ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲੰਪਟ ਆਦਮੀ ਦਾ ਈਮਾਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 'ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਿਸਤਰੀ ਜੀ! ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਨੀਂਹ ਵਲ ਦੇਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦੇ ਉਪਰਲੀ ਇਮਾਰਤ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਚਲੇਗੀ। 'ਕੱਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੱਚੀ। ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਝੂਠੇ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਸਾਂ ਰਾਮ ਲਾਲ ਬਾਬਤ ਗਿੱਲਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਦਸਦੀ ਹੈ 'ਕੱਚੇ ਦੀ ਗਲ ਕੱਚੀ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੇਂ ਕੰਚਨ।

ਭਾਵ:— ਮਾਮੂਲੀ ਬੰਦੇ ਤੋਂ ਬੜਾ ਗੁਣਵਾਨ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਗਲ ਵਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ 'ਕੱਚ ਤੋਂ ਕੰਚਨ' ਬਣਾ ਸਕੋ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ ਵੇਖੋ:— "ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ"

ਭਾਵ:— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਟਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੀਆਂ ਜੀ! ਅਜ ਕਲ ਕੀ ਈਮਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਧਰਮੀ ਬਣੇ। 'ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ ਹੁਣ ਤਾਂ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ। ਜਾਂ ਕੱਛੇ ਛੁਰੀ, ਮੂੰਹੋਂ ਰਾਮ ਰਾਮ। ਵੇਖੋ: ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੋਸ ਵਿਚ ਚੋਰ।

ਭਾਵ:— ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਬੜਾ ਪਾਖੰਡੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਭੋਲੇਪਨ ਤੇ ਨਾ ਜਾਣਾ। ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ' ਵਾਲਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸਦਾ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਪੁੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ ਜੀ! 'ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸ ਦਾ ਭਰੋਸਾ'। ਜੇ ਧਨ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਥਾਜੀ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਖੋਟੀ।

ਭਾਵ:— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਦਾ ਭੈੜਾ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰੋ! ਤੈਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਿਹਾ ਕਰ। 'ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਹੀ ਖੋਟੀ'। ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਤਦ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਵੇਗੀ, ਜਦ ਕੋਈ ਦੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਵਿਖਾਏਗੀ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੇ।

ਭਾਵ:— ਹਿਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਜਲ ਪਿਆ ਵੇਖ ਕਾਣੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ: ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨੱਥਾਂ ਨੱਕ ਨਵੇਲੀਆਂ, ਨਕਟੀ ਨ ਸੁਖਾਵੈ ।

‘ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੈ ।’

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੱਟੇ ਕਦੀ ਨਾ ਚੁੰਘਣ ਵੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਆਸ ਰਖਣੀ । ਚੰਗਾ, ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਨਹੀਂ ਡਿਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਜਤਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ । ਪਰ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਈ । ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖਾਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਈ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਦੰਮ ਹੋਥ ਸੰਕੋਚ ਲਿਆ । ਆਖਰ ਕੱਟਿਆਂ ਨੇ ਵਟੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁੰਘਣੇ । ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਹ ਕੇ ਪੈਸੇ ਜੇਬ ਵਿਚ ਰਖਣੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਊ, ਗਈਊ ਗੋਹੇ ਗਿਲ ।

ਭਾਵ :— ਵੇਰੀ ਆਪਣੇ ਵੇਰੀ ਦਾ ਇੰਝ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕੀਤੀ । ਅਸਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ‘ਕਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਊ ਗਈਊ ਗੋਹੇ ਗਿਲ’ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧੁੱਖਣ ਵੀ ਸਦਾ ਧੁੱਖਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ ਸੰਘਣੀ,

ਵਿਥੇ ਵਿਥ ਕਪਾਹ ।

ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ,

ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ (ਵਿਚ ਹੀ) ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ, ਕਮਾਦ, ਕਪਾਹ ਤੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੂਤ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਡੇ ਅਡ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਵੀ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਨਾ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ‘ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ, ਸੰਘਣੀ, ਵਿਥੇ ਵਿਥ ਕਪਾਹ । ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ, ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ ਜਾਹ’

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਕਮਾਦੀ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਕਣਕ ਤੇ ਕਮਾਦ ਦਾ ਫਸਲ ਪੱਕੇ ਨਾ, ਤਦ ਮਾੜੀ ਮਿਥੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕਰੁੱਤੀ ਜਾਂ ਬੇ-ਮੌਕਾ ਗਲ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! ‘ਕਣਕ ਕਮਾਦ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ’ । ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਪੱਕੀ ਤਾਂ ਕੀ ਪੱਕੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੋਟ, ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਇਛਿਆ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਜੀ, ਕੀ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ? ‘ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੋਟ ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ’ । ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਮੁੱਢ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਝਾ । ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕੀ ਧੀਰਜ ਬਨਾਵਾਂ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਸਸਤੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਜਿਨਸਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦਾ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਣਕ ਜੁ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਭਾ ਪਈ ਵਿਕਦੀ ਹੋਈ । ‘ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ’ ।

ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾ ਤਾਂ ਕਣਕ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖਤ ਦੀ, ਤੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖਤਾਵਰ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੋਨਾ ਡਿਗਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਇਕੋ ਦਿਨ ਇਕੋ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਖਟ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। 'ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖਤ ਦੀ, ਤੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖਤਾਵਰ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੁਨਹਗਾਰ ਨਾਲ ਬੇ-ਗੁਨਾਹ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਪੁਲਸ-ਚੋਕੀ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸਣਾ ਵਾਲੀ' ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ, ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪੁਰਾਣੀ ਕਣਕ, ਨਵਾਂ ਘਿਉ, ਚੰਗੀ ਤੀਵੀਂ, ਪਰਵਾਨ ਸਮਾਜੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਉਹ ਕਰੀਏ, ਜੋ ਵਡੇ ਵਡੇ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਥਾਂ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੀ। 'ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਫਿੱਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਝੀ।

ਭਾਵ :— ਗੰਢੇਲ—ਕਣਕ ਵਰਗਾ ਹੀ ਇਕ ਪੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਕੰਮ

ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਕਣਕ ਫਿੱਟੀ ਹੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਫਿੱਟ ਕੇ ਵਾਧੂ ਦੀ ਆਕੜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਬੰਦੇ ਦੀ ਗਲ ਨ ਕਰੋ। ਆਕੜ ਬਹੋ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ। 'ਕਣਕ ਫਿੱਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਝੀ।' ਬਸ ਜ਼ਿੰਮੀ ਤੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਬੰਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਵਿਹਲਾ ਨਾ ਬਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਪੇਟ ਪਾਲਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ'। ਪੇਟ ਜੂ ਰੱਬ ਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਵਿਹਲੇ ਕਿਵੇਂ ਬੈਠੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ॥

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਗਲ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਦਸਣ ਲਈ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੀ ਹੋਈ ਜਾਵੇ। ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਕਰਾਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ॥

ਕਥਿ ਕਥਿ ਕਥੀ ਕੋਟੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਜਪੁਜੀ)

ਕੱਦੇ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਕੱਦੇ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ', ਗ਼ਜ਼ੀਬਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਉਗਰਾਹੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਫਿਸਕਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਲਵੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦ ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ।

ਭਾਵ: — ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਵਰਤੋਂ: — ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਰੁਪਿਆ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਨੂੰ। 'ਕਦ ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ' ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਕਦੇ ਨਕਦ ਲੈਣਾ ਏਂ। ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰੋ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੀ ਅੱਗ ਕਦੀ ਪਾਣੀ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੱਤਾਂ ਓਦੀ ਠੰਡਾ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ, ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ।

ਭਾਵ: — ਜਿਸਦਾ ਸੁਭਾ ਕਦੀ ਨਰਮ ਕਦੀ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ: — ਛੱਡੋ ਜੀ, ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ? ਉਹ ਤਾਂ 'ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ' ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਵਣਜ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੀ ਖੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕੇ ਨੇ।

ਭਾਵ: — ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਮੈਂ ਵੀ ਜਿੰਨੇ ਜੋਗਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸੋ, 'ਕਦੀ ਖੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ?' (ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।

ਭਾਵ: — ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਹੋ ਚੁਕੀ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਮੈਂ ਡਾਢ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਜ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਕੀ ਕਸਰ ਛੱਡੀ ਸੀ? 'ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।

ਭਾਵ: — ਸੁਖ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਸਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, 'ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।' ਇਸ ਲਈ ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਗੱਲ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। (ਸੰ)

ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿੱਕੀ ਹੈ?

ਭਾਵ: — ਜਿੱਥੇ ਛੁੱਟ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: — ਸੁਆਣੀ— ਇਹ ਸਾਰਾ ਮੈਤਰੀ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਹੈ। 'ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿੱਕੀ ਹੈ?' ਮਿਲੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਹੀ ਮਹਿਲ ਬਣਦੇ ਹਨ।

(ਇਜੇ ਸਿੰਘ —ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?

ਭਾਵ: — ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਰੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ: — ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਪਾਸੋਂ ਜੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਛੁੜਾ ਕੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਤੇ ਵੀ ਲਾ ਲਿਆ, ਤਦ ਉਹ ਕੀ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਵੇਗਾ? ਤੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਚ ਬਣੀ 'ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ।

ਭਾਵ: — ਸੁਖ ਸੁਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵੇਖੋ: — "ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।"

ਵਰਤੋਂ: —

ਸੁਹਣੇ ਅੰਦਰਿ ਭੋਗ ਰਾਜ ਕਮਾਇਆ।

ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ ਤਰੁਵਰ ਛਾਇਆ।

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਦੇ ਖੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ?

ਭਾਵ: — ਖੂਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਪੀ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ: — ਥਾਣੇਦਾਰ — ਨਹੀਂ ਜੀ, ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ। 'ਕਦੀ ਖੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ।' ਅਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਫੜੇ ਜਾਣੇ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ —ਜੋਸ਼ਿਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਕਦੇ ਡੋਬਾ, ਕਦੇ ਸੋਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਜਾਂ ਕਦੀ ਸਹਤਾ ਆਦਰ ਮਿਲੇ, ਕਦੀ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਆਂ ਨੇ । 'ਕਦੀ ਡੋਬਾ, ਕਦੀ ਸੋਕਾ ।' ਕਦੀ ਉਪਰ, ਕਦੀ ਹੇਠਾਂ । ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨਾ ਲਹੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਾਖੰਡੀ ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਨੂੰ ਫਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਨਾ ਚਾਲ ਚਲੰਦੇ ॥

ਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨ ਲਹੰਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ — ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸ਼ਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਪਟੀ ਤੇ ਕੁਸ਼ਤੀ ਸਦਾ ਘਾਟੇਵੰਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਮੰਨੋ ਕਦੀ ਏਸ ਕਪਟੀ ਦੇ ਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ । "ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸ਼ਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪੜਾ ਆਖੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਪੜੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਰਤੋ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਤ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਪਏ ਲਗੇ । 'ਕਪੜਾ ਆਖੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਖੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤੀਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਵਤਾਰੇ—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਦ ਤੇਰੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਤਾ ਖਾਨੀਆਂ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵੇਲਾ ਲੰਘਾ ਲੈ । ਸਿਆਣਾ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵੇਲਾ ਜਾਣੇ । ਕਾਹਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਭੜਥੂ ਪਾਨੀ ਏ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਨੀ ਹੈ ? 'ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।'

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ — ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਪੜੇ ਸਬੂਟੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੁਕਮਣੀ-ਭੈਣ, ਗੁਲੇ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ, ਅਖੇ ਕਪੜੇ ਸਬੂਟੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਟੀ । ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸ਼ੁੱਕਾ ਸ਼ਾਂਕੀ ਬੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਪਾਹ ਦੀ ਢੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉੱਥੇ ਲੁੱਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਥੇ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਤੀਵੀਂ ਵੀ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਏ, 'ਕਪਾਹ ਦੀ ਢੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉੱਥੇ ਲੁੱਟੀ' । ਹਰਦਮ ਉਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਰਿਹੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ, ਛਾੜ ਮੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੁਥਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਨਾ ਪਾਓ,
ਅਖੇ 'ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਛਾੜ ਮਸ਼ਹਿਰੇ ਦਾ' । ਜੋ ਕਿਸੇ
ਚੀਜ਼ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਬਰ ਚੂਨੇ ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਉੱਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜੀਆਂ
ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਕਬਰ ਚੂਨੇ
ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ।
ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਰੇ ਚੋਰ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖੋ, ਤਾਂ ਕਹੋ
ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਭੋਂ ਇਕੋ
ਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਵੱਡੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਦਾ
ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਛੱਡੋ, ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੀ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਨਾ ਹੋਇਆ । 'ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾ-
ਬਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

“ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ ਹਮ ਤਜਿ
ਭਲੇ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ,
ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਬਾਕੀ
ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ
ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੇ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥
ਜਿਨਿ ਐਸਾ ਕਰਿ ਬੁਝਿਆ
ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ਸੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ ਭਲਾ ਰਾਖੇ
ਆਛਾ ਗਾਉ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ,
ਸਾਕਤ ਪੁਰਖ ਨਾਲੋਂ ਸੂਰ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਉਹ

ਵਿਸ਼ਟਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ
ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ
ਭਲਾ ਰਾਖੇ ਆਛਾ ਗਾਉ ॥
ਉਹ ਸਾਕਤੁ ਬਪੁਰਾ ਮਰਿ ਗਇਆ
ਕੋਇ ਨਾ ਲੈਹੈ ਨਾਉ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

“ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੇ ਜਾਈਏ
ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੇ ਕੋਇ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ।
ਜਦ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਈਏ
ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੋਂਦਲੇ ਤੇ ਬਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ
ਹੀ ਜਾਈਏ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਲੋੜ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੇ ਜਾਈਏ
ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੇ ਕੋਇ ॥
ਪਾਛੈ ਪਾਉ ਨਾ ਦੀਜੀਏ
ਆਗੈ ਹੋਇ ਸੋ ਹੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ
ਕੋ ਦਾਸੁ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਉਹੀ ਕੁਲ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੇ
ਸੇਵਕ ਦਾ ਜਨਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ
ਜਾਂ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ ॥
ਜਿਹ ਕੁਲ ਦਾਸ ਨਾ ਓਪਜੈ
ਸੋ ਕੁਲ ਢਾਕੁ ਪਲਾਸ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

“ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖੁ ਧੰਨਿ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਖ
ਕਹੀਐ ਰਾਮ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੁਖ ਧੰਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਂ ਉਗਰਦਾ ਹੈ :

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖ ਧਨਿ ਹੈ
ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮ ॥
ਦੇਹੀ ਕਿਸ ਕੀ ਬਾਪੁਰੀ
ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਇਗੋ ਗ੍ਰਾਮ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

“ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ ਜੋਰੇ
ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥

ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ ਲਈ
ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥”

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਮਾਇਆ ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਈਏ ਜਮਾਂ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਲਟਾ ਨਾਂਗਾ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ
ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥
ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ
ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕੁ ਨਾ
ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰੋ ! ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ, ਹਸ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ
ਰੰਕੁ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥

“ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮਹਿ
ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ
ਦੁਨੀ ਨ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ : ਹੇ ਪੁਰਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ,
ਦੁਨੀ ਨਾ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥
ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਇਆ,
ਗਾਫਲ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੋਲੇ
ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੇਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੇਰੀ ਝੂਮਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੋਲਾ ਚਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ,
ਕੋਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥
ਉਹ ਝੂਲੇ ਉਹ ਚੀਰੀਐ,
ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਹੋਰਿ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਸ੍ਰੀਰਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ ਹੋਰ 'ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਸਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?' ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਖਤਾਈਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪਿਤ੍ਰ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਚਲੇ, ਕਪਾਹ ਮਲੇ।

ਭਾਵ :— ਕਮਾਦ ਨੀਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਤੇ ਕਪਾਹ ਉਚੀ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਕਮਾਦ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਇਹ ਤੇ ਇਨੀ ਉਚੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਮਾਦ ਚਲੇ, ਕਪਾਹ ਮਲੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ — ਮਾੜਾ ਗੇਨਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ ! ਕਿਸੇ ਉਤਮ ਟੱਬਰ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹੋ ਜਹੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜੰਮਣ ਦੀ ਆਸ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ। 'ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।' ਅਜਿਹਾ ਕਮੀਨਾ ਮਿਤਰ ਸਹੇੜਿਆ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਡੁਬਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਸੇਵਾ, ਖਾ ਮੇਵਾ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਾਗ ਜਾਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਸੇਵਾ ਦੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਾਗ

ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। 'ਕਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਖਾ ਮੇਵਾ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛੱਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਪੰਧਾ, ਛੱਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਡਾਢਾ ਭੂਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਹਲੜ ਜੋ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਸ਼ਿਸ਼ਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਏਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛੱਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਪੰਧਾ, ਛੱਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ (ਆਉਣਾ) ਜਾਇਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਬਦਅਸੀਸਾਂ ਦੇ ਦਿਅਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ— ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ... ਬੱਚਾ ਖਾਣੀਆਂ, ਮੇਰੀ ਬੇਦੋਸ਼ੀ ਧੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਏ। ਸ਼ਾਲਾ ! ਜਾਈਆਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ ਨੇ, 'ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ ਜਾਇਆਂ'। ਕੱਦੇ ਮਰਣ ਨੇ ਤੇ ਮੂਲੀ ਪੁਟਿਆ ਟੋਆ ਹੋਵੇ ਨੇ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ— ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ' ਵਾਲੇ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਚਲਦਾ ਰਹੁ, ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹੋਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੁਕੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੇ ਰਹੋ, ਦੁੱਲਤ ਖਾਉ ।
'ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੁਕੀ ।'

(ਸੰਗ)

ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭੱਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਹੀ ਲੋਖੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰਿਓ, ਗੋਪਾਂ ਨਾਲ ਨਬੇੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । 'ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭੱਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।'

(ਸੰਗ)

ਕਰਜ਼ੋ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਵਡਾ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਤੋਂ ਬੜਾ ਭਾਰ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਟੀ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ 'ਕਰਜ਼ੋ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।' ਤੁਹਾਡਾ ਦੇਣਾ ਦੇ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ)

ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ, ਕਹਿਣੀ (ਕਥਨੀ) ਦਾ ਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰੇ, ਪਰ ਕਰਣੀ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਕਹਿਣੀ ਦਾ ਮੂਰਾ ਅਤੇ ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ ਹੈ । ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਕੈਸਾ ਹੈ ਪਰ ਕਰਣੀ ਦੇ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਹੈ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ — ਡ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ, ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ ।

ਵੇਖੋ :— ਆਪ ਨਾ ਵੰਝੇ ਸਾਹੁਰੇ, ਲੋਕਾਂ ਮਤੀ ਦੇਇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਹੱਬੇ । 'ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ' ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਇਥੇ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਸੰਗ)

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਕੋਈ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਕਾ ਦਰਿ ਲੇਖਾ ਹੋਇ ॥

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਲਾਹੀਐ,

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੇ, ਸੈਆਂ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਰੱਬ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਝਟਾ ਪਟ ਕੋਈ ਬਾਨਣੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨਗਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੋ ਲਾਵਾਰਸ ਸੀ, ਮਰ ਗਿਆ । ਮੰਤਰੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਗਿਣ ਕੇ ਕਿ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸਵੇਰੇ ਬਿਸ਼ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਲਾਕੇ ਖੌਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ । 'ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੇ, ਸੈ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ

ਹੋਈ । ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕੀ ਖੁਲ੍ਹਿਆ, ਮਾਨੋ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ— ਡ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

“ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ, ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ ।”

ਭਾਵ :— ਜਾਤ ਦੇ ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਹਾਂ, ਪਰ ਰਹਿਣੀ ਪਸੂਆਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ ॥

ਲੋਕ ਪਚਾਰਾ ਕਰੈ ਦਿਨ ਟਾਤਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਉਹੋ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਨਾਵਾਕਫ਼ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਈ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਮਿਸਤਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਕ ਮੋੜ ਵੀ ਬਿਨਾ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਿਆ । ਸੱਚ ਹੈ ਭਾਈ ਸਭ ‘ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ ।’ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨੁਕਸ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ । ਵੇਖੋ :— ‘ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਤੇਰੀ ਝੋਪੜੀ

ਗਲ ਕਟਿਆ ਕੇ ਪਾਸ ॥

ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ

ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਭਇਓ ਉਦਾਸ ।’

(ਬਾਣੀ—ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ, ਗਲ ਲੱਖ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਖੂਬ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਪਰ ਕੰਮ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ ਚੰਗੀ, ਗਲ ਲੱਖ ਦੀ ਮਾੜੀ । ਨਬੇੜਾ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਉਤੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਗੱਪਾਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਕਰਨੀ ਔਖੇ ਰਾਹ ਸੁਖਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ— ‘ਨੀਚ ਕੀਚ ਨਿਸ੍ਰਤਾ ਘਨੀ, ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ ।’ (ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, —ਭਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ, ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ । ਵੇਖੋ :— ‘ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਬੋਂ ਦੇਵੇ ਰੋਈ ।’

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਤ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ । ‘ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ, ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ, ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ ।’ ਕਰਮ ਹੀਣ ਜੋ ਖੇਤੀ ਕਰੇ, ਗੜੇ ਪੈਣ ਜਾਂ ਬੈਲ ਮਰੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ, ਚੰਗੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰੇ ਵਪਾਰ ਮਾੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਰਮ ਚੰਗੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਿੱਧੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਭੀ ਪੁੱਠੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ :—

‘ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਫੈਸਲਾ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋ :—

ਫਿਰਿ ਜੈਮਨ ਰਿਖਿ ਬੋਲਿਆ
ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਮਥ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵੇ ।
ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੈ,
ਦੇਹੀ ਮਥ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਵੈ ॥
(ਵਾਰਾਂ — ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਰਮਾਂ ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ
ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ
ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੁਖ ਨੂੰ ਮੁਖ
ਰਖ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇ ਪਰ ਫਲ ਦੁਖ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਮੈਂ ਤੱਤੀ, ਕੋੜੀ
ਕਰਮਾਂ ਹਾਰੀ ਆਂ । ਸਹੁਰਿਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ
ਵੇਖਿਆ । ਹੱਡ ਰੋਲੇ, ਜਾਨ ਖਪਾਈ । ਹੁਣ ਮਾਪਿਆਂ
ਦੇ ਘਰ ਸ਼ੁੱਧ ਦੀ ਆਸ ਰਖ ਕੇ ਆਈ ਤੇ ਚੰਦਰਾ ਦੁਖ
ਵੀ ਤੇ ਦੁਖ ਵੀ ਉਹ ਜਿਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਨਾ ਇਲਾਜ,
ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਾਲ ਆ ਗਿਆ । ਵਾਹ ਕਰਮਾਂ
ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।
ਹੋ ਮੇਰਿਆ ਸਾਥੀਆਂ !

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ ਚੰਗੀ, ਅਕਲ ਦਾ
ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਮ ਸਾਥ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਹੀ
ਗਲ ਹੈ । ਅਕਲ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਰੋਸਾ
ਰਖਣਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ :— ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ
ਬਥੇਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਨਿਰਾ ਬਲੀ ਹੀ ਹੈ ।
ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ ਅਗੇ ਤੇ ਇਕ ਪਿਛੇ ਹੀ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ ਚੰਗੀ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ
ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ
ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ ਕਾਲੀਦਾਸ
ਕਰਮ ਦੀ ਰੇਖਾ ਜੋ ਮਸਤਕ ਪਰ ਹੋਤੀ ਜਾਇ
ਨਾ ਧੋਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ,
ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਰਾਣੀ ਜੀ, 'ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ
ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ' ? ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜੂ ਇਹੋ
ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੇ ਕੇ
ਦੂਰ ।

ਭਾਵ :— ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ
ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਰਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋ :—

ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ
ਵਾਰੇ ਧਰਮ ਹਦੂਰਿ ॥
ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ
ਕੇ ਨੇੜੇ ਕੇ ਦੂਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਕਰਮਾਤ ਨਾਲੋਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਚੰਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ
ਰਖਣਾ ਕਰਮਾਤ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ :— ਸਭ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਕੇ
ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਸਭ ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ
ਜਾਨਣਾ ਇਕ ਕਰਮਾਤੀ ਗੁਣ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਕਰਮਾਤ
ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਥੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰੀ
ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ, ਇਹ ਸਚਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ।

ਵਰਤੋ :—

'ਉਸਤਤਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥
ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰੀਰ ਗਿਲਾ ਵੀ ਸੜੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਸਾਂ ਦਾ ਰੁੱਖਾਂ ਸੁਭਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਸ ਦੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਸੀਨਾ ਛੋਕੇ ਛੋਕੇ ਹੋਇਆ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । 'ਕਰੀਰ ਗਿਲਾ ਵੀ ਜਲੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।' ਸੱਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਾਲ ਝੰਡਾ ਹੀ ਖੜਾ ਰਖਦੀ ਹੈ ।
(ਜੀਉਂਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਮਸ਼ੇਰ)

ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ ਜਾਂ ਕਰੇ ਗੰਗਾ ਤੇ ਭਰੇ ਬੀਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਖਰਾਬੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਪਰ ਫੜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ (ਸਜਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੁਗਤੇ) ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਉ ਗਰਿਫਤਾਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਫੜ ਲੇ, ਖਾਵੰਦ ਦੇ ਵਰੰਟ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । 'ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ' ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮੇਂ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

(ਫੁਲਵਾੜੀ—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਕਰੇ ਵਾਹ ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ । ਵੇਖੋ :—
'ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ । ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।'

ਭਾਵ :— ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋ, ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਗਵੇ, ਕਰੇ ਵਾਹ, ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ । 'ਜਿਨੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋਗੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰੇਲਾ ਕੋੜਾ, ਉਹ ਵੀ ਅਧਰਿਭਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਅਗੇ ਹੀ ਔਕੜ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਉਪਰ ਹੋਰ ਕਰੜਾਈ (ਸਖਤੀ) ਆ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਦਰਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਇਸ ਸਿਆਲੇ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਜੋਖਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਬੱਦਲ ਆ ਗਏ, ਬੂੰਦਾਂ ਬਾਂਦੀ ਲਗ ਪਈ । ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੀਕਰ 'ਕੋੜਾ ਕਰੇਲਾ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਅਧਰਿਭਿਆ ।

(ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ —ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)
ਕ੍ਰੋਧੀ, ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਕ੍ਰੋਧੀ ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ—ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਗ੍ਰੇਸੇ ਵਿਚ ਆ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਲਿਆ । ਸਚ ਹੈ : 'ਕ੍ਰੋਧੀ ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅਜ ਸੁਖੀ ਹੋਕੇ ਵਸ ।

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੁਖੀ ਕਟੋ, ਕਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਲਾਇਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮੀ ਤੇ ਮੌਜ ਮੇਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਵਸਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ : 'ਕਲ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅੱਜ ਸੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਵਸ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਲਰ ਖਤੇ ਨ ਜੰਮਈ, ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੋ ।

ਭਾਵ :— ਕੱਲਰ ਵਿਖੇ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾਂ ਹੀ ਮੀਂਹ ਵਰੇ । ਭਾਵ, ਮੰਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗਿਆਈ ਵਰਤੋਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ, ਕਣੜਾਵੇ ਕੰਤੀ ।

ਕੱਲਰ ਖੇਤ ਨ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੋ ॥

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈਂ ਨਾ ਹੋਵਤ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਤਿਵੇਂ ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਤਾਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕਹੀ ਜੇ । ‘ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈਂ ਨਾ ਹੋਵਤ’ ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਸਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਕਲਰ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵੜੀਐ ਕੱਜਲ ਕੋਠੜੀ ਮੁਹ ਕਾਲਖ-ਭਰੀਐ ॥
ਕਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ । ਜਾਂ ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕੁਪੱਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ?

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਿਵੇਂ ਕੁਪੱਤੀ ਜਨਾਨੀ ਜਾਂ ਕਪਟੀ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ । ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਿ ‘ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ।’ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੀ ਚੰਗੀ ਗਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ । (ਸੰ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੋਲ (ਕੋਢਲ)

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸੋਸਟ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕਠਨ ਵਰਤ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਉਸ ਉਪਰ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਮਪਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ‘ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੋਲ’ ਉਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਆਪਣਿਆ ਨੂੰ ।
(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ । ਵੇਖੋ :— ‘ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਾ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੀਤੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਨ-ਅਧਕਾਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਮਤ ਦੇਈਏ, ਪਰ ਫੱਲ ਕੁਝ ਨਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤਾਂ ‘ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ’ ਪਾਉਣ ਤੁਲ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਪੋਹਣੀ । (ਸੰਗ)

ਕਲਾ ਕਲੰਦਰ ਵਸੇ, ਤੇ ਘੜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਈ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਓ ! ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪਾਕੇ ਕਲ ਦਾਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਾ ਜਾਓ । ਅਖੇ ‘ਕਲਾ ਕਲੰਦਰ ਵਸੇ ਤੇ ਘੜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।’

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਲਾ: ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕੱਲਾ ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਰੁਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕਲ ਪੁਣੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਸਾਲੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਰਾਣੀ
ਕੋਕਲਾ ਭੀ ਇਕੱਲ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,
'ਕਲਾ ਰੱਖ ਕਰਕੇ ਰੁੱਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।'

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੋਰੇ - ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹਰੀ
ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਕੇ ਨੀਰ ਸਦਾਵਣਾ ਤਾਂ

ਪ੍ਰਭੁ ਲੇਖੇ ਅੰਦਰ ਪਾਈ।

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ
ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ
ਵਿਚ ਚੰਡਾਲ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਵਰਤਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਸੁ ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਕਰਮ ਧਰਮੁ ਨਾ ਕੋਈ॥

ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ ਹੋਈ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਕਲੁ ਜੰਮੀ ਗਿਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ
ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ
ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮਿਹਣੇ
ਵਜੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ ਨੀ। ਕਲੁ
ਜੰਮੀ ਗਿੱਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ ਵਿਆਹ।' ਆਪਣਾ
ਪਿੱਛਾ ਤਾਂ ਵੇਖ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਫਕੀਰੀ, ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ।

ਭਾਵ :— ਬੇਨੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ ਜਾਂ
ਜਦੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਬੰਦਾ ਵਡੀਆਂ
ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਰੋਣ ਸਿੰਘ— ਉਦੇ ਬਸ
ਵੀ ਕਰ, ਐਡੀਆਂ ਸ਼ੇਖੀਆਂ ਨਾ ਮਾਰ, 'ਕਲੁ ਦੀ
ਫਕੀਰੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ' ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਲੇਖਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ।
ਜਾਂ ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ, ਮੜੀਆ ਦਾ
ਅੱਧ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਹੋਣੀ ਤੇ
ਗੱਪਾਂ ਖੂਬ ਮਾਰਨੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਲ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਤੇ ਮੜੀਆਂ
ਵਿਚ ਅੱਧ।' ਕੀ ਹੈ ਓਹਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ, ਜੋ ਉਹਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਫੜਾ ਦੇਈਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਨਾਮ ਕਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਿਲ ਨਾ
ਕਰੋ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਲੁ ਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲੁ ਤੇ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਇਕਰਾਰ
ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਲੁ ਨਾਮ
ਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਆਦ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਅਚਨਚੇਤ
ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਥੇ ?
(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ— ਸ: ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨਾ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ
ਸੁਖਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਪੂਰ ਨੂੰ ਚਖਦਾ ਹੀ
ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੰਦਗੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ
ਹੈ। ਮੈਂਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਬੁਰਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਚਤ
ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੇ॥

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੇ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ, ਕਾਲੀ ਹੁੰ
ਧੋਲੇ ਸਿਰ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਦੀ ਚਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ
ਭਾਵੇਂ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਤੋਂ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਤੇ
ਆ ਜਾਣ । ਭਾਵ, ਮੰਦੇ ਆਪ ਵੀ ਮੰਦਿਆਈ
ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਿਹਫਲ ਸਿੰਮਲ ਜਾਣੀਐ,
ਅਫਲ ਸਫਲ ਕਰ ਸਭ ਫਲ ਪਾਏ ॥
ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ,
ਕਾਲੀ ਹੂੰ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਆਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਣੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ
ਰਾ ਪਿਆਰਾ । ਵੇਖੋ— ਹੰਸ ਹੰਸਾ
ਬਗ ਬਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਣ
ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਖਿਬਦੀਆਂ ਹੋ,
ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ‘ਕਾਉਣੀ
ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ ਰਾ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ
ਸੁਭੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਾ ਭਰ
ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਥੀ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ ਸੁਭੋਈ ।
ਬੇਮੁਖ ਸੁਕੇ ਰੁਖ ਜਿਉਂ ਦੇਖੈ ਸਰ ਲੋਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਨਾ
ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ
ਧੰਨ (ਜਾਂ ਗੁਣ) ਦੀ ਗਲ ਛੇੜੇ, ਤਦ ਉਹ
ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਧੰਨ
ਨਾਲ? ‘ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ’ । ਅਸੀਂ
ਤਾਂ ਉਂਝੇ ਦੇ ਉਂਝੇ ਹੀ ਸੜਕਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ । ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ
ਦੀ ਘਾਣੀ ਅੱਧਾ ਤੇਲ ਅੱਧਾ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੰਮ
ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਹਰ ਕੰਮ ਧੀਰਜ ਨਾਲ
ਕਰੋ, ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ‘ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ’ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

“ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮ ਜਾ
ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਨ ! ਰੋਜ਼ੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ
ਨਾ ਕਰ । ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮ,
ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ,
ਤਾਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਹੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨਾ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ
ਨਾ ਪਾਰੁ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੰਸ ਨਹੀਂ
ਬਣਦਾ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਬੇੜੀ ਤੇ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਸਕੀਦਾ । ਮਾੜੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਫੜਨਾ ਜਾਂ
ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਠੀਕ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰੁ ॥
ਪਿਰਮ ਪਦਾਰਥੁ ਮੰਨਿ ਲੈ ਧੰਨੁ ਸਵਾਰਣ ਹਾਰੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ ਫਿਰ
ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ, ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ
ਭਿੱਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਲਈ ਚੰਗੀ
ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਥ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਪੰਜ
ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕੀਤਾ। ਨਾਉਣ ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਹਫੀਮੀ ਦੀ
ਬੜੀ ਉਘੀ ਗਲ ਹੈ। 'ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ
ਫਿਰ ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ
ਭਿੱਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।' ਅਫੀਮੀ ਨੇ ਪਾਣੀ
ਭਿੱਠਾ, ਤਾਂ ਕਾਂਝਾ ਫਿਜ਼ ਪਿਆ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ ਦੌੜਨਗੇ।

ਭਾਵ :—ਫੋਕੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਰਾਸ
ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ
ਦੌੜਨਗੇ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹਵਾਈ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕਦੀ ਸਿਰੇ
ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਅੱਗ ਮਲਾਹ।
ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਬਾਂਦਰ ਮਲਾਹ।

ਭਾਵ :— ਨਾਜ਼ਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ
ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਵਿਉਂਤ
ਜਿਹੜੀ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ
ਦਾ ਮਲਾਹ ਬਾਂਦਰ ਚੁਕ ਬਣਾਇਆ। ਏਨੀ ਨਾਜ਼ਕ
ਕੁੜੀ ਏਸ ਮੁਸ਼ਟੀਏ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਦੁਖ ਤਾਂ
ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਚੇ ਕਰਵੇ ਰਹੇ ਨਾ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਕਚੇ ਲੋਟੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ
ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ। ਅਨਸਥਿਰ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਹੋਛੇ
ਆਦਮੀ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਚੇ ਕਰਵੇ ਰਹੇ ਨਾ ਪਾਣੀ॥
ਹੰਸੁ ਚਲਿਆ ਕਾਇਆ ਕੁਮਲਾਨੀ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਾ ਸੁਹੀ)

ਕਾਜ਼ੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਜ਼ੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ
ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਮੋੜ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਜ਼ੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੇ॥
ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਤਾਂ ਘਟ
ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ
ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਨਿਬੇੜੇ।
ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? ਅਖੇ 'ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ
ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬੋਰਾ' ਇਹ ਕਿਉਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ
ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੇ ਜਾਨੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ
ਚਾਹੇ, ਪੁਤਲੀ ਵਾਂਗ ਨਚਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ
ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੇ ਜਾਨੈ॥
ਜੈਸਾ ਭੇਖੁ ਕਰਾਵੈ ਬਾਜੀ ਗਰੁ
ਉਹੁ ਤੈਸੇ ਹੀ ਸਾਜੁ ਆਨੈ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫)

੨. ਇਸ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਾਠ ਦੀ ਪੁਤਲੀ
ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਨਚਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ
ਨਚਦਾ ਸੀ। 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ
ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੇ ਜਾਨੈ।'

(ਬਿਜੇ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ (ਤੱਡੀ) ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਜਣੇ-ਹੱਛਾ ਬਾਹ ਜੀ ! ਇਹ ਹਸਾਨ ਸਾਡੇ ਤੇ ਸਹੀ । ਪਰ ਗਲ ਉਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ, ਜੋ ਗਾਹਕ ਮੁੜ ਵੀ ਆਵੇ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, 'ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਇਕੋ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਏ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਗ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਭੋਲਾ ਏਂ । ਆਖੋ 'ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ' । ਗ਼ਰੀਬ ਚੰਦ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਹਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜ਼ੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੀ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਡਿੱਠਾ ਜੇ ਤਿ ਮਾੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦਬਾਇਆ ਜਾਵੇ ? 'ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜ਼ੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।' ਖਰਾਬੀ ਵਧੇਗੀ ਹੀ, ਘਟੇਗੀ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਡਾ ਲੰਡਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਖੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਜਿਹੀ ਗਲ, ਪਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੁਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਭਾਰਾ ਕਰ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋ, ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਓਨੇ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਡਾ ਲੰਡਾਵੇ ।' ਐਵੇਂ ਮੇਰੀ ਗਲ ਆਪਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਣੇ ਦੀ ਇੱਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਣੇ ਬੰਦੇ ਦੀ (ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅੰਗ-ਮਾਰੇ) ਸ਼ਰਾਰਤ ਵੇਖਣ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਓਦੋਂ ਕਾਣੇ ਦੀ ਥਾਂ ਲੰਗਾ, ਲੂਲਾ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਦਿ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਕਟੇ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਬੋਲੀ ਜੇਹੀ ਦੁਭ ਗਈ ਤੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਗਾ— ਇਨ੍ਹੀ ਗਲੀਂ ਹੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਣੇ ਦੀ ਇੱਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਢੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਜਵੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਆਖਣ ਨਾਲ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਨੇ ਬਾਹ-ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਜੇ ਜੀ ਆਵੇ ਕਹੀ ਜਾਉ, ਪਰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਰਖੋ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਢੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੇ ॥

ਜਿਉ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੇ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕਾਮ ਚੋਸਟਾ ਸ੍ਰੀਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਗਾਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਢਾਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੇ ॥

ਜਿਉ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ)

ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖਤਾਵਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖਤਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰ ਦੇ ਪਿਛ-ਲੱਗ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਨ ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਤੇ ਹੈ, ਅਮੀਰ ਦਾ ਪੈਸੇ ਤੇ। 'ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖਤਾਵਰਾਂ ਦੇ, ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖਤਾਂ ਦੇ।' ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ ਲੜ ਪਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਥਿਹੜੇ ਖੂਹ ਡਿਗਾਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਾਉਨੇ ਚਾਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਲੋਭ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਾਢੇ ਤਿਨ ਹੱਥ ਜ਼ਿਮੀ (ਕਬਰ ਲਈ) ਆਉਣੀ ਹੈ। 'ਬਹੁਤੀ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਪੈਣੇ ਚਾਰ ਹੱਥ ਥਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਹੋਤੁ ਕਹਿ ਕਾਹੇ ਮਰਹੁ ਸਵਾਰਿ ॥ ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਾਉਨੇ ਚਾਰਿ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤੰਗ ਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹ ਜੀ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਗਦਾ, ਪਰ 'ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ।' ਮੁੰਡਾ ਬੀਮਾਰ ਹੈ। ਓਹਦੇ ਦਾਰੂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਰੁਪਈਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਖਾਲੀ ਨ ਮੌੜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਕਮਾਨ, ਬੁੱਢਾ ਬਚੇ ਨ ਜਵਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੈਦ ਜੀ : 'ਕਾਲ ਦੇ ਹਥ ਕਮਾਨ, ਬੁੱਢਾ ਬਚੇ ਨਾ ਜਵਾਨ'। ਹੱਥ ਦਾ ਭਾਣਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਲ ਟੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ। ਦੁਖ ਝਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਕਾਲ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ।' ਮੈਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਤਾਂ ਰਖਾਂਗਾ, ਕੋਫ ਮੇਰਾ, ਹੈ, ਕੋਫ ਬਿਗਾਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਸਬੂਣ ਲਾਓ, ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾਂ ਵੀ ਚੰਗਿਆ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਓ, ਮੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਸਣ ਲੁਕਾਇਆ ਨਾ ਲੁਕੇ ਬਹਿ ਖਾਜੈ ਕੂਟੇ।
ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ
ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਨਾ ਦੇਵੇ ਨਾ
ਤੁਪ ਦੇਵੇ ਕਿਸੇ ਕਮੀਨ ਨੂੰ । ‘ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ
ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲਿਆਂ ਕਾਲੇ ਵੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਕਾਲੇ
ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ
ਬਦਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆਂ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੰਨ ॥
ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੰਨ ॥’
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੋਲੀ ਵਸਣ
ਹਾਰ । ਜਾਂ ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ,
ਚਿੱਟੀ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾਉਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ
ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਘਟ ਹੀ ਸੁਆਰਦੇ ਹਨ ਪਰ
ਦੁਪੀਤੇ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਬੋਲਦਾ ਘਟ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ
ਵਧੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ । ‘ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੋਲੀ
ਵਸਣ ਹਾਰ’ । ਤੁਸੀਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਾ
ਪਰਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵਣ ਬਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਸੋ
ਮਣ ਸਾਬਣ ਲਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸਾਬਣ ਲਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਕਾਵਾਂ ਕੋਲ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣੇ, ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ
ਮੁਰਾਦਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਈ
ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ
ਕਿਸੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਹੜਾ ਉਕਾ
ਹੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ
ਕਾਵਾਂ ਕੋਲੋਂ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦੇ ਤੇ ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਰਾਦਾਂ
ਮੰਗਦੇ ਹੋ ? ਕਦੀ ਚੰਦਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਣੀ
ਮੰਨੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ
ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ
ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਡਰ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ
ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਲ ਤਕਿਆ । ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ
ਸਕਦਾ ਸੀ ? ‘ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ
ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ਪਰ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝਾ ਕੇ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਦੌਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ
ਦੱਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ ‘ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾਂ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ।
‘ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਵੇਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ’,
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਮਘੋਵਾਲ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ । ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਿਰਦੇ ਭੋਂਦੂ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਬੰਦੇ ਹਨ । ਅਜ ਕਿਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਤੇ, ਇਕ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਰਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਮਝ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਹੁਰੇ ਪੁਛਹੁ ਜਾਇਕੈ, ਕਉਣ ਮੂਆ ਨੂੰਹ ਉਤਰ ਮੰਗੇ ।। ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੇ ।।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਜਿਉਂ ਸਭ ਫੁਲਾਂ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਖੁਭ ਗਿਆ ਹੈਂ । ਇਹ ਤਾਂ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਬਗੀਚੀ ਵਾਂਗ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਸੁਹਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜੈਸੇ ਰੈਣਿ ਪਰਾਹੁਣੇ,
ਉਠਿ ਚਲਸਹਿ ਪਰਭਾਤਿ ।।
ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਜਿਉਂ,
ਸਭ ਫੁਲਾਂ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਕਮ ਕਿਸ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਬੜਿਆਂ ਬੜਿਆਂ ਦੀ ਨਾਂਹ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰ)

ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਚਾਣਾ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ? ਜਾਂ, ਜਦ ਕਿਸ ਨੂੰ ਬਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈਂ ? ਜਾਂ ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਗਤਬਤੀ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕੌਣ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਮਲੂਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਜੁ ਉਹ ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵਲੱਲੀ ਬਗੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਬਗੜੇ ਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਬਗੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵੱਲੀ ਬਗੜੇ' ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਦੋਸਤੀ ਕਿਸ ਨਾਲ ਪਾਈਏ । ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕੂੜੁ ਮੀਆਂ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਇ ਖਾਰੁ ।।
ਕੂੜਿ ਕੂੜੈ ਨਿਹੰ ਲਗਾ ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ ।।
ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣ ਹਾਰ ।।’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਚੀਠੜੀ ਦੁਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਅਗੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਦੁੱਖ ਫੋਲਾਂ, ਜਦ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਮਨ ਪਰਦੇਸੀ ਜੋ ਥੀਐ,
ਸਭੁ ਦੇਸੁ ਪਰਾਇਆ ॥
ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਗੰਠੜੀ,
ਦੁਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸੇ ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ
ਖਾਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਨੀਵਾਂ ਚੁੰਦੇ ਜਾਂ ਉੱਚਾ,
ਭਾਵ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਕਮਾਣ ਤੋਂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ‘ਕਿਸੇ
ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ ।’ ਉਸ
ਠੇਕੇਵਾਰੀ ਕਰ ਲਈ ਅਸਾਂ ਮਜ਼ੂਰੀ ਕਰ ਲਈ ।
ਰੋਟੀ ਹੀ ਕਮਾਣੀ ਹੈ ! ਫਰਕ ਕੀ ਹੋਇਆ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤੇ
ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਗਲ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ । ਉਹ ਤਾਂ
ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਝਗੜਾ ਵਿੱਚੋਂ
ਮੁਕਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨਾਲ
ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਕਰੇ, ਜਾਂ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ
ਵੇਰੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : ਬਿਪਤਾ ਸਮੇਂ ਮੈਂ
ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ
ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਕੀ ਸਿਆਪਾ ਪੁਆ ਦਿਤਾ ਹੈ ।
ਬਾਇਓ ‘ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।’
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ
ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਆਦਮੀ ਲੜ ਰਹੇ
ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਤਾਂ ਘਸ਼ੁੰਨ ਮੁਕੀ ਕਰੇ ਤੇ ਦੂਜਾ
ਗਾਲਾਂ ਕਢੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ
ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਲੇ ।’ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਅਗੋਂ
ਗਾਲਾਂ ਵੀ ਨਾ ਕਢਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ
ਵੱਡਾ ।

ਭਾਵ :— (ਬੱਬਰ ਭਾਵ ਪੇਟ)

ਇਕ ਤਾਂ ਉਤਨੀ ਹੀ ਆਮਦਨੀ ਨਾਲ
ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਤਨੀ ਹੀ
ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ— ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ
ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਖਰਚ ਰਾਮੇ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦਾ
ਆਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕੱਲਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਹੈ । ਪੇਟੁ ਜੋ
ਹੋਇਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ
ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, ‘ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ ਵੱਡਾ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ
ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਪੀ ਦੀ ਖੱਟੀ
ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੱਟੀ ਜੋ ਪਾਪ
ਦੀ ਸੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਾਣੀ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ
ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਘਾਟਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨੋ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇਹੀ
ਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ‘ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।’ ਕੋਈ
ਖਟਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਗੁਆਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ।

ਵੇਖੋ :— 'ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਖਨਾ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ! ਇਹ ਕੀ ਖੇਡ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਜੇ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ'। ਲਾਰਾ ਕਿਤੇ ਲਾਣਾ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਧਨ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ, ਰੱਖ ਦੇ ਰੰਗ ! ਲੇਖ ਵੀ ਕੋਰੇ ਵਖ ਵਖ ਲਿਖੇ ਸੁ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ' ਦਿੰਦਾ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ। ਜੋ ਕੋ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈ ਦਾ ਝੰਡਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਤਵਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਮਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਤਵਾਰ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ— ਕਿਸਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ, ਜੋ ਕੋ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈ ਦਾ ਝੰਡਾ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼— ਪਿੰ : ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੇ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਦੇ ਵਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਹਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਤੂੰ ਹਰਿ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਕੋ,
ਸਭਿ ਤੁਧੁ ਉਪਾਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ॥

ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੇ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ,
ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਕਿਤੇ ਜੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਬਹੁ ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਲਾਲ—(ਠੋਲਾ ਮਾਰ ਕੇ) ਆਹ ਵੇਖ ਲੈ, ਅਜੇ ਕੱਸਾ ਏ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੜੇਵੇਂ ਤੋਲਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਸੈਂ 'ਸ਼ਾਹ ਕਿਤੇ ਜੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ'।

(ਦਿਲ ਦਰਿਆ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੇ।

ਭਾਵ :— ਭਾਜੀ ਵਿਚ ਲੂਣ ਨਾ ਪਾਉ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਭਾਵ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੇਮੁ ਖੱਖਰ ਜੇ ਛੁਹੈ ਦਿਸੈ ਮੁਹਿ ਸੁਣੇ।
ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੇ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ,
ਜੁੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਮੰਗ ਕੇ ਝਟ ਲੰਘਾਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਨਖਰਾ ਵੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਹੀਜ ਪਿਆਜ ਨੂੰ ਮੈਂ, 'ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ, ਜੁੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ'। ਬਾਹਰ ਬੀਬੇ ਦਾ ਰਖਣਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਵਜੇ ਸਖਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿੱਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ, ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੇਲੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸੇ ਧਨੀ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰੇ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਛਾਬੇ ਤਲਣਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਵੇਂ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਬਹਾਦਰ,

ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੇਲੀ।

ਕਿਥੇ ਇਕ ਔਕ ਦਾ ਤੀਲਾ,

ਕਿਥੇ ਦੰਦਨ ਫੇਲੀ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ— ਸ: ਸ: ਚਟਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਰਾਮ ਰਾਮ, ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿੱਥੇ ਉਹ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਇਹ ? ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮਾੜੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਏ ! ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਕੁਜਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੁਜਾ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਭੋਗੀ ਨਾਲ ਕੀ ਟਾਕਰਾ ?

(ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਟਕ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕਿੰਨੀ ਵੀਹੀਂ ਸੌ।

ਭਾਵ :— ਉਂਵ ਤਾਂ ਸੌ ਪੰਜਾਂ ਵੀਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਡਾਢੇ ਦਾ ਵਧੀਕ ਤੇ ਮਾੜੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਜਿਸ ਮੰਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੀੜ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ — ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਕੰਗਲਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਬੀਮਾਰੀ, ਫੇਰ ਵੇਖਦੇ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਵੀਹਾਂ ਸੌ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪਿੰ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲਾ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖੁਆਈ ਜਾਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਇਹ ਗਲ ਝੂਠੀ, 'ਕਿਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਪਾਲ।

(ਸੰ)

ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡੋ ਪਰਾਂ, ਇਸ ਮਨਹੂਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਬਟ ਤਾਂ ਟੱਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀ ਇਸ ਨੇ ਕਰਨੀ ਜੇ। ਅਧੇ 'ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਤੇ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ।

ਵੇਖੋ :— 'ਨੰਗੀ ਨਾਵੇਗੀ ਕੀ ਤੇ ਨਚੋਤੇਗੀ ਕੀ।'

ਭਾਵ :— ਨਿਰਧਨ ਜਾਂ ਨਿਰਬਲ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡੋ ਜੀ, ਵਿਚਾਰੋ ਯਤੀਮ ਨੂੰ। 'ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ'। ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਲਈ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵੇਗਾ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਸਿਰ ਸੁਆਹ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਵਿਅਰਥ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ। ਮੂੰਡੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪਾ ਦਿਤੀ। ਚਾਰ ਕੋਡੀਆਂ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਔਖਾਂ ਫੇਰ ਬੈਠਾ।

(ਸੰ)

ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੀਏ ਪਰ ਆਪ ਦੁਖ ਪਾਈਏ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗਲ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਭੁਲ ਗਈ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰੋ, 'ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀੜੀ—ਰਾਮ ਸਤ ਬੇਬੇ।

ਪ੍ਰੇਮੀ-(ਉਠ ਕੇ ਗਲ ਮਿਲ ਕੇ) ਆ ਕੁੜਮਣੀ ਰਾਣੀ। ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ, ਸਦਕੇ ਆਇਆਂ ਨੂੰ। ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕੀੜੀ ਨੂੰ ਠੂਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਹੋਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਧਰਮ ਦਾਸ ਦਾ ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਕੀੜੀ ਲਈ ਤਾਂ ਠੂਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਪਲੇ ਓਹਦੇ ਭਲਾ ਕਿਹੜਾ ਬਹੁਤਾ ਸੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ।
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ, ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਜੱਟ ਮਾੜੀ ਕਰਨੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਟਬਰ ਦੀ ਬਰਖਾਦੀ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰੇ ਵੀ ਭੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਸੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੀ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਭੁਖ ਜਰਨੀ ਔਖੀ। ਸੋ ਦਾ ਦਸੀਂ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਪੰਜੀ ਸੁਟ, ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਕਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਹਥਲ ਹੋ ਬੈਠੇ। ਓੜਕ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ, ਪਰ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ—

'ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ, ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ'।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜ, ਕੁਤਾ, ਕੋਹਲੀ ਤਿਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ। ਉਹ ਭੋਂਕੇ, ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ।

ਭਾਵ :— ਕੁਤਾ, ਕੁਕੜ ਅਤੇ ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ ਜੀ ! ਛੱਡੋ ਪਰੋ ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਗਲੀ ਕਬੀਂ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਕੜ ਕੁਤਾ ਕੋਹਲੀ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ, ਉਹ ਭੋਂਕੇ ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਕੜ ਖੇਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ (ਸਿਰ) ਝਾਟੇ ਪਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਬਚੀਏ, ਕੋਈ ਅਕਲ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਚੌੜ ਨਾ ਕਰ। ਇਉਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹੀ ਲੇਖਾ ਬਣਨਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁਕੜ ਖੋਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਟੇ ਪਾਈ।' (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਕੜ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਨਖਰੇ ਤੇ ਟਾਲ ਮਟੋਲ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਤੂੰ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਅਗਲੇ ਕੁੜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨ ਲਗੇ? ਅਖੇ, ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੜੇਗਾ? (ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਹੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਤਾਹਨੇ ਵਜੋਂ ਕਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨਾ ਸਾਡੇ ਜੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਬਣ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਸਾਡੀ। ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਚੜੇਗਾ? (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਲੜਾਈ, ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦੀ ਲੜਾਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਰਾਤ ਗੁਰਮਤਾ ਕੋਈ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਧੜੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ,

ਨਾ ਨਿਜ ਪੋਟ-ਪਾਲੂ ਧਰਮ ਹਿਤੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ, ਨਾ ਆਪਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪਿਛੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਸ਼ਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਸੀ। (ਸੁੰਦਰੀ— ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਸਾਡੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣ। 'ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।' (ਸੰਗ)

ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦੋਂ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਦਮ ਉਛਲ ਕੇ ਬੁਢੀ ਬੋਲੀ 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਧੀਏ ਬਈ ਉਂਬ ਤੇ ਫਰਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਤਾਈ ਵਿਚ, ਮਾਂ ਕੀ ਤੇ ਤਾਈ ਕੀ। ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ ਗਲੀ ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।' (ਲਵ- ਮੈਰਿਜ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ, ਮੁਜਰਾ ਮੁੱਕਦਮ (ਨੰਬਰਦਾਰ) ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕੋਈ ਦੇਵੇ ਤੇ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਲ ਓਇ ਲੋਕੋ! 'ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ ਤੇ ਮੁਜਰਾ ਮੁੱਕਦਮ ਦਾ'। ਰੋਟੀ ਮੈਂ ਦੁਆਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਹਸਾਨ ਮਾਮੇ ਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਸ਼ਰਮ ਹਜ਼ਾ ਲਾਹ ਮੁੱਟੀ ਦੇ। (ਸੰਗ)

ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਢਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਦੇੜੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਢਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।' (ਸੰਗ)

ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੇਡੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੇੜੇ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਭਾਲ ਹੋਰ ਥਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਭ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਕੋਸਿਆ ਤੇ ਘੜੀ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲੀ। ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੇਡੋਰਾ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਛੜ ਚੁਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦਾਂ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਲੜਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਭਾਬੀ ਜੀ ! ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੱਦ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਚੁਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ)

ਕੁਝ ਹਾਲੀ ਢਿੱਲਾ, ਕੁਝ ਜੋਤਰਾ ਢਿੱਲਾ।
ਜਾਂ ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿੱਲੇ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਵੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਜੀ, ਇਹੋ ਜੇਹਾਂ ਦੋ ਕੰਮ ਕਦੀ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। 'ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿੱਲੇ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਨੀਤ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਕਿਰਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਖਿਆ। ਖੋਸ, ਕੰਮ ਨਿਸ ਹੋ ਗਿਆ। (ਸੰਗ)

ਕੁਝ ਵਤਾਉਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਭਾਂਬੜ ਤਾਂ ਮਚਦਾ ਹੀ ਸੀ। 'ਕੁਝ ਵਤਾਉਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ'। ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਜੁ ਸਨ। (ਸੰਗ)

ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੁਖ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕੁਟੰਬ ਦੀਆਂ ਲਗਨ ਲੀਕਾਂ।

ਢੇ ਦੇ ਰੋਸੀ ਉਚੀਆਂ ਡੀਕਾਂ।

ਇਹ ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।

ਨਿਕਲ ਭਜ ਨਾ ਫਾਥਾ ਮਰ।

(ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੋਸ ਜੀ, ਨਾਂ ਨੂੰ ਵਡੇ ਨੇ, ਵਿਰੋਂ ਤਾਂ ਢੋਲ ਦਾ ਪੋਲ ਹੀ ਏ। 'ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ, ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤਾ ਸੌ ਜੋ ਕੁੱਤਾ ਪਾਲੇ।

ਕੁੱਤਾ ਦੋਹਤਾ ਘਰ ਨਨਿਹਾਲੇ।

ਕੁੱਤਾ ਸੌ ਜੋ ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ।
 ਕੁੱਤਾ ਸੌ ਜੋ ਸੋਹਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ।
 ਵਡਾ ਕੁੱਤਾ, ਸੋਈ ਭਾਲ ।
 ਸਹੁਰਾ ਫਿਰੇ ਜਵਾਈਏ ਨਾਲ ।
 ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਭੌਂਕੇ ।
 ਆਪ ਜੀਂਦੇ ਧਨ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ।

ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ ਗਏ ਹਨ ।

(ਸੰ)

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਿਠਾਉ ਮੁੜ ਚੱਕੀ ਹੀ ਚੱਟੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਨੀਚ ਬੰਦਾ ਨੀਚ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ,
 ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ੂਮ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਇਕ ਧੋਲਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਹੁਣ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਲਭੇ ਹੀ ਹੋਣਗੇ, ਵਿਚਾਰੋ ਦੇ ਕੰਮ ਆਣਗੇ । ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ 'ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਪਰ ਸੁਖ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੋ 'ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ' । ਇਹੋ ਹਾਲ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਸਮਤ ਲਭ ਲਈ ਸੀ । ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮਤਲਬ ਫੇਰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਾਥੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਨੂੰ ਸੁਖ ਰਖਕੇ ਉਸ ਦੇ ਭੈੜੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਦੀ ਗਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇ ਟਕੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਨਾ ਮਾਰਦਾ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਖੋ 'ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਤਰੇ ! ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੋ, 'ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।' ਸ਼੍ਰੋਮਣ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜ ਸਕਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੀ ਗੋਲਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਰੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਹੁੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਗਵਾ ਬਹਿਣੀ ਤੇ

ਅਗੋਂ ਕੁਝ ਲਭਣਾ ਵੀ ਨਾਹ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਬਣੀ ਅਖੇ 'ਕੁੱਤੀ ਗੋਲ੍ਹਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਬ ਗਿਆ। ਘਰ ਬਾਰ ਵੇਚ ਕੇ ਸੁਦਾਗਰੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ, ਉਥੋਂ ਘਾਟਾ ਪਾ ਕੇ ਮੁੜੇ। ਇਧਰੋਂ ਸਿਰ ਲੁਕਾਣ ਜੋਗਾ ਜਿਹੜਾ ਕੋਠਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਗਿਆ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਪਰ ਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਵੀ 'ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ' ਬਿਠਾ ਛੱਡੀ, ਉਜਾੜਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿੱਧੀ ਹੋਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਉੱਕੀ ਨਾ ਛੱਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚੰਦਰੀ ਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀ ਕਹਿਣੀ ਏ ? 'ਕੁੱਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿੱਧੀ ਹੋਏ'। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਟੱਲੇਗੀ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪ੍ਰੇਹਤ ਭੁੱਖੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਜੀ, ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁੱਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪ੍ਰੇਹਤ ਭੁੱਖੇ'। ਗੁਣਵਾਨਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੀ

ਨਹੀਂ ਤੇ ਵਿਹਲੜ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨੁ ਲਾਈਐ ਭੀ ਸੋ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤੁ ॥

ਭਾਵ :— ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਚੰਦਨ ਲਾਉ, ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਵਾਲੀ ਖਸਲਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡੇਗਾ। ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਦਿਉ, ਉਹ ਮੰਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਪੱਥਰ ਪਾਲਾ ਕਿਆ ਕਰੇ,

ਖੁਸਰੋ ਕਿਆ ਘਰ ਵਾਸ ॥

ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨੁ ਲਾਈਐ

ਭੀ ਸੋ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਥ)

ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੇਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਜਾਂ ਜਾਤ ਸਰੀਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੇਰੀ'। ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਇਸੇ ਗਲ ਤੋਂ ਸੜੇ, ਪਈ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਉਹਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਲਗੀ ? (ਸੰਗ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਸੁਆਦ। ਜਾਂ
ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।

ਭਾਵ :— ਬੁਰੀ ਵਾਦੀ ਜਾਂ ਆਦਤ ਨਾ ਛੱਡਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਜਾਤਾ ਜੁ ਪ੍ਰਿਤਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਆਸ ਰਖਣੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਦਾਣੇ ਚਬਾਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿੱਚ
ਪਾ ਛੱਡੋ, ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ
ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਥੂ ਰਾਮ ਨੇ ਕੀ ਸੋਚਨਾ ਹੈ ?
ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਛੱਡੋ
ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਛੱਡੋ ਇਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ
ਖਹਿੜਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਮਸੀਤੀ
ਚੜ੍ਹਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੰਦੇ ਦਿਨ ਆ
ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ
ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ
ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਠੀਕ ਹੈ ਭਾਈ, ਜਦ ਕੁੱਤੇ ਦੀ
ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਮਸੀਤੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ।
ਇਸਨੂੰ ਵੀ ਮਦਨ ਮਿੱਟੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ। ਤਦ
ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫ਼ੀ
ਸਾਜ਼।

ਭਾਵ :—ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਬੰਨ੍ਹ
ਦੇਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਸਰਾਫ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਭਾਵ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਨੀਚ
ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਗੁਣ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਉਹ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਖੁੱਬੀ ਬਿੰਡਾ ਥਹੀ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਬਜਾਜ਼।

ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫ਼ੀ ਸਾਜ਼।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦੀ ਜਾਂ ਕੁੱਤੇ
ਨੂੰ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੱਛੇ ਜਾਂ ਕਮੀਨੇ
ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ

ਉਹ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਹ ਜੋ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਈ ਲਾ
ਲੈ ਜਾ ਕੇ। ਹੁਲਦੀ ਖੁਲਦੀ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ
ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਏ, ਤੇ ਸਗੋਂ ਲਗੀ ਏ ਉਲਟਾ ਰੋਹ
ਪਾਣ। 'ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਨਾ ਪਚੀ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ
ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ' ?
ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੋ ਕਹਿ ਲਉ। ਮੇਰਾ ਕੁੱਬ ਨਹੀਂ
ਵਿਗੜਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੇ। ਵੇਖੋ :—ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਛੁਪੇ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :—ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼
ਲੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਸੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੁਨੂੰ ਨਾਲ
ਹੁਣ 'ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਰਹਿੰਦਾ।' ਹੁਣ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਫੈਲ ਦੁਕੀ
ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਰਹਿੰਦੀ
ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ,

ਮੂਰਖ ਆਖੇ ਬੋਲੇ ਕਉਣ ?'

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਪੀ ਰੋੜ ਛਣਕਾਵੇ ਅਨਮੋੜ।

ਭਾਵ :—ਬੇ-ਅਰਥ ਗਲ ਕਰਨਾ ਜਾਂ
ਲਭਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੋਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ
ਕਹਿਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ; “ਸਾਈਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਧੇ ਵਿਚ
ਰੋੜ ਖੜਕਦੇ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।”

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ
ਬੁਰਾ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਅਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋ
ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਮ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਗਾਹ ਵਿੱਚ
ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਸਨੇ
ਉਲਟਾ ਉਸਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਅਗੋਰੇ ਪੁਚਾ
ਦਿੱਤਾ। ਕੁਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ, ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਦੇ ਹਥੋਂ
ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਕਮਲੇ ਨੂੰ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ
ਚਾਦਰ ਦੀ ਕੀ ਕਦਰ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ
ਲੋਈ ਵਾਂਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੀ
ਆਖਦੇ ਹਨ : ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜ ਬੀਜੇ ਨਹੀ ਜੰਮੇ...

ਭਾਵ :—ਠੀਕ ਰੁਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੀ
ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ। ਭਾਵ,
ਹਰ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਅਨਿਕ ਕਰਮ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ॥

ਜੇ ਕੀਜੈ ਸੋ ਬੰਧਨੁ ਪੈਰੇ॥

ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜੁ ਬੀਜੈ ਨਹੀ ਜੰਮੈ

ਸਭੁ ਲਾਹਾ ਮੂਲੁ ਗਵਾਇਦਾ।”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ
ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਪ—ਨਥੇ, ਇਹ ਕੀ ਸੁਗਾਤ
ਲੈ ਆਂਦੀ ਆ? ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਵੇਖ।

ਨਥੇ—ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਕੀ ਏ? ਇਕ ਪੈਸਾ। ਅਥੇ
‘ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ’—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ
ਚੀਜ਼ ਸੀ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ
ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ। ਜਾਂ ਕੁੜਮ ਕੁਪੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ
ਗਵਾਂਢ ਕੁਪੱਤਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ
ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਗਵਾਂਢੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ
ਹਾਂ, ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦੀ ਨਿਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ।
‘ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ।’
ਨਿਤ ਦਾ ਵਾਹ ਜੋ ਪੈਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ
ਕਰਦਾ ਅੱਕ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਸੋਦਾ
ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਖਲਾਸੀ ਪਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚਾ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਇਹ
ਕੰਮ ਗਲੇਂ ਤਾਂ ਲੱਥਾ; ‘ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ’
ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਸਹੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੜੀਆਂ, ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ
ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਦਸਣ
ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ ਜੀ, ਚੁਪ ਕਰ ਛਡੋ, ਇਹ
ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੇ। ਬਥੇਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ
ਖਪਾਈ ਦਾ ਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ
ਪੈਂਹਦੀ। ਸੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਹਾ ਏ ਅਥੇ ‘ਕੁੜੀਆਂ,
ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।’
(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਧੋਕਾਂ ਵਧਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ
ਲਗਦਾ।

ਭਾਵ :— ਧੀਆਂ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਵਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਛੋਟੀ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਈ, ਕੀਕਣ ਲਗਦੇ ਵਾਂਗ ਵਧੀ ਏ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ। ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕੂੜੀਆਂ ਤੇ ਧੋਕਾਂ ਵਧਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

(ਲਵ ਸੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਇੱਕ, ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਛਪਾਉ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਧੁ ਸੰਗਤ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਵਿਣੁ ਥਾਉ ਨਾ,
ਪਾਇਨ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।

ਕੂੜ ਇਕ ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਘੜੇ ਵੱਟੇ ਦਾ ਵੇਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਰਜ ਇੱਕ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੁਇ ਅਠਾਈ ਪਵੈ ਫਲਫੋਟਾ।
ਕੂੜਾ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਚ ਨੇ ਸਉ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਵੀ ਪਏ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਝੂਠ ਸੱਚ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਸ— ਠੀਕ ਹੈ : 'ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਚ ਨੇ ਸਉ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ'—ਆਖਰ ਸਚਾਈ ਦੀ ਹੀ ਜਿਤ ਹੋਣੀ ਹੈ।

(ਕਮਲ ਕੁਮਾਰੀ— ਹਚਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ, ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੇ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਆਖਰ

ਬਚਾ ਸੱਚ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ਨਾ ਸੁਬਈ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਚਹੀ ॥

ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਰਾਮ ਕਲੀ)

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲ, ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥

ਅਵਰੀ ਨੇ ਸਮਝਾਵਣਿ ਜਾਇ ॥

ਮੁਠਾ ਆਪ ਮੁਹਾਏ ਸਾਥੈ ॥

ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਥ)

“ਕੂੜ ਰਾਜਾ, ਕੂੜ ਪਰਜਾ, ਕੂੜ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥”

ਭਾਵ :—ਰਾਜਾ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸਨਬੰਧ ਸਭ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕੂੜ ਰਾਜਾ ਕੂੜ ਪਰਜਾ ਕੂੜ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ।

ਕੂੜ ਮੰਡਪ ਕੂੜ ਮਾੜੀ ਕੂੜ ਬੈਸਣ-ਹਾਰੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠਿਆਂ ਦਾ ਜੋਰ ਵੀ ਝੂਠਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ ਸੱਚ ਸਤਾਣੀ ਗਰਬ ਗਰੂਰੀ।

ਕੂੜ ਨਾ ਦਰਗਹ ਮੰਨੀਐ ਸੱਚ ਸੁਹਾਵਾ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ ਬੂਟਾ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪੈਣ ਲਗ ਪੈਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚ ਕਸ਼ੀਭੇ ਦਾ ਬੂਟਾ ਉਗ ਹੀ ਪਿਆ ! ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਅੰਦਰਖਾਨੇ ਘਰ, ਜਾਇਦਾਦ—ਸਭ ਕੁਝ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੁਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁਕਰਦਾ ਫਿਰੇ । ਕੋਈ ਇਕਰਾਰ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲਹਿਣਾ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸੁਥਰੇ ਦਾ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਣਾ ਤਾਂ ਆਖਣਾ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਪਰ ਚਲਦਾ ਹਾਂ : ‘ਕੋਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ’ ॥”

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੋਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੂ ਹਲਵਾਈ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਸਾਰੀ ਨੂੰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਨੇ ਰਾਮੂ ਪਸਾਰੀ ਅਤੇ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਖੂਬ ਜੋੜੀ ਬਣਾਈ ਹੈ । ਇਹ ਵੇਰ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਉਣਗੇ । ਇਕ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੇਟੂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕਿਤੇ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਘੜੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ “ਕੋਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਚੁਣ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਜਿਵੇਂ ਮਕੜੀ ਦੇ ਪਿਆਂ ‘ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ’

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤੋਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਖੁਦਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੀ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣੀ—ਸੱਤ ਹੈ ਤਾਈ ਜੀ ! ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸੋ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤੋਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਪੁਟਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਔਖੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ । ਮਾਮੂਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਫੀਮੀ ਨੂੰ ਕੈ ਕਰਾਉਣੀ, ਜਲਾਬ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਦਸਤ ਮਰੋੜ ਬੰਦ ਕਰਨੇ, ਕਿਸੇ ਸਿਰ ਦੇ ਰੋਗੀ ਦੀ ਦਵਾ ਕਰਨਾ, ਹਕੀਮ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਠੇ ਤੇ ਖਰਬੂਜਾ ਭੀਨ ਕੇ ਖਾ ਲਿਆ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਮਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕੀ ਸਦੀਏ ! ਉਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਈ ਮਰੇ ਕੋਈ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹਾਠ ਜਾਂ ਲਾਭ ਦਾ ਨਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਨਾਓ ਸਿੰਗਾਰ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸੁਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ‘ਕੋਈ ਮਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ’ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੁਪਏ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆਵਾਂ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕਰਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਨਾਵਾਂ, ਉਡਾਵਾਂ ।

(ਸਿਆਣੀ ਮਾਤਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹ ਨਾ ਚਲੀ ਤੇ ਬਾਬਲ (ਬਾਬਾ) ਤਿਹਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਥਕ ਜਾਂ ਅਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ । ਹੁਣ ਥਕ ਗਈ ਏਂ । ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਰੂ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ ਜ਼ਾਦੀ ਏਂ ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਗਲ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਔਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਇਮਾਰਤ ਉਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਲਗ ਗਏ । ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ । ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ, ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਝ

ਗੁਆ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਵਾਬੋ ਬੜੀ ਐਖੀ ਜਾਪਦੀ ਏ । ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਬਰਦੀ ਏ । ਅਗੇ ਧਨ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਰੋੜ੍ਹਦੀ ਸੀ । “ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ +” ਪਰ ਇਵੇਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਵੇਖੋ :—ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਖਸਮ ਨੂੰ ਖਾਇ ਜਮੀਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਸਬੰਧ ਖਿੱਚ ਲੈਣੇ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕੱਢ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਗੋਂ ਹੈ— ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢ ਜੋ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤੇ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ । ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਔਖਾਂ ਨਾ ਫੇਰੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲੈਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਤਾਂ ਬੇਰ ਹੋਇਆ ਸੋ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਉਦੇ ਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹੇ ਕੋਈ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸੁ । ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸੁਧਾਰਕ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਏ ਤੇ ਕਰਤੂਤ ਛੇਕੜ ਦੀ ਵਾਰੀ ਏਹ ।

(ਟੋਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਝਈ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਦਾ ਦਾਣਾ ਰਿਝਦਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਉਬਾਲੋ । ਭਾਵ, ਜੇ ਇਕ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਬੋਈ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼ ।

ਸਹਸ ਫਲਹੁੰ ਇਕ ਵਿਗੜੇ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੋਰਾ ਲੜੇ ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।

ਭਾਵ :—ਬੇ-ਲੋੜਾ ਕੱਕਰ ਪਵੇ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੱਕਰ ਵੀ ਜੰਮਿਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਵੇਲੇ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜਦ ਸੜੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਕੋਰਾ ਲੜੇ, ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦੁਹਾਲੀ ਵਿੱਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਂਦਿਆਂ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਭੂ—ਭਲਾ ਦਸੋ ਖਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਬੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਦੇਂ । 'ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦੁਹਾਲੀ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।'

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਡੀ ਕੋਡੀ ਜੋੜਿਆਂ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ, ਧਨੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ । 'ਕੋਡੀ ਕੋਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।' ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰ ਵਿਖਾਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਡੀ ਨਹੀਂ ਪੱਲੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚੱਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਮੌਜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮ ਰਾਸ ਨਹੀਂ

ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਲਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੋਡੀ ਨਹੀਂ' ਪੱਲੇ ਤੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚਲੇ । ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਘਰ ਟੁਕਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਡੀ ਨਾ ਹੋਇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ ਉਦਾਸ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੂਤ ਬਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਸੌਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਿਨਾਂ ਧਨ ਦੇ ਕਿਹੜਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਕਰੀਏ । 'ਕੋਡੀ ਨ ਹੋਏ ਪਾਸ, ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ ਉਦਾਸ ।' ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਿਸਫਲਤਾ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਡੀ ਲੱਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸੰਭਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੱਥ ਆਵੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ; ਪਰ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਚੁਪੀਤੇ ਹੀ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਰਜਣ ਜਾਏ ਬਜ਼ਾਰ ਮੈ ਡਿਠੇ ਹੋਰ ਹਵਾਲ
ਕੋਡੀ ਲੱਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸਮਾਲ ।

(ਸੰਤ ਸੁਰਜਣ ਦਾਸ)

ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ : ਇੰਜ ਨਹੀਂ, ਇੰਜ ਕਰ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਨੂੰ (ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਨੂੰ) ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਅਸਵਾਰੀ ਹਾਥੀ ਘੋੜਿਆਂ ।

ਪੰਡਤ ਪੈਰ ਪਿਆਦੇ ਪਾਟੇ ਜੋੜਿਆਂ ।

ਕਰਦੇ ਸੁਘੜ ਮਜ਼ੂਰੀ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜਾਏ ਘਰਿ ।

ਵਜੀਦਾ ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਤੇ

ਇੰਜ ਕਰ ।

(ਵਜੀਦ)

ਕੋਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ । ਵੇਖ :

‘ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ ।’

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੋਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ’ ਵਿਚਾਰੀ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੇ, ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਕੀ ਨਹੀਂ ਭਾਂਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਣ ਕਹੇ ਰਾਣੀਏ, ਨੀ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਭੁੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜੇ ਰੱਬ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੁ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਦੇ ਨੇ ? ਇਹ ਵੀ ਸਮਝੋ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦੇ ਨੇ । ਪਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇ ਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਕੋਣ ਆਖੋ, “ਰਾਣੀਏ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ?”

(ਲਵ-ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਨ-ਜਲ ਬੜਾ ਪਰਬਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।’ ਤੁਸਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਏ ਸਨ । ਅੰਨ ਜਲ ਹੀ ਤੋਰ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪੱਗੜ ਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਮੇ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਭਾਰ ਚਾਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਭਾਰ ਨਾ ਚਾਵਣਾ ਸਹਿਲ ਹੈ । “ਕੋਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪਗੜ ਦੇ ।”

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੰਡਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੱਚੀ, ਹਰਬੰਸ !

ਕੰਡਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ, ‘ਕੰਡਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।’ ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ (ਗਰਦਨ) ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਈ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਹਟਾਣ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁੱਖ ਸਹੇੜ ਬੈਠੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ‘ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।’ ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਦਿਲ ਹੋਲਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੀ । ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਉਲਟਾ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਤੋਰਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਭਲੇ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਨੰਬਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੰਮ ਤਾ ਮਾੜੇ ਕਰਨੇ, ਫਿਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ । ‘ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ?’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਉਠਾਕੇ ਹੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਕਿਥੇ ? ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੋ ਵਾਤੜੀ ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਤੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਹਾਗਣ ਦਸਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਪੱਕੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨ ਵੰਜੈ ਸਾਹੁਰੈ ਸਿਖ ਲੋਕ ਸੁਣਾਵੇ ।

ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੋ ਵਾਤੜੀ, ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਜਾਂ ਕੰਧ ਓਹਲੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ ਲੁਕਾ ਜਾਂ ਪੜਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘੱਟਣ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਲੰਮਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਰਮਨ - ਦੀਵਾਰ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਤੇ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਵੀ ਕੰਨ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢੋ, ਉਹ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਤੇ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਰਿਆ ਕਰੋ। ਜ਼ਮਾਨਾ ਬੜਾ ਖਰਾਬ ਏ। ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੱਲ ਲੁਕੀ ਰਹਿ ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਧੀ ਉਤੇ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੇ ਧੀਰੁ।

ਭਾਵ :—ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਦਰਖਤ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੌਤ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਧੀ ਉਤੇ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੇ ਧੀਰੁ।

ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੇ ਖੀਐ ਕਿਚਰੁ ਤਾਈ ਨੀਰੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ, ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੂਜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ, ਬੋਟ ਪੱਟ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ, ਜੋ ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,

ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੈ 'ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਲਾਹਣਾ ਚਾਹੇ, ਪਰ ਲਹੇ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਖਾ ਮਲ ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ (ਮਤਲਬ) ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ। ਵੇਖੋ :—ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢ ਲੈਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਰਖੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ 'ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ।' ਕੰਮ ਕਢਵਾ ਕੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬਤਾ ਤੈਨੂੰ ਸੋਭਦੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਖਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ।

ਭਾਵ :—ਅਜੇਹੀ ਰਹਿਣੀ ਰਹੇ ਕਿ ਖਰਚ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਰਾਮ ਬਾਹਲਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸੁਪੜਾ ਹੈ 'ਕੰਮ ਖਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ।' ਸੰਕੋਚ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ, ਵੇਰੀ ਅਨਾਜ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਨਖੱਟੂ ਪਰ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ ਤਾਂ ਬਸ ਨਾ ਕੰਮ ਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ ਤੇ ਵੇਰੀ ਹੈ ਅਨਾਜ ਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਚੰਗੇ ਚੌਖੇ ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਓਹੋ ਵੇਲਾ ਤੇ ਓਹੋ ਘੜੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ।

ਭਾਵ :—ਭੱਜਾ ਹੋਇਆ ਭਾਂਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟ ਜਾਣੀਐ ਮਨਮੁਖ ਸਚੁ ਰਹੈ ਪਰਛੰਨਾ।
ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੈ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਤੇਰਾ ਵਿਹਲੜਪਣਾ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ' ਇਹ ਤਾਂ ਜੋਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਹੈ, ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਅੱਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, "ਇਹ ਸਾਡੇ ਭਾ ਦੀ ਜ਼ਹਿਮਤ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਈ ਹੈ । ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।"

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਬੋੜਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੰਦੇ ਤੇ ਫਿਕਰ ਬਾਹਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਘੱਟ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕ ਵੱਡਾ ਲੋਕ ਉਦਾਸ ਬੜਾ,
ਆ ਰੋਯਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੜਾ,
ਫਿਕਰਾਂ ਹੈ ਖਾਧਾ ਮਾਸ ਬੜਾ,
ਮਿਹਨਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨਾਸ ਬੜਾ,
ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਬੋੜਾ ਹੈ,
ਇਕ ਮਿੰਟ ਮਿੰਟ ਦਾ ਤੋੜਾ ਹੈ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢਣ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮਤਲਬ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਤਤਾ ਨਿਰੀ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ।

ਭਾਵ :—ਹੁੰਦੇ ਪਏ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਿਝਕੇ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ, "ਇਕ ਤੇ ਕਰੀਮਾ, ਤੂੰ ਵਕਤ ਬੜਾ ਜਾਇਆ ਕਰ ਦੇਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵੇਰ ਸਮਝਾਇਆ ਏ, ਪਈ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ਨਾ ਪਾਇਆ ਕਰ । ਜੇ ਅਸਾਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ ।"

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ,
ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ । ਵੇਖੋ :—ਹੰਸਾਂ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੌਰ ਭੁਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵੀ ਗੁਆ ਬਹਿਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦੇ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾ ਡਿਗ ਪਵੋ । ਕਿਤੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ, ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਸੁੱਤੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਾਂ, ਸਾਹੂਕਾਰ (ਜਾਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ) ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸੁੱਤੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਇਤਥਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਨਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲੁਟ ਲਿਆ ਓਇ ਲੋਕੋ ! ਉਤੋਂ ਕੇਡੇ ਮੋਠਗਣੇ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਮਿਠ-ਜੀਭੇ ਤੇ ਪਿਆਰੇ। ਪਰ ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਫਹੀਏ ਸੁਤੇ ਦਾ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ। ਵੇਖੋ :—‘ਹੁਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ।’

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਜਿਸਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇੰਨੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਪਚਣੀ ਔਖੀ ਸੀ। ਸੋ, ਫਿੱਟ ਗਿਆ। ਤੁਸਾਂ ਵੀ ‘ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ’ ਦੱਬ ਵਾੜਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ।

ਭਾਵ :—ਮੰਦਾ ਪੁਰਸ਼ ਭੈੜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਾ ਜੀ ! ‘ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ।’ ਇਸ ਭੈੜੇ ਨੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਿੱਥੋਂ ਕਰਨਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਦੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ। ਵੇਖੋ :
ਚੁਹੜਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਦੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ।’ ਤੁਸੀਂ ਨੇਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ।

ਭਾਵ :—ਚੋਟ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੇ—ਅਝੀਏ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਆਈ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ‘ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਹੋਈ। ਸੱਲ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ

ਖਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ।

ਭਾਵ :—ਮੌਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੋਣ ਤੇ ਖਰਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਲਫਰੇ ਤੂੰ ਉਡਾਵੇਂ ਤੇ ਭਰਤਾਂ ਮੈਂ ਭਰਾਂ। ਇਹ ਕਿਉਂ ? ‘ਖਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ’ ਦੇ ਸਿਰ। ਬਾਬਾ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨਬੇੜ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਉਹੋ ਚੱਕੀ ਉਹੋ ਹੱਥਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਉਨਤੀ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਬੜੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰੇ, ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਉਹੋ ਰਹੀ। ‘ਖਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਉਹੀ ਚੱਕੀ, ਉਹੋ ਹੱਥਾ’। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ, ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਰਸ਼ਨ — ਸੀਤਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹਦ ਕਰ ਸੁਟੀ ਹੈ।

ਸੀਤਾ—ਕਰਨੀ ਹੀ ਸੀ ਨਾ ਅਪ ‘ਖਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ।’ ਮੇਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜੁ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਹਾਕਮ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੱਬ ਨੇ ਚੋਧਰੀ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਭਾਗ ਲਾਏ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। 'ਖਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮ ਨਾ ਪੁੱਛੇ ਵਾਤੜੀ ਫਿਟ ਸੁਹਾਗਣ ਨਾਰ।

ਭਾਵ :—ਤੀਵੀਂ (ਮਾਤਹਿਤ) ਦਾ ਤਾਂ ਮਾਲਕ ਉਸਦੀ ਵਾਤ ਨਾ ਖੁਛੇ ਤੇ ਉਹ ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਤੀ ਉਸ ਦਾ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹਦੀ। ਇਹ ਕੀ ਸੋਹਾਗ ਹੋਇਆ ? 'ਖਸਮ ਨਾ ਪੁਛੇ ਵਾਤੜੀ, ਫਿਟ ਸੋਹਾਗਣ ਨਾਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਤੇ ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੇ ਇਹ ਕਪੜਾ ਪੰਦਰਾਂ ਰੁਪਏ ਗਜ਼ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨਿੰਦ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਖਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤਿਹਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਵੀ ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਲ ਬਿਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਸਲ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ। 'ਖਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤਿਹਾਈਆਂ।' ਪੈਲੀ ਚੰਗੀ

ਹੈ, ਪਰ ਖਸਮ (ਸਾਈਂ) ਜੋ ਕੋਈ ਵਾਤ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਖਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ। ਵੇਖੋ :—

'ਓਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ।'

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਓਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਖਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ' ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈਣੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ। ਹੋਰ ਚਤਰਾਈਆਂ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਮਾਤਹਿਤ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਆਹੋ ਕਾਕਾ ਜੀ ! "ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ।" ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਔਗਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗਿਣਦੇ ਹੋ, ਜਦ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ, ਰਾਰਿਓਂ ਪਤ ਰੱਖੇ ਕਰਤਾਰ, ਸੂਈ ਹੋ ਕੇ ਸੰਜਰੇ ਬਣ ਜਾਏ ਤਲਵਾਰ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਜਾਤ ਦੀ ਕਿਰਸ, ਜਾਂ ਚਲਾਕੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਸਾਂ ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ ਰਾਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਜੋਟਾਂ ਦੀ ਪੱਤ ਬਚਾਏ। ਡਾਢੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਸੂਈ ਮਿੰਜਰੇ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜ ਕੋਡੀ ਦੀ ਰਾਸ ਪਾਉ, ਕਲ੍ਹ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੋਡੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਣ ਗਏ ਖਟਾਊ, ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ, ਸ਼ੁਕਰ ਕਰੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਉਂ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ।

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਉੱਪਰ ਮਸਖਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲੀ—“ਖਟਾਊ ਨੇ ਖਟ ਆਂਦੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਨੰਗ, ਕੁੰਡਾ ਚਿਉ ਪੋਸਤ ਖਲੇ, ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਪੋਸਤੀ ਦੀ ਖੱਟੀ ਨੇ, ਸਿਆਣੇ ਸੱਚ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

ਖਟਣ ਗਏ ਖਟਾਊ ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ,
ਸੁਕਰ ਕਰੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਓ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ।
(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਧਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਧੇ “ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ।” ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਵਿਹਲਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ, ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ।

ਖਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਗਾਂ ਮੱਝ ਥਣਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦੇਵੇ।

ਮਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਨਾ ਉਤਰਨ ਦੇਵੇ।

ਹਰਿਆਲ—ਜਿਹੜੀ ਭਾੜੇ ਬਿਨਾ ਧਾਰ ਨਾ ਕੱਢਣ ਦੇਵੇ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਸੁਹਣੀ, ਅਸਲੋਂ ਖੁਆਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਉ। ਇਹ ਵੇਖੋ, ਬਈ, ਕੁਝ ਲਾਭ ਵੀ ਹੈ ਜੇ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਈ “ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ।”

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :—ਕੋੜੇ ਬਚਨ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋੜੇ ਬਚਨ ਸਾਰੀ ਚੰਗਿਆਈ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਸਾਂ ਸਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਪਈ “ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਖੱਟੂ (ਮਖੱਟੂ) ਆਵੇ ਲੜਦਾ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਡਰ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਪਰ ਮਖੱਟੂ ਆਕੜਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਟੂ, ਹੱਡ - ਹਰਾਮ, ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ! ਦੂਰ ਹੋ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ। ਜੀ ਅੱਕ ਗਿਆ ਏ। “ਖੱਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਖੱਟੂ ਆਵੇ ਲੜਦਾ।” ਵਿਹਲਾ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਤੂੰ ਆਫਰ ਗਿਆ ਏਂ ਬਹੁਤਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :—ਸਖਣੀ ਚੀਜ਼ ਸੌਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਿਹਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੌਭਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਕਰੇ, ਜੀਉ, ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ, ਖੱਟੇ ਕਮਾਓ। ਲੱਭੇ ਆਓ, ਲੱਭੇ ਜਾਓ। ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ।

ਭਾਵ :—ਖੱਤਰੀ ਸੁਭਾ ਦਾ ਨਰਮ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਹੈ, ਜੱਟ ਖਰ੍ਹਵਾ ਤੇ ਕੱਚਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵਾ, ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਜੱਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ। ਖੱਤਰੀ ਜਿੰਨਾ ਉੱਪਰੋਂ ਭੁਲਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਵਿਚੋਂ ਪੀਡਾ ਤੇ ਸਖਤ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸੌ ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਕਾ ਸੂਰੂ ॥

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜਾਤ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ:—

“ਖਤਰੀ ਸੋ ਜੁ ਕਰਮਾ ਕਾ ਸੂਰੁ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰੁ ॥
ਖੇਤੁ ਪਛਾਣੈ ਬੀਜੈ ਦਾਨੁ ॥
ਸੋ ਖਤੀ ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਖਤਰੀ ਖੰਡ ਵਲੋਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉੱਪਰੋਂ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਿਹੀ ਮਿੱਠੀ ਭੁਰੀ ਹੈ । ਗੱਲਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਦ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਖਤਰੀ ਖੰਡ ਵਲੋਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ਹੈ ਨਿਰਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਲਾਡ ਪੁਚਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਵਧ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣਾ ਅਜਾਈਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ । ਤੁਲਦਾ ਖੁਲਦਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਖੱਟ ਕੇ ਖਾਂਦਾ । ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਲਾਡ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਠੱਗੀ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਪਰਸਪਰ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁੱਛ ਕੁਝ ਨਾ । ਸਭ ਨੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਦੀ ਪੱਤੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਖੁਆ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖੁਆਵਾਂ । ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ । ਫਰਿਆਦ ਕਿਵੇਂ ਖੱਗੀ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰਬੂਜਾ ਖਰਬੂਜੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ।’

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਕਰੀਏ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ ਜੀ, ਹੈਰਾਨਗੀ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਖਰਬੂਜਾ ਖਰਬੂਜੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ । ਜੇਹਾ ਸੰਗ ਸੀ ਤੇਹਾ ਰੰਗ ਉਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰਾ ਰਹੇਲਾ ਜੱਗ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਝਾਫ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਲੰਭ ਹੈ, ਉਹ ਜੱਗ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖਰਾ ਦੁਹੇਲਾ ਜੱਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਝਾਫ, ਜੋਨੇ ਨੂੰ ਰਖ ਆਇੰਦਾ ਹੋਇ ਦੰਝੇ ਖਾਕ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਨੇਕ ਨੀਯਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਰ ਦਾ ਤੇ ਧਨ ਪਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਿਯਤ ਰਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।’ ਪੈਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਦੀ ਰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਬੋਝ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :—ਰਜਵੀਂ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬਾਹਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਹਾਡਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ । ‘ਖਰੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।’ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਮਾਰ ਲਈ ਮੈਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜਮ ਹੀ ਪਾਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟਾ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਧੌਖਾ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਜਨੀ—ਮੈਂ ਕੀ ਪੁੱਛਾਂ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਲਗਾ ਆਇਆ ਏਂ । ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟ ਕੀਤਾ ਏ । ਖਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੋਟਾ, ਉਹਨੂੰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਲ ਤੇ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ । ਵੇਖੋ :—‘ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਏ ਦਾ ਤੇ ਜੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਏ ਦਾ ।’

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਉਪਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ । ਖਲ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ ਕਰ ਛੱਡੇ ਨੇ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ, ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪਰਫੁਲਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਹਾਇਤਾ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ‘ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।’ ਹੋਸਲਾ ਰੱਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਵੇਖੋ :—ਇਲੂ ਦਾ ਨਨਵਈਆ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਤਰਕ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੌੜੀ—ਚਲ ਨੀ ਚਲ, ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਆ ਗਈ ਏਂ ਤੂੰ ਦਾਨਾਈਆਂ ਸਾੜਨ ।

ਦੋੜ ਜਾ ਘਰ ਆਪਣੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ । ਤੇਰੇ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ਕੁੱਝ ਕਹਿਣ ਦਾ ?

(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ ਨੰਦਾ)

ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖਾਲਸਾ । ਵੇਖੋ :—‘ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ ।’

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤ :—ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਭਾਈ । ਜੋ ਦਿਲ ਹਾਰਕੇ ਬੈਠਾ, ਉਹ ਮੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਏ ਹੋ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆਉਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਆਓ ਭਰਾ ਜੀ, ਬਹਿ ਵੀ ਜਾਓ ਨਾ । ਤੁਸੀਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹੋ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜ੍ਹੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਖੇਚਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਉਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰੁਮਾਲ ਵਿਖਾਕੇ ਈ ਇਨਾਮ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ । ‘ਖੜ੍ਹੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ, ਨਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪਛਤਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਨਾਉ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬੈਠੋ, ਤਰੋ, ਖੇਡੋ । ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਈਦਾ ਹੈ, ਨਹਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਝੰਡੀ ਦੇ
ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮੰਜਾ ਕੋਈ ਕਰ ਜਾਵੇ ਤੇ
ਭਰਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰਾ ਘਰ ਖਾ ਪੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ
ਦੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਤਾਹਨੇ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਪੈਕਿਆਂ ਦੇ
ਇੰਦੇ ਹੋ। ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ
ਆਈ। (ਸੰਗ)

ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ, ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦਾ।

ਵੇਖੋ :—ਕਰੋ ਕੋਈ, ਭਰੋ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੋ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੁੱਧਾ ਚੋੜ ਕੀਤਾ ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ
ਬੇਲੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਕੀਹ ਆਇਆ—ਬੱਸ,
ਬਦਨਾਮੀ। ‘ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ
ਦਾ।’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ।

(ਸੰਗ)

ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ, ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ
ਰੋੜ ਗਏ।

ਭਾਵ :—ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ
ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਛਕਣ ਛਕਾਣ
ਵਾਲੇ ਚਗੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਜੂਸ ਮਾੜੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਾਬੀ—‘ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ’
ਜੋੜ ਗਏ, ਸੋ ਰੋੜ ਗਏ। ਖੂਬ ਛਕੋ ਪਿਆਰਿਓ, ਭਰ
ਭਰ ਕੇ ਪਿਆਲੇ, ਪਿਛਲੇ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਆਪੇ
ਨਿਬੇੜ ਲੈਣਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ।

(ਸੰਗ)

ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੰਜਾ
ਮਾਨਣ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੱਚਾ ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ,
ਜੀਉ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋ ਦਲਗੀਰ ਮੀਆਂ।

ਰੱਬ ਕਾਜ ਸਵਾਰਸੀ ਆਪ ਤੇਰੇ,
ਕੋਈ ਤੁਧ ਨਾ ਹੋਵਸੀ ਭੀੜ ਮੀਆਂ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ
ਹਮਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਲਈ ਖਰਚ ਕੁਝ ਨਾ
ਕਰਨਾ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ
ਚਾਹੁਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਂਜ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ
ਮੇਰੇ ਬੜੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੁ
‘ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ ਹਮਾਰਾ’। ਇਹੋ
ਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? (ਸੰਗ)

ਖਾਉ ਸੋ ਕਮਾਉ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇਗਾ,
ਉਹੀ ਕਮਾਈ ਵੀ ਕਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਖਾਣ ਪੀਉਣ
ਤੋਂ ਨਾਂ ਰੋਕੋ; “ਜੋ ਖਾਉ ਸੋਈ ਕਮਾਉ।” (ਸੰਗ)

ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ?

ਭਾਵ :—ਕਮਾਣ ਵਾਲਾ, ਖਾਣ ਵਾਲੇ
ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਹਨ ਦੋਵੇਂ;
ਪਰ ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ? ਇਕ ਤਾਂ ਬਸ ਰੋਟੀਆਂ
ਦਾ ਮਾਰੂ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਪੇਟ
ਪਾਲਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਖਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਜਾਈ (ਮਾਈ)?

ਭਾਵ :—ਪੇਟ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਚੰਗਾ
ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਅਕਸਰ ਹਨੇਰੇ ਸਵੇਰੇ
ਲੁਕ ਛਪ ਕੇ, ਘੀਸੂ ਨੂੰ ਕੁਛੜ ਲਈ, ਇਕ ਆਧ ਫੇਰਾ
ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਾ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। “ਖਾਈ ਭਲੀ
ਕਿ ਮਾਈ” ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦਾ
ਵੀ ਲੋਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ

ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਗੀ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਅੰਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਵਸੀਏ ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਗੀ ਹੋਵੇ । ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਗੀ ਹੋਵੇ” (ਸੰਗ)

ਖਾਈਏ ਤਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀਉ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਹਣਾ ਖਾਣਾ ਖਾਉ, ਮਾੜਾ ਨਾ ਖਾਉ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਿਉ ਤੇ ਨਿਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਘਿਉ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਕਿਦਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਅਖੇ ‘ਖਾਈਏ ਤਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀਉ ਨਾਲ ।’ (ਸੰਗ)

ਖਾਈਏ ਚਾਲ ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।

ਜਾਂ
ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਜਮ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਸਭਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ‘ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ’ । ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਾਰੀ ਹਯਾਤੀ ਸੇਖ ਨਾਲ ਕਟਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਪਹਿਨੀਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।

ਜਾਂ
ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਦਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰਲੀ ਵਰਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ (ਹਿਰਖ ਨਾਲ)—ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਉਹ ਕਰੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਭ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਜਿਸ

ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੋਭਾ ਹੋਵੇ, ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ‘ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਦਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ’ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਚਰਣਨ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਢੀਏ ਮੂੰਹ ਕੱਜ ਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਖਾਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਾਓ ਜੀ ਖਾਓ, ਹੋਰ ਖਾਓ ! ਫਰਕ ਉੱਕਾ ਨਾ ਕਰੋ । ‘ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਢੀਏ ਮੂੰਹ ਕੱਜ ਕੇ’ । ਇਹ ਵੇਲਾ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ)

ਖਾਏ ਤਾਂ ਕੋਹੜਾ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਕਿ ਜੋ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਅੰਖਿਆਈ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਛੱਡੀਏ, ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਯੋਗ ਵਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੇ । ਅਖੇ ‘ਖਾਏ ਤਾਂ ਕੋਹੜਾ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ’ । (ਸੰਗ)

ਖਾਏ ਪੀਢੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਜਾਏ ਦਾ ਪੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਨਕਿਆਂ ਘਰ ਦੋਹਰੇ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦਾਦਕਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਪਾਲੇ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗ਼ਾੜ੍ਹਾ ਨਿਕਲਿਆ । ‘ਖਾਏ ਪੀਢੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਦਾਏ ਦਾ ਪੋਤਾ’ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਸਾਕੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ । (ਸੰਗ)

ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਖਾਣ ਹੈ ਕਿ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਤਨੀ ਲੁਟ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ

ਕੋਈ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦਾ, ਉਹੀ ਉਸਦਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ”

ਕੀਰੀਦਾ ਕੁਲ ਜਹਾਨ।

“ਜੀਹੰਦਾ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ”

ਇਹ ਗਲ ਜਗ ਪ੍ਰਵਾਨ।

(ਲਖਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖਾਣ ਦਾ ਖਵਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁਆਓ, ਤਦੇ ਉਹ ਵੀ ਖੁਆਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਖਾਣ ਦਾ ਖਵਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ’। ਜਿਹੜਾ ਖੁਆਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਪਾਂਚਾ ਕਿਫਤ ਹੋਵੇਗਾ ?

(ਜੀਹਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾੜ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚਿੱਚੜ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਖੂਬ ਖਾਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨੀ—ਇਹ ਦੋਹੜਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਟਕਰਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ। ‘ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾੜ’। ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਵੀ ਸਾੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ)

ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ, ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਜੁੜ ਜਾਣ, ਪਰ ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ਏਨੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ? ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ। ਸਭ ਟੋਟੀਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਬਣਦਾ।

(ਸੰਗ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਕੰਮ ਭਾਜ ਨੂੰ ਭੇਰੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਰਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੇਰੀ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ੌਰ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ ਮਿਸ਼ਰ ਜਾਂਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮਤ ਗਈ ਕਰਦੀ ਤੇ ਕਲ ਗਿਉ ਸੂ ਨਾਂ। ਪਰਸੋਂ ਦਾ ਉਹਨੇ ਇਹੋ ਚਾਅ ਭਰ ਲਿਆ ਏ। ਰੋਈ ਪਕਾਣ ਦਾ ਵੇਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੇਟ ਕੇ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਈ। ਅੱਖੇ ‘ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਰਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੇਰੀ’ ਖਾਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਗਵਾਂ ਪਿੱਟੀ ਪੰਜ ਪੰਜ ਮਣ ਬੀੜ ਲੈਂਦੀ ਏ ਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਸੂਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੂ।

(ਮਿਤਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ ਭੰਨੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਮਨਾਂ ਇੰਨਾਂ ਤਾਂ ਨਿਲੀ ਮੁਸਕਲ ਏ, ‘ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ’ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ ਭੰਨੀਆਂ’ ਦਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੇਗਾ।

(ਸੰ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਂਡਰੀ ਤੇ ਡੰਡੇ (ਮਾਰ) ਖਾਣ ਨੂੰ ਚਿੱਛ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਬਾਹਮਣੀ, ਜੁਝੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗ ਭਰੀ ਤੇ ਧਉਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੰਮਾਂ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੌਜ਼ਕੀ ਤੇ ਦੁਖ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਚੌਜ਼ਕੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਜੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਮਨਾ ਉਥੇ ਕਿਹੜੀ ਫੜੀ ਫੜ ਕੇ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਐਡਾ ਵਡਾ ਹਾਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। ਭਜ ਭਜ ਕੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਰ ਲਥੇ ਆਂ,

ਸਾਮੀ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਮਾਲ ਵੰਡ ਲੈਣ ਲੋਕੀ ।
ਅਖੇ 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗ ਭਰੀ ਤੇ ਧੋਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ
ਜ਼ੁੰਮਾ' । ਓਹੀਓ ਗਲ ਹੋਈ ਨਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ ਦੇ, ਭੋਂਕਣਾ
ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਤੇ
ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ! ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੋਈ,
'ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ' ਦੇ ਤੇ ਭੋਂਕਣਾ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ
ਇਹ ਗਲ ਪੁਗਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ ਇਥੇ । (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਤਲਬ ਕਦਣ ਸਾਰ ਹੀ
ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਭੁਲਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨੀ ਛੋਤੀ ਅਖ ਨਹੀਂ ਫੋਕੀ
ਚਾਹੀਦੀ । 'ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ' ਵਾਲੀ
ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ, ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ
ਅਲੋਕ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ
ਕੀਤੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰਖਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ
ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ ਅਲੋਕ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ ? ਮਿੱਤਰ
ਉਹ, ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ
ਸੰਬਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :— ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ
ਰੱਜੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ।
ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ
ਭਰਮ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ
ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਿਆ
ਤਿਨਾ ਸੂਤਕੁ ਨਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਸੂੰ ਸਾਂ ਬੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮੂਰਖੇ । ਇਹ ਕਿਹੜੇ
ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ? ਅਖੇ "ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ
ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ" । ਜਿੰਨੀ ਵਿਤ ਹੋਵੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਆਕੜ
ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕੀ ਅੰਤ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਮਖਾਣਿਆਂ
(ਇਲਾਚੀਆਂ, ਬਦਾਮਾਂ) ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ
ਵਾਲਾ ਤੇ ਵਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਵਡਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਜੀ ਬਸ, ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਨਾ
ਬਹੁ ਬਹੁਤੇ । ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਹੀਜ
ਪਿਆਜ, ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ । 'ਖਾਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ
ਮਖਾਣਿਆਂ ਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ (ਰਹਿੰਦਾ)
ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੇ (ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ) ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਹਿਮਦ
ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੁੱਟ ਇਤਨੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕੀ
ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਖਾ ਪੀ ਲਿਆ, ਉਹੀ
ਸਾਡਾ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਗਾਨੀ ਦਾ ਇਹ
ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਇਹ ਕਹਾਵਤ
ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ 'ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਨਾਦਰ
ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ' ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖਾਨਾਂ ਦੇ ਖਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਸੋਭਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਗੀਲਾ—ਸੈਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਥਾਂ ਲਭਨਾ ਹਾਂ । ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਓ । ਕੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਡੇ ਹਾਕਮ ਦੀ ਧੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹਾਂ ? 'ਖਾਨਾਂ ਦੇ ਖਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਾਸਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਥੱਲਾਂ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਂਦੇ ਓ ?

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ—ਹੁਣ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨਾ ਏਂ । ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਏ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਖਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੇ ਦੀਪਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਗੁਣ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । 'ਖਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੇ ਦੀਪਾ' । ਸਦਾ ਫੋਕੀਆਂ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ ? ਐਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲੜ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੜ ਜੂ ਹੋਇਆ । ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ । 'ਖਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਐਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਵਹਿ ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ ॥
ਤੋਟਿ ਨਾ ਆਵੇ ਵਧਦੇ ਜਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਵੰਡ ਛਕੋ, ਕਦੀ ਤੋਟਾ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਸੌਂਵੇਂ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਂਦ ਤੇ ਥੋੜਾ ਖਾਣਾ ਸਿਹਤ ਤੇ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਕੀਮ—ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਜੀ, ਸਰੀਰ ਤਕੜਾ ਰਖਣ ਲਈ ਥੋੜੀ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨੀਂਦਰ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਬੰਦਾ 'ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਤੇ ਸੌਂਵੇ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ' । ਤੁਸਾਂ ਪੇਟ ਵਧਾ ਕੇ ਬਿਮਾਰੀ ਹੀ ਸਹੇੜ ਲਈ ਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਲ ਖਾਉ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਨਾਲ ਨਿਭੇ । 'ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ' । ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਿਚ ਘਾਟ ਹੀ ਘਾਟ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਜ਼ਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਪਰ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਦਸੋਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜਾਣੀਏ, ਸਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਜੰਮਿਆ ਏ । 'ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੀਸਾ ਖਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਿਵਾਏ ਰੱਬ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਸ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਂਝਾ—ਬਾਬਾ ! ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਵਲੋਂ ਤੇ ਖੀਸਾ ਖਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਸੁਆਦ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਇਹ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਝਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਧਨ ਦੀ ਮੌਜ ਖੁਸ਼ੀ ਸੁਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂ 'ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲ' ਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲਛੂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਕ ਆ ਜਾਵੇ।

(ਭਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੁਆਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਿਕਰਵਰਤੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੁਆਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ'। ਹੋਈ ਹਮਾਇਤ ਤੇਰੇ ਯਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ। (ਸੰਗ)

ਖੁਛੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਕੇ (ਤੱਕਲ) ਥੋੜੇ ਫਜ਼।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮਰਦ ਆਕੜ ਜਾਂ ਉਦਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਮਿਹਣੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤੇਰਾ ਮਰਦ, ਇੱਕ ਤੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਦਾ, ਉਤੋਂ ਹੋਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾਲ ਨੇ ਆਉਨਾਂ ਦੋ। ਕਾਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇਰਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। 'ਖੁਛੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਕੇ' 'ਨੂੰ ਫਜ਼'। ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਭਾਰ ਝੱਲਾਂ? (ਸੰਗ)

ਖੁਛੇ ਨਿਕਲੇ ਢੱਕ ਮਕੌੜੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਜਾਂ ਜੱਥਾ ਕੰਮ ਭੁਗਤਾ ਕੇ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਕਿਥੇ ਹਨ? ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਵੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤੇ ਵੀ। 'ਖੁਛੇ' ਨਿਕਲੇ ਢੱਕ ਮਕੌੜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ। (ਸੰਗ)

ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸ਼ੁੰਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਰਮ ਸਰਮ ਨਾਲੋਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਡਾ ਸਮਝੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਮਝਾ ਸਮਝਾ ਬਕੇ, ਪਈ ਕੋਈ ਸਰਮ ਕਰ। ਰੱਬ ਦਾ ਭਉ ਕਰ। ਪਰ ਉਹ 'ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸ਼ੁੰਨ' ਦੀ ਅਧੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਦਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। (ਸੰਗ)

ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ। ਵੇਖੋ : ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰੱਖ ਜਾਣੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਇ ਬੁਲਾਰ—ਕਾਲੂ ! ਮਤ ਇਸ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਮਰਾ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਰਕਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲਦਾ ਹੈ। ਕਾਲੂ ! ਤੂੰ ਭੀ ਨਿਗਲ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਨਿਗਲ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਬਿ ਕਾਲੂ ਆਖਿਆ :—

'ਜੀ ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ'।

(ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ)

ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ, ਬੜਾ ਵਿਕਾਰ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ (ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਦਾ ਉੱਚੇ ਸਾਹਵੇਂ ਬੋਲਣ) ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਖ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਵਿਚ ਅਧਿਕਾਰ।

ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ ਬੜਾ ਵਿਕਾਰ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ।

ਭਾਵ :— ਖਾਰਾ ਪਾਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਮਰਾਬ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ 'ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ'। ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝੇਂਗਾ, ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਰਹੇਗਾ ਤੂੰ। (ਸੰਗ)

ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈ ਚਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਉਂ ਨਹੀਂ । ਬਟ ਕੁ ਅੱਖ ਲਾਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ । ਨਾਲੇ ਕੋਈ ਕੀਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਏ, ਅਗਲੇ ਪਲ ਕੀਹ ਵਾਪਰਨੀ ਏਂ । (ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ—ਨਵਤੇਜ)

ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਨੂੰ । ਜਾਂ ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਲੇ ਘਟ ਹੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀਹ ਆਮਦਨੀ ਹੈ ਜੀ ਐਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਹੀ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । ਜੋ ਕੁਝ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਭੱਜ ਟੁਟ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਏਨਾ ਵਿਗਾੜ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਕਾ ਹੀ ਸੌਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਮਾਸ ਦੀ ਬੋਟੀ ਲੱਥੀ ਹੁਣ ਕਿਥੋਂ ਮੁੜਦੀ ਹੈ ? ਦੜ ਵੱਟ ਕੇ ਪੀ ਜਾਉ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ । 'ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਵਹਿੜਕਾ ਖਸੀ ਕਰ ਲਓ ।

ਭਾਵ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਬਿਪਤਾ ਪਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਆਂ ਜੀ, ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਹੋਰ ਵਖਤ ਉਸਨੂੰ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਤਾਂ 'ਖੂਹ ਪਏ ਵਹਿੜਕੇ ਨੂੰ ਖਸੀ ਕਰਨ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਪੁਟਦੇ ਨੂੰ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖੋਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਿਆ, ਉਸ ਲਈ ਆਪ ਵੀ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ਸੀ । ਪਰੋ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਹੋਠੀ ਕਰਵਾਈ । ਅਜ ਉਹਦੀ ਪਤ ਗਲੀ ਗਲੀ ਰੁਲ ਰਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਵਿਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਤਾਂ ਘਟ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਜਾਂ ਘਾਟਾ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ ਵਣਜ ਕੀਤਾ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧਾ' ਨਫੇ ਵੇਲੇ ਹੋਰ, ਘਾਟੇ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਸੁਕੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਵੀ ਕਦੀ ਸੁਕੀ ਨਿਕਲਦੀ' ਹੈ ਜੀ ? ਡਾਵਿਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜੁਲਮ ਫੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਪੀ ਤੋਂ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ । 'ਖੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੂਨ ਨਾਲ ਖੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਧੱਕੇ ਦਾ ਉੱਤਰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਨਿਆ, ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ 'ਖੂਨ ਨਾਲ ਖੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ'। ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇ ਦਿਓ। ਫਿਰ ਵੇਖੋ, ਕਿਵੇਂ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਵੀ ਮਨ ਮੋਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ, ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪਾਸ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਆਪਣੇ ਹੋਣ, ਓਹੀ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਦਸ ਫ਼ੀ ਸਦੀ ਟਪਰੀ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਰ ਚੁਕਾ ਹੈਂ ਜੁ 'ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇ'। (ਸੰਗ)

ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ। ਜਾਂ ਖੇਤੀ ਸਿਰ ਸੇਤੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੰਮ ਆਪ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਰਾਮ ਦੇ ਕਾਕਾ। ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ। ਮੈਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਹੱਠੀ ਤੇ ਆਪ ਬੈਠਿਆ ਕਰ। 'ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ' ਹੁੰਦੀ ਦੇ ਕਾਕਾ, ਨੌਕਰਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਇਤਥਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ। (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖੇਤੀ ਜੱਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜੱਟ ਵਰਗੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਨੱਟ ਵਰਗੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖੇਤੀ ਜੱਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ'। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਸੰਗ)

ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ, ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਉਜੜਦੇ ਰਹਿਣ, ਗਾਹ ਪਾਣ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵ, ਜੋ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹਿਣ, ਜਾਂ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਜਾੜਨ, ਉਹ ਕਦੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧਿਗੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਜੀਵਿਆ
ਜੇ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਵੇਚਹਿ ਨਾਉ ॥
ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ
ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ)

ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ, ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ।

ਭਾਵ :— ਢੀਮਾਂ ਵਿਚ ਬੀਂ ਸੁੱਟਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ, ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਦੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੌਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੰਬ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। 'ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ'। ਯਤਨ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਲ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇ? (ਸੰਗ)

ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ, ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇਕਰ ਵਾੜ ਹੀ ਖੇਤ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ
ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ
ਕਿਆ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ। ਵੇਖੋ :
ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗਭਰੀ ਤੇ ਧੋਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੁੰਮਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਾਭ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ, ਪਰ ਔਖ ਜਾਂ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਸ਼ੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ' ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਰਦੇ ਰਹੇ, ਹੁਣ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚੌਧਰੀ ਬਣ ਬੈਠੇ। (ਸੰ)

ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਧੇ 'ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ'। ਪਿਛੋਂ ਕਚੀਚੀਆਂ ਵੱਟਣ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰ ਮਰਨਾ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ।

ਭਾਵ :— ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਤਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਝਗੜਾਲੂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੇਵਾ ਸੁਰਤਿ ਰਹਸਿ ਗੁਣ ਗਾਵਾ
ਰੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਬੀਚਾਰਾ॥
'ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ'
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿਗੁਰ ਕਰਤਾਰਾ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਭਾਵ :— ਖਿਹੜਾ ਸ਼ਰੀਕ ਮਨ ਦਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੈਨਾਪਤੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਉਹ ਸਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਾਪ ਰਖਦਾ ਏ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਾਅ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਏ। (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੋਟਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਖੋਟਾ ਪੈਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੀ ਉਲਾਦ ਤੇ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਸਣ ਬਈ ਲੁੱਚਾ ਏ, ਵਿਹਲੜ ਏ, ਸ਼ਰਮਸਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਦ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਲੋਕੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਡਾਂਗ ਵਰਸਾਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਸੱਚ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਪੈਸਾ ਖੋਟੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਕੰਮ ਹੀ ਆਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾਂ ਬਾਜ਼ੀ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੀ ਖਲਕਤ ਵਿਚ ਆਕੇ
ਮਨੁਖਤਾ ਦਾ ਚੋਲਾ ਪਾਕੇ
ਹਰ ਥਾਂ ਦੇਖੀ ਧੋਖੇ ਬਾਜ਼ੀ
ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾਂ ਬਾਜ਼ੀ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਲਟੇ ਲਛਣ ਦਰਸਾਏ ਹਨ, ਜਦ ਖੋਟੀ ਚਾਜ਼ ਨੂੰ ਖਰੀ ਕਰ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਰੀ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ॥
ਅਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਦੀਬਾਣਿ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਬਦਰਾ ਮਾਲ ਕਾ
ਭੀਤਰਿ ਧਰਿਆ ਆਣਿ॥
ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ
ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਦੀਬਾਣਿ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀਅਤ ਰਾਸ ਤੇ ਖੀਸਾ ਪੁਰ, ਪਰ ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਰਖ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। 'ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਟੇ ਵਣਜਿ ਵਣਜਿਐ ਮਨ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੋਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੇ ਵਣਜਿ ਵਣਜਿਐ

ਮਨੁ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ॥

ਫਾਹੀ ਫਾਥੇ ਮਿਰਗ ਜਿਉ

ਦੁਖੁ ਘਣੇ ਨਿਤ ਰੋਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਉਂ ਮੁਕਣਾ, ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਉਂ ਛੁਟਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਹੀਲ ਹੁਜਤ ਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਜਿਹੀ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹਾਂ: 'ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਉਂ ਮੁਕਣਾ ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਉਂ ਛੁਟਣਾ' ਤਾਂ ਖੋਤਾ ਵੀ ਕੁਝ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਲਤ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਚੌਕ ਮਾਰੇ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ)

ਖੋਤੀ ਥਾਣਿਉਂ (ਤਸੀਲੋਂ) ਹੋ ਆਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਕੜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੀ ਖੋਤੀ ਇਕ ਵਾਰ ਥਾਣਿਉਂ ਹੋ ਆਵੇ, ਉਹ ਦੂਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਪਛੀੜੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੀ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਕਰਨੀ ਏ, ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੁਲ ਹੀ ਲੈਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟੀਆਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਲੈਣੀ; ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲਓ ਜਿਥੇ ਬੇਲਿਹਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਗਲ ਤੇ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਉਂ ਤੂੜੀ ਲੈਣੀ ਹੋਈ। 'ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਏ'। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਉਕਾ ਹੀ ਰੋਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। (ਸੰ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨਾ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਨਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ, ਬਲੀਏ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨ ਗਈ'—ਅਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਲ ਸਾਡਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਪਿੰਡੀ ਕਿਹੜੀ ਕਾਬਲ ਹੈ।

(ਮਣਕੇ—ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੋਠੀ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਦਾ ਕਸੂਰ ਬਪਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਲੋਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ' ਹੀ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮਾਹ-ਮਾਹ ਬੇਕਸੂਰ ਦੇ ਸਿਰ ਕਸੂਰ ਥਪਦੇ ਹੋ !

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਟ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਗਰੀਬ, ਦਿਖਾਵਾ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ, ਇਹ ਕੀ ਬਣਾਇਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਟ' । ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਢਠੀ ਵੇਰ ਥਾਂ ਵਿਚ ਏਨੇ ਵਧੀਆ ਗਲੀਚੇ ਕੀ ਵਿਛਾਉਣੇ ਸਨ ?

(ਸੰ)

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ ਦੀ ਮੈਂ ਪਰਖ ਸਿਖਾਵਾਂ ।

ਮੂਰਖ ਖੋਹ ਰੁਲਾਈਉਂ, ਸਾਂਭੀ ਦਾਨਾਵਾਂ ।

(ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ (ਘਿਉ) ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ (ਮਰੜਦੇ) ਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ, ਪਰ ਉਹ ਉਲਟਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ—ਛੱਡੋ ਪਰੇ ਚੋਧਰੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਢਣਾ ਪਾਉਣਾ ਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ (ਇਕ ਪਾਸੇ) 'ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ ਜੇ' ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਿਰਾ 'ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਵੀ—ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ,

ਵੇ ਗਜਿਆ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ।

ਖੰਡਾ ਵਢੇ ਸਿਰ ਖਸਮ ਦਾ,

ਘੋੜਾ ਦਏ ਪਿਠ ਵਿਚ ਹਾਰ ।

ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਿੱਥੇ ਵੇਖੇ ਵਰ ਸੋਹਣਾ,

ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਹੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ' । ਗਲ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ ਪਰ ਭਾਂਬੜ ਮਚ ਹੀ ਗਿਆ ।

(ਸੰ)

ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਨਿਖੁਟ (ਖਾਲੀ ਹੋ) ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਮਾਈ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਉਪਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਕੋਈ ਨਿਆਣਾ ਏ... ਖਟੇ ਨਾ ਕਮਾਏ । ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ

ਗਉ ਪੁੰਨ ਦੀ, ਦੰਦ, ਕੌਣ ਗਿਣੇ ?

ਭਾਵ :— ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਪਰ 'ਗਉ ਪੁੰਨ ਦੀ ਦੰਦ ਕੌਣ ਗਿਣੇ' ਮੈਂ ਕੋਈ ਧੰਸੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਖਰਚੇ ਜੋ ਪੜਤਾਲ ਪਿਆ ਕਰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡਾ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁਖੀ ਹੋਕੇ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਦਸਾਂ 'ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡਾ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ' ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਚਮੜੇ ਲਿਆਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਵੇਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲੀ ਮੁੜ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਫਸੋਸ ਨਾ ਕਰੋ। 'ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ'। ਹੁਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ (ਵਿਚਾਰੇ) ਰੋਜ਼ੜੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌਂ ਤੇ ਵੀਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਉਂ ਦਸੇ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਹੀ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਤਦ ਹਾਸ-ਹਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਹਾਂ ਇੱਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਕੰਮ ਮੁਕ ਚੁਕਾ ਹੈ। 'ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ ਰੋਜ਼ੜੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌਂ ਤੇ ਵੀਹ' ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ ?

ਭਾਵ :— ਗਹਿਣੇ ਰਖਕੇ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਕੁੜਮਾਈ ਕਰਨੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਾਹਦਾ ਵਿਆਹ ਹੈ ? ਦੁਆਠੀ ਕਰਕੇ ਵਹੁਟੀ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾਂ ਬਾਜਿਓ ਪਰਿਉ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਲੜ ਮਰਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਤੁਦਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾਂ ਬਾਜਿਓ
ਪਰਿਉ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ॥
ਖੇਤੁ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾ
ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਗ ਮਾਰੂ)

ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀਏ ਤੇ ਉਹ ਮਮੂਲੀ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਟਾਲ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ੁਮਿਆ, ਇਹ ਕੀ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਘਤਿਓ ਈ ? ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਛੱਡੋ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਥੇ 'ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਹੀ ਤੁਰੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ 'ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ' ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ । ਨਾ ਇਧਰ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾ ਉਧਰ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਬਈ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਬਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿ ਗਾਂਧੀ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :— ਖੱਤੇ ਉਪਰ ਚੰਦਨ ਲਦ ਦਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਜੇ ਕੋਈ ਉਤਮ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਪਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤਨਮਣੀ ਗਲ ਬਾਂਦਹੈ ਜਉਹਰੀ ਨ ਕਾਜ ।

ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿ ਗਾਂਧੀ ਰਾਜ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਦੋਂ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਲਾਲਚੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਭੀ ਡਾਢੀ ਸਿਆਣਪ ਕੀਤੀ । 'ਗਦੋਂ' ਨੂੰ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ਕਰ ਬਠਾਇਆ । ਇਕ ਭੁਖੇ, ਕਮੀਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਿਜੋਰੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ । ਉਹਨੇ ਧਨ ਲੈ ਕੇ ਨਠਣਾਂ ਹੀ ਸੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ । ਵੇਖੋ : ਦਰਿਆਉਂ ਪਾਣੀ ਬਖਸ਼ਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਦਾਨ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਗਿਆ ? ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ' । ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਮਾਰੀਆਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਦੋਂ (ਗਧੇ) ਦੀ ਗੂਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦੀ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਤੁਸਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਡਰ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਗਦੋਂ ਦੀ ਗੂਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ' । ਨਿਕੇ ਸਿਰੇ ਅੜੇਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਥੇ ਦਾ ਕਿਥੇ ਪੁਚਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਪਰ ਮੂਰਖ ਵਿਹਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਤੇਰਾ ਇਹ ਕਿਆ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ' । ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਵੇਲੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤੂੰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਪਾਗਲ ਨਿਕਲਿਆ । ਮੱਚ ਹੈ 'ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ' । ਐਵੇਂ ਲਾਹਿਆ ਪਛਤਾਵਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ ਵਾਂਗ ਨੱਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗਣਾ, ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਖੰਡ ਤੇ ਇਵੇਂ ਨਠ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ' ।

(ਸੰ)

ਗੱਧੇ ਦੇ ਗਲ ਜੋਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇ-ਕਦਰੇ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਦੇ ਹੱਥ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਫੜਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿੰਦੇ ਲੋਕ ਅਵਾਣ
ਕਿਸੇ ਹਥ ਜਵਾਹਰ ਆਇਆ ।
ਜੋਹਰ ਦੀ ਕਿਆ ਕੀਮਤ ਜਾਣੇ,
ਗਧੇ ਦੇ ਗਲ ਪਾਇਆ ।

(ਹਾਸਮ)

ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।

ਜਾਂ ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ, ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਜੋਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਔਖਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਭਲੇਮਾਣਸ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਏ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘਾ, ਬਹੁਤੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ । ਬਸ ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਖੋੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਨਾ ਕਰੋ । ਬੜਾ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ । 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ, ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ' । ਇਸ ਲਈ ਉਸਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛਡ ਦਿਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਨੂੰ ਵਡਮੁਲੀ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਭੁਲ ਹੈ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ' ਕੀ ਆਖ ? ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ

ਨਰਮੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ । ਫਿਰ ਵੇਖਦੇ, ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੰਨਦਾ । (ਸ਼ੀ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਬਾਪ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਜ਼ ਪੈਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਦੇਂ ਵਧ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜਾ—ਸੈਨੂੰ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨੇ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਪ' ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਨਾ ?

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗ਼ਮੀ ਗਈ ਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਈ ਗ਼ਮੀ ਤੇ ਆਈ ਸ਼ਾਦੀ
ਪੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ।
ਆਜ਼ਾ ਤੇ ਮਸਕੀਨਾਂ ਤਾਈਂ
ਵੰਡਿਆ ਉਸ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ।

(ਕਿੱਸਾ ਬਹਿਰਾਮ ਸ਼ਾਹ—ਇਮਾਮ ਬਖ਼ਸ਼)

ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਮੰਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਚੰਦਨ ਲੇਪੁ ਉਤਾਰੈ ਧੋਇ ॥
ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਖਰਾ ਰੁਪਈਆ ਵੀ ਬਾਰਾਂ ਆਨੇ ਦਾ । ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੱਚੇ ਕੁੰਦਨ ਵਿਚ ਸੌ ਸੌ ਨੁਕਸ ।

ਭਾਵ :—ਗ਼ਰੀਬ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਧਨੀ ਔਗਣਹਾਰਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਹਰ ਗਲ ਵਿਚ ਧਨ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੁਛ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੁਚੇ ਕੁੰਦਨ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਸੋ ਨੁਕਸ' ਕਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਧਨੀ ਔਗਣਾਂ ਭਰੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਰਬ ਰਾਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਸਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਆਖਰ ਸਾਡਾ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਰੱਬ ਰਾਖਾ ਹੈ'।

(ਬਾਲ ਸੁਨੇਹਾ—ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਨਿਰਲੀ ਬਦ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਤਕੜੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀ ਚਲ ਵਧੀਕੀਆਂ, ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਯਾਦ ਰਖੀਂ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਬੇ-ਲੋੜੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਅਜਾਈਂ ਜਾਂਦੀ ਦਿਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ' ਵਾਂਗ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜੋਰੂ (ਤੀਮੀ) ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ

ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ ਵਡਾ ਪਾਪ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ' ਦੀ ਜੋਰੂ, ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ। ਜਿਸਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਗੇ ਓਹੀ ਨਿਤਾਣੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਰਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖੀਏ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਉਪਰ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ'। ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸਾਂ, ਉਤੋਂ ਡਾਕੇ ਆਣ ਪਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਨਿਮਰਤਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।

ਖੰਨਾ ਸਗਲ ਰੇਨੁ ਛਾਰੀ।

ਇਸ ਅਗੈਂ ਕੋ ਨਾ ਟਿਕੈ ਵਿਕਾਰੀ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਵਡਾਈ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ, 'ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ'। ਨਾ ਆਏ ਦਾ ਹਿਰਖ, ਨਾ ਗਏ ਦਾ ਸੋਗ। ਬੰਦਾ ਦਿਨ ਬੜੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਕਟਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਇਆ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, 'ਚਲ ਛੱਡ ਬੇਬੇ, ਨਹੀਂ ਸੁ ਸਲਾਹ ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੀਰ ਖੁਆਨੀ ਏਂ'। ਉਹ ਜਾਣੇ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ'।

(ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਹੀ ਅੰਨ ਏ । ਜਾਂ
ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੁਕੜ ਕੜੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ
ਨੂੰ ਖੰਡ ਦਾ ਕੜਾਹ ਹੀ ਚੰਗਾ ਏ, ਨਾ ਲੰਘੂ
ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੇ ਘੁਟ ਨਾਲ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਹਾਸ-ਰਾਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ
ਹਨ, ਜਦ ਚੰਗੀ ਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼
ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਦਸਿਆ
ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁਮਾ—ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਏ ।
'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਈ ਅੰਨ ਏ' ।
(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪੁੰਨ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਇਆਂ
ਜਾਂ ਭਲੇ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਤਾਣਾ ਪੁਰਸ਼ ਯਤਨ
ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੋੜ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਿਹਨਤ
ਕਰਨੀ ਪਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਮੋਟਰਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚੋਂ
ਖੋਟੀ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਵੀ ਆ ਰਲੇ । ਪਰ
'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ' । ਸਾਡੇ ਵਪਾਰ
ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੋਟਰਾਂ ਉਤੇ ਟੈਕਸ ਦੂਣੇ
ਕਰ ਦਿਤੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ
ਸਵਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੇ
ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਵਾਰ ਸੱਚਾ ਬਣ ਬੈਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਬਣ
ਬਣ ਬਹੁ, ਸਮਾਂ ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਗਲ
ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ ਸਵਾਣੀ' । ਪਰ
ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਅਜੇ ਭੁਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਕਢ
ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਵੇਰ ਮੂੰਹੋਂ ਕਢੀ
ਹੋਈ ਗੱਲ ਫਿਰ ਛਪਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਬਾਊ ਜੀ !
ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ । 'ਗਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ
ਕਢ ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ ।' ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ
ਤਾਂ ਕਸਮ ਅਲਾ ਪਾਕ ਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਜਿਹੀ
ਤੁਹਾਡੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇਹੀ ਮੇਰੀ ।'

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਪੈਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸੇਵਾਰੀ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈ
ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗਲ
ਗਲਾਵਾਂ ਤੇ ਪੈ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਬਿਨਾ ਵੀ
ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲ ਤੇ ਹੈ ਝਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ
ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੇ-
ਸਮਝੀ ਕਰਕੇ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦਿਸੇ ਪਰ,
ਸੂਝ ਹੋਣ ਤੇ ਠੀਕ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗ
ਪਵੇ ਤੇ ਵਧੀਆ ਦਿਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਲੂਣ ਆਪਣੀ
ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆ ਕੇ
ਫੇੜਿਆ : "ਜਲੂਣ ਰੱਬ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲ ਬੜੀ
ਔਖੀ ਹੈ ।"

ਬੋਲੇ : "ਗਲ ਤੇ ਹੈ ਝੱਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ
ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ ।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ । ਵੇਖੋ :
ਦੂਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਣਾਉਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵੱਡਾ
ਬਣਾਉਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਐਵੇਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ । ਗਲ
ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ ਉਹਦੀ ਆਦਤ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਬ ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ' ਤੇ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਗੱਲ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ ? ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ : 'ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ,
ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ ।
ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ,
ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਓਂ ਧੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ, ਲਾਡ ਜਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਘਰ ਬਿਠਾਇਆ ਕਰ, ਘਰੋਂ ਘਰ ਫਿਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ 'ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਓਂ ਧੀ ਗਈ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣਾ ਈ ਪੈਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ? ਇਤਨੇ ਬੇਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋ ? ਵੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨੌਕਰੀ ਹੈ ?

“ਕੀ ਦਸਾਂ ਡਾਕਟਰ ਜੀ ! ਇਹ ਸਿਟਫ ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਜੇ ।”

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ 'ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ । (ਸੰ)

ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਲੂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘਾਹ ।
ਜਾਂ ਗਲ ਵਿਚ ਪਲੂ ਦਸਤ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਘੱਤ ਪੱਲਾ ਮੂੰਹ ਘਾਹ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਲਗ ਕੇ ਪੀਰ ਮਨਾਈਏ ਨੀ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ ਗਲ ਨਾਲ, ਨਕ ਵਢਾਂ ਵਲ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਹੋਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗਲਾਧੜੀ । ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਗਲਾਧੜ ਤੇ ਟਕੇ ਦਾ ਮਣ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਗਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਗੰਭੀਰ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਗਲਾਧੜੀ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ, ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ। ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦਾ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਹੀ ਅਪਣਾ ਕੰਮ ਕਦ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ ਕਲ ਤਾਂ 'ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ', ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਸਤ ਅਠ ਜਣੇ ਹਾਂ। ਰਲ ਕੇ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸੂਤ ਬੈਠੇਗਾ। 'ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀਆ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ।

ਭਾਵ :— ਗਲੀਂ ਕਈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਚਰਨ-ਨਿਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੋਟੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀਆਂ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ॥
ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥
ਰੀਸਾ ਕਾਰਹ ਤਿਨਾੜੀਆ ਜੋ ਸੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਧਨ (ਜਾਂ ਉਦਮ) ਨਾਲ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕਦੀਂ ਕੋਠੇ ਨਹੀਂ ਉਸਰੇ। 'ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ'।

ਉਦਮ ਨਾਲ ਧਨ ਖਟੇ, ਫਿਰ ਬਾਦਸਾਹੀਆਂ ਲੁਟੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀਂ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਈਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ ॥

ਏਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਕਰਿ ਸਮਸਰਿ ਜਾਣੇ

ਜੋਗੀ ਕਹੀਐ ਸੋਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀ ਮੈਂ ਵੱਡੀ, ਕਰਤੂਤਾਂ ਵੱਡੀ ਜਠਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਵਧ ਵਧ ਬਹੁ ਪਰ ਜਿਸੇਵਾਰੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀ ਮੈਂ ਵੱਡੀ, ਕਰਤੂਤਾਂ ਵੱਡੀ ਜਠਾਣੀ'। ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਕਰਨ, ਵਿਹਲੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੂੰ ਬਹਿ ਕੇ ਪਾੜ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਹੀ ਵਧ ਕੇ ਵੱਡੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਥੋੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਫੜੋ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ' ਗਲ ਵਧ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਧੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਨ ਗੋਲੇ,
ਭਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਚਾਰਣ ਜੋਲੇ ?

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਜੋ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਓਹੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਫਾ ਆਪ ਖਟੀਏ, ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਹੀ ਨਾ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਜਾਣ ਸਭ ਕੁਝ। 'ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਨ ਗੋਲੇ, ਭਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ, ਜੇ ਚਾਰਣ ਜੋਲੇ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਾਈਂ ਮਾਨਕ ਨਿਗਲਿਆ ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਗਾਈਂ ਮਾਨਕ ਨਿਗਲ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਪੇਟ ਪੜ ਕੇ ਕੋਈ ਮੌਤੀ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਚੰਗਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਭੈੜ ਵੀ ਕਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਉਸਦੇ ਭੈੜ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮਾਂ ਹੋਵੇ ਜਾਟਨੀ ਕਿਉਂ ਪੁਤ ਪਤਾਰੇ ।

ਗਾਈਂ ਮਾਨਕ ਨਿਗਲਿਆ, ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਬਿਨਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦੇ, ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਕੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹੱਟੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ । ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਘੰਟੇ ਦੇ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਅਰਾਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ ।

ਸ਼ਾਹ—ਪੰਡਤ ਜੀ 'ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਵੇਲਾ ਹੈ' ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਆ ਜਾਵੇ । ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਖਾਈਏ ਕਿਥੋਂ ? (ਸੰ)

ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ । ਵੇਖੋ :— ਇਛਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਜਾਣੇ ਵਾਧੂ ਗਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਬੁਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੇ, ਪਰ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਸ਼ਾਹ ਹੁਰਾਂ ਇੱਕੋ ਠੁਕ ਦੀ ਕਰਕੇ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੈ, 'ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ' ।

(ਸੰਗ)

ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਕਤ ਖੁੰਝ ਜਾਣ ਤੇ ਪਛਤਾਉਣ

ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਹੱਛਾ, ਹੁਣ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਘੜੀ ਡਿਠਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਭੀ ਨਾਲ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਰੋ ਕਿ 'ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ' । ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਾਉ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਭਲਾ ਹੋਵੇ ।

(ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਗਿਆ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜੇ ਗਲੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰੇ ਲਾਭ ਲਈ ਪਰ ਉਲਟਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ । ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਬਚਦਾ ਵਧੀਕ ਦੁਖ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਏ ਸਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜੇ ਗਲੇ ਪਏ' । ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਪਈ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੈ, ਕੁਝ ਮਦਦ ਕਰੋ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲਾ ਲਹਿਣਾ ਆਣ ਮੰਗਿਆ । (ਸੰ)

ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੇ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੇ ਪਾਸੋਂ ਰਕਮ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਹੋਰਾਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾਈ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਤੁਸਾਂ ਤਕਲੇ ਕਢਣੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਆਖਣਾ ਏ, 'ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਹੀ ਲੈ ਦੇਵੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਕੀਤੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਾਂਗਾ ।' ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੇ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ' ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਤੇ ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਕੁੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਕੁੰਭੁ ਨ ਹੋਇ ॥
ਗਿਆਨ ਯਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ
ਹੋਇ ॥” (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਗਿਝੀ ਗਿਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਿਤ ਦਾ ਗਿਝਾ
ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨ ਮੁੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੋ
ਭਾਬੋ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਜੇ । ਅਖੇ ‘ਗਿਝੀ
ਗਿਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ’ । (ਸੰਗ)

ਗਿਣਵੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ
ਸ਼ੋਰਬਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੈ ।
ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਕੀ ਪਾਵਾਂ ? ‘ਗਿਣਵੀਆਂ
ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ ਸ਼ੋਰਬਾ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ)

ਗਿਦੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ, ਆਖੈ ਬੂ
ਕਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੋ,
ਉਹ ਮਿਲ ਤਾਂ ਸਕੇ ਨਾ, ਪਰ ਦੋਸ਼ ਚੀਜ਼
ਦੇ ਸਿਰ ਬਪਣਾ, ਕਿ ਹੈ ਹੀ ਮੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗਿਦੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ ਆਖੈ ਬੂ ਕਉੜੀ ।
ਨਚਣ ਨਚ ਨ ਜਾਣਈ ਆਖੈ ਭੁਇ ਸੋੜੀ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਿਦੜਾਂ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਯਾਰ
ਪਹਾੜੀਂ ਹਗਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ
ਪਾਸੋਂ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ
ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਬੜੇ
ਨਖਰੇ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,

ਲਾਲਾ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਲੋੜ ਦੇ । ਨਿਗੂਣੀ ਜਿਹੀ ਮੰਗ ਸੀ
ਸਾਡੀ । ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਅਖੇ
‘ਗਿਦੜਾਂ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਆਖਿਆ ਯਾਰ
ਪਹਾੜੀ ਹਗਦੇ ਨੇ’ । ਬੜਾ ਰੁਖਾ ਤੇ ਨਖਰੇ ਭਰਿਆ
ਉਤਰ ਦੇ ਘਲਿਆ ਜੇ । (ਸੰਗ)

ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਦੇ ਹਰਖੁ
ਕਦੇ ਸੋਗੁ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ
ਕਦੇ ਗ਼ਮੀ ਹੈ ਕਦੇ ਖੁਸ਼ੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੁ ਬੁਝੁ ਦੇਹੀ ਵਿਆਪੈ ਹੋਗੁ ॥
ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਹੇ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਡਾਣ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਤੇ ਦਾਨ ਦਾ ਵੀ ਫਲ
ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਦਾਨ ਭਾਵੇਂ
ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਫਲ ਕਈ ਗੁਣਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,
‘ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਡਾਣ’ । (ਸੰਗ)

ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ ਪਾਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ
ਲਮਕਾਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ‘ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ
ਪਾਈਦਾ । ਵਿਚੋਂ ਬਗੜਾ ਨਿਬੇੜਨ ਦਾ ਰਾਹ ਕਢੋ ।
(ਸੰਗ)

ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਣ ਦੀ
ਅਜ਼ਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਖਰਾਬੀ ਹੋ
ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਜ਼ੂਰ, ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ
ਚਾਹੀਏ । ‘ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਣ ਦੀ ਅਜ਼ਾਬੀ’ ।
ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੀਖ ਤੇ ਅੜਬੀ ਰਖਦੀ ਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗੁਆਢਣ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ,
ਚੱਜ ਤਾਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਪਾਸੋਂ ਖਰਬੂਜ਼ਾ
ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਮਤ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ
ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ‘ਗੁਆਢਣ ਦਾ
ਰੂਪ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਪਰ ਚਜ਼ ਤਾਂ ਆ ਹੀ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ’। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆਂ ਕਿਉਂ
ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।

ਭਾਵ :— ਝਕੁਨਿਆ ਦੇ ਗੁੱਛੇ ਨੂੰ
ਦਾਖ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ,
ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕੌਣ ਆਖੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆਂ ਕਿਉਂ ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।
ਅਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨ ਆਖੈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਗੋਰਸ ਵੇਚਕੈ ਖਲ, ਸੂੜੀ ਆਣੈ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ ਦਧ ਵੇਚਕੇ ਖਲ
ਤੇ ਛਾਣ-ਬੁਰਾ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ
ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹਥੋਂ ਦੇਕੇ
ਘਟੀਆ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਜਰ ਗੋਰਖ ਵੇਚਕੈ ਖਲ ਸੂੜੀ ਆਣੈ ॥
ਬੇਮੁਖ ਮੂਲਹੀ ਘੁਥਿਆ ਦੁਖ ਸਹੈ ਜਮਾਣੈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ ਤੇ
ਕਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ(ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ) ਆਪਣੇ
ਤੋਂ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ (ਉਚੀ ਜਾਤ) ਆਪਣੇ
ਤੋਂ ਛੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਾੜਾਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਕੀ
ਅਰਥ ? ਰਤਾ ਓਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਈਏ, ਤਾਂ ਜੀਉਣ
ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਸਚ ਆਖਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿ ‘ਗੁਜਰ

ਦੇ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ’।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੋਲਾ ਸ਼ਾਹ
ਫਕੀਰ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਸ-
ਰਸ (ਮਸ਼ਕਰੀ) ਦੇ ਸੁਭਾ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ
ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਸੂਬਾ ਪੰਜਾਬ ਵਧੇਰੇ ਹੰਸਮੁਖ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ
ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰਾਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ
ਬਹੁਤ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਗੁਰੂ
ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਕਿ
‘ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੋਲਾ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ’।

(ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭੋਰੇ—ਸ. ਸ. ਅਮੋਲ)

ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ
ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ ॥
‘ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ’ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨੀ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ
ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ ॥’
ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ।

ਭਾਵ :— ਅਤੀ ਗੁਣਵਾਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਨੇ ਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਤੋਂ
ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਨਾ
ਸਮਝਣਾ ‘ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ ਜੇ’।”

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕ
ਕਹੈ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਔਗਣਾਂ ਨਾਲ
ਭਰਪੂਰ ਹਾਂ ਪਰ ਲੋਕੀ ਮੈਨੂੰ ਫਕੀਰ ਆਖਦੇ
ਹਨ । ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਮ੍ਰਤਾ-ਭਾਵ ਦਸਣ
ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲਾ ਮੈਂਡਾ ਵੇਸੁ ॥
ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ
ਰਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ— ਇਹ ਗਲ ਦਸਣ
ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਦੇ ਗੁਪਤ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ
ਲਾਭ ਹੈ । ‘ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥
ਸਰੁ ਸੰਤੋਖ ਤਾਸੁ ਗੁਰੁ ਹੋਇ ॥”
• (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦਿਸਦੇ
ਹੋਏ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਜਦ
ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸਲਾਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ੍ਹ ‘ਗੁਰ ਗੁਰ-ਵਿਦਿਆ,
ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਪਾਸ
ਜਾਤ੍ਰੇ ਵਖਰੀ ਹੀ ਠੱਠਲੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀਂ, ਜਿਨਿ
ਦਿੱਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ।

ਭਾਵ :—ਗੁਰੂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ
ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਅ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਜਿਨ ਤੂੰ ਸੇਵਿਆ ਭਾਉ ਕਰਿ
ਸੇਈ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥
ਤਿਨਾ ਪਿਛੈ ਛੁਟੀਐ
ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ॥
ਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀ
ਜਿਨਿ ਦਿਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਤੁਰ
ਪਵੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ (ਚੇਲਿਆਂ) ਪਿਛੇ
ਗੁਰੂ (ਉਤਮ ਪੁਰਸ਼) ਦੋੜਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਦੁਰੇਡੇ
ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕੀ ਹੋਰ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ ਮੰਦਰ ਪਾਣੀ
ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਪਾਣੀ ਹੋਰੀ
ਆਉਂਦੇ ਵਰ੍ਹੇ ਮੀਲ ਭਰ ਪਰੇ ਹੀ ਡੇਰੇ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।
ਮਾਨੋ ‘ਚੇਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਗੁਰੂ ਹੋਰੀ ਨਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰ
ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ’ ।

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ
ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅੱਗ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ
ਆਦਿ ਦੀ) ਬੁਝ ਗਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥
ਆਪਿਉ ਪੀਓ ਆਤਮ ਸੁਖ ਧਾਰੀ ॥”
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰ ਦੇਵ ਪਿਤਾਗੁਰ
ਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਦੇਵ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਓ,
ਮਾਲਕ ਤੇ ਹਰੀ ਹੈ । ਭਾਵ ਸੰਸਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇ
ਕੂੜੇ ਹਨ ਇਕ ਰੱਬ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ
ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ॥
ਗੁਰਦੇਵ ਸਖਾ ਅਗਿਆਨ ਭੰਜਨੁ
ਗੁਰਦੇਵ ਬੰਧਿਪ ਸਹੋਦਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ)

ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਚਲਣ
ਦਾ ਸਿੱਧਾਂ ਰਾਹੁ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਚਲਾ ਲਿਆ
ਹੈ । ਭਾਵ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਬਸ ਸਦਾ ਵਡਿਆਂ ਦੀ
ਬਣੀ ਰੀਤ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ

‘ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯਾ’ ।

ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਥਾਟ ਬਣਾਯਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ॥

ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਇ ਅਪਰਸ ਦਰਸ ਅਲੋਈਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਧਰਮੀ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼
ਬੁਢੇ ਜਾਪਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੁਢੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ
ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਬਲਵਾਨ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬੀ ਤੇ ਲੁਚੇ, ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ
ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਿਰਬਲ, ਤਨ੍ਹਾਂ ਤਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਕਾਠੀ ਤਕੜੀ ਤੇ
ਚਿਹਰਾ ਲਾਲੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ
ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :— “ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ” ਤੂੰ ਉਚ
ਘਿਰਾਣੇ ਦੀ ਹੈਂ । ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਕੀ ਜਾਣੇ ?

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ, ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਸ਼ੇਸਟ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ
ਹਰੀ (ਗੁਣਾਂ ਜਾਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਵਸਤੂ) ਨੂੰ
ਪਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਵਾ ਲਿਆ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ॥

ਤੁਧੁ ਆਪਿ ਵਿਛੋੜਿਆ ਆਪਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਪਤਾ ਆ ਬਣੇ ਜਾਂ
ਵਿਛੜਨ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਰੱਬ
ਰਾਖਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੀਲ ਕੌਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਹਿਜੇ
ਜਿਹੇ ਨਿਕਲਿਆ, ਹਾਏ ! ਮੈਂ ਇਕਲੀ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ ?
ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ । ਬਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲਿਆ
‘ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ, ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ’ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ
ਠਾਓ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੀ
ਬੇ ਸਮਝ ਹੈ ਉਸਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ

ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ ਠਾਓ ॥

ਬਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਉ ਨ ਪਾਈਐ

ਬਿਨ ਨਾਵੈ ਕਿਆ ਸੁਆਉ ॥

ਆਇ ਗਇਆ ਪਛਤਾਵਣਾ

ਜਿਉ ਸੁੰਝੈ ਘਰ ਕਾਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਪਣੇ ਚੇਲੇ ਜਾਣ
ਛੜਪ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਆਗੂ)

ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ (ਚੇਲੇ) ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਲਾਕ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ! ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਡੜਪ'। ਪਿਉ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ, ਮੁੰਡਾ ਰੰਡੀ-ਬਾਜ਼ ਵੀ ਨਿਕਲਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣਕੇ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣਕੇ।

ਭਾਵ :— ਆਗੂ ਤੇ ਭੋਜਨ ਚੁਣਕੇ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੁਪੱਤੇ ਆਗੂ ਦੇ ਉਹ ਲੜ ਜਾ ਲਗਾ ਸੀ ? ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ : 'ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣ ਕੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣ ਕੇ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਰਬ ਤੋਂ ਉਰੇ ਸਾਡੀ ਓਟ ਕੋਣ ਏ। ਇਹ ਵੇਲਾ ਲਜਾ ਰਖਣ ਦਾ ਏ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਏ ਨਾ 'ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤ ਨਹੀਂ' ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ' ਹੁਣ ਕੁੜੀ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜੇ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਏ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ, ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਗਲ ਪਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਮੰਦੀਆਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਪਾਗਲਾ, ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਈ ? 'ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਲਗ ਪਿਉ'।

ਪੱਤ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਪੱਤੇ ਰਾਹ ਫੜ ਲਏ ਨੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹ ਰਾਂ, ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ ਦਾ ਟੋਟਾ ਭੰਨ ਕੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਬੋਲਿਆ 'ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ।

ਭਾਵ :— ਰੋਟੀ, ਮਕਾਨ ਤੇ ਕਪੜਾ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਨੈਸ਼ ਇਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਰ 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ ਤੇ ਜੁਲੀ ਤੇ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ'। (ਸੰ)

ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਾ ਲੈਣਾ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਕਬਾਬ ਹੀ ਸੋਭਦਾ ਏ। ਸ਼ਰਾਬ ਕੀ ਆਖ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਕੀ ਆਖ। 'ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੜ ਗਿੱਝੀ ਰੰਨ ਵਿਗੋਏ ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਦੋਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟਬਰ ਦਾ ਜੀਅ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈਕੇ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹਟਵਾਣੀਏ ਨੂੰ ਲੁਟਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ

ਲਈ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਵਾਲਾ—ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ ।
ਇਹ ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਦੇਣਗੀਆਂ
ਤੂੰ ਟੱਬਰਦਾਰ ਏਂ । ਲੁਟੀ ਜਾਏਂਗੀ । ‘ਗੁੜ ਗਿਲੀ
ਚੰਨ ਵਿਗੋਏ, ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਢੋਇ’ । ਕੁਝ ਮੇਰੀ
ਪਤ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਕਰ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ ਫੂਕ
ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਫੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ
ਚਾਹੇ ਪਰ ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਣ ਤੋਂ ਨਸਣ ਦੀ
ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਭਾਈਵਾਲ ਏ ।
ਕੰਮ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਾਂ, ਧਨ ਵੀ ਮੈਂ ਲਾਵਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸੁਕੇ
ਉਤੇ ਹਿਸਾ ਉਗਰਾਹੋ । ‘ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ,
ਫੂਕ ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ’ । ਇਹ ਭਾਈਵਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਚਲੂ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ
ਉਸਨੂੰ ਮੁਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।

ਭਾਵ— ਕਰੜਾਈ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੇ ਕੰਮ
ਨਿਕਲ ਸਕੇ ਤਦ ਕਰੜਾਈ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਸਵਾਰਨ ਕੰਮ ਨੂੰ

ਕੋੜਾ ਮੂਲ ਨ ਕਹੀਏ ।

‘ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ

ਫਿਰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।’

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਮੁਸਾਫਰ)

ਗੁੜ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿੰਮ
ਨਾਲ ਕੋੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ
ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਲਾਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! ਇਹ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ
ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ
ਮੰਦਾ, ਨਾ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ

ਫਸਦਾ । ‘ਗੁੜ ਨਾਲ ਹੀ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ
ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋੜਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ:— (ਮਾਇਆ ਦੀ) ਲੁਕਵੀਂ ਅਗ
ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਅਪੁਨੇ

ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਚਲਤੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥

ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ

ਭਗਤ ਨ ਬਿਆਪੈ ਮਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ (ਛੁਹੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜਾ
ਹਿਸਾ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੱਟ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨ ਚਲੀ
ਤੇ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ । ਹੁਣੇ ਥਕ ਗਈ ਏਂ । ਅਜੇ ਤਾਂ
‘ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ’ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ,
ਜ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਏਂ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਂਗਲੂਆਂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ:— ਵਾਧੂ ਦਮ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਆਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਨੀਤ ਓਹਦੀ ।

ਕਾਹਨੂੰ ਗੋਂਗਲੂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਬਾੜਦਾ ਹੈ ।

ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੁਝਾਉਣ ਜੋਗਾ,

ਪਾ ਪਾ ਤੇਲ ਕਿਉਂ ਸੜਿਆ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਖੇਚਲ ਤੇ ਹੋਵੇ ਪਰ
ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਾਭ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਦਿਲ ਥੋੜਾ ਨਾ ਕਰੋ ਤਾਂ
ਥਾਂ ਬਥੇਰੀ ਹੈ । ‘ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ’ ।

(ਸੰ)

ਗੋਦੜੀ ਵਿੱਚ ਲਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਗੁੰਬ ਜਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਘਰ ਜਾਂ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਉੱਚੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਗੋਦੜੀ ਵਿਚ ਲਾਲ’ ਜੋ ਨਿਰਾ ।
ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ । (ਸੰ)

ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ ।

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਨਾ ਲਭਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰੋਲਾ ਪਾਈ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਹਫ਼ਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਖੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਨੂੰ ਪਈ ਕਿਤਾਬ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਅਜ ਤੇਰੇ ਅਪਣੇ ਦਰਾਜ਼ ਵਿਚੋਂ । ਅਖੇ ‘ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ’ । (ਸੰ)

ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨੇ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ‘ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ’ (ਸੰ)

ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੁੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ । ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਅਮੀਰੀ ਦੀ । ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ ਸੁਖੀ ਹਾਂ । ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ‘ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੁੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ’ । ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਮੰਗ ਮੰਗ ਹੀ ਵਿਥਾਂ ਪਾ ਦੇਂਦੇ । (ਸੰਗ)

ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ (ਕੁਲਡੀ) ਸਜਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸੁੰਦਰ ਜਾਂ ਸੁਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼

ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਗਣ ਪਿਆ ਲਗੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕੀਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੰਤਾਂ ਬਾਰੇ । ਕੋਈ ਗਲ ਹੋਸੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚੋਂ, ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ ਹੀ ਸਜਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ । ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਜਲੰਧਰ ।

ਭਾਵ :—ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਅਜਾਣ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਆਗੂ) ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—“ਬਸ ਔਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਹਵਲਾਤ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਪਰ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬੀਮਾਰ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਐਸੀ ਸਖ਼ਤ ਡੋਜ਼ ਨਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਕਿ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ ਵਾਲਾ ਮੁਆਮਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਲੀ ਕਾਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਾਹਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਨੁਸਾਰੀ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਲ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਏ ? ਜਿੱਥੇ ਤੂੰ ਆਖੇਂ ਦਲਨੇ ਆਂ ‘ਗੋਲੀ ਕਿਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਿਹਦੇ । ਚੋਧਰੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਡਬਲ ਦੀਨ)

ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ । ਵੇਖੋ ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਜੂਰੀ ।
ਜਾਂ

ਗੋਲੇ ਹੋਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਮੀਆਂ ਬਣਕੇ ਖਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਖੂਬ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਫਿਰ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ :

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ, ਦਿਲ ਲਾਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਫੇਰ ਵੇਖ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹਨ । ‘ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ’ ।

**ਗੋਂ ਕੱਢ ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ
ਥੱਥੁਆ ਲਾ ।**

ਵੇਖੋ:— ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰ,
ਬਾਕੀ ਖਾਣ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ
ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰੋ । ‘ਗੋਂ ਕੱਢ
ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ ਥੱਥੁਆ ਲਾ’ । (ਸੰ)

ਗੋਂ ਨਿਕਲੀ, ਅੱਖ ਬਦਲੀ ।

ਭਾਵ:— ਗਰਜ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ
ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀ
ਕਰਦਾ ਏਂ । ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਏ । ‘ਗੋਂ
ਨਿਕਲੀ ਅੱਖ ਬਦਲੀ’ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬੂਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । (ਸੰ)

**ਗੋਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੋਂ, ਭਾਵੇਂ ਗਿਲੇ ਹੀ
ਹੋਣ ।**

ਭਾਵ:— ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ
ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ‘ਗੋਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੋਂ’, ਜਦੋਂ ਗੋਂ
ਸੀ ਓਦੋਂ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਵੀ
ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਧਰਦੇ ਸਨ । ਪਰ
ਜਦ ਮਤਲਬ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੋਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਣ ।
(ਪੰਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ—ਭਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

**ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ ਕਰ ਨ
ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।**

ਭਾਵ:— ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਲ ਨੂੰ ਮੋਰੀਆਂ ਦਾ
ਪਾਣੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਚੰਗੇ
ਦਾ ਭੈੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ
ਬਣਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਪਾਰਸ ਅੰਦਰ ਪੱਥਰਾਂ ਅਸ਼ਟਧਾਤ
ਮਿਲ ਵਿਗੜ ਨਾ ਜਾਈ ।

ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ

ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

**ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ
ਗਏ ਜਮਨਾ ਦਾਸ ।**

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ
ਆਪਣਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ
ਇਤਬਾਰ ਹੈ ? ‘ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ ਗਏ
ਜਮਨਾ ਦਾਸ’ । ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਓਹਦੇ ਨਾਲ
ਉਠ ਚਲੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਹਡੀਆਂ ਵੀ ਕਦੀ
ਮੁੜੀਆਂ ਹਨ ।**

ਭਾਵ:— ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਚੱਲੀ
ਜਾਵੇ ਜਿਥੋਂ ਮੁੜਨ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:

ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਨਾ ਹਡੀਆਂ ਮੁੜਦੀਆਂ ਨੇ
ਗਏ ਵਕਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਮੋੜਿਆ ਈ ।
ਹਥੋਂ ਛੁਟਕੇ ਤੀਰ ਨਾ ਕਦੀ ਮਿਲਦੇ
ਵਾਰਸ ਛਡਣਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੋੜਿਆ ਈ ।

(ਹੀਰ-ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

**ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ
ਵਾਲ ਨਾ ਹੋ, ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ
ਗਿਣੀਏ ਪੂਰਾ ਸੌ ।**

ਭਾਵ:— ਗੰਜੇ, ਕਾਣੇ, ਨਹੁੰ ਭੁਰੇ ਤੇ
ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ
ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ
ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਸੇ
ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੇਈਮਾਨ, ਕਮੀਨਾ, ਗੰਜਾ,
ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਕੀਤਾ ਸੂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ
ਆਖਿਆ, ‘ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ ਵਾਲ ਨਾ
ਹੋ । ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ ਗਿਣੀਏ ਪੂਰਾ ਸੌ ।’
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਜੀ ਗਈ ਪੇਕੇ, ਲੈ ਜੁਆਂ ਆਈ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਕੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਖੱਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਉਹਦੀ, ਪਰ ਏਨਾ ਕੁਝ ਨਿਕਲਿਆ ਉਹ, ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕਿਆ । ‘ਗੰਜੀ ਨੂੰ ਪੇਕੇ ਘਲਿਆ ਉਹ ਜੁਆਂ ਲੈ ਆਈ’ । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਕਮੀਨੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸ਼-ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹ ਨੰਬਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਟਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । ‘ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ’ । ਸਚ ਆਖਿਆ ਜੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ । (ਸੰ)

ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਉਰਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ।

ਭਾਵ:—ਬੇਵਕੂਫ਼ ਆਦਮੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਜਹੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਉਰੇ ਨੂੰ ਸਭ ਜਾਣ ਲਾਂਦੇ ਹਨ । ਤੂੰ ਸਦਾ ਠਗਾਵਾਂ ਸੇਦਾ ਹੀ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ॥

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰ ਦਾ ਮਿਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਲ੍ਹਾ ਗੰਢੁ ਨਦੀਆ ਮੀਹ ਬੋਲ ॥
ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਗਿਆ ਮਾਹ ਤੁੜੇਦਿਆਂ ਹਿਕੁ ਖਿਨੋ ॥

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਗਾੜਨ ਨੂੰ

ਰਤੀ ਜਿੰਨੀ ਢਿਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਲੇ ਚਲਣ-ਹਾਰ ਵਿਚਾਰਾ ਲੈਇ ਮਨੋ
ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ ਤੁੜੇਦਿਆਂ ਹਿਕ ਖਿਨੋ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਫਰੀਦ)

ਗੰਢੇਂ ਖਾਲੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ ।

ਵੇਖੋ:—ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ ਚੋਂ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ ।

ਭਾਵ:—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਕੀਰ ਬਣ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਸਾਧ ‘ਗੰਢੇਂ ਖਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ’ । ਸਾਧ ਨਾ ਬਣਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦਾ । ਘਰ ਕੀ ਸੀ ਤੇਰੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ? ਅਖੇ ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ ‘ਚੋਂ’ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ । (ਸੰ)

ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਵਢ ਦੇਣੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਪਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੀਵਾਨ—ਬਾਉਲੀ ਹੋ ਗਈ... ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ, ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਨੂੰ ਤੇ ਇਸ ਮਾਲ ਦੋਲਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਰਾਮ ਲਾਲ ਨੂੰ ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਜਾਣਕੇ ਵਢ ਦੇਣਾ ਹੀ ਭਲੀ ਗਲ ਹੈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਛੱਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ । ‘ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ । ਪਰ ਛੱਲਾ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਹੈ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੰਵਾਰ (ਜੱਟ) ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਵੇ ਭੇਲੀ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਮੂਰਖ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੌਜ ਜਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਬਾਹਲੀ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਕੰਜੂਸੀ ਵੀ ਇਕ ਹੋਰ ਤਕ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬਹੁਤੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਭਰੇ ਘਰ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ । ‘ਗੰਵਾਰ ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਏ, ਭੋਲੀ ਦੇਵੇ’ । ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਬਚਤ ਕੀਤੀ, ਪਰਨਾਲਾ ਹਕੀਮਾਂ ਦੇ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਾਂ ਨਾ ਵੱਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਜ ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਖੂਬ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਸੌਂਵੇਂ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਵਰਿਆਮ—ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਫਕੀਰ ਫੁਕਰ ਚੰਗੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੋਛਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂਵੇ ਨੇ ‘ਗਾਂ ਨਾ ਵੱਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ’ । (ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ (ਮਠਿਆਈ) ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਆਨੰਦ ਗੁੰਗੇ ਦੇ ਗੁੜ ਖਾਣ ਬਰੋਬਰ ਹੈ—ਦਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਜਦ ਵਸਲ ਵਸਾਲ ਬਨਾਈਏਗਾ, ਤਦ ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏਗਾ । (ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਗੁੰਗੀ ਪੇਕਿਉਂ ਗਈ ਨਾ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ:—ਨਿਕੰਮਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਰਹੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰ, ਸੁਆਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਬੈਠ ਰਹੇ ਘਰ ਤੇ ‘ਖਾਏ ਵਿਹਲੀਆਂ ਬਹਿ ਕੇ । ਬਾਹਰ ਜਾਕੇ ਕਿਹੜੀ ਇਸ ਕਮਾਈ ਸਾੜਨੀ ਏ’ । ‘ਗੁੰਗੀ ਪੇਕਿਉਂ ਗਈ, ਨ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ’ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ ।

ਭਾਵ:—ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਭਾਵ ਜੋ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਕਰਵਾਣ ਦਾ ਕੀ ਗੁਣ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਅਜੇਹੇ ਅਨਾੜੀ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਵਧੀਆ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ । ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ । ਇਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਖਾਲੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥

ਭਾਵ:—ਸਬਦ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਜੀਭ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ।

ਵਾਸ ਨ ਆਵੇ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥
ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ (ਗੱਲਾਂ) ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ (ਭੈਣ) ।

ਭਾਵ:—ਹਮਦਰਦ, ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਦੁਖੀਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ‘ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ’ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਡੀ ਰੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਗੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ, ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ ।

ਭਾਵ:—ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਦਾ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ । ਗਲ ਇਹ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁੰਡੀ ਹੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਚੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁੰਹ ਖਾਧਿਆਂ ਕਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ।

ਭਾਵ:—ਪਾਪ ਦੀ ਬੋਝੀ ਵਧੀਕ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੱਕੇ ਲੈ ਕੀ ਧੀ ਵਿਆਹੁਣ ਨਾਲ ਰੱਜ ਬੋਝਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ? ਗੁੰਹ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀ ਕਾਲ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘ

ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਰੱਬ ਤੋਂ ਤਾਂ ਨਾ ਡਰੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਪਾਸੋਂ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਲਈ ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਖੁਦਾ ਨਹੀਂ । ਜੁਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕਰੋ । ਮਿੰਨਤ ਤਰਲੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੰਨਣਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਸਾਕ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸ਼ੱਕ ਏ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ । ਮੈਂ ਜ਼ਨਾਨੀ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਟੀ ਦਾ ਦਾਰੂ ਕੀ ? ਜਾਂ ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ:—ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਿਨ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਕਈ ਹਕੀਮ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਸੱਦੇ ਪਰ 'ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ ।' ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭੋਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੰਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ:—ਜਿਥੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਉਥੇ ਘਾਹ ਉਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਸੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਰਾਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਕਾਰਨ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਉਪਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੱਥੇ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਭੋਰੇ ਆਉਣਗੇ 'ਘਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ, ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ ।' ਸਾਡਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਉਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ ।

ਭਾਵ:—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ, ਭੈਣਾਂ ਪੁਤਰ ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ । ਘਰ ਹੋਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ । ਪਲਿਉਂ ਦਾਣੇ ਮੁਕੇ, ਤੇ ਯਾਰ ਹੋਏ ਸੁਕੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ (ਬੋਰ) ਖਾਣ ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਆ ਪੈਣ ਤੇ ਖਿਸਕ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ਵਿਆਹ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ ਖਾਣ ।' ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ, ਚਾੜ੍ਹ ਬੈਠੀ ਵੜੀਆਂ (ਦਾਲ) ।

ਭਾਵ:—ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਬੇਦੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋ :—ਪੁਸ਼ਪਾ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਵੀ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਸਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਚਾੜ੍ਹ ਬੈਠੀ ਦਾਲ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਆਪਣਾ ਸੰਭਾਲੀਏ, ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਪਈ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ। ਪਰ 'ਘਰ ਰਖੀਏ ਸੰਭਾਲ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।' ਮੁੰਡਾਂ ਸਾਡੇ ਵਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਸੀ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਹੈ ਇਸ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋ :—ਮਨ—ਵਰਿਆਮ, ਘਰ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 'ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।' ਨਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਛਡਣਾ ਏ। ਟੋਕਰੀ ਹੀ ਢੋਣੀ ਪੈਣੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ:—ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ ਤੇ ਰੋਲਾ ਮੁਫਤ ਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋ :—ਛੱਜੂ—ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਸੁਦਾਣੀਓ ਕੰਮ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਲੈਣ ਦਿਓ।

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ, ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹੱਸਣ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:—ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਤ ਤੇ ਨਾਲ ਵਸਣ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਬਖੇਰਾ ਹੈ, 'ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ ਤੇ ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹੱਸਣ ਨੂੰ' ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਉਠਾ, ਪੁਤਰ ਜੇਠਾ, ਫਲ ਪੇਠਾ।

ਭਾਵ:—ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਪਲੇਠੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬਾਂਹ ਆਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਉਠਾ, ਪੁੱਤਰ ਜੇਠਾ ਫੱਲ ਪੇਠਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਮਰਨ ਨੂੰ ਉਤਾਵਲੇ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉੱਚੀ ਨਿਸਫਲ ਛਾਲ ਮਾਰਨੀ।

ਵਰਤੋ :—ਮੀਆਂ—ਓਇ ਨੂਰਿਆ, ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰ ਪਿਛੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਅੰਮਾ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ। ਵੇਖੋ :—'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ।'

ਵਰਤੋ :—ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਬਈ, ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ! "ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ।" ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੇਖੀ ਵਿਖਾਉ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਖੀਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਖੀਰ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਆਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਖੀਰ ਬਾਹਰ ਵੀ ਖੀਰ ।
ਘਰ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਜੁਤੀਆਂ ਹੀ
ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਇਸਤਰੀ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ
ਵਸ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ ।
ਵਹੁਟੀ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਘਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ
ਗਿਆਨ ।**

ਭਾਵ:—ਜਿਤਨੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ,
ਉਤਨੇ ਹੀ ਵਧੇ ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਤੇ ਰਾਵਾਂ
ਵਿਚ ਵਖੋਵਾਂ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ‘ਘਰ ਘਰ
ਵਿਦਿਆ ਸਿਰ ਸਿਰ ਗਿਆਨ’ । ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਵੇਂ ਭੇਡਾਂ-
ਚਾਲ ਫੜ ਲੈਣ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘੋੜਾ, ਨਿਖਾਸ (ਮੰਡੀ) ਮੁਲ ।

ਭਾਵ:—(੧) ਚੀਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਹੋਣੀ
ਤੇ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਸੌਦਾ ਪਿਆ ਕਰਨਾ ।

(੨) ਪੱਲੇ ਗੁਣ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਬਾਹਰ
ਕਦਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਜ਼ ਵਿਖਾਓ, ਫਿਰ
ਸੌਦਾ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ‘ਘਰ
ਘੋੜਾ ਤੇ ਨਿਖਾਸ ਮੁਲ । ਆਖਰ ਚੀਜ਼ ਚੀਜ਼ ਦਾ
ਮੁਲ ਪੈਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ
ਜਾਂ ਘਰ ਚੋਰਾਂ ਦਾ, ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ ।**

ਭਾਵ:—ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਹੋਰ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਢੱਕੀ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ ਬਸ ।
‘ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ’ ਬਾਹਰ ਤੇ ਨਾ
ਜਾਉ । ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖੋ, ਜੋ ਨਿਰਾ ਕਾਲਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਵੀ
ਬੜੀ ਪੁਛ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭ ਜਗ ਹੋਂਦੇ ਦਾ ਯਾਰ ਹੈ ।
ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ
ਵੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੋਣ
ਵੇਖਦਾ ਹੈ ?**

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ
ਪੜਚੋਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੋਣ
ਗਿਣਦਾ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਹੁਣ ਔਗੁਣ ਕੋਣ
ਵਿਚਾਰੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਗਿਣੀ-
ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਾਲ ।**

ਭਾਵ :—ਜਾਣਕਾਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੇਦ
ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ
ਲਾਣ ਉਤੇ ਵੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਾ
ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫੱਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ
ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ । ਪਿੰਡ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ
ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ । ‘ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ
ਦੰਦ ਗਿਣੀ ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਾਲ’ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ
ਉਹ ਜਾਣਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੋਂ
ਹੀ ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸਹਿਨ ਸ਼ੀਲ ਸਟਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ-
ਮੂਰਤੀ ਹੈ । (ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ, ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਤੇ ਬਣਾ ਕੇ
ਘਰ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੋਭਾ ਮਰਦ
ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਪਰ ਲਾਭ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਰੁਸੇ ਨਾ ਹੋ । ਤੀਵੀਂ
ਬਣੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸੀ । ‘ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ

ਦੇ। ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ। ਲੜੇ ਫੌਜ, ਪਰ ਨਾ ਸਰਦਾਰ
ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ
ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ।**

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ
(ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ) ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣਾ
ਤੇ ਕੋਸਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ
ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇ 'ਘਰ
ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ'।
ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁੱਟ ਮੋਈ ਰੰਨ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਕੰਮ
ਕਰਦਿਆਂ ਘਰ ਵਾਲੀ ਥਕ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—“ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁਟ ਮੋਈ
ਰੰਨ” ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਜਾਨ ਨਿਕਲ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ ਦਿਨੇ ਕਰਦੀ ਕੀ
ਰਹਿਨੀ ਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਤੇ ਮੁਲਖੇ ਦੀ
ਸ਼ੋਹਰਤ।**

ਭਾਵ :—ਘਰ ਉਜਾੜਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ
ਬਦਨਾਮੀ ਖੱਟਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—“ਇਕ ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਦੂਜੇ
ਮੁਲਖੇ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ”। ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਕੁੱਤੇ
ਲੁਆਂਦੇ ਹੋ, ਏਨਾਂ ਉਜਾੜ ਪਾ ਕੇ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਮਲਾ ਘਰ ਵਿੱਚ
ਮੁਕ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ—ਆਹੋ! ਘਰ ਦਾ
ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ। ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਮਾਮਲਾ
ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਠਪਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ
ਕੁੱਖਤ ਹੀ ਘੁਲਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਰ ਦਾ ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ
ਸ਼ੋਹਰਤ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ
ਕਰ ਜਾਂ ਲੁਟਾ ਕੇ ਸ਼ੋਭਾ ਖਟੇ ਤਦ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂਦਿਆਂ ਈ ਭੰਡੀ ਨਾ ਪਾ
ਬਹੀਂ ਗਲੀ ਵਿੱਚ, ਮਤੇ ਓਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਈ ਘਰ ਦਾ
ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

(ਲਵ-ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ
ਜੋਗੀ ਸਿਧ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣਾ,
ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਨਹੀਂ ਭਾਸੀ, ਜਿਸ
ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ
'ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਸਿਧ'
ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ
ਨਿਸਚਾ ਹੈ।

(ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

**ਘਰ ਦਾਣਾ ਨਾ ਫੱਕਾ, ਅਮੀ ਪੀਹਣ
ਗਈ।**

ਭਾਵ :—ਘਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਦਸੇ ਕਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ—ਤੇਰਾ ਪਿਉ ਤੇ
ਲੱਖੀਂ ਸ਼ਾਹ ਈ ਏ। 'ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਾਂ
ਚੱਕੀ ਪੀਹਣ ਗਈ।' ਜ਼ਬਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬੋਲ।
ਲੰਬੜੀ ਤੇ ਲਾਡ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੀਂ।' ਇਕ ਦੀਆਂ ਦੋ
ਸੁਣਾਉਂਗਾ। (ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

**ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ
ਜਾਂ**

**ਘਰ ਦੀ ਖੰਨੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ
ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ।**

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰਦੇਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਸ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਰਹੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੇਸਰ—ਆਹੋ ਜੀ ! ਭਜਾ ਭਜਾ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ । ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ, ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਾੜੀ ਲੱਗੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਸੜੀਏ ਸਮਝਾ ਲੈ ਪੁਤ ਨੂੰ ਘਰ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨਾ ਆਵੇ ।
ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ, ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਰਾਣੋ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ' । ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਪਣਾ ਬੰਦਾ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮਿਆਉਂ' । ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੇ ਸਾਡੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋ ਅਸਾਨੂੰ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਜੇ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ (ਕੁਕੜੀ) ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸਮਝਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੁਣ ਦਿਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, "ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।" ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਉਹ ਚੌਧਰੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? ਬੇਸ਼ਕ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ । 'ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ, ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ' । ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ?
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ (ਮਲੀਦੇ)

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ' ਏਨਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਉੱਕੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਝਗੜ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਚੌਧਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਮੁੰਡੇ ਖੁੰਡੇ ਜੋ ਹੋਏ । ਅਕਸਰ 'ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।'
(ਸੰਗ)

ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਰਾਵਣ ਮਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਣ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੰਤੀ—ਹੋਰ ਸੁਣ ਲਓ ।
ਕਹਿੰਦੇ 'ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ' । ਵੇਖਣਾ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਭਖੀਖਨ ਵਾਲੀ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾ ਦਹੁਰਾ ਬੈਠੇ ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਦੇ ਬਾਹਿਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਨ ਵੰਡਣ ਨੂੰ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ, ਫਿਰ ਪਰਾਏ ।
ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ' ।

ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧੰਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ 'ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ' । ਘਰੋਂ ਰਜਿਆ-ਪੁਜਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਿਰ ਕੋਈ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰ)

ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬਾਹਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੋਰਾਵਰੀ ਨਾ ਕਰ । ਮੈਂ ਧੀ ਨੂੰ ਕੰਗਾਲ ਦੇ ਲੜ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ । ਅਖੇ 'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ' ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘਰ ਨਾ ਸੂਤ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਸ਼ਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇ 'ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ' ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਥੋੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ)

ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੇ 'ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ' ਜਦ ਤੋਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਦੀ ਸੋ ਖਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਸਾਕ ਅੰਗ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜ਼ਕ ਦਾ ਘਾਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਘਰ ਇਨੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਲਾ ਲੜਾਈ ਨੇ ਇਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜ਼ਕ ਦਾ ਘਾਟਾ' । (ਸੰ)

ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਕੇ ਸੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ ਖੱਟਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ! ਐਹੋ ਜਿਹੇ ਬੁਧੂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਬਈ ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗਾਹ ਲਭੋ ।
(ਸੰ)

ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਈਂ ।

ਭਾਵ :—ਦਮ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣਾ ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਦੇ ਸਕਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਈ—ਆਉ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ । ਅਸੀਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੁਝ ਵੰਡਿਆ ਹੈ ।
ਚੌਧਰਾਣੀ—ਹਾਹੋ ਕਿ 'ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਈਂ', ਉਂਜ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰਾ ਹੀ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਡੋਹੜੀ
ਜਾਂ ਘਰ ਮਢਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬਾਹਿਰ ਲੰਮੀ
ਧੋਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ
ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਹੈ ਜੀ ਸ਼ਾਨ ਵਡੇ ਰਾਣੀ-
ਕੀਨ ਦੀ । ‘ਘਰ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਡੋਹੜੀ’ ।
ਬਸ ਦਿਖਾਵਾ ਹੀ ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ
ਨਾ ਕਿਸੇ ਆਖ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਤੁਹਮਤਾਂ
ਲਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅਪਣਾ ਘਰ ਪੱਕਾ ਰਖਣਾ
ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਐਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਤੁਹਮਤਾਂ
ਲਾਣੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ । ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ
ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਈ ‘ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਚੋਰ ਨਾ
ਕਿਸੇ ਆਖ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ
ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ
ਤਦ ਹੀ ਦੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪੀੜਾ ਦੀ ਸੋਝੀ
ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਅਗੋਂ ਠੋਕ ਕੇ
ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ‘ਭਾਈ ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ
ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ’ । ਇੱਲਾਂ ਮੁੰਡਾ ਚੁੱਕ ਕੇ
ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉੱਡ ਸਕਦੀਆਂ, ਪਰ ਚੂਹੇ ਪਿੱਤਲ ਤੇ ਲੋਹਾ
ਜ਼ਰੂਰ ਖਾ ਸਕਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਲੜਾਕੀ (ਪਤਲੀ) ਬਾਹਰ
ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ

ਅਜੋੜ ਰਖਣਾ ਪਰ ਬਾਹਿਰ ਮਿੱਠੀ ਵਰਤੋਂ
ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਤਾਕੀਫ਼ਾਂ
ਨਾ ਸਾੜ । ‘ਘਰ ਪਤਲੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੇ
ਮੇਰਾ ਨਾਮ’ ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ । ਵੇਖ, ਘਰ ਵਾਲੇ
ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ ।

ਵੇਖੋ : ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾ ਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ
ਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ
ਵੀ ਉਪਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਪਈ
ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ ਜੇ ਘਰ ਹੀ ਇਹੋ
ਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਕੀ ਸੋਭਾ ਹੋਣੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ । ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਤੇ
ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਸਿਰ
ਤੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਨ-ਮਨੀਆਂ
ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਅਫ਼ਸਰ ਜੂ ਕੋਈ ਨਾ
ਹੋਇਆ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਸਾਹੇ ਬਾਬੂ ਨਸੇ ਫਿਰਦੇ
ਹਨ । ਅਖੇ ‘ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ
ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾ ਕੰਧ ਵਿੱਚ
ਆਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਦੀਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮੋਰੀ ਤੇ
ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਮਾੜੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਕਾਕਾ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਇਹ ਕਿਥੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ? 'ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾ ਤੇ ਕੰਧ ਵਿਚ ਆਲਾ' ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮਾੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਸੁਆਰ ਸਕੇ ਪਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਘਰ ਉਤੇ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ। 'ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ, ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ' ਚੀਨ ਤਕ ਗਏ ਪਰ ਖੱਟ ਕੇ ਤਾਂ ਪਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸ਼ਾਹ। ਵੇਖੋ : ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਘਰਿ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰਿ ਵੀ ਨਹੀਂ' ਜੇ ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੀ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘਰੋਂ ਹੋਲਾ ਸੋ ਜਗੋਂ ਹੋਲਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਰਿ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਸੁਖ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸੁਖ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਰਿ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ
ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਭਏ ਦਇਆਲਾ,
ਨਾਨਕ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗੈ ਕਉ,
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਹੋਆ ਕਿਰਪਾਲਾ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਘਰੋਂ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :—ਗੁੰਡਾ ਗਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਉਠ ਦੇਸ ਦੇ ਜੱਟ ਤਿਆਰ ਹੋਇ,
ਘਰੋਂ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੋਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜਨਾ ਦੂਜੇ ਬਦਨਾਮੀ ਸਹੇੜਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਲੇ ਉਜੜੇ, ਨਾਲੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਏ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੋਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ, ਬਾਹਰੋਂ ਮਖੌਲ ਕਰਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਵਧ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮੌਜੂ ਉਡਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕੋ ਅਰ ਕਪੜੇ ਉਹ ਪਾਓ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਤੋਫੀਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਵਡਾ ਮਖੌਲ ਕਰਨਗੇ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਖੌਲ ਕਰਾਈਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ ਹੋਈਏ ਤਦ ਬਾਹਰ ਵੀ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ, ਬਾਹਰੋਂ ਪੁੱਛ। ਘਰੋਂ ਹੋਲੇ ਜਗੋਂ ਹੋਲੇ। 'ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ'। ਸੋ ਘਰ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਦਾ ਜੱਸ ਆਪੇ ਮਿਲ ਜਾਊ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਭੁੱਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹੱਲ ਦਾਰ । ਵੇਖੋ : ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਨਖਰਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਅਜਬ ਲੇਖਾ ਜੇ, 'ਘਰੋਂ ਭੁੱਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹੱਲ ਦਾਰ' ਅਪਣਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਅਗੇ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦੇ ਹੋ । (ਸੰ)

ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜੀਵ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਚੀਰੀ ਲਿਖਿਆ ਤੇਹਾ ਹੁਕਮ ਕਮਾਹਿ ॥
ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਗ ਸਾਰੰਗ)

ਘੜੀ ਦਾ ਘੁੱਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਲੇਸ਼ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭੜਥੂ ਕਾਸਨੂੰ ਪੈਂਦਾ 'ਘੜੀ ਦਾ ਘੁੱਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ' । ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੌ ਯਤਨ ਕਰਾਂ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿਚ ਮਾਸਾ । ਜਾਂ

ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਠੰਡਾ ਹੋ ਜਾਵੇ

ਤੇ ਘੜੀ ਵਿਚ ਤੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਭੁੰਘ ਕਿਸੇ ਪਾਈ ਈ ਨਹੀਂ । 'ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਮਾਸਾ', ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ । ਕਦੀ ਬਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਅਜਾਣ ; ਕਦੇ ਮਸਤ ਮੋਜੀ ਸੁਭਾ ।
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ, ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁਲ ਤੇ ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਚੌਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣੇ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹਾਂ ਬਸ, ਮਾਰੇ ਹੀ ਉਹ ਉਹ ਕਰਦੇ ਆ ਪਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਭੁੱਖੇ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ 'ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਭਾਵ :—ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਲਖ ਜਤਨ ਪਏ ਕਰੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਬਣਨੀ । 'ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਬੋੜਾ ।

ਭਾਵ :—ਖਿਲਾਰਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਬੋੜੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਸੂਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਬੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਬਸ ਜੱਬ ਦਾ ਨਾਂ

ਹੀ ਹੈ। 'ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਥੋੜਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ। ਵੇਖੋ :
ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਤਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਘਾਹ ਦੇ ਵਧ ਪੈਣ ਤੇ
ਮੀਂਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਕੀ
ਲੋੜ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ। 'ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ' ਸਾਲਾਂ
ਬਧੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਪੋਸਿਆ ਲਿਖਾਇਆ,
ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਕਾਰੇ ਲਾਇਆ। ਅੱਜ ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ
ਕੌਣ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਘਾਹ ਹੀ
ਖੋਦਣੇ ਨੇ।**

ਭਾਵ :—ਨੀਵੇਂ (ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ) ਮਾਪਿਆਂ
ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਜਦ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਹਿਰੀ—ਅਜ਼ਾਦੀ ਤਾਂ ਆ
ਗਈ ਹੈ ਪਰ 'ਘਾਹੀਆਂ' ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ ਘਾਹ ਹੀ ਖੋਦਣੇ
ਨੇ' ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ
ਪਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ
ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ॥**

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।
ਉਹ ਕੁਝ ਦਾ ਕੁਝ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ

ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ॥

ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ

ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਘਾਣ ਬਚਾ ਪੀੜਿਆ ਜਾਣਾ। ਜਾਂ

ਘਾਣ ਬਚਾ ਘਾਣ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਰ
ਦੇ ਦੁਖ ਦਿਤੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਗਲਦਮਨ ਸਿੰਘ—ਜੀ ਸਚ
ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਹਾਲ ਇਦਾਂ ਹੀ
ਰਹੂ? ਹਰ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਾਣ ਬਚੇ ਪੀੜੀਏ ਹਨ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮਰੇ, ਖੇਤੀ ਚਰੇ
ਤੁਰੰਗ।**

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ
ਲਾਭ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮੋਏ ਤੇ ਖਾ ਗਏ ਤੁਰੰਗ।

ਪਾਲ ਪਾਲ ਕੇ ਸੈਦਾ ਮੋਇਆ

ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸ਼ੇਰ ਜੰਗ॥

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਡਾ. ਕੋਹਲੀ)

**ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ, ਵੱਡੀ ਬਹੂ
ਦਾ ਨਾਉਂ।** ਵੇਖੋ : ਲੜੇ ਫੌਜ ਤੇ ਨਾਂ ਸਰਦਾਰ
ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੇ ਨਾਂ
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਜ ਮਹਲ
ਕਾਰੀਗਰਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਐਂਜਨੀਅਰਾਂ। ਨਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ
ਦਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ,
ਵੱਡੀ ਬਹੂ ਦਾ ਨਾਉਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਘਿਉ ਜੱਟੀ ਦਾ, ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ
ਦਾ।**

ਭਾਵ :—ਘਿਉ ਜਦ ਤੀਕ ਸਿੱਧਾ
ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾ ਲਈਏ, ਉਸ ਵਿੱਚ
ਮਿਲਾਵਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਈ ਵਾਹ, ਜੱਟੀ ਦਾ ਘਿਉ
ਕਾਹਦਾ ਹੈ, ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਪਈਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਘਿਉ
ਜੱਟੀ ਦਾ ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ ਦਾ।' ਹੱਟੀ ਉਤੇ ਘਿਉ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਖਾਲਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਖਾਧਾ ਹੈ । 'ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । ਬਿਗਾਨੇ ਖਾਂਦੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਵੀ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਤੇ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ । ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹੀ ਮੁਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੰਦੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਇਮਾਰਤ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਹੁਣ ਫਰਸ਼ ਵੀ ਵਧੀਆ ਬੰਨ੍ਹਵਾਉ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਦਾ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਰਖਣ ਲਗ ਪਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਦੋਂ ਵਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖਰਚ ਸੌਚ ਕੇ ਹੀ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਵਿੱਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ' । ਅਤ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਵੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੁਮਿਆਰ ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਸਦਾ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਆਖਦੇ ਹੋ, 'ਘੁਮਿਆਰ

ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ' ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ । ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਵੀ ਧਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵੇਖਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਆਕੜਦੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਗਵਤੀ—ਆਹੋ ਜੀ, ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤਾਂ ਸਲਾਹੁਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਜਾਣਾਂਗੇ ਤਦੋਂ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਲਾਹੁਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣਾ ਏ । (ਵਰ ਘਰ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ? ਵੇਖੋ :—ਕੌਣਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕਦ ਲੈਣ ਤੇ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ ਛੱਡ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਚਾ ਹੈ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ਮਤਲਬ ਜੇ । ਅਖੇ ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ । (ਸੰ)

ਘੋਰ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਵਾਰੀ ਕਾਹਦੀ । ਭਾਵ ਗੁਣਾ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਾਹਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੋਰ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ

ਸਾਧੂ ਬਿਨਾ ਨਾਹੀ ਦਰਵਾਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੋਂਡ)

ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਹਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਫਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ । ਜੇ ਹਡ ਵਖੀਏ ਤਾਂ ਕਮਾਈਏ ਕੀ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਸੋਭਾ ਵਡੇ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਸੋ ਟਿਲ ਲਾ ਲੈ । ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ । ਮੇਰਾ ਹੀ ਲੈਣਗੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਖਿਆ ਹੈ । ‘ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ ਜਿਸਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ।’
(ਸੰਗ)

ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਰਾਏ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਖਾਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ । ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣਪ ਕੇਵਲ ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਹ ਨੌਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿਲਤਾਂ । ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮਾਨਤਾਂ ਨਾ ਕਰਾ ਦਿਤੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਮੂ ਕਿਸ ਆਖਣਾ ਏ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ : ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ (ਵਡੀ ਹੋਊ ਤਾਂ) ਆਪਣਾ ਪਿਛਾ ਕਜਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਮਸਾਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਹੀ ਸਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ ਓਹਨੇ । ‘ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ ਆਪਣੀ ਮਸਾਂ ਚੁਤ ਕਜਸੀ ।’ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਢਿਡ ਭਰੇ, ਤਦ ਹੀ ਬੜੀ ਗਲ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਉਹੀ ਕੁਝ ਪਲੇ ਪਵੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਚੰਦ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤ ਵੀ ਚੋਖੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਵਧ ਗਈ ਹੀ ਹੈ । ‘ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ’ । ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾਂ ।

ਭਾਵ :—(1) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕ ਹੀ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

(2) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਲਾਭਵੰਦੀਆਂ ਸੂਰਮੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਸਾ ਸਿੰਘ—ਚੋਧਰੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਮਹੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਲਿਸੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਚੋਧਰੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ‘ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾਂ’ ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ । ਡੰਗਰ ਵਛੇ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਖੁਆਏ ।
(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਕਿਲੇ ਬਝੇ ਹੀ ਮੁਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਮਰਦ ਘਰ ਹੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬਾ ਜੀ, ਘਰ ਰਹਿਕੇ ਖਟੋ ਕਮਾਉ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹੜੀ ਤੁਸੀਂ ਲਾਮ ਦੀ ਖਟੀ ਮੇਲ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਵੇਲੇ ਉਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਅਪ੍ਰਾਧ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ ਸਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਇ ਦੁਖੀ ਰਾਤ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਛਾਤੀ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਔਹ ਕਲੇਜਾ ਪਾਟ ਪਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਣ ਲਗੀ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਵੇਲੇ ਉਤੇ । ਕਈ ਡੰਗਰ ਪਸੂ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਥਾਂ ਦੇਣੀ ਤੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦੀ ਹੈ । ‘ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।’ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਗਿਣੀਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ, ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੇਬੇ—ਨੀ ਧੀਏ, ਛਡ ਵੀ ਇਸ ਸਿਆਪੇ ਨੂੰ । ਤੈਥੋਂ ਇਹ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨੀ । ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ । ਪਰ ਬਿਲੀ ਦੇ ਗਲ ਪਾਂਦਾ ਕੌਣ । ਤੂੰ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਜਤਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੀ ਤੇ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋ ਮਣ ਦਾਣੇ ਦੇਣੇ ਹਨ । ਅਖੇ ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘੋਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੋਂ ਕੀ ਪੀਹ । ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਲੂਣ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੇਕੇ ਘਰ ਚੱਕੀ ਪੀਂਹਦਿਆਂ ਡਿਠਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਸਮਝ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿਤਾ । ਭਾਵ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਵਿਗਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਰਿਹ ਸਿੱਖ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਜਾਲਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰ ਰਖੀ ਸੀ ਘੋਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੋਂ ਕੇ ਪੀਹ ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੀਹ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰੜਕੇ ਰਾਸ ਦੇ ਵਾਲੀ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰ)

ਚ

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਪੁਰਸ਼, ਰਾਜਿਆਂ, ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ॥

ਸਾਹ ਮਰਹਿ ਸੰਚਹਿ ਮਾਇਆ ਦਾਮ ॥

ਮੈ ਧਨੁ ਧੀਜੈ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ, ਅੱਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦੇ ਚੋਰ ਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ—ਵਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਟੋਰੇ ਦੀਆਂ ਹਟੀਆਂ। ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਰਾਜ ਭੁਬਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਏ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਮੰਦਾ ਜਾ ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਵੇ ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਉਠਾਉਣਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਉਠਾਣੀ ਬੁਰੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਤੇਥੋਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸਮਝਾਵਾਂ। ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ “ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਏ, ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦਾ।” (ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿੱਤਾ :—ਬੱਕੇ ਅਜ ਤੇ ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ ਏ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਕੀ ਪੈਲੀ ਹਰੀ ਹੋ ਫਿਰੀ ਅਜ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜ਼ੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਸਮੇਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ। ਤੇਰੇ ਭਲੇ ਦੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੂੰ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਏਨੀ ਹੀ ਅਣਖ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਵਿਖਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟ (ਝਟ) ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ ਝਟ ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ ਮੰਗਨਾ ਏਂ। ਏਡੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਮੈਥੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ।

ਭਾਵ :— ਡੰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਜ਼ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਡੰਨ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੂੰ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਅਗੋਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਖੇ ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।

ਭਾਵ :— ਛੋਲੇ ਚੇਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਣਕ ਵਿਸਾਖ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਓਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁੱਛੜ ਬਾਲ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹੀ ਸੁਹਣੀ ਤੇ ਛੈਲ ਛਬੀਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੋਦ ਖਾਲੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਖੀਆਂ ਵਿਚ ਗਲੇਝੂ ਭਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ, “ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਤਿੜਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਊ ?

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦੇ ਦਾ ਗੁਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣ ਦੇ ਯਾਰ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ। ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ! ਅਖੋ, ਚਣਾ ਤਿੜਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਊ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਠਿੱਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ।

ਭਾਵ :— ਘਿਓ ਚਟਿਆ (ਰਤੀ ਜਿਨਾ) ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਤੇਲ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਮੂਰਖ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਲਚੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥੀਂ ਲਗਾ ਘਿਓ ਭਲਾ ਖਾਧਾ ਭਲਾ ਨਾ ਤੇਲ। ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਠਿੱਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਆਗਿਆ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਰਬ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।
ਬਿਨੁ ਮਾਰੇ ਕਿਉਂ ਕੀਮਤਿ ਪਾਇ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁਰਭੁਜ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਚਤੁਰਤਾ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੇ ਜਨ ਮਨੁ ਮਾਧਉ ਸਿਉ ਲਾਈਐ ॥
ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁਰੁ ਭੁਜੁ ਪਾਈਐ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਵਧੀਆ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਰਹੁ, ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਫੌਕੀ ਸ਼ੁੰ ਸ਼ਾਂ ਵਿਖਾਉਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋ ਕੁਝ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਵਾਧੂ ਦੀ ਸ਼ੁੰ ਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? “ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ” ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਸਾਥ ਕੀਤਿਆਂ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਥੇ। ਭੰਗ ਪਈ ਭੁਜਦੀ ਸੀ। ਗਲ ਉਹੀਉ ਹੋਈ ਅਖੋ, “ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਤਿ ਦੀ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਹਿ ਬੈਠਾ, ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ, ਰੁਪੀਆ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਬਥੇਰਾ ਪਿਆ ਏ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤ ਲੈਣ ਦੇਹ। ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਦੁਧ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਚੰਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨਾ ਜਾਏ। ਬਸ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵਧਦੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਲ ਵਧ ਗਈ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਦੂ ਨੇ ਘਰ ਬਾਰ ਛਡਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਪੈਸਾ ਧੋਲਾ ਕਮਾਏ। ਪਰ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪਲੇਦਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਅਖੇ ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਏ ਵਗਾਰ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ?

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਜਾਂ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲਾ ਤਾਂ ਇਕ ਮੁੱਕੇ ਦੀ ਮਾਰ ਏ। ਉਹ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ? ਬੁੜ੍ਹਕ ਲੈਣ ਦਿਓ ਉਹਨੂੰ। ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਜਾਂ ਸੁਖਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਸਭੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਚਰਖਾ ਕਤਦੀ ਹਾਂ, ਕਸੀਦਾ ਕਵਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਚੱਕੀ ਨਹੀਂ ਬੋ ਹੁੰਦੀ ਮੈਥੋਂ। 'ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨ ਚਾਹੇ ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਿਨਾਂ ਲੋੜ ਦੇ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬਦੋ ਬਦੀ ਠੋਸੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਦੀ ਚੋਟੀ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਪਈ। ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ ਗੁਹੜੇ ਦਿਤੇ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :— ਤਨ ਜਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੋਟ ਹੋਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ

ਗੁਹੜੇ ਦਿਤੇ ਵੰਡ, ਸੁੰਦਰੀ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਤੇ ਨਾ ਆਈ, ਅਰ ਤਾਪ ਨੇ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛਡਿਆ।

(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਰਬੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਕਲ ਜਾਂ ਅਜ ਤੁਰਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰਬ ਲਿਖੇ ਡੋਹ ਸਿ ਆਏ ਮਾਇਆ॥

ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭ ਝੂਠ ਦਰਬ ਲਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਇਆ ਵੇਖ ਨ ਭੁਲੁ ਤੂੰ ਮਨਮੁਖ ਮੂਰਖਾ॥

ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭ ਝੂਠ ਦਰਬ ਲਖਾ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜਾਂ ਦਿਸਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਹੀ ਹਰ ਕੋਈ ਸਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਸੂ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ ਏ। ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਹੋਠਲੇ ਉਤੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚਲਦੀ (ਤੁਰਦੀ) ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ। ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੋੜਾ ਬੋੜਾ ਖਾ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਮਨੁਖ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਘਟ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਵੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਜੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ ! ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿਚ ਲਯੋ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਰਖਦਾ ਹੈ । “ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ । ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੋੜਾ ਬੋੜਾ ਖਾ ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ, ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਿਛੇ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵਿਹਾਜਣਾ ਚਾਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੱਤ ਦਾਜ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਹੁਟੀ ਨਾਲ ਕਟਣੀ ਹੈ । ‘ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ’ । ਰੁਪਿਆ ਤਾਂ ਮੁਕ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਨਾ ਮਰੇਗੀ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲਹੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਦੇ ਆਣ ਤੇ ਪਾਪੀ ਮਨੁਖ ਦੋਇ ਹਥ ਖਾਲੀ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਪਾਪ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਵਿਅਰਥ ਹਨ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਕਿਛੁ ਗੁਨੁ ਬੀਚਾਰਿ ॥
ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ)

ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ, ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਜਾਂ ਫੁਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਕੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਹੋ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਜਿੱਥ ਹੋਣੀ ਏ । ‘ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।’ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੀ ਵੇਖਣਾ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਬਹੁਤਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੀ ਜਾਏਗੀ, ਤੂੰ ਖਰਚ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰ । ਜਿਥੇ ਸੋ, ਉਥੇ ਇਕੋਤਰ ਸੋ । ‘ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।’ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹੁਣ ਕਰਜ਼ੇ ਕੁਰਜ਼ੇ ਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਭਾਵ, ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੁਕਿਆ ਸਿੰਘ ਉਜਾੜਵਿਚ ਸਭ ਮਿਰਗਾਵਲ ਭੀਨੀ ਜਾਈ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ਕੱਢ ਕੁਨਾਲੀ ਜੋਤ ਛਪਾਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਸੂਰ = ਸੂਰਜ

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਪਰਮੇਸ਼ਰ ਇਕ ਹੈ ਸਾਚਾ ਸਾਹ ਜਗਤ ਵਣਜਾਰਾ ।
ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਸੁਭ ਸਮੇਂ ਮਾੜੀ (ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ ਦੀ) ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ — ਦਰਸ਼ਨ, ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕਵਿਆ ਕਰ ! ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਾਹਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਅਖੇ ‘ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛਡੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਲੂਕ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ : ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਰੋ 'ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛੱਡੋ' । (ਸੰ)

ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗਵਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਾ ਵੇਚ ਕੇ ਆਦਮੀ ਧਰਮਹੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਖਿਆ ਲੋਭਿ ਲੁਭਾਏ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ ਉਹ ਕਿਉਂਕਰ ਸੁਖ ਪਾਏ । ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗਵਾਏ । (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਚਾਕਰ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਕ ਓਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਕੋ ਅਗਲੀ ਓਹ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੁਣਾ ਖਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਝਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿੱਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਗੁੰਮੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਲਭੇ ਕਿਤੇ । ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਕਰਨ ਪੁਛ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾ, "ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਝਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿਲਾ ॥" ਜੇ ਸਾਹ ਹੈ ਈ ਤਾਂ ਸਾਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਟਕਰ ਲੈ । (ਸੰਗ)

ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ ਜਾਂ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੋ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਖਰਚ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਖਰਚਿਆਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਹਰ ਵਿਕ ਗਏ ਨੇ । ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਉਧਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਂਗਾਂ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ । ਜੇ ਚਾਦਰ ਵੇਖਕੇ ਲਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਕਰਨ ਤਾਂ ਭੁਖੋ ਕਿਉਂ ਮਰਨ ? (ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾੜ੍ਹੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ । ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਕਾਜ ਏ ਕਿ ਲੁਟ ਪਈ ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਛੇ ਆਦਮੀ ਥੋੜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਕਰ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਚੱਜ ਵੀ । ਬਹੁਤੇ ਵਡਿਆਰ ਨਾਂ ਸਾੜ । 'ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾੜ੍ਹੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ । ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਲੁਟ ਪਈ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ।' (ਸੰਗ)

ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਸ਼ੌਕ ਦੇ, ਮੁੜ ਓਹੀ ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਦੇ । ਜਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਨਣੀ, ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੌਕਤ ਜਾਂ ਸੁਖ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ :— ਸਵਾਦ ਸਵਾਦ ਦੀ ਗਲ ਰਹਿਣ ਦੇ ਭਾਈ । ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਗਲ ਓਹੀ ਹੀ ਏ, ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ । ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਪਤਾ ਪਿਛੋਂ ਆਣ ਕੇ ਲਗਦਾ ਏ ।

(ਵਰ ਘਰ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚਾਰੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅੰਗਣ ਹੋਣ, ਪਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਆਖਣਾ

ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਕਦੀ ਗਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਲਈ ਸਾਕ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਬਹੁਤ ਘਟ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ । ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ । ਨਿਰਾ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਕਲੋਜ਼ਾ ਭੁੱਜਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਸਾਕ ਲਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਅਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਮਿਲਦਾ—ਤੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਚਾਰੇ ਐਥੇ ਸ਼ਰਈ ਏ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਡੀ ਸਮਝੀਂ ਬੇਲੀਆ, ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।
ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਕੁਧਰਮ ਦੇ, ਖਾ ਖਾ ਹੋਏ ਅਮੀਰ ।
(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਰਾ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਚੱਜ ਦਾ ਕੀਤਾ ਕਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ 'ਚਾਰ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ । ਜਾਂ
ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਉਗਾਹ (ਗਵਾਹ)
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।**

ਭਾਵ :— ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਮਨ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪਰਗਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਲੁਕਾਇ, ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ — ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ !

ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਛੁਪਾ । (ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਬਹਿਰੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ (ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ)
ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।**

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਿਹਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲਗਣਾ, ਪਰ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾੜਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਬੁਢਿਆ ਖੋਸ਼ੜਾ ਤੈਨੂੰ ? 'ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।' ਜੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਏਨਾ ਚਿਰ ਖਪਾਈ ਰਖਿਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ
ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।**

ਭਾਵ :— ਫਜ਼ੂਲ-ਖਰਚੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਟ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਟ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੇ । 'ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਥੇ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੇ ਧਰਮੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੱਟੀ ਦਾੜੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ ਜਾਂ
ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸਿਆਣੇ ਦਿਸਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਮੀਆਂ ਜੀ ਵਾਹ ! ਬੁਝੇ ਵਾਰੇ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ

ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁੱਲ
ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ।**

ਭਾਵ :— ਧਨ-ਪਾਤਰਾਂ ਜਾਂ ਵਡਿਆਂ
ਨੂੰ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੋਭਾ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਦੇ
ਨੇ, ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਾ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਢੋਈ ਨਾ ਮੋਇਆਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੀ ਸੁੰ ਸ਼ਾਂ ਤੇ
ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਦੇ ਬਾਬੂਆਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ
ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

**ਚਿੱਟੇ ਜਿਨਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ
ਕਠੌਰ ਜੀਓ ।**

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਾਪਦੇ
ਹਨ ਪਰ ਦਿਲ ਮੈਲੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੱਟੇ ਜਿਨ ਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੌਰ ਜੀਉ ॥

ਤਿਨੁ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਪਜੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਪੇ ਚੋਰ ਜੀਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਾਲ ਜਾਂ ਕੇਸ ਚਿੱਟੇ ਹੋ
ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਜਾ, ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ
ਸੁਨੇਹਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਤੇਰੇ ਆ ਪੁਜੇ
ਹਨ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਕਰ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਪਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਕੋਈ
ਆਪਣਾ ਹੀ ਭਲਾ ਲੋੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਸਭ
ਪਾਸਿਉਂ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ, 'ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ
ਪਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ' ਪਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪੇ ਨਿਗਲ
ਲੇਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਟੀ ਚਿੱਥ ਕੇ ਖਾਣੀ ਤੇ
ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ,
'ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ' । ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ
ਜੋ ਆਈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿਬਰੀ (ਉਲੂ) ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ
ਨਾਂ ਨੂਰਭਰੀ ।**

ਭਾਵ :— ਸ਼ਕਲ ਮਾੜੀ ਹੋਣੀ ਤੇ
ਦਸਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹਾਂ । ਭਾਵ
ਪੱਲੇ ਗੁਣ (ਜਾਂ ਧਨ) ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਾਵੀ
ਬਹੁਤਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ! ਭਾਈ ਵਾਹ ! 'ਚਿਬਰਨੇ
ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।' ਤੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਬਾਰੇ
ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ
ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ
ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਕੀ
ਕਰਨ ਡਰੇ ਹੋ ? ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ
ਜੋਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ
ਵੰਡਣਾ ਜੇ । 'ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ'
ਕਿਨੂੰ ਕਿਨੂੰ ਦਿਓਗੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੜੀਆਂ ਮੌਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ ।

ਵੇਖੋ : ਸਾਡੀ ਮੌਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ
ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਜਗੇ ਦਾ ਮਸ਼ਕੂਲਾ ਈ ਬਣਾ ਲਿਆ ਏ। ‘ਚਿੜੀਆਂ ਮੋਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਏ, ਇਹਨਾ ਸ਼ਤਾਨਾਂ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਰਲ ਦੀਨ)

ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬਹੁਤੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਕਰ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ, “ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ” ਭਾਲਦਾ ਏਂ। ਕਾਫ਼ੀ ਕਰੜਾ ਕੰਮ ਏ ਇਹ। ਬਹੁਤ ਧਨ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਮੰਗਦਾ ਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਵਧਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਜੀ, “ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ”। ਮੁੰਡਿਆਂ ਬੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਨਠ ਕੇ ਸੌਖੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਔਖਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬੜੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਮਾਰਦੇ ਸੋ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਕੀ ਲਭਾ। ਉਹੀ ਜੋ ਔਗੇ ਲਭਦਾ ਸੀ—ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ‘ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਅਸਲ ਰੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਕਿ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ— “ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।” (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਅਤ ਹਰ ਗਲ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਰਖ, “ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।” ਕਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਸੇ ਲਈ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੀਆਂ ਚੁਗਲਾਂ ਦੀ ਖਸਲਤ ਮੰਦੀ ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਕੋ ਡਰਦਾ। ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੋਸੀ, ਰੋਜ਼ ਕਿਆਮਤ ਫਰਦਾ। (ਫਰਦ)

ਚੁੱਪ ਅੱਧੀ ਹਾਂ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਚੁਪ ਰਹਿਣਾ ਮੰਨ ਜਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ— ਕੀ ਉਹ ਮੰਨ ਗਈ?

ਸੁੰਦਰੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਚੁੱਪ ਅੱਧੀ ਹਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਭੋ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁੱਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੁਪਹਿਰੀ।

ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁਪ ਤੇ ਸੋ ਸੁਖ।

ਭਾਵ :— ਕੇਵਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਚੁਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੁਪਹਿਰੀ। ਵਾਧੂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੁਬਧਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁਪਾਏ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁਖ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਪਸ਼ੂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਠਿਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੀ — ਚੰਗਾ ਜੋ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਵਸ। ਜਦ ਖਬਰ ਸਾਰ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਦੁਬਾਰੇ (ਬਾਰੀ) ਦੀ ਇੱਟ ਮੋਰੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਸਾਕ ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਗੰਢਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੇ ਹੋਣ ਬੇਅਕਲ ਚਾ ਲਾਵਦੇ ਨੀ ਇੱਟਾਂ ਬਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੋਰੀਆਂ ਦੇ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੁਲ੍ਹਿਓਂ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੀ ਕਿਨ੍ਹੇ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਚੁਲ੍ਹਿਓਂ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ'। ਮੈਂ ਤੁਹਾ ਓਹਲੇ ਹੋਇਆ, ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭੁਲਾ ਦਿਤਾ। (ਸੰਗ)

ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਭੱਠ ਵਿਚ ਪਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਟ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਪੁਛਦੇ ਹੋ। ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਭੱਠ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਈ ਹੈ। ਅਗੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਘਟ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਾ ਖਾਣ ਨਾ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ। (ਸੰਗ)

ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ। ਵੇਖੋ : ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਓਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਸਹੁਰਾ ਘਰ ਛੱਡ, ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਚਕੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੋਹਲਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਿਆ। ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। 'ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ'। (ਸੰਗ)

ਚੂਹੜਿਓਂ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਉਹਦੀ ਉਹਾ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਹੋਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਆਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੀਨਾ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਨਿਘਰ ਜਾਣ। ਚੂਹੜਿਓਂ ਰੱਬ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਉਹਦੀ ਉਹਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਣਾ ਸਾਊਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਸੋਚਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।' (ਸੰਗ)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੰਜ ਵਿਚ ਸਭੇ ਸਾਊ। ਜਾਂ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ । ਭੈੜਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਰਲਣੇ ਸਨ । (ਸੰਗ)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵਾਂ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਊ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ । ਪਰ 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟੱਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।' (ਸੰਗ)

ਚੂਹੜਿਆਂ (ਕਾਂ) ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ (ਢੋਰ) ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੀ ਬਦ-ਅਸੀਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ 'ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ਏ ।
ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ,
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ' ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ (ਦਾ) ਲਹਿਣਾ, ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਲਹਿਣਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਹੇ ਕਮੀਨੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਫਸਾ ਬੈਠੇ ਹਾਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ ਲਹਿਣਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।' ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਲਟਾ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੇ ਤੇ ਘੁਰਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ)

ਚੂਹੜੇ ਨਾਲ ਖਤਰੀ ਦਾ ਘੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਝਗੜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੇ ਕੁਆਰ ਨੂੰ ਖੁਆਰ ਸੰਸਾਰ ਕਰਸੀ,
ਏਸ ਜੋਗੀ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਖੁਸਦਾ ਈ ।
ਨਾਲ ਚੂਹੜੇ ਦੇ ਖਤਰੀ ਘੁਲਣ ਲਗਾ,
ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਮੁਲਕ ਨੇ ਹਸਣਾ ਈ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡ ਨ ਪਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡ ਨ ਪਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।
ਮੰਤ ਨ ਹੋਇ ਅਨੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੱਪੀਂ ਪਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹੋ, ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮੰਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਕਿਥੇ ਬਿਠਾਵਾਂ ? 'ਚੂਹਾ ਖੁੱਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸੱਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।' (ਸੰਗ)

ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲਠ-ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਵੇ ਮਾੜਾ ਪਰ ਤਕੜਾ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕੇਰਨ ਦੀ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਣੀ ਜਾਓ, ਸ਼ੇਖੀਆ ਭਾਈ ਹੁਰਾਂ ਦੀਆਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲੱਠ ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ' ਚੂਹੜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਲਈ ਤੇ ਹੁਣ ਤੀਸ ਮਾਰ ਖਾ ਬਣਨ ਬੈਠ ਹਨ । (ਸੰਗ)

ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਣ ਕਮਜ਼ਾਤ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ । ਡੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹੁ । ਰਤਾ ਭੈ ਨਾ ਰਖ । ‘ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਏ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ (ਸੁੰਢ) ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ, ਉਹ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਗੁਣ ਤਾਂ ਬੋੜਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਆਕੜ ਬਾਹਲੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਸ਼ੀਲਾ—ਉਸਤਾਦ ਭਾਰਾ ! ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਵਾਜੇ ਦੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਤੇ ਬਣ ਬੈਠਾ ਉਸਤਾਦ । ਤੇਰੀ ਸਲਾਹ ਹੋਣੀ ਏ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਖਸਮ ਅਗੇ ਮਥੇ ਟੇਕਾਂ । ਨਾ ਬਾਬਾ ਅਸੀਂ ਬਾਜ਼ ਆਏ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਗਿਰਦੀ ਤੋਂ । ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਂਦਾ ਤਾਂ ਨਾ ਸਿਖਾਏ । ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ ਤੇ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੋੜੀ—ਸ. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੁਛੋਂ ਬੁਲਾਵੇਂ ? ‘ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।’ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖਾਣ ਲਈ ਮਿਲ ਗਏ । ਬਸ, ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦੀ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਏ ? ਸਦਾ ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੋਏ ਜੋ ਵੱਡੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲੇ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਡੁਲ੍ਹਦੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀਂ ਦੀਸੈ ॥

ਵੇਖੋ : ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਜਿਹੜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾਸੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀਂ ਦੀਸੈ ॥
ਪੋਖਰੁ ਨੀਰ ਵਿਰੋਲੀਐ ਮਾਖਨੁ ਨਹੀਂ ਰੀਸੈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁਰਿਤੀ ਰਾਗ)

ਚੋ ਚਸਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸਮੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੁਭਾ ਜਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਬਲਿਆ ! ਇਹ ਜੱਟ ਸਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕਮਿਕ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਸਿਖ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਰ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਾਨੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਇੱਕੋ । ‘ਚੋ ਚਸਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸਮੇ’ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੈ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਖੇਤਾ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਖੇਹ ਤੇ ਮਿਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।
ਤਿਉਂ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਠਿ ਮੂਲ ਨ ਹੋਟੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੇ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਲਗੀ ਤੁਰਿ ਮਰੇ ਜੀਵਨ ਨਾਹੀ ਤਾਣ ॥
ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੇ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)

ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਤੇ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਖਰਾਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਨਾਥ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚਾਬੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕਿਉਂ ਸੌਂਪੀ ? ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਬਿਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਉਚੱਕਾ ਚੋਧਰੀ, ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਰਮ ਦੀ ਅੰਸ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਅੰਗੀਠੀ ਹੇਠਾਂ ਦਬ ਗਈ । ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਦਿਲ ਹੋਕੇ ਪਤਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ । “ਚੋਰ ਉਚੱਕਾ ਚੋਧਰੀ ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ” ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ।

(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਪ੍ਰਿੰ: ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀਆਂ ਨੇ ਪਾਪੀ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਸੋ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੂਮਤੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਾਮਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨ ਕੋਇ ॥
ਚੋਰ ਕੀਆ ਦੇਗਾ ਕਿਉ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ । ਵੇਖੋ :
ਸਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤ ਕਈ ਮਿਤ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੇ ਮਾਪੇ ਤਿਹੇ ਜਿਹੀ ਅੰਸ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਉ ਜੁ ਰਾਮੂ ਦਾ ਉਘਾ ਨਸ਼ਈ ਸੀ ! ਪੁਤਰ ਨੇ ਕੀ ਘਟ ਕਰਨੀ ਸੀ ! ‘ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ’ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਘਰੋਗੀ ਭੇਦ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਿਆਨ—ਜੇ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭਰਾ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾ ਦਸਦਾ ਤਾਂ ਰਾਵਣ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮਾਰਦਾ ? ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਚੋਰੀਉਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਹੋਰਾ ਫੋਰੀਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕਪਟੀ ਤੇ ਵਲ ਛਲੀਆ ਬੰਦਾ ਆਪਣਾ ਕਪਟ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ। ਇਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਛਡੇਗਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਫੜ ਲਏਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਮੰਨਿਆ ਬਈ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਧ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖ। 'ਚੋਰ ਚੋਰੀਓਂ' ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਹੋਰਾ ਫੇਰੀਓਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਚ ਕੇ ਰਵੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁੰਡੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ। ਕੋਈ ਉਸ ਉਤੇ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਰਖੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਹੀ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ' : ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ। ਮੈਂ ਪੁਛਾਂਗਾ। ਇਨ੍ਹੇ ਸ਼ਰਾਫਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਮੇਰੀ ਡਾਂਗ ਦੇ ਵਸ ਆਉਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੈਰੀ ਤੇ ਮੀਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਦਾਲ ਗਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਥੇ ਪੁਲਸ ਵੀ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ, ਮੈਂ ਤੇ (ਚਾਚਾ) ਬਾਬੂ ਕਲੇ।

ਭਾਵ :— ਡਰਾਕਲ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣਾ! ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ, ਉਂਜ ਜੇ

ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਣੇ ਤਾਂ 'ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ ਮੈਂ ਤੇ ਬਾਬੂ ਕਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੋਸਲਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤੀਲਾ (ਤਿਨਕਾ)।

ਭਾਵ :— ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੋਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚੇ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਪੇਕੇ ਨਹੀਂ ਘਲਣਾ।" ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤਿਨਕਾ। ਵਤ ਜੋਗਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੰਤਲਾ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਤਲਬ ਲਈ ਕਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਕਿਤੇ ਭਿਣਕ ਨ ਪੈ ਗਈ ਹੋਵੇ।

(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ - ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ (ਬਕਰੇ) ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖੈਰ (ਸੁਖ) ਮਨਾਉ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦ ਤਾਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹੇਗਾ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੋਂ ਤੀਕ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੁਪਾਈ ਰਖੇਂਗਾ? ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖੈਰ ਮਨਾਉ? ਕਦੀ ਤਾਂ ਚੋਰ ਪਕੜਿਆ ਜਾਊ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਲਜਿਆਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿਚ। ਮੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜੋ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਵੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੋ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੁਰਿਆਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਇਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਲੈਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰੇ। ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨ-ਦਸ ਦਿਨ ਸਰਗਰਮੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਾਮਲਾ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ, ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ।
(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਧੜਕੂ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ 'ਕੀ ਸ਼੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸੋ ਚੁੰਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੀ ਚੋਰੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਪਕੀਆਂ ਹਨ।'
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ।

ਭਾਵ ;— ਜਿਸ ਦਾ ਗੱਲ ਕਰਨ (ਜਾਂ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ) ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਰਹੇ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਖਲੋ ਜਾ ਭੈਣ। ਰਤੀ ਸਾਹ ਲੈ। “ਚੋਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ” ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ।
(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਭਈ ਦੇਖ ਲੈ, 'ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦੈ। ਮੋਹਣ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਖਿਸਕਿਆ ਜੋ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬਥੇਰਾ ਸਮਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਲੇ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦੇ ਹੋ ? 'ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ।' ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਸਬਰ ਕਰੋ।
(ਸੰਗ)

ਚੋਰੀ ਕੱਖ ਦੀ ਭੀ, ਚੋਰੀ ਲੱਖ ਦੀ ਭੀ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਕਰੀਏ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤਾ ਬਦਨਾਮੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— “ਚੋਰੀ ਕੱਖ ਦੀ ਵੀ ਤੇ ਚੋਰੀ ਲੱਖ ਦੀ ਵੀ”। ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਐਥ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਵਡੇ ਐਥੀ ਬਣੀਦਾ ਹੈ।
(ਸੰਗ)

ਚੋਰੀ ਤੇ ਫਿਰ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ (ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ)। ਵੇਖੋ—ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ

ਭਾਵ ;— ਨਾਲੇ ਕਸੂਰਵਾਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਡਾਂਟਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਮੂਰਖਾ। ਇਹ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ, ? ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ। ਉੱਠ, ਆਪਣੇ ਕਸੂਰ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ।
(ਸੰ)

ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿਠਾ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਏਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ, ਪੈਸੇ ਲਗੇ ਹੋਣ ਤਦ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।
(ਸੰ)

ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਾਹੀਂ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹਰ ਕੰਮ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਲਈ ਫਿਰੋ ਆਪਣੀ ਲਿਆਕਤ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ। ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ? ਭਾਈ ਕੋਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪੁਆ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੋ। 'ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਹੀਂ।
(ਸੰਗ)

ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਣਦਾ ਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਤਬ = ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ । ਜਦ ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਚੋਰੋਂ ਦਰਜੇ ਜਾਂ ਪਦਵੀ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਬੇ-ਅਰਥ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਵੇ, ਤਾਂ ਮਿਹਨੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਵੀ 'ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਣਦਾ' ਲੋਚਦਾ ਏਂ । ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਕਰਤੂਤ ਲੁਕੀ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ ।

ਭਾਵ ;— ਪਾਪੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾ-ਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਾਰੋਗੇ ਗੋਲੀ 'ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ (ਭਾਈ) ਗੰਢ ਕੁਤਰਾ ।

ਭਾਵ ;— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਸਾਥੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੋ ਕੋਰੋਂ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਨੇ" ਅਥੇ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਗੰਢ-ਕੁਤਰਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼ ।

ਭਾਵ ;— ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਲੁਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪ ਹੀ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼ ਵਾਂਗ ਪਿਉ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਗੁਆਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਖੁੰਹੰਦੀ ਕਸਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਨੀਮ ਹੁਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ । (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ — ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਈਮਾਨੀ ਦਾ ਖਟਿਆ ਧਨ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖਜ਼ਲ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ (ਜਾਗੋ) ਆਏ ਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਦੋ-ਬਾਜ਼ਰੇ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਸਭ ਧਿਰਾਂ ਰਖਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰੇ ? ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਲਉ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੋ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੋ ਭਜੋ, ਇਹ ਨੀਤੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗ਼ਰਕ ਕਰਕੇ ਛੱਡੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਮੋਰ ਤੇ ਮੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਕਸਾਈ (ਬਲਾਈ) ।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਬੁਰਾ ਆ ਟਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰ ਪੈਣਗੇ ਤੇ ਮੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਸਾਈ ।' ਤੁਸਾਂ ਬਦੀ ਕੀਤੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਗਤਾਈ । ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਣ ਵੈਰ ਕਢੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ, ਲਪਰਾਂ ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ ।

ਲਪਰਾਂ = ਮੂਰਖਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ ? "ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ ਲਪਰਾਂ, ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਠੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅੱਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਕਦਾਰ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਥੋੜੇ ਦਾ ਮੰਗ ਬਾਹਲੇ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੈਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? “ਚੋਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਨੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅੱਧਾ।” ਕੁਝ ਨਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਬਗੜੇ ਚੁਕੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ।

ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਿੰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਅੰਤ ਤੇ ਥੋੜੀ ਗਲ ਤੇ ਵਿਟਰ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਨੇ ਲਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚੁਕਿਆ ! ਅੰਤ ਡਿਗਣ ਲਗਾ ਤੇ ਦਸ ਰੁਪਿਆਂ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੋਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ। (ਸੰ)

ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ,
ਦੁਪਾਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ
ਸਕਦਾ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਈ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ, ਅਖੇ ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ, ਦੁਪਾਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਰਾਮ ਨੂੰ ਇਸ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫਾਂ ਉਠਾ ਕੇ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਾਬਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਲ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਤ੍ਰਿਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ‘ਚੋਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੰਗਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੱਧਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ, ਤੁਸਾਡੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਢ ਵਿਚ ਤੁਸਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਚਲ ਸੋ ਚਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੰਗੀ ਕਰ ਬਹਾਲੀ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ
ਚੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰੀਏ ਤੇ ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵੀ ਮਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਵੀ ਐਵੇਂ ਲੰਘ ਗਈ, ਤੇ ਫੇਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਏਗਾ ਮੈਨੂੰ ਬੋਟੀ। ਚੰਗਾ ਕਰ ਬਹਾਲਿਆ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ ਫੁਪਾ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਤਰ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਏ, ਵਡਾ ਚੋਧਰੀ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ। ਵੇਖ,
ਆਪ ਭਲੇ, ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂਪ ਲਾਲ — ਇਹ ਕਰਮ ਪੁਰੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬਾਲਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਸੁਦਾਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਦ ਉਤੇ ਥੁਕਿਆਂ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਪਊ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ਆਪਣੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਤਸੰਗ ਦੀ ਇਤਨੀ ਲਗਣ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਪੁਰ ਇਤਨਾ ਭਾਰੀ ਸਿਦਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਲ ਉਂਗਲ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਉਪਰ ਥੁਕਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੈ। (ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੇ । ਜਾਂ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁਲ
ਆਲਮ ਵੇਖੋ ।

ਭਾਵ :—ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ
ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗਾ? ਭਾਈ ਜਾਨ,
ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਕਦੀ ਗੁਝੇ ਰਹੇ ਨੇ? (ਸੰ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ,
ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ ਸੁਟੇ ।

ਭਾਵ :—ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਗਲ
ਕੀਤੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਏ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡੀ
ਵੀ ਨਹੀਂ ।

(ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਨਵਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਚੰਨ ਵੇਖਣ ਸਮੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਥਾ ਵੀ ਟੇਕਦੇ
ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਜਾਂ ਪਗ ਨਾਲੋਂ ਤੰਦ
ਖੋਹ ਕੇ ਚੰਦ ਵਲ ਸੁਟਦੇ ਹਨ) ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ,
ਤੁਸਾਂ ਥੋੜੀ ਜਿਨੀ ਵੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਮੈਂ
ਕੀ ਕਰਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਪਈਆਂ ਨੂੰ, “ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ
ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ, ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ
ਸੁਟੇ ।” (ਸੰਗ)

ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਭਲੀ, ਗੱਡੀ
ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ
ਹੈ । ਮੰਦੀ ਦਾ ਭਾਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਪੁਤਰ ਹੈ
ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਜਿਹਾ ਇੱਕ । ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਮੁਰਖ ਜਾਂ
ਕੁਪੱਤੀ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ । ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ
ਭਲੀ, ਗੱਡੀ ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ । (ਸੰਗ)

ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨੁ
ਹੁਈਆ

ਭਾਵ :—ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੜਾ
ਬ੍ਰਿਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ
ਆਪ ਵੀ ਚੰਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੰਗੀ
ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਵੀ ਚੰਗਾ
ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਮਹਿ ਦੇਂਦਨੁ ਉਤਮ
ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨ ਹੁਈਆ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਬਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ
ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਚੰਦਰਾ—ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉੱਠਾ-
ਮੋਹਰੀ ਜੋ ਉਂਗਲ ਤੇ ਉਠਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ
ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਬੂ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਨਬੂ ਨੂੰ ਮਾਰ
ਪੈਣੀ ਹੀ ਸੀ, “ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਬਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ ਹੀ
ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।” ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਤ ਹੀ ਚੁੱਕੀ
ਹੋਈ ਸੀ ! (ਸੰਗ)

ਚੰਨ ਚੰਨਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ, ਚੜ੍ਹਨ
ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀ
ਭਰੋਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਬਹੁੜਨ ਜਾਂ ਨਾ ਬਹੁੜਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਲ ਕੀ ਏ, ਦੁਪਿਆ ਸਾਡਾ
ਗਰਕ ਹੁੰਦਾ ਲਗਦਾ ਏ । ਉਹ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ
ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਥਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ।
ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਚੰਦ ਚੰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਚੜ੍ਹਨ
ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ । ਪਤਾ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ । (ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚੰਨ ਦਾ ਬੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ । ਵੇਖੋ :—
ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਬੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਬੇਪਤੀ
ਕੀਤਿਆਂ ਬੰਦਾ ਆਪ ਹੀ ਲੱਜਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਇਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿਆ ਆਖੇ 'ਚੰਨ ਦਾ ਬੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦਾ,
ਸਾਨੂੰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨੁਰਾ ।**

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁੱਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਨੋਖੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਜਿਹੜੀ ਫਾਨਣ ਲਈ ਬਿਜਲੀਆਂ ਬਤੀਆਂ ਤੇ ਪਾਸੇ ਰਹੀਆਂ, ਚੰਨਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਉੱਥੇ ਤਾਂ :

ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦਾ ।

ਪਰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨੁਰਾ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਰਜ਼)

ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ, "ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ" ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਏਨਾ ਸੁੰਦਰ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦੀ ਫਕ,
ਨੂਰਪੁਰ ਦੀ ਗਪ ।**

ਭਾਵ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿਖੜਵੀਂ ਸਿਫਤ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੇਖੋਗੇ । ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦਾ ਫੱਕ, ਨੂਰ ਪੁਰ ਦੀ ਗੱਪ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੰਮ ਚਮਾਰਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁੜ ਸੋਂਪੀ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਨਾਲ ਭੈੜਾ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ 'ਚੰਮ ਚਮਾਰਾਂ' ਦੇ ਮਥੇ ਮੜਿਆ । ਜਿਹੜੇ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਵੇਲਾ ਪੈਣ ਤੇ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਚਿੰਤਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਲਨ ਤੰਦੂਰ ।
ਲੰਘੇ ਸਾਥੀ ਉਸ ਤੋਂ, ਅੱਗ ਕੇਡੀ ਦੂਰ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ
ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ ॥**

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜੀ ਅਣਹੋਣੀ ਹੋਵੇ । ਭਾਵ ਜੋ ਸਭ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੰਤਾ ਤਾਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ ॥

ਇਹ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

**ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਸੂਲੀ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ।**

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਟਕਰ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੀ ਗੋਲੀ—ਅੜੀਏ !

ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਮਝਾਏ ? ਕੌਣ ਚੂੰ ਕਰੇ ! ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛ

ਛੱਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਥਾਂ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝੋ, “ਪਰ ਛੱਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ” ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ । ਤੁਸਾਂ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਦੇ ਹਥ ਫੜਾ ਦਿਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਾਂ ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਛੇਕ ਵਾਲੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਦਸਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੀਆਂ ਜੀ, ਰਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਲ ਤਾਂ ਬਾਤੀ ਮਾਰੋ । ਭਲਾ, ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ, ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਿਸ ਵਿਚ ਨੌਂ ਸੌ ਛੇਕ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕਾਰੀਗਰ ਪਾਸ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਰੀਗਰ ਕਾਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ, ਤੂੰ ਕਾਹਦਾ ਤਰਖਾਣ ਏ ! ਹਥਿਆਰ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਅਖੋ, “ਛੱਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ?” (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਜਾ ਵੇ ਛੇ ਕਾਲਿਆ ! ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਉੱਘਾ ਐਬੀ ਕਿਸੇ

ਭਲੇਮਾਣਸ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਹਰਵਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਾਤੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ । ਪਰ ਸਭ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਗਾਂ ਲਾਹੁੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ । ਓਹੀਓ ਗਲ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਛਾਨਣੀ ਆਖੀ ਛੱਜ ਨੂੰ. “ਛੱਜਾ ਵੇ ਛੇਕਾਲਿਆ ।” ਛੱਜ ਬੋਲਿਆ, “ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।” (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤਿਆਗ ਹੀ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਦੀਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਹਨ ਮੈਂ ਵੀ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਮਨਾਂ ‘ਛੱਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛੱਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਖਲਾਸੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਬਖਸ਼ੋ, ਮੈਨੂੰ । ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਲਗੋ । ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ ਤੁਹਾਥੋਂ । ‘ਛੱਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛੱਡਾ’ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੱਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਟੋਇਆ ਡੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰੇ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਮੋਹ ਫਾਤਮਾ ਦਾ ਫਿਰ ਪਿਆ ਤਦ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮੋਹ ਹਾਨੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ । ਇਸੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਸਤਸੰਗੀ ਗ੍ਰਹਸਤ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ‘ਛੱਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ

ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਹੋਇਆ ਛੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ
ਖਾਈ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਛਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ ਕਢਣੀ ਤੇ
ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ
ਔਖਾ ਹੈ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ
ਰਾਜ ਹੋਵੇ, ਉਥੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾਣਾ ਬੜਾ
ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁਮਿਆਂ, 'ਛੱਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ
ਕਢਣੀ ਤੇ ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ
ਕੰਮ ਹੈ ।' ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛਪੇ ਨਾਂਹਿ ਛਪਾਇਆ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸਨਾਈ ।**

ਭਾਵ :—ਉਘੈ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ
ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਘਰ ਬਾਬਾ ਪੂਜੀਏ

ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੁ ਆਈ ।'

ਛਪੇ ਨਾ ਛਪਾਇਆ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸਨਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

**ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਤੇ ਜੀ
ਬਚਾ ਪਰਨੀ ਦੜਿਆ ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਹਰ ਲੁਟਾ
ਸ਼ੋਭਾ ਪਾਉਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਹੁੰਮਾਂ
ਪੈ ਗਈਆਂ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ । ਪਰ ਹੋਈ ਉਹ
ਗਲ, ਅਖੇ ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਜੀ ਬਚਾ
ਪਰਨੀ ਦੜਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਤੇ
ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਓ, ਤੁਸੀਂ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ । ਮੇਰੇ ਸੋਗ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ ।
'ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ' ਮੈਂ ਉਜੜਾਂਗਾ ਤਦੇ
ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਕਹੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛਿੱਕੇ (ਦਾਖਾਂ) ਹਥ ਨ ਅਪੜੇ
ਥੂਹ ਕੜੀ ਆਖੇ ।**

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਹਥ ਨਾ ਆਉਣ ਤੇ
ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਲਗ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਤਾਂ ਨਿੰਦਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ।
ਤੇਰੇ ਹਥ ਜੁ ਨਾ ਆਈ । ਅਖੇ 'ਛਿੱਕੇ ਹੱਥ ਨ ਅਪੜੇ
ਥੂਹ ਕੜੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛੂਨੀਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ
ਮਰਣਾ ।**

ਭਾਵ :—ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਵੀ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਰ ਚੁਵੇਰੇ ਤੋਂ ਲਾਹਨਤਾਂ
ਪਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਛੂਨੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ
ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ ਮਰ' ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕਾਲਖ
ਮਲ ਲੈ' ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ
ਸੀ । ਲੱਜਤ ਜੁ ਦਬ ਕੇ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛੇਕੜ (ਆਖਰ) ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ
ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।**

ਭਾਵ :—ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਥ ਮਾਰ ਕੇ ਅੰਤ
ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ (ਤੇ ਘਟੀਆ) ਕੰਮ
ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਥੇਰੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪਰ
'ਛੇਕੜ ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।'
ਜਿਥੋਂ ਤੁਰੇ ਸਾਂ' ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ ਜਿਹੜਾ ਪਿਛੋਂ ਦੁਖੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੰਨੀ ਰਾਮ ਮਾਤ੍ਰੁਆ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਦੀਹਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਤਕੜਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਪਾ ਬਹੀਂ । ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਵੱਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ ਜਾਂ ਗੱਪ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ । “ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਜਾ ਹੈ, ਪਰ ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ, ਵੱਡੀ ਗੱਲ, ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਵਰਗੀ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੱਲ ਦਸਣੋਂ ਕਦੀ ਨਾ ਰੁਕਦਾ ।”

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਪਰ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗਿਣਮੁਠਣੀ ਨੌਂਸਰਬਾਜ਼ ਜਿੰਨੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਉਨੀ ਅੰਦਰ ਹੈ । ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ, ਇਸ ਬਲਾ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥
ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਅੰਨ ਦਾ ਖਾਣਾ ਛੱਡ ਕੇ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ

ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਨਾ ਸੋਹਾਗਣ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਰੰਡੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥

ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ॥

ਜਗ ਮਹਿ ਬਕਤੇ ਦੂਧਾ ਧਾਰੀ ॥

ਗੁਪਤੀ ਖਾਵਹਿ ਵਟਿ ਕਾਸਾਰੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਗਧੋਂ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ, ‘ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਤੇ ਗਧੋਂ ਰਾਖਾ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਹੋਛੇ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ ਘਾਟਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਭਾਵ ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਵੀ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਰਾਜ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਤਾਂ ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵਾਂਗ ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਪੀਠੇ ਗਏ ਹਾਂ । ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਨ ਵਾਹ ਨੂੰ, ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ, ਹੋਵੇ ਓਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਅੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੋਗੇ । ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਨ ਵਾਹ ਨੂੰ ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ । ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ, ਓਹੀ ਸਾਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛੋਲੇ ਝੋਬ ਕੇ ਕਢ ਲਈਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਰੜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਟ ਨਾਲ ਹੀ ਠੀਕ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੀਜਾ ਆਦਮੀ—ਓਹ ਭਈ ਡਾਂਗਾ ਅਗੇ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਈ । ਛੋਲੇ ਝੋਬ ਕੇ ਕੱਢ ਲਈਦੇ ਨੇ । ਬੰਦੇ ਸਿੱਧੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ, ਪਕੜਨਾ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਤੂੰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਮੇ ਨੂੰ ਹਟੀ ਤੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਈ । ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਰਾਮੇ ਨੇ ਕਿਨੇ ਘਰ ਡੋਬੇ ਹਨ । ਵਾਹ, ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ ਪਕੜਨਾ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਛੇਤੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ
ਅਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਪਾੜਨਾ ਸੀਵਨਾ ਈ ।’
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜ

**ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੋਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥**

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਸਿਰ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਡਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੋਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥

ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥

ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਲੋਕ ਵਾਰਾਂ)

**ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟ ਨਿਵਾਜ
ਗੁਜਾਰਹੁ, ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਈਐ ॥**

ਭਾਵ :—ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਮਾਜ ਪੜ੍ਹਨ, ਕਾਬੈ ਜਾਣ ਤੇ ਹਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਿਆ ਉਜੁ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ

ਧਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ ॥

ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ

ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ ।’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਜਸ ਜੀਵਣਾ, ਅਪਜਸ ਮਰਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨਾਲ ਜੀਣਾ, ਮੌਤ ਵਰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਆਈ ਸਮਝ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਡਰ ਗਿਆ । ਭਜ ਪਿਆ ‘ਜਸ ਜੀਵਣਾ ਅਪਜਸ ਮਰਣਾ’ ਸੋ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਕੀ ਜਿੰਦ ਬਾਕੀ ਹੈ ।

(ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਟੁਟੀ ਪ੍ਰੀਤ ਗੰਢਣ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਿਥੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ‘ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।’ (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ
ਸਮਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੋਂ ਜੀਵ ਆਇਆ ਹੈ,
ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਰੋਂ ਅਛਰ ਇਕ ਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ ॥
ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕਾ
ਸਚੁ ਹੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਰੋਜ਼ੀ
ਲਿਖੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਕਿ ਨਥ ਖਸਮ ਹਥਿ ਕਿਰਤੁ ਧਕੇ ਦੇ ॥
ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਹੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ
ਉਤਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਹਾਨ ਦੀ ਦੋ ਰੰਗੀ ਚਾਲ
ਔਖਾ ਹੀ ਕਰੀ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਣੀ — ਦੀਵਾਨ ਜੀ,
ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਬੜੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ
ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਚੇਤਾ ਰਖਣਾ 'ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ
ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ । ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਟੀਕਾ
ਟਿਪਣੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦਰਦ ਵੀ
ਉਸਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦਰ
ਕਿਥੋਂ ? ਜਿਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ । (ਸੰ.)

ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਅਸਥਿਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਰਬ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇਹ ਖੋਹ ਖਾਜ ਅਖਾਜ ਅਕਾਜ ਕਰਸੀ ।
ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਗ ਸੀਸਾ ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ
ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ
ਵਰਤੋਂਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਤੁਸਾਡੇ ਨਾਲ
ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, 'ਜਗ ਸੀਸਾ
ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਜਿਹੋ
ਜਿਹਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂਗਾ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਅਗੋਂ
ਲੋਕੀਂ ਵਰਤਣਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ
ਜੀਉਂਦੇ (ਜਾਂ ਤਗੜੇ) ਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀ, 'ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ
ਮੇਲੇ' ਮੋਇਆਂ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ
ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਗ ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ
ਪਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ
ਚਲਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਨਿੰਦੇ
ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ
ਸਮੇਂ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ ! 'ਜਗ
ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪਲੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ
ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਵਧੂ ਦੇਇ ॥
ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਕੋਇ ॥’
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁਜਰੀ ਰਾਗ)

ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਆਰ ਝੂਠਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
ਅਪਨੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸਿਉ ਸਭ ਲਾਗੇ
ਕਿਆ ਦਾਗ ਕਿਆ ਮੀਤ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ)

**ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ
ਕੋਇ ।**

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਵਿਰਲੇ (ਭਗਤ ਜਨ) ਹੀ ਸੁਖੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥
ਜਗੁ ਰੋਗੀ ਭੋਗੀ ਗੁਣ ਰੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

**ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ
ਖਲਕਤ ਟਕਰ ਹਾਰੀ ।**

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਜਾਂ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਵੇਖਣ ਜਾਂ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਆਉਣੀ !

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋ ?
ਉਹ ਬੜਾ ਔਖੜ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ।
‘ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋਂ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ ਖਲਕਤ ਟਕਰ
ਹਾਰੀ’ । ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗਾ, ਵਿਚੋਂ ਭੈੜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ । ਸੈਨੂੰ ਦੋਬੇ ਹਥੀਂ ਲੁਟ ਕੇ ਲੈ ਗਏ । (ਸੰਗ)

**ਜੱਟ ਕਮਲਾ, ਯਮਲਾ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ
ਗਏ ਚੋਰ ।**

ਭਾਵ :—ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਭੋਲਾ ਜਾਂ ਪਾਗਲ ਬਣ ਬਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਕੀ ਪੁਛਿਆ ਏ ਤੂੰ ? ਉਸ ਦੀ ਗਲੁ ਤੇ ਹੋਲਾ ਜਿਹਾ ਧੱਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮੋਹਨੀ ਬੋਲੀ, ‘ਜਟ ਕਮਲਾ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਚੋਰ’ ਅਠ ਦਿਨ ਖਪਦਿਆਂ ਤੇ ਸਮਝਾਦਿਆਂ ਹੋਇ ਨੇ, ਅਜੇ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਕਿ ਕੀ ਪੁਛਨੀ ਏਂ ?
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਕੋਕਲੇ ਪਦ
ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ । ਜਾਂ ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ
ਗੁਲਗਲੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ ।**

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਕੀ ਜਾਣੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਭੇਦ ? ਸ਼ਹਿਰੀਏ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਆਓ ਉਰਸ਼ੀ ਵੇਵੀ’, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਪਠਤ ਕੇ ਕਿਹਾ । ਇਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚਜ਼ ਏ ਪਿਕਚਰ ਵੇਖਣ ਦਾ “ਜਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਕੋਕਲੇ ਤੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ” ।

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ
ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ ?**

ਭਾਵ :—ਜਟ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਰ 'ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ' ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਉਕੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ, ਲੋਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅੱਖੇ ਮਾਮਲੇ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਅਸਮਰਥ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਕਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਰਖ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ—ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਲੋਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ। ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਆਪੇ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਲ ਆਵੇਗੀ। ਹੱਛਾ, ਬਾਊ ਜੀ, ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਾ ਦੇਣੀ ਪਰ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੀਮਤੀ ਜਾਂ ਵਡਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਵੀ ਭੈਣ, ਅਜਬ ਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਜਦ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਬਟ ਦੇ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੱਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਘਾਲੇ ਮਾਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਗੰਢ ਤੁਪ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਚਲਣ ਦੇਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਆਓ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਗੜਿਆਂ ਬਸੋਲਿਆਂ ਵਿਚ। ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਘਾਲੇ ਮਾਲੇ। ਇਹ ਤੁਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੋਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਸਦਾ ਜੱਟ ਦਾ ਹੀ ਪਖ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹੀ ਹੋਈ 'ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੋਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ' ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵਾਤ ਨਾ ਪੁਛੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਹਰਨਾਮੇ ਜੱਟ ਨਾਲ ਖਹਿਬੜਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਉ 'ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ' ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੇ ਕਾਜ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਪਾਸੇ ਵੱਡੀ ਆਸ ਰਖੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇਸ ਮਰਦੂਦ ਪਾਸੋਂ ਤੁਸੀਂ ਐਡੀ ਵੱਡੀ ਆਸ ਨਾ ਰਖੋ। ਜੱਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੇ ਕਾਜ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ (ਮੂਰਖ) ਦਾ ਹਾਸਾ, ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਮਖੌਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰੋ, ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ। ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਦਾ ਹਾਸਾ ਤੇ ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ'। ਹਾਸੇ ਹਾਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ
ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸੁਹਾਗਾ,
ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ
ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਛੋਲੇ ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਸੰਗਦੇ
ਹਨ । ਜੱਟ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਸ ਪਿਆਂ ਸੂਤ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੋਲੇ ਸੁਹਾਗੇ ਨਾਲ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ — ਨਬੰਦਾਰ ਜੀ !
ਜੱਟ ਨੇ ਮਿਠਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਉਣਾ, ਤੁਸੀਂ
ਰਤਾ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ । 'ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ
ਗੁਣਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ
ਸੁਹਾਗਾ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।' ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ
ਨਜਿੱਠਾਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ
ਪਾਈ ਰੱਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਲਾਭ
ਦੇਕੇ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੀ ਗਲ
ਬੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ
ਰੱਸੀ ।' ਮਸੂਲੀ ਜਿਹੇ ਲਾਭ ਪਿਛੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ
ਘਾਣ ਕਰਵਾ ਲਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ
ਆਵੇ ਰਾਸ । ਜਾਂ ਜੱਟ, ਪੱਟ ਤੇ ਫੱਟ
ਬੱਧੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਜ਼ਖਮ ਨੂੰ ਜੇ ਕਾਬੂ
ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।
ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਰਾਬੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਏ ।
ਨਰਮ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੱਦ ਮੰਨਦਾ ਏ । ਪਰ ਜਦੋਂ
ਰੱਜ ਆਇਆ, ਇਹ ਚੋੜ ਹੋਇਆ । ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ
ਅਖਾਣ ਵੀ ਏ 'ਜੱਟ, ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ
ਆਵੇ ਰਾਸ ।' (ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਵਿਧਵਾ
ਨਾਰ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰਜੇ
ਕਰਨ ਵਿਕਾਰ ਜਾਂ ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ
ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ
ਰਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਭੈੜੀ ਜਨਾਨੀ ਵਾਂਗ
ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਰੱਜ ਕੇ ਖਰੂਦ ਕਰਦਾ
ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।
ਰੱਜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੀਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । 'ਜੱਟ
ਬੈਲ, ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ
ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਮਹਿਆਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ
ਗਾਲਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ
ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਇਹ
ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ,
ਜੱਟ ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ,'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਮਲੂਕ, ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ
ਨਖਰਾ ਬਾਹਲਾ ਦਸਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਤੋ — ਅੜੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕੋਈ
ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਤੇਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ
ਜੱਟ ਮਲੂਕ, ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ
ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤਕੜਾਈ
ਤੇ ਜੀਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।
ਭਾਵ, ਜੱਟ ਨੂੰ ਹਾਰ ਸੌਖੇ ਕੀਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ
ਜਾ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਹਾਰਕੇ ਨੱਠ ਜਾਵਾਂਗਾ ? ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ 'ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।' ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਕੋਈ ਦਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਅੱਖੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਜਟ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।' ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ? (ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੇਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾ ਵਗਣਾ, ਬਾਹਮਣ ਹਥ ਛੁਰਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਜਟ ਦਾ ਤੂਤੀਆਂ ਵਜਾਉਣਾ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਇਹ ਚੇਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ, ਪੁਰਾ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਸੁਖ ਹੋਵੇ ਸਹੀ । 'ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹੱਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ ।' ਖਤਰੀ ਤਾਂ ਕਢਕੇ ਵੇਖੋ ।

(ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਵੱਧੇ, ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ । ਜਟ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਆਕੜ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਮਲ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ ਜੀ, ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਹੀ ਰਸੀ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਜੋਗੇ ਹਨ । 'ਜੱਟ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਰਾੜ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।'

(ਸੰਗ)

ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੱਢੇ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ— ਮੇਘ ਸਿੰਘ ! ਸਿਆਣੇ ਵਿਆਣੇ ਹੋਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਗਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ 'ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੱਢੇ ਗਾਲ ।' (ਸੰਗ)

ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਰਾੜ ਜਟਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਆਪਣਾ ਧਨ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਕਾਜ (ਜਾਂ ਜਗ ਦਿਖਲਾਵੇ) ਉਤੇ ਲੁਟਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਵੀ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਭਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । 'ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਕਾਜ ।' ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਉਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ, ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟੀ ਤਾਂ ਸੂਤ ਗਿਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਾਰ ਵਧ ਜਾਏ, ਪਰ ਕਿਰਾੜ ਅਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਟਿਆਂ ਦਾ ਤੌਲ ਵਧਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਖਤਰੀ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜੱਟਾਂ ਤੋਂ । ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ । ਅੰਤ ਨੂੰ ਖੱਟੀ ਖਤਰੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ । ਜਾਂ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ਪਵੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ ਹੋਏ ਕੀ ਕਰੀਏ । ਰੁਜ਼ਾਗਾ ਜੋ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ ।
(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ, ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਰਕਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਮੰਗ ਕੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਕੱਠੇ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ । ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ ਬਣ ਗਈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜੱਥਾ ਕਾਲੀਂ, ਤਥਾ ਧੌਲੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੁਕਮਣੀ—ਸਸੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਜਵਾਲੀ ਵਿਚ ਸਾਓ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁਣ ਬੁਢੇਪੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਹੋ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੱਥਾ ਕਾਲੀ, ਤੱਥਾ ਧੌਲੀ' ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਫਟਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋਵੇ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਗੋਂ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਫਾਈ ਸਿਖਾਈ ਹੈ ਤੇ 'ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ' ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਸਵਾਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਕੀ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ' । ਮਤਾਂ ਰੱਬ ਖੈਰ ਹੀ ਕਰੇ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਉਂ ਲੰਮੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਚਿਰ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਕੌਰ—ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਅਫੀਮ ਦੀ ਦੰਦਰੀ ਆਦਤ ਕਦ ਤੋਂ ਪਾ ਲਈ ਜੇ ? ਮਾਸੀ—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਓ । 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਓਂ ਲੰਮੇ ।' ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਿਹਾ ਏ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪੁਜਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਤੀ — ਸਾਥੀਆ, ਜਦ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹੀ ਅਪੜਨਾ ਹੈ, ਤਦ ਗਾਮੇ ਮਾਹਜੇ ਦੀ ਕੀ ਮੁਥਾਜੀ ? ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਦੇ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰਭਾਨ, ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜੰਮਨ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਮੇਲ ਸਮੇਂ ਤੋਂ) ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਖੀ—ਭੈਣ ! ਬੁਰਾ ਨਾ ਜਾਣੀ, ਜਦ ਤੋਂ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਦ ਤੋਂ ਹਥ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪਿਛੇ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਦ ਰੱਬ ਦੇਣ ਲਗਦਾ ਏ, ਛੱਤ ਪਾੜ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਰਬ ਦੇਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸੌ ਰਾਹ ਕਢ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਨਤੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਾਹਦਾ ਐਖਾ ਮੀ । ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਖੁਸ਼, ਆਖੇ ਸਚਮੁਚ 'ਜਦੋਂ ਰਬ ਦੇਣ ਲਗਦਾ ਏ ਛੱਤ ਪਾੜ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਏ ।'

(ਅਦਬੀ ਅਫਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਚੋਰਾਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਖਹਿਬੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਵਾਬ ਅੱਛਾ ਇਹ ਗਲ ? ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਚੋਰਾਹੇ ਵਿਚ ਆ ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ, ਗਿਦੜ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਭਉਂਦਾ ਏ, ਕੀੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਭ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਆਵੇ ਜਿੰਦੜੀ ਨਾਲ ਮਥਾ ਲਾਂਦੇ ਨੇ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ)

ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਜੱਟ ਦੀ ਮਹੌੜੀ ਨਾਲ ਆ ਖਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭੈੜੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਸੂ—ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਮਹੌੜੀ ਨਾਲ ਆ ਖਹਿੰਦਾ ਏ । ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ ।

[ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ ਖਰਾਬ ।

ਭਾਵ—ਜਦ ਮਰਦ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣ ਬਹੇ ਤੇ ਜਨਾਨੀ ਘਰ ਵਲ ਉੱਕਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ ਖਰਾਬ', ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਾ ਚੌੜ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨ (ਨਾਂ) ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ ।

ਭਾਵ—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸੁੰਕਾ ਸਾਂਕੀ ਬੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ "ਜਨ ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ" । ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ, ਨਾਉਂ ਨਰੈਣ ਦਾਸ । ਖੱਸ ਚੁਪ ਹੀ ਭਲੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਸਵਾਧਾ ਵਿੰਗ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਤਾ ਕਦੇ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਠੀਕ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸਵਰਨ—ਕਾਕੀ ਜੇ ਤੂੰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਵੇਂ ਤਾਂ ਜਾਚ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਪੈਣ । ਪਰ ਤੇਰਾ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਵਾਧਾ ਵਿੰਗ' ਹੁਣ ਦੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੇਈਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨਮ ਨਾਂ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਿਰ ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਜੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਰਬਤੀ—ਭੈਣ ਲੱਛਮੀ, ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਵਿਗੜਨਾ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨੇ ਆਪੇ ਹੋਇਆ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ, ਤਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਹੀ ਹੋਈਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਨਾਨੀ ਦੀ ਮੱਤ ਖੁਰੀ ਪਿਛੇ ।

ਭਾਵ—ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਪੁਰਾਣਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲੂਨਤ ਸਾਡੀ ਅਕਲ ਨੂੰ, ਖੁਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ।
ਸਾਇਤ ਵੇਲਾ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੋਥ ਨਾ ਆਵੇ ਵੱਤ ।

[ਮੁਕਬਲ ਸ਼ਾਹ]

**ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ
ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭ ਭਾਗੇ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਦਮੀ ਗਰੀਬ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਥ ਛੱਡਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਦਾਰਾ ਮੀਤ ਪੂਤ ਸਨਬੰਧੀ
ਸਗਰੇ ਧਨ ਸਿਉਂ ਲਾਗੇ ॥
ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ
ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭਿ ਭਾਗੇ ॥

[ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ]

**ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥
ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਦੋਸਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਜਾਂ ਟਿਕਾਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥
ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

**ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੇ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਸ਼ੇਰ ਸ਼੍ਰੀਰ ਰੂਪੀ ਬਨ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਇਹ ਸ਼੍ਰੀਰ ਪਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੇ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

**ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਤਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ...ਹੁਣ ਇਹ ‘ਮੇਰੀ’ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ :—ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ’ ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਰਲ ਕੇ ਕਰਨ, ਉਹ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੁ)

ਜਮਾਨੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨਾ ਸੁਣੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੰਦਰ—ਬਸ ਇਕ ਤੂੰ ਹੀ ਚਤਰ ਜੰਮ ਪਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਭ ਮੂਰਖ ਬਣ ਗਏ (ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਫੇਰ ਕੇ) ਬੱਚਾ, ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜਮਾਨੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ । ਪੜ੍ਹ, ਲਿਖ ਕੇ, ਖੋਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[ਦੁਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ
ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਉਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ
ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! 'ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ
ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾਣੀ'; ਪਾਣੀ ਬਾਬੋਂ ਖੇਤੀ
ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ
ਖਾਹ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ ਉੱਨੀ ਡੋਡੀ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਰਜ ਕੇ
ਖਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਲਤਾਂ ! ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ,
ਅਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ ਖਾਹ ! ਜਿੰਨੀ
ਮਿਹਨਤ ਕਰੇਂਗਾ ਓਨਾ ਹੀ ਫਲ ਪਾਏਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਰ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਬੁਢੇਪਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ
ਜੋਬਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸ ਖਾਇਆ

ਵੇਖ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥

ਜਰ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜਰ, ਜੌਰੂ, ਜ਼ਮੀਨ, ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ
ਦਾ ਮੂਲ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ, ਇਮਤੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ,
ਹਰ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸਜਨੇ ! ਸਾਰੇ ਸਿਆਪੇ
ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤਾਂ ਜਾਨਕੀ ਹੀ ਹੈ ਨਾ, ਇਸ ਦਾ ਮਾਮਲਾ
ਨਿਪਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਜਰ, ਜੌਰੂ,
ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸੋ ਜਾਨਕੀ ਵਾਲਾ
ਮਾਮਲਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਜਨੋ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ
ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੱਠ ਗਈ ਏ ਵਹੁਟੀ ਵਿਚਾਰੇ
ਗਰੀਬ ਦੀ । ਮੱਚ ਹੈ 'ਜਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਰ ਭੀ ਗਿਆ ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ
ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਧਨ ਉਧਾਰ ਦੇ ਕੇ
ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੰਗਾ ਰਾਮ ! 'ਜਰ ਭੀ ਗਿਆ
ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ ਗਈ' ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ,
ਮਿੱਤਰਤਾ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ । ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਲ ਮਿਲਿਆ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਪਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ
ਰੱਬ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਠੰਢ
ਪੈਂਦੀ ਹੈ । 'ਜਲ ਮਿਲਿਆ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ'
ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ
ਮਾਲਾ, ਜਪੂ ਜਪੂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਾਊ
ਸੁਖਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਥੋੜਾ
ਬਾਹਲਾ ਲਾਭ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਖਿਆਲ ਤੇ
ਹੈ ਕਿ ਬੰਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ
ਕਰਵਾ ਲਵਾਂਗਾ; ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ
ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲੇਖਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ
ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਜਪੂ ਜਪੂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਾਊ
ਸੁਖਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜਵਾਂ, ਕੁੰਜਾਂ, ਮਿਹਣਾ ਜੇ ਰਹਿਣ
ਬਿਸਾਖ ।**

ਭਾਵ :—ਕੁੰਜਾਂ ਦੇ ਡਾਰ ਜਾਂ ਜੋਂ ਵਿਸਾਖ
ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਖੜੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਠੀਕ
ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ ਜੀ, ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਆਖ
ਤੇ ਕੁੰਜਾਂ ਦਾ ਛਪੜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਕੀ ਆਖ ?
ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਜਵਾਂ
ਕੁੰਜਾ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਬਿਸਾਖ ।” (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ, ਘਰੋਂ
ਲੜ ਕੇ ਆਈਆਂ ।**

ਭਾਵ :—ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਕੇ
ਬਾਹਲੇ ਮੁਲ ਵਾਲੀ ਲੈਣ ਲਈ ਜਿੱਦ
ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ,
ਕੀ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਲੜ ਕੇ ਆਈਆਂ ? ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੀ
ਤੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇਂਗੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਮੁਲ ਮੈਂ ਵੀ
ਤਾਰਾਂਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਵਾਂ ਦਾ ਬੋਹਲ, ਖੋਤਾ ਰਖਵਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੇ—
ਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਹੀ ਖਾਤਾ ਚਮਨ
ਲਾਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਭੁਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਉਸ
ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਈਮਾਨ-
ਦਾਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ‘ਜਵਾਂ ਦੇ ਬੋਹਲ ਲਈ ਖੋਤਾ
ਰਖਵਾਲੀ’ ਬਿਠਾਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਰਦ (ਦੂਰ)
ਬਲਾਈਂ ।**

ਭਾਵ :—ਜਵਾਨ, ਅਰੋਗੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਗਲ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਕਰ ਨਾ ਕਰ । ਹੋਂਸਲੇ ਤੇ
ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ । ਤੂੰ ਜਵਾਨ ਏਂ । ਡਰ

ਕਾਹਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ? ‘ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਦੂਰ
ਬਲਾਈਂ’ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

**ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ, ਕਿਉਂ
ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ ।**

ਭਾਵ :—ਜੜੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਨਾਲ ਜੇ
ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਧਨੰਤਰ
ਵੈਦ ਕਿਉਂ ਮਰਦਾ । ਭਾਵ, ਰੱਬ ਹੀ ਸਭ
ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਜਿਵਾਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਜੜੀਆਂ
ਬੂਟੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ ਕਿਉਂ ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ ।
ਤੰਤ ਮੰਤ ਬਾਜੀਗਰਾਂ ਓਇ ਭਵਹਿ ਦਿਸੰਤਰ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

**ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਨਾ ਪੂਜ
ਖੁਆਰ ॥**

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ
ਇਜ਼ਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਪੂਜਾ
ਬੇਅਰਥ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਉ ਸਦਾਏ ਆਪਣਾ ਹੋਵੈ ਸਿਧੁ ਸੁਮਾਰੁ ॥
ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਭਾ ਪੂਜ ਖੁਆਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ ਹੋਇ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :—ਸੁਕੇਤ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ
ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਕੇਤ ਦਾ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਡਾਢਾ
ਮਖੋਲ ਉਡਾਇਆ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ
ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੇਤ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਾਏ ਕੁਲ੍ਹ, ਹੋਇ ਉਲ੍ਹ ।

ਭਾਵ :—ਕੁਲ੍ਹ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ
ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਲ੍ਹ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਵਸਤੀ ਹੈ ।
ਜਿਹੜਾ ਜਾਏ ਕੁਲ੍ਹ ਉਹੀ ਹੋਇ ਉਲ੍ਹ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਜੁ ਮੇਰੀ ਪੱਤ ਰਹਿ ਗਈ, ਪੈਸੇ ਹੋਰ ਕਮਾ ਲਵਾਂਗੇ । 'ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ' ਫਿਰ ਵੀ ਲਾਭ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਏਗਾ ਨਦੋਣ, ਆਏਗਾ ਕੋਣ ।

ਭਾਵ :—ਨਦੋਣ ਦੇ ਅੱਖੇ ਰਾਹ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਂਗੜੇ ਵਿਚ ਨਦੋਣ ਦਾ ਰਾਹ ਏਨਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਜੁ ਆਖਦੇ ਹਨ । 'ਜਾਏਗਾ ਨਦੋਣ ਆਏਗਾ ਕੋਣ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੀਅੰਤ ਦੁਖ ਪੁਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕਿਸਾ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ । ਵੀਣਾ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਸਾਹ ਹੇਠ ਤੇ ਉਤਲਾ ਉਤੇ ਰਹਿ ਗਿਆ 'ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ' ।

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਦੂਰ ਘਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਤੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਚੜੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁਟ ਕੌੜਾ ਕਸੇਲਾ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ...ਹਾਏ ਕੋਈ ਸੋ, ਧੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ...ਬਚੀ ਚੰਗੀ ਗਈਉਂ 'ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ' । (ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ, ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕਟੇ । ਜਾਂ ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਲਾਭ ਚੈਤੰਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਨ-ਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘਾ! ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬੜਾ ਹੀ ਰੁਪਈਆ ਖਟਿਆ ਹੈ । ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ—ਸੱਚ ਹੈ 'ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ' ਖਟਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ । ਕੰਮ ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਣਾ ਆਪਣਾ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤੇ ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਅਖਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਉਣਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁੜ, ਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ? 'ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ' ਕੀ ਦਸਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ, ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੀਸ ਵਡਿਆਂ ਜਾਂ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ ਫਤਹ ਦੀਨ—(ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ) ਕੁਤਾ, ਕਮੀਨਾ, ਜਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜੱਫੇ । ਆਇਆ ਏ ਮੇਰਾ ਕੁੜਮ ਬਣਨ । ਸ਼ੋਹਦਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ । ਇਹਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ?

(ਮਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫੜਲਦੀਨ)

ਜਾਤ ਦੀ ਗਧੋ, ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਰਾਖਾ ਛੱਡਣਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ।

ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਸਾਰੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਹੋ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਰਮੂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ। ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਕੋਈ ਛਿਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ? ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਜਾਤ ਦੀ ਗਧੇ ਨੂੰ ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ, ਕਿਉਂ ਬਿਠਾ ਛਡਿਆ।

(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਾਤਾ ਪੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ। (ਜਾਤਾ = ਪਾਲਾ)

ਭਾਵ :—ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਗਲ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਨਾਂ ਜਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਲਾ ਮਾਂਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਂਦਾ, ਜੇ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਨਾ ਚਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਰ ਜੋਬਨ ਪੀ ਪੂਜ, ਪੂਰਾ ਪਾਈਏ।
ਮੋਚ ਕੀਏ ਮਦ ਜਾਤ, ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਏ।
ਕਰਨੀ ਉਤਰੇ ਪਾਰ, ਮੋਸਮ ਭਾਉ ਕਾ।
ਜਾਤਾ ਮੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ।

(ਗੁਲਾਮ ਜਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਜਾਦੂ ਉਹ ਜੋ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ, ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ ਏ ਆਪਣੇ ਭੈੜੇ ਬਾਬ ਨੂੰ, 'ਜਾਦੂ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ।' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਸੀ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਇ ਪਰ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਅਣਖ ਨਾ ਜਾਇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ' ਇਹ ਚੀਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੜਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਤੀ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪੱਤ ਚੰਗੀ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਚੰਗੀ ਏ।

(ਸੰ)

ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ।

ਭਾਵ :—ਕਵੇਲੇ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਮੀ ਜੀ! ਰਤੀ ਬਹਿ ਜਾਓ, ਕਿਥੇ ਚਲੇ ਜੋ, ਹਾਲੀ ਤਰਕਾਲਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਈਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਖੇ, 'ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਾਨ ਬਚੀ, ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਸਾਂ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਦਬਕ ਕੇ ਤਖਤ ਪੋਸ਼ ਬਲੇ ਜਾ ਵੜੇ ਤੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ 'ਜਾਨ ਬਚੀ ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ' ਵਾਲੀ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਜਿਉਂ ਨੰਗੀਂ ਪੈਰੀਂ ਨਸੇ, ਰੇਲ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਹ ਲਿਆ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਰੇ ਖਸਮ ਤ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾਲਕ—ਹਰੀ—ਸਾੜੇ, (ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਗੇ) ਤਾਂ ਕੌਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੇ ਪਾਵਕੁ ਆਪੇ ਪਵਨਾ।

ਜਾਰੇ ਖਸਮ ਤ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁੜਤੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਰੱਬ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਏ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਕੀ।

ਭਾਵ :—ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਤੇ ਪੋਪਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜੇ ਵੇਲਾ ਜੇ ਸੰਭਲੋ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੀਹਦਾ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਇਹ ਦਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਕੀ ਹੈ।

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ (ਜਾਂ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ) ਤੋਂ ਹਾਰ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਗਲ ਏ, ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰੋ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਲਗੇ ਹੋ, ਤੋੜ ਚਾੜ੍ਹੋ।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਉਂ ਚਾਈ (ਲਾਈ) ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ, ਓਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰੀ ਭਈ ਕਥਾ ਜੀਰ ਦੀ,
ਇਸ ਸਮ ਇਸ਼ਕ ਨਾ ਕੋਈ।
ਜਿਉਂ ਚਾਈ ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ,
ਜਾਣਤ ਹੈ ਤੂੰ ਲੋਈ।

(ਹੀਰ—ਦਮੋਦਰ)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਧੀਕ ਸੱਭਾ ਮਿਲੇ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖੱਟ ਲਏ ਜੇ। ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਆਕੜੇ ਨਾ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ'।
(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿੱਜੇ ਕੰਬਲੀ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤਦ ਮਾਪਿਆਂ ਆਪਣੀ ਪਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਭਾਈ ਤੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਸਵਾਣੀਆਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਮਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹ ਭੀ ਆਪੇ ਸਿਆਣੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿੱਜੇ ਕੰਬਲੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ'।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ : ਪ੍ਰਿੰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ, ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਕਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕਨਾ ਰਿਸ਼ਕ ਘਰੀਂ ਪੁਚਾਵੇ,
ਹਿਕ ਰਿਸ਼ਕ ਨੂੰ ਵੇਂਹਦੇ।
ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ,
ਕੁਝ ਹੱਥੀਂ ਕਦੀਵੀ ਦੇ।

(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖੁਰਦਾਰ)

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੇ ਅਉਧ, ਤਿਸੈ ਕਉਣ ਰਾਖਈ ॥

ਭਾਵ—ਜਿਸ ਦੀ ਆਯੂ ਪੁਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੇ ਅਉਧ ਤਿਸੈ ਕਉਣ ਰਾਖਈ ॥

ਬੰਦਕ ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਕਹਾਂ ਲਉ ਭਾਖਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਫੁਨਹੋ)

ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਹ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਪੈ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਖੂਬ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ, ਅਖੇ “ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹੋ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ” ਉਹਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਐਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰੇ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਖੁਨੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਕੀ ਆਸ ਰਖਦੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸ ਤਨ ਜਾਣੇ, ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਪੀੜ ਪਰਾਈ ॥

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਖਪਤ — ਭਰਾਵੇ ! ਸਰ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸੋਈ ਜਾਣੇ, ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ । ਭਰਾ ਸੋਏ ਦਾ ਸਲ ਤਾਂ

ਮੰਨੀ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁੱਧੁ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ । ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿੱਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਪੁਤਰ ਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ ਛੱਡੀ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁੱਧੁ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ, ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿੱਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਛਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰੱਬ (ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਮਰਤਬੇ ਜਾਂ ਗੁਣ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤੀਆਂ ਫੜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਨਿਮਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਚਾ ਛਪਾਇਆ,
ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮੇਰਾ ।
ਵਾਕਫ਼ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ,
ਮੰਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਵਧੇਰਾ ।

(ਕਿਸਾ ਯੂਸਫ਼—ਮੀਆਂ ਅਹਿਮਦਯਾਰ)

ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਰੋ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਤੇ ਬਣਾਓ ਪਾਰਟੀਆਂ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਅਸਾਂ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠਣਾ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੀਚਕ—...ਓਇ ਬੇਸ਼ਰਮਾ, ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਆਈ। ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਏਠੋ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਡਾਹਿ ਪਿਉਂ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਧਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾਏ, ਉਧਰ ਹੀ ਲਗ ਪਵੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਰਦੇਈ ਹੁਣ ਬੇਵਸ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਨਾ ਸਹੁਰੀਂ ਥਾਂ ਨਾ ਪੇਕੀਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਅਲੁੜ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਤ 'ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਾਕਫ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇਗਾ, ਤਦ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਸੈਂ ਰੰਦਾ ਫੜ ਟੂਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹਥ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਕਤੀਏ। (ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ)

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਪਣੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਗੁਣ ਉਹ ਨਾ ਗਾਇ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਉਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕਤੀਏ।

(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕੱਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਖੋਚਲ ਧਨ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਖੋਚਲ ਕਿਉਂ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਸ ਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕੱਢੇ। ਜਦ ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਹ ਹੱਲ ਕਿਉਂ ਵਾਹੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਰਿਜ਼ਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡਾ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਔਗਣ ਢਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਬਰ ਦੇ ਕਈ ਆਦਮੀ ਬਪਾਰੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖਰੀਦੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਅਜੇਹੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ. ਬਣ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ਿਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਸਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਕਰਨ

ਦੀ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਕੁਝ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ— ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ, ਉਸੇ ਦੀ ਭੈਂਸ (ਮਝ)।

ਭਾਵ :—ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਇੰਸ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੁਤ-ਵਿਗਿਆਨ (Biology) ਨੂੰ ਲਉ, ਇਸ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਿਯਮ "ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ ਉਸ ਦੀ ਭੈਂਸ" ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੜੀ ਅਧੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਐਸ. ਪੀ. ਕਨਲ)

ਜਿਸਦੇ ਪੱਲੇ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪਵੇ, ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਤੇ ਅਮੀਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹ ਵੀ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਬੜੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਹਰ ਕੰਮ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਢੇ ਨੌਕਰ ਮੁਨੀਮ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਹੀ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਚ ਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਪੱਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ, ਜਿਸ ਪੱਲੇ ਪਵੇ, ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ।

(ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦੁੱਖ ਨਾ ਪੁਜੇ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾ ਭਾਈ ਏਡਾ ਕੌੜਾ ਨਾ ਬੋਲ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਅੱਗੇ ਸਭ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਘੋਨਾਥ — ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇਛਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਵ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅੱਤ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮੱਤ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦਾ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮਾੜੇ ਚਿਨ ਜੁ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਬੁਧ ਹੀ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ :— 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅੱਤ, ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮੱਤ'। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪੱਤ ਰੱਖ ਰਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੈਡੈ ਸਿਮਰਣਿ ਹਭੁ ਕਿਛੁ ਲਧਮੁ

ਬਿਖਮੁ ਨ ਡਿਠਮੁ ਕੋਈ ॥

ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ

ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਅਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥
ਪ੍ਰਿਥੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗ ਧਰਉ
ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਕਾਰਨੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ
ਜਉ ਰਾਮ ਨ ਕਰੈ ਸਹਾਇ ॥
ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗ ਧਰਉ
ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੋ
ਖੈਰ ਸੱਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਰ ਥਾਂ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਓ ਖੁਆਉ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਕਰੇ । 'ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੋ ਖੈਰ ਸੱਲਾ' ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਨੂੰ ਗੀਫ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋ । ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਰ ਕੌਣ ਪੁਛੇ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਡੋਈ, ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ
ਸੋਈ ।

ਭਾਵ :—ਵਰਤਾਵਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭੁੱਖਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਘਟ ਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਂਗਰੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੀ ਵਰਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹਦੇ ਹੱਥ ਡੋਈ, ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਸੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ
ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਰ ਗਿਆ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਪੁਤਰਾਂ ਤੇ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ । ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਹਥੋਂ ਇਹ ਦੁਰਗਤੀ ? 'ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ' ਤੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰੰਨਾਂ ਮੈਜਾਂ ਉਡਾਣ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ
ਲਖ ਪਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਪੜਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ, ਉਸ ਦਾ ਲਖ-ਪਤੀਆਂ ਵਰਗਾ ਇਤਬਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ ਲਖ ਪਲੇ' ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਲਖ-ਪਤੀ ਹੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹਦੀ ਪਤਲ
ਵੀ ਨਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹੱਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਕ, ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਜੇਠੇ ਪੁਤਰ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਹੀ ਨਹੀਂ । 'ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਸ ਦੀ ਪਤਲ ਵੀ ਨਾ !' ਰੱਬ ਦੇ ਖੇਲ ਨਿਆਰੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ
ਵੀ ਸਿਆਣੇ । ਵੇਖੋ :—'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ'

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਕਈ ਔਗਣ ਢਕ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਲੂ ਮਲ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਢਾਢੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ', ਰਾਮ ਸਹਾਏ ਦੇ ਧਨ ਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੰਚ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਦੇਗ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਪਾਸ ਹੀ ਸਭੇ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਨ ! ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਤੇਗ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਲਗਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਫਿਰ ਧਨ ਕਦੀ ਨਿਖੁਟੇਗਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ, ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਖਾਦ ਪਵੇ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੰਬਰਦਾਰ — ਮਿਤੋ 'ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।' ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖਾਦ ਜਿਨੀ ਰੱਜ ਕੇ ਪਾਉਗੇ ਓਨੀ ਹੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ (ਲੋਈ), ਉਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, 'ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ ਉਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ'। ਧਨ-ਪਾਤਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦਾਂ ਸਭੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੋ ਖਲਾ।

ਭਾਵ :—ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਹਰ ਥਾਂ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਅਮਲੋਕ ਰਾਮ ਦੀ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਈ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੋ ਖਲਾ' ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੈ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਸਲਾਹ ਵਰਤਣੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਣ ਦੀ ਹੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? 'ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੈ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਪਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਖੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਵੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇ ਗੋਰਖੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੇ। ਖਵਰੇ ਜਿਨ ਏ ਭੂਤ ਏ? ਜਮ ਰਾਜ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਡਰਦਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਵੁਕਦਾ। ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਵੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ। (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ?

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੀਏ ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਸਮਝੀਏ, ਉਸ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ?

ਵਰਤੋਂ :—ਓਮਾ ਜੀ ! ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ, ਓਹੀ ਝੜਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਿਤੀ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ 'ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ ਓਹੀ ਝੜਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟੱਪਦਾ,
ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ ?**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਔਕੜ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਫਿਲੜ ਰਾਮ ਜੀ ! ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ । ‘ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟੱਪਦਾ, ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ’ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਐਬ ਨੂੰ ਜਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਰਬ ਓਸ ਦਾ ਐਬ ਛੁਪਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਜੋ ਐਬ ਨਾ ਕਜਦਾ ਏ,
ਰੱਬ ਓਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

(ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਅਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਨਾ ਲਿਖਿਆ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੀ, ‘ਪਈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਓੜਕ, ਆਪ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ ।’

(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਹੜਾ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਓਹੀ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਓਹੀ ਦੁਖ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਸਨ, ਉਸ ਲਈ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਪਈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ,
ਉਹਨੂੰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਿੰਨਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਿਕਲ ਸਕੇ, ਤਦ ਸਖਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਜ ਦੂਤ ਘਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਰਾਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਈਏ, ਤਦ ਲੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ‘ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਣਾ ?’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ । ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਫਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਕਲਾ, ਫੁੱਟ ਜਾਂ ਲੜਾਈ ਆ ਵੜੇ, ਉਹ ਉਜੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁਟੇ’, ਫੁੱਟ ਤੇ ਲੜਾਈ ਘਰ ਨੂੰ ਉਜੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ (ਚਾਹਵੇ) ਆਪ ਨੂੰ,
ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ ।**

ਭਾਵ :—ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਇਕ ਗੁਣਾ ਇਜ਼ਤ ਕਰੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੀ ਸੋ ਗੁਣਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉਤੇ ਬਿਠਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਵੀ ਅਗੋਂ ਉਹਦੀ ਸੋ ਗੁਣਾ ਵਧ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ‘ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਸਹਾਰ ਸਕੇ, ਓਸੇ ਉਪਰ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਣ ਵਿਚਾਰਾ ਧੁਪ ਕਣੀ, ਮੀਂਹ, ਪਾਲਾ ਸਹਿ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤਿਆਂ। ਗਲ ਓਹੀ ਹੈ 'ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ'।

(ਦਵਿੰਦ੍ਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਉੱਕਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਉਸੇ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਣਾ ਜਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਕਰਦਾ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਦੀ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ, ਓਸੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਟੱਡਣਾ ਪਾਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਜਾਂ ਬਦਨਾਮੀ ਝਲਣੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲੇ' ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ, ਪਈ ਨੁਕਸਾਨ ਸਾਡਾ ਹਾਲੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪੈ ਗਏ, ਪਈ ਮੈਂ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਅੰਗਣਿਆਰੇ ਤੇ ਹੋਛੇ ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ

ਤੇ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਰੋਲਾ ਹੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਸੀ ਢੋਲ ਵਜ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਢਕਣ ਦਾ ਬੇਅਰਥ ਜਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਢੋਲ ਸੀ ਵੱਜ ਗਿਆ, ਅਜੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਿਹਾ। ਵਾਰਸ ਨੰਗ ਨਮੂਸ ਨਾ ਰਹੇ ਓਥੇ, ਜਿੱਥੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਲਗ ਬਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ, ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :—ਘਿਉ ਖਾਣ ਨਾਲ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਲ, ਭਾਜੀ ਜਾਂ ਸਲੂਣਾ ਜੋ ਭੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਘਿਉ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਿਉ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।' (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ, ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬਾਤ ਮੁਕ ਗਈ, ਉਸ ਦੀ ਮੁੜ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਉਠ ਬੱਚਾ ! ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਵੰਜਾਂ ... ਇਸ ਨਿਕੰਮੇ ਰੋਣ ਵਿਚ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੋਹੀ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ? (ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ...

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ, ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਨਾ ਦੁੱਖਤੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੋ ਤੇ ਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੋ, 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ, ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ' ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੌਪੜੀ, ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ। ਵੇਖੋ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧੀ ਚੌਪੜੀ, ਘਣੇ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਸੁਆਦ ਲੁਟਣਗੇ, ਔਖੇ ਵੀ ਉਹੀ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੌਪੜੀ ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ' ਸੋ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੜੇ ਗਜ਼ਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਜਿਹੜੇ ਭੌਂਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਢਦੇ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਿਗਰ ਕੰਮ ਘਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੜੇ ਗਜ਼ਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਢੋਲ ਢੱਕੋ ਤੇ ਨਾ ਜਾਓ, ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਟਬਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਆਦਤਾਂ, ਇਕੋ ਜਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ'। ਉਹ ਵੀ ਅਠਵੀਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਟੱਪ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋੀ ਅਕਲ ਹੋਣੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਦੁਬਾਰੇ, ਨ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।

ਜਿਹਾ ਚੋਰ...

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। 'ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੁਬਾਰੇ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ।
ਵੇਖੋ :—ਜਿਹਾ ਬੀਜੇ ਸੋ ਲੁਣੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਭਰਜਾਈ ਨਾਲ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਸਚ ਹੈ 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਪਾਵੇਗਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਨੂੰ ਠਗਿਓਈ ਹੀਰੋ ਦਗਾ ਦੇ ਕੇ,
ਜਿਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋ ਅਸਾਂ ਪਾਈਆਂ ਨੇ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜੰਮਿਆ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭੱਸ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਪੱਕੀ ਬੇ-ਇਤਬਾਰੀ ਦਸਣੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਐਵੇਂ ਗਲਾਂ ਹੀ ਗਲਾਂ ਹਨ। ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਦੇ। 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭੱਸ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ, ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ । ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਏ, ਤੇ ਥੋੜਾ ਵੀ ਮਾੜਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁੱਗ ਗਈਆਂ । **ਵੇਖ :**— ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਆਈ, ਉਹ ਖਰਚ ਹੋ ਗਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਚਲੋ-ਚਲਾਈ ਹੀ ਹੈ । ਜੋ ਆਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗ ਗਈਆਂ' । (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦਿਉਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ' ਕੰਮ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਿਡ ਭਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਟੀ ਪੂਰੀ ਦਿਓ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਛੱਡ ਹੁਣ, ਐਵੇਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਫਿਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਢਿਡ ਤਾਂ ਭਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ । 'ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ' । (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਕਮਾਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਤਨਖਾਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖਰਚ ਭੀ ਬਥੇਰਾ ਹੈ । 'ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁੱਧ ।

ਭਾਵ :—ਬੱਚੇ ਮਾਪਿਆਂ ਉਪਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁੱਧ' ਪਿਓ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਾਇ ਭਲਾ ? (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ । ਜਾਂ ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਵਰਤਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹੰਤ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹੋ 'ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਤੁਸਾਡਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹਾ ਬੀਉ ਤਿਹ ਫਲ ਪਾਓ । ਜਾਂ ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ । ਜਾਂ ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਤਿਹਾ ਵੱਢੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹਾ ਬੀਜੀਏ ਵਾਰਸਾ ਵੱਢ ਲਈਏ,
ਹਰਫ ਵਿਚ ਹਦੀਸ ਦੇ ਆਇਆ ਈ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਬਾਹ)

ਜਿਹਾ ਵਿਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਅਸਾਂ ਤਾਂ । ਜਿਹਾ ਵਿਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ

ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ। 'ਐਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਆਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਗੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਵੇਖਣ ਤੇ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ', ਹੋਰ ਕੀ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣਾ ਅਗੇ। ਜੋ ਵੇਖ ਲਿਆ ਓਨਾ ਹੀ ਪੱਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ, ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਨ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਤਾਬੜੇ ਤਿਹੇ ਭੈੜੇ ਪੂਜ। ਵਾਹਨ = ਸਵਾਰੀ

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੋਇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥ ਮਿਲ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਧਰਮ ਦੇਵ—ਜਿਹ ਜਿਹਾ ਰਾਮ ਰਖਾ ਮਲ ਆਪ ਸੀ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆ ਮਿਲੇ, ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ, ਤਿਹਾ ਫਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਤਾ—ਪੁਤਰ ! ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਛੁਟੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਘਰ ਆਇਆ ਕਰ ਤੇ ਵਿਹਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪਾਸ ਬਹਿ ਕੇ ਸਮਾਂ ਨਾ ਗਵਾਇਆ ਕਰ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਤਿਹਾ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ, ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ,
ਸਮੇ ਬਿਨਾ ਫਲ ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ।
ਹੁਕਮੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਕੋ,
ਮੰਨੈ ਹੁਕਮ ਸੋ ਸਹਜ ਸਮਾਵੈ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਿਹੀ ਕਿਲੇ ਬਧੀ, ਤਿਹੀ ਚੋਰਾਂ ਖੜੀ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪਰਦੇਸ਼।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਭਾਵੇਂ ਜਿਥੇ ਵੀ ਰਹੇ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਇਆ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ 'ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪ੍ਰਦੇਸ਼' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ, ਤਿਹੇ ਬਚੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਭੈੜਾ ਨਿਕਲੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ ਤਿਹੇ ਬਚੇ,' ਰਾਮ ਦੀ ਮਾਂ ਬੂਠ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, ਤਾਹੀਏਂ ਰਾਮ ਭੀ ਬੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ। (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਚੂਪ।

ਭਾਵ :—ਹਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਰਚ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੂੜ੍ਹ ਸਿੰਘ—ਐਹ, ਵੇਖ ਲੋ, ਖਰਚ ਤਾਂ ਸਵਾਲਬਾਨੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ, ਬਹੁਤ ਲੋੜੀਂਦਾ ਏ। ਪਰ 'ਜਿਹੀ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਚੂਪ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਏ। ਚਿੰਤਾ ਕਿੱਦਾਂ ਹੋਊ ਝਟ ਟਪਾ ਛਡਾਂਗੇ।

(ਸੁਭਦਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਲੰਦਾ)

ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸੀ, ਓਹੋ ਹੋਈ । ‘ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ’ ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਚ ਹੈ ! ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ, ਜਿਹੀ ਕਿਕਰ ਦੇ ਚੁੜੇਲ ਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਭੁਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :—ਔਲਾਦ ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਓ ਕੋਈ ਘਟ ਥੋੜਾ ਸੀ ? ਪੁਤ ਆਪੇ ਹੀ ਦੋ ਕਦਮ ਅਗੇ ਜਾਇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਬਚਨ ਬੰਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਆਖੇ, ਓਹੀ ਕਰ ਦਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕ ਜਥੇਦਾਰ—ਸੰਗਤ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਏ, ਕਿ ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਗਏ ਨੇ । ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤ ਕੁਝ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਏਹ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸ਼ ਦੇਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜਿਹੀ ਰੂਹ ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਦਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ

ਨਾ, ਪਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕਲ ਹੋਇਆ ਈ, ਪਰ ਜੇ ਅਗਲੀ ਵੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ ਈ ਟਕਰੀ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਆਪੋ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਆਖਣਗੇ ‘ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਤਿਹੀ ਚਪੇੜ’ ‘ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ’ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜਿਹੇ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦੋਂ ਚੋਰ ਤੀਵੀਂ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਆਖਿਆ—ਭਈ ਜੋਰਾ ਜੋਰੀ ਤਾਂ ਮਸਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੀ, ਜਿਹੇ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੇ ਹੋ ਜਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀ ਹੋਣ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਆਪ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਹ ਹੁਣ ਪੈ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਅਨੁਕੂਲ ਢਾਲ ਲੈ, ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਈਏ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਖਟ ਕਮਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਲੈ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ । ਧੌਕੇ ਹੀ ਖਾਧੇ ਬਾਹਰ ਤਾਂ । ਬਸ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ.)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋਈ ਬਾਹਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰਿੰਦਰ—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਏ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ਬਣਨੀ ਏ।

(ਸੁਫਨੇ ਸਾਜ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤਰ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਬੇ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਸਾਡੇ ਹਥਾਂ 'ਚ। ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਬੰਤ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਚ ਚਮਟਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤ।

(ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਦੀਵਾਨ (ਵਜ਼ੀਰ)।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਸੂਭਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ, ਵਜ਼ੀਰ ਵੀ ਉਸੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਦੀਵਾਨ, ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਏਹੋ ਬਣਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਲਾਗੂ ਵੀ ਏਹੋ ਕਰਦੇ ਨੇ।

(ਦਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਿਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਵਲ ਹੀ ਲਗਾ ਰਵੇਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਹੀ ਛਿੜ ਗਿਆ ਨਾਲ ਮਹੀਂ ਦੇ,
ਹੁਣ ਕਤਲ ਕਿਸ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ?
ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ,
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਥੇਲੇ ਨੂੰ ਧਾਵੇ।

(ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ, ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ।

ਭਾਵ :—ਮੱਧਰੇ ਕਦ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੱਧਰੇ, ਨੀਵੇਂ ਜਾਤ ਜਾਂ ਰੁਤਬੇ, ਜਾਂ ਘਟ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿਦਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਤਾ, ਇਹ ਗਿਣਮੁਠੀਆ, ਛੋਟੂ ਜਿਹਾ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਆਦਮੀ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇਗਾ, ਪਰ 'ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ।' ਉਸ ਦੇ ਨਹੁੰ ਨਹੁੰ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਵੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :—ਮੰਗਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਭਰੀਏ ਤਾਂ ਝੱਟ ਸੁਖਾਲਾ ਲੰਘੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਓ, ਓਇ ਜਾਓ, ਹਰੜਕਟਿਓ ਵਿਹਲੜੇ, ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੂਨ। 'ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ।' (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਖਾ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ, ਉਤਨਾ ਫਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਵਧੀਕ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਸਲ ਉਸ ਦੀ ਅਛੀ ਹੈ, ਮਿਹਨਤ ਜੂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ। ਸਿਆਣਿਆ ਜੂ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਤਨਾ ਫੱਲ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਜਿਤਨੀ ਵਾਹੋਗੇ, ਜਾਂ

ਜਿਤਨੀ ਵਧੀਕ ਵਾਹੋਗੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫਸਲ ਆਵੇਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਤਨੀ ਚੰਗੀ ਪੈਲੀ ਵਾਹੋ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਫਸਲ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ' ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ, ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਵਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਮਜ਼ਹੂਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨੀਂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਂਦੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗਲਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਰਾਗ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਹੀ ਦਈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਅਫਸਰ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਬੰਦੇ ਉਠਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੁੜਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਖਣਾ ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ,
ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉਂ ਘਾਲੀਐ॥

ਮੰਦਾ ਮੂਲ ਨ ਕੀਚਈਏ;
ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੰਮ ਵਲ ਉਹ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਏ ਕਿ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ ਦਾ ਆਇਲ ਇੰਜਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਵਿਚ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਥੇ ਆਸਾ, ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਵਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਥੇ ਆਸਾ ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ' ਜਿਥੇ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੇਦ ਪੁਜੇ, ਉਥੇ ਕੀ ਰਹਿਣਾ ਹੋਇਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਉੱਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਥੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਠਾਣੀ—ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ, ਤਾਰੇ ਜੱਟੀ ਬਿਨਾ ਕਿਹੜਾ ਗਲ ਅੜੀ ਖੜੋਤੀ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਸਾਡੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਉੱਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ? ਇਹ ਨਿਰਾ ਵਹਿਮ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਰੇਰੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਵਿੰਦ੍ਰ ਘਰ ਦੇ ਦੁਖੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮੰਦਾ ਹੀ ਹਾਲ

ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਏਰੇ,
ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਰਤੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਸੌ, ਉੱਥੇ ਇਕੱਤ੍ਰ ਸੌ। ਵੇਖੋ :
ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਦਿਤਾ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ਦੋ ਵਧ ਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਖਰਚ ਅਗੇ ਹੀ ਹੋ
ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਵਧ ਹੋਣ ਦਾ
ਕੀ ਡਰ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਹੋ ਲੈਣ ਦਿਉ ਖਰਚ। ਵਿਆਹ
ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸੌ, ਉੱਥੇ
ਇਕੱਤ੍ਰ ਸੌ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਹੋਵੇ ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ
ਨ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਵਪਾਰ, ਨ
ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ ਤਾਂ
ਨਾ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ ਜੇ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ
ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ ਇਨਕਾਰ।

ਭਾਵ :—ਮਿਤਰਤਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵਪਾਰ
ਨਾ ਕਰੋ, ਜੇ ਕਰੋ ਤਾਂ ਭੁਲ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੌਂ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇਕੇ
ਪਛਤਾਇਆ। ਇਕ ਮਿਤਰ ਗੁਆਇਆ ਇੱਕ
ਰੁਪਈਆ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿੱਥੇ ਹੋਵੇ
ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ ਨਾ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਤਾਂ
ਦੇਈਏ ਵਿਸਾਰ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਗੁੜ, ਉੱਥੇ ਮਖੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਲੋਕੀਂ ਰੂਪਵਾਨ, ਗੁਣਵਾਨ,
ਜਾਂ ਧਨਵਾਨ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਰਸ਼ਨ—ਅੜੀਏ ! ਨਿਹੋਰੇ
ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਜਿੱਥੇ ਗੁੜ ਉੱਥੇ ਮਖੀਆਂ'
ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਨੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਵਲ ਖਿਚਦਾ
ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ, ਉੱਥੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਇਰਾਦੇ ਅਗੇ
ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਵਡੀ ਤੋਂ ਵਡੀ
ਐਕੜ ਵੀ ਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ ਉੱਥੇ ਰਾਹ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਖੁਸ਼ਬੋ
ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਣਾ ਆਪੇ ਹੀ
ਕਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੀਜੀ—ਠਾਏਦਾਰ ਛੱਡ ਕੇ
ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ ਲਿਆਵਾਂਗੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗੋਚਾ
ਏ। ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਪੇ ਆ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ, ਭਾਂਡੇ
ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਭੈੜਾ ਬੰਦਾ ਜਾ ਵੜੇ,
ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੀ ਵਿਗੜਨ ਲਗ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੀ, ਤਾਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗੋਚਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ
ਵੀ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ "ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ,
ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।" (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤੱਤ ਭੜੱਤੀ, ਓਹੋ
ਚਰਖਾ, ਓਹੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਕੋਈ
ਹੋਰ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਓਹੀ ਦੁਖ
ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਤਾਂ
ਇਥੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਨਸ਼ਿਆ ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ
ਉੱਥੇ ਕਰਨੀਆਂ ਪਈਆਂ ਅਖੇ 'ਜਿੱਥੇ ਜਾਵੇ ਤੱਤ
ਭੜੱਤੀ ਓਹੋ ਚਰਖਾ ਓਹੋ ਚੱਕੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਾਪਰੀ
ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਦਰਖਤ (ਰੁਖ) ਨਹੀਂ, ਉੱਥੇ
ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ। ਵੇਖੋ :—ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ
ਮਹਿਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵਡਮੁਲੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਤੇ 'ਜਿੱਥੇ ਵਰਖਤ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ', ਜਣਾ ਖਣਾ ਚੌਧਰੀ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਟੀਆ ਆਦਮੀ ਘਟੀਆ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਜਾ ਪਾਂਡੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਦੀ ਖੇਤੀ, ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਪਈ ਫੁਟ, ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ।

ਵੇਖੋ :—ਘਰ ਫੁਟਾ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਫੁਟ ਸਦਾ ਤਬਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਤਫਾਕ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਭੈ ਤੇ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਜਿੱਥੇ ਪਈ ਫੁਟ ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ'। (ਸ)

ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿੱਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ ਕਹੂਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ

ਨਾਲ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੰਨੀ ਮਦਦ ਤੁਸੀਂ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। 'ਜਿੱਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਥੇ ਵਰਤਣਾ।

ਭਾਵ :—ਦੇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਥੇ ਵਰਤਣਾ। ਜਿੱਥੇ ਵਸਣਾ ਉਥੇ ਹੀ ਧੀਆਂ ਪੁਤ੍ਰ ਲਾਉਣੇ ਲਗਾਉਣੇ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਕ ਹੋਣੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹੂ ਰੀਤੇ ਚਲਣਾ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਟਛਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਰਫ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਰਖੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੂਜੇ ਕਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 'ਜਿੱਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ, ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ (ਕੱਟਾਂ) ਦਿਨ ਅਰ ਰਾਤ।
ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਰਿਜ਼ਕ ਖਾਈਏ, ਉਸਦੇ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਇ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੋ ਉਸ ਬਣਾਈ। ਅਸਲ ਗਲ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ। ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ। (ਸੰ)

ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ, ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ
ਚੁਪ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਲਾਭ
ਨਹੀਂ। ਉਥੇ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਦੁਇ ਦਰਿ ਕਪੜੇ,
ਪਹਿਰਹਿ ਜਾਇ ਮਨੁਖ ॥
ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ,
ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ ਚੁਪ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਥ)

ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ ਮਹੀਂਵਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼
ਜਾਵੇ, ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਰੀ, ਜਿਧਰ ਤੁਸੀਂ ਹੋਵੋਗੇ,
ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਵਾਂਗੇ । ‘ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ
ਮਹੀਂਵਾਲ’, ਸਾਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਮੇਲ ਅੜ੍ਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਧਰ ਗਿਆ ਦੂਲਾ (ਲਾੜਾ)
ਉਧਰ ਲਗ ਘਰ ਲਾਗ ਜਾਂ ਜਿਧਰ
ਗਿਆ ਬਾਣੀਆ, ਉਧਰ ਗਿਆ
ਬਜਾਰ । ਜਾਂ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ,
ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੀ ਚੀਜ਼
ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਚੇ ਖੁਚੇ ਦਾ
ਖਿਆਲ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਨਸੀਬਾਂ ਵਿਚ ਸੁਖ ਜੁ
ਨਹੀਂ ਸੀ । ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਭੱਠੇ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਿਆ
ਚੋਥੇ ਮਹੀਨੇ ਮੀਂਹ ਬਹੁਤੇ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ‘ਭੱਠਾ ਪਿਲਾ
ਪੈ ਗਿਆ । ਮਾਲਕ ਵਿਚਾਰਾ ਬੋੜੂ ਪੂੰਜੀਆ ਸੀ ।
ਘਾਟਾ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ । ਨਠ ਗਿਆ । ਸਾਨੂੰ
ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਈ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲੀ ਸੀ ।
ਬਾਕੀ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ,
ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਧਰ ਰੱਬ, ਉਧਰ ਸਭ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ
ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਈਸ਼ਰ ਦੇਈ—ਧਨ ਭਾਗ ਹਨ,
ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ,
‘ਜਿਧਰ ਰਬ, ਉਧਰ ਸਭ’ । ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜੁ
ਸਚਿਆਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਜ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ
ਆਸਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ
ਰਵਾਂਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਸਕਦੇ ।
‘ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਜ’ । ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਆਸਰਾ
ਪਰਨਾ ਓਹੀ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ
ਸੇਈ ਕੇਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤ ਰਬ ਦੀ
ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਆਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗੇ
ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ ॥

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ ਸੇ
ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਦੇਸ
ਹੋਣ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਬਸੰਤ ਹੈ

ਜਿਨ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤ ॥

ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ

ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

**ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀ,
ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਬੁਰੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਣਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀਂ ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ॥
ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਨਾਨਕਾ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਵਾਰ)

**ਜਿਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਨ
ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।**

ਭਾਵ :—ਵਹਿਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾਂ—ਪਿਆਰੀ !
ਐਵੇਂ ਵਹਿਮ ਵਿਚ ਨਾ ਪਓ । ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਜਿਨ
ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।'
(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਉ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ
ਪਾਇਓ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਰੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਣਨੀ ਆਂ, ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ : 'ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ॥' (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਸਿ
ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ, ਤੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬੁਨੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠਗ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਖਿਸਕ ਗਏ । ਇਹ ਮਾਂਦੀ ਜੀ

ਮਧ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਠਗਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੇ ਚਲਤੇ ਪੁਰਸ਼ੇ ਹਨ । 'ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰ ਸਿ ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ॥'

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਿਨਾ ਸੀ ਉਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿਨਾ
ਕੁਟੰਬ (ਟੱਬਰ) ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।**

ਭਾਵ :—ਵਡ ਪਰਵਾਰੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵਡੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨਾ ਸੀ, ਉਤਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿਨਾ ਟੱਬਰ, ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਈਏ, ਓਨਾ ਹੀ
ਮਿੱਠਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ,
ਉਨੀ ਡੋਡੀ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੀਏ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਓ ਓਨਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ
ਪਰਾਏ । ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਢਾਹੇ ਆਪਣੇ ਫੂਕ
ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਦ ਫਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ! ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ ? ਉਸਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਜੋ ਚਲਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਦੁਖ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲਪ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ
ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚਟੀ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤਾ ਛਕਣ ਗਿੱਝੇ

ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋੜੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮਲ ਵੀ ਖਾਸਾ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰ 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲੱਖ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚੋਟੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ। ਸੱਤ-ਮੰਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਉਤੇ ਕੂਹਣੀਆਂ ਧਰ ਕੇ ਗਦ ਗਦ ਬਾਟਾ ਚਾੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜੋ ਲਾਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਥੇ ? (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਐਸ-ਆਰਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ, ਉਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਉਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ,
ਲਾਵਣੁ ਮੇਰੀ ਭੁਖ ॥
ਜਿਨਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ,
ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਬਣੀਆਂ।
ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧੀਆਂ ਜਣੀਆਂ, ਤਿਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਘਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਧੀਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਜਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੰਦਰ—ਦੇਖੋ ਨ ਬੱਚਾ ! ਬਿਗਾਨੀ ਧੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਬੈਠੀ ਏ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦੁਖ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਣੀਆਂ'। ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਲੈ, ਪੁੱਜ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੱਤ ਜਾਂ ਆਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ—(ਹਾਹੁਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ

ਗਈਆਂ'। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ, ਕਿ ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਏ, ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨਾਂ ਫੱਲੇ ਓਨਾ ਝੁਕੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਦੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣਪ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿਨਾਂ ਫੱਲੇ, ਉਨਾਂ ਝੁਕੇ' ਹੀਕਾਰ ਖਾਪ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਭਉ, ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਡਰ ਤੇ ਦਾਬੇ ਦਾ ਫੂੜਾ ਭਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਐਉਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੇਤਲੀ ਨੀਂਹ ਤੇ ਉਸਾਰਨਾ। 'ਜਿਨਾ ਭਉ ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ' ਅਸਲੀ ਟੀਚਾ ਤਾਂ ਸਭ ਤ੍ਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਨਿਰਭਉ ਹੋ ਜਾਵੇ।

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉਂ, ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਹਰੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੁਆ ਜੀਵੰਦਾ ਪੇਖੁ ਜੀਵੰਦੇ ਮਰਿ ਜਾਨਿ ॥

ਜਿਨਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਰ ਮਾਰੂ)

ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਤਿਸੁ ਸੋਗੁ ਨਾ ਸੰਤਾਪੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਮੰਨੀ, ਉਹ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ;

ਤਿਸੁ ਸੋਗੁ ਨ ਸੰਤਾਪੈ।

ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੂ ਸਭਨਾ ਕਾ ਮਿਤ ਹੈ,

ਸਭ ਜਾਣਹਿ ਆਪੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਰੂ)

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਾਤਾ,
ਉਹ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।

ਅਤਿ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਸੀਬਸਿ ਦੇਹਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਜਿਨੀਂ ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ
ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ
ਪਿਆਰ ਪਾਵੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ
ਪਿਆਰ ਦਸਣ ਤੇ ਨਖਰਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਦਾ
ਕੀ ਸੁਆਦ ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਤੇ
ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਖਰੇ ਦਸਣ ਲਗ ਪਈ ਏਂ । 'ਜਿਨ੍ਹੀਂ
ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ' ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਕੀ
ਮਾਣ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ ॥ ਵੇਖੋ
ਹਲ ਦੇਵੇ ਚਾਰ ਫਸਲ ਹੋਵੇ ਮਾਰੇ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ,
ਉਤਨਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਫੇਰ ਓਹਾ ਗਲ । ਭਾਈ
ਹੀਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਸ਼ਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।
ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਹਨ 'ਦਬ ਕੇ ਵਾਹ ਤੇ ਰਜ ਕੇ
ਖਾਹ' ਜਿਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਨਾ ਫਲ । ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ,
ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨੀ ਨ੍ਯਾਤੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ
ਹੋਣ ਤੇ ਛੋਟੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਪਾ ਸ਼ਾਹ — ਵੇਰ ਖਟ
ਖਾਧਾ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਨੀ ਨ੍ਯਾਤੀ ਉੱਨਾ
ਹੀ ਪੁੰਨ, ਚੋਰ ਲੁਟੇਰੇ, ਭੁਖੇ ਚੌਧਰੀ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ, ਜੋਸ਼ਿਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਿਨੁ ਪਟ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜ
ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਓਹੀ ਚੰਗੇ
ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੈ,
ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਫ ਨਾ ਵੀ ਜਾਪਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨੁ ਪਟ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰ ॥
ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰੱਬ ਸੇਤੀ ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ
ਨੇ ਜੋਤਰਾ ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾਂ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ
ਵਿਚ ਹੀ ਢੇਰੀ ਢਾਹ ਬੈਠੇ, ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ
ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਕੀ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਹੋਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੂਤਰ ਵਿਚੋਂ
ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਮਝੋ
ਪਈ 'ਜਿਨੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਰਾ
ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ' ? ਕਦੀ ਢਿਲ ਮਿਲ ਯਕੀਨਾਂ ਨੇ ਵੀ
ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ, ਓਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਉਤ-
ਨੀਆਂ ਹੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ
ਕਰਾਮਾਤ ਏ ? ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਵਾਲਾ
ਉਥੇ ਹੀ ਨਾ ਪਥਰ ਬਣ ਜਾਏਗਾ । ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ
ਗਲ ਕੀ 'ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ ਉਨੀਆਂ ਗਲਾਂ' ।

(ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਜਿਨੇ ਸਿਰ ਸੌਂਪਿਆ ਏ, ਓਹਨੇ
ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਸੌਂਪੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੰਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਏ । ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਿਰ ਸੋਂਪਿਆ ਏ, ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਂਪੇ ਸੂ । ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨਿੰਦਿਆ ਆਪਣੀ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਏਂ । ਇਤਬਾਰ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਲਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੀਏ ਤੇ ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਆਖੀਏ ! 'ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਤਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮ ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਉਸੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਆਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਮਨ, 'ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮ ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਕਾਰ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜਾਂ ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਜਹਾਨ ਦਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੀਰ ਜੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲੀਂ ਕਈਂ ਖਿੱਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਰੁਕਨ ਵੀ ਕੀ ? ਦੁਖੀ ਜੋ ਹੋਏ ਅਖੇ 'ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਰਤੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਛੇ—ਅੜੀਏ ! ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਏ ? 'ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ' । ਤੂੰ ਬੁਰੇ ਬੋਲ ਕਿਉਂ ਬੋਲਣੀ ਏਂ ਜੈ ਅਗੋਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨੇ ਚਾਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੁ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਚਾਇਆ, ਉਸਦਾ ਲੇਖਾ ਤੇ ਇਹ ਹੈ 'ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਹਿਸ ਜਾਂ ਬੇ-ਸਾਹ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ਨਾ ਬਣੋ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੈਰ ਹਿਲਾਓ । ਕੋਈ ਕੰਮ ਧੰਧਾ ਕਰੋ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖ ਪਾਓਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਰਿਸਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰੇ 'ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ' ਮੋਏ ਗਏ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜੀਭੋਂ ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ ਤਿਹਾ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਸਵਾਦ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਧੀ ਗਈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਢਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੈ। 'ਜੀਭੋਂ' ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ, ਤਿਹਾ ਮਿਠਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ।

ਭਾਵ :—ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀਐ ਜਿਨਿ ਕਾਰਣਿ ਕੀਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਰ ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਹਿੱਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵੇ ਆਸਾ, ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੀਵਣ ਦੀ ਚਾਹ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਸ-ਹੀਨ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ, ਜਦ ਤਕ ਆਸ, ਤਦ ਤਕ ਆਸ। ਜੀਵੇ ਆਸਾ ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ, ਫਿਰ ਆਸ ਕਿਉਂ ਛੱਡੀਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵਦਿਆਂ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆ ਤੈ ਤੈ ਪਿਟੜਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜੀਵਦਿਆ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਈ ਬਣ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਜਦ ਤੀਕ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਨਾ

ਬਣਿਆ। ਅੱਜ ਉਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲਈ ਕਈ ਉਸਦੀ ਮਿਤਰਤਾ ਦਾ ਦੰਮ ਭਰਦੇ ਹਨ, ਅਖੇ 'ਜੀਵਦਿਆ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆਂ ਤੈ ਤੈ ਪਿਟੜੀਆਂ।' (ਸੰ)

ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ (ਤੋਪੜੇ) ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ।

ਭਾਵ :—ਯੋਗ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਵਸੀਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਓ। 'ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ' ਨਾ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਖੋਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ (ਰੋੜਾਂ) ਦੀ ਸੇਜਾਂ ਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਭਾਵ :—ਅਰੋਗ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਔਖੀ ਤੋਂ ਔਖੀ ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਸੁਖ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਉਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਇਹੋ ਹਾਲ ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਹੋਇਆ। ਨੀਂਦਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਔਖਾਂ ਗੁਟ ਸਨ।
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪੱਲੇ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਜੇ ਚਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਘਾਟਾ ਏ? 'ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੋ, ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪਲੇ' ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ ਜਾਓ। ਬਤੇਰਾ ਦੁਖ ਭੋਗ ਲਿਆ ਏ। ਛੱਡੋ ਬੁਠਿਆਂ ਵਿਖਾਵਿਆਂ ਨੂੰ। ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ, ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ ।
ਜਾਂ ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ ਆਦਮੀ, ਓੜਕ
ਬਿਖੜ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਗਤ ਨਾਲੋਂ ਬਾਹਲਾ ਤੁਰਨ
ਨਾਲ ਔਖਾ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁਗਤੀ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ
ਜੀਵਨ ਸੁਖ ਦਾ ਕਟਦਾ ਹੈ । ‘ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ,
ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ’ । (ਸੰ)

ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ
ਕੂੰ । ਦੁਖੇਂ ਦਾ ਗੋਗੜਾ ਵੰਝ ਦੇਸੂ
ਕਰਾੜ ਕੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਲ ਜੋਤ ਕੇ ਪੈਲੀ ਨੂੰ
ਪਾਣੀ ਲਾਇਆ, ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਫਸਲ ਤਿਆਰ
ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਣਸੋਸ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਿਰਾੜ
(ਬਾਣੀਏ) ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਪਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਦਾ ।
ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ ਕੂੰ, ਦੁਖੇਂ ਦਾ
ਗੋਗੜਾ, ਵੰਝ ਦੇਸੂ ਕਿਰਾੜ ਕੂੰ ।” ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ
ਕਟਕੇ ਅੰਤ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਵਿੱਡ ਜਾ ਭਰੀ ਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜੁੱਤੀ ਸੋੜੀ, ਪੈਂਡਾ ਖੋਟਾ, ਰੰਨ
ਭੈੜੀ ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਸੋੜੀ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਭੈੜੀ ਰੰਨ
ਬੜਾ ਦੁਖ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਲੋ ਇਹ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ
ਗਲੋਂ ਤੇਰੇਉਂ ਬਲਾ ਲਈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੇ ਜੀਉਂਦੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਖਬਰੇ ਕੀ ਕੀ ਭੋਗਾਣੀਆਂ ਸੀ ਤੈਨੂੰ
ਉਸ ਨੇ ! ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ “ਜੁੱਤੀ ਸੋੜੀ, ਪੈਂਡਾ
ਖੋਟਾ, ਰੰਨ ਭੈੜੀ, ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ” ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ ਮੋਜਾਂ ਮਾਣੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਦੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਰਹਿਣੀ
ਬਹਿਣੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾਨਕੀ—ਭੈਣ ਚੰਦੋ ਬੜੀ ਹੀ
ਸੰਜਮੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਸੁਖ ਵੀ ਹੈ । ‘ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ
ਮੋਜਾਂ ਮਾਣੇ’ । (ਸੰ)

ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਿਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਦ
ਕੋਈ ਹੈਂਕੜ ਖਾਂ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਸੇਵਾ
ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਵੀ ਔਖੇ ਵਲੋਂ ਗਰੀਬਾਂ
ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ । ‘ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ’
ਜੇ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਵੁਕਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਉਪਰੋਂ
ਉਪਰੋਂ । (ਸੰ)

ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿਤਿਆ ਸਭ
ਜੂਏ ਜਿਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਹਾਨ
ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਏ ਜੁਆਰੀ ਦੋਏ ਹੱਥ ਝਾੜ ।
ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਪੈਂਦੀ
ਹੈ ‘ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿਤਿਆ ਸਭ ਜੂਏ ਜਿਤੇ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਆਰੀਆ ਜੂਆ ਖੇਡਦਿਆਂ
ਭਾਵੇਂ ਹਾਰ ਹੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੂਆ ਖੇਡਣ
ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ’ ਜੇ ।
ਮਨੁੱਖ ਜਿਤ ਦੀ ਆਸ ਉਤੇ ਖੇਡਦਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਵੇਰ ਹਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ
ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ
ਡਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ
ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਸੋਦਾ ਸੱਚੀ ਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੁਰੇ
ਘਰ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਚੋਭਾਂ ਮਾਰਦੇ ਨੇ, ਪਰ ‘ਜੂਆ ਤੋਂ
ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ’ ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ
ਉਸ ਲਈ ਬੜੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਏ ਜੇਡ ਵਪਾਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਈਆਂ ਜੇਡ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਖਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਤੀਵੀਂ ਜੇਡ ਵਜ਼ੀਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਬਦਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੰਦੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਲਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਹੀ ਨਾ। ‘ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਠ, ਝੂਠ, ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਧ ਕੁਲਹਿਣੀ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਲਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ? ‘ਜੂਠ, ਝੂਠ ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ’ ਇਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ (ਨਿੰਦਿਆ ਜਾਂ ਨਕਲ ਕਰਨੀ) ਬਰਬਾਦੀ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੂਠ ਤੇ ਝੂਠ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ‘ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।

ਭਾਵ :—ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ! ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਤੂੰ ਕੀ ਸਿਖੇਂਗਾ? ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ‘ਜੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।’ (ਸੰ)

ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਹਾਲੀ—ਸਤਵੰਤ, ਤੇਰੀ ਗੋਸ ਕੋਣ ਕਰੇ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ ‘ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ’, ਪਤੀ ਤੇਰਾ ਭਾਵੇਂ ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੀਤਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਰਹੇ। ‘ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ’। ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਤਾਕਤਵਰ ਤਾਕਤਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਜਦ ਤਾਕਤਵਰ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਰੋਣ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਤਾ ਤੂੰ ਸਭਨਾ ਕਾ ਸੋਈ॥

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ

ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਵਾਰ)

ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਏ, ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਸਭੋਂ ਕੁਝ ਹੀ ਹੜਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੇ ਗਿਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਏ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ'। ਪਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਤਮੀਜ਼ ਕਿਥੇ?

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਢੁੱਗਲ)

ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਭੁਲਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਛੱਡ ਵੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਉਹਦੀ ਭੁਲ ਨੂੰ। ਵਿਚਾਰਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਛਤਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਏ, 'ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ'। (ਸੰ)

ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ। ਜਾਂ ਜੇ ਸੁਖ ਚਾਹੇਂ ਜੀ, ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਖਲੋਣਾ ਸੁਖੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਇਆ ਆਸਰਾ ਨ ਤਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮੋਲਕ ਸਿੰਘ—ਭਰਾ ਜੀ, ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੁਥਾਜੀ ਮਾਰ ਵੇਂਦੀ ਹੈ। 'ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜੇ। ਵੇਖੋ :—ਇਕ ਇਕਲਾ ਦੋ ਯਾਰਾਂ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਦੂਤ—ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜੇ' ਏਕੇ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ, ਭੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ।

ਭਾਵ :—ਨਸੀਬ ਚੰਗੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਵਿਗੜੇ ਕੰਮ ਵੀ ਸੌਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਧਾ—ਮਾਈ ਜੀ, ਜੇ ਭਾਗ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪੁਠੀਆਂ ਵੀ ਸਿਧੀਆਂ ਪੈਣ ਲਗ ਜਾਣਗੀਆਂ, 'ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ ਭੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ'। (ਸੰ)

ਜੇ ਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਨ ਲਹੈ ਸਾਗ।

ਭਾਵ :—ਜੇਕਰ ਵਾੜ (ਰਖਵਾਲਾ) ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਗ। ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ ਕਿਆ ਸਿਖ ਵਿਚਾਰਾ॥ (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਸੂਤਕ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਸੂਤਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕਿ ਮੰਨੀਐ ਸਭਤੈ ਸੂਤਕ ਹੋਇ॥ ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰ ਕੀੜਾ ਹੋਇ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖਤਰੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕੰਮ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ : — ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਖੜੀ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਫਾ ਮਾਂ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਜੋ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖੜੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ, ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ ।

ਭਾਵ : — ਜੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੀ ਘਰ ਭੰਨੇ ਤਾਂ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ : —

ਜੇ ਮਾਂ ਪੁੱਤੈ ਵਿਸ ਦੇਇ ਤਿਸਤੇ ਕਉਣ ਪਿਆਰਾ ।
ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ, ਸਾੜੋ ਹੱਲ ਪੰਜਾਲੀ ।

ਭਾਵ : — ਜ਼ਾਲਮ ਮਾਲਕ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿਓ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਭੀਮਸੈਨ—ਪੰਚੋ ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਟਈਯੋਤ ਬਣਨਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ 'ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸਾੜੋ ਹੱਲ, ਪੰਜਾਲੀ' ਸੋ ਜਾਂ ਦੇਸ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਜਾਂ ਰਾਜ ਬਦਲ ਦਿਓ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨਾ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥

ਭਾਵ : — ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਨਾ ਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਕੋਈ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨ ਬੀਤੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਰਾਤ ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੇਗਮ ਨੇ ਆ ਕੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਲਏ ਹਨ । ਅਰ ਬੜਾ 'ਰੋਈ' । ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਦਯਾ ਆ ਗਈ । ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

'ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਧਨ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖੀਏ, ਅੱਧਾ ਦੇਈਏ ਲੁਟਾ । ਜਾਂ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਅਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ ।

ਭਾਵ : — ਜਦ ਸਾਰੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅੱਧਾ ਦੇ ਕੇ ਬਾਕੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਣਾ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਗੁਜਾ—ਕੁਝ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਦ ਅੱਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ । ਚਲੋ ਏਕਨ ਹੀ ਸਹੀ । ਪਹਿਲੇ ਗੋਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਿਰ ਤੇ ਕਢੋ ।

(ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ ।

ਭਾਵ : — ਜੇ ਪਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਰਮ ਨਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਪਤੀ ਬਿਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਭਾਵੇਂ ਪਤੀ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਇਛਾਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਕੁਟ ਕੁਟ ਕੇ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ:— 'ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ.'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ : — ਅਰਾਈਂ ਦਾ, ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਪੁੱਤ ! ਅਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਹਸਣਾ ਖੇਡਣਾ ਛੱਡ ਦੇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਗਨੇ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, 'ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਮੀਂਹ ਨ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ ਹੋਇਗੀ ਥੋੜੀ ।

ਭਾਵ : — ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੀਂਹ

ਪੈਣਾ, ਹਾੜੀ ਦੇ ਫਸਲ ਲਈ ਬੜਾ ਗੁਣ-
ਕਾਰੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਐਤਕੀਂ ਲੋਹੜੀ ਵੀ ਸੁੱਕੀ ਹੀ
ਲੰਘ ਗਈ। ਰੱਬ ਖੈਰ ਕਰੇ ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ 'ਜੇ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ
ਹੋਇਗੀ ਬੋੜੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ, ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ
ਨਾ ਜਾ ਲਗਣ।**

ਭਾਵ :—ਜੇ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ
ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗ ਪੈਣ ਤਦ
ਉਹ ਉਪਦ੍ਰਵ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਠ ਜਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਘਾਟਾ
ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅਤ ਲਾਈ ਹੋਈ
ਸੀ। 'ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ ਲਗਣ ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਲਗ
ਜਾਣ' ਜੇ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਮਤ
ਆਉਣੀ ਸੀ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਵੇਖੋਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ, ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇ
ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਲੁਕਾਈ ਰਖਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਰਸ਼ਦ ਨੇ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ
“ਜੇ ਵੇਖੋਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ” ਪਰ ਬੁਲ੍ਹੇ
ਹੋਰੀ ਮਨਸੂਰ ਵਾਂਗ ਬੁਲ੍ਹੇ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਸੋਮਾ
‘ਪੜ੍ਹਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵਗ ਨਿਕਲਿਆ। ਭਲਾ ਸਚਾਈ
ਕਿਵੇਂ ਲੁਕਦੀ ?

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਥਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੀਏ, ਉਹੋ
ਜਿਹੋ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਭੈ ਰਚਿ ਕਾਰ ਕਮਾਇ ॥
ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ਜੇ ਚਲੈ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਿਹਾਗੜੀ ਕੀ ਵਾਰ)

**ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਣੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ
ਦਾਣੇ ਦਾ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ
ਪਰਖ ਨ ਹੋਇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ
'ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਣੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ'। ਕਿਸੇ
ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ
ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਇਥੇ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਬੀਜੋ ਤਿਹਾ ਫਲ
ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਇ ਭਗਤ ਗੁਰਪੁਰਖ ਕਰ

ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ।

ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

**ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ
ਖੇਤੁ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ,
ਉਹੀ ਵਢਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੈ ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਇਆ ਸੇਤੁ ॥

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ)

**ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ
ਵੇਖਾਲਾ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਵੇਖੇ,
ਸੀਸਾ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ।
ਭਾਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ
ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ ਵੇਖਾਲਾ।

ਸੇਵਕ ਦਰਗਹ ਸੁਰਖਹੁ ਵੇਖੁ ਮੁਹ ਕਾਲਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ, ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥

ਵੇਖੋ : ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

“ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖ ॥

ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥”

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਤੁ ਕੋ ਜਾਣੈ ਜਾਇ ਅਗੈ ਪਾਇਸੀ ॥

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਜੇਹੇ ਪੀਰ ਤੇਹੇ ਮੁਰੀਦ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਹੀ ਰੂਹ ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ, ਜੇਹਾ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੈਸਾ ਹੀ ਚੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਈਮਾਨ ਹਨ । ਜੇਹਾ ਪੀਰ ਤੇਹਾ ਹੀ ਮੁਰੀਦ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਹਾ ਓਹਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮੁਸੀਬਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਆਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਬਚਾਓ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਡੋਲੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਤਾ ਓਹਲਾ ਬਣਾਓ ਫਿਰ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਨ ਹਾੜ ਕੁਖੀਂ ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੀਂ । ਜਾਂ ਜੇਨ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਨ ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਠੰਡੇ ਥਾਂ ਰਹੋ ਤੇ ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਹੁਸ਼ੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲਉ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਏ ਕਰਮੀ ! ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਗੁਠਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਦੰਗਾ ਹੈ । ਸੱਚ ਹੈ ‘ਜੇਨ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਨ ਹਾੜ ਤਪੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ ।

ਭਾਵ :—ਦੁੱਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਆਪੇ ਕਾਰਜ ਸੁਆਵੇਗਾ । ਜੇਨ ਹਾੜ ਤਪੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸੱਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਸੁਭਾ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੇਡਾ ਸੱਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ’ । ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਵੇਖੋ । ਧਨਵਾਨ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਪੱਲੇ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੱਚ ਨਾ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਦੁਖੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਰਾਜਾ ਸੁਖੀ ਸੌਂਦਾ ਹੈ । ਗਲਤ ਹੈ ਇਹ ਖਿਆਲ ‘ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ’ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪਹੁ ਕਛੂ ਨ ਹੋਵਈ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਨਹਿ ਮੈਨਿ ਵਸਾਵੈ ।
ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ਰਿਖਿ ਕਣਾਦਿਕ ਭਾਖ ਸੁਣਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ, ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸੋਚੋਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਹ ਤਹਾਡੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚਣਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ—‘ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ’ । ਦੇਖੋ ਇਹ ਇਕ ਅਸੂਲ ਹੈ । ਅਪਣੇ ਵਰਗਾ ਸਭ ਨੂੰ ਵੇਖੋ । (ਸੰ)

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ’, ਪ੍ਰੇਮ ਨਗਰ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ।

(ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ, ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸੁਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਘਿਉ ਵਰਗਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਦਾ ਤਾਂ ਸੁੱਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਅਸੂਲ ਵਸਤੂ ਹੈ । ‘ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ’ ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ’ ਇਹ ਅਖਾਣ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪ ਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਪੂਜੀ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਮਿਤਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੁਥਾਜੀ ਕਾਹਦੀ ? ਸੱਚ ਹੀ ਹੈ ‘ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨਾ ਕੋਇ’ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉ ਮਨੁ ਦੇਖਹਿ ਪਰਮਨੁ ਤੈਸਾ ॥

ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ)

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਚਰਾਂਦ ਵਿਚ ਗਵਾਲਾ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਖੇਡ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਕੂੜ ਕਮਾਵਹਿ ਆਦਮੀ ਬਾਂਧਹਿ ਘਰ ਬਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਢਿਲ ਨ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੋ:— ‘ਜੋ ਕਲੁ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜਕਰ ਲੋ’ ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲੁ ਉਤੇ ਨਾ ਛੱਡੋ, ਜੋ ਕਲੁ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜ ਕਰੋ, ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਕਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਨਾਲ ਜੋ ਖਹਿਬੜਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਹਾਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ,

ਇਹ ਟਿਕਰਾ ਹੈ ਘੜਿਆ ।

ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਸਿੱਧੇ ਉੱਥੇ,

‘ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ’ ।

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਗਿ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਰ)

ਜੋ ਅੰਦਰ ਸੋ ਬਾਹਰ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਏ ? ਉਹਦੇ ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਹੈ । ਕੋਈ ਵੱਲ ਛਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੇ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਤੋਂ ਜੋ ਮੰਗੋ ਉਹੀ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੇ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ

ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਲਗੇ ਧਿਆਨ ॥

ਕਿਲ ਵਿਖ ਪਾਪ ਸਭਿ ਕਟੀਅਹਿ

ਹਉਮੈ ਚੁਕੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ) ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ)

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹਨ । ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—‘ਜਿਹੜੇ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ, ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ’ । ਪ੍ਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹਦਾ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ (ਜਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕਾਂ) ਵਿਚ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਰਨੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ,

ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥

ਬਿਨਵੇਤਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਮਿਲਿਆ,

ਸਦਾ ਕੇਲ ਕਰੈਦਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜ)

੨) ਰਜਨੀ ਦਾ ਪਤੀ— ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ! ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਓ, ਠੀਕ ਏ । ਪਰ ‘ਸਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਆਪਨੇ ਹੀ ਰਖਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰਨ ਆਵੇ ਤਿਸ ਕੰਠ ਲਾਵੈ ਇਹ ਬਿਰਧ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥’

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਮਤਲਬ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਜੀ ! ਦੁਨੀਆਂ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੈ, ਉਂਝ ਕੋਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਹੈ । ‘ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਕੋਈ ਨ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ’ । (ਸੰ)

ਜੋ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਉਹ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁੱਖ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ‘ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ, ਉਹ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ’ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਝਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨੇ ਖੁਆਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—

‘ਫਰੀਦਾ ਕੁਕੇਦਿਆਂ ਚਾਗੇਦਿਆਂ ਮਤੀ ਦੇਦਿਆਂ ਨਿਤ ॥ ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਝਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥’

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਭੰਗ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਕੀਤੀ, ਦਿਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ’ ਹੈਤ ਤੇ ਤਰਫਦਾਰੀ ਦੀ ਇਥੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । (ਸੰ)

ਜਸ ਵਡਿਆਈ ਸੋਭਾ ਖਟੀਏ,
ਮਾਣ ਵੀ ਕਿਤਨਾ ਪਾਈਏ ।
ਲੁਕ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ,
ਤੱਤ ਆਉਂਦਾ ਚਲਿਆ ।
ਦੁਨੀਆ ਹੈ ਦੇ-ਮੂੰਹੀ ਬਰਛੀ,
ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ !
(ਜੀਵਨ ਤਤ—ਗਿ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ)

ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਮ ਸੁੰਦਰ—ਸਚ ਹੈ, ਨਾਨਕੇ
ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਪਰ ਅੱਛਾ ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ 'ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ'
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਹੋਣੀ ਹੋਗ ਸੋ ਹੋ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਓਹੀ
ਹੋਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛਨਿਛਰ ਵਾਰ ਉਤਾਵਲੇ, ਵੇਖ ਸਜਣ ਦੀ ਸੋ ।
ਅਸਾਂ ਮੁੜ ਘਰ ਫੇਰ ਨਾ ਆਵਣਾ ਜੋ ਹੋਣੀ ਸੋ ਹੋ ।
(ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ :

ਭਾਵ :—ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ
ਸਿੱਟਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ! ਹੁਣ 'ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ'
ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੇ ਉਹਲਿਓਂ ਨਿਸ਼ੀਗ ਗਲ ਬਾਤ
ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖੀ ਸੁਣੀ ਜਾਵੇਗੀ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੌਜੂ ਬਨਾਣ ਲਈ
ਉਸ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਗਲ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਤਹ ਸਿੰਘ—ਨਹੀਂ ਜੀ, ਬੂਠ
ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ' ।
(ਛੇ ਘਰ—ਪ੍ਰੋ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੋਖੋ)

**ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਮਾਈ ।
ਜੋ ਖੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ ।**

ਭਾਵ :—ਨਿੱਕਮਿਆ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ
ਜੋ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਾ ਸਵਾਰਨ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ
ਸਵਾਰਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ
ਨਹੀਂ ਆਣਾ । ਚਾਚਾ ਆਖਿਆਂ ਕੋਫ ਪੰਡ ਦੁਕਦਾ ਜੋ ।
ਤੁਸੀਂ ਫੁਲਾਉਣੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣਾ
ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ
ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ ਉਹ ਮਾਈ, ਜੋ ਖੱਟ
ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋ ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ । ਜਾਂ ਜੋ
ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਭਰੇਗਾ ।**

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਉਸਦਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ, ਹੋ ਗਿਆ ਦਿਲ ਮੋਗ ।
ਹੁਣ ਲੈ ਤੂੰ ਯਾਰ ਪਿਆਰਿਆ ਆਖਰ ਮਿਲਣਾ ਹੋਗ ।
(ਕਿੱਸਾ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ
ਦੂੰਡ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਕਮ ਹੈ 'ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੇ' ॥
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉੱਦਮ ਕੀ ਕਰਾਂ ?
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਘੜਿਆ ਸੋ ਭੱਜਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਉਹ
ਮਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੋਈ ਜੰਮਿਆ ਮਰੇਗਾ, ਸਭ
ਕੋਈ, ਘੜਿਆ ਭਜਸੀ ਵਾਹ ਸਭ ਵਹਿਨਗੇ ਵੇ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ । ਵੇਖੋ :— ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੜੀਏ, ਇਹ ਪ੍ਰਤਾਈ ਹੋਈ ਗਲ ਹੈ; ਕਿ 'ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਉਹੋ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ' ਸੋ ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ ਉਹੀ ਖਿਲਾੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹੀ ਸਿਆਣਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗੱਲ ਖੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ, ਉਹ ਹੀ ਖਿਲਾੜੀ' ਹਰ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਚਿਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੇ ਮੁਹ ਕਾ ਕਹਿਆ ਵਾਉ ॥
ਬੀਜੇ ਬਿਖੁ ਮੰਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਖਹੁ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ, ਸੋ ਤੈਸੇ ਫਲੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਮਨ ਪੰਖੀ ਭਇਓ ਭੇਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ।
ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੇ ਫਲੁ ਖਾਇ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਓਸੇ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ,
ਨਿਰਭਉ ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਹੈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਜੋ ਤੇਰਾ, ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗ ਜੋਗਨ ਚੰਦਨੋਂ ਸਾਇਰ ਲਹਣ ਅਨੰਦ ਵਧੈਦਾ ॥
ਜੋ ਤੇਰਾ ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵ ਵਾਹ ਪਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਰਜ਼ਾ ਹੈ, ਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਨਾ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਬੋਲ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਓਹ ਭੀ ਡਿਠਾ ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਡਿਠਾ 'ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ' । ਮਿਠੇ ਦੀ ਛੱਡ ਦੇਵੀਂ ਆਸ, ਕਾਰਜ ਤੇਰਾ ਛਿਨ ਵਿਚ ਰਾਸ ।

(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ
ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਈ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਜਗ ਜਾਨਿਓ
ਮਿਥਿਆ ਰਹਿਓ ਰਾਮ ਸਰਨਾਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਚਸਕਿਆਂ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਖਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਖਾਸ ਹੁਣ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ ਹੋ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ' । (ਸੰ)

ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਉਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਗੇ ਦੁਕਣ ਨਾਲ ਹੀ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਰਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਬੁਕਾਓ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਉਹੋ ਗੁਲਾਮ ਬਣਿਆ ਸਮਝੋ । ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਥੇ 'ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਉਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਫੇੜੇ ਸੋ ਫੜੀਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਪਾਪ ਕਰੇ, ਉਹ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਫੇੜੇ ਸੋ ਫੜੀਦਾ
ਕਲਜੁਗ ਸੱਚਾ ਨਿਆਉਂ ਕਰਾਏ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੇਦੁ ਪੁਕਾਰੇ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਕਾ ਬੀਓ ॥
ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ਖਾਂਦਾ ਜਾਣੈ ਜੀਓ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਲਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ .—

ਦਰਗਹ ਸਚੁ ਕਬੂਲ ਹੈ
ਕੂੜਹੁ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਏ ।
'ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ' ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ ।
ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੈਰ, ਹੁਣ ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ, ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਸ ਕਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਛੱਡ ਦੇ ।

(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—(੧) ਹੁਣ ਪਾਪੀ ਬੁੱਧੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੈਠਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ । ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ 'ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ' ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਭਰੇਗਾ ।

(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

**ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਮਾਣਸਾ,
ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲੁ ਚੀਤੁ ॥**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਜੁਲਮ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਸਵੱਛ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸੋ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝਾ ਸਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਪਲਟ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਹ ਨੇਕੀ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

ਜੋ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੇ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤ ।

ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹੁ ਮਾਣਸਾ ਤਿਨ ਕਿਉ
ਨਿਰਮਲ ਚੀਤਿ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਨ ਕਾਲੀਆਂ, ਸੋਈ
ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆਂ ।** ਵੇਖੋ :— ‘ਕਰ ਮਜ਼੍ਹਰੀ ਤੇ
ਖਾਹ ਚੁਰੀ’ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਰਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ
ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਸੁਖਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨੇ ਕੀ ਤਰੱਕੀ
ਕਰਨੀ ਹੈ । ਨਿਰਾ ਆਲਸੀ ਤੇ ਸੁਸਤ, ਤਰੱਕੀ ਤਾਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਦੁਮਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ
ਇਕ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ :—

ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਣ ਕਾਲੀਆਂ ।

ਸੋਈ ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋ ਰੰਨ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰੱਬ ਕਰੇ
ਸੋ ਹੋ ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰੇ,
ਉਸਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰਾ—ਨੱਥੂ ਅਜ ਕਲ
ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਜੋ ਰੰਨ
ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰਬ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਗੁਸੇ ਵਿੱਚ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ
ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੋਰਸ—ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦੀ । ਕਈ ਵਾਰ ਸੈਨਕ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ
ਛਿਤਰ-ਪਤਾਣ ਹੋ ਪੈਂਦੇ ਨੇ । ਵੈਰੀ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ
ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੋਕਾ ਟੱਥ ਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਜੋਖੋਂ ਦੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ
ਚਾਰ ਬੁਕ ਛਾਈ ।**

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਲੇ
ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਨੱਥੂ, ਆਖਾ ਕਿਉਂ
ਏ ? ਤੇਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਨੱਥੂ—
ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਵਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ

ਹੈ, ਅਖੇ ‘ਜੋਖੋਂ’ ਕੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ ਚਾਰ ਬੁਕ
ਛਾਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਜਮ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ
ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਖਰਚੀ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੀ ਅਗਲੀ ਭਰਜਾਈ ਤਾਂ
ਬੜੀ ਭਲੀ ਲੋਕ ਸੀ, ਬੜੀ ਗਰੀਬਣੀ, ਸਾਦੀ ਤੇ
ਸੰਜਮੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ‘ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ’
ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਨਵੀਂ ਵਿਆਹਦੜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ
ਧਨ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋਗੀ ਸਨ ਸੋ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ
ਰਹੀ ਭਿਬੂਤ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ
ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਪਿਛੇ ਕੇਮ ਦੀ ਕੋਈ
ਚੀਜ਼ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੀਲੇ ਆਖੇ ਸਾਇਰਾ ਕਿਤ ਵਲ ਗਿਆ ਜਹਾਨ ।
ਬਹਿ ਬਹਿ ਰਈਆਂ ਮਜਲਸਾਂ ਲਗ ਲਗ ਗਏ ਦੀਵਾਨ ।
ਜੋਗੀ ਸਨ ਉਹ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ ਰਹੀ ਭਬੂਤ ।
(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

**ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜ ਮੋਏ ਖਪਰ ਦਾ
ਨੁਕਸਾਨ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਝਗੜਾ ਕੋਈ ਕਰਨ
ਤੇ ਹਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਰ—ਸ਼ਾਹ, ਬੋਲ ਚਾਲ ਤਾਂ
ਤੇਰੀ ਤੇ ਕੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਗੜਿਆ ਗਿਆ
ਵਿਚਾਰਾ ਨਿਹਾਲ ਦੇਂਦਾ । ਅਖੇ ‘ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜੇ ਤੇ
ਖਪਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ’ । ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ
ਵਿਗਾੜਿਆ ਸੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਹਿਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ
ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਵੇ ਲਾਭ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ-
ਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ? 'ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ' ਤੁਸੀਂ
ਤਾਂ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋਗੋਂ ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ
ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ ਰੋਗ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ
ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਯਾਦੋ, ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ
ਹਾਂ, ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਸੋਠਾ ਘੜੋ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਇਹ
ਇਕੱਠੇ ਰਿਤੇ ਹੋ ਚਲਿਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਜੋਗੋਂ
ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ
ਰੋਗ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਤੇ ਹਲ, ਤਾਂ ਪਾਏ ਫਲ । ਵੇਖੋ :-
ਕਰ ਮਜ਼ਹੂਰੀ ਤੇ ਖਾ ਚੂਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਦਾਸ—ਕੰਮ ਕਰੋ ਤਾਂ
ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ, 'ਜੋਤੇ ਹਲ ਤਾਂ
ਪਾਏ ਫਲ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਥ ਬਹਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਚਾਹ
ਵੱਡੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਨਾ 'ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਥ
ਬਹਤੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣਾ । ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ
ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕੀਤਾ ਕਰ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਉਪਰ
ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਂਤੀ—ਧੀਏ ਕੀ ਕਰੀਏ,
'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ' । ਜੇ ਦਾ ਲਗਾ ਅੱਜ
ਲਿਖ ਭੋਜਾਗੀ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਦਾ ਮਾੜੇ ਉੱਤੇ
ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਬਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼—ਸ਼ਾਹ ! ਨਾਈ
ਵਿਚਾਰਾ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਕਿਵੇਂ ਲਾਵੇ ? ਇਥੇ
ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ' ਵਾਲਾ
ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਡਾਢੇ) ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ,
ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ (ਲਹਿਣਾ) ਉਹ ਕਢੇ
ਗਾਲੀ ਜਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ
ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ
ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਹੋਣਾ ਕੀ ਸੀ ਭਰਾ ?
ਉਹ ਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਡੈਣ ਵਾਰੂੰ 'ਮਾਣਸ ਗੰਧ, ਮਾਣਸ
ਗੰਧ' ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ । ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ
ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ',
ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ । ਮੈਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਨੀ ਅੰ
ਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਗਾਲੀ ਛੱਡ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਏ ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

**ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਢਾਡਾ) ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ
ਵੀ ਨਾ ਦੇਵੇ । ਵੇਖੋ :-**ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ
ਵੀਹ ਸੌ ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ
ਫਰਿਆਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਚਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਵੇਂ
ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲ
ਇਹ ਚਾਹੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਕਾਇਤ
ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ ਵੀ
ਨਾ ਦੇਵੇ' ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੋੜ ਗਏ ਸੌ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ
ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ ।**

ਭਾਵ :—ਕੰਜੂਸੀ ਦੀ ਨਖੇਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਜੋੜੀਏ ? ਜੋ ਬੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਪੱਲੇ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਖਾਵਾਂਗੇ । 'ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧਨ ਲੋਕੀ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਲੇ ਸ਼ਾਹ ਰੱਜ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ । ਭੰਨੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ' ਓਹਦੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ?"
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜੀਆਂ, ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਪਤੀ ਤੇ ਪਤਨੀ ਦਾ ਅਜੋੜ ਹੋਵੇ ਤੇ ਘਰ ਸੰਜਮੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ— ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੋ ਮਤਲਬ ਦੀ ਜੁੜੇ, ਤਾਂਹੀਓਂ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੇਖੀਦਾ ਏ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਜੇ । 'ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜੀਆਂ ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ' ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ, ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਛੋਟਾ — ਸਰਦਾਰਾ, ਚਿੰਤਾ: ਕਾਹਦੀ, ਜੋ ਆਇਗਾ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗਾ, ਅਖੇ 'ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ' ਅਸਾਂ ਤ. ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ, ਜੁਆਰ, ਕਪੜਾ, ਡਿਠੇ ਉਤੇ ਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਦਾਣੇ ਜਾਂ ਕਪੜੇ ਦਾ ਮੂਲ ਵੇਖਕੇ ਪਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਸੋਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਵਾਂ ? ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਪਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜੋ, ਜੁਆਰ ਕਪੜਾ ਡਿਠੇ ਉਤੇ ਭਾ' ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਲਿਫਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਨੀ—ਰਾਧਾ ਨੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਲੈ ਕੇ ਨਸਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੋ ਲਿਫਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ । ਜਾਂ ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੈਂ ਭੁਲੀ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਲਾਈਓ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਲੋਕੋ । ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ ਮੁੰਦਰਾਂ ਨੂੰ, ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ ਲੋਕੋ ।

(ਪੂਰਨ ਭਗਤ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੋੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ ਮਲਾਹ ਜੇ, ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਬੁਥਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਛੋੜਨ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ
ਖਿਸਕ ਆਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਿਖੇੜਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ।
ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੇੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ
'ਮਲਾਹ, ਜੋ ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਖੁਥਾੜ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਮਸੂਲੀ ਥਾਂ ਜਾਂ
ਟਿਕਾਣੇ ਕੋਈ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ
ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਹਾਂ ਸਿੰਘ—ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ
ਜੀ, ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ? ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ—'ਜੰਗਲ
ਵਿਚ ਮੰਗਲ' ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੜੀ
ਕਿਰਪਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਜ ਕੁਪੱਤੀ, ਸੁਥਰਾ ਭਲਾਮਾਨਸ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ
ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਨੇਰ ਹੀ ਚਲਿਆ ਏ । ਹੁਣ
ਤਾਂ 'ਜੰਜ ਕੁਪੱਤੀ ਸੁਥਰਾ ਭਲਾ ਮਾਨਸ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ
ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਮਾੜੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਭੇਦ ਹੀ ਮੁਕ
ਗਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜੰਜ ਪਰਾਈ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਭੁਆਟੀ
ਆਈ ।**

ਭਾਵ :—ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਹੋਵੇ
ਤੇ ਟਪਦਾ ਕੋਈ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖ ਨੀ ਲਛਮੀ, ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ
ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਹਣੀ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲੀ
ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੀ । 'ਜੰਜ ਪਰਾਈ ਮੂਰਖ ਨਚੇ'
ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ, ਮੂਰਖ ਨਚੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ
ਉਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ

ਦੁਖ ਕਰ ਰਹੀਏ, ਵਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਲਾ
ਤੇਰਾ ਕੀ ਕੰਮ ਬੋਲਣ ਦਾ ? ਨਾ ਪਤਾ ਨਾ ਧੰਧ ।
ਅਖੇ 'ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ, ਮੂਰਖ ਨਚੇ' ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

**ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ, ਕਿ ਚੋਰਾਂ
ਵਾਸਤੇ ?**

ਭਾਵ :—ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਭਲੇ ਮਾਣਸਾਂ ਲਈ
ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾੜਿਆਂ ਲਈ ਹੋਣੀਆਂ
ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਊ ਪੁਤਰ ਏ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤਾ
ਤਾੜ ਕੇ ਨਾ ਰਖਿਆ ਕਰੋ । 'ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ
ਨਹੀਂ ਚੋਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿੱਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਔਗਣ
ਜਦ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ
ਤਿੱਖੇ' । ਉਮਰ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਸੂ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨ ਕੈਂਚੀ
ਵਾਂਗ ਚਲਦੀ ਸੂ । ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ।

ਜਾਂ ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਮੰਦੀ ਚਟਕ ਲਗ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓ ਮਾਸਟਰ, ਤੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲ
ਨਿਰਾ ਹੀ ਵਹਿਮੀ ਏਂ । ਓਏ, ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ
ਆਖਿਆ ਸੀ, ਅਖੇ 'ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ।'
ਜਦ ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਜਾਣਦਾ ਏਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਹੁਰੀ
ਇਲਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ, ਤਾਂ ਦਸ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ?

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕੰਮ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ
ਮਗਰੋਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਦ ਖਰਾਬ

ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀਆਂ ਰੀਖਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਗਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਬੀ ਨੇ ਲੱਤ ਮਾਰ ਦਿਤੀ । ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਥਿ (ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜੋਰੇ ਜੋਰੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਟਿਕਟਵਰਤੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਵਿਚਾਰੀ ਔਡੇ ਤੇ ਪਈ ਰਹੀ—ਆਹੋ ਜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਕਾਹਨੂੰ... ਨਾਲੇ ਅਖੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਮੇਰਾ ਪਿਉ ਏ । ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ । ਖਬਰੇ ਕਿਥੋਂ ਸਹੁਰੀ ਬੱਖਾਂ ਮਾਰਦੀ ਆਈ ਏ ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ ਜੀ । ਅਖੇ 'ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ' ਬੜਾ ਨਿਲੱਜ ਤੇ ਬੇ-ਹਯਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਇਹ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਂ ਹੱਡੀ ਢੇਰ, ਜਾਂ ਦਮੀਂ ਢੇਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਡਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਦੁਖ ਉਠਾਣਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਂਝਾ — ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦੇ ਚਿਲੇ ਕਟਵੇ ਦਸਦੇ ਓ, ਪਰ ਏਥੇ ਇਸ ਖਾਕੀ 'ਪੁਤਲੇ' ਨੂੰ ਦਮ ਆਇਆ ਤੇ ਆਦਮ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ । ਸਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜੇ, ਕਿ ਮੈਂ ਜੋਗ ਲਿਆਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤੁਹਾਡੇ ਟਿਲਿਓਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਤਰਨਾ । 'ਜਾਂ ਹੱਡੀ ਢੇਰ ਜਾਂ

ਦਮੀ ਢੇਰ' ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸਰਫ)

ਜਾਂ ਹੰਨੇ, ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤਾਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਰੋੜ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ! ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ ਕਰੋ ਹੁਣ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾ ਚਾਉ, ਵੀਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੁਆਰੀ ਸਾਂ, ਤਦ ਚਾਉ ਸੀ ਵਿਆਹ ਦਾ, ਪਰ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈਆਂ । ਭਾਵ ਆਦਰਸ਼ ਓਦੋਂ ਤੀਕ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾਂ ਚਾਉ ਵਿਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ।
ਫਰੀਦਾ ਇਹੋ ਪਛੋਤਾਉ ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨਾ ਥੀਐ ।

(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਂ ਘਾਟਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ । ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ ਜਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ, ਪਰ ਇਕ ਵੇਰ ਖੇਡ ਤਾਂ ਕਰ ਵੇਖੀਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਂ ਬੋਲੈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਭਲੇ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਗੁਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁੰਮ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ 'ਜਾਂ ਬੋਲੈ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ' ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗੰਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵਨ ਤੇ ਕੀਕਰ ਕਢਣ ?

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ
ਸਾਲਗਰਾਮ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ
ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਸੁੱਖ ਹੈ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ।
ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਸ ਤੂੰ ਤੂੰ ਮੈਂ ਮੈਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ
ਘਰ ਵਿਚ 'ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ
ਸਾਲਗਰਾਮ' । ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤਾਂ ਪਰ ਲਾ ਕੇ ਖੁਭ
ਗਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਵਾਹ
ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ
ਵਿਹਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਸਦਾ ਸੁਭਾ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ, ਇਹ
ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁਪੱਤਾ ਹੈ ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੀ
ਹੁਣੇ ਹੈ । 'ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਵਾਹ
ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ
ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ ।**

ਭਾਵ :—ਰਾਹੇ ਰਾਹੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮਸ਼ੌਲ
ਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਵੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ
ਹੈ । ਰਾਹ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ
ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ' ਉਸ ਦਾ ਕੀ
ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਜਾਂਦੀਏ ਬਲਾਏ, ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ
ਜਾ ।**

ਭਾਵ :—ਟਲਦੀ ਖੇਚਲ ਜਾਣ ਬੁਝ
ਕੇ ਆਪ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ।
ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸਮਾਂ ਨਸ਼ਟ
ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਰੁਕੜੇ

ਪਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਭਲਾ ਮੈਂ ਕੋਈ ਐਡਾ
ਬੇ-ਸਮਝ ਹਾਂ ਕਿ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਉਂਦਾ
ਦੇ ਕੇ ਮੁਸੀਬਤ ਸਿਰ ਲੈ ਲਵਾਂ । 'ਅਖੇ ਜਾਂਦੀਏ
ਬਲਾਏ ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ ਜਾ ।'

(ਲਲਕਾਰ—ਘਨੱਈਆ ਲਾਲ ਕਪੂਰ)

**ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਹੀ ਸਹੀ ।
ਜਾਂ ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਤੜਾਗੀ ਹੀ ਸਹੀ ।**

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੇ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ
ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਬਚ ਜਾਵੇ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਈਆਂ
ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਪੁੱਸੇ ਦਾ
ਬੁਗਾ ਚੋੜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਪਰ
ਹੁਣ ਇਸ ਛੇਕੜ ਦੀ ਲੁਟ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ
ਹੱਥ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ
ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸਹੀ' ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਰਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਰੋਜ਼ੀ ਭੀ ਦੇਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਿੱਤਾ
ਹੈ, ਉਹ ਰਿਜ਼ਕ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ—ਬੇਟਾ ਘਾਬਰੋ ਨਹੀਂ ।
ਰੱਬ ਉਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰਖੋ ਜਿਸ 'ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ, ਰੋਜ਼ੀ
ਭੀ ਦੇਸੀ' । (ਸੰ)

ਜਿੰਦ ਦੀ ਭੀ ਜਿੰਦ ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਮੇਰੀ 'ਜਿੰਦ ਦੀ
ਜਿੰਦ' ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਗੁਰੂ
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਾ ?
(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

**ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿੱਟੀ ਦੀਏ
ਢੇਰੀਏ ।**

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਨਾਸਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿਟੀ ਦੀਏ ਵੇਰੀਏ,

ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ।

ਮੇਲਾ ਕੋਈ ਦਮ ਦਾ;

ਏਥੇ ਬੈਠ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ।

(ਸ਼ਰਫ ਸੁਨੇਹੇ—ਫੀਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ)

ੜ

ਝਗਰੁ ਕੀਏ ਝਗਰਉ ਪਾਵਾ।

ਭਾਵ :—ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਝਗੜਨ ਨਾਲ
ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਵੀ ਝਗੜਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਤ ਲਖਿ ਲਖਿ ਅਉਰਨ ਸਮਝਾਵਾ॥

ਝਗਰੁ ਕੀਏ, ਝਗਰਉ ਹੀ ਪਾਵਾ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

**ਝਟ ਚਟਣੀ ਪੱਟ ਦਾਲ। ਜਾਂ ਝਟ
ਮੰਗਨੀ ਪੱਟ ਵਿਆਹ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟ ਪੱਟ
ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਜੋਗ
ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ, ਤੇ ਉਸ ਰਾਣੀ ਖਾਂ
ਦੇ ਸਾਲੇ ਦੀ 'ਝਟ ਮੰਗਨੀ ਪਟ ਵਿਆਹ' ਵਾਹ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਹ!

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ)

**ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਉਣ ਤੇ ਸੇੜ ਆਈ
ਲਾਵਣ।**

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਜੋ ਇਕ ਗੱਲ ਚੰਗੀ
ਵੀ ਕਰੇ ਤਦ ਦੂਜੀ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਲਸੀ—ਨੀ ਸ਼ੀਲਾ! ਤੂੰ ਓਹੀ
ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ ਅਖੇ 'ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਵਣ ਤੇ ਸੇੜ'

ਆਈ ਲਾਵਣ'। ਇਕ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰ ਆਈ ਏਂ
ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪਾ ਆਈ ਏਂ। (ਸੰ)

**ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ,
ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ॥**

ਭਾਵ :—ਕਚੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਝੜ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤੇ ਸੇਈ ਜੇ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜਨਿ,

ਜਿਨੀ ਸਿਵਾਤਾ ਸਾਈ॥

ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ

ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

**ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ, ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ
ਕਾ ਤਿਉਂ।**

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਰਮ ਗਰਮ
ਆਖਣ ਨਾਲ ਵੀ ਜਦ ਉਹ ਇਕੋ ਜਿਹਾ
ਰਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਨਰਮ ਰਹੋ
ਜਾਂ ਗਰਮ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੌਂਹਦਾ, ਇਸ ਦਾ
ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ
ਕਾ ਤਿਉਂ'। (ਸੰਗ)

ਝੁਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸ
ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਦਸਣ ਕਾਰਨ ਛਾਪ ਮਿਰਾਸਣ,

ਘਰ ਨੂੰ ਤੀਲੀ ਲਾਈ।

ਝੱਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਡਿੱਠਾ,

ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਵਡਿਆਈ?

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿੰ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਝੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ।

ਭਾਵ :—ਘਟ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ,
ਲਾਭਵੰਦ ਵੀ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਕਪਾਹ

ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮੁਲ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲਗੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਫੁੱਟੀ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, 'ਝੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁਟੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਜੋ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਲਈ ਕਈ ਹੀਲੇ ਬਹਾਨੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ! ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਡਰ ਤਾਂ ਝੂਠ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸੱਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠ ਦੇ ਪੁੱਲ ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਕਢਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਬੰਦਾ ਇਕ ਥਾਂ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਸਖਤ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਸੀਦਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ, ਸੋ ਦੇਖ ਲਓ ਲਾਲਾ ਜੀ ! 'ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ', ਸਚ ਨਿਤਰ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ ॥

ਭਾਵ :—ਦੋਬਾਜ਼ਰਾ ਝੂਠੀ ਚਤੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਦੋਬਾਜ਼ਰਾ ਆਦਮੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਤੁਰਾਈ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ 'ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ' ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਯਈ ਯਈ । ਜਾਂ ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਮਈ ਮਈ ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਆਪਣਾ ਝੂਠ ਲੁਕਾਣ ਲਈ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੱਕ—ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ! ਜਦ ਤੂੰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਆਖਿਆ ? ਦੂਜਾ—ਆਖਣਾ ਕੀ ਸੀ ? ਝੂਠੇ ਦਾ ਯਈ ਯਈ'। ਥੱਸ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਮੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਠੀਕ ਹੈ ਝੂਠ ਤੇ ਪਾਪ ਫਲਦੇ ਬੜੇ ਹਨ ਪਰ 'ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਪਖੰਡੀ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਫਸੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤਕੜੀਆਂ ਹਨ, ਆਪੇ ਨਿਬੜ ਲੈਣਗੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਲਵੋ ਕਿਤੇ 'ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਿਚੇ ਉਹ ਰਗੜਿਆ ਜਾਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੀਮਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦੀ ਆਪ ਰਖਣੀ, 'ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜੇ। ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਫੁੱਟੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟ

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ
ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥

ਭਾਵ :—ਸੌਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪਦਵੀ
ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਸ਼ੇਸ਼ਟ
ਪੁਰਸ਼ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ,
ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥
ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਭਉ ਬਸੈ,
ਜਉ ਆਪਨ ਹੋਹਿ ਦਇਆਲ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੁਰੂੜੀ ਬਾਬਨ ਅਖਰੀ)

ਟੱਕੇ ਸਹਿਆ ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪਈਏ
ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਤਦ
ਸਸਤੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਹਿੰਗੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਕਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਸਤੀਆਂ
ਨੇ, ਪਰ ਪਲੇ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੇ, 'ਟੱਕੇ ਸਹਿਆ
ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪਈਏ ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ ।' ਜਦ ਪੈਸੇ ਕੋਲ
ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਵੀ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ
ਜ਼ਾਤ ਪਰਖੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਕੇ
ਵੱਡਾ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ
ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਸ ਇਹ
ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਅਲੁੜ ਕੁੜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਭੇਦ
ਖੁਲ ਜਾਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ । ਚਲੇ ਇਹ ਚੰਗਾ
ਹੋਇਆ ਕਿ 'ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ
ਜ਼ਾਤ ਪਛਾਤੀ ਗਈ' । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੇ
ਕੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘਸੀਟਦਾ ਫਿਰਨਾ ਸੀ ਸੈਂ ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਟੱਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ
ਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ :—ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪੈਸੇ ਹੀ
ਖਰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ
ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਗਜ਼ ਦੇਈ — ਮਾਸੀ ਜੀ,
ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਚਾ ਦਸੋ, ਜੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਖਰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ
ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ?
'ਟੱਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦਾ ਹੀ
ਕਰਨਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ, ਨਾ ਪਤ
ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਖੰਦਾ ਕਿਸੇ
ਕੰਮ ਘਲਿਆ ਮੁੜਕੇ ਆਵੇ ਹੀ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੋਧਣੀ—ਗੰਨੇ ਖਾਨ ਦਾ ਕੀ
ਦੋਸ਼ ? ਉਹ ਹੈ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ । ਉਸ ਤੋਂ ਆਸ
ਰਖਣੀ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁਲ ਹੈ । ਉਸ ਉਤੇ ਤਾਂ ਇਹ
ਕਹਾਵਤ ਢੁਕਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ,
ਨਾ ਪਤ ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ
ਟਟੂਏ ਦਾ ਟਟੂਆ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਣ
ਲਈ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ
ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ
ਤਾਂ ਮੂੰਡੇ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖੁਆਇਆ
ਪਿਆਇਆ ਪਰ ਉਹ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ।
ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ ਟਟੂਏ ਦਾ
ਟਟੂਆ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੱਪਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ
ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ
ਅਖਵਾਣਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਓਏ, ਵੱਡਿਆ ਨਵਾਬਾ !
ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੀ ਹੈ ਜੁ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੰਚ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ
ਏਂ ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਪਾ ਜ਼ਿਮੀ
ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ।' (ਸੰਗ)

**ਟੱਬਰ ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਤੇ ਬੰਨਾਂ ਸੈਲਾਂ
ਕਰੇ ।**

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਘਰ ਵਾਲਾ ਲਾੜਾ ਸੈਰ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਚੀ—ਬੱਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਕਿਸੇ
ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਲਾ, ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ
ਕੰਮ ਕਾਜ ਕਰੇ । ਸਾਨੂੰ ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ
ਸ਼ਰਮ ਪਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੱਬਰ ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਤੇ
ਬੰਨਾਂ ਸੈਲਾਂ ਕਰੇ' ਲੋਕੀ ਮਿਹਨੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ।
(ਸੰਗ)

**ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪਤੇ, ਤੇ ਸਹੇ
ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜ਼ਿੱਦੀ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਜ਼ਿੱਦ ਨਾ ਛੱਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ
ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ—ਮਾਲਕ ਜੀ ਧੰਨੁ
ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਦ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ,
ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ
ਪਤੇ, ਤੇ ਸਾਹੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ ।' (ਸੰਗ)

**ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ, ਨਾਂ
ਸਰਵਰਾਜ ਖਾਨ ।**

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ
ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ, ਤੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ
ਮਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤੇ
ਤੂੰ ਮੁਫਤ ਦੀ ਆਕੜ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਪਰ ਤੇਰਾ
ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ,
ਨਾਂ ਸਰਵਰਾਜ ਖਾਨ ।' (ਸੰਗ)

**ਟਿੱਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ
ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ
ਦਾ ਪਟ ।**

ਭਾਵ :—ਧਰਮ ਦਾ ਪਪੰਡ ਕਰਨ
ਵਾਲੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤੇ ਕਿਰਸਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ
ਠੱਗਦੇ ਹਨ । ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੁੰਡ ਵਾਲਾ ਡੋਲ
ਜਿਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਕੁੰਡਾ ਲਾਹ ਲਿਆ
ਤੇ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਚਾੜ੍ਹ ਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਈ, ਠੱਗੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ
ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਤੁਰਦੀ ਹੈ
'ਟਿੱਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ
ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਟ ।' (ਸੰਗ)

ਟਿੱਡੀ ਟੱਪੇਗੀ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹੇਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਦਮੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾੜਾ ਤੇ
ਬੇਹਿੰਮਤਾ ਤੇ ਲਾਫਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੀਰ — ਖਵਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ
ਕਿਹੜੀ ਨਿਆਮਤ ਆਵੇਗੀ । ਟਿੱਡੀ ਟੱਪੇ ਤੇ ਪਹਾੜ
ਢਾਹ ਦੇਵੇਗੀ ? ਜਾ ਜਾ ਉਸ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਖਰਾਬ
ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਜਾ ਕੇ ਵੰਗਾਰ ਦੇਵੀਂ । ਪਈ ਜੇਕਰ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘੁਮੰਡ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਮੈਦਾਨ
ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਖਾਵੇ ਤੇ ਬੇੜੀ ਲੈ ਜਾਵੇ ।
(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਮੇ ਲਗ ਪਏ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਕਤ
ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਹਿਤੀ—ਹਲਾ ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ
ਵੀ ਮੱਮੇ ਲਗ ਗਏ ? ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਮੰਗਤੇ ਜੇਕਰ ਉਠਕੇ
ਸਾਊਜਾਦੀਆਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਪੈਣ ਲਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਤੇ
ਗਲ ਈ ਆਈ ਗਈ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

**ਟਿੱਡੀਆਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਜਾਣ ਲਗ
ਪਈਆਂ ।**

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਬੇ ਹਿੰਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੂ ਲਾਲ—ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਬੁਲ੍ਹੇ ਲੁੱਟ ਲੈਣੇ ਨੇ ਅਜ ।

ਤਾਇਆ—ਓਏ ਬਸ ਕਰ ਟਿਢੀਆਂ ਵੀ ਮਕੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਏਠੇ ਹੋ ਮਾਇਆ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫੜਲ ਦੀਨ)

ਟਿਥੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਟ ਵਰਸ ਗਇਓਸ ॥

ਭਾਵ :—ਉਚਿਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਮੀਂਹ ਵਸ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ਭਾਵ ਹੰਕਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਸ ਫਲਹੁ ਇਕ ਵਿਗੜੈ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੇਸ ॥

ਟਿਥੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਟ ਵਰਸ ਗਇਓ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਟੁੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸ ਜਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਪਾਸ ਪੁੱਜਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਪਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਭੈੜੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਸੈਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਕੀਤੀ, ਬੜੇ ਅੰਗਾਂ ਸਾਕਾਂ ਪਾਸ ਵੀ ਰਹੇ ਪਰ ਤੁਸਾਡੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੀ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਬੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੇਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਦਰ ਹੀ ਆਦਰ ਸੀ, ਸਦਕੇ ਕੋਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਚਿਹਰੇ ਇਸ ਭੋਲੇ ਤੋਂ, ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ)

ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਮੌਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਾਕੇ ਦਾ ਬਬੇਰਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਹੁਕਮ ਕਰਤਾਰ ਦਾ । ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੀ ਪੀਂਘੀ, ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘ ਦੇ ਝੂਟੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ॥

ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੀ ਪੀਂਘੀ ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਟੁੱਟੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਵੀ ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਭਰਾ ਨੂੰ ਇੰਜ ਨਾ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਕਰ, ਆਖਿਰ ਖੂਨ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੈ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਟੁੱਟੀਆਂ ਬਾਹੀ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਸੋਨਾ ਮੁੜਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਤੋੜਨਾ ਸੀ ?
ਟੁੱਟੇ ਛੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ ।
ਦਿਲ ਟੁੱਟੇ ਵੀ ਕਦੀ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਜੁੜੇ ਹਨ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :—ਦੋ ਰੁਸਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਜਣੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਮਨੇਵਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ; ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਬਗੜ ਪਈਆਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੂਟੀ ਗਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਟੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਢਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਉਮਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਉਮਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਗੰਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥

ਸਰਬ ਜੀਆ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥

ਭਾਵ :—ਪਿਆਰ ਬੁਰਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥

ਦੁਰਮਤਿ ਪਰ ਹਰਿ ਛਾਡੀ ਢੋਲਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧ ਬੀਚ ॥

ਭਾਵ :—ਨਿੰਦਕ ਦੀ ਅਧਵਾਟਿਓਂ ਹੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧਬੀਚ ॥

ਜਨ ਕਾ ਰਾਖਾ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਬੇਮੁਖ ਕਉ ਆਇ ਪਹੁਚੀ ਮੀਚ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ)

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਰੇ ਖਾਨ ॥

ਭਾਵ :—ਫੌਕੀ ਆਕੜ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਰੇ ਖਾਨ ॥

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਸਿਉ ਕਾਜ ਨ ਕਛੂਐ ਮੇਰੇ ਕਾਮ ਦੀਵਾਨ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕੈਦਾਰਾ ਰਾਗ)

ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆਂ ।

ਵੇਖੋ :—ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਸਣਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਣ ਬਣਾ ਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੂਰ ਨਿਸ਼ਾਂ 'ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆਂ' ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਸਾਵਣ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਖਰਾ ਐਡਾ ਕਰਦਾ ਏ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ । (ਸੰ)

ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਦੀ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਦੀ ਨਹੀਂ । ਕਦੀ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਸੁਖ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਤਮਾ—ਮਾਈ ਜੀ, ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੋ, ਭਗਵਾਨ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ । ਵੇਖੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆ ਦਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੀ ਚਾਹ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ--ਜਦੋਂ ਵੇਖੇ, ਉਸ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬੂਟ ਦੀ ਹੀ ਮੰਗ ਪਾਂਦਾ ਹੈ । ਪੈਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਟੁੰਡੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਿਰਖ ਕਿਤਨੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ ।' (ਸੰਗ)

ਟਿੱਡਾਂ ਪਥਨ ਨ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ । ਜਾਂ ਟਿੱਡਾਂ ਘੜਨ ਨ ਜਾਣੇ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ । ਵੇਖੋ :—ਮੰਤਰ ਨ ਹੋਇ ਅਨੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੋਪੀ ਪਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਣਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਾ ਕਾਰੀਗਰ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜਦ ਅਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਗਾ ਤਦ ਦੋ ਮਿੰਟਾ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਘਾਬਰ ਗਿਆ । ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬੋਲ ਪਿਆ ਉਹ ਤਾਂ ਪੰਜਵੀਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ 'ਟਿੱਡਾਂ ਪਥ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ।' (ਸੰ)

ਠ

ਠੱਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਇਆ ਜੀਵ ਨੂੰ ਠਗਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ॥

ਬਿਨੁ ਵਖਰ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਉਠਿ ਲਾਗੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਠੱਗੀ ਜਾ ਕੇ ਲੁਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਧਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਮਨਮੁਖੀਆ ਸਿਰਿ ਮਾਰ ਵਾਦਿ ਖਪਾਈ ਹੈ ॥

ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥ ਭਿ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ॥

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥੁ ਭਿ

ਇਕੋ ਜਿਹਾ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਰਾਫ ਨਦਰੀ

ਵਿਚ ਦੋ ਕਵੈ ਤਾਂ ਉਘੜਿ ਆਇਆ ਲੋਹਾ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਖੀ—ਭੈਣ ਕੀ ਪੁਛਦੀ ਏਂ, ਨਿਕੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਤਾ ਅਖੇ 'ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਏ । ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ॥

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਠਾਕੁਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ॥

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ।
ਚਿਤਿ ਚਿਤਵਉ ਹਰਿ ਰਸਨ ਅਰਾਧਉ ਨਿਰਖਉ
ਤੁਮਾਰੀ ਓਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਠਾਕੁਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ, ਤਿਨ ਹੀ ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਗੁਣਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ ਤਿਨ ਹੀ
ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥ ਨਾਨਕ ਦੀ ਧਰ ਤੂੰ ਹੈਂ
ਠਾਕਰ ਤੂ ਨਾਨਕ ਕਾ ਮਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰੁ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ
ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ॥
ਹਰਿ ਰਸਹਿ ਆਘਾਏ ਸਹਜਿ ਸਮਾਏ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਮਈਆ ਜਾਤੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰਿ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ (ਰੱਬ) ਇੱਕ ਹੈ । ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ, ਭਾਵ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕੁਰੁ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥
ਬਹੁਤੇ ਵੇਸ਼ ਕਰੇ ਕੂੜਿਆਰ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥਿ ਵਡਿਆਈਆਂ, ਜੇ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥

ਭਾਵ :—ਇਜ਼ੱਤ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਹੈ । ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿਰਲੇ ਗਿਆਨੀ ਬੂਝਣਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਾਚਿ ਮਿਲੇਇ ॥
ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥਿ ਵਡਿਆਈਆਂ ਜੇ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਨ ਚੰਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਮਨੁਖ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਹੋਣ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਸੀਂ ਫੂਕ ਫੂਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਨਾ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਸ਼ੀਰ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੁ ਠੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਣ ਚੰਗੇ । ਸੋ ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਹੱਸ ਕੇ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ)

ਠੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਮਨੁਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇੜੋ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੜਵੈਂਗਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਟੋਲਾ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਤੁਸਾਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਇੱਕ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਠੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ' । ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਹਾਂ ।

(ਸੰਗ)

ਡ

ਡਗਨ ਗਡ ਤੇ ਮਲੂਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਕਣਕ ਚੰਗੀ ਬੀਜ ਤੇ ਰੂੜੀ
ਪਾ, ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ ਪਿਆ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੀਜ ਚੰਗਾ
ਪਾਵੇ ਤੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀ ਵੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ
ਹਨ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਡਰਨ
ਗਡ ਤੇ ਮਲੁਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਡੱਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਡਿਠਾ ।**

ਭਾਵ :—ਖੂਹ ਦਾ ਡੱਡੂ । ਤੰਗ ਨਜ਼ਰ
ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜੋ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਣੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ
ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।
'ਡੱਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਡਿਠਾ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

**ਡਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਛਣੀ, ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ
ਕਪਾਹ, ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰਕੇ
ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।**

ਭਾਵ :—ਕੰਛਣੀ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਵਿਥ ਤੇ,
ਕਪਾਹ ਡਾਂਗ ਡਾਂਗ ਜਿਨੀ ਵਿਥ ਤੇ ਅਤੇ
ਮਕਈ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਥ ਤੇ ਬੀਜਾਈ ਸਮੇਂ
ਬੀਜੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹੀ ਚੀਜ਼ ਇੱਕ ਨੂੰ ਮਾੜੀ,
ਇੱਕ ਨੂੰ ਚੰਗੀ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਇੱਕੋ ਗਜ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ
ਨਾਪਣੀ ਚਾਹੀਦੀ :

'ਡੱਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਛਣੀ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ ਕਪਾਹ,
ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

**ਡੱਡਾਂ ਦੀ ਪਨਸੇਰੀ ਕਦੀ ਇਕ ਤੇ
ਕਦੀ ਢੇਰੀ ।**

ਭਾਵ :—ਨਿਰਾਰਥ ਗਲ ਜਿਸ ਦਾ
ਕੁੱਝ ਨਾ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਏਹ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਮੂੰਹ-ਟਫੂਆਂ ਦੀ,
ਪੰਸੇਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਡਫੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੈ ਭਰੀ ਬੂਰ ਦੇ ਲਫੂਆਂ ਦੀ,
ਉੱਚ ਪਦਵੀ ਹੈ ਜਗ-ਡਫੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੁਣ ਸ਼ੋਕ ਸੁਰਗ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਹੈ ।
ਮਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

**ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ ਕਵਲੈ ਨਾ
ਸਿਵਾਣੈ ।**

ਭਾਵ :—ਡੱਡੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਚਿਕੜ
ਵਿਚ ਹੈ । ਕੰਵਲ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਡੱਡੂ ਨੂੰ ਕੰਵਲ ਦੀ ਪਛਾਣ
ਨਹੀਂ । ਭਾਵ, ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ, ਕੰਵਲੈ ਨ ਸਿਵਾਣੈ ।
ਨਾਭਿ ਕਬੂਰੀ ਮਿਰਗ ਦੇ ਫਿਰਦਾ ਹੈਗਾਣੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਡਰਕ ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਉਣ
ਤੇ ਵੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਵੀ ਤ੍ਰਾਣ ਤਾਂ ਪੂਰਾ
ਲਾ ਚੁਕਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ
ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ 'ਡਰਕ
ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਡਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ । ਵੇਖੋ :—

ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਡਰ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਬੰਦਾ ਸਭੋ
ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਸੱਚ ਹੈ, 'ਡਰਦਾ
ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ' ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਲੋਕੀ ਕਈ ਨਾ
ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

